

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM TOMUS TERTIUS

Frane Petrić
PERIPATETIČKE RASPRAVE - SVEZAK TREĆI

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

IZDAJE:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Ivica Martinović

UREDнице:
Mihaela Girardi-Karšulin
Olga Perić

PREVODITELJI:
Tomislav Čepulić
Mihaela Girardi-Karšulin

FILOLOŠKA REDAKTURA:
Olga Perić

RECENZENTI:
Erna Banić-Pajnić
Darko Novaković

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Knjiga je proizašla iz znanstvenog Projekta: »Grisogono i Petrić – dva svijeta renesansne filozofije« (191-1911112-1100) koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

Knjiga je izrađena i tiskana uz potporu Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH.

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS TERTIUS

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK TREĆI

Preveli

Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin

Uvodna studija i bilješke
Mihaela Girardi-Karšulin

Filološka redakтура
Olga Perić

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Zagreb, 2009.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

SADRŽAJ

<i>Predgovor</i>	VII
<i>Uvod</i>	XI
Naslovna strana i sadržaj <i>Peripatetičkih rasprava</i> , Basel 1581 (latinski i hrvatski)	XLII
Discussionum peripateticarum tomus tertius	1
Peripatetičke rasprave, treći svezak	3
Liber primus – Prva knjiga	10
Liber secundus – Druga knjiga	54
Liber tertius – Treća knjiga	82
Liber quartus – Četvrta knjiga	114
Liber quintus – Peta knjiga	172
Liber sextus – Šesta knjiga	236
Liber septimus – Sedma knjiga	298
Kazalo pojmova	351
Kazalo imena	367
Popis izvora grčkih citata	381
Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela	387
Bibliografija	395
Izdanja <i>Peripatetičkih rasprava</i> Frane Petrića	395
Sekundarna literatura o <i>Peripatetičkim raspravama</i> Frane Petrića (izbor)	395
Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića	402

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Predgovor

Peripatetičke rasprave, knjiga čiji treći svezak ovdje objavljujemo u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu, izdane su na latinskom do sada tri puta. Prvi put objavljen je samo prvi svezak¹, drugi put objavljena su sva četiri sveska², a treći put re-printirano je drugo izdanje u četiri sveska, ali u nešto smanjenom formatu.³

Najvažnije je ono izdanje u Baselu iz 1581 g. jer je kompletno. Ono je utjecalo na Petrićeve suvremenike i na kasnije istraživače. Reprint izdanje iz 1999. godine zbog smanjenog je formata teško čitljivo, ali je svakako pridonijelo pristupačnosti djela. Baselsko izdanje iz 1581 ima knjižni slog veličine 35×22,5 cm. Tekst je prosječno 24,5×14,3 – ukupno sa živom glavom. Izvan teksta su ponegdje podnaslovi (in limine), od teksta udaljeni 1mm, a širine ukupno 6 mm. Jedan primjerak tog izdanja posjeduje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Uvez tog primjerka nije iz 16. st., ali je star. Korice su ljepenka prevučena kožom, hrbat je pojačan rebrima. Tintom je na listovima pred tekstom napisan naslov i ime autora.

Peripatetičke rasprave u literaturi navode se kao jedno od glavnih djela Frane Petrića. Ipak ima relativno malo radova koja ciljano i iscrpno tematiziraju i istražuju to opsežno Petrićevo djelo. Jedan od razloga za to je vjerojatno i (donedavna) teška dostupnost te knjige. *Peripatetičke rasprave* su, međutim, od 1999. godi-

¹ *Discussionum peripateticarum T. I.*, Venetiis 1571.

² *Discussionum peripateticarum T. IV.*, Basileae 1581.

³ Franciscus Patricius, *Discussiones peripateticae*, reprint izdanja Basel 1581. (izdao Zvonko Pandžić, Köln: Böhlau, 1999.

ne pristupačne u reprintu. Do sada nisu prevedene (osim malih izvadaka)⁴ ni na koji živi jezik.

Kako je riječ o vrlo opširnom spisu transkripcija teksta i prijevod predstavljaju i opsežan posao i veliki izazov. Bilo je nemoguće pristupiti transkripciji, prijevodu i objavljivanju cijelog djela odjednom, a i tehnički bi bilo teško provedivo objaviti cijele *Peripatetičke rasprave* u jednoj knjizi. Ta bi knjiga, naime, bila prevelika, nepriručna i nepraktična za čitanje.

Budući da se *Peripatetičke rasprave* sastoje od četiri intencionalno povezana, ali filozofsko-tematski jasno diferencirana četiri sveska, odlučile smo prvo transkribirati, prevesti i objaviti svezak po svezak. I u tom slučaju bit će to velike knjige, ali ipak prikladne za čitanje i istraživački rad kojemu su ova transkripcija i prijevod i namijenjeni.

Sljedeća je odluka bila o tome kojim sveskom započeti prevođenje i objavljivanje. Odlučile smo da ne ćemo započeti prvim sveskom koji je najvećim dijelom Petrićev prikaz bio-bibliografije peripatetizma, nego drugim i trećim sveskom u kojima je jasno izražen filozofski stav Petrićev, njegovo tumačenje ne samo Aristotelove filozofije, nego i interpretacija platoničke tradicije. Stjecajem okolnosti treći će svezak biti objavljen nešto prije drugog sveska što ne predstavlja nikakvu poteškoću jer argumentacija ne slijedi povezano iz sveska u svezak. Svaki svezak predstavlja zasebnu cjelinu, ali ipak tako da je u svakom pojedinom prisutan Petrićev temeljni filozofski stav, jedanput ekspliciran na tematici slaganja Aristotela i njegovih preteča, a drugi put na tematici neslaganja i razmimoilaženja. Svezak o podudaranju Aristotela s pretečama i svezak o neslaganju Aristotela i njegovih preteča izraz su, lice su i naličje istog filozofskog stava pri čemu niti lice prethodi naličju, niti obratno.

⁴ Već prije bila je prevedena i objavljena četvrta i sedma knjiga trećeg sveska *Discussiones peripateticae*. Četvrta knjiga u izdanju: Franjo Zenko, *Starija hrvatska filozofija*, Hrestomatija filozofije, Zagreb 1997. (preveo A. Pavlović), a sedma knjiga u izdanju: Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi Karšulin, Marko Josipović, *Magnum miraculum – homo; Veliko čudo – čovjek*, Zagreb 1995. (Preveo Nečas Hraste) U ovo izdanje ti prijevodi nisu preuzeti.

U priređivanju latinskog teksta držale smo se, koliko je bilo moguće, Petrićeve grafije i poštivale je i onda kad odstupa od suvremenih standarda latinske ortografije, ali je u skladu s onovremenim načinom pisanja.

Grčki citati izuzeti su iz latinskog teksta i navedeni ispod latinskog teksta što latinski tekst čini preglednijim, a ujedno olakšava razumijevanje Petrićeve prijevodne interpretacije. Time se oslobađa latinski tekst od neposredne usporedbe s grčkim originalom, a da se ta usporedba ne sprječava, nego upravo omogućava. Hrvatski se prijevod citata povodi za Petrićevim prijevodom (a ne za originalnim grčkim tekstom), jer je za ovo izdanje bitno kako je Petrić razumijevao predsokratovce, Platona i Aristotela, a ne to kako ih mi danas tumačimo.

Posebnost ovog izdanja s obzirom na grčke citate je i u tome da su brojčane oznake za bilješke u tekstu navedene ispred latinskog prijevoda citata, a ne kako je uobičajeno, na kraju prijevoda. To je učinjeno zato jer sam Petrić tako navodi grčki citat, tj. prije svojeg prijevoda. U nekoliko slučajeva grčki se citat zato nalazi na stranici ispred latinskog prijevoda. To, nažalost, nije bilo moguće izbjeći u svim slučajevima.

Grčki tekst citata lociran je prema kritičkim izdanjima (Petrić, naravno, ne citira onako kako je danas to uobičajeno, a ponegdje ima i krive atribucije teksta), ali nije iz njih preuzet, nego iz Petrićevih grčkih navoda. Grčke citate je prema Petrićevu tekstu uredio Damir Salopek u skladu sa sljedećim načelima: ako se Petrićev tekst razlikovao samo u sitnim grafijskim detaljima (koji su mogući u grčkom jeziku), ostavljen je onakav kako ga Petrić navodi. Na mjestima gdje su se razlike činile (ili su zaista bile) značajnije, one su obilježene trima vrstama zagrada: uglata zagrada [] označava Petrićev tekst koji je različit od kritičkog, npr. εὐθυβολοῦντος [εὐθυποροῦντος], vitičasta zagrada { } označava tekst kritičkog izdanja, ali kojeg nema kod Petrića, npr. γενομένη {πῶς} ἀθανασίας, prelomljena zagrada < > označava tekst kojeg nema u kritičkom izdanju, u Petrićevu tekstu postoji, npr. τὰ <τῶν> φίλων. Takvi se slučajevi mogu temeljiti na nama nepoznatim izdanjima teksta ili su možda i Petrićeve inter-

pretacijske intervencije. Kada je riječ o značajnim morfološkim pogreškama primijenjena je formula: {corr. ex}.

Stihove, i latinske i grčke, prepjevao je također Damir Salopek.

Latinski tekst smo nastojale prirediti unoseći ispravke u tekst tamo gdje nam se činilo da se radi o zabuni ili tiskarskoj grešci ali i tamo gdje je oblik sam po sebi bio moguć, a njegova je promjena bila pretpostavka smislenog prijevoda. Sve takve izmjene evidentirane su u bilješkama. Sam Petrić na kraju četvrtog sveska, na str. 280. donosi ispravke nekih pogrešaka: *Errata quaedam levia [...] sic emendanda*. Neke od tih Petrićevih ispravaka izostavile smo kao potpuno beznačajne tiskarske pogreške, a druge, značajnije, preuzele smo i označile kao: *Auct. corr. ex ...*.

Latinski tekst transkribirao je Tomislav Čepulić.

Na kraju želimo se zahvaliti Maji Hudoletnjak-Grgić na savjetima u vezi s antičkom medicinom, Ivanu Kapecu na savjetima o renesansnoj glazbi, Odjelu Rijetkosti Nacionalne sveučilišne biblioteke za likovni materijal objavljen u knjizi i osobito recenzentima Mislavu Ježiću i Ivici Martinoviću koji su prijevod preporučili Zakladi HAZU kao i recenzentima Erni Banić-Pajnić i Darku Novakoviću koji su svojim savjetima i recenzijama omogućili objavljivanje ove knjige.

U Zagrebu, 7. svibnja 2009. god.

Urednice:

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

OLGA PERIĆ

UVOD

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Frane Petrić – kratka biografija

Frane Petrić¹ jedan je od najznačajnijih hrvatskih filozofa i zasigurno jedan od najznačajnijih renesansnih mislilaca uopće. Njegov nam je život dosta dobro poznat zahvaljujući prije svega jednom autobiografskom Petrićevu pismu, a potom i opsežnom istraživanju koje je u toku posljednjih dvadeset godina. Rodio se 25. travnja 1529. godine u Cresu, što nedvojbeno proizlazi iz njegove autobiografije. Obitelj se Petrićeva u creskim ispravama spominje od druge polovice 13. st., a najstariji oblik imena bio je

¹ Za Petrićevu biografiju i okolnosti oko stavljanja na Indeks Nove sveopće filozofije usp. Š. Jurić, »Nekoliko riječi o piscu«, Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija* (hrv-lat), Zagreb 1979., F. Zenko, »Frane Petrić«, u knjizi: Frane Petrić, *Deset dijaloga o povijesti*, Pula-Rijeka 1980. str. 7–23.; S. Krasić, »Slučaj Petrić i stavljanje na Indeks zabranjenih knjiga njegova djela Nova de universis philosophia«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 9–10, Zagreb 1979. str. 85–110; P. Strčić, »Koje je pravo ime Franciscusa Patriciusa«, *Filozofska istraživanja* 56–57, 1995. str. 181–191. Petrićevom biografijom i imenom, njegovom obitelji i srodstvom bavili su se mnogi autori i tu ima različitih stavova, ponajprije između hrvatskih i talijanskih autora. Cjelovitosti radi navodim ovdje značajan rad s tog područja od talijanskog autora koji ima drugačije viđenje od onog koje sam izložila: C. Vasoli, »A proposito di Francesco Patrizi, Gian Giorgio Patrizi, Baldo Lupatino e Flacio Illirico, Alcune precisazioni«, *L'Umanesimo in Istria*, Olschki, Firenze 1983. str. 37–63. Bibliografija radova o filozofiji Frane Petrića u posljednje je vrijeme postala gotovo nepregledna. O Petriću se najviše publicira u Hrvatskoj i Italiji, što je razumljivo, kako s obzirom na Petrićevo porijeklo, tako i na prostor na kojem je djelovao, odn. pripadnost kulturnom krugu. Osim toga Petrićeva se filozofija intenzivno istražuje i u Njemačkoj i u SAD-u. U ovom radu ponajviše se navodi hrvatska literatura o Petriću, što je razumljivo jer autorica ovog *Uvoda* i sama pripada tom krugu.

Petriša ili Petriš, izvedenica od imena Petar, koja je postala patronimik. Kasnije su na Cresu bili u upotrebi oblici de Petris i Petris. Talijanizirani i latinizirani oblici prezimena su: Patritius, Patricius, Patricio, Patritio, Patrizio, Patrizi i Patrizzi, za koje nalazimo potvrde u tekstovima. Pri odabiru oblika *Petrić*, koji se u zadnje vrijeme češće rabi u Hrvatskoj, prevagnuli su sljedeći razlozi: 1) Latinski i talijanski oblici kao i hrvatske prevedenice latinskog oblika prezimena: Patricije, Patričić, Petričević nemaju realne podloge u prvobitnom obliku prezimena. Oblik Petris proizašao je vjerojatno iz talijanskog izgovora tog hrvatskog imena i iz nedostatka latiničkog znaka za glas š. 2) Hrvatsko porijeklo Petrićevo izvan svake je sumnje, o čemu svjedoči da je za vrijeme studija u Padovi u dva navrata bio izabran za vijećnika studenata Dalmatinaca. Pred kraj života 13. listopada 1596. bio je izabran u Zbor sv. Jeronima u Rimu, za što je morao ispunjavati tri uvjeta: da je moralnog ponašanja, da se rodio u ilirskoj provinciji i da znade hrvatski. 3) Petrićev suvremenik M. A. de Dominis zove ga Petrissevich, de Petris, Patricius, Petrisseus, što bi upućivalo na oblik Petriš(ević), ali analogni oblici na -iš nisu se održali na Cresu. 4) Na Cresu postoji selo Petrićevi, gdje je Petrićeva obitelj imala posjede, pa se pretpostavlja da je taj toponim mogao dobiti naziv po vlasnicima. Ipak posljednja monografija o filozofu koja je objavljena u Hrvatskoj (na hrvatskom i engleskom): Žarko Dadić, *Franjo Petriš*, Školska knjiga, Zagreb, 2000. navodi kao jedini ispravni oblik: Petriš i s uvjerljivom argumentacijom dokazuje kako se sada postojeći oblik imena *Petris* razvio iz izvornog oblika *Petriš*.

Obitelj Frane Petrića bila je bogata i ugledna, ali ujedno i kontroverzna creska obitelj. Pojedini članovi obavljali su visoke svjetovne i crkvene funkcije. Petrićev ujak Baldo Lupetina, provincijal konventualaca, bio je optužen, osuđen i ubijen zbog luteranstva. Zbog srodstva s Lupetinom bio je optužen i prognan s Cresa Petrićev otac Stjepan, koji je i umro u progonstvu i stric Ivan Juraj, koji je oslobođen optužbe.

Sam Petrić vodio je nemiran i za renesansne prilike u mnogome karakterističan život. Kako saznajemo iz njegove autobiografije, sa svojim stricem Ivanom Jurjem otisnuo se na more s devet godina i sudjelovao je u borbama protiv Turaka. U tim prilikama

je, kako izvještava, zaboravio i ponovno sam naučio čitati. Od 1542. do 1544. boravi u Mlecima kamo su ga poslali radi školovanja (trgovačka škola, trivium). Od 1547. do 1554. studira u Padovi, najprije medicinu, a zatim filozofiju. Tu usavršava znanje grčkog jezika i sluša predavanja iz (aristotelovski usmjerene) filozofije koja u njemu budi otpor i nezadovoljstvo. Kada je, međutim, čuo predavanja nekog franjevca o Platonovoj filozofiji, a na njegovu preporuku čita također Ficinovu *Theologia platonica*, oduševio se tim načinom filozofiranja, čime njegova misao biva određena do kraja života. U tom razdoblju objavljuje svoj mladenački rad *La Città felice* (1553.) s nekoliko kraćih rasprava. Godine 1551. umire mu otac, od 1555. do 1557. boravi na Cresu, gdje vodi parnicu za nasljedstvo. Između 1557. i 1560. luta Italijom, objavljuje u Veneciji *Della historia diece dialoghi* (1560.). Od 1561. do 1568. boravi na Cipru, prvo u službi mletačkog grofa Contarinija, a zatim ciparskog nadbiskupa F. Moceniga. U tom razdoblju u Veneciji je tiskano njegovo djelo *Della retorica dieci dialoghi* (1562.). Na Cipru je kupio i dao prepisati veći broj grčkih kodeksa. Godine 1568. vraća se u Veneciju, ali se tamo ne zadržava. Putuje između Venecije, Padove, Genove i Barcelone, te se pokušava baviti trgovinom ciparskog pamuka i knjiga, u čemu nema baš mnogo uspjeha. Godine 1571. objavljuje prvi svezak *Discussionum peripateticarum* T. I. (1571.). Sljedeće godine prodaje Filipu II. zbirku grčkih kodeksa, koju je nabavio na Cipru. Tom razdoblju pripada i polemika s Telezijem. Godine 1577. dobiva posredovanjem A. Montecatina katedru za Platonovu filozofiju na Ferrarskom sveučilištu i tu ostaje do početka 1592. To je zrelo i najmirnije razdoblje njegova života, u kojem je objavio svoja najznačajnija djela, od kojih spominjemo samo četiri sveska *Discussionum peripateticarum* T. IV, Basileae 1581; *Della poetica ... La Deca Disputata*, Ferrara 1586; *Della poetica ... La Deca Istoriale*, Ferrara 1586; latinske prijevode: (pseuda) Filopona: *Breves (...) expositioes in omnes XIII Aristotelis libros, qui vocantur metaphysici* (Ferrariae 1583) i Prokla: *Elementa theologica* (Ferrariae 1584), i njegovo glavno filozofsko sistematsko djelo *Nova de universis philosophia* – Ferrariae 1591). U Ferrari vodi Petrić i svoje glavne polemike: s Torquatom Tassom, Giuseppeom Mazzonijem i Theodorom An-

geluccijem. Na poziv Nikole Sfondratija (pape Grgura XIV., 1590. – 1591.) i Ippolita Aldobrandinija (kasnije papa Klement VIII., 1592. – 1605.) dolazi Petrić oko polovice 1592. god. u Rim da na rimskom sveučilištu *Sapienza* preuzme za njega otvorenu katedru platonske filozofije. To je svakako najveći uspjeh i najveća počast koju je Petrić postigao svojim filozofskim i književnim radom, no to je ujedno bio i početak poteškoća, sukoba i razočaranja koje je doživio pred kraj života. Njegovo glavno filozofsko djelo *Nova de universis philosophia*, objavljeno 1591. u Ferrari, pobudivši velik interes u Rimu izazvalo je, međutim, različite reakcije. Jedni su ga odobravali, no drugima je Petrićev platonizam i deklarativni radikalni antiaristotelizam bio potpuno neprihvatljiv. Petrić je 7. studenog 1592. bio pozvan u Kongregaciju Indeksa da dade potrebna objašnjenja. Juan Pedro de Saragozza, ocijenivši knjigu, predložio je da se stavi na Indeks zabranjenih knjiga. Petrić se s tom odlukom nije lako pomirio, nego je pokušao predložiti neke ispravke i objašnjenja, koja bi njegovu knjigu učinila prihvatljivom. U tu svrhu su nastali spisi: *Emendatio Francisci Patricii in libros suae novae philosophiae*, *Apologia ad censuram* i *Declarationes in quaedam novae suae philosophiae loca obscuriora*. Osim prvog cenzora Juana Pedra de Saragozza, Petrićevo su djelo ocjenjivali i Benedetto Giustini-ani, Juan Azor i Franciscus Toledo. Iako je Petrić i intervencijama kod svojeg prijatelja Ippolita Aldobrandinija, tada pape Klementa VIII. to htio spriječiti, *Nova de universis philosophia* konačno je stavljena na Indeks zabranjenih knjiga 27. ožujka 1596. s klauzulom *donec corrigatur*. No, unatoč djelomičnom uništenju *Nova de universis philosophia*, dio naklade spasio je izdavač prodavši ga u Veneciju, gdje su ti primjerci izdani kao drugo izdanje. Umro je 7. veljače 1597. i pokopan je u crkvi sv. Onofrija, u grobnici svojeg oponenta Torquata Tassa. Na obljetnicu njegove smrti 7. veljače 2008. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u crkvi sv. Onofrija u Rimu postavila je ploču u spomen na tog velikog hrvatskog filozofa.

Glavne teme trećeg sveska

Treći svezak Petrićevih *Peripatetičkih rasprava* posvećen je *neslozi*, razmimoilaženju Aristotela s njegovim prethodnicima,

odnosno razmatranju Aristotelove kritike predsokratovaca i Platona. Aristotelova je kritika, drži Petrić, neopravdana, netočna i prije svega zlonamjerna i zato se on smatra pozvanim da bude njihov branitelj.

Analizu Aristotelove kritike prethodnika razdijelio je Petrić u osam knjiga. Od toga su tri knjige posvećene obrani predsokratovaca, teologa, fiziologa i Pitagori, a četiri Platonu. Obrana Platona tematski se dijeli na obranu platoničke dijalektike, Platonovih ideja, fiziologije i praktičke filozofije. Treba napomenuti da termin fiziologija i fiziolozi rabi Petrić kao i Aristotel za istraživanje filozofije prirode.

Prva knjiga trećeg sveska posvećena je obrani Ksenofana, Zenona, Parmenida i Melisa, ali osim konkretnih pobijanja Aristotelove kritike sadrži i opće izlaganje o nastanku filozofije i izlaganje o običaju enigmatičkog izražavanja u filozofiji. U Petrićevu shvaćanju porijekla filozofije i potrebe za tajnovitošću u filozofiji, temelji se njegova obrana *napadnutih*, tj. predsokratovaca i Platona, kao i kritika *napadača*, tj. Aristotela.

Kao općeprihvaćeno shvaćanje izlaže Petrić tezu da je Noa sa svim vrstama živih bića iz Arke iznio i filozofiju. Sporno je, međutim, slaže li se Petrić s mišljenjem da je Zoroastrova i egipatska filozofija starija od grčke jer on navodi da su prvi filozofi bili grčki filozofi Prometej i Atlant. Ono što je u toj tezi filozofski bitno jest novoplatoničko nerazlikovanje između onog mitskog i onog povijesnog i filozofskog; Prometej i Atlant su, naime, mitološke, a ne povijesne osobe. To nerazlikovanje utemeljeno je u shvaćanju da je filozofski govor izvorno enigmatičan; na temelju te izvorne enigmatičnosti može on u sebe asimilirati i sve mitsko mišljenje. Enigmatičnost, nedoslovnost, tajnovitost proizašla je, tumači Petrić, iz potrebe da se filozofija zadrži u uskom krugu svećenika i posvećenih, da se ne proširi u narodu. Zašto je pak nužno ograničiti filozofiju na uski krug – o tome Petrić u ovom svesku u trećoj knjizi o Aristotelovim prigovorima Pitagori kaže: da ne bi postali jasni nekom čovjeku iz puka koji polako shvaća i zlom. Zašto je pak potrebno onome koji polako shvaća još dodatno otežavati shvaćanje nije posve jasno. Još manje nam je jasno zašto bi čovjek koji polako shvaća bio ujedno i zao. Čini se da je

tu riječ o nekom terminološkom problemu i da Petrić *polako shvaća* ne uzima kao intelektualni, nego kao moralni defekt.

Ulogu tajnovitosti, enigme, zagonetke imali su egipatski hijeroglifi, pitagorovski brojevi i mitološke priče. Prvi koji je taj običaj *zatamnjiavanja* prekinuo bio je Pitagorin učenik Hiparh i zbog toga je bio kažnjen. Taj običaj zatamnjiavanja drži Petrić da se održao na neki način i u kasnije vrijeme i kao predstavnike takvog zatamnjiavanja navodi novije filozofe, Ramona Llulla i Teofrasta Paracelsa. Aristotel je, međutim, prekinuo s tim običajem izražavanja filozofije u zagonetkama, iako ne potpuno. S jedne strane Aristotel je *taman*, što bi trebalo shvatiti kao *kompliciran, težak*, s druge strane upućuje Petrić na razliku Aristotelovih *egzoteričkih*, objavljenih spisa i onih *ezoteričkih*, dakle onih primjerenih svima i onih koji su bili namijenjeni samo uskom krugu.

Osim što konkretno brani predsokratovce od Aristotelove kritike, govori Petrić o filozofskoj kritici i načelno. Prvi su filozofe kritizirali Ksenofan i Parmenid. Sofiste je kritizirao i Platon a od filozofa samo Heraklita i Anaksagoru, Aristotel je, međutim, kritizirao sve filozofe, a od sofista samo Protagoru i Gorgiju. Kako su sofisti (za platoničare i Petrića) *nemoralni filozofi*, aludira time Petrić, s obzirom da Aristotel ne napada one koji su loši, nego upravo one dobre, na njegov loš karakter.

Na temelju ovih načelnih shvaćanja o drevnom porijeklu filozofije, o tome kome je namijenjena i o tome kako se čuvala njezina ekskluzivnost prilazi Petrić Aristotelovoj kritici Ksenofana, Zenona, Parmenida i Melisa (koji se danas klasificiraju kao predstavnici elejske škole) i tvrdi da je Aristotelova kritika neumjesna i to prije svega zato jer on te filozofe tumači i kritizira kao prirodne filozofe (fiziologe), dok oni u stvari govore o Bogu – oni su teolozi.

Petrić, međutim, ne tumači ono što se danas smatra ključnim učenjem elejske škole: *bitak jest, a ne-bitak nije*, u filozofskom smislu, nego kao iskaz o Bogu (samo Bog jest), niti u suvremenom smislu vrednuje Aristotelovu kritiku Zenonovih aporija kretanja.

Druga knjiga trećeg sveska posvećena je pobijanju Aristotelove kritike *fiziologa*, filozofa prirode: Empedokla, Anaksagore i

Demokrita. Iako Petrić načelno drži da oni u stvari nisu *fiziolozi*, nego da su, kao i u prethodnoj knjizi branjeni filozofi, teolozi, ipak im posvećuje posebnu knjigu, jer je tu doista riječ o pitanjima filozofije prirode, fizike, psihologije i spoznaje i biologije. Petrićeva strategija u pobijanju Aristotelove kritike drugačija je nego u prvoj knjizi. Tu nije riječ o načelnim pitanjima porijekla i tajnovitosti filozofije, nego o konkretnim i različitim tipovima prigovora Aristotelovoj kritici.

Prvo, upozorava Petrić da su drugi autori (doksografi) koji su pisali o Empedoklu, Anaksagori i Demokritu, sudili o njima drugačije nego Aristotel, a da se i sam Aristotel na različitim mjestima različito o njima izjašnjavao. Drugo, Petrić drži da je, s obzirom na malen broj preostalih fragmenata, teško prosuditi o točnosti Aristotelove interpretacije. I treće, a to je najzanimljiviji dio knjige, Petrić upozorava na to da kod Empedokla, Anaksagore i Demokrita Aristotel napada upravo ono što sam u svojoj filozofiji zastupa.

S obzirom na Empedokla i Demokrita, središnji pojam, koji je Aristotel napao, a u stvari prisvojio, pojam je <prve> materije; od Anaksagore je, osim pojma materije (homeomerija), kritizirao, ali zapravo preuzeo još i pojam uma. Empedoklovi elementi, Demokritovo zajedničko tijelo i Anaksagorine homeomerije upravo su ono što Aristotel izražava pojmom *materije*; Aristotelova pak kritika Anaksagorina pojma uma neopravdana je jer Anaksagorin je um zapravo ono što sam Aristotel zastupa pod pojmom djelatnog uma.

Osim analize *prikrivenih posuđenica*: pojma materije i pojma uma koja ukazuje na to da Petrić želi vidjeti slaganje Aristotela s prethodnicima i tamo gdje ih Aristotel izrijekom napada, veći dio teksta zaista je posvećen *prirodnofilozofskim* temama koje danas ne držimo filozofskom tematikom, npr. pitanju neplodnosti mula i razlikama u okusima vinima.

Treća knjiga trećeg sveska posvećena je Aristotelovoj kritici pitagorovaca. Ona se oslanja na Petrićevo izlaganje u prvoj knjizi trećeg sveska o tajnovitosti filozofije.

Aristotel kritizira pitagorovce tvrdeći da oni smatraju da je broj, i to onaj *broj kojim računamo*, kojim obavljamo računske ope-

racije, počelo svih stvari. Pritom Aristotel upozorava i na srodnost pitagorovskog broja i Platonove ideje, s time da tvrdi da su Platonove ideje odvojene od stvari, dok su pitagorovski brojevi neodvojeni od stvari. Petrić u svojoj obrani inzistira prije svega na enigmatičnosti pitagorovskih učenja. Zagonetne su pitagorovske poslovice, a jednako tako su zagonetka i alegorija i pitagorovski brojevi: *monada*, *tetraktys* i drugi. To nisu brojevi kojima računamo, nego forme stvari. Stoga nije u pravu Aristotel kad tvrdi da su Platonove ideje odvojene od stvari, a pitagorovski brojevi neodvojeni, jer su i pitagorovski brojevi odvojeni od stvari.

Ovom knjigom završava Petrićevo pobijanje Aristotelove kritike predsokratovaca. Osnovna misao Petrićeva pobijanja jest shvaćanje da predsokratovci nisu filozofi prirode. Empedoklo, Anaksagora i Demokrit, jednako kao i Ksenofan, Parmenid i pitagorovci teolozi su; oni govore o Bogu i božanskom. Aristotelova ih kritika premješta iz transcendentnog područja u imanentno, od pitanja o Bogu na pitanja o biću i o prirodi; time Aristotel čini upravo ono što je sam smatrao pogreškom u zaključivanju – on čini pogrešku *prelaska ili preskoka iz roda u rod*.

Ta interpretacija predsokratovaca pokazuje jasne novoplatoničke karakteristike i jedno shvaćanje filozofije koja je izvorno mudrost o božanskom – *pia philosophia*. Aristotelova »racionalistička« kritika neprimjereno svodi teološku tematiku na prirodno-filozofijsku; bit je, po Petriću, Aristotelove kritike – *nerazumijevanje* onoga o čemu se zapravo radi u filozofiji predsokratovaca.

Ipak Petrić mora priznati da ne može riješiti sve Aristotelove objekcije, jer su od predsokratovaca ostali samo fragmenti. Karakteristično je također da se Petrić ne osvrće na Aristotelovu kritiku Heraklita i sofista, jer je očito, kao platoničar, drži prihvatljivom.

Četvrta, peta, šesta i sedma knjiga posvećene su Aristotelovoj kritici Platona, odnosno Petrićevoj kritici Aristotelove kritike Platona.

Četvrta knjiga trećeg sveska sigurno je filozofski najznačajnija knjiga u tom svesku, a među najznačajnijima u cijelim *Peripatetičkim raspravama*. U naslovu je naznačena tema: usporedba i neslaganje platonske dijalektike s aristotelovskom; za dijalek-

tiku pak Petrić kaže da je ono što su Demokrit, stoici i kasniji peripatetičari zvali *logikom*. Po tom određenju značenja *dijalektika* očekivali bismo da je u toj četvrtoj knjizi riječ o formalnoj logici, o pravilima ispravnog suđenja i zaključivanja. Međutim, tematika koja je ovdje izložena ne tiče se formalne logike, čak niti onda kad izričito razmatra neke pojmove formalne logike. U tom slučaju, naime, a riječ je konkretno o silogizmu, definiciji i diviziji, ne raspravlja Petrić o ispravnim oblicima silogizma ili o pravilima za izvođenje definicije i divizije, nego o spoznajnoj vrijednosti svakog od tih oblika i o njihovoj međusobnoj hijerarhiji. U toj knjizi riječ je o znanosti, spoznaji, spoznajnim moćima, predmetu spoznaje i spoznajnim pristupima (metodama).

Kao što je u prvoj knjizi prije razmatranja Aristotelove kritike predsokratovaca-teologa izložio opću tezu o porijeklu znanosti, tako i ovdje, prije konkretnog razmatranja Aristotelove kritike Platonove dijalektike, konstatira Petrić da postoje tri bitne razlike između Aristotela i filozofske tradicije koja okuplja filozofe od Zoroastra do (novo)platoničara.

Prva se razlika tiče *shvaćanja duše*. Tradicija, recimo pojednostavljeno, platoničara (u što su uključeni svi od Hermesa Trismegista do samog Petrića), drži da je duša vječna, ali da je ipak potekla od oca razuma; zbog toga spoznaja duše u stvari je *prisjećanje* na nekadašnje gledanje ideja, kada duša još nije bila povezana s tijelom. Naime, kad je duša povezana s tijelom te forme koje su nekada bile u duši jasne, sad postaju mutne i duša ih se mora postupno prisjećati.

Aristotel, u suprotnosti prema tom shvaćanju misli da je duša smrtna, da je proizašla iz materije, a da je njezina spoznaja skupljanje općih karakteristika iz onog pojedinačnog i povezivanje tog općeg s pojedinačnim. Modernijim jezikom mogli bismo reći da je po Platonu spoznaja duše receptivna ili intuitivna, dok je Aristotelova spoznaja spontana i diskurzivna. Platonova je spoznaja gledanje i prisjećanje na ideje, Aristotelova je spoznaja *novo saznanje*, izvedeno djelovanjem duše, *otkrivanje* onog prije nepoznatog, općeg iz pojedinačnog, odnosno apstrakcija.

Druga je razlika u značenju pojma dijalektike – s time da se tu tematika sužava na razliku između Platona i Aristotela.

Petrić počinje raspravljanje od pojma *dijanoja* – koji ne prevodi na latinski, nego transliterira. *Dijanoja* je temeljna za razumijevanje pojma dijalektike. Petrić je definira s Platonom kao *razgovor duše sa samom sobom*. Djelatnost dijanoje je $\delta\iota\alpha\nu\omicron\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota$, misliti, u smislu imati svijest o nečemu ili spoznaju o nečemu. *Dijanoja*, svijest o nečemu ili spoznaja nečega je *razgovor*, tj. odvija se u obliku postavljanja pitanja i odgovaranja na ta pitanja. Ako se vodi u duši, taj je razgovor bez glasa, ali on se može odvijati i na glas između više sugovornika, tada je djelatnost *raspravljanje*, $\delta\iota\alpha\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$. Vještina tog razgovora, raspravljanja, vođenja dijaloga, zove se *dijalektika*. Ovako određena dijalektika nije svaka formalna logika, nego je svojevrsni opis spoznaje, odnosno spoznajnog procesa. Do spoznaje, mišljenja predmeta dolazimo postavljajući pitanja o predmetu i odgovarajući na ta pitanja, bez obzira na to da li se to pitanje-odgovaranje odvija u pojedinačnoj duši (čovjeku) ili između više onih koji pitaju i odgovaraju. U tom određenju pojma *dijanoja* i pojma dijalektike *nema razlike*, tvrdi Petrić, između Platona i Aristotela.

Razlike počinju kada se postavi pitanje o *koristi* dijalektike, odnosno o tome čemu ona služi ili što se njome spoznaje. Korist dijalektike izlaže Aristotel, po Petriću, na sljedeći način: dijalektika je korisna 1) da bi se moglo obrazlagati o svakom predmetu; potom 2) za dijaloško prepiranje da se nabroje tuđa mišljenja tako da se sporenje vodi o tuđim mišljenjima, a ne o vlastitim; u okviru tih tuđih stavova utvrdit će se za jedno da je dobro, a za drugo da nije dobro. 3) Treća je korist u formulaciji dvojbi *za* (*pro*) i *protiv* (*contra*) neke teze. Formuliranjem dvojbi lakše će se odrediti što je istina.

Druga i treća korist dijalektike, kako ju je Aristotel formulirao, veliko je zlo, tvrdi Petrić, koje vlada u redovničkim, pa i talijanskim školama. Oni koji na taj način rabe dijalektiku misle da su filozofi, ali to je sasvim suprotno istini.

Druga korist dijalektike kako je Aristotel izlaže, obično se tumači kao zaključivanje *na temelju vjerojatnih premisa* ($\acute{\epsilon}\xi\ \acute{\epsilon}\nu\delta\acute{o}\xi\omega\nu$), no Petrić to tumači kao: zaključivanje *na temelju onoga što se općenito smatra*, na temelju *tuđih shvaćanja, mnijenja*. Čini se da tu Petrić dobro naslućuje i da nije daleko od istine. S jedne

strane zaključivati na temelju (*tuđih*) *mnijenja* nije suprotno, nego zaista, s minimalnom interpretacijom, vrlo blisko *zaključivanju na temelju vjerojatnih mišljenja (premissa)*; s druge strane upozorava Petrić time na jednu u Aristotela uobičajenu metodu da prije razmatranja o stvari samoj, razmotri opravdanost i smislenost tuđih (filozofskih) stavova o tome. Taj se Aristotelov običaj vrlo često naziva *Aristotelovom poviješću filozofije*. Toj *Aristotelovoj povijesti filozofije* dugujemo fragmente mnogih predsokratovaca koji bi nam bez nje ostali nepoznati. No, ta ista povijest filozofije prezentira nam predsokratovce onako, kako je to Aristotel želio, kako je to njemu za njegov filozofski problem trebalo. Petrić je vrlo nesklon toj *Aristotelovoj povijesti filozofije* i na više se mjesta izjašnjava u korist doksografije, tj. pukog nabiranja učenja, a protiv *Aristotelove (kritičke) povijesti filozofije*. No u tome je Petrić u zabludi. Čak ako i ima pravo u tome da Aristotel pristrano interpretira prethodnike, a da doksografi donose točnije verzije fragmenata, *Aristotelova povijest filozofije* ima tu prednost pred doksografijom da ju je pisao filozof s razumijevanjem problema o kojemu je riječ. Pa da je i izložio svoju interpretaciju u skladu sa svojim viđenjem problema, svojom koncepcijom, i tada (ili upravo zbog toga) ta nam je verzija, jer svjedoči o razvoju filozofske misli i utjecaju ili poticajima koje su predsokratovci imali na Aristotela, filozofski zanimljivija nego ona doksografska, objektivna, tj. ona koja ne dopire do filozofskog smisla i imanentnog razvoja filozofske misli.

Petrić se, međutim, uvijek radije priklanja doksografskom izlaganju, nego Aristotelovom. Tu metodu: *raspravljati na temelju prihvaćenih mišljenja*, tako da se nadvlada protivnik, ili barem tako da onaj koji (protiv nekoga) raspravlja, ne bude nadvladan, drži Petrić odgovornom za bijedni položaj filozofije u redovničkim, pa i talijanskim školama.

Unatoč toj poraznoj kritici Aristotelove i peripatetičke metode raspravljanja inzistira Petrić na tome da je i Platon poznavao i prakticirao sve navedene metode. Ono što tu razlikuje Platona i platoničare od Aristotela i aristotelizma jest *svrha* radi koje se poduzimaju te metode.

Platon je te metode poučavao i primjenjivao u svrhu *čišćenja duše* od neistinitih mišljenja. Po Platonu dijalektiku primjenjuje

onaj koji istinski i pravedno filozofira. Dijalektičar je za Platona isto što i pravi filozof, dok Aristotel dijalektičara razlikuje od filozofa i od erističara (sofista), ne, doduše, s obzirom na predmet kojim se bave – biće – nego po tome što dijalektičar iskušava različite mogućnosti, filozof ide za pravom, a sofist za prividnom istinom. Ono što je Platonu i Aristotelu zajedničko, drži Petrić, jest to da se i filozof i dijalektičar bave bićem, da im je biće predmet istraživanja.

Time dolazimo do druge razlike između Platona i Aristotela koju je Petrić utvrdio. Predmet dijalektike, filozofije, znanosti i po Platonu i po Aristotelu je biće, no Platon i Aristotel pod bićem podrazumijevaju nešto sasvim drugo. Platonov pojam bića (a to je ujedno i Parmenidov i pitagorovski pojam bića) jest *ono što je uistinu i uvijek na isti način biće* – ideja. Taj pojam bića suprotstavlja se Aristotelovom pojmu bića kao onog nastalog (promjenljivog). Biću kao onom vječnom i nepromjenljivom korespondira, po Platonu, znanost (filozofija, dijalektika), a onom nastalom kao promjenljivom i mnogom, mnijenje (δόξα). Za »znanje« o promjenljivom biću, osim termina *doxa* rabi Petrić i termin *philodoxia*. Sam termin *philodoxia* ne nalazi se u Platona, ali Platon rabi termin *philodoxoi* (φιλοδόξους καλοῦντες αὐτούς R 480.a. 6) za one koji vole (mnoge) lijepe stvari, a ne i ljepotu samu. Termin *philodoxia* sročio je Petrić sigurno s asocijacijom na to Platonovo mjesto u *Državi*, ali nedvojbeno i s asocijacijom na Aristotelovo određenje dijalektike kao raspravljanja na temelju općeprihvaćenih mnijenja (ἐξ ἐνδόξων).

Aristotel pak pod bićem, drži Petrić, podrazumijeva tjelesnu supstanciju i ostalih devet kategorija. Petrić potom upućuje na to da taj Aristotelov pojam bića odgovara Platonovu (Parmenidovu, pitagorovskom) pojmu stvorenog. Aristotelovo opće koje je skupljeno i izdvojeno (apstrahirano) iz pojedinačnog, nipošto nije ekvivalentno Platonovoj ideji, istinskom biću. Opće sabrano iz pojedinačnog nosi sve karakteristike onog pojedinačnog, podložnost nastajanju, tj. ne-nužnost, ne-istost. Stoga to opće sabrano iz pojedinačnog ne može biti predmet (po Platonovu i, dakako, Petrićevu shvaćanju) znanosti, nego samo mnijenja. Kako je za

Aristotela upravo ono opće skupljeno iz pojedinačnog predmet (Aristotelove) znanosti, tako Petrić zaoštava tezu da je Aristotelova znanost s obzirom na svoj *ne-nužan, ne-uvijek-isti* predmet, u stvari mnijenje. Time Petrić zapravo kaže da je Aristotelova znanost – neznanstvena, ne-znanost. To određenje Aristotelove znanosti kao Platonova mnijenja druga je glavna razlika između Aristotela i Platona u dijalektici.

Treća razlika ulazi specifičnije u područje logike, ali i ovdje se logiku ne može striktno shvatiti kao formalnu logiku, nego nekako na razmeđu između logike, metodologije i teorije spoznaje.

U trećoj razlici riječ je o *oruđu znanosti*, odnosno o metodičkom postupku kojim se znanost pribavlja. Petrić kaže: Aristotel preferira *dokaz* (*demonstratio*) koji je sam izmislio, nasuprot Platonovoj *definiciji* i *diviziji*. Pod dokazom tu Petrić neosporno podrazumijeva, kako se i u daljnjem tekstu vidi, silogizam. Silogizam, dakle, Aristotel preferira pred definicijom i divizijom. Petrić, međutim, tvrdi da se u znanostima gotovo nigdje ne može naći silogizam; niti u znanosti o prvim bićima (tu vjerojatno misli na onaj dio *Metafizike* koji naziva *Mudrost*), niti u znanosti o prirodnim bićima, niti u matematici. Time je Petrić nabrojio tri teorijske znanosti (metafiziku, fiziku, matematiku) i ustvrdio da izvodi u tim znanostima nisu silogizmi, ili da su to bar vrlo rijetko.

Nasuprot silogizmu koji, ako ga se i uspije negdje pronaći, daje spoznaju (u konkluziji silogizma) o trpnji, odnosno *stanju nekog subjekta*, ističe Petrić definiciju i diviziju koje daju znanje o *biti* stvari. *Bit* stvari, nasuprot *akcidentalnom stanju* nekog subjekta – za Petrića nema dvojbe što je od toga znanstvenije, što u većoj mjeri pruža znanost. Taj dio obiluje citatima kojima želi istaknuti vrijednost definicije i diobe. Tako npr. odbacuje Petrić Aristotelovu tvrdnju da je divizija slabi silogizam (jer *uzima* tj. pretpostavlja ono što bi trebala dokazati), konstatacijom da Platon nikada nije doveo u vezu silogizam i diviziju.

Uspješnija je, međutim, jedna druga Petrićeva primjedba: Aristotel poznaje osim *dokazivanja* (*ἀπόδειξις*) i jednu drugu

vrstu spoznaje: pokazivanje ($\delta\eta\lambda\omega\sigma\iota\varsigma$)². Tu funkciju *pokazivati* i *pokazivanje* ima divizija. U dijeljenju, naime, diviziji ključnu ulogu ima *izbor roda* koji se hoće dijeliti. Taj je *izbor* neko *uzimanje*; *treba uzeti* i *to uzeto podijeliti* (na temelju čega se pokazuje kakav je taj rod); tu funkciju uzimanja-pokazivanja poznao je, kaže Petrić, i Aristotel. Treba *odabrati* dijeljenja, a to znači da treba odabrati onaj zajednički rod. Zajednički rod je, dakle, stvar uzimanja, hipoteze, a ne dokaza i na temelju uzetog općeg povezuje se uzrok s učinkom, odnosno uspostavlja znanost. To Petrićevo preferiranje hipoteze pred silogizmom uistinu bi moglo ukazivati na neki iskorak prema novovjekovnoj znanosti.

U sklopu rasprave o instrumentima znanosti, znanstvenim pristupima ili metodama navodi Petrić i metodu koju naziva *analizom*. Analizu, kaže Petrić, Aristotel nije poznao, iako je po njoj nazvao dvije knjige (*Prva analitika*; *Druga analitika*). Metodu analize izlaže Petrić na malo ispremiješanim citatima tzv. Platonove *usporedbe s crtom* iz 6. (i 7.) knjige *Države*. To je i kod Platona zamršen tekst, a Petrić ga svakako nije učinio jednostavnijim. U Platonovoj usporedbi s crtom sagledava Petrić dvostruku metodu, dvostruku analizu. Jednu naziva matematičkom, drugu dijalektičkom. Svaka od tih analiza za sebe također je dvostruka. Matematička analiza započinje kod osjetilnog s hipotezama koje ne obrazlaže, nego pretpostavlja kao samorazumljive, tj. *uzima ih*, raspravlja o njima i potom se vraća onom osjetilnom. Svojstvenost je te analize da ona pretpostavlja hipoteze kao da su poznate i ne izdiže se nad hipoteze, nego se vraća osjetilnom. Drugu analizu Petrić naziva dijalektičkom, a njezino je svojstvo da ovdje hipoteze nisu uzete kao samorazumljive, nego su samo zaleti i stepenice da bi se došlo onom bezuvjetnom. Kad se, međutim, stigne k bezuvjetnom, vraća se po pređenim stupnjevima natrag na početak (k osjetilnom). Tu je metodu rabio, po Petriću, Damascije a i Plotin je o njoj napisao jednu knjižicu (Plotin, *Eneade* 1.3).

² ARIST. *Metaph.* 1025b.14 – 16 $\acute{\omicron}\tau\iota$ οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις οὐσίας οὐδὲ τοῦ τί ἐστίν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς, ἀλλὰ τις ἄλλος τρόπος τῆς δηλώσεως.

Prva je analiza očito matematika, dok je druga analiza, sudeći po navođenju Plotina, novoplatonički nadomjestak metafizici, tj. uspon k prvom počelu (onome bezuvjetnom) i izvođenje svih redova bića iz prvog počela.

Takovo izvođenje za jednog platoničara svakako nije ništa neočekivano. Neočekivana je, međutim, primjedba Petrićeva koju na kraju dodaje: Tu Platonovu dvostruku analizu ne smije se, kaže Petrić, pomiješati s peripatetičkim dokazivanjem *da* <nešto> jest – ὅτι i dokazivanjem *zašto* <nešto> jest – διότι. Petrić drugim riječima (malo enigmatički) kaže da se *Platonova dvostruka analiza* ne smije pobrkati s *padovanskom metodom regresa*. On drži da sam Aristotel nije imao pojma o nekoj razlici između *dokazivanja* ὅτι i *dokazivanja* διότι, u smislu dviju različitih spoznajnih metoda. Za Aristotela su, tvrdi Petrić, *dokaz* ὅτι i *dokaz* διότι samo dva silogizma³, a ne metode dokazivanja. Usput rečeno, na ovom mjestu rabi Petrić termin *demonstratio* u smislu metode (i izričito ga razlikuje od silogizma), dok inače vrlo često termin *demonstratio* rabi za silogizam.

Petrić ističe da je tu metodu naslutio Averroes, (u Predgovoru svojih komentara *Fizike*), ali padovanski aristotelizam uopće ne spominje. Ipak, formulacija: *progressus per plures et causas et effectus sibi ad invicem coordinatos ac subalternos* – nedvojbeno ima porijeklo u padovanskom aristotelizmu.⁴

Na kraju Petrić imanentnom kritikom dokazuje da sam Aristotel mora prihvatiti spoznaju kao prisjećanje na temelju svog pojma aktivnog uma. Ako aktivni um dolazi izvana, onda je on, kao aktivan, već prije spoznao i zato i Aristotel mora prihvatiti spoznaju kao prisjećanje.

³ ARIST. APo 87a.31 – 35 Ἀκριβεστέρα δ' ἐπιστήμη ἐπιστήμης καὶ προτέρα ἢ τε τοῦ ὅτι καὶ διότι ἢ αὐτῆ, ἀλλὰ μὴ χωρὶς τοῦ ὅτι τῆς τοῦ διότι, καὶ ἢ μὴ καθ' ὑποκειμένου τῆς καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἀριθμητικῆ ἀρμονικῆς, καὶ ἢ ἐξ ἐλαττόνων τῆς ἐκ προσθέσεως, οἷον γεωμετρικῆ ἀριθμητικῆ.

⁴ Usp. npr.»Duplicem processum innuit Commentator in scientia naturali: primus est ex minus notis naturae ad magis nota naturae, et est ab effectu ad causam: secundus est a magis notis naturae ad minus nota naturae, et est a causa ad effectum (...).«, *Expositio Pauli Veneti super octo libros Physicorum Aristotelis*, Venetiis 1499. I. text 2.

Peta knjiga trećeg sveska posvećena je pobijanju Aristotelove kritike Platonovih ideja. U njoj se mogu razlikovati tri veće cjeline. U prvoj dokazuje Petrić, protiv Aristotelove tvrdnje da je Platon otkrio, izmislio ideje, da su ideje prihvaćali i Pitagora i Timej Lokranin i Orfej, Hermes Trismegistus i Kaldejci. Učenje o idejama je, dakle, vrlo staro i nije ga otkrio Platon. Taj prvi dio možemo zvati povijesnofilozofskim, odnosno doksografskim.

Drugi je dio nacrt ontologije. Petrić polazi od Aristotelove kritike ideja da one ne mogu biti niti uzrok kretanja, niti bitka, nego da mimo ideja mora postojati pokretač. S tim se Petrić načelno slaže. Međutim, učenje o idejama kompatibilno je s učenjem o pokretaču (i pokretačima), čak ga i pretpostavlja. Zajedničko je učenje svih onih koji su tvrdili da postoje ideje, da postoji jedan vrhovni bog kojeg su imenovali različitim imenima (Jedno, Dobro, Počelo, Bog, Otac). Ontologija ideja uključuje pokretača, odnosno pretpostavlja teologiju. Od prvog Boga proizlazi prvo biće, prvi život, prvi um (ujedinjeno), riječ, um, arhetip i inteligibilni svijet. O njima ovisi duša sveukupnosti. U svima njima nalaze se ideje, ili kao *iynges* u umu, ili kao *inteligibilne forme* u pojmovima oca, ili kao *razlozi* u duši, kao *sjemenje*, u prirodi, kao *forme*, u materiji. Bit Petrićeva argumenta protiv Aristotelove objekcije da je uz ideje, da bi se mogao odrediti nastanak bića, potreban i pokretač, tj. da same ideje ne mogu biti uzrok bitka i kretanja sastoji se u sljedećem: Petrić postavlja uz ideje metafizičke i fizičke pokretače, a princip uzrokovanja bića uspoređuje s Aristotelovim tumačenjem kako kuća nastaje prema arhitektovoj zamisli (formi) kuće i kako se uspostavlja zdravlje prema pojmu koji o zdravlju ima liječnik. Drugim riječima: Petrić koncipira način na koji su ideje uzroci bitka i nastajanja prema Aristotelovu shvaćanju nastanka artefakata (kuća) i njegovu modelu vještine liječenja (korisne znanosti) koja praktičkim intervencijama uspostavlja narušenu ravnotežu u tijelu, a prema pojmu ravnoteže kakva bi trebala biti.

Koncipirajući platonički ontološki poredak stvaranja prema aristotelovskom modelu stvaranja artefakata i prema paradigmi *korisnih znanosti* koje su usmjerene na djelovanja dolazi Petrić do zaključka da i sam Aristotel prihvaća dušu svijeta. Ta Petrićeva

teza koja se u okviru aristotelizma može odrediti kao »hereza«, temelji se na generaliziranju Aristotelove teze o nastanku čovjeka (čovjek rađa čovjeka, i sunce), odnosno na shvaćanju da je, s jedne strane, nužan pokretač, uzrok koji je odvojen od pokrenutog, odnosno uzrokovanog (npr. sunce), s druge strane da je nužan i *sjemeni razlog*, istooblična i istorodna ideja (npr. čovjek). Time je Petrić kontaminirao (novo)platoničku ontologiju s Aristotelovim pojmom *istorodnog* ili *istovrsnog* u procesu nastajanja, odnosno (novo)platoničku ontologiju spustio s teološke na ontičku razinu. Rezultat toga je i Petrićeva teza da se u Aristotelovoj filozofiji može naći i *duša svijeta* i novoplatonička hijerarhija bića.

U trećem dijelu suprotstavlja se Petrić pojedinim Aristotelovim prigovorima idejama na novoplatoničkim osnovama. Jedan od argumenata jest i taj da neki Aristotelovi argumenti nisu upućeni Platonu, nego njegovim pristašama. S tim Aristotelovim argumentima Petrić uopće ne želi polemizirati. Također inzistira na tome da ideje postoje o svemu što je bit, dakle i o akcidentima, a ne samo o supstancijama. Konačno poriče da u Platonovim dijalozima postoji argument *treći čovjek*, tj. upozoravanje na to da ako ideja (npr. ljepote) treba osiguravati jedinstvo između pojedinih lijepih bića u svijetu, onda još jedna druga (tj. treća) ideja treba biti jamstvo jedinstva prve ideje i lijepih bića itd. Taj argument zove se *treći čovjek* i na neki je način prisutan već u Platonovu *Parmenidu*. (132a5 – b3)

Karakterističan je još jedan Petrićev argument protiv Aristotela. Petrić ne želi razmatrati niti jedan Aristotelov prigovor koji se ne temelji na doslovnoj Platonovoj frazi. Da bi Aristotel smio interpretirati Platona ili ukazati na neke neizrečene, ali nužne, konsekvencije njegovih teza – to za Petrića ne dolazi u obzir. Kritika se mora strogo držati doslovnog izričaja, ona se mora odvijati na doksografskoj razini.

Šesta knjiga *Peripatetičkih rasprava* posvećena je Aristotelovim prigovorima Platonu i pitanjima fiziologije – prirodne filozofije. Većinom se Petrić poziva na Aristotelovu kritiku *Timeja* pri čemu je riječ o konkretnim pitanjima disanja, nastanka kostiju i slično. Ta pitanja većinom danas nisu više filozofski relevantna, nego

pripadaju korpusu prirodnih znanosti. Eventualno su važna za specijaliste koji se striktno bave Platonovim korpusom.

Ipak se tu Petrić dotiče jednog i danas filozofski relevantnog pitanja u vezi s Platonom koje je važno za razumijevanje Platonova nepisanog učenja. Petrić zauzima jedno malo neočekivano stajalište. Riječ je o Aristotelovu izvještaju da je Platon postavio kao počela prirode *veliko* i *malo* kao materiju, a *Jedno* kao supstanciju. Petrić izlaže Aristotelovo tumačenje i potom deciderano tvrdi da toga u Platonovim knjigama nigdje nema. Kako je gotovo cijeli Platonov korpus sačuvan s velikom se sigurnošću može tvrditi da o tome Platon nigdje nije pisao. Petrić, međutim, spominje i to da Aristotel navodi postojanje Platonovih *nepisanih učenja* koje je izlagao samo u krugu bliskih učenika, a nije ih objavljivao. Oni koji danas zastupaju tezu da je Platon imao neko *nepisano učenje* ponajviše se oslanjaju na to Aristotelovo izvješće o *velikom* i *malom* koje im je krunski svjedok za tezu o *nepisanom Platonovu učenju*. Petrićev je stav, međutim, drugačiji. On je, doduše, pristaša teze da je Platon *imao* tajno učenje koje je izlagao samo u uskom krugu, no nipošto ne prihvaća Aristotelovo izvješće o *velikom* i *malom*. Petrićev stav je sljedeći: U Platonovu korpusu nema nikakvih tragova o učenju o *velikom* i *malom*, niti naznaka da je nešto takvo postojalo u Platonovim tekstovima koji su do nas došli u krnjem obliku. Da je Platon htio nešto o tome reći, on bi to i napisao. S druge strane, moguće je da je Platon nešto o tome poučavao u tajnosti. Ako je tome tako onda je, drži Petrić, Platon to poučavao u vidu *zagonetke* (kao i pitagorovci), a Aristotel je trebao otkriti smisao te *zagonetke*. To Aristotel, međutim, nije učinio, nego je napadao učenje o *velikom* i *malom* kao da se ne radi o tajnom i *zagonetnom* smislu.

Veliki dio teksta te šeste knjige, kako je spomenuto, više može zanimati povjesničare znanosti, nego filozofe, no pri kraju šeste knjige dodaje Petrić zanimljivu opasku o mitu kojim se Platon ponekad u izlaganju služio. Petrić razlikuje dvije vrste Platonovih mitova, jednu gdje uz mit slijedi još i *logos*, obrazloženje, i drugu u kojoj su mit i obrazloženje dani istodobno. Na kraju navodi Petrić Olimpiodorovo tumačenje po kojem Platon, kad hoće utjecati na razum, rabi razloge, kad hoće utjecati na mnije-

nje, rabi istinite primjere, a kad hoće djelovati na maštu – uobrazilju, rabi mit.

U sedmoj, posljednoj knjizi bavi se Petrić Aristotelovom kritikom Platonove praktičke filozofije. U taj sklop ulaze pitanja o ustrojstvu države, o vrstama država, o vrlinama i konačno pitanje odnosa ideje dobra i vrline te vrline i znanja. Tri su pitanja posebno zanimljiva. Prvo je pitanje zajedništva imetka, žena i djece za što se Platon zalaže, a Aristotel to kritizira. *Peripatetičke rasprave* objavljene su (u četiri sveska) 1581. a 1553. godine objavio je Petrić raspravu *Sretan grad* u kojem razmatra o tome kako treba izgledati, gdje se nalaziti, od čega se sastojati itd. grad koji treba biti sretan. U tom spisu priklanja se Petrić privatnom vlasništvu i svakako ne odobrava zajedništvo žena i djece. Na temelju takvih shvaćanja proizlaze teze da *Sretan grad* nije renesansna utopija koja ide za radikalnom društvenom promjenom, nego Aristotelovski utemeljeno i motivirano uljepšavanje, dotjerivanje postojećih oblika grada, tj. društvenih uređenja. U ovoj sedmoj knjizi izričito se Petrić, a protiv Aristotela, priklanja Platonovu zajedništvu žena i djece, upućuje na svrsishodnost toga da svi za isto govore: *moje* i *ne-moje*. U tom smislu sedma knjiga trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava* mnogo je više »utopistička«, nego *Sretan grad*, a svjedoči i o pomaku Petrićeva shvaćanja od Aristotelova racionalnog ustrojstva grada do Platonove idealne koncepcije. Ta koncepcija povezana je i s nekim oblikom 'feminizma', jer Petrić izričito ističe jednakost vrlina muškaraca i žena, premda mimo te jednakosti akceptira i svojevrsnu pomoćničku ulogu žene u državi.

Nakon rasprave o ulozi i vrlini žene te zajedništvu dobara, žena i djece slijedi analiza niza Aristotelovih primjedbi o vrstama državnih uređenja, što ih određuje, kako nastaju, kako se mijenjaju kao i o ulozi pojedinih staleža.

Na kraju knjige naznačene su još dvije važne teme. Prvo je pitanje *vrline* i *Dobra*. U okviru rasprave o vrlini, tj. djelovanju u skladu s vrlinom (i o postizanju sreće) Aristotel je istaknuo da pitanje o Dobru, o ideji dobra ne može biti relevantno za određenje toga što je to vrlina i kako se njome postiže sreća. Iz Aristotelova kuta gledanja to je nužno različito, jer je ideja dobra ono vječno

i uvijek isto, dok je *ljudsko dobro*, sreća koja se postiže vrlinom nešto nestalno i promjenljivo i nešto na što se može utjecati. Tom Aristotelovu prigovoru (koji je zapravo prigovor idejama) Petrić se suprotstavlja dosta nespretno tvrdeći da Platon nikada nije povezivao Dobro, ideju dobra i vrlinu.

Posljednji Aristotelov prigovor s kojim se Petrić suočava zapravo je Aristotelov prigovor Sokratu, odn. kritika Sokratove teze da je vrlina znanje. Petrić se protivi pojedinim Aristotelovim formulacijama: Sokrat nije rekao da je vrlina razlog, niti je rekao da je vrlina razboritost. Aristotel brka u argumentaciji dijanoju, mnijenje i znanost. Petrić odgovara samo na prigovor da je po Sokratu vrlina znanost. Vrlina po Sokratu nije znanost, kaže Petrić, jer je on tvrdio da se vrlina ne može naučiti (u *Protagori*), no točno je da po Sokratu vrlina nije bez razboritosti (u *Menonu*). Petrić se na koncu slaže da je Sokrat tvrdio da nitko znajući ne radi mimo najboljeg te kaže da mu je prihvatljiva Sokratova argumentacija u *Protagori* (vrlina je mjerenje) i da je i sam prihvaća.

Sedma je knjiga, kako se vidi iz pregleda sadržaja, posvećena pitanjima praktičke filozofije, ali mjestimično zadire u teme koje su u odnosu na praktičku filozofiju utemeljujuće. Ta je knjiga zanimljiva također jer svjedoči o promjeni Petrićeva stava. U odnosu na Petrićev *Sretan grad* u kojem je, usprkos utjecaju novoplatonizma, prilično jasan Aristotelov utjecaj, u ovoj sedmoj knjizi trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava* priklanja se Petrić Platonovoj »utopističkoj« misli. Petrićevo suočavanje s problemom ideje dobra i vrline ne čini se, doduše, posebno uspješnim, ali prihvaćanje teze da nitko ne čini loše (zlo) znajući da čini loše (zlo), svjedoči o Petrićevoj spremnosti da se za ono što drži filozofskom istinom odvaži stupiti u konflikt s kršćanskom idejom slobode volje.

Recepcija *Peripatetičkih rasprava*

Kada je riječ o recepciji nekog filozofa ili filozofskog učenja pojam recepcije može biti shvaćen u dva smisla. Recepcija može značiti neposrednu recepciju ili utjecaj, ili naknadnu recepciju, odnosno povijesnofilozofijsko istraživanje.

Neposredna recepcija, utjecaj, određena je time da ono što (koga) se recipira i onoga tko recipira povezuje zajednički problem i zajednički povijesnofilozofijski horizont. U tom je slučaju filozofijski problem onog učenja koje je predmet recepcije na nepromijenjen način aktualan i za onoga tko recipira to filozofsko učenje. U takvoj situaciji identiteta filozofijskog pitanja recepcija se iskazuje kao slaganje s mišljenjem ili pak neslaganje i kritika.

Naknadnu (ili odloženu) recepciju, međutim, ne određuje ovaj identitet filozofijskog problema i horizonta, nego je za nju karakterističan upravo odmak od filozofijskog horizonta onoga što se recipira. Takva se recepcija ne mora iskazati kao slaganje ili neslaganje, nego kao *interpretacija* uloge i mjesta koje recipirano filozofsko učenje i filozof imaju u povijesnom razvoju ideja.

Peripatetičke rasprave Frane Petrića bile su recipirane i na jedan i na drugi način, no na ovom će mjestu biti riječ samo o povijesnofilozofijskoj recepciji *Peripatetičkih rasprava*.

O *Peripatetičkim raspravama* od samih početaka povijesnofilozofijskog istraživanja Petrićeve filozofije piše se s mnogo odobravanja kao o jednom od dva glavna Petrićeva djela. Tako npr. godine 1950. Luigi Firpo piše: »(...) le Discussiones peripateticae di Francesco Patrizi da Cherso edite in testo parzialmente a Venezia nel 1571. ed in testo definitivo a Basilea dieci anni dopo, rappresentano nella tarda Rinascenza italiana l' unica bataglia vinta dai banditori della nuova filosofia contro il convenzionale aristotelismo delle scuole (...)«⁵ Unatoč toj visokoj (ali neobrazloženoj) ocjeni godine 1999. kad Elisabeth von Erdmann-Pandžić u *Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte* objavljuje smanjeni reprint *Discussiones peripateticae* u predgovoru ona piše: »Während allerdings sein Hauptwerk *Nova de universis philosophia* (Ferrara 1591) aufmerksam rezipiert wurde, blieben die *Discussiones peripateticae* in der neueren Forschung weitgehend unbeachtet und unberücksichtigt (...)« i tumači to tvrdnjom da današnje biblioteke rijetko posjeduju primjerak *Peripatetičkih ras-*

⁵ Luigi Firpo, »La condanna di Francesco Patrizi«, *Rivista di filosofia*, vol. XLI – 1950, str. 159.

prava. Von Erdman-Pandžić navodi i iznimke – autore koji su do tada detaljnije pozabavili *Peripatetičkim raspravama*.⁶

Danas je, što se tiče pristupačnosti *Peripatetičkih rasprava*, situacija drugačija, jer su od godine 1999. *Peripatetičke rasprave* dostupne u reprintu i izdanju E. von Erdmann-Pandžić. No, iako se interes istraživača svakako pojačao *Peripatetičke rasprave* još uvijek nisu dobile u istraživanjima ono mjesto koje im po stvarnom značenju pripada.

Ukratko ću izložiti tijek istraživanja *Peripatetičkih rasprava*. Kako je spomenuto prvi rad koji izravno tematizira *Discussiones peripateticae* jest disertacija Vladimira Premeca, obranjena 1968., a objavljena 1996.⁷ U tom radu Premec je upozorio na to da *Discussiones peripateticae* nisu povijest filozofije (peripatetičke) u suvremenom smislu. On je utvrdio neke Petrićeve neoriginalne teze u tumačenju Aristotela pa i neke netočnosti. Općenita ocjena *Peripatetičkih rasprava* u radu je dosta negativna jer Premec ocjenjuje koliko se Petrićeva kritika Aristotela slaže s našim današnjim razumijevanjem Aristotela.

⁶ Usp Franciscus Patricius, *Discussiones peripateticae* (Nachdruck der vierbändigen Ausgabe Basel 1581, herausgegeben von Zvonko Pandžić), Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Köln, Weimar, Wien 1999. Von Erdmann-Pandžić navodi na str. VI četiri autora koji su do tada pisali o *Discussiones peripateticae*. To su: 1. Maria Muccillo s više radova koji su sada objavljeni u knjizi: *Platonisamo, ermetismo e ,prisca philosophia'*, Firenze 1996., 2. M. J. Wimott, *Francesco Patrizi da Cherso's Humanist Critique of Aristotle*, Ph. D., Univesity of London, The Warburg Instiutte 1984; 3. M. Girardi-Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića*, Zagreb 1988; 4. V. Premec, *Petrićeva kritika Aristotelesa*, Zenica 1996. Kronologija ovog navoda dovodi pomalo u zabunu. Prvi koji je tematizirao (ali taj rad nije neposredno objavio) *Peripatetičke rasprave* bio je Vladimir Premec. Navedena knjiga njegova je disertacija koja je, doduše, objavljena 1996. god., ali je kao disertacija obranjena već 1968. godine. Sljedeća je bila Maria Muccillo koja je svoju disertaciju o *Peripatetičkim raspravama* objavila 1975. (Mucillo, Maria, »La Storia della Filosofia presocratica nelle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura*, 1–2, Anno XIII (XCV), 1975.) Ostale godine daju realni uvid u situaciju istraživanja.

⁷ Premec, Vladimir, *Petrićeva kritika Aristotelesa*, Zenica 1996.

Općenito se može reći da je ocjena na samom početku istraživanja *Peripatetičkih rasprava* u radovima koji su ih razmatrali samo kao Petrićev put prema *Nova de universis philosophia* bila vrlo pozitivna, dok su radovi koji su ciljano tematizirali *Peripatetičke rasprave* bili znatno kritičniji prema njima. Razlog tome leži svakako u problemu i tipu pristupa. Ako se *Peripatetičkim raspravama* pristupi s namjerom da se utvrdi koliko se Petrićevo tumačenje Aristotela, Platona i predsokratovaca slaže sa suvremenim istraživanjima, tada će ocjene biti ili negativne ili mlako pozitivne, jer se Petrić u mnogočemu razlikuje od rezultata suvremenih povijesno-filoloških i filozofskih istraživanja.

Kasnija istraživanja priklanjaju se načelno drugačijem pristupu. Ona nastoje ocijeniti položaj *Peripatetičkih rasprava* u horizontu renesansnih interpretacija, kritike i konkordističkih nastojanja. *Peripatetičke rasprave* tada s jedne strane pokazuju svoju originalnost prema suvremenim i s druge strane svoje značenje na Petrićevu filozofskom putu prema *Nova de universis philosophia*. Što za nas danas (filozofski) znači Petrić – ne može se svesti na one teze koje nam se danas čine plauzibilne, nego na mjesto i ulogu koju Petrić (za nas) ima u povijesti filozofije.

Intenzivno istraživanje *Peripatetičkih rasprava* (koje je neposredno bilo dostupno javnosti, tj. objavljeno) započela je Maria Muccillo u svojoj disertaciji, »La Storia della Filosofia presocratica nelle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi da Cherso«⁸. Posebno treba istaknuti da je Maria Muccillo od stranih istraživača autorica koja se najintenzivnije i najekstenzivnije do sada bavila *Peripatetičkim raspravama*, koja je proradila svu onovremenu literaturu tematski vezanu uz pitanje kritike aristotelizma i Aristotela (koja se navodi u *Peripatetičkim raspravama* i koja je tamo prešućena), koja je elaborirala najširi dijapazon tema koje su bitne za *Peripatetičke rasprave*. Njezina su istraživanja informativna, pouzdana i pogađaju bitnu Petrićevu filozofsku problematiku. Okosnica njezina interesa s jedne strane su povijesno-filološka

⁸ Maria Muccillo, »La Storia della Filosofia presocratica nelle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura*, 1–2, Anno XIII (XCV), 1975.

istraživanja Aristotela, s druge strane Petrićevo tumačenje pred-sokratovaca. U svojim radovima ona želi locirati Petrićevu kritiku Aristotela unutar onovremenih rasprava i intenzivno istražuje Petrićeve izvore, a ta su istraživanja rezultirala sakupljenom velikom sekundarnom literaturom koja rasvjetljava Petrićev doprinos u pitanjima aristotelizma. Autorica se bavila i Petrićevim radovima koji su ostali u rukopisu, a na neki su način u vezi s *Discussiones peripateticae*. Treba napomenuti da se M. Muccillo i kasnije bavila Petrićem i *Peripatetičkim raspravama* pa je njezina nadopunjena disertacija objavljena i drugi put, proširena novijom literaturom.

Među najranije radove o *Peripatetičkim raspravama* treba ubrojiti i disertaciju M. J. Wilmotta, *Francesco Patrizi da Cherso's humanist critique of Aristotle*.⁹ To je vrlo opsežan rad na oko 400 kartica koji sadrži sedam poglavlja, dodatke i bibliografiju. Pretežno je riječ o povijesnom istraživanju, no sedmo je poglavlje posvećeno analizi Petrićeve metodologije izložene u trinaestoj knjizi prvog sveska *Peripatetičkih rasprava*. Ipak i tu se Wilmott zadržava uglavnom na izlaganju Petrićevih teza. Ta disertacija nije tiskana.

Sljedeći rad koji izričito tematizira *Peripatetičke rasprave* disertacija je *Filozofska misao Frane Petrića* Mihaele Girardi-Karšulin¹⁰. Petrićevo shvaćanje Aristotelove *Metafizike* kao nejedinstvenog konglomerata znanosti (i njegova teza o bibliotekarskom porijeklu pojma metafizika) ocjenjuje se u radu kao filozofska pretpostavka za koncipiranje jedne *metafizike sojetla* izgrađene aristotelovskom (aposteriornom) metodom.

Elisabeth von Erdmann-Pandžić navela je samo knjige koje tematiziraju *Peripatetičke rasprave*, a nije uzela u obzir članke i manja poglavlja u knjigama koji obrađuju *Peripatetičke rasprave*, a bili su objavljeni prije reprinted. Držim ipak da su to važni radovi i da ih treba komentirati. Donekle ću pokušati slijediti kronolo-

⁹ Wilmott, M. J., *Francesco Patrizi da Cherso's Humanist Critique of Aristotle*, Ph. D., University of London, The Warburg Institute, 1984.

¹⁰ Girardi-Karšulin, Mihaela, *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1988.

giju nastanka tih članaka, ali to ne će uvijek biti moguće, jer ima autora koji su se kroz duži vremenski period bavili *Peripatetičkim raspravama*, pa će te radove trebati komentirati zajedno.

Mihaela Girardi-Karšulin u svojim radovima o filozofiji Frane Petrića pretežno se bavi upravo *Peripatetičkim raspravama*. Petrićeva kritika Aristotelove filozofije temelji se prije svega na uvidu u trostruki predmet »takozvanih knjiga Metafizike« (teologija, znanost o biću i fizika) čime se dokida mogućnost utemeljenja kršćanske teologije na Aristotelovoj *Metafizici* i ujedno otvara mogućnost za jednu platoničku metafiziku.¹¹ Petrićev prikaz Aristotelove filozofije u *Discussiones peripateticae* općenito se određuje kao sabiruća, učena i doksografska povijest filozofije, a M. Girardi-Karšulin je ukazala na to da se on ipak temelji na specifično filozofskom uvidu kako stoji s istinom stvari, a taj uvid kritiku tek čini mogućom. Zato su *Discussiones peripateticae* »između« doksografije i moderne povijesti filozofije kao filozofske discipline.¹² Petrić polazi od humanističkih tema, ali njegova je intencija preko kritike Aristotela predložiti strogi sistem koji obuhvaća predsokratovce, Corpus Hermeticum, kaldejska proštva, Platona i novoplatonizam.¹³ M. Girardi-Karšulin bavila se također Petrićevom kritikom Aristotelove prirodne filozofije¹⁴ (u *Discussiones peripateticae*), pojmom vremena¹⁵ i pojmovima

¹¹ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1979), 237–255.

¹² Girardi-Karšulin, Mihaela, »*Discussiones peripateticae* između doksografije i povijesti filozofije kao filozofske discipline«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), 149–156.

¹³ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić. Od 'antropološkog' problema do novoplatoničkog sustava«, u: Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Marko, *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, 143–164.

¹⁴ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel – Petrić«, u: *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petrića«*, Cres 13.–17. srpnja 1997, Schiffler, Ljerka (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, 173–179.

¹⁵ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 29–30 (1989), 99–126.

reda i kaosa¹⁶; u Petrićevoj kritici Aristotelove prirodne filozofije pokazuje se da on više ne prati osnovna Aristotelova načela i načela peripatetičke prirodne filozofije. Aristotelova kritika npr. Zenonovih aporija Petriću je neshvatljiva i banalna. Petrić kritizira Aristotelovu prirodnu filozofiju zato jer s jedne strane traži strogi sistem (proizlaženja bića i znanstvenog izvođenja), s druge strane empirijsko istraživanje neposrednih uzroka. Autoričini radovi o *Peripatetičkim raspravama* koji su objavljeni nakon reprinta *Discussiones peripateticae* posvećeni su Petrićevoj polemici s Angeluccijem¹⁷ koja se vodila oko *Peripatetičkih rasprava* te stvarnom i mogućem utjecaju Petrićevih *Discussiones peripateticae* u 16. i 17. st.¹⁸

Važan članak koji se bavi *Peripatetičkim raspravama* članak je A. Poppija: »Francesco Patrizi i Jacoppo Zabarella o *de optima in Aristotele philosophandi ratione*«¹⁹ u kojem Poppi uspoređuje Petrićeva shvaćanja o spoznaji istine stvari i spoznaji onoga što je Aristotel naučavao iz trinaeste knjige *Peripatetičkih rasprava* sa Zabarellinim shvaćanjem da je u istraživanju Aristotelove filozofije moguće doseći ne samo Aristotelovu misao, nego i istinu stvari. Poppi s jedne strane pristaje uz Petrića protiv Zabarelle, jer Petrić pledira za povratak filozofije istini stvari, nasuprot neplodnim polemikama aristotelovaca oko tumačenja Aristotelova teksta, s druge pak strane ističe da je Petrićevo vraćanje platonizmu u to doba jedna već prevladana opcija.

¹⁶ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Aristotel i Petrić o pojmu kaosa i slučaja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 49–50 (1999), 75–97.

¹⁷ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Polemika između Frane Petrića i Teodora Angeluccija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 59–60 (2004), 103–117.

¹⁸ Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić u sedamnaestom stoljeću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 67–68 (2008), 43–53. također: *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1988.

¹⁹ Poppi, Antonino, »Francesco Patrizi i Iacopo Zabarella o 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), 139–148.

Treba navesti također članak Cesarea Vasolija: »La critica di Francesco Patrizi ai ‚principia‘ aristotelici.«²⁰ U tom članku autor vrlo potanko i precizno analizira prvu knjigu četvrtog sveska *Discussiones peripateticae* u kojem se nalazi Petrićeva ocjena (*censura*) Aristotelove prirodne filozofije. Vasoli izlaže Petrićeve stavove o kontrarnim principima, materiji, formi, lišenosti i načelnim uvjetima principa i zaključuje da Petrić smatra da je ovim izlaganjima ukazao na temeljnu Aristotelovu nekoherentnost. U cjelini se može reći da Vasoli detaljno i vjerno prati i izlaže Petrićev tekst i vrednuje ga u odnosu na put prema *Novoj sveopćoj filozofiji*.

Thomas Leinkauf, »Neoplatonizam Frane Petrića kao pretpostavka njegove kritike Aristotela«²¹ u trećem se dijelu članka osvrće na petu knjigu trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava* gdje Petrić pobija Aristotelovu kritiku ideja i uspoređuje to mjesto s odgovarajućim mjestima u »Panarhiji«. Taj tekst o *Peripatetičkim raspravama*, doduše, nije opsežan, ali se vidi da je tekst prorađen i da se povezuju teze iz *Peripatetičkih rasprava* i *Nove sveopće filozofije*.

Ljerka Schiffler u opsežnoj monografiji o Frani Petriću²² jedno je poglavlje posvetila i *Peripatetičkim raspravama*. Ona ocjenjuje metodu *Peripatetičkih rasprava* u smislu književne povijesti filozofije kao prikaz filozofa, povijesti njegova života. Zadaci te povijesti filozofije jesu prikupljanje, sabiranje, sređivanje i sistematiziranje građe, utvrđivanje primarnih i sekundarnih izvora i na kraju kritički odabir građe. U *Peripatetičkim raspravama* se, prema autorici, reflektira ideja jedinstvene povijesti filozofije, a Petrić ukazuje na kontinuitet problema i neslaganje s auto-

²⁰ Cesare Vasoli, »La critica di Francesco Patrizi ai ‚principia‘ aristotelici«, *Rivista della Filosofia* 51 (1996) br. 4. str. 713–787.

²¹ Thomas Leinkauf, »Neoplatonizam Frane Petrića kao pretpostavka njegove kritike Aristotela«, *Godišnjak za povijest filozofije* 5 Zagreb 1987. str. 119–168; također *Il neoplatonismo di Francesco Patrizi da Cherso come presupposto della sua critica ad Aristotele*, Florence (La nuova Italia Editrice) 1990.

²² Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić / Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Institut za filozofiju, Zagreb, 1997.

ritetom kao i prihvaćanje 'božanske filozofije'. Petrićevu ideju znanstvene filozofije tumači Ljerka Schiffler kao re-konstrukciju Aristotelova mišljenja te upućuje na Petrićeve tvrdnje o nekonzistentnosti Aristotelove filozofije, posebno Metafizike. Autorica tumači Petrića kao sljedbenika renesansnog doksografsko-deskriptivnog, eruditnog smjera u povijesti filozofije. Ona se ne osvrće toliko na sadržaj *Discussiones peripateticae*, koliko na osnovne karakteristike pristupa koje su doprinos metodologiji povijesti filozofije.

Važan rad o *Peripatetičkim raspravama* jest i članak Eugenea E. Ryana »Finalnost, red i ljepota kod Aristotela i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića«. ²³ Ryan konstatira da je finalnost jedna od centralnih tema u Aristotelovoj filozofiji. Petrić u *Discussiones peripateticae* ne napada Aristotelovo učenje o finalnosti zato, smatra Ryan, jer sam drži da ne postoji svršnost u svijetu. Naprotiv on i sam smatra da je sve usmjereno prema jednom nepokretnom pokretaču – Bogu kao svojoj svrsi, ali tvrdi da Aristotel ne zastupa takvu ideju finalnosti jer uvodi više nepokretnih pokretača. Petrić drži da je ideja finalnosti bolje izložena u hermetičko-platoničkoj tradiciji (iz koje ju je Aristotel uzeo i pokvario). Ryan kritizira Petrićevu kritiku Aristotela, ali kaže da je ona Petriću bila poticaj da razvije svoja vlastita učenja u *Novoj sveopćoj filozofiji*.

U knjizi Michaela Stausberga, *Faszination Zarathushtra* ²⁴, jedno je poglavlje posvećeno Petriću, a dio tog poglavlja *Peripatetičkim raspravama*. Autor izlaže Petrićeve teze o nastanku filozofije i o ulozi Zaratustre u tom nastanku kao Petrićeve predradnje za njegovo djelo *Thesaurus sapientiae*, odnosno za dodatak *Novoj sveopćoj filozofiji*. Autor upućuje na Petrićevo tumačenje da je Aristotel uzeo (pokrao) svoja učenja od starih (pa tako i od Zaratustre) i izlaže Petrićevu kronologiju i genealogiju Zaratustre.

²³ Ryan, Eugene E., »Finalnost, red i ljepota kod Aristotela i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića«, *Filozofska istraživanja*, 64 (1/1997), 173–180.

²⁴ Stausberg, Michael, *Faszination Zarathushtra. Zoroaster und die Europäische Religionsgeschichte der Frühen Neuzeit*, knjiga prva, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1998, 311–320.

Erna Banić-Pajnić u više se svojih radova o Petriću podrobnije bavi *Peripatetičkim raspravama*. U svojoj disertaciji²⁵ ukazuje na to da Petrić hermetičku tradiciju i tradiciju *tajne filozofije* pretpostavlja Aristotelu, pa i Platonu. Porijeklo znanosti sagledava Petrić jednako kao i drugi predstavnici renesansnog novoplatonizma. Njegov je primarni cilj podvrgnuti kritičkoj prosudbi Aristotelovu filozofiju nasuprot *pobožnoj filozofiji*, hermetičkim spisima i Kaldejskim proroštvima. Nastavljajući taj smjer istraživanja autorica kasnije razmatra *Peripatetičke rasprave* kao razračunavanje s tradicijom²⁶ da bi se otvorio prostor platoničkom, parmenidovskom i pitagorovskom duhu u filozofiji. Petrić teži uspostavi jedne filozofije *de universis* koja bi sve istumačila iz počela i uzroka bića kao bića. Ta znanost bila bi ujedno znanost o najopćenitijem biću i mudrost *pia philosophia*, usklađena s kršćanskom naukom. Iz toga se izvodi da su *Discussiones peripateticae* pretpostavka Petrićeva glavnog djela *Nova de universis philosophia*. Erna Banić-Pajnić usporedila je također Petrićevu metodu istraživanja Aristotelove filozofije u *Discussiones peripateticae* i njegovu kritiku Aristotela s do tada poznatim metodama interpretiranja²⁷ te konstatira da su počeci novovjekovne hermeneutike vezani uz tendencije koje su bile odredbene za humanizam 15. i 16. stoljeća. Usporedila je također Petrićeve *Discussiones peripateticae* s *Disputationes peripateticae* Jurja Dubrovčanina²⁸ (koji je, nasuprot Petriću, bio aristotelovac) – posebno s obzirom na razumijevanje pojma materije. Pritom je utvrdila da uz razliku u polazištima postoje i neka približavanja. Ti radovi pisani su u rasponu od 1989. do 1999. god., većinom su objavljeni prije reprinta *Discussiones peripateticae*, a posljednji iste godine kao reprint.

²⁵ Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb, 1989., str. 115–144.

²⁶ Banić-Pajnić, Erna, »Ishodište Petrićeva promišljanja Jednog«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 23–24 (1986), 99–126.

²⁷ Banić-Pajnić, Erna, Petrićeve »Peripatetičke rasprave kao pokušaj rješavanja jednog hermeneutičkog problema«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 49–50/1999., str. 99–124.

²⁸ Banić-Pajnić, Erna, »Peripatetičke rasprave (Frane Petrić, *Discussio-num peripateticarum libri IV*, Juraj Dubrovčanin, *Peripateticae disputationes*)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44/1996., str. 167–193.

Ivica Martinović u opsežnom članku »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«²⁹, posvećenom tematici *Discussiones peripateticae*, posebnu je pozornost posvetio pitanjima prirodne filozofije. Martinović konstatira da je Petrić uočio suglasje Aristotela s njegovim pretečama o položaju zemlje, o omeđenosti svijeta i u nekim pitanjima meteorologije, zoologije i botanike. Nakon toga upućuje i na razlike koje je Petrić utvrdio u trećem svesku *Peripatetičkih rasprava*, a iscrpno obrađuje Petrićevu ocjenu Aristotelove prirodne filozofije u četvrtom svesku. On referira o sadržaju svih knjiga tog sveska a posebno ističe Petrićevu kritiku Aristotelova pojma potencijalne beskonačnosti te drži da je to prvi korak prema 'Pankozmiji'. To je prvi pregled sadržaja *Peripatetičkih rasprava* iz aspekta prirodne filozofije. Članak je tiskan iste godine kad i reprint *Discussiones peripateticae*.

To su svi (meni poznati) radovi koji tematiziraju *Peripatetičke rasprave* prije objavljivanja reprinteda.³⁰ Nakon objavljivanja reprinteda prvo su se u tisku pojavile recenzije.

Vladimir Vratović je u *Vjesniku* od 10. kolovoza 2000. objavio kratki prikaz knjige u kojemu je istaknuo važnost Petrića u renesansnoj filozofiji i važnost *Discussiones peripateticae* u Petrićevu opusu, a Neven Jovanović je u časopisu *Zarez* od 26. listopada 2000. objavio opširan članak u kojem je temeljnu Petrićevu intenciju sagledao u njegovoj želji da ispod slojeva komentara dopre do izvornog i autentičnog Aristotela iz njegova vlastita teksta, a ne preko komentara, do Aristotela – njim samim.

U svojoj velikoj monografiji o Franji Petrišu³¹ Žarko Dadić iz prirodoznanstvene perspektive na više je stranica analizirao

²⁹ Martinović, Ivica, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«, *Obnovljeni život*, 1 (1997), 3–20; također: Martinović, Ivica, »The Evaluation of Aristotle's Natural Philosophy in Petrić's *Discussiones peripateticae*«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 4 (1999), 77–95.

³⁰ Prije tiskanja reprinteda *Peripatetičkih rasprava* objavljena je i knjiga A. Antonacija: *Ricerche sul neoplatonismo del Rinascimento*, Galatina 1984. koja predstavlja opsežnu analizu 1. sveska *Peripatetičkih rasprava*. Ona je uvedena u sekundarnu bibliografiju, ali je ovdje ne prikazujem jer ju nisam imala u rukama.

³¹ Dadić, Žarko, *Franjo Petriš (Franciscus Patricius)*, Zagreb 2000.

neke prirodnofilozofske i matematičke teme iz četvrtog sveska *Peripatetičkih rasprava*. On ističe da je u četvrtom svesku Petrić dotaknuo neka pitanja koja će kasnije biti važna za njegov filozofiju. Dadić posebno ističe Petrićeve stavove o beskonačnom i nedjeljivim dijelovima i ukazuje na to da su to bile predradnje na kojima je Petrić kasnije izgradio svoju geometriju.

Peripatetičke rasprave spominju se malo opširnije a ne samo nominalno, nakon što je objavljen reprint, i u studijama koje nisu izričito posvećene Petriću ili renesansnoj filozofiji. Tako Hans-Ulrich Wöhler piše o *Peripatetičkim raspravama* u studiji o srednjovjekovnoj dijalektici.³² On ocjenjuje da Petrić pokazuje povijesno utemeljene uvide u pitanja dijalektike. Petrić razlikuje dijalektiku koja je učenje o formalno korektnom zaključivanju od dijalektike koja je metodičkim pravilima uređen postupak kritičkog postavljanja pitanja i odgovora. Platonička je dijalektika po Petriću upravo jezgra svakog istinskog filozofiranja.

Iako nakon reprinta *Discussiones peripateticae* ne možemo uočiti vrtoglavi porast radova o *Peripatetičkim raspravama*, ipak se može, na temelju spomenutih recenzija i posljednjeg komentiranog rada, reći da se vidi da se interes za *Discussiones peripateticae* širi i izvan kruga onih kojima je Petrićeva filozofska misao centralna točka interesa. Posebno je pak važno da se za njih zainteresiraju klasični filolozi koji mogu omogućiti širem krugu filozofa i onih zainteresiranih za renesansnu filozofiju da se upoznaju s (još uvijek nedovoljno prevedenim) Petrićem koji je jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofa, a sigurno najznačajniji renesansni hrvatski filozof.

³² Hans-Ulrich Wöhler, *Dialektik in der mittelalterlichen Philosophie*, Akademie Verlag, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* (Sonderband 13), Berlin 2006. str. 212–216.

FRANCISCI
PATRICII
DISCVSSIONVM
Peripateticarum

TOMI IV.

Quibus ARISTOTELICÆ Philosophiæ vniuersa
Historia atque Dogmata cum VETERVM
Placitis collata, eleganter & erudi-
tè declarantur.

*OPERIS veteri rerum nouitate gratissimæ Argumenta
sequens docebit pagina.*

BASILEAE

AD PERNEAM LECYTHVM
CAESAREO PRIVILEGIO SVFFVSAM.
CIO IO XXCI.

*

Naslovna stranica *Discussionum peripateticarum t. IV*

FRANE PETRIĆ
PERIPATETIČKE RASPRAVE
u 4 SVESKA

u kojima se vješto i učeno objašnjavaju sveukupna
povijest i učenja ARISTOTELOVE filozofije
uspoređeni s mišljenjima STARIH.

Sadržaj DJELA vrlo cijenjenog zbog stare novosti stvari
izložiti će sljedeća stranica.

Svjetiljka nogama mojim
riječ je Tvoja¹

U BASELU
KOD PIETRA PERNE
S CARSKOM DOZVOLOM
1581.

¹ Usp. Ps 119,105

TOMORVM QVATVOR
Argumenta.

TOMVS I.

De A R I S T O T E L I S Vita, Moribus, Libris, Auditorib. Sectatoribus, Expositoribus, Interpretibus, Sectis, philosophandi ratione, libris tredecim differit.

TOMVS II.

Aristotelis cum Platone alijsq; veteribus Philosophis, à multis promissam, à nemine editam, in omni philosophiæ genere CONCORDIAM, libris octo continet.

TOMVS III.

Aristotelis cum Platone alijsq; veteribus, à nemine promissam vel editam DISCORDIAM libris septem persequitur.

TOMVS IV.

Aristotelis Dogmatum CENSURAM philosophicam libris decem instituit.

() z

Sadržaj svih četiriju svezaka knjige Frane Petrića:

Discussionum peripateticarum tomi IV

SADRŽAJ ČETIRIJU SVEZAKA

Svezak I

Raspravlja u trinaest knjiga o ARISTOTELOVU životu, običajima, knjigama, slušateljima, sljedbenicima, izlagačima, tumačima, sljedbama i o načinu filozofiranja.

Svezak II

Sadrži u osam knjiga SLAGANJE Aristotela s Platonom i drugim starim filozofima u svakom rodu filozofije, koje su mnogi obećali, a nitko nije objavio.

Svezak III

Slijedi u sedam knjiga NESLAGANJE Aristotela s Platonom i drugim starima koje nitko nije ni obećao, ni objavio.

Svezak IV

Izlaže u deset knjiga filozofsku OCJENU Aristotelovih učenja.

Petriciev portret iz 1580. godine, otisnut u knjizi *Discussionum peripateticarum* tomi IV na str. 1v.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS TERTIUS

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK TREĆI

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[287]

FRANCISCI PATRITII
DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMUS TERTIUS

Aristotelis et veterum philosophorum
discordiam continens

BASILEAE
AD PERNEAM LECYTHUM
MDXXCI

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[287]

FRANE PETRIĆ

PERIPATETIČKE RASPRAVE

SVEZAK III

koji sadrži neslaganje Aristotela sa starim filozofima

U BASELU
KOD PIETRA PERNE
1581.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

TOMI TERTII LIBRORUM ELENCHUS

- Liber I. Habet discordiam Aristotelis cum quatuor veteribus theologis.
- Liber II. Aristotelis cum tribus physiologis dissensionem.
- Liber III. Aristotelicas contra Pythagoram obiectiones earumque solutiones.
- Liber IV. Platonicae dialectices cum Aristotelica collationem ac discordiam.
- Liber V. Excussionem eorum, quae Aristoteles contra ideas Platonis disputavit.
- Liber VI. Aristotelica contra Platonem obiecta in physiologiaⁱ eorumque dilutiones.
- Liber VII. Solutionem eorum, quae Aristoteles in activa philosophia Platoni obiecit.

ⁱCorr. ex physiologiam

SADRŽAJ KNJIGA TREĆEG SVESKA

- Knjiga I. Sadrži neslaganje Aristotela s četvoricom starih teologa
- Knjiga II. Razmimoilaženje Aristotela s tri fiziologa
- Knjiga III. Aristotelovi prigovori protiv Pitagore i njihova rješenja
- Knjiga IV. Usporedba i neslaganje Platonove dijalektike s Aristotelovom
- Knjiga V. Odbacivanje onoga što je Aristotel raspravljao protiv Platonovih ideja
- Knjiga VI. Aristotelova suprotstavljanja Platonu u fiziologiji i njihova rješenja
- Knjiga VII. Rješenje onoga što je Aristotel prigovorio Platonu u praktičkoj filozofiji

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[289]

AD TARQUINIAM MOLZIAM,
DIAM MULIEREM

5 *Cui dono sapidum, novum libellum*
 Docto Graiorum pumice expolitum?
 Tarquinia tibi. Namque tu solebas
 Sophorum nimium amare chartas.

Cui enim omnium hominum laudabilius lucubrationes meas
donarem, quam tibi, viraginum omnium, quot sunt, quot fue-
10 runt, quotque alios erunt in annos, doctissimae? Non tu uti aliae
solent, summis labris libros attigisti. Tu non modo Hetruscam
politissimam linguam sed Latinam, sed Graecam optime calles.
Tu in hac non modo historicos atque oratores, sed et philosophos,
sed et Platonem ipsum Iovis eloquium aemulantem, sed et poetas
15 quoslibet, sed et Pindarum sine haesitatione ulla et legis et intel-
ligis. Hanc tu, quod omnium hominum admirationem vincat, in
Platone tribus mensibus me praelegente edidicisti. Tu in Latina
omnium generum carmina pangis, in Hetrusca poemata condis,
quam salita, Iupiter, atque arguta? Tu logicas omnes spinas de-
20 metisti. Tu moralem philosophiam, Plutarchicam, Aristotelicam
Platonicamque ebibisti. Tu magnos profectus in physiologia fe-
cisti. Tu theologiam catholicam toto pectore hausisti. Quid mu-
sicen omnis generis referam? In qua te omnis, non modo mu-
sicorum, sed et Musarum chorus et admiratur et stupet. Te ne

TARKVINIJI MOLZI, BOŽANSKOJ ŽENI

Kom da knjižicu novu, mudru dadem
 plavcem učenim grčkim izglačanu?
 Da, Tarkvinijo, tebi. Ti si svikla
 odveć ljubiti spise umnih glava.¹

5

Kome bih od svih ljudi mogao pohvalnije posvetiti svoja noćna istraživanja, nego tebi najučenijoj od svih žena koliko ih je, koliko ih je bilo i koliko će ih biti. Ti nisi, kao što druge običavaju, dodirnula knjige vrhom usana. Izvrsno znadeš ne samo talijanski najuglađeniji jezik, nego i latinski i grčki. Na grčkom čitaš i razumiješ bez ikakva zapinjanja ne samo historičare i govornike, nego i filozofe, kao i samog Platona koji je jednak Jupitrovoj rječitosti, tako i bilo koje pjesnike, pa i Pindara. Grčki si, što može potaknuti divljenje svih ljudi, naučila dok sam tri mjeseca predavao o Platonu. Na latinskom sastavljaš pjesme svih vrsta, na talijanskom stvaraš stihove, o Jupitre, kako duhovite i oštroomne. Ti si izmjerila sva logička cjepidlačarenja. Ti si ispila moralnu filozofiju Plutarhovu, Aristotelovu i Platonovu. Jako si napredovala u fiziologiji. Katoličku si teologiju upila cijelim srcem. Da li da navedem muziku svih rodova? U njoj ti se sav zbor, ne samo muzičara, nego i muza, divi i čudi. Nitko od muževa izvrsnih u muzici ne

10

15

20

¹ Petrićevu posvetu prepjevao je i Ivica Martinović u časopisu *Dubrovnik*:

Kome od umnih darovati knjižicu,
 grčkim plovućem još glačanu, krasnicu?
 Tebi, Tarkvinijo! Navika tvâ biše
 zapise premudrih ljubiti – previše.

(*Dubrovnik*, god. VIII, 1997, br. 1–3, str. 37)

Usp. također: Catullus, *Carmina*, 1
 Cui dono lepidum novum libellum,
 arida modo pumice expolitum,
 Corneli tibi, namque tu solebas
 meas esse aliquid putare nugas.

virorum quidem ullus in musica praestantissimorum, non modo non superat, sed nec adaequat. Cum ad hendecachordum canis, cum acutam gravemque eodem utramque tempore, alteram ad lyram pulsas, alteram cantas, Gratiae te omnes ornant, circumstant stupescuntque. Quas utinam possem ita exprimere, ut, qui
5 haec legeret, te audire putaret.

Sed dii boni, quae eloquentia? Quae argutiae? Qui sales? Quae iucunditas in conversando? Quae humanitas? Quae urbanitas? Longe merito iudiciosissimus Benedictus Manzolius civis
10 tuus et Episcopus Regiensis te non solum patri tuo Camillo viro eloquentissimo, sed etiam avo tuo, viro usquequaque magno Francisco Mario Molziae audet praeferre. His tot tantisque ingenii ornamentis comites sese addiderunt [290] nobilitas generis, pulchritudo eximia, mores animi insignes: pudicitia singularis,
15 elegantes ac docti viri quique non cives tantum tui, sed quotquot Italia, quotquot Europa protulit, Mutinam visunt, ut te Mutinae visant, ut mirentur, ut colant, cerebrum Iovis pene supremi alteram Minervam. Quanti te serenissimus Alphonsus Atestinus II. princeps noster? Quanti te Principes mulieres Lucretia atque
20 Leonora, sorores eius, faciunt? Quanti Ferrara? Quanti Italia? Quanti Roma? Et in Roma una universus Christianorum orbis?

Sed pro dolor, postquam maritus tuus Paulus Porrinus, virorum optimus ad superos migravit, Musas omnes ac Gratias luctu ac tenebris obduxisti. Artemisiam alteram te factam dolemus. Fuit quidem ille tibi maritus incomparabilis. Sed et tu uxor illi incomparabilis et admiranda. Da locum prudentiae ac fortitudini tuae, da finem lachrymis. Hilari vultu atque animo tertium hunc discussionum mearum tomum quem gratitudinis tuorum in me meritorum ergo tibi do, dono ac dico, accipe. Ostendent tibi, quibus in rebus Aristoteles, vir pene summus voluerit a
30 praeceptore Platone atque a vetustioribus philosophis praecipue discordare. Idque quam aequo, quamque iniquo iure fecerit, intelliges. Si quid inde aut fructus, aut oblectationis coeperis, mirum in modum me iuveris.

samo da te ne nadilazi, nego ti nije ni ravan. Kad pjevaš uz hendekakord², kad istodobno i jedan i drugi i visoki i duboki ton, jedan udaraš na glazbalu³, a drugi pjevaš⁴, sve gracije te krase, oko tebe stoje i dive ti se. Kamo sreće kada bih ih mogao tako opisati da pomisli da te sluša onaj koji ovo čita.

5

No, dobri bogovi, kako si rječita, oštroumna, duhovita, ugodna u razgovoru, čovječna, obrazovana? Opravdano se Benedetto Manzoli, najbolji sudac, tvoj sugrađanin i biskup pokrajine Reggio Emilije usuđuje pretpostaviti te ne samo tvojemu ocu Camillu, vrlo rječitom mužu, nego i tvojem djedu Francescu Mariju Molzi. Tim tolikim i takvim ukrasima duha kao pratioci su dodani: [290] plemenitost roda, iznimna ljepota, izuzetni karakter duše, jedinstvena čednost; otmjeni i učeni muževi, ne samo tvoji sugrađani, nego koliko god ih je dala Italija, koliko god Europa, posjećuju Modenu da bi tebe u Modeni posjetili, da bi se divili, da bi štivali pamet gotovo najvišeg Jupitra, drugu Minervu. Koliko li te cijene prejasni Alfons II. d' Este, naš knez, koliko kneginje Lukrecija i Leonora njegove sestre, koliko Ferrara, koliko Italija, koliko Rim, a u jednom jedinom Rimu, cijeli kršćanski svijet?

10

15

Ali jao, pošto se tvoj suprug Paolo Porrino, najbolji od muževa preselio k višnjima, sve si muze i gracije zavila u tugu i crninu. Žalimo da si postala druga Artemizija. On ti je uistinu bio neusporediv suprug. Ali i ti si njemu bila neusporediva supruga i vrijedna divljenja. Daj mjesta svojem razumu i hrabrosti, zaustavi suze. Vedrim licem i duhom primi ovaj treći svezak mojih *Rasprava* koji iz zahvalnosti zbog tvojih zasluga prema meni, tebi dajem, darujem i posvećujem: one će ti pokazati u kojim je stvarima Aristotel, ponajveći muž, htio osobito odstupiti od učitelja Platona i starijih filozofa. Razabrat ćeš koliko je to opravdano, a koliko neopravdano učinio. Ako ti što od toga urodi plodom ili bude zabavno, neobično ćeš mi pomoći.

20

25

30

² Instrument s jedanaest žica. Ovdje je riječ ili o lutnji ili harfi.

³ U tekstu stoji: ad lyram. U to doba riječ *lyra* znači sve instrumente s žicama.

⁴ Pokazuje veliku vještinu izvođača da pjeva melodiju različite visine od visine koju svira.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER I

Discordia Aristotelis cum quatuor veteribus theologis

5 Concordiam Aristotelis cum veteribus philosophis in omni
philosophiae parte antecedentis Tomi libris 8 prosecuti sumus,
uti nobis persuademus non negligentissime. Praesenti vero libris
7 aliis discordiam eiusdem cum iisdem eodem certe labore, uti-
nam eodem etiam effectum, prosequi in animo est.

10 Quam enim discordiam ostensurum me sperem inter virum
hunc ac praeceptorem Platonem? Quos Porphyrius septem libris,
quos Simplicius, Boethius, Picus, Vimercatus viri magni concordem
esse omnino et asseverarunt et etiam perscripserunt aut in mente
perscribere habuerunt? Quorum nullius tamen scripta ad posteros
15 pervenerunt. Quibus si fortuna pepercisset vitaeque ea donasset,
aut eos concordem esse constaret aperte, aut labore hoc aut errore
me liberassent. Sum enim in hac sententia hosce viros vel non po-
tuisse promissis stare, vel Aristotelem aliud cogitasse, aliud scrip-
sisse, aut me nunquam quicquam ulla in re intellexisse.

20 Potuisse quidem illos et summa ingenii vi et summa doctri-
na, quibus excelluerunt, eandem hanc, quam nos hac ingenii
exilitate ac ruditate, longe melius, uberius, clarius, ornatius con-
cordiam praestare: sed nullam discordiam inter eos duos philo-
sophos maximos fuisse, nulla in re Aristotelem a Platone dissen-
25 tire voluisse, id vero eos praestare non potuisse arbitror. Quibus
enim argumentis aut collationibus id effici posse credam, si vi-
deam Aristotelem non tam dogmata sua explicare, quam phi-
losophorum veterum omnium dogmata profligare in proposito
habuisse? Qui eos, a quibus dogmatum suorum omnium lati-
30 ces hausisset, acerrimo quodam odio persecutus esse videatur?
Quos plusquam CCL locis nominatim carpsit? Sine nomine vero
plusquam mille? Antiquiores suique temporis philosophos atque

PERIPATETIČKE RASPRAVE SVEZAK III. KNJIGA 1.

Neslaganje Aristotela s četvoricom starih teologa

U osam knjiga prethodnog sveska pratili smo slaganje Aristotela sa starim filozofima u svakom dijelu filozofije, kako smo uvjereni, vrlo temeljito. U ovom svesku u drugih sedam knjiga namjeravamo slijediti neslaganje istog s istima, sigurno s istim naporom, a, kamo sreće, i s istim učinkom. 5

Koje, naime, neslaganje između tog muža i njegova učitelja Platona očekujem da ću pokazati, za koje su Porfirije u sedam knjiga, za koje su Simplicije, Boetije, Pico, Vimercato, <sve> veliki ljudi, tvrdili da se potpuno slažu, pa su to također napisali ili namjeravali napisati? Niti jednoga od njih spisi nisu došli do kasnijih naraštaja. Da ih je sudbina poštedjela i da im je život to dao, ili bi bilo potpuno jasno da se oni slažu, ili bi me oslobodili ovog napora, ili ove zablude. Mislim, naime, da ti muževi ili nisu mogli održati obećanja, ili da je Aristotel jedno mislio, a drugo pisao, ili da ja uopće nikada ništa, ni u kojoj stvari, nisam shvatio. 10 15

<Držim> da su oni, muževi velike snage duha i velike učeno- sti kojima su se isticali, mogli daleko bolje, obilnije, jasnije, ukra- šenije posvjedočiti o onoj istoj slozi o kojoj smo jednošću i grubo- šću <našeg> duha i mi sami <svjedočili >; ali o tome da ne postoji nikakvo neslaganje između ta dva najveća filozofa i da Aristotel ni u čemu nije htio misliti drugačije od Platona, smatram da nisu mogli posvjedočiti. Na temelju kojih bih, naime, argumenata ili povezivanja vjerovao da se to može učiniti, ako vidim da je Aristotel namjeravao ne toliko tumačiti svoje nauke, koliko obarati nauke svih starih filozofa? A čini se da je one, iz čijih je nauka crpio sokove svih svojih <nauka>, proganjao najjačom mržnjom; na više ih je od 250 mjesta poimence ismijavao, a bez imena na više od 1000 mjesta. Starije i sebi suvremene filozofe i druge po- 20 25 30

alios authores nobiles, reprehendit plusquam XLVI praeter eos quos Rhetoricis ac Poeticis libris refellit. Thaletā, Anaximandrum, Anaximenem, Anaxagoram, Hermotimumⁱ, Diogenem, Xenophanem, Parmenidem, Zenonem, Melissum, Empedoclem, 5 Heraclitum, Leucippum, Democritum, Protagoram, Gorgiam, Leophanem, Antiphontem, Xuthum, Paronem, Lycophronem, Alcmaeonem, Hippasum, Hipponem, Critiam, Syenesim, Polybum, Hippocratem Chium, Eudoxum, Aristippum, Epicharmum, Cratylum, Eurytum, Speusippum, Homerum, Hesiodum, 10 Euripidem, Sophoclem, Isocratem, Herodorum, Herodotum, Ctesiam, Pythagoram integrasque sectas Pythagoreos, Antistheniosⁱⁱ, Megaricos, Socratem et plusquam alium quemquam, Platonem, praeceptorem quem LX et forte amplius locis nominatim est insectatus: sic enim placuit homini isti, omnium, uti Aelianus 15 tradidit, irrisori immerito vexare venerabilem illum senem cuius doctrinae uberrimis lactibus impinguatus fuerat, e schola eiicere et procacibus scriptis in omnem aeternitatem damnare.

Primi apud Graecos, Xenophanes ac Parmenides aliorum opinioniones refutare sunt aggressi. Plato Sophistas omnes, 20 philosophum neminem praeter duos Anaxagoram atque Heraclitum arguit. Aristoteles (in hoc quoque adversarius Platoni) Philosophos omnes, Sophistam neminem praeter duos [292] Protagoram ac Gorgiam, non solum arguit, sed iurgiis etiam acerrimis incessit. Balbutientem enim Empedoclis atque omnium antiquorum philosophiam appellat. Xenophanem et 25 Melissum ἀγροικότερουςⁱⁱⁱ, *agrestiores* vocat. Parmenidem oculatiorem tanquam alii caeci fuerint, nominat. παιδικάς^{iv}, *pueriles* illorum opinioniones nuncupat. Anaxagoram et alios λίαν ἀπλῶς καὶ ἀσκέπτως^v, *nimis simpliciter et inconsiderate* pronunciassē pronunciat. Saepissime εὐήθεις^{vi}, ἀρχαίους 30

ⁱ Corr. ex Hermotinum.

ⁱⁱ Corr. ex Antisthenios.

ⁱⁱⁱ Usp. ARIST. Metaph. 986b.27, ἀγροικότεροι.

^{iv} Usp. ARIST. Mete. 339b.34, τῆς παιδικῆς δόξης.

^v Usp. ARIST. Mete. 339b.34, λίαν ἀπλῶς καὶ ἀσκέπτως.

^{vi} Usp. ARIST. Mete. 365a.29 εὐήθεις.

znate autore pobija, njih više od 46, osim onih koje obara u *Retorici* i *Poetici*: Talesa, Anaksimandra, Anaksimena, Anaksagoru, Hermotima, Diogena, Ksenofana, Parmenida, Zenona, Melisa, Empedokla, Heraklita, Leukipa, Demokrita, Protagoru, Gorgiju, Leofana, Antifonta, Ksuta, Parona, Likofrona, Alkmeona, Hipasa, Hipona, Kritiju, Sijenesija, Poliba, Hipokrata s Hija, Eudoksa, Aristipa, Epiharma, Kratila, Eurita, Speuzipa, Homera, Hesioda, Euripida, Sofokla, Isokrata, Herodora, Herodota, Ktesiju, Pitagoru, cijele sljedbe: pitagorovce, antistenovce, Megarane, Sokrata i više nego ikog drugog – Platona, učitelja kojega je poimence napao na 60 i možda još više mjesta. Tako se svidjelo tom čovjeku, koji se svima rugao⁵, kako je prenio Elijan, neopravdano napadati onog časnog starca, čijim se obilnim mlijekom nauka udebljao, izbaciti ga iz škole i bezobraznim ga spisima osuditi za cijelu vječnost.

Kod Grka su prvi Ksenofan i Parmenid počeli pobijati mišljenja drugih. Platon je optuživao sve sofiste, nijednog od filozofa osim dvojicu: Anaksagoru i Heraklita. Aristotel je (i u tome suprotan Platonu) sve filozofe, nijednog od sofista osim dva: [292] Protagoru i Gorgiju, ne samo optuživao, nego i napadao najgorim predbacivanjima. Za filozofiju Empedokla i svih starih kaže da muca; Ksenofana i Melisa zove ἀγροικότεροι, sirovima, Parmenida imenuje *vidom obdarenijim*, kao da su drugi bili slijepi; njihova mišljenja drži παιδικαί, djetinjastima. Za Anaksagoru i ostale izjavljuje da su se izjašnjavali λίαν ἀπλῶς καὶ ἀσκέπτως, odviše jednostavno i nepromišljeno. Vrlo često za njih kaže da su εὐήθεις, ἀρχαῖοι, ἀρχαιότεροι, glupi,

⁵ Usp. AEL. VH 3.19.7 – 10 καὶ μωκία δέ τις ἦν αὐτοῦ περὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἄκαιρος στωμυλία λαλοῦντος κατηγορεῖ καὶ αὕτη τὸν τρόπον αὐτοῦ. πάντα δὲ ταῦτα ὡς ἔστιν ἀλλότρια φιλοσόφου, δῆλον.

ἀρχαιοτέρους^{vii}, *stolidos, simplices, deliros* dicit, *ignorantiam*
 ἄγνοιαν^{viii} crassam illis obiicit denique etiam furiosos fuisse as-
 serit:¹ *Haec quibusdam ob furorem nihil videntur differre.* In tantum
 5 licentiae illum in tantos viros, certe vel odium vel nimia sui per-
 suasio evexit. Archelai Atheniensis, nescio qua de causa, nomini
 pepercit. Hippocratis Coi (cuius doctrinae commentaria tantum
 sui libri sunt, ut author est Galenus) nomen conticuit. Xenocratis
 condiscipuli quidem, sed hostis sui, a quo de subselliis Platoni-
 cae scholae fuerat deturbatus, nusquam meminit (nam *Topicos*,
 10 ubi eius est facta mentio, de numero Aristotelicorum librorum
 iam pridem eiecimus) forte quod timeret severissimi illius viri
 auctoritatem (qui illi etiam aliquot annos supervixit) vereturque
 ne sibi aequa lance rependeretur, quod iam Cephisodorus^{ix}, Iso-
 cratis auditor, quatuor libris fecerat. At Ocelli, a quo multa etiam
 15 ipsis verbis dogmata transcripserat, Theagis, Meropi, Hippodami,
 Perictiones, Euryphami, Callicratidae, nulla ab eo mentio
 facta, nullae gratiae redditae, nulla nominatione dignos censuit.
 Si quid illi antiquiores in homoeomeriis, atomis, aliis in philo-
 sophiam deliquerant, arguendi forte fuerant nulla mordacitate,
 20 sed philosophica et modestia et ingenuitate, semel forte ac pau-
 cis verbis, non autem 35 locis Anaxagoram, 15 Parmenidem, 50
 Empedoclem, 40 Democritum, 30 Pythagoram Pythagoreosque,
 60 Platonem. Indicanda potius eorum errata, quam plusquam
 dimidia suorum librorum parte, integris non semel voluminibus
 25 insectandi, ita, ut si quis ex eius omni philosophia antiquorum
 reprehensiones demat, quod illi Epicurum obiecisse scribit Laer-
 tius, longe minima eorum voluminum pars sit remansura.

At esto, maximis in rebus illi erraverant, insectandi acerbissime fuerant, infantia, balbuties, stoliditas, ignorantia, insania illis

¹ ταῦτα δ' ἐνίοις διὰ μανίαν οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν. [ARIST.G C. 325a.22–23]

^{vii} Usp. GA 736a.19 ἀρχαίους; takoder ARIST. GA 736a.19 ἀρχαίους i ARIST. Cael.308b.31 ἀρχαιότεροι.

^{viii} Usp. ARIST. Ph. 191b.11 ἄγνοιαν.

^{ix} Corr. ex Cephisodotus

jednostavni, ludi, predbacuje im ἄγνοιαν, debelo neznanje, i potom tvrdi da su bili mahnuti. »Čini se da neki zbog mahnitosti ništa ne razlikuju«. U takvu ga je drskost prema takvim muževima sigurno dovela ili mržnja ili prevelika samouvjerenost. Ne znam s kojeg je razloga poštedio ime Arhelaja Atenjanina. Prešutio je ime Hipokrata s Kosa (čijeg su učenja njegove knjige, prema Galenu, samo komentari). Ksenokrata, doduše suučenika, ali i neprijatelja, koji ga je izbacio iz klupa Platonove škole, nikada ne spominje (naime *Topiku*, gdje je on spomenut, već prije smo izbacili iz Aristotelovih knjiga), možda zato jer se bojava ugleda tog vrlo strogog muža (koji ga je nekoliko godina nadživio) i jer se bojava da mu ne bi uzvratio jednakim kopljem, što je već u četiri knjige učinio Kefisodor, Isokratov slušač. No Okela od kojega je mnoge nauke čak doslovno prepisao, Teaga, Metopa, Hipodama, Periktionu, Eurifama i Kalikratida nigdje nije spomenuo niti im se zahvalio, nije ih smatrao dostojnima ikojeg spominjanja. Ako su oni stariji u homeomerijama, u atomima i drugim <početlima> u filozofiji i pogriješili, možda ih nije trebalo raskrinkati nikakvom zajedljivošću, nego filozofskom skromnošću i oštromušču, možda jedanput i s malo riječi, a ne kao Anaksagoru na 35 mjesta, Parmenida na 15 mjesta, Empedokla na 50 mjesta, Demokrita na 40, Pitagoru i pitagorovce na 30 mjesta, Platona na 60 mjesta. Trebalo je radije uputiti na njihove pogreške, a ne navaljivati na njih same u više od polovice njegovih knjiga, i ne samo jedanput u cijelim svescima, tako da, kad bi netko iz njegove cijele filozofije maknuo opovrgavanja starih, što Laertije piše da je <Apolodor> onome prigovorio Epikura⁶, od tih bi svezaka preostao vrlo mali dio.

No, neka bude, oni su griješili u najvećim stvarima, trebalo ih je najoštrije napasti, trebalo im je prigovoriti djetinjast govor,

⁶ D.L. Vit 7.181.1 – 6 Καὶ Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ Συναγωγῇ τῶν δογμάτων, βουλόμενος παριστάνειν ὅτι τὰ Ἐπικούρου οἰκεία δυνάμει γεγραμμένα καὶ ἀπαράθετα ὄντα μυρίῳ πλείω ἐστὶ τῶν Χρυσίππου βιβλίων, φησὶν οὕτως αὐτῇ τῇ λέξει· εἰ γὰρ τις ἀφέλοι τῶν Χρυσίππου βιβλίων ὅσ' ἄλλότρια παρατέθειται, κενὸς αὐτῷ ὁ χάρις καταλελείπεται. Riječ *onome* odnosi se, dakle, na Hrizipa.

obiicienda. At cur Ocello, Theagi, Meropo, Archytae, Hippocrati aliquid gratiarum agendum non fuit? Cur fassus non est philosophico animo, veritatis amore ea, quae ab illis mutuabatur. Sed nolim, dum veterum aliis gratias habendas praedico, 5 alios excuso, in Aristotelem videri invehi, ne, quod in eo non magnopere laudo, in me alii accusent. Nisi ea opinione ducerer: Aristotelicos libros fere omnes tumultuario quodam opere ab eo conscriptos, nec satis a se ante obitum revisos aut castigatos, castigandosque relictos Theophrasto, acri veherer in eum odio. 10 Sed quia ita credam, inconstantiam tot illarum redargutionum excuso. Satis enim mihi persuadeo virum ingenii acutissimi iudicii acris si suos libros revisisset: et reprehensiones tot et tantas modestiores fecisset et inconstantiam earum emendas-

15 Si antiquorum ab eo reprehensive scripta vel omnia vel plura saltem quam habemus, extarent, apertissima forte res haec esset. Sed ex iis pauculis fragmentis, quae illorum et nostra non minus fortuna iniqua nobis reliqua fecit, atque ex iis, quae posteriorum scriptorum ex relatu habemus ac ex ipsiusmet Aristotelis 20 testimoniis aliquot ostendemus, quibus in rebus veteres inique atque extra rem ab eo sunt vexati. Sed id planissimum faciemus in Platoni obiectis. Eius enim scripta fere omnia extant. In quibus pertractandis manifesto constabit quatenus a veteribus ac praecceptore Platone, voluerit maximus vir hic discors esse. Sed ut 25 haec commodius fieri queant, repetenda nobis est breviter origo scientiarum.

Constat apud Philonem ac Iosephum et apud alios non paucos Graecos nobiles authores post diluvium inter Chaldaeos a Zoroastre (sive is Cham fuerit, sive^x Chami filius vel nepos) sapientiam vel primo cultam vel renovatam. A Chaldaeis Abrahamus, 30 qui ex Zoroastri cognatione fuisse videtur, (ut primo Thesauri nostri libro latius ostendimus) in Aegyptum esse translata. Ex Aegypto postea a quatuor praecipue viris transfretata: Orpheo Lebethrio, Thalete Milesio, Pythagora Samio, Democrito Abderi-

^xCorr. ex sine

mucanje, ludost, neznanje, bezumnost. Ali zašto se nije trebalo zahvaliti Okelu, Teagu, Metopu, Arhiti, Hipokratu? Zašto nije priznao filozofskom dušom, iz ljubavi prema istini, ono što je od njih posuđivao. No ne bih htio, dok propovijedam da jedni-
 ma od starih treba zahvaliti, a druge opravdavam, da se čini da
 napadam Aristotela, da drugi ne bi optužili mene za ono što ja
 njemu baš ne odobravam. Da nisam vođen mišlju da je Aristotel
 napisao gotovo sve svoje knjige na brzu ruku i da ih prije smrti
 nije dovoljno pregledao ili popravio i da ih je ostavio Teofrastu
 da ih popravi, žestoko bih ga mrzio. Ali, jer tako želim vjerovati,
 opravdavam nedosljednost tolikih onih pobijanja. Dovoljno sam
 uvjeren da bi muž najbistrija duha i pronicljiva prosuđivanja da
 je pregledao svoje knjige, učinio tolika i takva pobijanja umjere-
 nijima i da bi ispravio njihovu nedosljednost.

Da su sačuvana djela, ili sva, ili bar više nego što ih imamo, onih
 starih koje je on pobijao, ova bi stvar možda bila posve jasna. Ali iz
 onih malobrojnih fragmenata koje nam je ostavila njihova, i ne ma-
 nje naša, nepravedna sudbina i iz onoga što smo dobili predajom od
 kasnijih pisaca i iz svjedočanstava samog Aristotela, donekle ćemo
 pokazati, u kojim je stvarima <Aristotel> nepravedno i neprimjere-
 no napadao stare. No to ćemo učiniti najpotpunije u suprotstavljaj-
 njima Platonu. Njegova su, naime, gotovo sva djela sačuvana. Kad
 ih budemo istraživali bit će jasno koliko taj veoma veliki muž nije
 htio biti suglasan sa starima i učiteljem Platonom. Ali da bi to moglo
 biti korisnije, moramo ukratko ponoviti porijeklo znanosti.

Poznato je Filonu i Josipu⁷ i drugima mnogim poznatim grč-
 kim piscima da je poslije potopa među Kaldejcima Zoroaster
 (bilo da je on bio Ham ili Hamov sin ili unuk) prvi njegovao ili
 obnovio mudrost. Od Kaldejaca ju je Abraham, za koga se čini da
 je bio u krvnom srodstvu sa Zoroastrom (kako smo šire pokazali
 u prvoj knjizi naše *Riznice* <mudrosti>) prenio u Egipat. Iz Egip-
 ta su je kasnije preko mora prenijela upravo četiri muža: Orfej iz
 Leibetre⁸, Tales iz Mileta, Pitagora sa Sama, Demokrit iz Abdere.

⁷ Josephus Flavius

⁸ Usp. PROCL. in Ti 3.168.10 – 14 Ὁρφεὺς δι' ἀπορρήτων λόγων μυστικῶς παραδέδωκε, ταῦτα Πυθαγόρας ἐξέμαθεν ὀργιασθεὶς ἐν Λεβήθροις τοῖς Θρακίοις Ἀγλαοφάμω τελεστᾷ μεταδόντος ἦν περὶ θεῶν Ὁρφεὺς σοφίαν παρὰ Καλλιόπης τῆς μητρὸς ἐπινύσθη.

ta. [293] Ab Orpheo theologia universa, a Thalete mathematica, a Democrito physica, a Pythagora et tres hae et praeterea ethica. Haec communis est sententia.

Huic traditioni obstant duo gravissima testimonia. Primum
 5 est Asclepii, Hermetis Trismegisti auditoris, qui illos omnes
 temporibus superat et cum Mose antiquitate certat. Is Graecos
 sapientiam suis temporibus tractasse affirmat. Sic enim scribit
 libello suo ad Ammonem regem:² *Graeci, o rex, sermones habent*
inanes demonstrationum efficaces tamen. Et haec est Graecorum philo-
 10 *sophia sermonum strepitus.* Fuit autem praeceptor huius Trismegi-
 stus^{xi} iisdem cum Mose temporibus, siquidem ut est in Chronico
 Eusebii, Moses nascitur anno 2374. mundi, moritur autem anno
 2492. Thatus autem Trismegisti filius floret circa annum 2476.
 annis scilicet sexdecim ante Mosis obitum. Quod si verum est,
 15 constat iam tum apud Graecos doctrinas ac philosophiam agita-
 tas. Secundum testimonium est Philonis, libro De vita Mosis 1.
 narrat enim ibi, ad Mosem instituendum doctores et Aegyptios
 et Graecos magnis praemiis a regis filia, quae eum susceperat,
 accersitos:³ *Doctores vero statim aliunde alii adfuerunt. Siquidem*
 20 *a vicinis regionibus ac Aegypti praefecturis iussi, illi vero e Graecia*
magnis muneribus accersiti. Ante Mosem autem natum celebres
 fuerant Graeci Prometheus atque Atlas fratres ac forte alii circa
 annos mundi 2334, hic quidem astrologus insignis, ille naturae
 rerum peritus. Hi autem aliquot seculis Orpheum Lebethrium
 25 sine dubio praecesserunt, quippe qui Oeagri filius fuerit. Oea-
 ger autem quintus fuit in Atlantis^{xii} stirpe fuitque Orpheus Lini
 discipulus, Linus autem hic κοσμογονίαν scripsit. Erant ergo

² Ἕλληνας γάρ, ὦ βασιλεῦ, λόγους ἔχουσι κενούς ἀποδείξεων ἐνεργητικούς [ἐνεργητικούς δέ], καὶ αὕτη ἐστὶν Ἑλλήνων φιλοσοφία, λόγων ψόφος. [CORP. HERM. Ad Ammon. reg. XVI, 2.10 -12]

³ διδάσκαλοι δ' εὐθύς ἀλλαχόθεν ἄλλοι παρήσαν, οἱ μὲν ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων, καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον νομῶν αὐτοκέλευστοι, οἱ δ' ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ μεγάλας δωρεαῖς μεταπεμφθέντες. [PH, Mos 1.21.1-3]

^{xi} Corr. ex Trimegistus

^{xii} Corr. ex Atlandis

[293] Orfej <je prenio> cjelokupnu teologiju, Tales matematiku, Demokrit fiziku, a Pitagora <sve> te tri i osim toga i etiku. To je opće mišljenje.

Toj predaji mogu se suprotstaviti dva vrlo ozbiljna svjedočanstva: Prvo je <svjedočanstvo> Asklepija, slušača Hermesa 5 Trismegista koji je stariji od svih njih i po starosti se takmiči s Mojsijem. On tvrdi da su u njegovo doba Grci raspravljali o mudrosti. Tako naime piše u svojoj knjižici kralju Amonu: »Grci, o kralju, imaju govore lišene dokazivanja, ali ipak uspješne. To je filozofija Grka, zvuk govorâ.« Njegov učitelj bio je Trismegist, 10 istovremenik Mojsija, kako doista stoji u Euzebijevoj kronici. Mojsije se rodio 2374. godine svijeta, a umro je godine 2492. A Tat, sin Trismegistov u naponu je snage oko godine 2476. godine, tj. šesnaest godina prije Mojsijeve smrti. Ako je to istinito, utvrđeno je i to da su se već tada Grci bavili naucima i filozofijom. 15 Drugo je svjedočanstvo Filonovo u prvoj knjizi o Mojsijevu životu; tamo naime pripovijeda da je kraljeva kćerka koja ga je prihvatila, velikim nagradama privukla učenjake, i egipatske i grčke, da poučavaju Mojsija. »A učenjaci su se smjesta pojavili sa svih strana. Iz susjednih predjela i egipatskih uprava po naredbi, 20 a oni iz Grčke privučeni velikim darovima.« Prije Mojsijeva rođenja slavni su bili Grci braća Prometej i Atlant, a možda i drugi oko godine svijeta 2334; ovaj uistinu slavan astrolog, onaj upućen u prirodu. Oni su bili, bez sumnje, nekoliko stoljeća prije Orfeja iz Leibetre jer je ovaj bio sin Eagra, a Eagar je bio peti u Atlantom 25 porodičnom stablu. Orfej je bio učenik Linov, a taj je Lino napisao κοσμογονίαν, kozmogoniju⁹. Bili su, dakle, slavni nauci

ZA FILOZOFIJU

⁹ Usp. D.L. Vit 1.4.3: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι Ἑρμοῦ καὶ Μούσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης πορείαν, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις.

celebres in Graecia doctrinae ante Orphei in Aegyptum profec-
tionem, ante Hermetem etiam, quin imo et ante Mosem. Sed ad
rem nostram. Orpheus forte Aegyptiacam theologiam, non alias
scientias in Graeciam transtulit ideoque a Graecia omni, a Pytha-
5 goreis, a Platonis, Theologus est appellatus. Eam theologiam
constat fuisse multis ab eo fabulis obvolutam. Cum sciamus ex
Olympiodoro Platonico eum omnes deos ex uno ovo produxisse.
Ex quo primus exierit Phanes, deinde Nox, dein reliqui. Quod
tamen Ovum celebre fuerat ante apud Zoroastrum, qui ex eo
10 deos excluserat, ut author est Plutarchus in Osiride.

Theologiam illam per fabulas tradendi morem a Zoroastre
inceptum: ab Aegyptiis acceptum, ab Orpheo receptum. Post Or-
pheum multi alii apud Graecos sunt prosecuti: ex quorum nume-
ro soli nobis supersunt Hesiodus atque Homerus. Hunc autem
15 morem, cur Zoroastres instituerit, cur Aegyptii ac Graeci in usu
habuerint, non aliunde puto provenisse, quam Noe ipsius sine
sani praecepto ac more. Qui si Beroso fides non est abroganda, ex
Arca egressus scientias omnes scriptis commendavit, haec scrip-
ta Chaldaeis atque Armeniis, sacerdotibus solis, non etiam aliis
20 custodienda atque tractanda reliquit. Quod etiam fecit postea in
Aegyptum, deinde in Italiam transvectus, apud Oscos atque He-
truscos. Cham eius filius prius in Chaldaea et Perside moratus,
in Aegyptum colonias duxit ubique eundem paternum morem
et instituit et servavit, ne scilicet in vulgus scientiae promulga-
25 rentur. Is Cham seu filius eius Zoroastres est appellatus. Huius
sectatores Chaldaeorum ac Persarum magi et Aegyptii sacerdo-
tes fuere, omnes hi doctrinas suas vel nulli ex plebe communica-
runt in arcanisque servarunt, vel si quid scriptis mandarunt, ea
aenigmatum speciem prae se tulerunt. Inde est in eloquiis eius-
dem Zoroastri: δίξεο ψυχῆς ὀχετόν, *Quaere animae rivum*, μηδὲ
30 κάτω νεύσης, *Deorsum ne inclina*. Et talia alia aenigmatica. Sic
apud Trismegistum Poemandri apparitio et illa mundi genitura,

u Grčkoj prije Orfejeva puta u Egipat, prije Hermesa, čak i prije Mojsija. Ali za našu stvar: Orfej je možda u Grčku prenio egipatsku teologiju, ali ne i druge znanosti, zato ga je cijela Grčka, zato su ga pitagorovci i platoničari zvali teologom. Sigurno je da je on tu teologiju zavio mnogim pričama, budući da od Olimpiodora platoničara znademo da je on sve bogove izveo iz jednog jajeta. Iz toga <jajeta> prvi je izašao *Fanes*¹⁰, zatim Noć, zatim ostali. To je pak jaje i prije bilo slavno, kod Zoroastra, koji je iz njega, po Plutarhu u *Ozirisu*, izdvojio 24 boga.

Običaj da se teologiju prenosi u pričama, započeo je Zoroaster, Egipćani su ga prihvatili, a Orfej preuzeo. Poslije Orfeja mnogi su ga drugi kod Grka slijedili, od njih su do nas došli samo Hesiod i Homer. A zašto je Zoroaster utemeljio taj običaj, zašto su ga Egipćani i Grci rabili, mislim da je proizašlo upravo od samoga Noe, bez propisa i bez volje mudroga. On je, ako se Berosu može vjеровати, izašavši iz Arke sve znanosti povjerio spisima, a te spise ostavio je Kaldejcima i Armencima, samo svećenicima, a ne drugima, da ih čuvaju i da raspravljaju o njima. To je također učinio poslije prešavši u Egipat i zatim u Italiju kod Oskâ i Etruščana. Njegov sin Ham, boraveći prije u Kaldeji i Perziji, naselio se u Egiptu gdje je isti oćev običaj i uspostavio i ćuvao: da se znanosti ne bi proširile u puku. Taj Ham ili njegov sin nazvan je Zoroaster. Njegovi sljedbenici bili su magi Kaldejaca i Perzijanaca i egipatski svećenici; svi oni svoje nauke ili nisu saopćavali nikome iz naroda i ćuvali su ih u tajnosti ili, ako su što spisima povjerali, njih su pokazali u obliku zagonetki. Odatle stoji u rijećima tog istog Zoroastra: δίξεο ψυχής όχετόν, »Traži tok duše.«¹¹, μηδὲ κάτω νεύσης, »Ne naginji se prema dolje.«¹². I druge takve zagonetne <izreke>. Takvi su kod Trismegista *Pojava Poimandra*¹³, i onaj

¹⁰ Usp. HERM. In Phdr. 162.6 – 7, Ἐνδον μὲν γὰρ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς Νυκτὸς κἀθηται ὁ Φάνης· ἐν μέσῳ δὲ ἡ Νύξ μαντεύουσα τοῖς θεοῖς·

¹¹ Usp. ORAC. CHALD. Fragm. 110.1, Δίξεο καὶ ψυχῆς όχετόν;

¹² Usp. ORAC. CHALD. Fragm. 163.1 i 164.1, Μηδὲ κάτω νεύσης

¹³ Usp. CORP. HERM. ἘΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΠΟΙΜΑΝΔΡΗΣ – Petrić naslovljava kao *Pojava Poimandra*, jer se u početku spisa Poimander iznenada pojavljuje.

talis Sermo sacer, talis Crater, talis Clavis, talis Pupilla seu Virgo mundi: inde in Monodia hoc eius praeceptum:⁴ *Nemini, o fili, aperias regenerationis traditionem.* Hunc morem Moses est secutus, cum legum libros solis sacerdotibus et aperuit et custodiendos
 5 commendavit, cum omnia eius scripta figuris [294] ac velaminibus adumbravit, unde Cabala illa secretissima orta. Hunc eundem morem prophetae omnes sanctissimi observarunt: non nisi sub figuris ac aenigmatibus sunt locuti. Hinc ergo fabulae Orphei
 ortae sunt, aenigmata, figurae, hinc initio poematis sui profanos
 10 ab intelligentia arcet:⁵ *Loquar, quibus fas est, fores claudite profani omnes.*

Hunc secreti morem Plato in Phaedone intelligit cum ait:⁶ *Is namque, qui in arcanis dicitur sermo, quod in custodia sumus nos homines, nec licet se ipsum ex ea se solvere nec aufugere, magnus quidam*
 15 *mihī videtur, nec facilis ad cognoscendum.* Fabulas Orphicas Homerus atque Hesiodus reliquique theologi sunt imitati, nec non poetae alii innumeri minorum gentium. Quod Platonis atque Aristotelis ipsius multis testimoniis comprobatur. Ille enim in
 2. Alcibiade scribit:⁷ *Est vero sui natura poetica universa aenigmatica nec cuiusvis hominis est eam cognoscere.* Et 1. Rei publicae:⁸
 20 *Aenigmatice ergo dixit, inquam ego, ut videtur, Simonides ac poetico more iustum, quid esset.* Et libro 2:⁹ *Quos Hesiodus et Homerus nobis dixerunt et alii poetae, isti enim fabulas hominibus falsas componen-*

⁴ μηδενί, ὧ τέκνον, ἐκφαίνων τῆς παλιγγενεσίας τὴν παράδοσιν. [CORP. HERM. De regenerat. XIII, 22.5]

⁵ φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι πάντες [CLEM. Al. Protr. 7.74.4.1–2]

⁶ ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι. καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν, μέγας τέ τίς μοι φαίνεται καὶ οὐ ῥάδιος διιδεῖν. [PLATO, Phd. 62.b.2–6]

⁷ ἔστι τε γὰρ [ἔστι δὲ] φύσει ποιητικὴ ἢ σύμπασα αἰνιγματώδης καὶ οὐ τοῦ προστυχόντος ἀνδρὸς γνωρίσαι. [PLATO, Alc.2 147.b9–c.1]

⁸ ἠνίξατο ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὡς ἔουκεν, ὁ Σιμωνίδης ποιητικῶς τὸ δίκαιον ὁ εἶη. [PLATO, R. 332.b.9–c.1]

⁹ οὗς Ἡσίοδος τε, εἶπον, καὶ Ὀμηρος ἡμῖν ἐλεγέτην, καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί. οὗτοι γὰρ πού μύθους τοῖς ἀνθρώποις ψευδεῖς συντιθέντες ἔλεγον τε καὶ λέγουσι. [PLATO, R. 377.d.4–6]

Porod svijeta¹⁴, takav je Sveti govor¹⁵, takav Vrc¹⁶, takav Ključ¹⁷, takva je Djevojka ili Djevica svijeta¹⁸; odatle je i onaj njegov propis u Monodiji¹⁹: »Nikome, sine, ne otkrij predaju ponovnog rađanja.« Taj je običaj slijedio i Mojsije kad je knjige zakonâ otkrio samo svećenicima i povjerio im na čuvanje i jer je sve svoje spise 5 zastro [294] simbolima i velovima, odakle je nastala ona veoma tajnovita Kabala. Taj isti običaj sačuvali su svi presveti proroci; govorili su samo u simbolima i zagonetkama. Odatle su, dakle, nastale Orfejeve priče, zagonetke, simboli, odatle na početku svoje pjesme udaljuje neupućene od razumijevanja: »Govorit 10 ću onima kojima je dozvoljeno, zatvorite vrata svi neposvećeni.«

Taj tajnoviti pristup podrazumijeva Platon u *Fedonu*, kad kaže: »Onaj govor koji se izgovara u tajnosti, jer je pod paskom nas ljudi, ne dolikuje da se sam oslobodi iz te paske, niti da po- 15 bjegne, čini mi se, naime, da je golem i težak za razumijevanje.« Orfičke priče oponašali su Homer i Hesiod i ostali teolozi, a i bezbrojni drugi pjesnici manjih naroda. To je potvrđeno mnogim svjedočanstvima Platona i samog Aristotela. On <Platon>, naime, u *Drugom Alkibijadu* piše: »Njegova je pjesnička narav sva 20 zagonetna, ne može je bilo koji čovjek spoznati.« I u 1. knjizi *Države*: »Zagonetno je, dakle, Simonid rekao, kažem ja, kako se čini, i na pjesnički način, što je ono pravedno.« I u 2. knjizi: »Za koje su nam Hesiod i Homer rekli, i drugi pjesnici, oni su, naime, govorili i govore ljudima sastavljajući lažne priče.« I kasnije: »I borbe 25

¹⁴ Usp. CORP. HERM. (fragmenti), Ἐνθεν Ἑρμῆς ἐν τῇ Κοσμοποιίᾳ τὰ μὲν ὑπὲρ ὀσφὺν ἄρρενα τῆς Ἀφροδίτης, τὰ δὲ μετ' αὐτὴν θήλεα παραδίδωσιν.

¹⁵ Usp. CORP. HERM. ἙΡΜΟΥ ΙΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ

¹⁶ Usp. CORP. HERM. ἙΡΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΤ Ο ΚΡΑΤΗΡ Η ΜΟΝΑΣ

¹⁷ Usp. CORP. HERM. ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΚΛΕΙΣ

¹⁸ Usp. CORP. HERM. Ἑρμοῦ τρισμαγίστου ἐκ τῆς ἱεράς βίβλου ἐπικαλουμένης Κόρης κόσμου

¹⁹ Usp. CORP. HERM. ἙΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΑΤ ΕΝ ΟΡΕΙ ΛΟΓΟΣ ΑΠΟΚΡΥΦΟΣ, ΠΕΡΙ ΠΑΛΙΓ ΓΕΝΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΓΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ

tes dixerunt et dicunt. Et postea:¹⁰ *Et deorum pugnas, quae Homerus finxit, non recipiendas in civitatem, nec in allegoriis fictas, nec sine allegoriis. Adolescens enim non potis est iudicare, quid nam allegoria et quid non.*

- 5 Aristoteles quoque libri 4. Sapientiae capite 8. scribit:¹¹ *Traditum est a veteribus ac priscis in fabulae figura relictum posterioribus, quod Dii sint hi, et quod divinum continet universam naturam, reliqua vero fabulose iam adiecerunt ad persuasionem vulgi et ad legum ac utilitatis usum. Hominis^{xiii} enim figuris eos et animalium quorundam*
 10 *similes dicunt et his alia consequentia et affinia dictis, a quibus, si quis separans, primum illud solum accipiat, quod Deos putarent primas essentias esse, divinae dictum esse existimabit.* Et 1. Meteoro capite 9. haec alia habet:¹² *Quare, siquidem sub aenigmate dicebant Oceanum priores forte hunc ipsum fluvium, qui circulo fluit circa terram.* Et li-
 15 *bro De animalium motu capite 3:¹³ Fabulatores autem Atlantem fingentes super terram habentem pedes videantur sub allegoria dixisse fabulam hunc veluti diametrum esse et vertere coelum circa polos.*

¹⁰ καὶ θεομαχίας ὅσας Ὅμηρος ἐποίησεν οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὐτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὐτ' ἄνευ ὑπονοιῶν. ὁ γὰρ νέος οὐχ οἶός τε κρίνειν ὅτι τε ὑπόνοια καὶ ὁ μή. [PLATO, R. 378.d.5–8]

¹¹ παραδέδοται δὲ παρὰ [ὑπὸ] τῶν ἀρχαίων καὶ παμπαιῶν [παλαιῶν] ἐν μύθου σχήματι καταλελειμμένα τοῖς ὕστερον ὅτι θεοὶ τέ εἰσιν οὗτοι, καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθῶ τῶν πολλῶν. καὶ πρὸς τὴν εἰς [πρὸς] τοὺς νόμους καὶ συμφέρον χρῆσιν· ἀνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους, καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένους, ὧν εἰ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον, ὅτι θεοὺς ὦντο τὰς πρῶτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρησθαι νομίσειεν. [ARIST. Metaph. 1074a.38–b.10]

¹² ὥστ' [ὡς] εἶπερ ἠνίττοντο τὸν ὠκεανὸν οἱ πρότερον, τάχ' ἂν τοῦτον τὸν ποταμὸν λέγοιεν τὸν κύκλῳ ῥέοντα περὶ τὴν γῆν. [ARIST. Mete. 347a.6–8]

¹³ οἱ δὲ μυθικῶς [μυθικοὶ] τὸν Ἄτλαντα ποιοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς ἔχοντα τοὺς πόδας δόξαιεν ἂν ἀπὸ [ὑπὸ] διανοίας εἰρηκέναι τὸν μῦθον, ὡς τοῦτον ὥσπερ διάμετρον ὄντα καὶ στρέφοντα τὸν οὐρανὸν περὶ τοὺς πόλους· [ARIST. M A 699b.27–30]

^{xiii} Corr. ex Homines

bogova koje je Homer izmislio ne smije se prihvatiti u državu, niti one smišljene u alegorijama, niti one bez alegorija. Mladić, naime, nije u stanju prosuditi, što je alegorija, a što nije.«

Aristotel također u četvrtoj knjizi *Mudrosti*, u glavi osmoj piše: »Stari su i drevni predali i ostavili kasnijima u obliku priče 5 da su to bogovi i da ono božansko sadrži sveukupnu prirodu, a ostalo su već uistinu dodali u vidu mita, da bi uvjerili puk i da bi se zakoni korisno provodili. Kažu, naime, da su slični likovima čovjeka i nekih životinja i drugo takvo koje slijedi iz toga i slično je rečenom; ako tko odvajajući od toga, prihvati samo ono prvo, 10 da su mislili da su bogovi prve biti, držat će da je to božanski rečeno.« I u prvoj knjizi *Meteorologije* u 9. poglavlju ima ovo drugo: »Zato, ako su uistinu oni prvi u zagonetki govorili o Oceanu, možda <su mislili> o onoj rijeci koja u krugu teče oko zemlje. I u knjizi *O kretanju životinja* u 3. poglavlju: »Čini se da su pripovjedači 15 mitova izmišljajući Atlanta, koji drži noge nad zemljom, u vidu alegorije rekli priču da je on kao promjer i da okreće nebo oko polova.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Eandem rem fine libri De mundo amplissime confirmat, ubi Dei poetica nomina mystice exponit Parcarumque fabulam et Orphei carmina talia fuisse testatur. Chrysippus etiam inter Stoicos celeberrimus in hunc modum multa poetarum figmenta excepit, ut
 5 symbolice dicerentur, referente id et approbante etiam Galeno 3. De placitis Hippocratis et Platonis.

Invaluit itaque ex his initiis et accretionibus mos apud sapientes Graecos omnes, ut, si quis eorum aliquid scribere vellet, secretiorem aliquam viam excogitaret. Sic Thales omnia fieri ex
 10 aqua. Anaximander ex infinito, Anaximenes ex infinito et aere fieri dixerunt. Anaxagoras Chaos et homaeomerias et mentem formatricem adinvenit. Empedocles litem, amicitiam, sphaeram. Leucippus et Democritus atomos, Heraclitus ignem, Xenophanes unum, finitum vel infinitum, sphaericum. Parmenides unum
 15 immobile eo figmento: ἵπποι τὰί με φέρουσιν^{xiv} *Equi me ferunt*. Et Nymhpa Hypsipyle^{xv}, quae [295] eum instruit, quae in reliquiis suorum carminum legitur. Eiusdem cum Zoroastri eloquiis sunt rationis, Pythagorea symbola et numeri et figurae mathematicae, quae elementa constituunt, eiusdem animae ex numeris ac harmoniis compositio. Ad arcana occultanda adhibitus est etiam locutionis modus carmine metaphorisque explicatus, vel si soluta oratio esset, periodi breves et concisae et obscurae, quales Heracliti (ob quas Scotinus est appellatus), Democriti, Ocelli, Timaei atque aliorum, Hippocratis quoque fuisse conspiciuntur.

25 Primus vivo adhuc Pythagora eius arcana Hipparchus revelavit eamque ob rem e schola est eiectus in eiusque locum immobilis columna erecta, quod Clemens tradit, secuti deinde sunt illum forte post obitum Pythagorae in rebus naturae aperendis: Ocellus in politicis, Metopus, Theages, reliqui. Theologiae

^{xiv} PARM. Fragm. 1.24

^{xv} Corr. ex Hypsopyle

Istu je stvar vrlo opširno potvrđivao na kraju knjige *O svijetu* gdje mistički tumači pjesnička imena boga. Svjedoči da su takve bile priče o Parkama i Orfejeve pjesme. Također je Hrizip, najslavniji među stoicima, na taj način shvatio mnoge izmišljotine pjesnika, kao da govore simbolički, kako to izlaže i odobrava Galen u trećoj knjizi *O mišljenjima Hipokrata i Platona*. 5

Ojačao je, dakle, iz tih početaka i razvijenijih <oblika> običaj kod svih grčkih mudraca da, ako bi tko od njih htio nešto i pisati, izmisli neki tajnovitiji put. Tako su rekli da sve nastaje: Tales iz vode, Anaksimandar iz beskonačnog, Anaksimenes iz beskonačnog i zraka. Anaksagora je k tome pronašao kaos i homeomerije i oblikujući um; Empedoklo svađu, prijateljstvo, kuglu; Leukip i Demokrit atome; Heraklit vatru, Ksenofan Jedno, konačno ili beskonačno, kuglasto. Parmenid Jedno nepokretno u ovoj pjesmi: ἴπποι ταί με φέρουσιν, »Konji me voze«²⁰ i u nimfi Hipsipili²¹ koja ga [295] je poučavala o onome što se čita u ostalim njegovim pjesmama. Isti smisao, kao i Zoroastrovi govori, imaju pitagorovski simboli i brojevi i matematički likovi koji izgrađuju elemente, isti smisao <ima> sastav duše iz brojeva i harmonija. Da bi se u tajnovitosti držale tajne, dodan je također način govora, uređen u vidu pjesme i metafora, ili, ako bi govor bio u prozi; kratke rečenice, koncizne, tamne. Takve su očito bile Heraklitove (zbog njih je nazvan Scotinus²², Tamnim), Demokritove, Okelove, Timejeve i drugih, pa i Hipokratove. 10 15 20

Prvi je, dok je Pitagora još bio živ, njegove tajne otkrio Hiparh, i zbog toga je izbačen iz škole i na njegovo je mjesto postavljen nepokretni stup, što prenosi Klement; njega su zatim, poslije Pitagorine smrti, slijedili u otkrivanju prirodnih stvari: Okel u otkrivanju političkih učenja; Metop, Teag i ostali. Teološke tajne 25

²⁰ To je početak spisa Parmenidove pjesme ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ.

²¹ Usp. ἐκεῖνο δὲ πρεσβυτικῆς εἶναι διανοίας καθορᾶν, καὶ οὐδὲ ἀνθρωπίνης, ὡς ἐν τοῖς ποιήμασι φησιν, ἀλλὰ νύμφης Ὑψιπύλης τινός. PROCL. in Prm 640.37 – 39

²² Usp. ARIST. Mu. 396b.19 – 20 Ταὐτὸ δὲ τοῦτο ἦν καὶ τὸ παρὰ τῷ σκοτεινῷ λεγόμενον Ἡρακλείτω

arcana non ista statim sunt profanata, quando etiam Plato ad Dionysium scribens in aenigmate sibi loquendum esse ait. Perduravit hic mos aliqua ex parte in Aristotelis, Epicuri ac Stoicorum scholis: qui doctrinas quasdam omnibus sine delectu, alias
 5 selectis tantum discipulis proponebant. Mos igitur occultandarum scientiarum a Noe derivatus omnem antiquitus regionem pervagavit. Deinde CCCC ab hinc annis renovatus quibusdam in sapientiae partibus est, nam quod olim Aegyptii chymistae et Arabes alchimistae factitarunt, Raymundus Lullius renova-
 10 vit, quem chymici omnes nostrates sunt secuti et in medica re Theophrastus Paracelsus. Sub aenigmate enim et loquuntur et scribunt.

Aristoteles autem loco omnis alterius velamenti obscuritatem verborum, clausularum, sententiarum, argumentationum,
 15 methodorum elegit eisque ita usus est, ut occasionem dederint Themistio viro magno, fautori ac sectatori suo, affirmandi, eum ita scriptis suis obscuritatem inspersione, ut sepia cum sese piscatoribus occultare vult, atramentum aspergit. Et Simplicius Prolegomenis in Praedicamenta clare scripsit:¹⁴ *Nec vero fabulis nec*
 20 *symbolicis aenigmatibus, ut ante eum quidam Aristoteles est usus, sed loco omnis alius velamenti obscuritatem elegit.* At cur nulla antiqui moris, nulla tam magnorum virorum (a quibus philosophiam omnem suam haurire non est dedignatus) sapientiae habita ratione eos omnes acerbissime carpsit? Illorum arcana profusa ora-
 25 tione reseravit? Illorum inventa maxima ex parte sua fecit? Hoc superioris tomi libris planissime plenissimeque ostendimus, hocce ac sequentibus ostendemus, quando ab eis discrepare voluit, eum nullo iure, nullo merito, nulla ratione aut causa eos vexasse. Id autem faciemus, non cunctas eius vexationes recensendo, sed
 30 illas duntaxat quarum testimonia vel ex ipso Aristotele eruere vel ex eorundem philosophorum scriptis vel authorum aliorum magnorum, relationibus colligere poterimus.

¹⁴ οὐ μὴν οὐδὲ μύθοις οὐδὲ συμβολικοῖς αἰνίγμασιν, ὡς τῶν πρὸ αὐτοῦ τινες, Ἀριστοτέλης ἐχρήσατο, ἀλλ' ἀντὶ παντὸς ἄλλου παραπετάσματος τὴν ἀσάφειαν προετίμησεν. [SIMP. in Cat. 8.6.32]

nisu bile odmah tako objavljene, jer i Platon, pišući Dioniziju, kaže da mora govoriti u zagonetki. Preživio je taj običaj na neki način u školama Aristotela, Epikura i stoika, koji su neke nauke izlagali svima bez razlike, a druge samo izabranim učenicima. Dakle, običaj da se znanosti trebaju držati u tajnosti, koji je potekao od Noe, bio je raširen u staro doba po cijelom prostoru. Potom je, 400 godina nakon toga, obnovljen u nekim dijelovima mudrosti; naime, ono što su običavali činiti egipatski kemičari i arapski alkemičari, obnovio je Ramon Llull kojeg su slijedili svi naši kemičari, a u liječništvu Teofrast Paracelsus. Oni u zagonetki i govore i pišu.

Aristotel je umjesto svakog drugog vela izabrao tamnost riječi, fraza, misli, argumentacija, metoda, i njih je tako rabio da su dale priliku Temistiju, velikom mužu, njegovom pristaši i sljedbeniku, za tvrdnju kako je on tako uštrcao tamu u svoje spise kao što sipa, kad se hoće prikriti ribarima, štrca crnilo. I Simplicije je u *Predgovoru Predikamenata*²³ jasno napisao: »Aristotel se nije služio ni pričama, niti simboličkim zagonetkama, kao neki prije njega, nego je umjesto svakog drugog vela izabrao tamnost.« Ali zašto je, ne obazirući se na stari običaj niti na mudrost velikih muževa (a udostojao se od njih crpsti svu svoju filozofiju) sve njih jako ogorčeno očerupao, zašto je njihove tajne objavio neprimjerenim govorom, zašto je njihova otkrića najvećim dijelom učinio svojim? To smo pokazali vrlo jasno i najpotpunije u knjigama prethodnog sveska, i pokazat ćemo i u sljedećim knjigama da ih je, kad je htio od njih odstupati, nepravedno i nezasluženo, bez ikakva razloga ili uzroka, napadao. To ćemo učiniti ne ocjenjujući sve njegove napade, nego samo one za koje smo dokaze mogli naći ili u samom Aristotelu ili iz spisa tih filozofa ili smo ih mogli sakupiti iz navoda drugih velikih pisaca.

²³ Odnosno Aristotelovih *Kategorija*.

Xenophanis defensio [in margine]

Initium autem huius discussionis esto quatuor virorum maximorum: Xenophanis, Parmenidis, Zenonis ac Melissi vexatio. Hi enim ante Aristotelicas obiectiones in magno nomine fuerant. 5 Post Aristotelis irrisiones ludibrio Peripateticis omnibus fuere. Theologiam tractantes idem fere alius post alium tradiderant de Deo. Xenophanes quidem unum esse, τὸ πᾶν *universum esse* non finitum, non infinitum, non motum, non quiescens. Idque Theophrastum Aristoteli charissimum discipulum retulisse 10 scriptis, Simplicius eiusdem Aristotelis amicus ac interpres, refert 1. Physico, commentario 2: *Unum autem principium sive unum ens, et universum, neque finitum, neque infinitum, neque motum, neque quiescens, Xenophanem Colophonium Parmenidis praeceptorem statuisse, Theophrastus refert, qui, dum mentionem de hac opinione facit, eius sententiam potius ad alias enarrationes atque historias, quam* 15 *ad naturalem spectare fatetur. Nam hoc unum et universum omneque [296] Deum esse Xenophanes dixit, quem unum esse ostendit iis scilicet rationibus, quas ibi subnectit. Id autem esse verum ipse quoque Aristoteles confitetur 1. Sapientiae cap. 5:¹⁵ *Sed in univ-* 20 *ersum coelum respiciens unum esse ait ipsum Deum.**

Attamen, non quod hoc dogma Aristoteles non probaret (id enim ipse et amplectitur et magnis molibus adstruit), sed quia simul cum Melisso sibi ἀγροικότερος, *agrestior* visus est, non potuit sibi temperare, quin integro libello eum insectaretur, in 25 quo haec illi attribuit. Si quid est, aeternum est. Si aeternum infinitum, si infinitum unum: si unum simile. Rursus, si aeternum

¹⁵ ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἐν εἶναί φησι τὸν θεόν. [ARIST. Metaph. 986b.24 – 25]

Obrana Ksenofana [na margini]

A početak ove rasprave neka bude napad na četvoricu najvećih muževa: Ksenofana, Parmenida, Zenona i Melisa. Oni su, naime, prije Aristotelovih primjedbi bili vrlo slavni. Poslije Aristotelovih ismijavanja bili su na porugu svim peripatetičarima premda su raspravljali o teologiji i gotovo su isto jedan za drugim prenosili o bogu: Ksenofan doista da je bog jedan, da je τὸ πᾶν, ono sveukupno, ne-ograničeno, ne-neograničeno, nepokrenuto, ne-mirujuće. Da je o tome izvijestio Teofrast, Aristotelov najdraži učenik, u spisima izvještava Simplicije, pristaša tog istog Aristotela i njegov tumač, u drugom komentaru prve knjige *Fizike*: »Teofrast izvještava da je Ksenofan iz Kolofona, Parmenidov učitelj utvrdio da postoji jedno počelo ili jedno biće sveopće, niti ograničeno niti neograničeno, niti u pokretu, niti u mirovanju; on <Simplicije>, kad spominje to mišljenje, priznaje da njegova <Ksenofanova> misao pripada drugim tumačenjima i istraživanjima prije nego prirodnom istraživanju. Ksenofan je, naime, rekao da je to jedno i sveukupno i sve bog.«²⁴ [296] – za njega pokazuje da je jedan onim razlozima koje tamo dodaje. A da je to istinito sam Aristotel priznaje u petom poglavlju prve knjige *Mudrosti*: »No gledajući na sveukupno nebo kaže da je to jedno sam bog.«

Ipak ne zato što taj nauk Aristotel ne bi odobravao (on sam ga, naime, i prihvaća i velikim ga je trudom doradio), nego zato jer mu se činilo da je, kao i Melis, ἀγροικότερος, neobrazovaniji²⁵, nije se mogao suzdržati, a da ga ne proganja u cijeloj knjižici u kojoj mu je to pripisao: Ako nešto jest, vječno je, ako je vječno, beskonačno je, ako je beskonačno, Jedno je, ako je Jedno, slično

²⁴ Nema grčkog citata; Usp. SIMP. in Ph.9.22.25 – 31 οὐ περὶ φυσικοῦ στοιχείου λέγοντες οὗτοι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος. μίαν δὲ τὴν ἀρχὴν ἢτοι ἓν τὸ ὄν καὶ πᾶν καὶ οὔτε πεπερασμένον οὔτε ἀπειρον οὔτε κινούμενον οὔτε ἡρεμοῦν Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον τὸν Παρμενίδου διδάσκαλον ὑποτίθεσθαι φησιν ὁ Θεόφραστος ὁμολογῶν ἑτέρας εἶναι μᾶλλον ἢ τῆς περὶ φύσεως ἱστορίας τὴν μνήμην τῆς τούτου δόξης· τὸ γὰρ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης·

²⁵ Usp. ARIST. *Metaph.* 986b.27 ἀγροικότεροι.

et μέτρον et simile et immobile hoc unum. Si immobile, non transfigurari posito nec alterari forma nec misceri alii. Quae cum stabilisset, rationibus ibi adductis concludens ait. *Etiam si sensui multa alia appareant, ratione tamen, nec multa esse ipsum ens, sed aeternum et infinitum et undequaque simile sibi ipsi.*^{xvi} Haec summa Xenophanis sententiae ab eo ibi recensitae. Quae sane longe alia est ab ea, quam Theophrastus ex professo libro ad hoc edito, ut antiquiorum dogmata narraret, retulit superius.

Sed esto Aristotelis verior relatio, a quo eam sumpserit Nicolaus Damascenus dixeritque de Xenophane: πρώτος ἐνίσας, *primus unum afferens*; at enim Deum esse hoc unum fatetur. Quid ergo opus fuit ita excipere, quasi universum hoc cum partibus suis unum esse diceret? Aeternum, infinitum, simile, sibi immobile, non mutari, non alterari? Atque contra haec omnia longa disputatio extra scopum illius viri, extra mentem, praeter rem ipsam vires ingenii veluti ostentare? Non videtur decoris philosophici fuisse veritatis amatorem virum, uti gloriatur longe ab omni veritate, veritatem ipsam cavillationibus vellicare. Opponit in eo sese rationi Xenophaneae, quae fuerat: Si quid est aeternum est, haec prima thesis, ratio:¹⁶ *Si quidem non potest generari quicquam ex nihilo.* Vellicat autem eam in hunc modum:¹⁷ *An necesse est ingenita esse omnia? Vel nihil prohibet fieri alia ex aliis?* Prohibet quidem in eo uno Deo, de quo Xenophanes loquebatur, quem Aristoteles agnovit unum, prohibet etiam in universo, quod Aristoteles unum contendit: prohibet in una eius parte: coelo, prohi-

¹⁶ εἶπερ μὴ ἐνδέχεται γενέσθαι μηδὲν ἐκ μηδενός. [ARIST. Xen. 974a.2–3]

¹⁷ ἄρα [ἀρ'] ἀνάγκη ἀγέννητα πάντα εἶναι, ἢ οὐδὲν κωλύει γεγενῆσθαι ἕτερα ἐξ ἑτέρων; [ARIST. Xen. 975a.22–24]

^{xvi} Nije tiskano kao citat i nema grčkog, dodana kurziva.

je. I opet, ako je to Jedno vječno i μέτριον i slično, onda je i nepokretno. Ako je nepokretno, ne mijenja se s obzirom na položaj, ne izmjenjuje se s obzirom na oblik i ne miješa se s ostalim. A kad je to utvrdio, ondje navedenim razlozima zaključujući kaže: »Premda se osjetilo pokazuje mnogo drugog s razlogom, ipak samo biće nije mnogo, nego vječno i beskonačno i posvuda slično samo sebi.«²⁶ To je ono bitno Ksenofanove misli koju je on ondje prikazao. To je uistinu jako različito od one misli koju je Teofrast gore izložio u priznatoj knjizi, izdanoj u tu svrhu da izloži nauke starijih.

Ali neka bude istinitiji Aristotelov navod, iz kojeg je <Ksenofanovu misao> uzeo Nikola Damašćanin i rekao o Ksenofanu: πρώτος ἐνίσας²⁷ »Prvi koji je tvrdio da jedno jest«: a to Jedno kaže da je bog. Zašto je, dakle, trebalo shvatiti tako, kao da je rekao da je ono sveukupno sa svojim dijelovima Jedno, vječno, beskonačno, sebi slično, nepokretno, da se ne mijenja i da ne postaje drugo? Zašto je trebalo protiv svega toga u dugoj raspravi, koja je mimo namjere onoga muža <Ksenofana>, izvan pameti, mimo same stvari, kao praviti se važnim snagama duha? Ne čini se da je dolikovalo filozofskoj časti, da je muž ljubitelj istine, kako se hvali, daleko od svake istine, samu istinu raščerupao sofistickim domišljanjima; time se suprotstavlja Ksenofanovu razlogu koji je bio: »Ako nešto jest, vječno je« – to je prva teza; obrazloženje je: »Ako doista nešto ne može postati iz ničega.« Čerupa taj razlog <Aristotel> na ovaj način: »Da li je nužno da je sve nenastalo ili ništa ne priječi da jedno nastaje iz drugoga?« Priječi doista u onom jednom bogu o kojem je Ksenofan govorio, za kojega je Aristotel znao da je jedan. Priječi također u sveukupnosti za koju Aristotel tvrdi da je jedna, priječi u jednom njezinom dijelu: u

²⁶ Nije tiskano kao citat i nema grčkog, ali jest citat: ARIST. Xen. 974b.5 – 8 πολλά γὰρ καὶ ἄλλα κατὰ τὴν αἰσθησιν φαντάζεσθαι ἅπασαν. λόγον δ' οὐτ' ἀναιρεῖ τὰ αὐτὰ γίνεσθαι, οὔτε πολλὰ εἶναι τὸ ὄν, ἀλλ' αἰδιόν τε καὶ ἄπειρον καὶ πάντη ὅμοιον αὐτὸ αὐτῷ.

²⁷ Čini se da je to, što se tiče Damašćanina, zabuna. Takav tekst nalazi se u ARIST. Metaph. 986b.21 – 22: Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἐνίσας; također: Alex. Aphr. in Metaph. 44.9 – 10 τὸ δὲ ἐνίσας ἴσον ἐστὶ τῷ πρῶτος ἐν εἶναι τὸ ὄν εἰπών, i ASCL. In Metaph. 41.27 – 28: Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἐνίσας. Petrić vjerojatno misli na Asklepija.

bet in multis eius partibus aeternis: coelis, astris, prohibet in multis eius generationem patientibus partibus: aere, aqua, terra. Non prohibet in horum paucis, minimis, pusillis mundi partibus. Non fuerunt hae non multae pusillae in Dei maximi comparationem
 5 vocandae. Noverat Xenophanes ex Aristotelis confessione:¹⁸ *Multa etenim alia secundum omnem sensum apparere rationemque non destruit, haec generari.* Non haec multa dixerat esse unum illud, non asserebat haec multa non generari. Cur ergo Deus ille unus tantis ac tot machinis oppugnatur? Si illa multa sensibus apparentia Xenophanes dixisset, unum esse, non generari esse aeterna,
 10 omnis Aristotelica reprehensio locum haberet, sed cum hoc ille non dicat illudque unum sit Deus, locum non habent obiectiones. Quid prohibet multa generari ac corrumpi ex ente semper in ens? Quid prohibet ex aliis corpora generari et corrumpi rursus? Quid
 15 prohibet ingenitum existens habere terminum et principium?¹⁹ *Et terminari adinvicem aeterna existentia?* Ut corpora scilicet coelestia et elementalia? Quid prohibet totum quidem ingenitum esse et infinitum, ea vero, quae in ipso generantur, terminari principio et fine generationis? Et ἐπεὶ εἰ καὶ ὡς αὐτὸς λέγει, ἓν ἔστι, καὶ
 20 τοῦτο σῶμα ἔχει, ἀλλ' ἑαυτοῦ μέρη.^{xvii} *Quandoquidem si ut ipse ait:*^{xviii} *Unum est et hoc habet corpus, aliae eius partes.* Quis dubitat de corporeo universo hoc verum esse? At Xenophanes de uno loquebatur incorporeo, cuius nullae sunt partes, nec similes, nec dissimiles. Non erat ergo inferendum: *Adhuc si aeternum et infinitum est, quomodo fuerit unum corpus existens?* [297] Neque addendum: *Si vero nec corpus nec latitudinem nec longitudinem habens ullam, quo modo infinitum erit?* Nam ille Deus sine principio, sine fine cum sit, Aristotelica infiniti definitione est infinitus. Neque illud ad rem facit: *Adhuc existens unum nihil absurdum fuerit, si non*

¹⁸ πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα κατὰ τὴν αἴσθησιν φαντάζεσθαι ἅπασαν. λόγον δ' οὔτε ἀναιρεῖ τὰ αὐτὰ γίνεσθαι. [ARIST. Xen. 974b.5–7]

¹⁹ καὶ εἶναι περαινόντα πρὸς ἄλληλα αἴδια ὄντα. [ARIST. Xen. 976a.3]

^{xvii} Usp. ARIST. Xen. 976a.11–12.

^{xviii} To je također citat, a nije kurziva.

nebu; priječi u mnogim njezinim vječnim dijelovima: nebesima, zvijezdama; priječi u mnogim njezinim dijelovima koji trpe nastajanje: u zraku, vodi, zemlji. Ne priječi u njihovim²⁸ malobrojnim, najmanjim, sićušnim dijelovima svijeta. Nije se smjelo ove, ne mnoge, sićušne <dijelove> pozvati za usporedbu s najvećim Bogom. Znao je to Ksenofan po Aristotelovu priznanju: »Da se, naime, mnogo drugog u skladu s cijelim osjetilom pojavljuje, a nije pobio razlog da to nastaje.« Nije rekao <Ksenofan> da je to mnogo ono Jedno, nije tvrdio da to mnogo ne nastaje. Zašto se, dakle, Bog, onaj jedan, tolikim i takvim smicalicama pobija? Da je Ksenofan rekao o mnogom, koje se pojavljuje osjetilima, da je jedno, da ne nastaje i da je vječno, cijelo bi Aristotelovo pobijanje bilo umjesno, ali, budući da to onaj <Ksenofan> ne kaže, i budući da je ono Jedno Bog, prigovori su neumjesni. Što priječi da mnogo nastaje i propada iz bića uvijek u biće? Što priječi da tijela nastaju iz drugih i da opet propadaju. Što priječi da postojeće nenastalo ima kraj i početak? »I da se ono što vječno postoji međusobno ograničava?«, kao npr. nebeska tijela i elementi? Što priječi da je cijelo doista nenastalo i beskonačno, a ono što u njemu nastaje, da je ograničeno početkom i krajem rađanja? I επει ει και ως αυτος λεγει, εν εστι, και τουτο σωμα εχει, αλλ' εαυτου μερη. »Jer ako, kako sam kaže, Jedno jest i to ima tijelo, drugo su njegovi dijelovi«. Tko sumnja da je to istinito o tjelesnom svijetu? No Ksenofan je govorio o jednom bestjelesnom, koje nema nikakve dijelove, niti slične, niti neslične. Nije dakle trebalo ubaciti: »Ako je nadalje vječno i beskonačno, kako će biti jedno postojeće tijelo?«²⁹ [297] Niti je trebalo dodati: »Ako pak nema niti tijelo, niti širinu, niti dužinu, kako će biti beskonačno?«³⁰ Naime, budući da je onaj bog bez početka, bez kraja, beskonačan je po Aristotelovoj definiciji beskonačnog. Ni to se ne tiče stvari: »K tome jedno koje postoji, ne će biti besmisleno, ako

²⁸ Tj. zraka, vode i zemlje.

²⁹ Nema grčkog, usp. ARIST. Xen. 976a.21 – 22 ετι ει αιδιον τε και απειρον εστι, πως αν ειη εν σωμα ον;

³⁰ Nema grčkog, usp. ARIST. Xen. 976a.28 – 30 ει δε μητε σωμα μητε πλατος μητε μηκος εχον μηδεν, πως αν απειρον αν ειη;

sit undique simile. Si enim est aqua totum vel ignis, vel quid vis aliud tale, nihil vetat plura dicere illius entis unius partes. Neque oportuit ea adferre, quae ad modum corporum pertinent et transformationem et alterationem: quando nullum de rebus talibus
5 Xenophanes habuit sermonem, quando Deo unitatem, aeternitatem, infinitatem, immobilitatem, impassibilitatem, ut ipsemet postea Aristoteles adstruxit, attribueret.

Ocii nimium videtur ei fuisse, cum talia comminisceretur et scriberet, negotii minimum ad philosophicam veritatem atque
10 ingenuitatem, quam tantopere amare est professus, ut sua etiam pro veritatis salute destruere fuerit paratus. Sed id verbis dixit, opere autem ipso Xenophanis veritatem falsis criminationibus obruere est conatus. Sententia et dogmatibus cum idem sentiret, verbis atque argutationibus dissentire videri voluit idque
15 praeter omnem necessitatem. Neque enim rationi ingenuae persuadent satis Philoponus ac Simplicius, eius hac in re non tam expositores, quam excusatores, dum aiunt: Aristotelem apparentia in dictis antiquorum tantum non res ipsas, non dogmata refellere voluisse: quia videret aliquos persuasos entia omnia
20 unam rem esse. Si id ita est, ocio nimio Aristoteles fruebatur, cum tam caeca ingenia misertus, ne periculum in tali opinione subirent, sui nominis periculo opem tulit. Sed si id verum non est, quid aliud videtur dicendum, quam vel in eos viros vel in veritatem odio id eum fecisse? Odium sane in eos prodit agrestitas, balbuties, puerilitas, simplicitas, inconsideratio, stoliditas,
25 ignorantia, insania illis passim obtrectata, veritatis obscurandae studium: aperit haec Xenophanis dogmatum de Deo praeter ius fasque omne detorta ac falsa criminatio. Prodent idem studium manifesto, quae in Zenonem, Parmenidem, Melissum theologos
30 sunt obiecta.

nije posve slično³¹ Naime, ako je sve voda ili vatra, ili što god takvog hoćeš, ništa ne priječi da se kaže da su mnoge stvari dijelovi onog jednog bića. I nije trebalo navesti ono što se odnosi na način <bitka> tijela i na mijenjanje i preobražavanje, kad Ksenofan nije ništa govorio o takvim stvarima kad je Bogu pripisivao, kako je sam Aristotel poslije dodao, jednost, vječnost, beskonačnost, nepokretnost i netrpnost. 5

Čini se da je imao previše dokolice kad je takve stvari smišljao i pisao, a uistinu premalo nastojanja oko promišljanja i filozofske istine za koju je javno tvrdio da ju toliko voli da bi bio spreman za spas istine svoja djela uništiti.³² No to je riječima rekao, a samim djelom je nastojao Ksenofanovu istinu zastrti neistinitim objedama; premda je <Ksenofan> imao istu misao i nauke, želio je da se čini da se s njime ne slaže u riječima i argumentaciji i to mimo svake potrebe. Filopon i Simplicije, u toj stvari ne toliko njegovi izlagači, koliko opravdatelji, nisu dovoljno uvjerljivi slobodnom umu kad kažu da je Aristotel htio pobiti samo prividnosti u riječima starih, a ne stvari same, ne <same> nauke, jer je vidio da su neki bili uvjereni da su sva bića jedna stvar. Ako je tome tako, Aristotel je imao previše dokolice kad se sažalio nad tako slijepim umovima; da ne bi došli u opasnost u takvom mišljenju, došao im je u pomoć s opasnošću po svoje <vlastito> ime. Ali ako to nije istinito, što će se drugo činiti da treba reći, nego da je on to učinio ili iz mržnje prema tim ljudima, ili <iz mržnje> prema istini? Mržnju prema njima izdaje posvuda njima predbacivana sirovost, mucavost, djetinjastost, jednostavnost, nepromišljenost, nerazumnost, neznanje, ludost i nastojanje oko zastiranja istine; ovo nam otkriva iskrivljeno i neistinito, mimo svakog prava i pristojnosti, klevetanje Ksenofanovih nauka o bogu. To isto nastojanje jasno pokazat će suprotstavljanja upućena protiv teologa: Zenona, Parmenida i Melisa. 10 15 20 25 30

³¹ Nema grčkog, usp. ARIST. Xen. 976a.37 – 38 ἔτι ὃν ἐν οὐδὲν ἄτοπον εἰ μὴ πάντη ὁμοίον ἐστίν.

³² Usp. ARIST. EN 1096a.14 – 17 17 δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναίρειν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας· ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιιν φίλοιιν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

Rem ipsam resumamus. Xenophanis auditor fuit Parmenides, huius vero Melissus ac Zeno. Sed quia Aristoteles hunc post Xenophanem insectatur, Parmenidem ac Melissum una fere semper coniungit, Zenonis crimina prius discutiamus.

5 **Zenonis defensio** [in margine]

Ac primo dogmata sua sicuti ab Aristotele sunt exposita recenseamus: Si *quid est, impossibile est generari*. τοῦτο λέγων ἐπὶ τοῦ θεοῦ^{xix}, *Hoc dicens de Deo*. Theologiam ergo hic tractat Zeno. Deus ergo ingenitus, ait Zeno. Si ingenitus et aeternus. Rursus: 10 Deus κράτιστον ἀπάντων, *potentissimus omnium*. Si potentissimus etiam unus. Si enim duo pluresve, non esset omnium potentissimus. Duo enim illi pares essent. Proprietas enim haec (potentissimum omnium esse) Dei est. Si pares dii duo, non sunt ambo omnium potentissimi. Si alter potentior, iam debilior ille 15 deus non est: unus ergo est Deus. Si unus undequaque sibi similis, videt etiam et audit et reliquos sensus πάντη, *omniqualiter* habet. Si sibi undique similis, sphaericus est: nam sphaera undique sibi similis et idem sibi. Et cum aeternus et sphaericus sit, nec infinitus nec finitus est. Ratio: quia cum nec principium, 20 nec medium, nec finem habeat, infinitus non est. Si autem plura esset, finitus esset, at unus est, ergo non finitus:²⁰ *Tale sane ens unum existens Deum esse dicit, neque moveri, neque immobile esse*. Immobile enim non ens est, moveri autem ea, quae uno plura sunt, et concludens hanc disputationem Aristoteles ait:²¹ *Per omnia vero ita habere Deum aeternum et unum, similem et sphaericum,* 25 *nec infinitum, nec finitum, nec quiescere, nec immobilem esse*. Quo

²⁰ τὸ δὴ τοιοῦτον ὄν ἐν, ὄν [ὄν, ἐν ὄν,] τὸν θεὸν εἶναι λέγει, οὔτε κινεῖσθαι, οὔτε κινήτων [οὔτ' ἀκίνητων] εἶναι. [Usp. ARIST. Xen. 977b. 8–10]

²¹ κατὰ πάντα δ' οὕτως ἔχειν τὸν θεόν, αἰδιόν τε καὶ ἕνα, ὁμοίον τε [δὲ] καὶ σφαιροειδῆ ὄντα, οὔτε ἀπειρον, οὔτε πεπερασμένον, οὔτε ἡρεμεῖν οὔτε ἀκίνητον εἶναι. [ARIST. Xen. 977b.18–20]

^{xix} Usp. ARIST. Xen. 977a.15.

Vratimo se na samu stvar: Ksenofanov slušač bio je Parmenid, a njegov Melis i Zenon. No, zato jer Aristotel njega <Zenona> napada poslije Ksenofana, a Parmenida i Melisa gotovo uvijek zajedno povezuje, prvo ćemo raspraviti optužbe protiv Zenona.

Obrana Zenonova [na margini]

5

Prvo ocijenimo njegove <Zenonove> nauke kako ih je Aristotel izložio. »Ako nešto jest, nemoguće je da nastaje:«³³ τοῦτο λέγων ἐπὶ τοῦ θεοῦ, »to govoreći o bogu« – dakle Zenon ovdje raspravlja o teologiji. Bog je, dakle, nastao, kaže Zenon. Ako je nastao, i vječan je. Opet: Bog je κράτιστον πάντων³⁴, najmoćniji od svih. Ako je najmoćniji, također je jedan. Ako bi, naime, bila dva ili više, ne bi bio najmoćniji od svih. Njih dva bili bi mu jednaki. Naime, to svojstvo (biti najmoćniji od svih) pripada Bogu. Ako su dva boga jednaka, nisu oba od svih najmoćnija. Ako je jedan od njih moćniji, onaj slabiji nije bog dakle jedan je bog. Ako je jedan, posvuda πάντη sebi sličan, također vidi i čuje i ima ostala osjetila. Ako je sebi posvuda sličan ima oblik kugle: naime kugla je posvuda sebi slična i sebi ista. I budući da je vječan i ima oblik kugle, nije niti beskonačan niti konačan: razlog je: jer, iako nema niti početak niti sredinu niti kraj, nije beskonačan. Ako bi ih bilo više, bio bi ograničen, no jedan je, dakle, nije ograničen: »Takvo uistinu biće, kaže da je jedan postojeći bog, da se ne kreće, niti da je ono nepokretno.«³⁵ Naime, ono nepokretno nije biće, a kreće se ono čega je više od jednog. Zaključujući ovu raspravu Aristotel kaže: »Kroz sve tako postoji bog, vječan i jedan, sličan i oblika kugle, niti beskonačan, niti konačan, niti miruje, niti je nepokretno.« Na tom mjestu mislim da je pogreška

³³ Nema grčkog, usp. ARIST. Xen. 977a.14: Ἀδύνατόν φησιν εἶναι, εἴ τι ἔστι, γενέσθαι.

³⁴ Usp. ARIST. Xen. 977a.23–24 εἰ δ' ἔστιν ὁ θεὸς πάντων κράτιστον, ἕνα φησὶν αὐτὸν προσήκειν εἶναι.

³⁵ Usp. ARIST. Xen. 977b. 8- 10 τὸ δὲ τοιοῦτον ὃν ἓν, ὃν τὸν θεὸν εἶναι λέγει, οὔτε κινεῖσθαι οὔτε κινήτων εἶναι. Petrić malo mijenja tekst i umjesto κινήτων čita ακίνητον.

in loco mendum esse puto in voce ἡρημεῖν, nam contraponitur immobili debetque legi κινητόν, nec est mirum id hoc loco esse, cum hi libelli cum tertio contra Gorgiam corruptissimi sint. Ante hanc sententiam Theophrastus Xenophani adscripserat, sed esto
 5 etiam Zenonis. Aristoteles omnia haec capita refellit, cum tamen ipse quoque Deum unum et aeternum esse contendat. Sed refellit, quia, ut de corpore aliquo haec dicta essent interpretatur, exprimit id fine istius redargutionis Zenoni attribuens:²² *Ipsa [298] enim corpus dicit esse Deum, sive hoc universum, sive quidvis alius*
 10 *ipse ait.* Non quidem Zeno id aperte dicit, sed Aristoteles assumit, ut consequens sphaerico esse, ait namque:²³ *Incorporeus cum sit, quomodo sphaericus fuerit?* Mirum, cur etiam ovum Orphicum non susceperit confringendum, ex quo dii prodierant. Aristoteles ipse duplicem novit cognitionem intellectus rectam et in se revolutam, illam cum intellectus alia intelligit, hanc cum se ipsum:
 15 hanc ipsam sapientes Aegyptii ac Hebraei sphaerae assimilarunt, rotam in medio rotae, hunc mundum sphaericum in intellectuali sphaerico esse dicentes. Et Parmenides, quem Aristoteles affert, dixerat de Deo ipso:²⁴ *Undique contornatae sphaerae similis mole.*
 20 *Similem dixit moli non molem esse.* Similitudo autem haec in eo est, quod Dei intellectio a se incipiens in seipsam desinit, non aliter quam sphaerae coelestis motum Aristoteles ipse docuerat in id desinere unde moveri coeperat, idem et principium et finem esse ideoque aeternum facit.

25 Nulla ergo necessitate induxit Aristoteles, quia Deus sphaericus esset a Zenone dictus, eum esse etiam corpus. Itaque corruit omnis redargutio ista atque ideo subvertuntur, quaecunque contra motum, quietem, finitatem, infinitatem, contra corpoream sphaericitatem direxit nec non quae contra generationem vel ex
 30 simili, vel ex non simili, vel ente, vel non ente factum est, ab eo disputatum. Deum autem videre, audire, reliquos sensus habere, nihil aliud est quam metaphorice expressa Dei intelligentia, quae

²² αὐτὸς γὰρ σῶμα λέγει εἶναι τὸν θεόν, εἴτε τόδε [δὲ] τὸ πᾶν, εἴτε ὅ τι δὴ ποτε αὐτὸ [αὐτὸς] λέγων. [ARIST. Xen.979a.5–6]

²³ ἀσώματος γὰρ ὦν πῶς ἂν σφαιροειδῆς εἴη. [ARIST. Xen. 979a.7]

²⁴ πάντοθεν, εὐκύκλου σφαίρας ἐναλίγκιον ὄγκῳ; [PARM., Fragm. 8.43]

u riječi ἠρεμεῖν; naime, suprotstavljena je *nepokretnom*, i treba se čitati κινητόν – *pokrenut*. I nije čudno da se to nalazi na tom mjestu, jer su te knjižice s trećom protiv Gorgije s najviše pogrešaka. Prije je Teofrast tu misao pripisivao Ksenofanu, ali neka bude i Zenonova, Aristotel sva ta poglavlja pobija, premda ipak i sam tvrdi da je bog jedan i vječan. Ali <on to> pobija, jer tumači kao da je to rečeno o nekom tijelu; izražava to na kraju pobijanja, pripisujući Zenonu: [298] »Sam, naime, kaže da je bog tijelo ili ova sveukupnost ili nešto drugo što sam kaže«. Zenon to doista ne kaže izravno, nego Aristotel pretpostavlja da to slijedi iz toga što ima oblik kugle; kaže naime: »Budući da je netjelesan, kako će imati oblik kugle?« Čudno je zašto nije odlučio zdrobiti i orfičko jaje iz kojeg su izašli bogovi. Sam Aristotel poznavao je dvostruku spoznaju razuma: izravnu i okrenutu k sebi, jednu – kad razum razabire drugo, drugu – kad <razum razabire> sebe sama; nju su egipatski i hebrejski mudraci uspoređivali s kuglom, govoreći da se ovaj sferični svijet nalazi u intelektualnom sferičnom <svijetu>, kotač u sredini kotača.«³⁶ I Parmenid, kojeg navodi Aristotel, rekao je o samom bogu: »sa svih strana sličan masi zaokružene kugle.« Rekao je da je sličan masi, a ne da jest masa. A ta se sličnost sastoji u tome što božje mišljenje počinjući od sebe u sebi završava, ne <mnogo> drugačije nego što je sam Aristotel poučavao da kretanje nebeske sfere završava u onome odakle se počelo kretati, da je isti i početak i kraj i zato ga prikazuje vječnim.

Ni iz kakve nužde uveo je Aristotel, budući da je Zenon rekao da bog ima oblik kugle, da je on zato i tijelo. Srušilo se, dakle, cijelo to pobijanje i stoga je propalo što god je upravio protiv kretanja, mirovanja, konačnosti, beskonačnosti, protiv tjelesnog oblika kugle, kao i ono što je raspravljao protiv nastajanja ili iz sličnog ili iz nesličnog ili onog što je nastalo iz bića ili iz ne-bića. A to da bog vidi, sluša i da ima ostala osjetila nije ništa drugo nego metaforički izraženo božje spoznavanje koje se ništa ne ra-

³⁶ Usp. Ez 1,16: rota in medio rotarum.

ab eius essentia nihil differat. Quam rem etiam Aristoteles asseruit:²⁵ *Itaque idem intellectus et intellectio*, inquit 4. Sapientiae capite 7. Quod si est revera et Aristoteles id recte docuit, cur in Zenone idem, quamvis sub metaphora sensuum non fert? Et quod ipse
 5 similitudine cerussae, cuius quaeque pars ut totum, alba est, infert:²⁶ *Et ibi quod dicitur undique videre, audire et posse quod omnis eius pars, quamcumque quis accipiat idem patiatur*; id est videat, audiat, hoc est intelligat, intelligat autem seipsum, talis autem intellectio est circulo assimilata. Cur ergo Aristoteles ait:²⁷ *Neque*
 10 *Deum necesse est esse sphaericum*, si se ipsum intelligit? Id autem sit sphaerae assimilatum? Quae vero a Zenone dicta sunt, infinitum et finitum, mobile et immobile, eadem locutionis forma dicta sunt ab Aristotele 3. De anima capite 6. haec:²⁸ *Similiter tempus divisibile et indivisibile longitudine*; alio atque alio videlicet sensu. Non aliter
 15 ergo contra Zenonis Deum sese exercuit Aristoteles quam contra Deum Xenophanis ab eoque non aliter dissentire voluit, neque aliter etiam cavilla dissolvuntur. Modo Parmenidem ab Aristotele simul cum Melisso suo exercendos producamus.

Parmenidis Melissique defensio

20 De his Simplicius et Philoponus ex Theophrasti testimonio ita ferunt: *Item si immobile aut infinitum, ut Melissus Samius, vel finitum, ut Parmenides Eleata dicere videtur: qui de naturali elemento non loquuntur, sed de illo quod vere est*. De quo idem fere cum Xenophane et Zenone sensit: scilicet, ut Philoponus docet:²⁹ *Ens*

²⁵ ὥστε τὰυτό τοῦς καὶ νοητόν. [ARIST. Metaph. 1072b.21]

²⁶ καὶκεῖ τὸ πάντη ὄραν καὶ ἀκούειν καὶ κρατεῖν λέγεσθαι, ὅτι ἅπαν ὃ ἂν τις αὐτοῦ λαμβάνη μέρος, τοῦτο ἔσται πεπονθός. [ARIST. Xen. 978a.12–14]

²⁷ οὐδὲ τὸν θεὸν ἀνάγκη διὰ τοῦτο εἶναι σφαιροειδῆ. [ARIST. Xen. 978a.15]

²⁸ ὁμοίως γὰρ [καὶ] ὁ χρόνος διαιρετός, καὶ ἀδιαίρετος τῷ μήκει. [ARIST. de An. 430b.10]

²⁹ τὸ ὄν ἀναρχόν ἐστιν, τὸ ὄν ἓν ἐστι, τὸ ὄν ἄπειρόν ἐστι, τὸ ὄν ἀκίνητόν ἐστι. [PHLP., in Ph. 16.51.2]

zlikuje od njegove biti. Tu stvar je i Aristotel tvrdio: »Um i umovanje je, dakle, isto«³⁷, kaže u sedmom poglavlju četvrte knjige *Mudrosti*. Ako je tako uistinu i ako je to Aristotel ispravno poučavao, zašto to isto kod Zenona, premda u metafori osjetila, ne dozvoljava? Ono što sam navodi usporedbom s bjelilom, čiji je svaki dio bijel kao i cjelina. »I ono što se tamo kaže da posvuda vidi, čuje i može <znači> koji god da njezin dio netko uzme, trpi isto«, to jest da vidi, čuje, odnosno, spoznaje – a spoznaje sebe sama – takva spoznaja uspoređena je s krugom. Zašto, dakle, Aristotel kaže: »I nije nužno da bog ima oblik kugle«, zar ako sam sebe spoznaje? Nije li to uspoređeno s kuglom? Ono što je Zenon rekao: beskonačno, konačno, pokretno, nepokretno, istim oblikom iskaza rekao je Aristotel u šestom poglavlju 3. knjige *O duši*, ovo: »Slično je vrijeme djeljivo i nedjeljivo po duljini«: u drugom i, očito, drugom smislu. Jednako je, dakle, Aristotel postupao protiv Zenonova boga kao i protiv Ksenofanova boga, s njime jednako nije htio biti suglasan i jednako se zabadanja razrješuju. A sada prikažimo Parmenida kojeg je Aristotel napadao zajedno s Melisom.

Obrana Parmenida i Melisa

Simplicije i Filopon o tome na temelju Teofrastova svjedočenja ovako iznose: »Isto tako, ako je nepokretno ili beskonačno, kao što se čini da govori Melis sa Sama, ili konačno, kako <se čini da govori> Parmenid Elejac. Oni ne govore o prirodnom elementu, nego o onome što uistinu jest.«³⁸ O tome misli gotovo isto s Ksenofanom i Zenonom, tj. kako Filopon uči: »Biće je bez

³⁷ ARIST. *Metaph.* 1072b.21 ὥστε ταὐτὸν νοῦς καὶ νοητόν. Petricéev latinski prijevod je loš: Itaque idem intellectus et intellectio; trebalo bi: idem intellectus et intellectum: razum i ono razumljeno (predmet).

³⁸ Nema grčkog, uspr. SIMP. in *Ph.* 9.22.23 – 26, καὶ εἰ ἀκίνητον ἦτοι ἄπειρον, ὡς Μέλισσος ὁ Σάμιος δοκεῖ λέγειν, ἢ πεπερασμένην, ὡς Παρμενίδης Πύρρητος Ἐλεάτης, οὐ περὶ φυσικοῦ στοιχείου λέγοντες οὗτοι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος.

sine principio est, ens unum est, ens infinitum est, ens immobile est; de Deo nempe sermonem habens. Quod Theophrastus et Philoponus et Simplicius affirmant. Quam rem etiam Aristoteles ipse videtur agnovisse ideoque primo Sapientiae dixisse:³⁰ in praesentem sane contemplationem causarum, nullo modo convenit de ipsis sermo. Quia scilicet illi theologica tractarunt, ipse vero physica principia tunc discutebat quare³¹ omittendi ad praesentem quaestionem. Quin imo etiam 1. Physico:³² Utrum unum et immobile sit ens contemplari, non est de natura contemplari. Quare cum eorum contemplatio de uno et immobili ente esset, non erant in physicorum principiorum examen vocandi.

[299] At non sibi temperat Aristoteles, etiam si cognosceret eos³³ de natura quidem nequaquam agere, vocat in ius quoniam³⁴ naturales dubitationes accidit ipsos dicere. Id vero verum nequaquam est. Dicebant ipsi ens esse sine principio, unum, infinitum, immobile. Hic nec subiecta res neque ei rei haec attributa, naturalia sunt, neque ulla naturalis dubitatio poterat recta ratione cadere. Cadebat ea ratione, qua Zenoni imputaverat, Deum corpus esse asseverare at hic, quia ἀκίνητον, immobile ens dicebant in quaestionem inviti nolentesque trahuntur, non enim ista immobilitas naturalis res est, nec dubitatio, quae de ea posset haberi, naturalis esset. Quare violentia maxima huc trahuntur. At non decuit veritatis amatorem philosophum, non vera, non legitima de causa viros theologos in physicas quaestiones implicare.

Deinde illi de ente loquebantur: Aristoteles eos ad principia trahit. Aliud ens est, aliud (ni fallor) principium est. Atque ita bis de genere in genus transilit, de genere theologico ad genus physicum, de entis genere ad genus principii. Parmenides sane unum ens esse dicebat at non itidem dicebat unum esse princi-

³⁰ εἰς μὲν οὖν τὴν νῦν σκέψιν τῶν αἰτίων οὐδαμῶς συναρμόττει περὶ αὐτῶν ὁ λόγος. [ARIST. Metaph. 986b.12–14]

³¹ ἀφετέοι πρὸς τὴν νῦν ζήτησιν. [ARIST. Metaph. 986b.26]

³² τὸ μὲν οὖν εἰ ἐν καὶ ἀκίνητον τὸ ὄν σκοπεῖν, οὐ περὶ φύσεως ἐστι σκοπεῖν. [ARIST. Ph. 185a.1]

³³ περὶ φύσεως μὲν οὐ. [ARIST. Ph. 185b.15]

³⁴ φυσικὰς δ' ἀπορίας συμβαίνει λέγειν αὐτοῖς. [ARIST. Ph. 185b.16]

početka, biće je jedno, biće je beskonačno, biće je nepokretno«, govoreći, naime, o bogu, što Teofrast i Filopon i Simplicije potvrđuju. Čini se da je tu stvar i sam Aristotel priznavao i da je stoga u prvoj knjizi *Mudrosti* rekao: »Za sadašnje razmatranje uzroka ni na koji način ne pristaje govor o njima samima«; tj. jer su oni 5 raspravljali o teološkim predmetima, a on sam je tada raspravljao o fizičkim principima, »stoga ih treba ispustiti za sadašnje pitanje«; čak i u prvoj knjizi *Fizike* <piše>: »motrenje da li je jedno i nepokretno biće, ne pripada prirodnom motrenju.« Stoga, budući da je njihovo motrenje bilo o jednom i nepokretnom biću, 10 nije ih trebalo pozvati na prosudbu o fizičkim principima.

[299]. No Aristotel nema mjere. Premda je znao da oni »nikako ne raspravljaju o prirodi«, poziva ih na red, jer »oni izriču dvojbe o prirodnim stvarima«. To, uistinu, nikako nije istinito. Oni su govorili da je biće bez početka, jedno, beskonačno, nepokretno. Niti stvar koja je ovdje predmet, niti ovi atributi te stvari, nisu prirodni, niti se tu ikakva prirodna dvojba mogla pojaviti s pravim razlogom; pojavila se iz onog razloga iz kojeg je Zenonu podmetao da tvrdi da je bog tijelo; a ovdje, jer su oni govorili da je biće nepokretno, ἀκίνητον, bivaju uvučeni protiv njihove volje i ne htijući u to pitanje; naime, ta nepokretnost nije prirodna stvar, niti je prirodna dvojba koja se u vezi s njom može pojaviti. Stoga u nju bivaju uvučeni krajnjim nasiljem. A nije dolikovalo da filozof, ljubitelj istine, iz neistinitog i neopravdanog razloga upleće muževe teologe u fizička pitanja. 20 25

Zatim, oni su govorili o biću, a Aristotel ih vuče k počelima. Jedno je biće, a drugo (ako se ne varam) počelo. I tako dva puta prelazi iz roda u rod, iz teološkog roda u fizički rod, iz roda bića u rod počela. Parmenid je uistinu govorio da je biće jedno, a nije isto tako govorio da je jedno počelo, nego je postavio dva počela, 30

pium. Sed principia duo Aristotele ipso teste statuebat. Id est 5. capite 1. Physici:³⁵ *Etenim Parmenides frigidum et calidum principia facit.* Id Sapientiae 5. declarat:³⁶ *Unum quidem secundum rationem, plura vero secundum sensum existimans esse duo principia ponit rursus: calidum et frigidum, veluti ignem et terram dicens.* 5 Quod si verum est Parmenidem posuisse et Aristotelem cognovisse, cur duobus longis capitibus vexatur? Veluti qui omnia entia unum esse assereret? Qui terram, qui frigidum, qui calidum, qui ignem dicit, non unam sane rem, sed quatuor dicit. Et 10 qui 1. De elementis capite 1. dixit:³⁷ *Nihil regenerari dicunt nec corrumpi entium; novit eos entia plura novisse, fuisse autem hos Parmenidem et Melissum statim subdit. Qui ergo plura entia asserit, praedicat, non recte refellitur, quod omnia unum esse dicat. Praeterea:*³⁸ *Etiamsi alia dicant recte, sed non physice oportet* 15 *eos existimare dicere, esse enim quaedam entium ingenita et omnino immobilia magis est alterius et prioris et non physicae speculationis.* Si ergo hic fatetur alia recte eos dicere, cur 1. Physico obiicitur Melisso sermonem eius esse φορτικόν, *arrogantem?* Et Parmenidi, quod τοῦτο οὐπω ἑώρα, *hoc nondum videbat*, quid nam? τὸ εἶναι ἕτερον τῷ λευκῷ καὶ ᾧ ὑπάρχει. *Esse aliud albo et aliud id cui inest.* Quasi id esset secretum secretorum et is qui vide- 20 rat unum principium immobile, supremum, omnium rerum a sensuum cognitione remotissimum. Is idem non posset videre, quae prae oculis versantur, album et albo subiectum corpus, 25 atque Parmenidia mens hac in re pateretur defectum quam 3.

³⁵ καὶ γὰρ Παρμενίδης ψυχρὸν καὶ θερμὸν ἀρχὰς ποιεῖ [ARIST. Ph. 188a.20–21]

³⁶ καὶ τὸ ἐν μὲν κατὰ τὸν λόγον πλείω δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν ὑπολαμβάνων εἶναι, {δύο τὰς αἰτίας καὶ} δύο τὰς ἀρχὰς τίθησι πάλιν, θερμὸν καὶ ψυχρὸν, οἷον πῦρ καὶ γῆν λέγων· [ARIST. Metaph.986b.31–34]

³⁷ οὐδὲν γὰρ οὔτε [οὐδὲ] γίνεσθαι φασιν οὔτε φθείρεσθαι τῶν ὄντων. [ARIST. Cael. 298b. 15–16]

³⁸ εἰ καὶ τᾶλλα [τ' ἄλλα] λέγουσι καλῶς, ἀλλ' οὐ φυσικῶς γε δεῖ νομίσαι [νομίζεῖν] λέγειν· τὸ γὰρ εἶναι ἅπτα τῶν ὄντων ἀγένητα καὶ ὅλως ἀκίνητα μᾶλλον ἐστὶν ἑτέρας καὶ προτέρας, ἢ τῆς φυσικῆς σκέψεως [ἐπισκέψεως]. [ARIST. Cael. 298b.17–20]

po svjedočanstvu samog Aristotela, tj. u petom poglavlju prve knjige *Fizike*: »Parmenid je, naime, kao počela postavio hladno i toplo.« To objašnjava u petom poglavlju <prve knjige> *Mudrosti*: »Smatrajući da postoji jedno – prema razumu – a mnogo – prema osjetilu, opet postavlja dva počela: toplo i hladno, kao da kaže vatru i zemlju.« Ako je istinito da je to Parmenid postavio i da je to Aristotel znao, zašto ga u dva duga poglavlja napada kao onoga koji tvrdi da su sva bića jedno; onaj tko kaže da je zemlja <počelo>, tko kaže da je to ono hladno, toplo, vatra, ne govori uistinu o jednoj stvari, nego o četiri. I onaj koji je rekao u prvom poglavlju prve knjige *O elementima*³⁹: »Kažu da ništa od bića ne nastaje, niti propada«, znao je da su poznavali više bića, a odmah iza toga dodaje da su to bili Parmenid i Melis. Tko, dakle, tvrdi i propovijeda da ima više bića, ne pobija se ispravno da je rekao da je sve jedno. Osim toga: »Premda drugo kažu ispravno, ne treba držati da oni to kažu na fizički način; a da su neka od bića nenastala i potpuno nepokretna, više pripada jednom drugom i prvotnijem, a ne fizičkom motrenju.« Ako, dakle, ovdje priznaje da su drugo ispravno rekli, zašto u prvoj knjizi *Fizike* predbacuje Melisu da mu je govor φορτικόν⁴⁰, drzak; i Parmenidu da τοῦτο οὐπω ἐώρα⁴¹, »to još nije uočio«, što, naime? τὸ εἶναι ἕτερον τῷ λευκῷ καὶ ᾧ ὑπάρχει. »Drugi je bitak onom bijelom, a drugi onome kome bijelo pripada«. ⁴² Kao da bi to bila tajna nad tajnama; a onaj koji je spoznao Jedno, počelo, nepokretno, najviše od svih stvari i najudaljenije od osjetilne spoznaje, taj isti ne bi mogao uočiti ono što mu je pred očima, ono bijelo i tijelo koje je u osnovi bijelom, pa bi Parmenidov um očito bio slab u toj stva-

³⁹ Ono što Petrić zove knjigom *O elementima* je u stvari knjiga *De caelo*

⁴⁰ Usp. ARIST. Ph. 185a.10–12: μᾶλλον δ' ὁ Μελίσσου φορτικός καὶ οὐκ ἔχων ἀπορίαν, ἀλλ' ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τὰ ἄλλα συμβαίνει τοῦτο δὲ οὐδὲν χαλεπόν.

⁴¹ Usp. ARIST. Ph. 186a.32: οὐπω συνεώρα.

⁴² Usp. ARIST. Ph. 186a.31: τῷ εἶναι ἕτερον τὸ λευκὸν καὶ ᾧ ὑπάρχει.

De anima capite 4. asserit:³⁹ *Quando aliquid excellens intelligibile intelligit, non minus intelligit inferiora, verum etiam magis.* Nequiret album videre et corpus, in quo esset, duas res esse inter se differentes, ob idque putavit stulte omnia entia unum ens esse. Cum tamen cognovisset, quod Aristoteles libro 2. De generatione, capite 3. scribit:⁴⁰ *Alii statim duo facientes, sicut Parmenides ignem et terram intermedia mixtiones faciunt horum, veluti aerem et aquam.* Quique (ut est libro 2. De partibus animalium capite 2.) assereret, aquatilia animalia terrestribus esse calidiora: et exanguia praeditis sanguine et foeminas maribus et mulieres viris calidiores: magna duorum capitum contentione, tamquam caecus ac omni et sensu et mente vacuus oppugnatur.

Sed nimirum id est, quod a principio diximus, Aristotelem suos libros primo quodam ingenii ardore (quod omnibus scriptoribus accidit) conscripsisse, non tamen (morte praeventus) recognovisse. Qui libri si ab eo recogniti fuissent, non dubito, quin omnes (quae maior scriptorum suorum pars est) in veteres calumnias sustulisset aliasque contradictiones, quibus passim scatent, emendasset. Nec vero illud est praetereundum minime verum esse Parmenidem duo principia: calidum et frigidum, seu (uti Aristoteles interpretatur) ignem et terram statuisset. Sed

³⁹ ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητόν, οὐχ ἦττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. [ARIST. de An. 429b.3–4]

⁴⁰ οἱ δ' εὐθὺς δύο ποιοῦντες, ὥσπερ Παρμενίδης πῦρ καὶ γῆν, τὰ μεταξὺ μίγματα ποιοῦσι τούτων, οἷον ἀέρα καὶ ὕδωρ. [ARIST. G C. 330b.13–15]

ri o kojoj tvrdi u četvrtom poglavlju treće knjige *O duši*: »Kad spoznaje nešto doista inteligibilno, ne manje spoznaje i ono niže, dapače još bolje.« Nije tobože vidio da su bijelo i tijelo u kojem je <bijelo> dvije međusobno različite stvari, i zbog toga je ludo mislio, da su sva <bića> jedno biće. Iako je spoznao ono što Aristotel piše u trećem poglavlju druge knjige *O nastajanju*: »Drugi odmah čineći dva <počela>, kao Parmenid, vatru i zemlju čine njihove mješavine kao posrednike, tj. zrak i vodu;«, on koji je (kako to stoji u drugom poglavlju 2. knjige *O dijelovima životinja*⁴³) tvrdio da su vodene životinje toplije od kopnenih i da su toplije one bez krvi od onih koje imaju krv, ženke od mužjaka i žene od muževa, napadnut je u velikoj raspravi u dva poglavlja, kao da je slijep i lišen osjetila i uma.

No bez sumnje to je <zato>, što smo na početku rekli da je Aristotel napisao svoje knjige u prvom žaru duha (što se događa svim piscima), a nije ih ipak (smrću preduhitren) pomnjivo pregledao. Da je on te knjige pregledao, ne sumnjam, da bi dokinuo sve objede (koje su najveći dio njegovih spisa) protiv starih i da bi popravio druge proturječnosti kojih je posvuda puno. Uistinu ne smije se ni to mimoići da ni najmanje nije istinito da je Parmenid postavio dva principa: toplo i hladno ili (kako tumači Aristotel) vatru i zemlju, nego plamen i noć ili svjetlo i tamu. To jasno

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁴³ Usp. ARIST. PA 648a.25 – 31, Ἐνιοὶ γὰρ τὰ ἔνυδρα τῶν πεζῶν θερμότερά φασι εἶναι, λέγοντες ὡς ἐπανισοῖ τὴν ψυχρότητα τοῦ τόπου ἢ τῆς φύσεως αὐτῶν θερμότης, καὶ τὰ ἀναίμα τῶν ἐναίμων καὶ τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων, οἷον Παρμενίδης τὰς γυναῖκας τῶν ἀνδρῶν θερμότερας εἶναι φησὶ καὶ ἕτεροὶ τινες, ὡς διὰ τὴν θερμότητα καὶ πολυαιμούσας γινομένων τῶν γυναικείων, Ἐμπεδοκλῆς δὲ τοῦναντίον·

flammam et noctem seu lucem et tenebras. Quod suis carminibus quibusdam quae superfuerunt clare proditur. Ait enim:⁴¹

[300] *Huic quidem flammae aetheriae ignis*
Blandus valde, rarus, levis, sed undequaque idem
 5 *Alteri vero non idem, sed et illud per se,*
*Contraria nox. Et postea:*⁴²
*Sed cum omnia lux et nox nominantur. Et:*⁴³
Universum, plenum est simul luce et nocte invisibili.

Universum ergo idem elementa et coelum, plena esse luce et
 10 tenebris, non autem terra et igne, quae in coelum maximam orbis
 partem non ascendunt. Nam etiam si ignem nominaverit, qualem
 ignem intelligeret, expressit voce illa (aethereus), ea autem est
 stellarum lux. Falso igitur sunt illi ab Aristotele imputata calor et
 frigus, terra et ignis. Procul etiam a veritate asseruit Parmenidem
 15 et Melissum rerum generationem negasse. Ipse enim idem Aristoteles
 1. Sapientiae capite 4. attestatur contrarium:⁴⁴ *Sicuti etiam*
Parmenides iste enim instituens universi generationem. Si universi
 generationem instituit, quanam ratione accusari potest rerum
 generationem sustulisse? Sed alterum accusationis capite 1. Phy-
 20 sico fuit? Parmenidis ac Melissi rationis fuisse ἀσυλλογίστους,
 non conclusisse syllogistice. Sane si eorum scripta extarent in-
 tegra, id etiam pervideremus. Sed duo nobis sufficiant ad hanc
 obiectionem temperandam. Alterum, quod Philoponus^{xx} ait non

⁴¹ τῆ μὲν φλογὸς αἰθέριον πῦρ, // ἥπιον ὄν [ἄν], μέγ' ἀραιὸν ἐλαφρόν, ἐωτῶ [ἐαυτὸ] πάντοσε [πάντοθε] τωυτόν, // τῶ δ' ἑτέρῳ μὴ τωυτόν· ἀτὰρ κάκεινο κατ' αὐτὸ // τάντια νύκτ' ἀδαῆ [Ἄντια νυκτάδα] [Usp. PARM. Fragm. 8.56 – 59]

⁴² αὐτὰρ [Ἀτὰρ] ἐπειδὴ [ἐπεὶ] πάντα φάος καὶ νῦξ ὀνόμασται – PARM. Fragm. 9.4]

⁴³ πᾶν πλέον ἐστὶν ὁμοῦ φάεος καὶ νυκτὸς ἀφάντου – [PARM. Fragm. 9.6]

⁴⁴ οἷον καὶ Παρμενίδης· καὶ γὰρ οὗτος κατασκευάζων τὴν τοῦ παντὸς γένεσιν. [ARIST. Metaph. 984b.25–26]

^{xx} Corr. ex Philoponus

proizlazi iz njegovih pjesama, onih nekih koje su nam preostale. Kaže, naime:

[300] » ... ovdje je plamen eterski ognja
 blag i veoma lagan, odasvud istovjetan sebi,
 no neistovjetan drugom, a ono je opet za sebe, 5
 suprotna (mrkla) noć ... «⁴⁴. I kasnije: ⁴⁵
 »Ali, kad sada se sve već naziva svjetlom i noću.«
 I:
 »Ujedno puno je svjetla sve i nevidljive noći.«⁴⁶

Isto sveukupno, dakle, elementi i nebo puni su svjetla i tame, 10
 a ne zemlje i vatre, koje se ne uspinju na nebo, najveći dio svijeta.
 Naime, da je i imenovao vatru, kakvu je vatru podrazumijevao,
 izrazio je onom riječju *eterska*, ona je, naime, svjetlo zvijezda. Ne-
 istinito mu je, dakle, Aristotel podmetnuo toplinu i hladnoću,
 zemlju i vatru. Također je daleko od istine tvrdio da su Parme- 15
 nid i Melis poricali nastajanje stvari. Sam taj isti Aristotel u čet-
 vrtom poglavlju prve knjige *Mudrosti* potvrđuje suprotno: »Kao
 i Parmenid, on, naime, uvodi nastajanje sveukupnosti«. Ako je
 postavio nastajanje sveukupnosti, s kojim ga se pravom može
 optužiti da je dokinuo nastajanje stvari? Je li drugo od optužbe u 20
 prvom poglavlju *Fizike*? Da je svojstvo Parmenidova i Melisova
 načina mišljenja da su ἀσυλλόγιστοι⁴⁷, da ne zaključuju silogi-
 stički. Uistinu, da su preostali svi njihovi spisi, to bismo tako-
 đer mogli temeljito istražiti; no dvoje neka nam bude dovoljno
 da ovu primjedbu učinimo umjerenom. Jedno što kaže Filopon, 25

⁴⁴ Petrićev tekst jako se razlikuje od Dielsa.

⁴⁵ Usp. PARM. Fragmenta ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ 9.4 αὐτὰρ ἐπειδὴ πάντα φάος καὶ νύξ ὀνόμασται.

⁴⁶ Usp. PARM. Fragmenta ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ 9.6; πᾶν πλέον ἐστὶν ὁμοῦ φάεος καὶ νυκτὸς ἀφάντου.

⁴⁷ Usp. ARIST. Ph. 185a.8 – 10: ὅπερ ἀμφοτέρω μὲν ἔχουσιν οἱ λόγοι, καὶ ὁ Μελίσσου καὶ ὁ Παρμενίδου· καὶ γὰρ ψευδῆ λαμβάνουσι καὶ ἀσυλλόγιστοί εἰσιν·

Melissum, sed alios quosdam tentasse quatuor illa sua: ens esse absque principio, unum, infinitum, immobile, in syllogismum conferre, ac forte non potuerunt. Alterum ambos excusat: quando Zeno Parmenidis discipulus et Melissi condiscipulus dialecticam
 5 primus invenit, nec forte fuerat adhuc inventa, quando illorum scripta sunt publicata, atque ideo non potuerunt syllogismo concludere. Quid si non syllogismo, sed alia argumentationis forma conclusissent? An ob id et falsum id dogma ab Aristotele fuerat reprehendendum, quod ipse maxime omnium postea comproba-
 10 vit ac confirmavit, sed forsitan syllogismo etiam concluderunt, sed forte ita est ab Aristotele exceptum, ut est exceptum dogma, cavillis scilicet et falsis criminationibus. Nam quod de Parmenide est ostensum, cum unum ens, omnia entia non dixisse de Melisso quoque Philoponus refert:⁴⁵ *Melissus enim in scriptis ad veritatem*
 15 *unum ens esse dicens, in scriptis ad opinionem duo dicit esse principia entium: ignem et aquam, per extrema comprehendens etiam media, ut sane in his quidem de physicis loquens, quae et opinabilia vocant, in scriptis vero ad veritatem de intelligibilibus.* Clare hic non unum tantum ens, sed etiam duo, et inter duo alia media et entia plura
 20 nominat. Quare non fuit vir magnus, tanquam fatuus quispiam aut caecus, qui plura non videret, cavillis insectandus.

Haec de Xenophane, de Zenone, de Parmenide, deque Melisso, eximiis theologis, egregiis physiologis, cavilloso nimium ac falso accusatis, satis sunt.

⁴⁵ ὁ γὰρ Παρμενίδης [Μέλισσος], ἐν τοῖς πρὸς ἀλήθειαν, ἐν εἶναι λέγων τὸ ὄν, ἐν τοῖς πρὸς δόξαν δύο φησὶν εἶναι τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, πῦρ καὶ ὕδωρ, διὰ τῶν ἄκρων περιλαμβάνων καὶ τὰ μέσα, ὡς δὴ ἐν τούτοις μὲν περὶ τῶν φυσικῶν διαλεγόμενος, ἃ καὶ δοξαστὰ καλοῦσιν, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλήθειαν περὶ τῶν νοητῶν. [PHLP. in Ph. 16.55.33]

da to nije <pokušao> Melis, nego da su neki drugi pokušali ono njegovo četvero sažeti u silogizam: da je biće bez početka, da je jedno, beskonačno, nepokretno. A možda nisu mogli. Drugo, ispričava obojicu: Kada je Zenon, Parmenidov učenik i Melisov kolega prvi otkrio dijalektiku, koja možda nije bila otkrivena do tada, kada su njihovi spisi objavljeni – stoga nisu mogli zaključivati u silogizmu. Pa što ako nisu zaključivali u silogizmu, nego u drugom obliku argumentacije? Da li je zbog toga bio neistinit taj nauk te ga je Aristotel morao pobijati, <nauk> koji je on sam najviše od svih kasnije i priznao i potvrđivao. No moguće je da su i zaključivali u silogizmu, ali je možda Aristotel <iz teksta> izdvojio tako, kako je izdvojen i sam nauk, sa zabadanjima i neistinitim klevetama. Naime, ono što je pokazano o Parmenidu, da nije rekao da su sva bića jedno biće, to o Melisu također iznosi Filopon:⁴⁸ »Melis, naime, govoreći u *spisima prema istini* da je biće jedno, u *spisima prema mnijenju* kaže da postoje dva počela bića: vatra i voda, te kroz krajnosti obuhvaća i ono srednje; kao što u njima uistinu govori o fizičkim bićima, koja nazivaju i *dostupnima mnijenju*, u *spisima pak prema istini* govori o inteligibilnim bićima.« On očito imenuje ne samo jedno biće, nego također dva i između dva i srednja <bića>, više bića. Stoga se nije smjelo klevetama progoniti velikog muža, kao nekog blesana ili slijepca koji ne vidi ono više.

To neka bude dovoljno o Ksenofanu, o Zenonu, o Parmenidu i o Melisu, izuzetnim teolozima, slavnim filozofima prirode koji su bili odviše klevetnički i neistinito optuženi.

⁴⁸ Usp. PHLP. in Ph. 16.55.33; u tekstu se navodi Parmenid, a ne Melis. (ὁ γὰρ Παρμενίδης, ἐν τοῖς πρὸς ἀλήθειαν ἐν εἶναι λέγων τὸ ὄν, ἐν τοῖς πρὸς δόξαν δύο φησὶν εἶναι τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, πῦρ καὶ ὕδωρ, διὰ τῶν ἄκρων περιλαμβάνων καὶ τὰ μέσα, ὡς δὴ ἐν τούτοις μὲν περὶ τῶν φυσικῶν δια λεγόμενος, ἃ καὶ δοξαστὰ καλοῦσιν, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλήθειαν περὶ τῶν νοητῶν).

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER II

Aristotelis cum tribus Physiologis dissensio

5 Ad eos accedamus, qui quanquam theologi etiam fuerint,
sunt tamquam physici ab Aristotele multo pluribus in locis ac
multo plures vexati: Thaletā, Diogenem et reliquos omittam,
quod ipse parum operae in eos consumat. Inter omnes tres eli-
gam, quos acrius quam alios laceravit: Empedoclem, Anaxago-
10 ram, Democritum. Quorum quanquam Empedoclem aliquando
collaudet, aliquando uti testem tantum adducat, attamen pluri-
bus criminationibus quam caeteros cunctos, excepto praeceptore
Platone, accusat. Itaque eum 1. Physico laudat, quod principia
finita posuerit 1. Sapientiae: ait eum de principiis balbutire, 2.
15 Physico, quod casum in rebus naturae amittat, reprehendit: eun-
dem tamen casum ibidem ipsemet admittit.

Sed ad graviora 1. De generatione I:¹ *Empedocles sane videtur
contraria dicere et apparentibus et sibi ipsi: simul enim dicit alterum
ex altero non fieri elementorum ullum, sed alia omnia ex his. Et simul
20 cum collegerit in unum universam naturam praeterquam litem, ex uno
generari rursus unumquodque.*

¹ Ἐμπεδοκλῆς μὲν οὖν ἔοικεν ἐναντία λέγειν καὶ πρὸς τὰ φαινόμενα
καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτός. Ἄμα μὲν γὰρ οὐ φησιν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίνεσθαι
τῶν στοιχείων οὐδέν, ἀλλὰ τὰλλα [τ' ἄλλα] πάντα ἐκ τούτων, ἅμα δ'
ὅταν συναγάγη εἰς ἓν τὴν ἅπασαν φύσιν πλὴν τοῦ νείκους, ἐκ τοῦ ἑνὸς
γίνεσθαι πάλιν ἕκαστον. [ARIST.G C. 315a. 3 – 8]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III. KNJIGA 2.

Razmimoilaženje Aristotela s tri fiziologa

Prijedimo na one koje je Aristotel, premda su također bili te- 5
olozi, na mnogo više mjesta i mnogo više napadao kao filozofe
fizičare. Talesa, Diogena i ostale ću izostaviti jer im je on sam
posvetio malo truda. Između svih izabrat ću trojicu koje je na-
padao oštrije, nego ostale: Empedokla, Anaksagoru i Demokrita.
Od njih Empedokla, premda ga ponekad hvali, ponekad navodi 10
samo kao svjedoka, ipak optužuje s više objeda nego sve ostale,
osim svojeg učitelja Platona. Tako ga u prvoj knjizi *Fizike* hvali
jer je postavio konačna počela, u prvoj knjizi *Mudrosti* kaže da
on o počelima muca, a u drugoj knjizi *Fizike* pobija ga jer pret-
postavlja slučaj u prirodi, a isti ipak slučaj na istom mjestu sam 15
pretpostavlja.

No, <prijedimo> na ozbiljnije stvari, u prvoj knjizi *O nastaja-
nju*, u prvom poglavlju piše: »Čini se pak da Empedoklo govo-
ri suprotno i pojavama i sebi samom: istovremeno naime kaže
da nijedno od elemenata ne nastaje jedno iz drugoga, ali da sve 20
drugo nastaje iz njih i ujedno, kad je skupio u jedno sveukupnu
prirodu, osim svađe, <kaže> da opet iz jednog nastaje svako po-
jedino.«

Haec obiectio minime vera est, generat enim Empedocles elementa alterum ex altero, haec enim sua sunt:²

*Terra autem his aequalis insinuavit se maxime
Vulcano et imbri et aetheri omnia collustranti
5 Veneris incitata libidine perfectis in pratis. Et clarius:³
Et corrumpuntur in se invicem et augentur in parte fati.
Ipsa enim eadem sunt per se invicem vero currentia
Gignuntur homines et aliorum populi animorum.*

Qua re nihil apertius dici potuit. Non ergo Empedocles sibi et
10 rebus contradicit, tota ergo ruit eius capitis incusatio et ea etiam
tota, quae totis 2. libri capitibus 6. et 7. est instituta. Cognovit enim
Empedocles elementorum in se invicem generationem, non qui-
dem apparentem, ut 1. De elementis illi adscribitur, sed veram. Ac
15 si eius scripta omnia superessent, videremus forte ab eo motum
elementis naturalem assignatum, quod Aristoteles ibidem negat,
appareretque an vera illi obiiciuntur de gravi ac levi.

Sed ea quae aliquo modo possumus, persequamur. 1. De ani-
ma capite 2. scribit:ⁱ ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γινώσκειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι
τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ [δὴ] λέγουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχάς, οἱ
20 μὲν πλείους ποιοῦντες τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ μίαν ταύτην, ὥσπερ
Ἐμπεδοκλῆς μὲν ἐκ τῶν στοιχείων πάντων, εἶναι δ' {δὲ καὶ}
ἕκαστον ψυχὴν τούτων, οὕτως λέγων:⁴

*Terra quidem terram cernimus, aqua vero aquam
Aethere vero aethera divum, sed igne ignem exitiosum.
25 [302] Amore vero amorem odiumque odio luctuoso.*

² ἢ δὲ χθῶν τούτοις ἴση συνέκυρσε μάλιστα // Ἡφαίστῳ τ'
ὄμβρῳ τε καὶ αἰθέρι παμφανόωντι // Κύπριδος ὀρμισθειῖσα [ὀρμηθειῖσα]
τελείοις ἐν λιμένεσσι; [EMP.Fragm. 98.7 – 9]

³ καὶ φθίνει εἰς ἀλλήλα καὶ αὐξεται ἐν μέρει αἴσης. // αὐτὰ γὰρ ἔστιν
[ἔστί γε] ταῦτα, δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα [δέοντα] // γίνονται ἀνθρωποί
τε καὶ ἄλλων ἔθνεα θηρῶν [κηρῶν]. [EMP.Fragm. 26.4 – 6]

⁴ γαίη μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ, αἰθέρι δ' αἰθέρα
δίαν, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀϊδηλον, στοργῇ δὲ στοργὴν, νεῖκος δὲ τε νεΐκει
λυγρῶ [ARIST. de An. 404b.13 – 15]

ⁱ Prvi odlomak grčkoga teksta nije preveden na latinski, usp. ARIST.
de An. 404b.8 – 12.

Ta primjedba ni najmanje nije istinita; Empedoklo, naime, čini da elementi nastaju jedan iz drugoga. To su njegove riječi:

»Zemlja na jednak se način sa ovima najviše sreće:

s Hefestom, zatim sa kišom i s presjajnim eterom k tome,
pošto u sigurne luke Kipranke uplovi ona.¹« I jasnije: 5

» Nestaju jedni u druge i redom po sudbini rastu.

Postoje jedino oni, i jedni dok k drugima jure,
nastaju ljudi a tako i druge životinjske² vrste.«

Od toga se ništa jasnije nije moglo reći. Ne protuslovi, dakle, Empedoklo sebi i stvarima, ruši se, dakle, cijeli napad u tom poglavlju, a također i cijeli onaj <napad> koji je izveden u cijelom 6. i 7. poglavlju druge knjige. Poznavao je, naime, Empedoklo međusobno nastajanje elemenata, i to ne prividno, kako mu pripisuje u knjizi *O elementima*, nego istinito. I da su svi njegovi spisi sačuvani možda bismo vidjeli da je elementima pripisao i prirodno kretanje, što Aristotel na istom mjestu poriče i bilo bi jasno da li mu istinito prigovara o teškom i lakom. 10

Ali ispitajmo ono što na neki način možemo: U drugom poglavlju prve knjige *O duši* <Aristotel> piše: ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γινώσκειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ λέγουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχάς, οἱ μὲν πλείους ποιοῦντες τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ μίαν ταύτην, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς μὲν ἐκ τῶν στοιχείων πάντων, εἶναι δ' καὶ ἕκαστον ψυχὴν τούτων, οὕτως λέγων:³ 15

»Zemljom, naime, zemlju, a vodom vidimo vodu,

eterom božanski eter, a vatrom pogubnu vatru,

s pomoću ljubavi ljubav, [302] a mržnju žalosnom mržnjom.« 25

¹ Petrić je λιμένεσσι preveo s *pratis* – (u sigurne) livade.

² Petrićev grčki tekst i njegov prijevod malo se razlikuju od kritičkog izdanja: ἄλλων ἔθνεα κηρῶν, aliorum populi animorum. Prepjevano je prema kritičkom izdanju, jer je Petrićev tekst i gramatički dvojbjen.

³ Prvi odlomak grčkoga teksta nije preveden na latinski, prevedeno s grčkog: »Oni <koji istražuju> u vezi sa spoznajom i zamjećivanjem bića, <svi> ti baš govore da su počela duša, jedni držeći da ima više počela, a drugi da od njih ima <samo> to jedno, kao Empedoklo, da se <počela> sastoje iz svih elemenata, a ovako govoreći, da je svaki od njih duša.« ARIST. de An. 404b.8 – 12.

Imputatque ideo illi, quod animam ex elementis constituat, quod nos quoque ex suis principiis concedemus. At non ex his corporeis elementis eam ab eo constitui concedemus, sed incorporeis intelligibilibusque elementis: talia enim eum constituisse
 5 Simplicius est author, longa illa 1. Physico de veterum dogmatibus digressionem in hunc scribens modum: *Caeterum et Empedocles, cum de intellectuali mundo et sensibili dissereret, et illum huius exemplar archetypum poneretne in utroque haec quatuor principia et elementa: ignem, aerem, aquam, terram et effectrices causas, odium et*
 10 *amicitiam statuit.*

Ex his igitur intelligibilibus elementis animam componere Empedoclem dicimus illaque intellectuali eius terra, aqua, aethere, igne terram hanc corpoream, aquam, aerem, ignem cognoscere affirmamus. Principium enim dicit Empedoclem dixisse animam esse: at horum corporeorum illa incorporea principia esse
 15 Empedocles dixit, cum intellectualem mundum huius exemplar archetypum poneret. Talis ergo haec est Aristotelis obiectioⁱⁱ in Empedoclem, quales fuerunt illae in quatuor theologos.

Similis fere est ea altera libro 3. capite 3:⁵ *Antiqui sane sapere et sentire idem esse dicunt, sicut et Empedocles dixit. Ad praesens enim consilium augetur hominibus. Et alibi. Unde illis semper sapere alia repraesentat.* Nulla hic sensus mentio, consilium et sapere sensum non dicit et ad res praesentes semper aliud atque aliud pro prudentia variat.

25 Qualis ergo est hic Aristotelis interpretatio? Longe alia ab ea quae eorum carminum 1. De ente capite 5. ab eo exponitur:⁶ *Etenim Empedocles mutantibus habitum mutare etiam prudentiam dicit. Ad*

⁵ καὶ οἱ γε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταὐτὸν εἶναι φασιν ὥσπερ καὶ Ἐμπεδοκλῆς εἴρηκε "πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἀέξεται ἀνθρώποισιν" καὶ ἐν ἄλλοις "ὅθεν σφίσις αἰεὶ {καὶ} τὸ φρονεῖν ἄλλοια παρίσταται [παριστᾶ]". [ARIST. de An.427a.21 – 25]

⁶ καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας τὴν ἕξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν· "πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἐναύξεται [ἀέξεται] ἀνθρώποισιν". καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέγει "ὅσον δ' ἄλλοιοι μετέφυν [Corr. ex ἄλλοίοις μετέφην], τόσον ἀ' σφίσις αἰεὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἄλλοια παρίστατο [παριστᾶ]". [ARIST. Metaph. 1009b.17 – 21]

ⁱⁱ Auct. corr. ex obiecto

Njemu, dakle, podmeće da uspostavlja dušu iz elemenata, što ćemo i mi također dopustiti, na temelju njegovih principa; ali nećemo dopustiti da ju je uspostavio iz ovih tjelesnih elemenata, nego iz netjelesnih i inteligibilnih elemenata. Da je on takove <elemente> postavio, autor je Simplicije u onoj dugoj digresiji o naucima starih u prvoj knjizi *Fizike*, kad piše na ovaj način: »Uostalom zar nije i Empedoklo kad je raspravljao o razumskom i osjetilnom svijetu, prvi postavio kao arhetipski predložak drugoga, i u oba postavio ova četiri počela i elementa: vatru, zrak, vodu, zemlju i tvorne uzroke: mržnju i prijateljstvo.«⁴

Kažemo da je Empedoklo iz tih inteligibilnih elemenata postavio dušu i tvrdimo da ona svojom razumskom zemljom, vodom, eterom, vatrom spoznaje ovu tjelesnu zemlju, vodu, zrak, vatru. Kaže, naime, <Simplicije> da je Empedoklo rekao da je počelo duša; no Empedoklo je rekao da su počela ovih tjelesnih počela ona netjelesna kad je postavio intelektualni svijet kao arhetipski predložak ovoga <svijeta>. Takva je, dakle, ova Aristotelova primjedba protiv Empedokla, kakve su bile i one protiv četiri teologa.

Gotovo je slična ona druga u trećem poglavlju treće knjige: »Stari uistinu kažu da je isto shvaćati i zamjećivati, kako je i Empedoklo rekao. Ljudima se u odnosu na sadašnju povećava spoznaja. I drugdje. Odatle im shvaćanje čini spoznatim uvijek nešto drugo.« Tu nema spomena o osjetilu; *spoznaja* i *shvaćanje* ne govori o osjetilu i u odnosu na sadašnje spoznate stvari <Empedoklo> izmjenično za razboritost rabi uvijek nešto drugo.

Kakvo je, dakle, ovo Aristotelovo tumačenje? Daleko drugačije od onoga koje on o tim pjesmama izlaže u 1. knjizi *O biću*, u petom poglavlju: »Naime, Empedoklo kaže da oni koji mijenja-

⁴ Kod Petrića nema grčkog citata. Usp. SIMP. in Ph. 9.31.18 – 21: Ἀλλὰ δὴ καὶ Ἐμπεδοκλῆς περὶ τε τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ διδάσκων καὶ ἐκείνον τούτου ἀρχέτυπον παράδειγμα τιθέμενος ἐν ἑκατέρῳ μὲν ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα τὰ τέτταρα ταῦτα τέθεικε πῦρ ἄερα ὕδωρ καὶ γῆν, καὶ ποιητικὰ αἴτια τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος.

praesens enim consilium augetur hominibus et in aliis dicit. Quantum alii fiuntⁱⁱⁱ, tantum illis semper et sapere alia repraesentat. Haec legitima interpretatio eiusdem Aristotelis illegitimam illam priorem esse arguit, et multo magis idem arguunt haec alia Empedoclis carmina a Sexto Empirico allata:⁷ *Sic nec visibilia haec hominibus nec audibilia nec mente perceptibilia. Ubi clare sensus a mente distinguuntur.*

Nec vero rectius his contortum aliud illud crimen 1. De generatione capite 8:⁸ *Verum quemadmodum Empedocles et aliorum quidam dicunt, pati per poros, sic omnem alterationem et omne pati ad hunc fieri modum per vacuum facta resolutione ac corruptione.* Non est enim rationi consentaneum Empedoclem, qui vacuum omnino negat (testante Aristotele eodem ex illius carmine, οὐδέν τι τοῦ παντός κενὸν πέλει^{iv}), per vacuum fieri alterationem affirmare. Atque ita haec etiam cavillatio nullius esse momenti apparet.

Falsa quoque est alia illa primo De sensu capite 4:⁹ *Necesse vero est aut in seipsa aquam habere genera saporum insensibilia, sicut Empedocles dicit.* Et mox de agente causa:¹⁰ *Veluti si quis calidum et solem dicat, horum, ut quidem Empedocles inquit, nimis conspicua est falsitas:* Neutrum horum Empedoclem dixisse authores sunt Aetius et Plutarchus. Ille in Philosophica historia Empedoclis de saporibus opinionem sic recenset, capite: quomodo plantae cre-

⁷ οὕτως οὐτ' [οὐδὲ] ἐπιδερχτὰ τὰδ' ἀνδράσιν [ἀνθρώποισιν] οὐτ' ἐπακουστά οὐτε νόω περιληπτά. [S.E. M. 7.123.9 – 124.1]

⁸ ἀλλ' ὡσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τῶν ἄλλων τινές φασι πάσχειν διὰ πόρων, οὕτω [οὕτως] πᾶσαν ἀλλοίωσιν καὶ πᾶν τὸ πάσχειν τοῦτον γίνεσθαι τὸν τρόπον, διὰ τοῦ κενοῦ γινομένης τῆς διαλύσεως καὶ τῆς φθορᾶς. [ARIST. G C. 325b.1 – 4]

⁹ ἀνάγκη δ' ἢ ἐν αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἔχειν τὰ γένη τῶν χυμῶν ἀναίσθητα διὰ σμικρότητα, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησίν. [ARIST. Sens. 441a.4 – 6]

¹⁰ οἷον εἰ τὸ θερμὸν καὶ τὸν ἥλιον φαίη τις. τούτων ὡς μὲν Ἐμπεδοκλῆς λέγει λίαν εὐσύνοπτον τὸ ψεῦδος. [ARIST. Sens. 441a.9 – 11]

ⁱⁱⁱ Corr. ex *aliis dixi*; vjerojatno je pogreška; usp. Didot: Quantum alii fiunt mutantque, etiam sapere ipsis altera semper adest tantum.

^{iv} Usp. EMP. Fragm. 13.3 i ARIST. Xen. 976b.26.

ju stanje, mijenjaju također i razboritost. Ljudima se u odnosu na sadašnju povećava spoznaja. I drugdje o tome govori. Koliko postaju drugačiji, toliko im shvaćanje uvijek drugo čini prisutnim.«⁵ Ovo zakonito tumačenje istog Aristotela pokazuje da je ono prethodno nezakonito i to isto još više pokazuju ove druge Empedoklove pjesme koje je Sekst Empirik naveo: »Tako to nije ni vidljivo ljudima, niti to mogu čuti, niti umom dohvatiti.« Tu se jasno razlikuje osjetilna spoznaja od uma. 5

Nije pravilnija od toga niti ona druga izvrnuta optužba iz osmog poglavlja 1. knjige *O nastajanju*: »Uistinu, kao što Empedoklo i neki drugi kažu, trpnja se odvija kroz pore, tako da cijelo mijenjanje i cjelokupna trpnja nastaje na taj način, razlaganjem i propadanjem koje je nastalo zbog praznog prostora.« Nije naime smisljeno da Empedoklo, koji uopće poriče prazni prostor (po svjedočanstvu istog Aristotela na osnovi njegove <Empedoklove> pjesme: οὐδὲν τὶ τοῦ παντὸς κενὸν πέλει⁶ – ne postoji ništa prazno), tvrdi da mijenjanje nastaje po praznom prostoru. Tako i ovo zabadanje, čini se, ništa ne vrijedi. 10

Neistinito je i ono drugo <zabadanje> iz četvrtog poglavlja 1. knjige *O osjetilu*: »Nužno je uistinu da (ili) u sebi imaju vodu neosjetilni rodovi tekućina, kako kaže Empedoklo.« I uskoro o djelatnom uzroku: »Kao kad bi tko rekao: toplo i sunce; to je, kao što doista Empedoklo kaže, odviše očita neistina.« Da nijedno od toga nije Empedoklo rekao, autori su Aetije i Plutarh. Onaj u filozofskoj povijesti ovako ocjenjuje Empedoklovo mišljenje o 20 25

⁵ Petrić krivo čita μετέφην umjesto μετέφυν i krivo prevodi: aliis dixi.

⁶ Usp. EMP. Fragmenta 13.3 i ARIST. Xen. 976b.26 – grčki citat Petrić nije preveo

scant:¹¹ *Differentias saporum commutationes esse multarum partium et plantis differentibus, trahentibus similes partes a nutrientibus, sicuti in vitibus, non enim harum differentiae faciunt vinum varium, sed nutrientis soli.* Talis etiam est Plutarchi locus, nisi quod corruptior legitur, quem ex collatione cum Aetii loco restituere licebit. In neutro tamen ulla est aut saporum in aqua latitantia aut Solis et caloris mentio.

Quibus authoribus ratio suadet magis credendum esse, quod ex professo veterum philosophorum dogmata recensenda sum-
 10 pserunt, quam Aristoteli, qui sibi id oneris, uti vidimus videbimusque, desumpsit, uti eos cavillis ac detortis interpretationibus [303] vexaret.

Refellitur a Plutarcho illud quoque crimen, quod est 2. De ortu animalium capite 10. ubi de causis sterilitatis mularum agens
 15 sic scribit:¹² *Empedocles vero causam dicit miscellam seminum fieri densam ex molli utraque genitura existente.* Longe aliam ille causam affert libri 5. capite 14:¹³ *Empedocles ob parvitatem et depressionem et angustiam uteri inverse ventri adnati nec semine recta ingrediente in ipsum, neque etiam si perveniret, ipso suscipiente.* Ex quibus profecto
 20 totum illud toto capite extensum crimen tollitur.

Quod vero est libro 4. capite 1. non ab aliis, sed ab ipsomet Aristotele tollitur, antequam eius capituli disputationem conclu-

¹¹ τὰς δὲ διαφορὰς τῶν χυμῶν παραλλαγὰς εἶναι τῆς πολυμερίας καὶ τῶν φυτῶν διαφόρων ἐλκόντων τὰς ἀπὸ τῶν τρεφόντων ὁμοιωμερίας, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, οὐ γὰρ αἱ διαφοραὶ τούτων ποιοῦσιν τὸν οἶνον διαλλάττοντα, ἀλλὰ τοῦ τρέφοντος ἐδάφους. [Usp. PS. PLU. Plac. 910.C. 13 – D. 4 Petričev se citat jako razlikuje od kritičkog izdanja]

¹² Ἐμπεδοκλῆς δ' αἰτιᾶται τὸ μίγμα τὸ τῶν σπερμάτων γίνεσθαι πυκνὸν ἐκ μαλακῆς τῆς γονῆς οὐσῆς ἐκατέρας. [ARIST. G A 747a. 34 – b.1]

¹³ Ἐμπεδοκλῆς διὰ τὴν σμικρότητα καὶ ταπεινότητα καὶ στενότητα τῆς μήτρας, κατεστραμμένως προσπεφυκυίας τῇ γαστρὶ, μήτε τοῦ σπέρματος εὐθυβολοῦντος [εὐθυποροῦντος] εἰς αὐτήν, μήτε, εἰ καὶ φθάσειεν, αὐτῆς ἐκδεχομένης. [PS. PLU. Plac. 907.B. 5 – 8]

tekućinama, u poglavlju: Kako rastu biljke:⁷ »Razlike tekućina su promjene mnogodjelnog jer različite biljke povlače korespondentne dijelove od tvari koje ih hrane, kao kod loze; različito vino ne čini, naime, njezina različitost nego to ovisi samo o tlu koje ju hrani.« Takvo je također Plutarhovo mjesto, osim ako se čita iskvarenije, a bit će dozvoljeno da ga se obnovi na temelju usporedbe s Aetijevim mjestom. U nijednom ipak nema skrivenosti tekućina u vodi niti spomena na sunce i toplinu. 5

Razum savjetuje da se više vjeruje ovim piscima, jer su uzeli stručno ocijeniti nauke starih filozofa, nego Aristotelu koji se tog posla prihvatio, kako vidimo i kako ćemo vidjeti, da bi ih napadao zabadanjima i izvrnutim tumačenjima. [303] 10

Plutarh odbacuje također i onu optužbu koja stoji u desetom poglavlju 2. knjige *O rađanju životinja*, gdje raspravljajući o uzrocima neplodnosti mula, ovako piše: »Empedoklo kaže da je uzrok da mješavina sjemena postaje od nježne gusta u tome, što potječe od oba poroda.« Onaj navodi potpuno drugi uzrok u četrnaestom poglavlju 5. knjige *Mišljenja*: »Empedoklo <drži da su neplodne> zbog malenosti i spuštenosti i uskosti maternice obrnuto prirodene uz trbuh, budući da sjeme ne može u nju ispravno ulaziti i jer ga ona, kad bi i ušlo, ne prima.« Na osnovi tih riječi dokida se konačno ona optužba koja se proteže kroz cijelo poglavlje. 15 20

Ono što stoji u prvom poglavlju četvrte knjige ne dokidaju samo drugi, nego i sam Aristotel prije nego što zaključi raspravu 25

⁷ Usp. PS. PLU. Placit. 910.C. 13 – D. 4: τὰς δὲ διαφορὰς τῶν χυμῶν παραλλαγὰς τῆς γῆς πολυμερείας καὶ τῶν φυτῶν γίνεσθαι, διαφορῶς ἐλκόντων τὰς ἀπὸ τοῦ τρέφοντος ὁμοιομερείας, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀμπέλων· οὐ γὰρ αἱ διαφοραὶ τούτων χρηστὸν τὸν οἶνον ποιοῦσιν, ἀλλ' αἱ τοῦ τρέφοντος ἐδάφους. Petrićev se tekst jako razlikuje od kritičkog izdanja

dat:¹⁴ *Sicut Empedocles, quae enim in calidam matricem venerint mascula gigni, quae autem in frigidam, foeminas. Et mox:*¹⁵ *Hoc enim revera Empedocles segnius apprehendit existimans frigiditate et caliditate differre tantum. Quod etiam hic improbat procedente tamen*
 5 *disputatione, largitur aliquid sic scribens:*¹⁶ *Caliditatem sane et frigiditatem causam existimare maris et foeminae et secretionem a dextris fieri vel sinistris habet aliquam rationem. Tandem versus finem post instrumentorum quorundam suppositiones, cum Empedocle in eandem venit ipse sententiam:*¹⁷ *His suppositis forte magis fuerit*
 10 *manifestum, quam ob causam gignitur hoc quidem foemina, hoc vero masculum. Quando enim non superet principium et nequeat coquere ob defectum caliditatis nec perduxerit in propriam ipsius formam, sed hac vincatur, necesse est in contrarium mutare, contrarium autem etiam mari est foemina. Quae cum ab eo dicantur, quid aliud est dicere*
 15 *quam marem et foeminam ob maiorem et minorem calorem gigni, minor autem maioris respectu rationem frigiditatis habet.*

Cur vero tantus philosophorum Deus in metaphorarum etiam frivolam reprehensionem descendit eiusdem libri capite 8:¹⁸ *Empedocles non recte putavit vel non bene transtulit canens*

¹⁴ καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς· τὰ μὲν γὰρ εἰς θερμὴν ἐλθόντα τὴν ὑστέραν [ύστέρα] ἄρρενα γίνεσθαι τὰ δ' εἰς ψυχρὰν θήλεα. [ARIST. G A 764a. 2 – 4]

¹⁵ τοῦτο γὰρ ὡς ἀληθῶς Ἐμπεδοκλῆς ῥαθυμότερον ὑπέληφεν οἰόμενος θερμότητι καὶ ψυχρότητι διαφέρειν μόνον. [ARIST. G A 764a. 12 – 13]

¹⁶ Τὸ μὲν οὖν θερμότητα καὶ ψυχρότητα αἰτίαν [αἰτίων] οἶεσθαι τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος καὶ τὸ τὴν ἀπόκρισιν ἀπὸ τῶν δεξιῶν γίνεσθαι ἢ τῶν ἀριστερῶν ἔχει τινὰ λόγον· [ARIST. G A 765a. 35 – b. 1]

¹⁷ τούτων δ' ὑποκειμένων ἴσως ἂν ἤδη μᾶλλον εἶη φανερόν δι' ἣν αἰτίαν γίνεται τὸ μὲν θῆλυ τὸ δ' ἄρρεν. ὅταν γὰρ μὴ κρατῆ ἢ ἀρχὴ μὴδὲ [μητὲ] δύνηται πέψαι δι' ἔνδειαν [ἐνδείαν] θερμότητος μὴδ' [μητ'] ἀγάγη [ἀνάγη] εἰς τὸ ἴδιον εἶδος τὸ αὐτοῦ ἀλλὰ ταύτη ἡττηθῆ, ἀνάγκη εἰς [ἐπὶ] τοῦναντίον μεταβάλλειν. ἐναντίον δὲ καὶ τῷ ἄρρενι τὸ θῆλυ. [ARIST. G A 766a. 16 – 21]

¹⁸ Ἐμπεδοκλῆς δ' οὐκ ὀρθῶς ὑπελάμβανεν, ἢ οὐκ εὖ μετήνεγκε ποιήσας ὡς τὸ γάλα μὴνός ἐν ὀγδοάτου δεκάτη πύον ἔπλετο λευκόν. σαπρότης γὰρ καὶ πέψις ἐναντίον [ἐναντία], τὸ δὲ πύον σαπρότης [τίς] ἐστίν [ἐστί], τὸ δὲ γάλα τῶν πεπεμμένων. [ARIST. G A 777a. 8 – 12]

u tom poglavlju: »Kao <što kaže> Empedoklo, da se iz onoga što je, naime, došlo u toplu maternicu, rađaju mužjaci, a što u hladnu, ženke.« I nadalje: »To je naime, uistinu, Empedoklo teže shvatio, smatrajući da se razlikuju samo s obzirom na hladnoću i toplinu.« To i ovdje ne odobrava, ipak kad rasprava napreduje, nešto dozvoljava, pišući ovako: »Ima nekog smisla da se uistinu toplina i hladnoća smatraju uzrokom muškog i ženskog i da istjecanje nastaje s desna ili s lijeva.« Konačno prema kraju nakon navođenja nekih organa i sam dolazi do iste misli s Empedoklom: »Ako se to pretpostavi, možda će biti jasnije zbog kojeg se razloga rađa jedanput žensko a drugi put muško. Kad, naime, ne nadvlada počelo i ne može dozrijeti zbog nedostatka topline i ne dovede do svoje vlastite forme, nego je tako svladano, nužno je da se promijeni u suprotno, a suprotno muškom je žensko.« Kad je on to tako rekao, što drugo treba reći, nego da muško i žensko nastaje zbog veće ili manje topline, a manja toplina u odnosu na veću znači hladnoću.

Zašto se uistinu toliki bog filozofa spušta i na bijedno pobijanje metafora u istoj knjizi u osmom poglavlju: »Empedoklo nije ispravno mislio ili nije upotrijebio dobru metaforu pjeva-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

< lac>^v mensis in octavi decima pus extitit album. Putredo enim et concoctio contraria, pus autem putredo est, lac vero concoctorum. At libro De elementorum actione Aristoteles πέψει, concoctioni non putredinem, σαπρότητα, sed cruditatem, ὠμότητα contrariam
 5 fecit:¹⁹ *Maturatio est concoctio quaedam.* Et postea: ὠμότης δ' ἐστὶν τὸ ἐναντίον^{vi} *Cruditas vero est contrarium.*

De metaphora autem capite 22. Poetices ita scribit:²⁰ *Bene enim transferre simile videre est.* An non pus colore et consistentia lacti fere simile est? Et medici pus concoctam putredinem vo-
 10 cant. Cur ergo Empedocles recta metaphora non est usus, si haec similia in concoctione, consistentia, colore sunt? Hae sunt Empedoclis criminationes omnes, ad quas diluendas adferre aliquid potuimus, reliquas missas fecimus, quia nec Empedoclis, cuius paucula supervixerunt fragmenta nec aliorum auctorum testi-
 15 moniis uti quivimus.

Anaxagorae defensio [in margine]

Anaxagoram nunc in discussionem vocemus, cui Aristoteles tria huic ultimo Empedocleo crimina similia obiicit, initio 1. De generatione:²¹ *Propriam vocem ignoravit,* generationis scilicet. Et
 20 libro De ente 8. capite 6. quod nescierit loco nominis μικρότητι, parvitate, uti nomine ὀλιγότητι, paucitate, ut oportebat. Et 1. De

¹⁹ πέπανσις δ' ἐστὶν πέψις [corr. ex πέμψις] τις [ARIST. Mete. 380a.11]

²⁰ τὸ γὰρ εὖ μεταφέρειν τὸ {τὸ} ὅμοιον θεωρεῖν ἐστίν. [ARIST. Po. 1459a.7 – 8]

²¹ τὴν οἰκείαν φωνὴν ἠγνόησε. [ARIST. G C. 314a.13]

^v Tu je vjerojatno ispalo: < lac> – usp. prethodni grčki tekst. Didot prevodi: »Empedocles vero aut non recte putavit, aut non bene vocem translulit, quum de lacte cecinerit: /.../ «

^{vi} ARIST. Mete. 380a.27

jući: <mlijeko>⁸»desetog dana osmog mjeseca nastaje bijeli kolostrum⁹. Gnjilenje, naime, i prerađivanje su suprotni, gnoj je gnjilenje, a mlijeko ide u red prerađenih stvari.« A u knjizi *O djelovanju elemenata* Aristotel πέψει – prerađivanju ne čini suprotnim σαπρότης – gnjilenje¹⁰, nego ὠμότης – prijesnost: »Dozrijevanje je neko prerađivanje.« I kasnije: »ὠμότης δ' ἐστὶν τὸ ἐναντίον.¹¹ Prijesnost je suprotna <prerađivanju>.«

A o metafori ovako piše u 22. poglavlju *Poetike*: »Naime, stvoriti dobru metaforu slično je onom *motriti*.« Nije li gnoj po boji i konzistenciji gotovo sličan mlijeku? I liječnici gnoj zovu prerađenim gnjiležom.¹² Zašto se, dakle, Empedoklo nije poslužio ispravnom metaforom ako je to <međusobno> slično u prerađivanju, konzistenciji i boji? To su sve optužbe protiv Empedokla za koje smo mogli nešto pridonijeti da ih se razriješi; ostale smo pustili jer se nismo mogli poslužiti svjedočanstvima niti Empedokla, čijih je fragmenata malo preživjelo, niti drugih pisaca.

Obrana Anaksagore [na margini]

Sada pozovimo Anaksagoru na raspravu. Njemu Aristotel predbacuje tri optužbe slične ovoj zadnjoj <optužbi> Empedokla na početku 1. knjige *O nastajanju*: »Nije poznavao pravu riječ«, tj. riječ za nastajanje. I u 8. knjizi *O biću*, u šestom poglavlju, predbacuje mu što se nije znao umjesto imenom μικρότης,

⁸ Nedostaje ili »mlijeko« (usp. grčki tekst) ili, kako Didot prevodi: »o mlijeku«

⁹ Vjerojatno se radi o dvoznačnosti riječi πύον. Empedoklo misli na značenje: prvo mlijeko – kolostrum, a Aristotel na gnoj.

¹⁰ Usp. ARIST. G A 777a.8 – 12 σαπρότης γὰρ καὶ πέψις ἐναντίον.

¹¹ Usp. ARIST. Mete. 380a.27 πέπανσις μὲν οὖν εἴρηται τί ἐστὶν ὠμότης δ' ἐστὶν τὸ ἐναντίον.

¹² Petrić stih tumači metaforički, kao i Aristotel, samo što Petrić tu metaforu prihvaća, a Aristotel je drži neumjesnom. Petrić (ni Aristotel) očito ne zna za mogući prijevod riječi πύον kao *colostrum*, čime Empedoklov stih postaje sasvim jasan.

coelo capite 3:²² *Anaxagoras abusus est nomine hoc non bene, nominat enim aetherem pro igne. Attamen, quod hic vituperat, 1. Meteorocapite 3. laudat:²³ *Is enim qui appellatur aether, antiquam accepit appellationem, quam Anaxagoras sane igni idem putasse mihi videtur*
 5 [304] *significare, supera enim plena ignis esse ipseque eam, quae ibi est potentiam, aetherem vocare putavit. Hoc quidem recte discernens^{vii},
 hic ergo laudat quod ibi vituperaverat. Sed cum hic dicatur eum ignem et aetherem idem putasse, cur ibi dicit abusum eo nomine aethera pro igne sumens? Haec sane testantur quoque non fuisse
 10 haec ab Aristotele recognita. Cum ipsemet 1. De elementis capite 3. scripserit:²⁴ *Ignem et aethera appellat idem. Quia idem esse putavit, ut Plutarchus 1. libro capite 13. Placitorum est attestatus:²⁵
*Circumfusum aethera igneum esse secundum essentiam.****

Sed 1. Physico capite 4. maioribus in rebus eum exagitat,
 15 quod scilicet dixerit omnia in omnibus esse. At quis putet dixisse eum carnem esse in lapide aut elephantum in formica? Sed Aristotelica sententia nonne idem concludetur? Materia eius prima nonne omnia est potentia? Eaque potentia omnes formae eruuntur? Eadem potentia ad omnia est in parte materiae, quae in tota
 20 materia, ex tota materiae potentia omnes formae extrahuntur, omnes etiam extrahentur ex potentia materiae partis. Ita ex mei corporis materia et elephas et formica et ignis et glacies et omnes denique etiam contrarissimae formae eruentur. Quo nihil ridiculosius videri potest.

²² Αναξαγόρας δὲ καταχρῆται [κατακέχρηται] τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς, ὀνομάζει γὰρ αἰθέρα ἀντὶ πυρός. [ARIST. Cael. 270b.24 – 25]

²³ ὁ γὰρ λεγόμενος αἰθήρ παλαιὰν εἴληφε τὴν προσηγορίαν, ἣν Αναξαγόρας μὲν τῷ πυρὶ ταῦτόν ἡγήσασθαί μοι δοκεῖ σημαίνειν· τὰ τε γὰρ ἄνω πλήρη πυρός εἶναι, κάκεινος τὴν ἐκεῖ δύναμιν αἰθέρα καλεῖν ἐνόμισεν, τοῦτο μὲν ὀρθῶς νομίσας. [ARIST. Mete. 339b.21 – 25]

²⁴ τὸ γὰρ πῦρ καὶ τὸν αἰθέρα προσαγορεύει τὸ αὐτὸ. [ARIST. Cael. 302b.4 – 5]

²⁵ τὸν περικείμενον αἰθέρα πύρινον μὲν εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν [PS. PLU. Plac. 888. D.8 – 9]

^{vii} Od *Hoc do discernens* je citat.

*parvitas*¹³ – malenost služiti imenom ὀλιγότης, *paucitas* – malobrojnost, kako je trebao. I u 1. knjizi *O nebu*, u trećem poglavlju: »Anaksagora je krivo upotrijebio ovo ime, zove ga eterom umjesto vatrom.« Ipak to što ovdje kudi u 1. knjizi *Meteorologije*, u trećem poglavlju hvali: »Onaj koji se zove eter dobio je stari naziv, za koji mi se čini da je Anaksagora smatrao da znači isto što i vatra; [304] da je, naime, gornji svijet pun vatre, a sam je mislio da eterom naziva onu moć koja je tamo – to, doista, ispravno sudi.« Ovdje, dakle, hvali, što je tamo kudilo. No, budući da se ovdje može reći da je on vatru i eter držao istim, zašto tamo kaže da je zloupotrijebio ono ime uzimajući eter za vatru? To uistinu potvrđuje da i to Aristotel nije pregledao, kad je i sam u 1. knjizi *O elementima*, u trećem poglavlju napisao: »vatru i eter jednako zove«, jer je <i sam> mislio da je to isto, kako svjedoči Plutarh u 1. knjizi *Mišljenja*, u trinaestom poglavlju: »Da je naokolo razlive- ni eter vatren po <svojoj> biti.«

Ali u 1. knjizi *Fizike*, u četvrtom poglavlju napada ga u većim stvarima, tj. jer je rekao *da je sve u svemu*. A tko bi mislio da je rekao da je meso u kamenu ili slon u mravu? No zar se to ne bi zaključilo po Aristotelovoj misli? Nije li njegova prva materija sve s obzirom na mogućnost i ne izvode li se iz nje kao mogućnosti sve forme? Ista mogućnost za sve koja je u cijeloj materiji, postoji i u dijelu materije; iz cjelokupne mogućnosti materije izvode se sve forme, sve se također mogu izvesti iz mogućnosti <jednog> dijela materije. Tako bi se iz materije mogla tijela mogli izvesti i slon i mrav i vatra i led i sve, pa i najsuprotnije forme. Od toga se ne može zamisliti ništa smješnije.

¹³ Usp. ARIST. *Metaph.* 1056b.28–31 (διὸ καὶ οὐκ ὀρθῶς ἀπέστη Ἀναξαγόρας εἰπὼν ὅτι ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν ἄπειρα καὶ πλήθει καὶ μικρότητι, ἔδει δ' εἰπεῖν ἀντὶ τοῦ καὶ μικρότητι καὶ ὀλιγότητι· οὐ γὰρ ἄπειρα).

At si tamen verum est in Aristotelis philosophia, cur ab Aristotele in Anaxagorae philosophia verum quoque suum irrideatur? Invehitur in homoeomerias Anaxagoreas, suas sanctas habet. Quid enim aliud quam ipse quoque ex homoeomeriis universum
 5 constituit? Anaxagoreisque secretionibus ac vocibus etiam utitur? Libro De elementorum actionibus capite 10:²⁶ *Dico autem homoeomerea, veluti metalla, aurum, aes, argentum, stannum, ferrum, lapidem et alia talia et quaecumque ex his fiunt per secretionem et ea quae in animalibus et plantis et carnes et ossa.* At Anaxagoras quoque fuerat usus, ut ipse eo capite his nominibus, ἐκκρινόμενον,
 10 secretum, et carnis,²⁷ *ut ex carne aqua secreta.* Idem ergo dogma utriusque et Aristoteles ex talibus universum constituit capite 12. eiusdem libri in his verbis:²⁸ *Ex elementis quidem homoeomerea, ex his vero, ut ex materia, universa opera naturae.* Non est ergo
 15 iure Anaxagoras ab Aristotele eiusdem dogmatis consorte, constructore reprehensus.

Sed tertio loco idem vir ab eodem viro carpitur:²⁹ *Non recte vero generationem accipit ex eisdem formis.* At ipse hoc quoque dogma, ut prius, arripit 1. De generatione capite 5:³⁰ *Generatur quidem simpliciter aliud ex alio, ut in aliis est determinatum et ab aliquo actu existente vel eiusdem speciei vel eiusdem generis, ut ignis ab igne et homo ab homine.* Quae prorsus est et Anaxagorea et Aristotelea doctrina, ab Aristotele tamen in Anaxagora reprehensa, in se laudata.

²⁶ λέγω δ' ὁμοιομερῆ οἶον τὰ τε μεταλλεύόμενα χρυσόν, χαλκόν, ἄργυρον, καττίτερον, σίδηρον, λίθον, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα, καὶ ὅσα ἐκ τούτων γίνεται ἐκκρινόμενα καὶ τὰ ἐν τοῖς ζώοις καὶ φυτοῖς, οἶον σάρκες καὶ ὀστά [ὀστά]. [ARIST. Mete. 388a.13 – 17]

²⁷ οἶον ἐκ σαρκὸς ὕδωρ ἐκκρινόμενον. [ARIST. Ph. 187b.24 – 25]

²⁸ ἐκ μὲν γὰρ τῶν στοιχείων τὰ ὁμοιομερῆ, ἐκ τούτων δ' ὡς ὕλης τὰ ὅλα ἔργα τῆς φύσεως. [ARIST. Mete. 389b.26 – 28]

²⁹ οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδὲ τὴν γένεσιν λαμβάνει ἐκ τῶν ὁμοειδῶν. [ARIST. Ph. 188a.13 – 14]

³⁰ γίνεται μὲν οὖν ἀπλῶς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ὡσπερ καὶ ἐν ἄλλοις διώρισται, καὶ ὑπὸ τινος δ' ἐντελεχείᾳ ὄντος, ἢ ὁμοιοειδοῦς, ἢ ὁμογενοῦς, οἶον πῦρ ὑπὸ πυρὸς ἢ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀνθρώπου. [ARIST. G C. 320b.17 – 20]

No, ako je to ipak istinito u Aristotelovoj filozofiji, zašto Aristotel u Anaksagorinoj filozofiji ismijava svoju vlastitu istinu? Navaljuje na Anaksagorine homeomerije, a svoje drži svetima. Što je to, naime, drugo, nego da je i on sam uspostavio sveukupnost iz homeomerija? Rabi li Anaksagorine diobe i riječi? U knjizi *O djelovanjima elemenata*, u desetom poglavlju: »Nazivam onim što ima analogne dijelove¹⁴, kao metale, zlato, bakar, srebro, kositar, željezo, kamen i drugo takvo, što god nastaje iz toga izdvajanjem, kao i meso i kosti što je u životinjama i biljkama.« A Anaksagora je rabio, kao i on sam u tom poglavlju, ova imena: ἐκκρινόμενον, izdvojeno i meso: »Kao što je iz mesa izdvojena voda.« Isti je bio nauk i jednog i drugog i Aristotel je iz takvog uspostavio sveukupnost u 12. poglavlju iste knjige ovim riječima: »Iz elemenata <nastaju> doista homeomerije, a iz njih, kao iz materije, sva djela prirode.« Nije, dakle, s pravom Anaksagoru napadao Aristotel, podjednaki sudionik u istom nauku i njegov graditelj.

Ali na trećem mjestu isti muž ismijava istog muža: »Nije ispravno to što uzima nastajanje od onog istoobličnog.« A on sam taj nauk također kao i prije, grabi u 5. poglavlju 1. knjige *O nastajanju*: »Doista nastaje jednostavno jedno iz drugog, kako je utvrđeno u drugome, i od nečeg što postoji aktualno ili iste vrste ili istog roda, kao što <nastaje> vatra od vatre i čovjek od čovjeka.« To je sasvim i Anaksagorino i Aristotelovo učenje, koje Aristotel napada kod Anaksagore, a kod sebe hvali.

¹⁴ Ono što ima analogne ili slične dijelove – etimološko je značenje pojma homeomerija.

Quarto loco mentem illam opificem ab Anaxagora, ut alibi, ait per machinam in scenam inductam, tamquam fatuam obiurgat:³¹ *Itaque absurda, impossibilia quaerens mens. Cui menti tamen veluti huius iurgii poenitentia ductus 1. De anima multa praeclarissima adscribit.*³² *Praeterquam principium mentem ponit maxime omnium, solam enim ait ipsam entium simplicem esse et immixtam et puram. Quod dogma ipse etiam est amplexus libro 3. De anima capite 4:*³³ *Necesse est ergo, quia omnia intelligit, immixtam esse, ut ait Anaxagoras, ut imperet. Et postea:*³⁴ *Si mens simplex est et impassibilis et nulli quicquam habet commune, ut ait Anaxagoras. Hanc igitur talem et tam praestantem mentem veluti fatuam ab eo, qui eam laudat atque amplexatur, irrisam, quis ferat aequa mente?*

Nec minus excandescat philosophicus animus ob eam calumniam quae est 3. Physico capite 5:³⁵ *Anaxagoras vero absurde dicit de infiniti manentia: stabilire enim ipsum seipsum ait infinitum, hoc vero quia in seipso, aliud enim nihil ambit, ut ubi quid forte fuerit [305] natum, ibi esse, hoc autem non est verum.*

Eadem iniuria est haec, cum iniuriis Xenophanis, Parmenidis, Zenonis, Melissi. Hoc enim infinitum mens opifex illa est 20 Anaxagorae, de qua scribit Simplicius:³⁶ *Mens vero est infinitum et per se potens et miscetur nulli rei, sed sola ipsa in se ipsa est. Si mens hoc infinitum est, cur Anaxagoras ἀτόπως, absurde dicere inducitur? Et cur a philosopho dicitur: τοῦτο δ' οὐκ ἀληθές – hoc non*

³¹ ὥστε ἄτοπος τὰ ἀδύνατα ζητῶν ὁ νοῦς. [ARIST. Ph. 188a.9]

³² πλὴν ἀρχὴν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων. μόνον γοῦν φησὶν αὐτὸν τῶν ὄντων ἀπλοῦν εἶναι καὶ ἀμιγῆ καὶ καθαρὸν. [ARIST. de An. 405a.15 – 17]

³³ ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμιγῆ εἶναι, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῆ. [ARIST. de An. 429a.18 – 19]

³⁴ εἰ ὁ νοῦς ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ ἀπαθές καὶ μηδενὶ μηδὲν ἔχει κοινόν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας. [ARIST. de An. 429b.23 -24]

³⁵ Ἀναξαγόρας δ' ἀτόπως λέγει περὶ τῆς τοῦ ἀπειροῦ μονῆς. στηρίζειν γὰρ αὐτὸ αὐτό φησι τὸ ἀπειρον. τοῦτο δὲ, ὅτι ἐν αὐτῷ, ἄλλο γὰρ οὐδὲν περιέχειν, ὡς ὅπου ἂν τι ἦ, πεφυκὸς ἐνταῦθα εἶναι. τοῦτο δ' οὐκ ἀληθές. [ARIST. Ph. 205b.1 – 5]

³⁶ ὁ νοῦς δ' ἐστὶν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ [ἐαυτῷ] ἐστίν. [Usp. SIMP. in Ph. 9.156.13 – 15]

Na četvrtom mjestu onaj djelatni um, koji je Anaksagora, kako na drugom mjestu kaže, na scenu doveo pomoću scenske naprave¹⁵, kori kao glup: »tako je <Anaksagorin> um koji traži nemoguće besmislen.« Ipak je tom umu, kao da je vođen kajanjem zbog te svađe, u 1. knjizi *O duši*, pripisao mnogo prekrasnog: »Osim što postavlja da je um počelo više od svega, za njega kaže da je jedini od bića jednostavan, nepomiješan i čist.« Taj nauk i sam je prigrlio u 3. knjizi *O duši*, u četvrtom poglavlju: »Nužno je dakle, jer sve poima, da bude nepomiješan, da bi vladao, kako kaže Anaksagora.« I kasnije: »Ako je um jednostavan i netrpan i ni sa čime nema ništa zajedničko, kako kaže Anaksagora.« Tko bi ravnodušno podnio da je taj, dakle, takav i tako sjajan um, kao glup ismijao onaj koji ga <inače> hvali i prihvaća?

Filozofski duh ne bjesni manje zbog one uvrede u 3. knjizi *Fizike*, u petom poglavlju: »Anaksagora uistinu besmisleno govori o mirovanju beskonačnog; kaže, naime, da beskonačno učvršćuje sebe sama, i to zato, jer je samo u sebi; ništa drugo ne okružuje, kao da, gdje je nešto prirodno [305] nastalo, tamo jest – a to nije istinito.«

To je ona ista nepravda kao i nepravde prema Ksenofanu, Parmenidu, Zenonu i Melisu. Ono, naime, beskonačno tvorni je onaj um Anaksagorin o kojem Simplicije piše:¹⁶ »Um je uistinu ono beskonačno, po sebi moćan, i ne miješa se ni s kojom stvari, nego je on sam u sebi samom.« Ako je um to beskonačno, zašto se Anaksagora navodi da govori ἀτόπως, besmisleno? I zašto filozof kaže: τοῦτο δ' οὐκ ἀληθές, *to nije istinito*, kad je od svega najistinitije?

¹⁵ Usp. ARIST. *Metaph* 985a.18 – 19 Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῆ χρηταὶ τῷ νῶ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν.

¹⁶ Usp. SIMP. in Ph. 9.156.13–15 νοῦς δέ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ ἐστιν.

est verum? Quod tamen maxime omnium verum est? Sed si nihil cum ulla re habet commune mens ista infinita, cur cum physico infinito conturbatur? Eiusque loco nobis inculcatur praeter ius fasque omne.

5 **Democriti defensio** [in margine]

Democritus accedat, quid illi Aristoteles opponat, audiamus. 1. Physico capite 2. et 3. Physico capite 4. et 1. De elementis capite 4. alibi etiam ait, Democritum infinita principia rerum naturae statuisset. Attamen invenimus locum apud Aristotelem quo
10 narrat unum principium ab eo positum fuisse, corpus scilicet quoddam commune, id est 3. Physici iam dicto capite 4. in quo scribit, mox post illa infinita principia:³⁷ *Democritus vero nullum primorum aliud ex alio fieri dicit, sed nihilominus ipsum commune corpus omnium est principium rerum magnitudine per partes et figura differens.*
15

An hoc Aristotelicum quoque dogma est? Materiam universam ἄπειρον, *inqualificatum* corpus, esse omnium principium rerum, quae inter se magnitudine et figura differentes universum constituunt? Atomique illi Democritici quid aliud sunt, quam
20 formae rerum sui natura indivisibiles ac insecabiles, in materia prius latitantes, deinde materiam externe exornantes? At is Democritus, qui ab Aristotele obiurgatur, quod infinita principia statuerit quodque unum commune corpus ut ipse fecerat, principium omnium rerum esse dixerit 1. Physico capite 5. laudatur,
25 quia ipse quoque, ut ceteri omnes physici, duo contraria principia posuerit:³⁸ *Et Democritus solidum et vacuum, quorum aliud quidem ut ens, aliud ut non ens esse dicit.*

³⁷ Δημόκριτος δ' οὐδὲν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίνεσθαι τῶν πρώτων φησίν, ἀλλ' ὁμως {γε} αὐτῷ [αὐτὸ] τὸ κοινὸν σῶμα ἀπάντων ἐστὶν ἀρχή, μεγέθει κατὰ μόρια καὶ σχήματι διαφέρον. [ARIST. Ph. 203a.33 – b.2]

³⁸ καὶ Δημόκριτος τὸ πλήρες [στερεὸν] καὶ κενόν, ὧν τὸ μὲν ὡς ὄν τὸ δ' ὡς οὐκ ὄν εἶναι φησιν. [ARIST. Ph. 188a.22 – 23]

Ali, ako taj beskonačni um nema ništa zajedničko s ikojom stvari, zašto se brka s fizički beskonačnim i umjesto njega nam se utrpava mimo svakog opravdanja i dozvoljenog?

Obrana Demokrita [na margini]

Neka pristupi Demokrit; čujmo što protiv njega Aristotel navodi u 1. knjizi *Fizike*, u drugom poglavlju i u 3. knjizi *Fizike*, u četvrtom poglavlju i u 1. knjizi *O elementima*, u četvrtom poglavlju i drugdje; kaže da je Demokrit postavio da su počela prirodnih stvari beskonačna. Ipak nalazimo mjesto kod Aristotela na kojem govori da je on <Demokrit> postavio jedno počelo, tj. *neko zajedničko tijelo*. To stoji u 3. knjizi *Fizike*, u već rečenom 4. poglavlju u kojem, malo iza onih beskonačnih počela, piše: »Demokrit uistinu kaže da nijedno od prvih ne nastaje jedno iz drugog, nego naprotiv, da je samo zajedničko tijelo počelo svih stvari koje se u dijelovima razlikuje s obzirom na veličinu i oblik.«

Nije li to i Aristotelov nauk, da je sveukupna materija, ἄπειρον, neodređeno tijelo, počelo svih stvari koje, međusobno se razlikujući veličinom i formom, čine sveukupnost? Što su oni Demokritovi atomi drugo, nego oblici stvari, po svojoj naravi nedjeljivi i nerascjepljivi koji <su> u materiji prethodno kao skriveni a potom izvana urešavaju materiju. A tog Demokrita, kojeg Aristotel kori jer je postavio beskonačna počela i jer je rekao, kako je i sam smatrao, da je jedno zajedničko tijelo počelo svih stvari, u 1. knjizi *Fizike*, u petom poglavlju hvali, jer je i on <Demokrit> sam, kao i svi filozofi fizičari, postavio dva kontrarna počela: »I Demokrit kaže da postoji puno i prazno, od kojih je jedno kao biće, a drugo kao ne-biće.«

Ita ex hac tam varia Democriticorum principiorum recensione, quid nam revera Democritus an infinita an unum an duo contraria principia constituerit, statuere nequeamus.

At illud quod est, 1. De elementis capite 4. de Leucippo et
 5 Democrito:³⁹ *Dicunt enim esse primas magnitudines, multitudine quidem infinitas, magnitudine vero indivisibiles et nec ex uno multum fieri nec ex multis unum, sed horum complexione et circumplexu omnia gigni.* Contrarium prorsus est illi, quod est capite 7. sequenti:⁴⁰ *Empedocles et Democritus latent ipsi seipsos, generationem non*
 10 *ex entibus ad invicem facientes, sed apparentem generationem. Inexistens enim unum quodque secerni aiunt, tamquam ex vase generatio sit.* Contraria enim procul dubio sunt complexio et circumplexus secretioni.

Libro De sensu capite 2:⁴¹ *Democritus vere quod quidem aquam*
 15 *esse dicat, bene dicit, quod vero putet visionem esse emphasim, non bene.* At Theophrastus libro De sensu nuper impresso, quanquam praeceptorem Aristotelem imitatus, veterum non paucorum dogmate eo confutat: non tamen eandem Democriti opinionem affert, ait autem:⁴² *Videre quidem facit emphasi, hanc vero proprie dicit.* *Emphasin enim non statim in pupilla fieri, sed aerem inter medium*
 20 *visus et rei visae figurari.* Longe autem aliud est dicere emphasim esse visionem et visionem fieri emphasi. Illud enim identitatem notat, hoc diversitatem actus et proximi obiecti, qualis est emphasis haec Theophrastica, contra quam multis verbis inveni

³⁹ φασὶ γὰρ εἶναι τὰ πρῶτα μεγέθη, πλήθει μὲν ἄπειρα, μεγέθει δ' ἀδιαίρετα, καὶ οὐτ' [οὐδ'] ἐξ ἑνὸς πολλὰ γίνεσθαι οὔτε [οὐδ'] ἐκ πολλῶν ἓν, ἀλλὰ τῆ τούτων συμπλοκῇ καὶ περιπαλάξει [περιπλέξει] πάντα γεννᾶσθαι. [ARIST. Cael. 303a.5 – 8]

⁴⁰ Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἐμπεδοκλέα καὶ Δημόκριτον λανθάνουσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς οὐ γένεσιν ἐξ ἀλλήλων ποιῶντες, ἀλλὰ φαινομένην γένεσιν, ἐνυπάρχον γὰρ ἕκαστον ἐκκρίνεσθαι φασιν, ὥσπερ ἐξ ἀγγείου τῆς γενέσεως οὔσης. [ARIST. Cael. 305b.1 – 4]

⁴¹ Δημόκριτος δ' ὅτι μὲν ὕδωρ εἶναι φησι, λέγει καλῶς, ὅτι δ' οἶεται τὸ ὄραν εἶναι τὴν ἔμφασιν, οὐ καλῶς. [ARIST. Sens. 438a.5 – 7]

⁴² ὄρα μὲν οὖν ποιεῖ τῆ ἔμφασει, ταύτην δ' ἰδίως λέγει. τὴν [ὀ τὴν] γὰρ ἔμφασιν οὐκ εὐθύς ἐν τῇ κόρῃ γίνεσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀέρα τὸν μεταξὺ τῆς οὐραίας καὶ τοῦ ὄρωμένου τυποῦσθαι. [THEOPHR. Sens. 50.1 – 3]

Tako iz te tako raznolike ocjene Demokritovih počela ne možemo utvrditi što je Demokrit uistinu postavio, jesu li beskonačna, je li jedno ili su dva kontrarna počela.

A ono što stoji u 1. knjizi *O elementima*, u četvrtom poglavlju o Leukipu i Demokritu: »Kažu da su ono prvo veličine, beskonačne doista s obzirom na mnoštvo, s obzirom na veličinu pak nedjeljive, i da niti iz jednog ne nastaje mnogo, niti iz mnogog jedno, nego da sve nastaje njihovim povezivanjem i sastavljanjem« – potpuno je suprotno onome što stoji u sljedećem 7. poglavlju: »Empedoklo i Demokrit sami sebe ne razumiju držeći da iz bića međusobno ne biva nastajanje, nego prividno nastajanje. Kažu, naime, da se svako pojedino koje postoji izdvaja, kao da nastajanje biva iz posude.« Bez sumnje je izdvajanju kontrarno povezivanje i sastavljanje.

U knjizi *O osjetilu*, u drugom poglavlju <kaže Aristotel>: »Demokrit dobro kaže, kad kaže da je voda, a ne <kaže> dobro, kad uistinu drži da je gledanje pojavni odraz.« A Teofrast u nedavno¹⁷ tiskanoj knjizi *O osjetilu*, premda je oponašao učitelja Aristotela, pobija ga ovim naukom mnogih starih: ipak ne navodi isto Demokritovo mišljenje, nego kaže: »Gledanje uistinu drži pojavnim odrazom, a izriče ga na poseban način. Pojavni odraz, naime ne nastaje izravno u zjenici, nego zrak ima ulogu posrednika između gledanja i gledane stvari.« Sasvim je drugo reći da je pojavni odraz gledanje, a drugo da gledanje nastaje pojavnim odrazom; ono, naime, označava identitet, a ovo razliku akta i najbližeg predmeta, kakav je ovaj Teofrastov pojavni odraz. Čini

¹⁷ Petrić vjerojatno misli na: Aristoteles et Theophrastus, Scripta quaedam, quae vel nunquam antea, vel minus emendata edita fuerunt (...) Theophrasti, de sensu (...), Geneva, Henricus Stephanus 1557.

videtur, vel potius contra *typosim*, figurationem in aere factam, cum tamen nihil aliud eam esse^{viii} Democritus voluerit, quam speciem illam non Aristotelicam (nihil enim Aristoteles de ea) sed Alexandream.

- 5 Testes pro Democrito sunt Plutarchus atque Aetius unanimiter ita scribentes:⁴³ *Democritus, Epicurus, per idolorum ingressus putarunt visivum evenire*. Idola autem haec non aliud sonant quam species [306] illas, quae per medium diaphanum in oculos incurrere ab Alexandro contenduntur, sed quod Aristoteles subdit:⁴⁴ *Absurdum etiam quod illi non venerit in mentem dubitare, cur oculus videt solus, aliorum vero nullum in quae apparent idola*. Irrisorem potius arguit quam philosophum, quod capite 4. ait:⁴⁵ *Democritus et plurimi physiologorum, quicumque loquuntur de sensu, absurdissimum quiddam faciunt, omnia enim sensibilia tactilia faciunt*. Id nequaquam discipulus eius fatetur Theophrastus, qui
10 eo, quem diximus libello, ex professo antiquorum, Parmenidis, Empedoclis, Heracliti, Anaxagorae, Alcmaeonis, Clidemi (huius nusquam Aristoteles meminit), Diogenis, Democriti, Platonis
15 opiniones de sensibus recensendas sumens, nihil tale vel de his omnibus vel de Democrito scripsit.

At etiam si scripsisset, si verum id esset eos eius sententiae fuisse, an error hic esset? De tactus obiectis, de saporibus Aristoteles fatetur tactu sentiri. Quid odores, soni? Nonne aerem iis affectum vel commotum tangere sensorium necesse est, si sensatio

⁴³ Δημόκριτος Ἐπίκουρος κατὰ εἰδώλων εἰσκρίσεις ᾤοντο τὸ ὄρατικὸν συμβαίνειν; [PS. PLU. Plac. 901.A.8 – B.1]

⁴⁴ ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μὴ ἐπελθεῖν αὐτῷ ἀπορῆσαι διὰ τί ὁ ὀφθαλμὸς ὄρα μόνον, τῶν δ' ἄλλων οὐδὲν ἐν οἷς ἐμφαίνεται τὰ εἶδωλα. [ARIST. Sens. 438a.10 – 12]

⁴⁵ Δημόκριτος δὲ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων, ὅσοι λέγουσι περὶ αἰσθήσεως, ἀτοπώτατόν τι ποιοῦσιν. πάντα γὰρ τὰ αἰσθητὰ ἀπὸ ποιοῦσιν. [ARIST. Sens. 442a.29 – b.1]

^{viii} Auct. corr. ex essa

se da mnogim riječima navaljuje <Aristotel> na njega ili radije na *typosim*¹⁸ – oblikovanje koje nastaje u zraku, premda je Demokrit držao da to oblikovanje nije ništa drugo, nego ona vrsta, ne Aristotelova (o njoj Aristotel nije ništa pisao), nego Aleksandrova.

Svjedoci za Demokrita su Plutarh i Aetije koji složno pišu 5
ovako: »Demokrit i Epikur smatrali su da ono vidljivo nastaje nadolaskom sličica.«¹⁹ Te sličice ne znače drugo, nego one vrste [306] za koje Aleksandar tvrdi da kroz prozirni medij dolaze u oči. No, ono što Aristotel dodaje: »Besmisleno je također da mu nije palo na pamet dvojiti <o tome> zašto samo oko vidi, a od 10
drugih <organa> u kojima se pojavljuju sličice, nijedan«, pokazuje više izrugivača, nego filozofa. Ono što kaže u 4. poglavlju: »Demokrit i vrlo mnogi filozofi prirode, koji god govore o osjetilu, čine nešto posve besmisleno; sve, naime, osjetilno proglašavaju dodirljivim.« To nikako ne govori njegov učenik Teofrast 15
koji u onoj knjižici koju smo spomenuli, stručno uzima mišljenja starih o osjetilnosti, da bi ih ocijenio: Parmenida, Empedokla, Heraklita, Anaksagore, Alkmeona, Klidema (kojega se Aristotel nikada nije sjetio)²⁰, Diogena, Demokrita i Platona, i ništa takvog nije napisao, bilo o njima svima, bilo o Demokritu. 20

A i da je to i napisao, da je i istinito da su oni bili tog mišljenja, bi li to bila pogreška? O predmetima dodira, o okusima Aristotel priznaje da se zamjećuju dodirom. A mirisi, zvukovi? Nije li nužno, ako treba slijediti osjet, da zrak njima potaknut ili

¹⁸ I u latinskom citatu je transliterirano.

¹⁹ Usp. osim Pseudoputarha također AĒT. DOXOGR. De placit. reliqu. 403.2 – 4 Λεύκιππος Δημόκριτος Ἐπίκουρος κατὰ εἰδώλων εἰσκρισιν οἴονται τὸ ὄρατικὸν συμβαίνειν πάθος.

²⁰ Nije točno da ga se nije sjetio. Usp. ARIST. Mete. 370a.10 – 12 εἰσὶ δέ τινες οἱ τὴν ἀστραπήν, ὥσπερ καὶ Κλειδήμος, οὐκ εἶναί φασιν ἀλλὰ φαίνεσθαι.

sequi debeat? Quid illa species visibilis, nonne in omni eo aere, qui interiacet ab obiecto usque ad oculum inque illa eius aeris superficie, quae pupillam tangit, fitque visio per aeris specie affecti contactum? Nisi vel vacuum inter eam superficiem et pupillam
5 admittamus vel speciem non in toto eo aere esse? Talem omnium sensum contactum, si antiqui et Democritus putarunt, cur culpandi fuerunt, cum rem dixerint quam Aristoteles fatetur? Aristotelici docent? Natura contendit?

Haec tribus physiologis celeberrimis obiecta ab Aristotele
10 crimina theologica partim, partim naturalia sunt, quibus vel ex Aristotele ipso vel illorum fragmentis vel aliorum auctorum testimoniis dissolvere potuimus. Quae vero a nobis non sunt in discussionem^{ix} vocata, ea sunt quae et Aristotelis et ipsorum philosophorum vel aliorum scriptorum testimoniis caruerunt.
15 Quae tamen omnia, uti ex discussis atque ex discutiendis post hac nobis persuadere possumus, eadem lance Aristotelem perpendisse, rationi videtur consentaneum.

^{ix} Auct. corr. ex discussionum

pokrenut dotakne osjetilo? Što je ona *vidljiva vrsta*, ne nalazi li se ona u cijelom onom zraku, koji je između predmeta sve do oka, kao i na onoj površini tog zraka koji dodiruje zjenicu, i ne nastaje li gledanje dodirom zraka potaknutog <vidljivom> vrstom, osim ako ne pretpostavimo prazan prostor između one površine i zjenice ili da se vrsta ne nalazi u cijelom onom zraku? Ako su stari i Demokrit predmijevali takav dodir kod svih osjetila, zašto ih je trebalo koriti kad su rekli stvar koju je i Aristotel tvrdio? Zar to poučavaju aristotelovci, tvrdi li to priroda?

Ova Aristotelova suprotstavljanja trima najslavnijim filozofima prirode dijelom su teološke optužbe, dijelom prirodnofilozofske; njih smo mogli oboriti ili iz samog Aristotela ili iz njihovih <vlastitih> fragmenata ili iz svjedočanstava drugih pisaca. Ono o čemu nismo pozvali na raspravu jest ono o čemu nije bilo svjedočanstava niti Aristotela niti samih filozofa niti drugih pisaca. Sve se to, kako možemo biti uvjereni na temelju raspravljenoga i onoga što poslije toga još treba biti raspavljeno, čini razložitim da bi se istom vagom temeljito izmjerilo Aristotela.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER III

Aristotelicae contra Pythagoreos obiectiones
earumque solutiones

5

Pythagoreos nomine hoc non uno in loco Aristoteles est persecutus, eas persecutiones quotquot poterimus perpendemus, ut cognoscatur an aequiori in hosce viros animo quam in praecedentes 7 philosophos magnos fuerit ac quantum ab his quoque
10 voluerit discrepare. Rem ergo aggrediamur.

Singulis fere annis in Italicis Peripateticorum scholis quaestio de sex coeli distantiiis, quae est apud Aristotelem libro De coelo 2. magnis ingeniorum contentionibus agitur. Nemo tamen, quod quidem ipse audiverim aut cuius scripta legerim, id quod in ea
15 quaestione est, animadvertit. Habet Aristoteles eo libro capite 2. haec verba:¹ *Ideo Pythagoreos quis admiretur, quod duo sola haec principia dixerint, dextrum et sinistrum, quatuor vero reliquerunt, cum non sint minus principalia.* Quatuor autem haec principia eos non reliquisse ipsemet sub finem capitis eiusdem attestatur his
20 verbis:² *Vel sicut Pythagorei aiunt: [307] illi enim nos sursum faciunt et in dextra parte, eos vero qui ibi sunt, deorsum et in sinistra.* Si ergo Pythagorei ponunt sursum et deorsum, duo de quatuor quae dicebantur ab eis relictas, qua veritate accusantur quatuor eos omis-
sisse? Imo vero sex omnes positiones et agnoverunt et docuerunt

¹ Διὸ καὶ τῶν Πυθαγορείων ἂν τις θαυμάσειεν ὅτι δύο μόνως ταύτας ἀρχὰς ἔλεγον, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τὰς δὲ τέτταρας παρέλιπον [παρέλειπον] οὐδὲν ἦττον κυρίας οὔσας· [ARIST. Cael. 285a.10 – 13]

² ἢ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, ἐκεῖνοι [ἐκεῖνον] γὰρ ἡμᾶς ἄνω τε ποιοῦσι καὶ ἐν τῷ δεξιῷ μέρει, τοὺς δ' ἐκεῖ κάτω καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ. [ARIST. Cael. 285b.25 – 27]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III, KNJIGA 3.

Aristotelovi prigovori protiv pitagorovaca
i njihova rješenja

5

Aristotel je pitagorovce pod tim imenom progonio ne samo na jednom mjestu i ta proganjanja ćemo, koliko budemo mogli, pažljivo proučiti da bi se spoznalo da li je bio pravedniji prema ovim muževima, nego prema prethodnih sedam velikih filozofa i koliko je htio od njih odstupati. Krenimo, dakle, na posao.

10

Gotovo iz godine u godinu u talijanskim školama peripatetičara razmatra se u velikim nadmetanjima duhova kvestija o šest nebeskih smjerova, koja se nalazi kod Aristotela u knjizi *O nebu* u drugom poglavlju. Ipak nitko, što bih ja sam čuo ili čije bih spise čitao, nije zamijetio ono o čemu se radi u toj kvestiji. Aristotel ima u toj knjizi u drugom poglavlju ove riječi: »Tko se ne bi čudio pitagorovcima da su rekli da postoje samo ova dva počela: desno i lijevo, a izostavili su uistinu četiri, premda nisu manje temeljna.« A da oni nisu izostavili ta četiri principa, sam potvrđuje pred kraj istoga poglavlja ovim riječima: »Ili kao što pitagorovci kažu: [307] oni, naime, kažu za nas da smo gore i na desnoj strani, a za one koji su tamo da su dolje i na lijevoj strani.« Ako, dakle, pitagorovci postavljaju *gore* i *dolje*, dva od onih četiri <počela> za koje je bilo rečeno da su ih ispustili, na temelju koje istine ih se optužuje da su ih izostavili četiri? Dapače poznavali su svih šest

15

20

25

ipsomet Aristotele teste. Sic attestante Simplicio commentario ad hunc locum hisce verbis:³ *Dextrum enim et sursum et ante bonum vocabant: sinistrum vero et deorsum et retro malum appellabant. Sicuti ipsemet Aristoteles in collectione eorum, quae Pythagoreis placebant,*
 5 *narravit. Sex ergo coeli positiones noverant Pythagorei, id Aristoteles cognovit ac scriptis suis est attestatus, attamen sic eos accusare libuit, quod de sex quatuor omitterent, cur id, philosophus veritatis amans, contra veritatem? Excusat eum Simplicius solita excusatione, quod scilicet non dogmata ipsa, sed apparentiam in*
 10 *eorum verbis redarguat. Huic excusationi libro praecedente est a nobis occursum.*

HARMONIA

Capite deinde 9. accusatur corporibus coelestibus harmonia tributa, omnes interpretes excipiunt ea contra Pythagoreos dici,
 15 *inter quos etiam hic idem Simplicius attamen versus commentarii finem inquit:*⁴ *Vel nescio quos neque enim nominatim hic de Pythagoreis dicit. Quare cum ii nomine non adducantur, nos quoque hunc locum praeteribimus.*

Est eodem libro capite 13. satis longa redargutio Pythagoreorum de terrae atque antichthonos situ ac motu. Quam Simplicius idem Aristotelis amator atque excusator perpetuus non legitime ab Aristotele exceptam confitetur. Ait enim commentario 47:⁵ *Et sic sane ipse Pythagorea exceptit, qui vero ingenue magis ab*

³ τὸ γοῦν [γὰρ] δεξιὸν καὶ ἄνω καὶ ἔμπροσθεν {καὶ} ἀγαθὸν ἐκάλουν, τὸ δὲ ἀριστερὸν καὶ κάτω καὶ ὀπισθεν {καὶ} κακὸν ἔλεγον [προσηγόρευον], ὡς αὐτὸς Ἀριστοτέλης [ὁ Ἀρ.] {ἰστόρησεν} ἐν τῇ τῶν Πυθαγορείοις ἀρεσκόντων συναγωγῇ [ἐν τῇ συλλογῇ τῶν τοῖς Πυθαγορείοις ἀρεσκόντων διηγήσατο]. [Petrićev tekst dosta različit. Usp. SIMP. in Ph.7.386.20 – 23]

⁴ ἢ οὐκ οἶδα τίνας, οὐ [οὐ δὲ] γὰρ σαφῶς [διαρρήδην] τοῦτο [ἐνταῦθα] περὶ τῶν Πυθαγορείων λέγει [φησί]. [SIMP. in Ph. 7.470.15 – 16]

⁵ καὶ οὕτω μὲν αὐτὸς τὰ τῶν Πυθαγορείων ἐξέλαβεν οἱ δὲ γνησιώτερον αὐτῶν μετασχόντες. [SIMP. in Ph.7.512.9 – 10]

položaja i poučavali su ih po svjedočanstvu samog Aristotela, jer tako svjedoči Simplicije u komentaru tog mjesta ovim riječima: »Desno, naime i gore i naprijed nazivali su dobrim, lijevo pak dolje i natrag nazivali su zlim, kao što je izlagao sam Aristotel u sažetku onoga što su pitagorovci mislili.«¹ Pitagorovci su, dakle, 5
poznavali šest položaja neba, to je Aristotel znao i u svojim je spisima posvjedočio, a ipak mu je bilo po volji da ih tako optuži da su od šest ispustili četiri; zašto <je> to protiv istine <učinio> filozof koji ljubi istinu? Simplicije ga ispričava uobičajenom isprikom, tj. da ne pobija same nauke nego prividnost u njihovim 10
riječima. Toj isprici smo se suprotstavili u prethodnoj knjizi.²

HARMONIJA

U devetom se poglavlju potom napada harmonija pripisana nebeskim tijelima; svi tumači shvaćaju da je to rečeno protiv pitagorovaca, među kojima i taj isti Simplicije, no pred kraj komentara kaže: »Ili ne znam protiv koga, ovdje, naime, ne govori punim imenom o pitagorovcima.« Stoga, budući da oni nisu imenom navedeni, i mi ćemo to mjesto mimoići. 15

U toj istoj knjizi u trinaestom poglavlju postoji dosta dugo pobijanje pitagorovaca o mjestu i kretanju zemlje i protuzemlje. Za to pobijanje isti Simplicije, Aristotelov obožavatelj koji ga 20
stalno ispričava, priznaje da ga Aristotel nije legitimno istaknuo; kaže, naime, u 47. komentaru: »Tako je on sam shvatio učenja

¹ Citat se dosta razlikuje od Petrićeva, usp. SIMP. in Ph.7.386.20 – 23 τὸ γοῦν δεξιὸν καὶ ἄνω καὶ ἔμπροσθεν καὶ ἀγαθὸν ἐκάλουν, τὸ δὲ ἀριστερὸν καὶ κάτω καὶ ὀπίσθεν καὶ κακὸν ἔλεγον, ὡς αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἰστόρησεν ἐν τῇ τῶν Πυθαγορείοις ἀρεσκόντων συναγωγῇ.

² Tekst na koji Petrić aludira ne nalazi se u drugoj, nego u prvoj knjizi, ovdje str. 37. i 41., u originalu str. 297 i 298.

ipsis recipiunt. Symbolum hic agnoscere eos scribit de illius more scholae.⁶ Ignem quidem in medio aiunt, opificem potentiam e medio, totam terram nutrientem et frigidum eius excitantem.ⁱ Quare alii Iovis turrim ipsum vocant, sicut ipse in Pythagoricis exposuit, alii Iovis custodiam ut in his, alii Iovis thronum, ut alii referunt. Astrumⁱⁱ vero terram dicebant veluti instrumentum et ipsam temporis. Symbolice ergo, mystice, allegorice ipso etiam bis teste haec a Pythagoreis dicebantur, cur ergo accusantur praeter veritatem a philosopho veracis nomen profitente? Cur argutiolis insectantur?

10 Sed non libenter ab his desistit, aliud cavillum in eosdem nectit 1. De elementis capite 1:⁷ *Quidam enim naturam ex numeris constituunt: veluti aliqui Pythagoreorum.*

Pythagorei numeri declarantur [in margine]

15 Sed quoniam in numeros incidimus ac omnes posthac recensendae a nobis sunt obiectiones, quae numeros habent, operae precium non minimum esse arbitror praefari huic rei quaedam, ex quibus pateat, quid sibi Pythagorei cum his numeris voluerint.

20 Id enim magnos quoque viros torquere solitum esse, non est obscurum. Multosque se potius omnes Peripateticos ab hinc CCCC annis esse persuasos tam stolidos philosophos Pytha-

⁶ πῦρ μὲν [τὸ μὲν πῦρ] ἐν τῷ μέσῳ λέγουσι [φασί] τὴν δημιουργικὴν δύναμιν {τὴν} ἐκ μέσου [τοῦ μέσου] πᾶσαν [ὅλην] τὴν γῆν ζωογονοῦσαν [τρέφουσαν], καὶ τὸ ἀπεψυγμένον [ψυχομένον] αὐτῆς ἀναθάλλουσαν [ἀνεγείρουσαν]. διὸ οἱ μὲν Ζηνὸς πύργον αὐτὸ καλοῦσιν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς Πυθαγορικοῖς [Πυθαγορείοις] ἱστόρησεν [διηγήσατο], οἱ δὲ Διὸς φυλακὴν, ὡς ἐν τούτοις, οἱ δὲ Διὸς θρόνον, ὡς ἄλλοι φασίν. ἄστρον [corr. ex ἀντρον] δὲ τὴν γῆν ἔλεγον ὡς ὄργανον καὶ αὐτὴν τοῦ χρόνου [Usp. Tekst jako različit od kritičkog izdanja SIMP. in Ph. 7.512.10 – 15]

⁷ ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν, ὥσπερ καὶ τῶν Πυθαγορείων τινές· [ARIST. Cael. 300a.16 – 17]

ⁱ Corr. ex excitans

ⁱⁱ Corr. ex antrum

pitagorovaca, a oni su razboritije od njih <to> sve uzimali.« Piše da su oni u tome prepoznavali simbol po običaju njegove škole: »Doista kažu da je vatra u sredini, djelotvorna moć iz sredine, koja hrani cijelu zemlju istjerujući njezinu hladnoću. Stoga je jedni zovu Jupitrovom kulom, kako je sam izložio u Pitagorinim izrekama, drugi Jupitrovom stražom, kao što je kod njih, a drugi opet Jupitrovim prijestoljem, kako drugi govore. Za zemlju su rekli da je zvijezda, kao da je i sama oruđe vremena.«³ Simbolički su to, dakle, mistički, alegorički, dva puta po njegovom vlastitom posvjedočenju, pitagorovci govorili, zašto ih dakle mimo istine napada filozof koji se javno izjašnjava kao onaj koji govori istinu, zašto ih progoni cjepidlačenjima?

No nije dragovoljno od njih odustao, drugo ismijavanje protiv njih pleće u 1. knjizi *O elementima*, u prvom poglavlju: »Neki prirodu uspostavljaju iz brojeva, kao neki od pitagorovaca.«

Objašnjavaju se pitagorovski brojevi [na margini]

No, jer dolazimo do brojeva i jer ćemo poslije morati ocijeniti sve primjedbe koje se odnose na brojeve, držim da će biti vrlo korisno prije ove stvari reći nešto na osnovi čega će biti jasno što su pitagorovci htjeli s tim brojevima.

Nije tajna da je to običavalo mučiti također velike muževe i da su mnogi, što više svi peripatetičari, od tada 400 godina bili uvjereni da su pitagorovci bili tako glupi filozofi da su uistinu

³ Usp. SIMP. in Ph. 7.512.10 – 15, Petrićev tekst se jako razlikuje od kritičkog izdanja: najveća je pogreška u krivom čitanju riječi ἄστρῳν kao ἄστρῳν što Petrić onda prevodi kao *antrum*, a ne kako bi trebalo kao *astrum*. Naime nema smisla da je zemlja kao špilja oruđe vremena. *Biti oruđem vremena* znači da se na temelju nje pojavljuje ili zamjećuje vrijeme. Vrijeme se, svakako, zamjećuje na temelju kretanja zvijezda, prije svega sunca. Zemlja je oruđe vremena, ako je i sama zvijezda – što u citatu jasno stoji.

goreos fuisse, ut revera putarent rerum naturas numeris hisce phantasticis, quibus numeramus, constare. Id persuasi sunt ex tam multis obiectionibus, quibus Aristoteles in eos invehitur: nihil aliud sibi aut cogitandum aut quaerendum existimantes, 5 quam quae Aristoteles quacumque ratione scripsisset.

At postquam viri huius cuspis tam grave vulnus Pythagoreis infligit, non aliunde mihi medela illis quaerenda est; quam ut eodem cuspe, sicuti olim Telepho illi accidit, convalescant. Non afferam igitur huc cuiusquam vel Pythagoreae vel alterius sectae 10 aut scholae philosophos. Aristotelem ipsummet adhibebo atque amantissimos illius admiratores.

Illud praefabor Pythagoram, Aegyptios ac Chaldaeos, a quibus doctrinas suas hauserat, uti antecedente libro tetigimus, imitatum, velamentis quibusdam scientias texisse, ne, si invulgarentur, passim cuivis de plebe segni ac nequam homini innotescerent. Velamenta haec duplicis generis fuere. Ea scilicet quae 15 Plutarchus ac Iamblichus nobiles authores symbola appellare, quale illud: gladio ignem ne fodito, vulgari via ne [308] incedito et consimilia, tum mathemata atque haec triplicia: numeri, figurae, harmoniae. His non aliter Pythagoras usus est, quam Orpheus fabulis, Aegyptii hieroglyphicis. Plus dicam Pythagorae haec fuisse loco secreti cuiusdam ac figurati sermonis, eadem vi ac ratione, qua libro *Peri herminias*ⁱⁱⁱ voces esse animae passionum symbola dicuntur. Et literae eorum, quae in voce sunt, sic 20 numeri, figurae, harmoniae symbola cogitationum Pythagorae fuerunt.

Id verum esse ostendam, ommitam Nicomachi ac Anatolii Theologumena numerorum: Plutarchi, Iamblichi, Syriani, Procli aliorumque maximorum philosophorum vel intercisas vel conti-

ⁱⁱⁱ Danas transliteriramo *Peri hermeneias* – iz Petrićeve transliteracije vidi se tadašnji izgovor.

smatrali da se priroda sastoji iz ovih uobraziljnih brojeva kojima brojimo. U to su uvjereni na temelju mnogobrojnih primjedbi kojima ih Aristotel napada, smatrajući da ne trebaju niti misliti niti pitati ništa drugo nego što je Aristotel iz već nekog razloga bio napisao.

Ali nakon što je koplje tog čovjeka nanijelo tako tešku ranu pitagorovcima, ne trebam negdje drugdje tražiti njima lijek, nego da od istog koplja ozdrave, kao što se nekada dogodilo onom Telefu⁴. Ne ću, dakle, ovdje navesti filozofe, bilo neke pitagorovske bilo druge sljedbe ili škole; samoga ću Aristotela navesti i one koji mu se najviše dive i vole ga.

Unaprijed ću reći to da je Pitagora oponašao Egipćane i Kaldejece od kojih je crpio svoje nauke, kako smo to dotakli u prethodnoj⁵ knjizi, da je nekim velovima pokrio znanosti da ne bi, ako bi se proširile u narodu, postale bez razlike poznate nekom čovjeku iz puka koji polako shvaća i koji je zao. Ti velovi bili su dvovrsni. Oni, dakle, koje Plutarh i Jamblih, poznati pisci, nazivaju simbolima, kao ono: *neka se mačem ne kopa vatra*⁶, *neka se ne hodi uobičajenim putem*⁷, [308] i slično. Potom ono matematičko trostruko: brojevi, likovi, harmonije. Njih Pitagora nije rabio drugačije nego Orfej priče, Egipćani hijeroglif. Još ću reći da je to bio Pitagorin običaj da umjesto nekog tajnog i slikovitog govora izriče simbole, iz iste nužde i razloga zbog kojeg se u knjizi *O tumačenju* kaže da su riječi simboli trpnja duše i slova simboli onoga što je u riječi. Tako su brojevi, likovi, harmonije bili simboli Pitagorinih razmišljanja.

Pokazat ću da je to istinito, zanemarit ću Nikomahove i Anatolijeve teološke rasprave o brojevima i umetnuta ili povezana tumačenja Plutarha, Jambliha, Sirijana, Prokla i drugih vrlo veli-

⁴ Telefa je kopljem ranio Ahilej, a izliječiti ga je moglo također samo Ahilejevo koplje.

⁵ Ne spominje to u prethodnoj, nego u prvoj knjizi 3. sveska, usp. str. 19–29.

⁶ PYTHAGORIST. Testimon. et fragm. c6.4 μαχαίραι πῦρ μὴ σκαλεύειν.

⁷ PYTHAGORIST. Testimon. et fragm. c6.14 τὰς τε λεωφόρους μὴ βαδίζειν.

nuatas enarrationes, Aristotelem ipsum in manus sumam, is nobis, quae quaerimus, aperiet. Ac primo loco, locus ultimo loco ab eo reprehensus id manifestum facit, non quidem mathematico, sed priore illo symbolico sermonis genere. Cum mundi medium
 5 testatur a Pythagoreis Iovis custodiam fuisse appellatum: τὸ δὲ μέσον εἶναι τοιοῦτον, {ὁ} Διὸς φυλακὴν ὀνομάζουσι^{iv}. Nec non Διὸς πύργον, *Iovis Turrim*, quod Simplicius ex Aristotelica Pythagoreorum placitorum collectione attulit. Qua loquendi ratione, cum inter sese dissererent, si Iovis turrim dixisset quis, alii
 10 statim medium intelligebant universi. Ita cum colorem dicerent, superficiem intelligebant, ita Aristotele exponente libro De sensu capite 3: καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ἐπιφάνειαν χροῶν ἐκάλουν.^v Et 2. Nichomachio capite 6:⁸ *Malum enim infiniti ut Pythagorei assimilabant, bonum vero finiti*. Id autem positum est ab eis in illa syzygia, quae commentariis in 3. De natura affertur a Themistio, a
 15 Philophono, a Simplicio ex Aristotelis aliis scriptis et ab Aegeo

INSTITUT
 ZA FILOZOFIJU

⁸ τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἵκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου. [ARIST. E N 1106b.29 – 30]

^{iv} Usp. ARIST. Ph. 293b.2 – 3.

^v Petrić ima oblik χροῶν, a postojeći su oblici χροῶν i χροῶν. Usp. ARIST. Sens. 439a.30 – 31.

kih filozofa; poslužit ću se samim Aristotelom, on će nam otkriti ono što tražimo. Na prvom mjestu, mjesto koje je on napadao na zadnjem mjestu, čini to potpuno jasnim ne matematičkim, nego onim prethodnim, simboličkim rodnom govora, jer potvrđuje da su pitagorovci sredinu svijeta nazivali *Jupitrovom stražom* τὸ δὲ μέσον εἶναι τοιοῦτον, {ὁ} Διὸς φυλακὴν ὀνομάζουσι⁸; također: »Jupitrovom kulom«⁹, što je Simplificije naveo iz Aristotelove zbirke pitagorovskih mišljenja. Zbog tog načina govorenja, kad su međusobno raspravljali, ako bi tko rekao: *Jupitrova kula*, drugi su odmah u tome podrazumijevali *sredinu sveukupnosti*. Tako, kada bi rekli *boja*, razumijevali su *површину*, kako je to Aristotel tumačio u knjizi *O osjetilu*, u trećem poglavlju: καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ἐπιφάνειαν χρῶαν ἐκάλουν »Pitagorovci su površinu nazivali bojom.«¹⁰ I u 2. knjizi *Nikomahove etike*, u šestom poglavlju: »Zlo su pitagorovci uspoređivali s beskonačnim, a dobro pak s konačnim.« To su oni <tj. pitagorovci> postavili u onoj *sizigiji*¹¹ koju u komentarima treće knjige *O prirodi*¹² navode Temistije, Filopon¹³,

⁸ Grčki nije Petrić preveo, nego samo parafrazirao u prethodnom tekstu.

⁹ Usp. PYTHAGORIST. Testimon. et fragm. b37.28 – 30: οἱ μὲν Ζηνὸς πύργον αὐτὸ καλοῦσιν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς Πυθαγορικοῖς ἰστόρησεν, οἱ δὲ Διὸς φυλακὴν, ὡς ἐν τούτοις, οἱ δὲ Διὸς θρόνον, ὡς ἄλλοι φασίν; također SIMP. in Ph.10.1355.9 – 10 καὶ Ζανὸς πύργον ἐκάλουν τὸ κέντρον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης μέτρον τῶν ἄλλων κινήσεων τὴν τῆς ἀπλανοῦς ἔλεγεν ὡς πρώτην καὶ συνηρημένην.

¹⁰ Grčki citat kod Petrića nepreveden

¹¹ onom paru, spoju

¹² *De Natura* nije baš čest prijevod za Aristotelovu *Fiziku i oslanja na frazu koja se ponavlja na više mjesta*, npr. ARIST. Ph. 184a. 14 – 16: τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης πειρατέον διορίσασθαι πρῶτον τὰ περὶ τὰς ἀρχάς.

¹³ Usp. PHLP. in Ph. 16.124.1 – 5: Ἰστέον γὰρ ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι πάντα τὰ ὄντα καὶ πάσας τὰς ἐναντιώσεις εἰς δύο συστοιχίας ἀνήγον, τὴν τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν τοῦ κακοῦ· ταύταις γὰρ πᾶσαν ἐναντίωσιν ἐμέριζον. τῇ μὲν γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ συστοιχία τὸ κρεῖττον τῶν ἐναντίων ἀπένεμον, τῇ δὲ ἀγαθὸν κακὸν μονὰς δυὰς περιπτόν ἄρτιον φιλία νεῖκος ὑπεροχή ἔλλειψις μέγα μικρόν διάκρισις σύγκρισις θεορμόν ψυχρόν τοῦ κακοῦ τὸ χειρόν·

Alexandro in primum de Sapientia, Bonum, Impar, Finis, Unum, Dextrum, Lux, Mas, Quiescens, Rectum, Quadratum. Et his contraria, Malum, Par, Infinitum, Multitudo, Sinistrum, Tenebrae, Femina, Motus, Curvum, Quadrangulum^{vi}.

- 5 Sed illustris hac de re est locus 1. Sapientiae capite 5. quem totum, quia maxime ad rem faciat, huc transcribam:⁹ *In his vero et ante hos, ii qui Pythagorei vocantur, mathematica tractantes, primum haec provehebant et innutriti in iis, horum principia entium principia existimarunt esse omnium. Et cum horum numeri sint natura primi,*
 10 *in numeris videbantur conspiciere similitudines multas entium et genitorum, magis quam in igne et terra et aqua, quia talis haec numerorum passio, iustitia et haec talis anima et mens, aliud vero occasio et aliorum, ut verbo dicam, unumquodque similiter. Adhuc etiam harmonicorum videntes in numeris et passiones et rationes, quandoquidem alia*

⁹ ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι τῶν μαθημάτων ἀψάμενοι πρῶτοι [πρῶτον] ταῦτά τε [ταῦτα] προήγαγον [προήγον], καὶ ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ᾤθησαν εἶναι πάντων. ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι, ἐν δὲ τούτοις [τοῖς ἀριθμοῖς] ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὖσι καὶ γιγνομένοις, μᾶλλον ἢ {ἐν} πυρὶ καὶ γῆ καὶ ὕδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχῆ {τε} καὶ νοῦς. ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀρμονιῶν [ἀρμονικῶν] ἐν ἀριθμοῖς ὁρῶντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους. ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνοντο [ἐφαίνετο] τὴν φύσιν ἀφωμοιώσθαι πᾶσαν [πᾶσιν], οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων εἶναι ὑπέλαβον <καὶ ὅσα εἶχον> καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμὸν [corr. ex ἀριθμῶν] {καὶ ὅσα εἶχον} ὁμολογούμενα <δεικνύναι> ἐν τε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἀρμονίαις πρὸς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον. κἂν εἴ τί που διέλειπε [διέλειπον], προσεγλίχοντο τοῦ συνειρομένην [συνηρμοσμένην] πᾶσαν αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν. λέγω δ' οἷον, ἐπειδὴ τέλειον ἢ δεκάς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναι φασιν, ὄντων δ' ἑννέα μόνον τῶν φανερῶν, διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν. διώρισται δὲ περὶ τούτων ἐν ἑτέροις ἡμῖν ἀκριβέστερον. [ARIST. Metaph.985b.23 – 986a.13]

^{vi} Corr. ex Quandrangelum

Simplicije¹⁴ iz drugih Aristotelovih spisa, i Aleksandar iz Ege u komentaru prve knjige *O mudrosti*: dobro: neparno, granica, jedno, desno, svjetlo, muško, mirujuće, ravno, kvadrat¹⁵, i njima suprotno: zlo: parno, beskonačno, mnoštvo, lijevo, mrak, žensko, kretanje, krivo, četverokut.

5

No slavno je o tome mjesto u petom poglavlju 1. knjige *Mudrosti*, koje ću cijelo ovamo prepisati, jer se u najvećoj mjeri odnosi na tu stvar: »Među njima pak i prije njih oni, koji se zovu pitagorovci, raspravljajući o matematici prvo su je razvili, te su budući odgojeni u njoj, smatrali da su njezina počela – počela svih bića. I budući da su brojevi po naravi prvi među njima <početlima> činilo <im> se da u brojevima vide mnoge sličnosti bića i nastalih stvari, više nego u vatri, zemlji, vodi, jer svojstvo je brojeva: jedanput pravednost, drugi put takva duša i um, drugo prilika, i od drugih, da tako kažem, svako pojedino slično; k tome videći da su u brojevima svojstva i razlozi harmonija, jer im se činilo da

10

15

¹⁴ SIMP. in Ph. 9.429.7 – 18 τὰς δὲ δέκα συστοιχίας αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης οὕτως ἐν ἄλλοις ἱστορεῖ: ἀγαθὸν κακὸν πέρας ἄπειρον περιττόν ἄρτιον ἐν πλῆθος δεξιὸν ἀριστερόν φῶς σκότος ἄρρεν θῆλυ ἤρεμοῦν κινούμενον εὐθύ καμπύλον τετράγωνον ἑτερόμηκες.

¹⁵ Usp. ALEX. APHR. in Metaph. 41.32 – 42.3: ἱστορεῖ δὲ ὅτι τινὲς τῶν Πυθαγορείων τὰς ἀρχὰς δέκα ὑπετίθεντο ἐναντιώσεις, ὅς καὶ πρῶτος τέλειος ἀριθμὸς αὐτοῖς ἐστὶ κατὰ συστοιχίας τινὰς τιθέντες, εἰς ἃς ἀνήγον καὶ τὰ ὄντα. καὶ τινὲς αὐταῖ εἰσιν, ἐκτίθεται: πέρας γὰρ καὶ ἄπειρον, περιττόν τε καὶ ἄρτιον, ἐν καὶ πλῆθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, ἄρρεν θῆλυ, ἤρεμοῦν κινούμενον, εὐθύ καμπύλον, φῶς σκότος, ἀγαθὸν κακόν, τετράγωνον ἑτερόμηκες.

quidem numeris omnibus videbantur naturam similem habere, numeri vero universa natura primi, numerorum elementa entium omnium elementa esse putarunt^{vii}. Et quaecunque habebant et universon coelum harmoniam esse et numerorum conformia demonstrare, in numeris et
 5 harmoniis ad coeli passiones et partes et ad universi conformationem colligentes haec accomodabant. Et si qua in re alicubi deficiebant, multum gliscebant, ut consonum sibi totum opus esse. Aio autem, veluti cum perfecta decas esse videatur et omnem numerum naturam comprehendisse, lata quoque in coelo decem esse dixerunt, cum tamen no-
 10 vem tantum sint apparentia ac propterea decimam antichthona faciunt: determinatum vero a nobis in aliis est de his exactius.

Ex quo loco multa habemus, sed illud praecipuum, quod demonstrare assumpseramus. Pythagoreos scilicet numerorum similitudines (ὁμοιώματα vocat ipse) rebus accomodasse, ita ut
 15 aliam similitudinem iustitiam, aliam [309] animam, aliam mentem, aliam occasionem.

Quam rem ipsam iterum capite 7. confirmat his verbis:¹⁰ Numerum quidem alium nullum esse praeter eum ex quo constat mundus. Quando enim in hac parte opinio et occasio ipsis fuerit, parum
 20 vero superius vel inferius iniustitia et secretio vel mixtio. In quibus eadem ratione videntur alium atque alium numerum ex similitudine vocasse opinionem, occasionem, iniustitiam, secretionem et mixtionem. Et libro 5. capite 4:¹¹ Pythagorei antea de quibusdam paucis, quorum rationes in numeros inferebant, veluti quid est occasio
 25 vel iustum vel nuptiae.

¹⁰ Ἀριθμὸν δ' ἄλλον μηδένα εἶναι παρὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, ἐξ οὗ συνέστηκεν ὁ κόσμος. ὅταν γὰρ ἐν τῷ μέρει δόξα καὶ καιρὸς αὐτοῖς ἦ, μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἢ κάτωθεν ἀδικία καὶ κρίσις [διάκρισις] ἢ μίξις. [ARIST. Metaph.990a.21 – 24]

¹¹ οἱ δὲ Πυθαγόρειοι πρότερον περὶ τινῶν ὀλίγων, ὧν τοὺς λόγους εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνήπτου, οἷον τί ἐστι καιρὸς ἢ τὸ δίκαιον ἢ γάμος. [ARIST. Metaph. 1078b.21 – 23]

^{vii} U grčkom citatu, bilj. br. 9, neke su riječi ispremiješane. Riječi: καὶ ὅσα εἶχον koje u navodu dolaze iza riječi ὑπέλαβον treba premjestiti iza riječi ἀριθμὸν {καὶ ὅσα εἶχον}, a riječ {δεικνύναι} je Petrićev termin koji bi trebao stajati umjesto nepostojećeg [εἶναι] iza riječi ὑπέλαβον.

i drugo doista ima narav sličnu svim brojevima i da su brojevi prvi u cjelokupnoj prirodi, smatrali su da su elementi brojeva elementi svih bića. I štogod postoji i sveukupno nebo da je harmonija i da pokazuje sukladnosti s brojevima, i dovodeći to u vezu s trpnjama i dijelovima neba i sa stvaranjem sveukupnosti prilagođavali su ih brojevima i harmonijama. I ako im je nešto u nekoj stvari nedostajalo, žarko su željeli da bi cijelo djelo bilo sebi sukladno. Kažem npr: jer se čini da je dekada savršena i da <taj> broj obuhvaća svu narav brojeva, rekli su da se i na nebu kreće deset <nebeskih tijela>, a budući da ih se zamjećuje samo devet, zbog toga postavljaju desetu – protuzemlju; ali o tome smo uistinu drugdje točnije odredili.«

Iz tog mjesta imamo mnogo toga, ali osobito ono što smo bili preuzeli da dokažemo. Pitagorovci su, naime sličnosti (ὁμοιώματα¹⁶ sam zove) brojeva prilagodili stvarima tako da je jedna sličnost pravednost, druga [309] duša, treća um, četvrta prilika.

Tu istu stvar ponovo potvrđuje u sedmom poglavlju ovim riječima: »Ne postoji nikakav drugi broj osim onog iz kojeg se sastoji svijet. Kad im je, naime, u tom dijelu bilo mnijenje i prilika, malo gore ili dolje bila je nepravda i izdvajanje ili miješanje.« U tome, na isti način, čini se da su uvijek drugi broj prema sličnosti zvali mnijenjem, prilikom, nepravdom, izdvajanjem i miješanjem. I u 5. knjizi u četvrtom poglavlju <piše>: »Pitagorovci su prije <raspravljali> o nekim malobrojnim <stvarima> čije su razloge svodili na brojeve, kao što je prilika ili pravedno ili brak.«

¹⁶ Usp. ARIST. Metaph. 985b.27

Ad locum superiorem Aegaeus Alexander interpretum vetustissimus commentaria scribens ait iustitiam Pythagoreos vocasse numerum quatuor vel novem, occasionem vero et Solem et Minervam ipsum septem. Quinque vero nuptias, unum mentem
5 et essentiam. Duo opinionem, motum, impositionem ob eas causas, quas ibi satis prolixè recenset.

Et Philoponus in iis commentariis, quos in Metaphysicos omnes scripsit, quos nos ex Cypro nobiscum attulimus, ad hunc locum ita scribit:¹² *Symbolice enim Pythagorei dicebant numeros^{viii} naturales formas et hos principium non materiale, sed definitivum, quia*
10 *etiam numerus terminat numerata, dicebant ergo ipsum 5 iustitiam, veluti medium inter 10 et 1, ipsum vero 7 occasionem seu tempus^{ix} ob septem lunae figurationes, unitatem vero mentem, ut impartibilem, dualitatem autem animam, quia hinc, illuc. Ipsum vero 3 opinionem,*
15 *quia non sit terminata, sed primus est indivisibilis et inconstans. Ipsum vero 4 corpus simpliciter, ipsum 5 physicum corpus, ipsum 6^x animatum corpus, quia per 3 primo impari animam et pari corpore. Ipsum autem 10 mundum, quia susceptivus ille quidem numerorum, hic vero omnis corporis. Quare decem etiam dicebant sphaeras inerrabili et septem errantibus et terrae addentes antichthona.*
20

Quae expositio, quamquam diversa sit ab Alexandria, quod antenus idem accidisse Pythagoricis his mathematicis putandum

¹² συμβολικῶς γὰρ οἱ Πυθαγόρειοι ἀριθμοὺς τὰ φυσικὰ εἶδη ἔλεγον. καὶ τούτους ἀρχὴν οὐχ ὑλικὴν, ἀλλ' ὀριστικὴν, ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς ὀρίζει τὰ ἀριθμούμενα. ἔλεγον οὖν τὸ Ε. δικαιοσύνην, ὡς μέσον τῶν Ι. καὶ τοῦ Α. τὸν δὲ Ζ. καιρὸν [ἢ χρόνον] διὰ τοὺς Ζ. σχηματισμοὺς τῆς σελήνης. τὴν δὲ μονάδα νοῦν, ὡς ἀμερῆ. τὴν δὲ δυάδα ψυχὴν, ἐπεὶ πόθην, πῆ. τὸν δὲ Γ. δόξαν, ἐπεὶ οὐχ ὄρισται, ἀλλὰ πρώτη ἐστὶν ἀδιαίρετος καὶ ἀβέβαιος. τὸν δὲ Δ. τὸ ἀπλῶς σῶμα, τὸν δ' Ε. τὸ φυσικόν, τὸν δὲ ς. τὸ ἔμψυχον σῶμα, διὰ γὰρ Γ. πρώτου περιττοῦ τῆς ψυχῆς καὶ ἀρτίου τοῦ σώματος. τὸν δὲ Ι. κόσμον, ἐπεὶ δεκτικὸν τὸν μὲν τῶν ἀριθμῶν, τὸν δὲ τοῦ παντός σώματος. διὸ καὶ δέκα ἔλεγον τὰς σφαίρας, τῆ ἀπλανῆ καὶ ταῖς ἑπτὰ τῶν πλανωμένων καὶ τῆ γῆ συνείροντες καὶ τὴν ἀντίχθονα.

^{viii} Corr. ex numerus

^{ix} U grčkom citatu nedostaju riječi ἢ χρόνον, dodane su prema latinskom prijevodu: *ipsum vero 7 occasionem seu tempus*.

^x Grčki znak za broj 6 zove se ἐπίσημον.

Aleksandar iz Ege, najstariji od tumača, pišući komentare gornjeg mjesta kaže da su pitagorovci pravednošću zvali broj četiri ili devet; prilikom pak i suncem i Minervom sam broj sedam; broj pet doista, brakom; jedan umom i biti; broj dva mnijenjem, kretanjem, položajem zbog onih razloga koje tamo dosta opširno ocjenjuje. 5

I Filopon u onim komentarima svih knjiga *Metafizike* koje je napisao, a koje smo sa sobom donijeli sa Cipra, uz to mjesto ovako piše: »Simbolički su, naime, pitagorovci govorili da su brojevi prirodne forme i da oni <brojevi> nisu materijalno počelo nego 10
pojmovno odredbeno, jer također i broj ograničava ono brojeno; govorili su, dakle, da je 5 pravednost, kao srednji između 10 i 1; a 7 uistinu da je prilika ili vrijeme zbog sedam mjesečevih oblikovanja, a da je jedinica um, kao nedjeljiva, a dva da je duša jer <ide> odavle tamo; a tri da je mnijenje jer nije određen, nego je 15
prvi nedjeljiv i nepostojan broj; sâm 4 je tijelo naprosto, a 5 fizičko tijelo; 6 je živo tijelo, jer je po tri, prvom neparnom <broju> duša a po parnom duša s tijelom; 10 je svijet jer prihvaća, onaj doista <sve> brojeve, a ovaj svako tijelo. Zato su govorili da ima također deset sfera jer su dodali protuzemlju <sferi> koja čvrsto 20
stoji i <sferama> sedam lutajućih <zvijezda> i zemlji.«¹⁷

Premda je to izlaganje donekle različito od Aleksandrova, treba smatrati da se s tom pitagorovskom matematikom usmje-

¹⁷ To je citat iz Pseudo-Filoponova Komentara *Metafizici* koji je Petrić preveo i objavio: /reprint/ PHILOPONUS, IOANNES, Expositiones in omnes XIV Aristotelis libros metaphysicos, Neudr. d. 1. Ausg. Ferrara 1583 / mit e. Einl. von Charles Lohr. – Stuttgart – Bad Cannstatt : Frommann-Holzboog, 1991. str. 5. Prijevod nije identičan, ali je očito riječ o istom citatu.

est, quod Aegyptiorum hieroglyphicis. Quibus ob diversas animalium vel plantarum proprietates, varias etiam rerum aliarum naturas significabant. Nec sunt vituperandi si mathematicis ἐντραφέντες, *innutriti* ea provexerunt: quandoquidem ut Philo-
 5 lopus est author, 1. Analytico Aristoteles laudatur, quia mathematicum studiosissimus ab eis nomina ὄρου, σχήματος, *termini et figurae*, partium propositionis et syllogismi symbola fecit. Quibus addere licet abecedaria illa terminorum symbola a geometris sumpta, quibus totam argumentandi artem non minus
 10 quam Pythagorei numeris reliquisque symbolis alias scientias, obscurissimam reddidit, eodem forte cum Pythagoreis studio, ne cuivis de plebe innotescerent. Quod quidem ad votum est consecutus.

Illud vero minime verum esse existimo, quod Aristoteles asserit allato iam loco:¹³ *Horum (numerorum) principia entium principia esse omnium existimarunt*. Et iterum:¹⁴ *Numerorum elementa entium elementa omnium esse putarunt*. Non enim putarunt phantasticos numeros esse rerum principia et si quos numeros entium principia putarunt, alios quam hosce quibus numeramus putarunt, ii vero sunt, quos ibidem ait idem Aristoteles:¹⁵ *Numeri vero uniuersae naturae primi*. Cuiusmodi est tetractys illa, quam aeternae naturae fontem appellarunt:¹⁶ *Ita per eum qui nostrae animae dedit tetractyn fontem aeternae naturae*.

Agnoverunt tales numeros atque eos sunt venerati Aristotelis amici Philoponus et Simplicius. Ille enim commentariis in 1.
 25 De anima commentario 68. multa praeclara de his numeris scribit. Quae quia nimium prolixa sunt, ut huc transcribantur omnia, per [310] summa capita percurram. ἀριθμοὺς μὲν οὖν ἐκάλουν

¹³ τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ᾤθησαν πάντων εἶναι. [ARIST. Metaph. 985b.25 – 26]

¹⁴ τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων εἶναι ὑπέλαβον. [ARIST. Metaph. 986a.1 – 2]

¹⁵ οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι. [ARIST. Metaph. 985b.33 – 986a.1]

¹⁶ Ναὶ μὰ τὸν ἀμετέρα ψυχᾶ παραδόντα τετρακτύν, παγὰν ἀενάου φύσεως. [PYTHAG. Carm. aur. 47 – 48]

ravalo na ono isto na što i s hijeroglifima Egipćana. Njima su <tj. hijeroglifima>, zbog različitih svojstava životinja i biljaka, označavali različite naravi drugih stvari. Ne smije ih se koriti, ako su je, odhranjeni na matematici, ἐντραφέντες¹⁸, promicali, kad se, kako Filopon piše, Aristotel u 1. knjizi *Analitike* hvali jer je trudeći se veoma oko matematike, njihove nazive: ὄρος, σχῆμα – krajnjeg pojma i figure, učinio simbolima dijelova suda i silogizma. Tome se mogu dodati oni abecedni simboli krajnjih pojmova uzeti od geometara kojima je cijelu vještinu dokazivanja, ne manje nego što su učinili pitagorovci brojevima i ostalim simbolima druge znanosti, učinio vrlo tamnom, možda čak i iz istog nastojanja kao i pitagorovci, da ne bi bilo kome iz puka postali jasni. Za tim je išao po <vlastitoj> volji.

Smatram da uistinu nije nimalo istinito ono što Aristotel tvrdi na već navedenom mjestu: »Smatrali su da su njihova počela – počela svih bića.« I opet: »Mislili su da su elementi brojeva elementi svih bića.« Nisu, naime, mislili da su brojevi u uobrazilji počela stvari i, ako su mislili da su neki brojevi počela bića, mislili su na druge nego što su to ovi kojima brojimo; to su oni koje isti Aristotel također izriče: »Brojevi su u cjelokupnoj prirodi prvi.« Takav je broj onaj *tetraktis* kojeg su nazivali izvorom vječne prirode: »Tako po onom koji je našoj duši dao tetraktis, izvor vječne naravi.«

Poznavali su takve brojeve i obožavali su ih Aristotelovi prijatelji Filopon i Simplicije. On, naime, u komentarima 1. knjige *O duši*, u 68. komentaru mnogo sjajnog piše o tim brojevima. Budući da je to preopširno da se sve ovamo prepíše, [310] navest ću po najvažnijim poglavljima: ἀριθμούς μὲν οὖν ἐκάλουν τὰ εἶδη

¹⁸ Usp. ARIST. *Metaph.* 985b.25

τὰ εἶδη^{xi}. *Numeros sane vocabant formas.* Tum quia materiam interminatam terminant, ut numeri terminant numerata, tum quia formae ab una omnium principe forma proveniunt, sicuti numeri ab unitate. Sed hi non sunt ii numeri, qui primi natura universi
 5 ab Aristotele loco iam allato dicebantur, sunt numeri secundarii vel potius tertii aut etiam quarti.

Primi illi sunt, quos principia harum formarum Philoponus ibi subnectit:¹⁷ *Principia vero formarum harum dicebant unitatem, dualitatem, trinitatem, quaternitatem, quae simul decadem constituunt:*¹⁸ *Decem dicebat esse quaternaria haec principia et communiter*
 10 *in entibus omnibus et proprie et in intelligibilibus et in naturalibus et in sensibilibus.*

Dein quo pacto communiter principia essent, exponit: κοινῶς μὲν ἐπὶ πάντων μονὰς μὲν τὰ νοητά^{xii} *Communiter quidem in*
 15 *omnibus unitas quidem intelligibilia, quia impartibilis sit eorum non solum essentia, sed etiam actio, in statu ac immobilitate sit. Dualitas autem scientia et scibilia, quia scientia sit transitus a terminato ad terminatum. Trinitas autem naturalia universalis et opinabilia circa quae opinio versatur. Ut enim naturalia, manentia quidem formis, contrarietatibus tamen hac et illac alterantur: ita opinio excitatur quidem a quopiam, non tamen terminate fertur, sed hoc et illo modo, ut et falsa et vera esse possit. Quaternitas autem in sensibilibus singulis est: punctum ut unitas, linea ut dualitas, superficies ut trinitas, corpus ut quaternitas. Haec communiter in omnibus entibus. Proprie vero*
 20 *in quoque entis genere, alio hoc modo quaternaria ista principia sunt. Scilicet in intelligibilium entium genere, naturalium, sensibilibus. In intelligibili prima unitas, dualitas, trinitas, quaternitas, idea cuiusque rei est, ut αὐτοζώου, per se animalis. Atque haec idea principium*

¹⁷ ἀρχὰς δὲ τῶν εἰδῶν τούτων ἔλεγε [ἔλεγον] τὴν μονάδα καὶ δυάδα καὶ τριάδα καὶ τετράδα. [PHLP. in de An. 15.76.12 – 13]

¹⁸ Δέκα εἶναι {οὖν} ἔλεγε τὰς τετραδικὰς ταύτας ἀρχὰς καὶ κοινῶς ἐν πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ ἰδίᾳ, καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς, καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς. [PHLP. in de An. 15.76.14 – 16]

^{xi} PHLP. in de An.15.76.3.

^{xii} Usp. PHLP. in de An.15.76.16 – 17.

»Brojeve su uistinu zvali formama.«¹⁹ Kako zato, jer ograničuju neograničenu materiju, kao što brojevi ograničuju ono brojeno, tako i zato, jer forme proizlaze od jedne forme koja je prva od svih <formi>, kao što brojevi <proizlaze> iz jednosti. Ali to nisu oni brojevi za koje je Aristotel na već navedenom mjestu rekao da su prvi po naravi sveukupnosti; to su sekundarni brojevi ili bolje treći ili čak četvrti. 5

Prvi su oni koje Filopon ondje dodaje kao počela tih formi: »Govorili su da su počela tih formi: jednost, dvojstvo, trojstvo, četvorstvo.« Oni zajedno uspostavljaju dekadu: »Govorio je da deset jesu ova četiri počela i da su zajedno u svim bićima i navlastito i u inteligibilnim i u prirodnim i u osjetilnim.« 10

Zatim izlaže na koji bi način počela bila zajedno: κοινῶς μὲν ἐπὶ πάντων μονὰς μὲν τὰ νοητά, »Zajednički nadasve, jedinstvo je ono inteligibilno, jer je nedjeljiva ne samo njegova bit, nego također i djelovanje; postoji u mirovanju i u nepokretnosti. 15 A dvojstvo je znanost i ono znatljivo, jer znanost je prelazak od ograničenog ograničenom. Trojstvo je ono sveukupno prirodno i dostupno mnijenju, ono na što se mnijenje odnosi. Kao što se prirodne stvari, koje su trajne s obzirom na forme, ipak mijenjaju amo-tamo s obzirom na suprotnosti, tako mnijenje biva nečim doista potaknuto, ali se ne kreće određeno, nego i na ovaj i na onaj način, tako da može biti i neistinito i istinito. Četvorstvo je u pojedinim osjetilnim <stvarima>: točka kao jedinstvo, crta kao dvojstvo, površina kao trojstvo, tijelo kao četvorstvo. To je zajedničko u svim bićima. Navlastito pak u pojedinom rodu bića; a na taj drugi način ono četvero su počela, to jest, u rodu inteligibilnih, prirodnih i osjetilnih bića. U inteligibilnom prvo jedinstvo, dvojstvo, trojstvo, četvorstvo, ideja je bilo koje stvari, kao npr. αὐτοζώου²⁰ – živog bića po sebi. Ta je ideja počelo drugih živih 20 25 30

¹⁹ Usp. također SIMP. in An. 11.28.22 ἀριθμοὺς λέγοντες τὰ εἶδη.

²⁰ Usp. PHLP. in de An. 15.77.15; In de An. 15.77.16; In de An. 15.77.19; Aet. Mund. 103.20; Aet. Mund. 114.24; Aet. Mund 114.25; Aet. Mund 118.23; Aet. Mund. 119.3; Aet. Mund. 119.8.

aliorum animalium est, quae per descensus proportionem ab eo procedunt, coelestium, naturalium, sensibilium. In quibus omnibus sint quaternaria haec principia, a primis abscedentia prout longius a primis proportionaliter descendunt. Ideo in anima quoque, quae haec omnia
 5 cognoscit, esse quaternaria haec principia sui discessus modo esseque in ea unitatem, ipsam mentem, quae cum sit impartibilis, simplici intuitu cognoscit intelligibilia. Dualitas vero in anima est dianoea. Haec enim est quae habet unde, quo, via quadam certa transiens a propositionibus ad conclusionem. Trinitas vero est opinio, quia haec excitata ad aliquid
 10 cognoscendum dubitat, veluti duplex illi via occurat an hanc vel illam ingrediatur, ac utrum affirmatio potius sit vera vel negatio. Quaternitas autem est sensus et phantasiae corporeae cognitiones corpori per quaternitatem significato correspondentes.^{xiii}

Eadem ferme a Simplicio Aristotelis itidem amico referuntur, nisi quod loco trium generum entium quatuor non in latum, sed in profundum statuere Pythagoreos affirmat genera: νοητά, ἐπιστητά, δοξαστά, αἰσθητά^{xiv}, intelligibilia, scibilia, opinabilia, sensibilia. Per quae omnia a supremo ad infimum permeare asserantur haec eadem quaternaria formarum principia. Quae omnia
 20 commentariis suis in metaphysicos (quibus hodie caremus) a se clarius fuisse exposita testatur. Illud addens ad confirmationem eorum, quae superius contendebamus, Pythagoreos numeris secreto ac symbolice usos fuisse:¹⁹ Viri illi vulgares vias evitantes et in secretis tradentes, solis dignis philosophiam, aliis per mathematica eam
 25 ostendebant nomina. Hac de causa superius admonuerat:²⁰ Non enim oportet Aristotelicae historiae inniti, quia omnino solum appa-

¹⁹ οἱ δ' ἄνδρες τὰς λεωφόρους ἐκτρεπόμενοι καὶ ἐν ἀπορήτοις, μόνοις τοῖς ἀξίοις παραδίδόντες τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τοὺς ἄλλους διὰ τῶν μαθηματικῶν αὐτὴν ἐνεδείκνυντο ὀνομάτων. [SIMP. in de An. 11.28.17 – 19]

²⁰ οὐ γὰρ δεῖ τῆ Ἀριστοτελικῆ ἐπερεῖδισθαι ἱστορία διὰ τὸ ὡς ἐπίπαν μόνον ἐκτίθεσθαι τὸ φαινόμενον. [SIMP. in de An. 11.26.13 – 15]

^{xiii} Latinski citat bez grčkog, osim na samom početku. Nastavni tekst grčkog citata je sličan, ali nije isti.

^{xiv} τὰ νοητά καὶ ἐπιστητά καὶ δοξαστά καὶ αἰσθητά. [Usp. SIMP. in de An. 11.29.13 – 14]

bića koja silaskom u nekoj proporciji od njega proizlaze, <počelo bića> nebeskih, prirodnih, osjetilnih. U svima njima ta su četiri počela, a odstupaju od prvih proporcionalno onoliko koliko dalje od prvih silaze. Stoga i u duši, koja sve to spoznaje, postoje ta četvera počela na način njenog odstupanja; jedinstvo je u njoj sam um koji, budući da je nedjeljiv, jednostavnim uvidom spoznaje inteligibilne predmete. Dvojstvo pak u duši je dijanoja; ona je, naime ona koja sadrži *odakle* i *kamo*, nekim sigurnim putem prelazeći od premisa konkluziji. Trojstvo je doista mnijenje jer ono, potaknuto da nešto spozna, dvoji, kao da mu se pruža dvostruki put, da li da pođe ovim ili onim i je li istinitija afirmacija ili negacija. Četvorstvo su pak spoznaje osjetila i tjelesne uobrazilje koje odgovaraju po četvorstvu označenom tijelu.«²¹

Gotovo isto izlaže Simplicije, također Aristotelov prijatelj, osim što tvrdi da su pitagorovci umjesto tri roda bića ustanovili četiri ne u širinu, nego u dubinu: νοητά, ἐπιστητά, δοξαστά, αἰσθητά²², inteligibilna <bića>, znatljiva, dostupna mnijenju i osjetilna. Tvrdili su da sve njih od najvišeg do najnižeg prožimaju ona ista četvera počela formi. Potvrđuje da je sve to jasnije izložio u svojim komentarima *Metafizike* (koje danas ne posjedujemo), dodajući to za potvrdu onoga što smo gore tvrdili, tj. da su pitagorovci rabili brojeve na tajni način i simbolički: »Oni muževi, izbjegavajući uobičajene puteve i prenoseći u tajnosti filozofiju samo dostojnima, drugima su je pokazivali pomoću matematičkih imena.« S tog je razloga gore upozoravao: »ne treba se oslanjati na Aristotelovu povijest, jer uopće izlaže samo ono

²¹ Usp. PHLP. in de An.15.76.16 – 17 – latinski je citat bez grčkog, osim na samom početku. Nastavni tekst grčkog citata je sličan latinskom prijevodu, ali nije isti.

²² Usp. SIMP. in de An. 11.29.13 – 14. τὰ νοητὰ καὶ ἐπιστητὰ καὶ δοξαστὰ καὶ αἰσθητὰ,

rens exponit. Ac negat umquam quemquam Pythagoreorum de anima sensitisse, quod ex ramentis, quae per aerem volitent, esset composita. Ita eum amicus eius, excusator perpetuus, aliquando etiam palam mendacii coarguit.

5 Necessario fuerunt haec omnia praemittenda, ut ex eorum cognitione ac collatione dignosceretur, an ea quae locis, quos afferemus Aristoteles Pythagoreis obiicit iure, an iniuria faciat. Quorum primum illud esto, quod est quaestione de infinito 3. Physico:²¹ *Hi quidem ut Pythagorei et Plato, per se non ut accidens*
10 *cuiquam alteri, sed ut substantia ipsum existat infinitum. Praeterquam quod Pythagorei in sensibilibus, non enim separabilem faciunt numerum.* Primum, hoc falsum est eos non separabilem [311] facere numerum, sed in sensibilibus ponere. Ponebant enim in intelligibilibus numerum, is procul dubio separatus erat in scibilibus
15 etiam atque opinabilibus, antequam in sensibilibus, sicuti amici sui duo nobis tradiderunt.

Deinde, an idem est numerus et infinitum? Infinitum quidem dicebant numerum parem, ut ipse ait: καὶ οἱ μὲν τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἄρτιον^{xv}, non autem omnem numerum. Deinde cum
20 infinitum id est, parem numerum dicebant substantiam per se esse, symbolice, uti Philoponus hic attestatur, dicebant, nec poterat recta illatione induci eos infinitum in sensibilibus ponere. Tota ergo cavillatio solvitur.

Solvitur etiam alia illa 1. De elementis, capite 1:²² *Quidam enim*
25 *naturam ex numeris constituunt, ut Pythagoreorum aliqui.* Aristoteles formis naturam constare ait. Pythagorei itidem formis, quas uti vi-

²¹ οἱ μὲν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων, καθ' αὐτό, οὐχ ὡς συμβεβηκός τινι ἑτέρῳ ἀλλ' ὡς οὐσίαν αὐτὸ ὄν τὸ ἄπειρον. πλὴν οἱ μὲν Πυθαγόρειοι ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, οὐ γὰρ χωριστὸν ποιοῦσιν τὸν ἀριθμὸν. [ARIST. Ph. 203a.4 – 7]

²² ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν, ὥσπερ τῶν Πυθαγορείων τινές. [ARIST. Cael. 300a.16 – 17]

^{xv} SIMP. in Ph. 9.455.15.

što se pričinja.« A poriče da je ikada neki od pitagorovaca o duši smatrao da je sastavljena iz komadića koji lete zrakom. Tako ga je njegov prijatelj, koji ga stalno ispričava, konačno javno optužio za laž.

Nužno je sve to trebalo unaprijed reći da bi se iz te spoznaje i povezivanja razaznalo je li ono što je Aristotel na mjestima koja ćemo navesti, pitagorovcima s pravom prigovorio ili im je učinio nepravdu. Od toga neka bude prvo ono što stoji u kvestiji o beskonačnom u 3. knjizi *Fizike*: »Oni doista, kao pitagorovci i Platon, <kažu> da samo beskonačno postoji po sebi ne kao akcident nečeg drugog, nego kao supstancija. Osim toga što pitagorovci u onom osjetilnom drže da broj nije odvojiv.« Prvo, nije istinito da oni drže da je [311] broj neodvojiv i da ga postavljaju u osjetilnom. Držali su da broj pripada onom inteligibilnom, a taj je bez sumnje odvojen također i u onom znatljivom i onom što je dostupno mnijenju, prije nego u osjetilnom, kako su nam to prenijela dva njegova <Aristotelova> prijatelja.

Zatim, je li isto broj i beskonačno? Govorili su doista da je beskonačno parni broj, kako sam kaže: καὶ οἱ μὲν τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἄρτιον, a ne svaki broj. Zatim, budući da je to beskonačno, govorili su da je parni broj supstancija po sebi; simbolički su to, kako ovaj Filopon svjedoči, govorili i nije im se moglo s točnim navodima uračunati da su postavljali beskonačno u osjetilnom. Cijelo se zabadanje <time> razrješava.

Rješava se i drugo, ono iz 1. knjige *O elementima*, u prvom poglavlju: »Neki naimo prirodu uspostavljaju iz brojeva, kao neki od pitagorovaca.« Aristotel kaže da se priroda sastoji iz formi, pitagorovci također iz formi koje su, kako smo vidjeli, zvali bro-

dimus, numeros vocabant et ipse fatetur 1. De anima capite 2:²³ *Formae vero numeri hi sunt rerum.* Et 1. Sapientiae capite 5. statim post allatam narrationem superius a nobis:²⁴ *Videntur etiam isti numerum putantes principium esse et ut materiam entibus.* Hoc
 5 Philoponus negat commentario 10. eius in locum allatum: καὶ τούτους ἀρχὴν οὐχ ὑλικήν, et hos principium, non materiale tamen. Quod confirmatur ex hoc eodem Philopono et Simplicio locis citatis nec non ex Aristotelis verbis modo positis.

Formae numeri hi sunt rerum, nam si formae sunt, non etiam
 10 materiale principium esse possunt, et ex his aliis, quae hoc loco sunt, quibus numeros rerum omnium substantiam esse affirmat: διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν ἀπάντων.^{xvi} Et capite 6:²⁵ *Hi vero numeros esse aiunt ipsasmet res.* Res inquam non sensibiles modo et materiatae, sed formales substantialesque et opinabiles
 15 et scibiles et intelligibiles. Quae cum revera viri illi statuerent, falso eis obiicitur quod est 7. capite eiusdem 1:²⁶ *Veluti consentientes aliis physiologis, quod ens hoc ipsum est quod sensibile est et comprehendit hoc quod coelum vocatur.* Tria namque illa praeter hoc ens genera entis noverant. Ex qua falsitate atque ex domestico illi
 20 genti loquendi more corruunt omnia, quae fini et infinito ibi opponuntur et ea praeterea, quae interrogat. Quomodo numerus causa sit eorum, quae in mundo fiunt, si nullus alius sit numerus ab hoc quo mundus constat.

Est enim alius etiam numerus ἐν τῷ αὐτοζώῳ, in ipso anima-
 25 li, in idea, uti antea docti sumus. Ex qua doctrina dubitationes etiam quae 2. libri Sophiae capitibus 4. et 5. proponuntur ab Aris-

²³ εἶδη δ' {οἱ} ἀριθμοὶ οὗτοι [τούτοι] τῶν πραγμάτων. [ARIST. de An. 404b.27]

²⁴ φαίνονται δὲ [δὲ] καὶ οὗτοι τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ ὡς ὑλὴν τοῖς οὐσίαις. [ARIST. Metaph. 986a.15 – 17]

²⁵ οἱ δ' ἀριθμοὺς εἶναι φασὶν αὐτὰ τὰ πράγματα. [ARIST. Metaph. 987b.27 – 28]

²⁶ ὡς ὁμολογοῦντες τοῖς ἄλλοις φυσιολόγοις ὅτι τό γε ὄν τοῦτ' ἐστὶν ὅσον αἰσθητὸν ἐστὶν καὶ περιεῖληφεν ὁ καλούμενος οὐρανός. [ARIST. Metaph. 990a.3 – 5]

^{xvi} Usp. ARIST. Metaph. 987a.19

jevima; sam priznaje u 1. knjizi *O duši*, u poglavlju drugom: »Ti su pak brojevi forme stvari.« I u 1. knjizi *Mudrosti*, u 5. poglavlju odmah poslije izlaganja koje smo gore naveli <kaže>: »Čini se također da oni smatraju da je broj počelo kao materija bićima.« To Filopon poriče u svojem desetom komentaru navedenog mjesta: καὶ τούτους ἀρχὴν οὐχ ὑλικήν.²³ »I oni kažu da je počelo, ali ipak ne materijalno.« To se potvrđuje iz tog istog Filopona i Sjmplicija na navedenim mjestima, pa čak i iz Aristotelovih riječi upravo izloženih. 5

Ti brojevi su forme stvari, a ako su forme, ne mogu biti također i materijalno počelo: <to se potvrđuje> i iz onog drugog što se nalazi na tom mjestu, čime tvrdi da su brojevi supstancija svih stvari: διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν ἀπάντων²⁴. I u 6. poglavlju: »Oni uistinu kažu da su brojevi same stvari; stvari, kažem, ne samo osjetilne i one koje su u materiji, nego oblikovne i supstancijalne, dostupne mnijenju, znatljive i inteligibilne.« Budući da su to ti muževi postavili, neistinito im se predbacuje ono što je u 7. poglavlju iste 1. knjige: »Kao suglasno držeći s drugim filozofima prirode da je biće ono što je osjetilno i uključuje ono što se naziva nebom.« Naime, poznavali su osim tog bića ona tri roda bića. Na temelju te neistinitosti i iz načina govorenja svojstvenog onome narodu ruši se sve što se tamo suprotstavlja granici i beskonačnom i osim toga ono, što pita: Kako broj može biti uzrok onoga što nastaje u svijetu, ako ne postoji nijedan drugi broj osim onog iz kojeg se svijet sastoji.²⁵ 10 15 20 25

Postoji, naime, i drugi broj, ἐν τῷ αὐτοζώῳ, u samom životu biću, u ideji, kako su nas prije poučavali. Iz tog nauka bez ikakve teškoće će se razriješiti dvojbe koje Aristotel izlaže u 2. knjizi *Mudrosti*, u 4. i 5. poglavlju što je izvrsno i učinio Veliki Sirijan.

²³ To je dio iz citata sa str. 96. bilj. 12.

²⁴ Usp. ARIST. *Metaph.* 987a.19

²⁵ I to je približni citat. Usp. ARIST. *Metaph.* 990a.18 – 22 ἔτι δὲ πῶς δεῖ λαβεῖν αἴτια μὲν εἶναι τὰ τοῦ ἀριθμοῦ πάθη καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ὄντων καὶ γιγνομένων καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ νῦν, ἀριθμὸν δ' ἄλλον μηθένει εἶναι παρὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐξ οὗ συνέστηκεν ὁ κόσμος;

totele, sine ulla difficultate dissolventur, quod et fecit egregie Magnus Syrianus, qui eas quoque et dubitationes et calumnias, quae duobus ultimis Sapientiae libris integris nectuntur, iam dudum refutavit et convulsit. Qui sane vir maximus, dum ag-
 5 greditur eam mathematicum Aristotelis discussionem, palam ac ingenue negat fuisse quemquam Pythagoreorum vel Platonem, qui dicerent figuras et magnitudines mathematicas in sensibili-
 bus esse. Scribit autem in haec verba: *Nam nec Pythagoreorum quispiam nec Plato ipse nec aliquis Platoniorum, qui eum secuti sunt,*
 10 *geometricas figuras et magnitudines in sensibilibus locavit.* Falsi ergo convincit Aristotelem, qui superiori capite dixerat:²⁷ *Necesse est, si sint mathematica, vel in sensibilibus esse ea, sicuti dicunt quidam.* A nemine enim id dictum Syrianus autumat. Corruunt ergo, quae ex hac suppositione inferuntur, illationes omnes.

15 Quod vero ait: *Neque separatas tales naturas esse, possibile ut sint.* Dicimus nos solvi facile ex tradita historia placitorum Pythagoricorum. Namque sunt corpora, superficies, lineae, puncta, numeri in rebus sensibilibus, opinabilibus, scibilibus, intelligibilibus. At si quaerat a me Aristoteles, quo id modo sit, quaeram ego
 20 quoque ab eo, qua ratione ipse 3. De anima capite 3. laudaverit eos, qui dixerant animam esse locum specierum? Si respondeat esse in anima species, prout natura animae capit, eadem respon-
 sione tuebor Pythagoreos esse mathemata in iis rerum generibus, prout natura generum eorum capax est, in intelligibili esse
 25 intelligibiliter, in scibili scibiliter, in opinabili opinabiliter.

Sed audentius Syrianus ad hunc locum ita scripsit: *In his pro-
 fecto suppositionem antiquioribus placentem redarguere tentat, sed
 nihil dicit adversus eam demonstrativum. Sed quae vulgarem forte ho-
 minem et eorum sententiam non assequentem perturbare posset.*

²⁷ ἀνάγκη δ', εἴπερ ἔστι τὰ μαθηματικά, ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι αὐτὰ καθάπερ λέγουσιν τινες. [ARIST. Metaph. 1076a.32 – 34]

On je također i one dvojbe i zlonamjerne optužbe koje se pletu u cijele dvije zadnje knjige *Mudrosti* već davno pobio i uzdrmao. Taj muž, uistinu najveći, kad pristupa onoj Aristotelovoj raspravi o matematici, javno i otvoreno niječe da je bio neki od pitagorovaca ili Platon koji bi tvrdio da su matematički likovi ili veličine u osjetilnim stvarima. A piše ovim riječima: »Naime, niti tko od pitagorovaca niti sam Platon niti tko od platoničara, koji su ga slijedili, nije smjestio geometrijske likove i veličine u osjetilnim stvarima.«²⁶ Uhvatio je Aristotela u neistini jer je u gornjem poglavlju rekao: »Nužno je ako postoji ono matematičko da je to i u osjetilnom, kako neki kažu, [...]«. Sirijan drži da to nitko nije rekao. Ruše se, dakle, sve one tvrdnje koje se donose pod tom pretpostavkom.

A to što kaže: »Niti da su te prirode odvojene, ne bi bilo moguće da postoje«²⁷ mi kažemo da se lako razrješava iz prenesene povijesti pitagorovskih mišljenja. Naime, postoje tijela, površine, crte, točke, brojevi u stvarima: osjetilnim, dostupnim mnijenju, znatljivim i inteligibilnim. A ako me Aristotel pita na koji to način biva, pitat ću ja također njega, zbog kojeg je razloga on sam u 3. knjizi *O duši*, u 3. poglavlju hvalio one koji su rekli da je duša mjesto vrsta. Ako bi odgovorio da je vrsta u duši toliko koliko to narav duše obuhvaća, istim odgovorom branit ću pitagorovce da je ono matematičko u onim rodovima stvari onako, kako je narav tih rodova za to sposobna, u inteligibilnom da su na inteligibilni način, u znatljivom na znatljivi način, u onom mnijenju dostupnom na način dostupan mnijenju.

No hrabrije Sirijan o tom mjestu piše ovako: »U tome uistinu nastoji pobiti pretpostavku koja se sviđa starijima, ali ništa ne kaže protiv nje na dokazni način, nego nešto što bi moglo možda zbuniti običnog čovjeka koji ne shvaća njihovu misao«.²⁸

²⁶ Nema grčkog, usp. SYRIAN. in *Metaph.* 84.21 -23 οὔτε γὰρ τῶν Πυθαγορείων τις οὔτε Πλάτων αὐτὸς οὔτε τῶν κατ' αὐτὸν Πλατωνικῶν τις τὰ γεωμετρούμενα σχήματα καὶ μεγέθη τοῖς αἰσθητοῖς ἐναπέθετο·

²⁷ Nema grčkog – možda je to grčki citat: ARIST. *Metaph.* 107b.11 – 12: ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κεχωρισμένας γ' εἶναι φύσεις τοιαύτας δυνατόν.

²⁸ Nema grčkog, usp. SYRIAN. in *Metaph.* 87.3 – 6, Ἐν δὴ τούτοις περὶ αὐτῶν μὲν ὑπόθεσιν ἀρέσκουσιν τοῖς αὐτοῦ πρεσβυτέροις φιλοσό-

Deinde etiam haec alia annectit: *Hanc quidem calumniam penes multam dogmatis inanitatem [312] operatur et concedit in dianoetica natura et intellectuali uniri et dividi haec mathematica eo cumulo, quem ipse absurdum esse dicit, quem tamen non sequi necessario. Nam ut A*
 5 *est in syllaba, in dictione, in oratione eadem absque ulla coacervatione, ita punctum idem in linea, superficie, corpore esse potest. Sed quoniam et eruditissime et acutissime et verissime, omnibus cavillis et ut ipse vocat calumniis, quae his libris continentur, quaeque quemvis vel otiosissimum hominem in legendis atque scrutandis defatigaret, Syrianus vere magnus respondit copiosissime: ut*
 10 *mihi ipsi et aliorum labori parcam omittere diutioris operam in redarguendis iis consumere: et finem huic descriptioni imponam illud admonens antea, si quem libido incesserit ea perlegendi, unico fundamento omnia ruere et collabi. Id autem est memoria*
 15 *tenere quatuor illa discentium entium genera, in quibus et solida et superficies et lineae et puncta et unitates et numeri et ideae etiam omnes suis tamen cuiusque modis reperiuntur.*

Addam unam, quae superest, physicam Aristotelis obiectionem, quam habet libro De sensu capite 5:²⁸ *Quod autem dicunt quidam Pythagoreorum, non est rationabile. Nutrirī enim dicunt quaedam animalia odoribus, primum namque videmus cibum oportere esse compositum. Etenim quae nutriuntur non simplicia sunt. Et rationem hanc augens subdit:*²⁹ *Praeterea neque aqua ipsa sola incommixta existens vult nutrire, corporeum enim quid oportet esse id, quod debet*
 20 *constituere. Adhuc multo minus rationi consonum est aerem corpore-scere. Negat hic aquam per se solam, non mixtam, nutrire posse. At libro 6. capite 16. anguillas affirmat nutriri aqua pluvia: καὶ γὰρ ζῶσι καὶ τρέφονται ὀμβρίῳ ὕδατι.^{xvii} Idem confirmat libro*

²⁸ ὁ δὲ λέγουσιν τινες τῶν Πυθαγορείων, οὐκ ἔστιν εὐλογον τρέφεσθαι γὰρ φασιν ἔνια ζῶα ταῖς ὀσμαῖς. πρῶτον μὲν [γὰρ] ὀρώμεν ὅτι τὴν τροφήν δεῖ εἶναι συνθετήν [σύνθετον]. καὶ γὰρ τὰ τρεφόμενα οὐχ ἀπλᾶ ἔστιν. [ARIST. Sens. 445a.16 – 19]

²⁹ ἐπεὶ δ' [ἔτι δὲ] οὐδὲ τὸ ὕδωρ ἐθέλει αὐτὸ μόνον ἄμικτον ὄν τρέφειν. σωματῶδες γὰρ τι δεῖ εἶναι τὸ συσθησόμενον. ἔτι πολὺ ἤττον εὐλογον τὸν ἀέρα σωματοῦσθαι. [ARIST. Sens. 445a.20 – 23]

^{xvii} ARIST. H A. 570a.11 – 12.

Zatim također dodaje ovo drugo: »Ovu optužbu diže s obzirom na veliku ispraznost nauka [312] i dozvoljava da se to matematičko ujedinjuje i dijeli u dijanoetičkoj i intelektualnoj prirodi u ovom gomilanju za koje sam kaže da je besmisleno, a ipak ga ne treba nužno slijediti. Naime, kao što A jest u slogu, u izgovoru, u jeziku, isto, bez ikakva nagomilavanja, tako točka može biti ista u crti, površini, u tijelu.«²⁹ No budući da Sirijan, uistinu velik, odgovara i vrlo učeno i vrlo oštroumno i vrlo istinito – pa i vrlo obilno – na sva cjepidlačarenja i, kako ih sam zove, zlonamjerne optužbe, koje su sadržane u tim knjigama i koje bi u čitanju i proučavanju umorile bilo kojeg čovjeka pa i onog s vrlo mnogo slobodnog vremena, da sam sebi i drugima uštedim trud i da izbjegnem dugotrajniji trud u trošenju na to da ih pobijam, završit ću ovo pisanje upozoravajući prije toga na to da, ako nekoga snađe želja da to pročita, da se na jednom temelju sve to ruši i pada. Treba pamtiti ona četiri roda bića za učenje među kojima se nalaze i čvrsta tijela i površine i crte i točke i jedinstva i brojevi i sve ideje, ali na vlastiti način svakog pojedinog.

Dodat ću jednu preostalu Aristotelovu fizičku primjedbu, koju ima u knjizi *O osjetilu*, u 5. poglavlju: »A ono što kažu neki pitagorovci, nema smisla. Kažu da se neke životinje hrane mirisima. Prvo, naime, vidimo da hrana treba biti složena. Hranjive stvari nisu jednostavne.« I pojačavajući taj razlog dodaje: »Uostalom, niti voda sama za sebe, nepomiješana, ne će hraniti, to mora, naime, biti nešto tjelesno, što treba izgrađivati, stoga je još manje razložito da zrak postaje tijelom«. Poriče tu da voda sama za sebe, nepomiješana, može hraniti. A u 6. knjizi, u 16. poglavlju tvrdi da se jegulje hrane kišnicom: »καὶ γὰρ ζῶσι καὶ τρέφονται ὀμβρίῳ ὕδατι.«³⁰ »I žive i hrane se kišnicom.« Isto potvrđuje u 8.

φοις διελέγγειν, λέγει δὲ πρὸς αὐτὴν ἀποδεικτικὸν μὲν οὐδέν, ὅσα δ' ἂν τὸν ἰδιώτην καὶ μὴ παρεπόμενον ταῖς ἐκείνων διανοίαις θορυβήσειεν.

²⁹ Samo za kraj citata postoji grčki. Usp. približni citat: SYRIAN. in *Metaph.* 87.33 – 36: ἀλλ' ὥσπερ τὸ α στοιχεῖον καὶ ἐν συλλαβῇ καὶ ἐν λέξει καὶ ἐν λόγῳ ἐν ὄν τῷ εἶδει καὶ ταῦτόν θεωρεῖται καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ἀπανταχοῦ, οὕτω καὶ ἡ στιγμὴ καὶ ἡ γραμμὴ καθ' ἑαυτὰς τε καὶ μετὰ τῶν συνθετωτέρων ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος διασώζουσι

³⁰ ARIST. H A. 570a.11 – 12 – nema Petrićeva latinskog prijevoda.

8. capite 2:³⁰ *Plurimae sane potabili aqua. An vero aqua pluvia mixta est; et si haec mixta est, quae nam simplex est? Ait multo minus rationabile esse aerem corporescere.*

Si scirem, quae animalia Pythagorei odoribus vivere dixissent, conferrem aeris corporestantiam cum aquae corporestantia, quae non solum nutrit, humores et carnes creat, sed etiam durissimas crustas circumcrescere facit carnibus piscium eorum, qui affixi manent, hos enim omnes sola aqua potabili nutriri ipse idem scribit modo allato capite in haec verba:³¹ *Ostraceorum animalium, quae immobilia sunt, nutriuntur potabili.* Hanc esse mari tenuiorem addit:³² *Penetrat enim per densa, quia tenuior est mari concoquente.* Si ergo tenuis aqua sola incommixta nutrit et ita nutrit, ut ex ea corporestant durissimae ostreae, cur non et aerem rationabile est ita corporescere in carnem saltem aliquam, qualis est chamaeleontis caro, quem multi amici mei et ego multoties in Cypro cum essem, multos dies ac menses vivos habuimus, nec umquam, etiamsi varias herbas, folia, flores, semina, insecta, alia apponeremus, quicquam comedere advertimus aere nutriri concluderemus, et rorido aere exhilarabantur.

Sed *mamicodiata*^{xviii} avicula Indica, quae numquam terram aut solidum quicquam contingere est a multis et indigenis et nostratibus curiosis viris visa, carnes tamen, nervos, ossa, rostrum, plumas habet: in aere nasci, in aere vivere ac mori creditur, quae alia re nutriri est existimanda quam aere? Quod si verum est in *mamicodiata* et in chamaeleonte, verum est aerem corporescere. Si aer corporescit, corporescit etiam vapor, qui sedes est odorum, res aere crassior et compositior, possibilis ergo est Pythagoreorum traditio. Non ergo iure est ab Aristotele reprehensa.

FINIS.

³⁰ αἱ μὲν δὴ πλεῖστοι τῷ ποτίμῳ ὕδατι [ARIST. H A. 592a.1 – 2]

³¹ τῶν μὲν οὖν ὀστρακοδέρμων ζώων τὰ μὲν ἀκίνητιζοντα τρέφεται τῷ ποτίμῳ. [ARIST. H A. 590a.18 – 20]

³² διηθεῖται γὰρ διὰ τῶν πυκνῶν, διὰ τὸ λεπτότερον εἶναι τῆς θαλάττης συμπετομένης. [ARIST. H A. 590a.20 – 21]

^{xviii} Češći je oblik riječi *manucodiata*.

knjizi 2. poglavlju: »Većina, naime, <hrani se> pitkom vodom.« Je li kišnica miješana, i, ako je ta miješana, koja je voda nemiješana? Kaže da još manje ima smisla da zrak tjelesno ojačava.

Kada bih znao za koje su životinje pitagorovci rekli da žive od mirisa, usporedio bih tjelesno jačanje od zraka s tjelesnim jačanjem od vode, koja ne hrani samo, ne stvara samo tekućine i mesa, nego također čini da i najtvrdje ljuske izrastaju oko mesa onih riba koje ostaju pričvršćene; za sve njih, naime, sâm to isto piše da se hrane samo pitkom vodom u upravo navedenom poglavlju ovim riječima: »Od školjkaša oni koji su nepokretni, hrane se pitkom <vodom>.« Za nju dodaje da je rjeđa od mora. »Prodi- re, naime, kroz gusto jer je rjeđa od mora s kojim je povezana.« Ako, dakle, rijetka voda sama nepomiješana hrani, i hrani tako da se iz nje tjelesno jačaju najtvrdje oštrige, zašto nema smisla da i zrak tako tjelesno jača bar neko meso, kakvo je meso kameleona koje smo mnogi moji prijatelji i ja, kad sam bio na Cipru, mnogo dana i mjeseci držali žive a nikada nismo primijetili da su išta jeli, premda smo im nudili različite trave, listove, cvjetove, sjemenje, kukce i drugo. Zaključivali smo da se hrane zrakom i da se raduju orošenom zraku.

Ali mamikodijata³¹, indijska ptičica za koju mnogi i indijski i naši znatiželjni muževi smatraju da nikada ne dotiče zemlju ili nešto čvrsto, ipak ima meso, živce, kosti, kljun, perje i vjeruje se da se rađa u zraku, da živi i da umire u zraku, kojom drugom stvari treba smatrati da se hrani, nego zrakom? Ako je to istinito s obzirom na mamikodijatu i kameleona, istinito je da zrak postaje tijelom. Ako zrak postaje tijelom, postaje tijelom i para koja je sjedište mirisa, stvar gušća od zraka i sastavljenija; moguća je, dakle, tradicija pitagorovaca; nije ju, dakle, s pravom Aristotel pobijao.

KRAJ

³¹ To je rajska ptica (*Paradisea apoda* L.) šarenih boja, na zapadu poznata od 1522; mislilo se da nema noge i da stalno lebdi u zraku, da živi od rose i da borce u borbi štiti od rana.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER IV

Platonicae dialectices cum Aristotelica
collatio ac discordia

5

Sumpsisse Aristotelem universae suae philosophiae summa omnia capita a priscis philosophis 8. antecedentis tomi libris late luculenterque, ut nobis persuademus, demonstratum est. Inter quae multa a Platone praeceptore exscripsisse ostendimus praecedentibus duobus huiusce tomi libris, quam falso in eos, a quibus dogmata non pauca sumpserat, invectus sit, palam factum est. Nunc maius nobis opus, maior moles pro Platone superest ac maior nobis pro eo labor exantlandus est.

Quem venerabilem virum discipulus iste multo saepius, acrius, acerbius quam antiquiorum quemquam vexavit, exagitavit sycophantamque in eum egit, tantum potuit in eo Xenocratis ab illo sibi in schola praelati indignatio, ut non vereretur ea in doctorem suum scriptis mandare, quae statim lecta et cum illius scriptis collata manifestae falsitatis eum coarguere possent. Quod ne se vivo fieret vitans, libros fere omnes suppressos tenuit, quia viverent multi sancti illius senis et auditores et amatores, qui possent sycophantias illas et detegere et etiam convincere. Post obitum eius libri centum et amplius annos latuere, quo spatio temporis et discipuli illi obierant et successores eorum alia dogmata induxerunt. Sed postquam libri a Tyrannione Grammatico, ab Andronico Rhodio in lucem sunt redditi, inter tot celeberrimos, tot admirabiles Platonicos, qui natalitia Platonis tum sancte celebrarent, dogmata illius explanarent, docerent, eveherent, in admiratione haberent, non parva est admiratione prosequendum neminem, quod sciamus, extitisse, qui eius tutelam contra Aristotelicas calumnias susciperet. Non defuerunt quidem Plotinus,

30

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III, KNJIGA 4.

Usporedba i neslaganje Platonove dijalektike
s Aristotelovom

5

U osam knjiga prethodnog sveska opširno je i jasno, kako smo uvjereni, dokazano da je Aristotel sve najznačajnije stvari cjelokupne svoje filozofije preuzeo od starih filozofa. Pokazali smo da je među njima mnogo toga prepisao od učitelja Platona, a u prethodne dvije knjige ovoga sveska postalo je očito kako je krivo napao one od kojih bijaše uzeo nemalo učenja. Sad nam preostaje veći rad, veći napor u zaštitu Platona, trebamo za njega podnijeti veći trud.

10

Tog je časnog muža onaj učenik grdio i kudilo mnogo češće, žešće i ljuće nego ikoga od starih te je prema njemu odigrao ulogu prijetvorna tužitelja. Toliko je u njemu bila snažna srdžba prema Ksenokratu, koji je u školi postavljen ispred njega, da se nije bojao to napisati protiv svojeg učitelja. A čim bi se to pročitalo i usporedilo s njegovim spisima, moglo bi mu to dokazati jasnu laž. Izbjegavajući da se to dogodi za vrijeme njegovog života, gotovo je sve knjige držao sakrivene, jer su još živjeli mnogi i slušači i ljubitelji onog časnoga starca, koji su mogli spomenute prijekove otkriti i također opovrgnuti. Nakon njegove smrti knjige su mu preko sto godina bile skrivene, kroz to su vrijeme oni učenici pomrli, a njihovi su sljedbenici uveli druge nauke. No, nakon što su Tiranion gramatičar i Andronik s Rodosa objelodanili te knjige, s ne malim čuđenjem treba primijetiti da se među tolikim veoma slavnim, tolikim divljenja vrijednim platoničarima koji su s tolikim štovanjem slavili Platonov rođendan, koji su njegove nauke objašnjavali, naučavali, promicali i njima se divili, nije, koliko znamo, našao nitko tko bi ga uzeo u obranu protiv Aristotelovih

15

20

25

30

Porphyrius, Iamblichus, Syrianus, Proclus, obiter inter commen-
tandum aliquid pro Platone interponere at eam provinciam aper-
te qui susciperet, calumnias in auctorem eorum philosophiae ab
Aristotele confictas detegeret ac defensaret, nemo est inventus.

5 Nos, quamquam nulla in re eminentissimis illis viris compa-
randi, audenti satis animo id munus nobis desumpsimus, non
aliam ob causam quam veritatis studio atque amore. Cuius veri-
tatis praecipuam curam philosophos, si modo eo nomine simus
digni, decet habere atque etiam, ut verum fateamur, quoniam
10 iustam quandam indignationem in nobis commovet, tam mali-
gnum, tam acre, tam acerbum persecutionis ac lacerationis stu-
dium ingrattissimi discipuli contra sanctissimum senem deque
illo optime meritum. Idque non solum arrogans, delusorium, sed
etiam falsum apertissime. Ea falsitas non hac nostra querimonia,
15 sed re ipsa verborum, sententiarum, calumniarum Aristotelica-
rum cum Platonicis et verbis et sententiis collatione manifesto
apparebit. Quamobrem ipsam rem aggrediamur atque ad hanc
praeclarissimam omnium discussionem nos accingamus.

Dialectices nomen [in margine]

20 Primo itaque loco dialecticam, uti aliarum omnium scientia-
rum ducem attingamus, in qua quidem parciore fuit Aristoteles
Platonis accusator, paucioribus enim quam alibi locis eum aper-
te reprehendit, sed occulte in pluribus ab eo dissentiens. Plato-
nis dialecticam doctrinam non probat. Id qua sit ratione factum
25 quandoque in errore versentur nostrates isti Peripatetici, qui pu-
tant Platonem rem logicam seu dialecticam ignorasse, libet hoc
libro ostendere. Cuius rei hoc esto initium.

Dialecticae definitio [in margine]

Dialecticam vocamus, quam Democritus antea, Peripatetici
30 postea ac Stoici omnes logicam appellaverunt. Zeno Eleatesⁱ, cui

ⁱ Corr. ex Cleates

kleveta. Doduše, Plotin, Porfirije, Jamblih, Sirijan i Proklo nisu propustili da tijekom komentiranja usput nešto ubace u prilog Platonu, ali se nije našao nitko, tko bi otvoreno preuzeo zadatak da otkrije klevete protiv tvorca njihove filozofije, koje je izmislio Aristotel, i da ga od njih obrani.

5

Zbog toga smo mi, premda se ni u čemu ne možemo usporediti s tim veoma istaknutim muževima, odvažna duha preuzeli na sebe taj zadatak, ne zbog drugog razloga, nego zbog nastojanja i ljubavi prema istini. Dolikuje da o toj istini posebnu brigu vode filozofi, ako smo još dostojni toga imena. Također i zato da priznamo istinu, jer u nama potiče neku pravednu ljutnju, zbog tako zlobnog, oštrog i ogorčenog nastojanja proganjanja i čerupanja prečasnog starca, koji je još za njega vrlo zaslužan – od tog sasvim nezahvalnog učenika. To je ne samo drsko i pogrdno, nego i najočitije neistinito. Ta se neistinost ne će jasno pokazati ovom našom tužaljkom, nego, na osnovi stvari same, tj. na temelju usporedbe Aristotelovih riječi, misli, kleveta s Platonovim riječima i tvrdnjama. Zbog toga krenimo na samu stvar i pripremimo se za ovu od svih najsajjniju raspravu.

10

15

Ime dijalektike [na margini]

20

Na prvom mjestu pozabavimo se s dijalektikom, kao vodičicom svih drugih znanosti, u kojoj je Aristotel bio suzdržaniji Platonov tužitelj, na manje ga, naime, mjesta nego drugdje, otvoreno pobija, ali potajno ne slažući se s njime u mnogim stvarima, ne odobrava Platonovo dijalektičko učenje. Odgovara mi da u ovoj knjizi pokažem iz kojeg se razloga to dogodilo, i u kolikoj su zabludi oni naši peripatetičari koji misle da Platon nije poznavao logiku ili dijalektiku. Ovo neka bude početak te stvari.

25

Definicija dijalektike [na margini]

Dijalektikom nazivamo ono što su najprije Demokrit, a kasnije peripatetičari i svi stoici nazvali logikom. Zenon iz Eleje,

30

inventionis eius honos est tribuendus, dialecticam quoque nuncupavit, quo nomine Socrates, Euclides Euclideique omnes, Plato atque Aristoteles usi sunt, apud quos etiam antea admonuimus, nusquam [314] logices nomen pro hac seu arte seu facultate
5 legi. Dialecticam autem ac logicam non aliud esse quam rationis humanae rectum usum, ac veluti animae apud se dialogum ex Platone mox apparebit. Sed paucula quaedam praefari liceat ad hanc disquisitionem non parum facientia.

Scientiae platonicae definitio [in margine]

10 Omnis Zoroastri antiquissimi omnium sapientum, Chaldaeorum, Assyriorum, Persarum, Indorum, omnis Mercurii Aegyptiorumque, omnis Hebraicorum, Esseorum, omnis Graecorum, Orphicorum, Pythagoreorum Platoniorumque schola animam
15 humanam utraque temporis parte aeternam facit: a patre tamen intellectu in sempiternitate eam processisse asserit, a quo pro captu eius formas rerum omnium essentialiter secum asportasse tradit, eas formas descensu in corpus obscurari atque obtundi easdemque sensuum nunciis ac revelatione quadam excitari ad
20 formarum externarum cognitionem: deinde per eas in se ipsam revolutione ad essentialium formarum recognitionem verti, quae nihil sit aliud quam reminiscentia quaedam: ideoque scientias nostras, reminiscentias, hoc est priorum sui ipsorum cognitionum resumptiones esse et credidit et astruxit.

Scientiae apud Aristotelem [in margine]

25 Aristoteles, qui non Platoni solum, sed veteribus omnibus, quibus potuit dogmatibus sese opposuisse videri voluit, animam humanam non ab intellectu aut alia superiore essentia, sed uti reliquorum brutorum animas de materiae sinu videtur eduxisse, praeter unum intellectum, quem ait deforis nescio unde, accedere.
30 Quem intellectum suorum sectatorum nullus satis potuit explicare, quis nam esset, divinusne an humanus, unicus an

kojemu treba pripisati čast da ju je izumio, nazvao ju je i dijalektikom. Tim su se imenom služili Sokrat, Euklid i svi euklidovci, Platon i Aristotel, kod kojih smo već prije napomenuli da se nigdje [314] za ovu ili vještinu ili sposobnost ne čita ime logika. Uskoro će prema Platonu biti jasno da dijalektika ili logika nije drugo nego ispravna upotreba ljudskog razuma i kao neki dijalog duše sa sobom samom. Ali neka bude dopušteno dati kratki uvod, koji će nemalo koristiti za ovo istraživanje. 5

Definicija platoničke znanosti [na margini]

Sva škola Zoroastra, najstarijeg od svih mudraca, Kaldejaca, Asiraca, Perzijanaca i Indijaca, sva škola Merkura i Egipćana, sva škola Hebreja i Esena, sva škola Grka, orfika, pitagorovaca i platoničara, čini ljudsku dušu vječnom na obje strane vremena, no ipak tvrdi da je ona potekla od oca razuma u vjekovječnosti; predaja je da je od njega, u skladu s njegovim svojstvom, sa sobom donijela forme svih stvari u njihovoj biti, ali da te forme silaskom u tijelo bivaju tamne i zamagljene, pa se najavama osjetila i nekom objavom potiču na spoznaju vanjskih formi; zatim da se preko njih, okretanjem sebi, <duša> okreće prepoznavanju bitnih formi ; to prepoznavanje nije ništa drugo do neko sjećanje. I zato je vjerovala i potvrđivala da su sva naša znanja sjećanja, tj. oživljavanje samih prijašnjih spoznaja sebe. 10 15 20

Znanosti kod Aristotela [na margini]

A Aristotel koji je htio da se čini, da se učenjima suprotstavio, ne samo Platonu, nego i svim starima kojima je mogao, čini se da ljudsku dušu nije izveo od razuma ili neke druge više biti, nego, kao i duše nerazumnih životinja, iz krila materije – osim jedinog razuma, o kojem je rekao da dolazi izvana, ne znam odakle. Za taj razum nitko od njegovih sljedbenika nije mogao dovoljno objasniti koji je, božanski ili ljudski, jedan jedini ili mnoštven; je 25 30

multiplicatus. Anque idem sit cum eo quem materialem vocant, quem nudum omnium formarum actu, potentia omnium capacem, non aliter ac materiam illam, unde eductus est, asserunt esse. Ideoque nullas illi rerum formas essentialiter ingenitas esse
5 ac propterea vanas illas scientiarum reminiscentias his in libris logicis ostendere annexus est. Sed scientias esse recentes ac novas omnino notitias, quas itidem sensuum ministerio acquirere nos singulares primo, deinde suo opere universales effici docetⁱⁱ.

Discrimen Platonicae et Aristotelicae dialecticae

10 [in margine]

Hoc primum ac summum est in Dialectica inter Platonem atque Aristotelem discrimen. Duae primae conformitates primas notitias a sensibus oriri, scientiam esse effectus cum causae connexionem. Sed haec postea etiam clarius.

15 **Dianoetae descriptio** [in margine]

Potentiam eam animae, quae a singularibus per sensum acceptis notitiis universales illas vel revelaret vel affingeret causasque effectibus vel annecteret vel connecteret; uterque voce eorum linguae *διάνοιαν*, *dianoetam* vocavit, quo nomine nos quoque,
20 quia latine proprie exprimi non potest, posthac utemur. Hanc *dianoetam* Plato in *Sophista* sic descripsit:¹ *Nonne ergo dianoeta et sermo idem? Praeterquam quod illa intra animam ad se ipsam dialogus sine voce factus est, hoc ipsum nobis nominatum est dianoeta?* Et paulo post:² *Dianoeta quidem ipsius ad se ipsam animae dialogus est.* Qualis

¹ οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταῦτόν; πλὴν ὁ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος τοῦτο αὐτὸ ἡμῖν ἐπωνομάσθη, διάνοια; [PLATO, *Sph.* 263.e.3 – 5]

² διάνοια μὲν αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν διάλογος τῆς ψυχῆς. [PLATO, *Sph.* 264.a.9]

ⁱⁱ Corr. ex docent

li isti s onim kojeg zovu materijalnim, o kojem tvrde da je aktualno bez ikakve forme, ali je potencijalno sposoban sve ih primiti, baš kao i ona materija iz koje je izveden, te da mu stoga nikakve forme stvari nisu bitno urođene; zato se u tim logičkim knjigama 5
trudio pokazati da su isprazna ona sjećanja na znanja. Naučava da su znanosti svježja i sasvim nova saznanja koja najprije stječe-
mo posredstvom osjetila kao pojedinačna, a onda njegovim djelovanjem postaju opća.

Razlika između Platonove i Aristotelove dijalektike [na margini]

Prva je to i najvažnija razlika u dijalektici između Platona i Aristotela. Prve dvije sukladne teze: da prva znanja potječu od osjetila, a da je znanost učinak logički vezan s uzrokom. O tom poslije jasnije.

Opis *dijanoje* [na margini]

Onu moć duše koja od pojedinačnih, posredstvom osjetila primljenih znanja, ona opća ili ponovo otkriva ili tvoreći ih pridodaje i uzroke i učinke ili povezuje ili nadovezuje, jedan je i drugi svojim jezikom nazvao *διάνοια*, *dijanoja*; tim ćemo se imenom i mi također nadalje služiti jer se latinski ne može potpuno 20
izraziti. Tu je *dijanoju* Platon u *Sofistu* ovako opisao: »Zar nisu *dijanoja* i govor isto?« Ne zovemo li to samo *dijanoja*, osim što je ona u duši razgovor sa sobom nastao bez glasa? A malo kasnije: »*Dijanoja* je razgovor duše same sa sobom.« Kakav je taj dijalog,

autem hic dialogus sit, in Theaeteto explanavit de ipsa eius actione loquens:³ *Dianoestae*ⁱⁱⁱ, *hoc est: ratiocinari numquid, quod ego quoque vocas. Theae. Quid vocas? Socr. Sermonem, quem ipsa ad se ipsam anima peragit de iis qua considerat, ut nesciens tibi pronunciem,*
 5 *hoc enim mihi apparet ratiocinans non aliud quam loqui, ipsa se ipsam interrogans et respondens et affirmans et non affirmans.* Dialogus ergo rite animae interrogatione ac responsione constans nec non affirmatione ac negatione dianoese operatio est. Nomenque dialecticae hoc διαλέγεσθαι, dissertationi dedit. Sic enim in Cratylo
 10 docuit:⁴ *Eum vero qui interrogare et respondere sciat, aliud quid tu vocas, quam dialecticum.* Reipublicae quoque 7. de dialectica multa locutus ita concludit:⁵ *Legem sane feres ipsis hanc maxime disciplinam amplecti, ut interrogare atque respondere scientissime possint.*

Convenit Aristoteli in hoc cum praeceptore dialecticam in
 15 interrogatione ac responsione versari initio primi Analytici, Dialecticam propositionem ad aliarum propositionum, definitionem diffinienti:⁶ *Dialectica vero interroganti quidem interrogatio contradictionis.* [315] Id quoque Topica (si modo sua sunt) et primo libro et 8. declarant et alibi passim legitur. Sed hoc erit hac in re
 20 discrimen, quod Aristoteles dialecticum ad tria tantum alligat ac velut vincit (utamur hisce Topicis pro Aristotelicis, neque enim si, ut putamus nos, Eudemi sunt, longe ab Aristotelica traditio-

³ τὸ δὲ διανοεῖσθαι ἄρ' ὅπερ ἐγὼ καλεῖς; Θεαι. τί καλῶν; Σωκ. λόγον ὃν αὐτὴ πρὸς αὐτὴν ἢ ψυχὴ διεξέρχεται περὶ ὧν ἂν σκοπῆ. ὥς γε μὴ εἰδῶς σοὶ ἀποφαίνομαι. τοῦτο γὰρ μοι ἰνδάλλεται διανοουμένη οὐκ ἄλλο τι ἢ διαλέγεσθαι, αὐτὴ ἑαυτὴν ἐρωτῶσα καὶ ἀποκρινομένη, καὶ φάσκουσα καὶ οὐ φάσκουσα. [PLATO, Tht. 189.e.2 – 190.a.2]

⁴ τὸν δ' ἐρωτᾶν καὶ ἀποκρίνεσθαι ἐπιστάμενον ἄλλο τι σὺ καλεῖς ἢ διαλεκτικόν; [PLATO, Cra. 390.c.10 – 11]

⁵ νομοθετήσεις δὴ αὐτοῖς ταύτης μάλιστα τῆς παιδείας ἀντιλαμβάνεσθαι, ἐξ ἧς ἐρωτᾶν [ἐξἐρωτᾶν] {τε} καὶ ἀποκρίνεσθαι ἐπιστημονέστατα οἰοί τ' [οἷον τε] ἔσσονται; [PLATO, R. 534.d.8 – 10]

⁶ Διαλεκτικὴ δὲ πυνθανομένῳ μὲν ἐρώτησις ἀντιφάσεως. [ARST. A Pr. 24b.10 – 11]

ⁱⁱⁱ To je Petrićeva fonetska transliteracija u skladu s tadašnjim grčkim izgovorom.

u Teetetu je objasnio govoreći o toj njezinoj djelatnosti. »*Dianoesthai*, tj. razmišljanje, nazivaš li ono isto što i ja? – Teetet: Što nazivaš? – Sokrat: Govor što ga sama duša sa sobom vodi o onom što razmatra; reći ću ti kao onaj koji ne zna. Naime, čini mi se da duša, dok razmatra, ne čini drugo nego razgovara, sama sebe ispitujući i odgovarajući, tvrdeći i poričući.« Dakle, razgovor duše po pravilima, koji se sastoji u pitanju i odgovoru, kao i u tvrdnji i nijekanju, jest djelatnost te *dijanoje*, i to *διαλέγεσθαι* dalo je raspravljanju ime dijalektika. Tako je, naime, učio u *Kratilu*: »Kako drugačije nazivaš onoga koji zna pitati i odgovarati, nego dijalektičarom.« I u 7. knjizi *Države*, mnogo također govoreći o dijalektici ovako je zaključio: »Donijet ćeš im taj zakon da najviše prihvate ono obrazovanje kako bi mogli najznanstvenije pitati i odgovarati.«

Aristotel se slaže sa svojim učiteljem na početku *Prve analitike* u tome da se dijalektika bavi pitanjem i odgovaranjem, dijalektičkim sudom u odnosu na druge sudove, definicijom u odnosu na ono što se definira. »Dijalektika je za onog koji ispituje, pitanje koji će dio proturječja sugovornik izabrati.« [315] To također tumači *Topika* (ako je njegovo djelo) u 1. i 8. knjizi, a čita se i drugdje na raznim mjestima. Međutim, u tome je bila u toj stvari razlika, jer Aristotel dijalektičara obvezuje i kao da ga veže za tri stvari (poslužimo se ovom *Topikom* kao Aristotelovom, naime niti ako je, kako mi mislimo, Eudemova, ipak nije daleko od aristotelov-

ne absunt:⁷ *ad exercitationes, ad colloquia, ad philosophicas scientias.* Haec tria declarans ait:⁸ *Methodum enim habentes facilius de omni proposito argumentari poterimus. Ad colloquia vero, quia enumerantes multorum opiniones non ex alienis, sed ex propriis dogmatibus collo-*
 5 *quemur cum ipsis, discutientes quidquid non bene videbuntur dicere nobis. Ad philosophiae vero scientias, quia potentes ad utraque dubitare facilius in singulis, conspiciemus et verum et falsum.*

Hos sane duos ultimos usus omnibus libris suis Aristoteles inseruit: Philosophiae, Sophiae, Physicae, Politicae, in omnibus
 10 namque enumerat, pro suo tamen libitu, aliorum opiniones easque μεταβιβάζει refert, atque in omnibus dubitat prius, deinde quae sibi videntur, affert. Priorem usum intellexit, cum initio libri ait:⁹ *Methodum invenire, ex qua poterimus syllogizare de omni proposito problemate ex opinione conceptis et ipsi sermonem sustinen-*
 15 *tes nihil dicemus subcontrarium.* Hanc methodum, qua disputaturi ex receptis iam opinionibus (illud enim ἐνδόξων ita intelligendum est, non ut plerique pro probabilibus) possint disserere ita, ut adversarium vel superent vel saltem non superentur neque contraria iam positae cogantur dicere, exercuerunt quadringentis
 20 iam ab hinc annis apud monachos atque adhuc inter eosdem nec non in scholis Italicis regnat. Sed nulla ad philosophicas scientias utilitate, quod tamen eos latet, putantque se eo maxime philosophos esse, quo minime philosophi sunt, quoniam ab eo more Aristoteles (seu Eudemus eius auditor) philosophicum morem
 25 tertio loco secreverit.

⁷ πρὸς γυμνασίαν [τὰς γυμνασίας], πρὸς τὰς ἐντεύξεις, πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας. [ARIST. Top. 101a.27 – 28]

⁸ μέθοδον γὰρ ἔχοντες ῥᾶον περὶ <παντός> τοῦ προτεθέντος ἐπιχειρεῖν δυνησόμεθα. πρὸς δὲ τὰς ἐντεύξεις, διότι τὰς τῶν πολλῶν κατηριθμημένοι δόξας [δόξαν] οὐκ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων δογμάτων ὁμιλήσομεν πρὸς αὐτούς, μεταβιβάζοντες ὅ τι ἂν μὴ καλῶς φαίνονται λέγειν ἡμῖν. πρὸς δὲ τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας, ὅτι δυνάμενοι πρὸς ἀμφοτέρω διαπορῆσαι ῥᾶον ἐν ἐκάστοις κατοψόμεθα τὰληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος. [ARIST. Top. 101a.29 – 36]

⁹ μέθοδον εὐρεῖν ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι [συλλογίσασθαι] περὶ παντός τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων, καὶ αὐτοὶ λόγον ὑπέχοντες μηδὲν ἐροῦμεν ὑπεναντίον. [ARIST. Top. 100a.18 – 21]

ske tradicije): »za vježbanje, za razgovor, za filozofske znanosti.« To troje tumačeći kaže: »Ako imamo metodu, lakše ćemo moći obrazlagati o svakom predloženom predmetu; za razgovor pak, jer kad nabrojimo mnijenja mnogih, ne ćemo razgovarati s njima na temelju tuđih mišljenja, nego na temelju vlastitih učenja, raspravljajući o onome što će nam se činiti da ne kažu dobro; a za filozofske znanosti, budući da smo sposobni dvojiti o jednom i drugom, lakše ćemo u svakom pojedinom spoznati i istinito i neistinito.«

Te je dvije posljednje primjene Aristotel unio u sve svoje knjige: o filozofiji, mudrosti, fizici, politici; u svima, naime, nabraja – no proizvoljno – mnijenja drugih pa ih μεταβιβάσει, izvrće, te o svemu prvo dvojiti, a onda donosi ono što se njemu čini. Prvu je primjenu podrazumijevao kad na početku knjige piše: »Naći metodu kojom bismo mogli tvoriti silogizme o svakom predloženom problemu, od onih utemeljenih na mnijenju, sami se suzdržavajući od iskaza da ne kažemo ništa protuslovno.« Tu metodu po kojoj oni što kane raspravljati na osnovi već prihvaćenih mnijenja (jer ono ἐνδόξων treba upravo tako shvatiti, a ne na osnovi vjerojatnih postavki, kako to čini većina), mogu raspravljati tako da ili protivnika nadvladaju, ili da bar ne budu nadvladani, i da ne budu prisiljeni reći nešto suprotno onomu postavljenom – primjenjivali su redovnici već prije 400 godina. Još i sada ona kod njih vlada, pa i u talijanskim školama, no ni na kakvu korist za filozofske znanosti. Oni toga nisu svjesni i misle da su po onome najvećma filozofi, po čemu su najmanje filozofi, jer je Aristotel (ili Eudem, njegov slušač) od tog običaja na trećem mjestu razlikovao filozofski običaj.

Hosce locos, quibus ex dubitatione verum et falsum eliciatur, ex enumeratione alienarum opinionum earumque confutatione propriae sententiae constituentur: ex disputatione vel adversarius vincatur vel ipse in contrarium non adducatur, Plato non
 5 ignoravit, nam 7. Reipublicae scriptum est de hoc usu postremo:¹⁰ *Non enim videntur tibi in his efficaces dialectici esse?* Et mox:¹¹ *Sed iam dixi non potentes quidam dare et recipere sermonem.* De hoc tertio usu intelligens, sed clarius in Sophista:¹² *Et mihi duplex appa-*
 10 *ruit quidam, alium^{iv} quidem publice et longis sermonibus ad multitudinem potentem ironice loqui perspicio, alium privatim et brevibus sermonibus cogentem suum collocutorem contraria ipsum sibi dicere.* Hoc autem fieri interrogationibus non multo post docet:¹³ *Quod vero in privatis et concisis interrogationibus ad responsiones, num debemus vocare aliud quam contradictorium?*

15 Duos autem illos usus opere ipso docuit, nam Euthyphrone, Euthydemo, Protagora, Gorgia, primo Rei publicae aliorum opiniones et refert et confutat, quod aliqua ex parte et in Phaedone et in Theaetete facit, dum Anaxagorae, Parmenidis ac Melissi sententias quasdam redarguit. Priorem quoque usum ex dubita-
 20 tione elicit reliquo Theaeteto, Lachete, Charmide, Menone et aliis plerisque. Optime ergo Plato ante Aristotelem seu Eudemum tres dialecticae usus et cognovit et exercuit longe efficacius, quam tota sua philosophia Aristoteles.

¹⁰ οὐ γὰρ που δοκοῦσί γέ σοι ταῦτα δεινοὶ οἱ διαλεκτικοὶ εἶναι. [PLATO, R. 531.d.9 – e.1]

¹¹ Ἀλλὰ δὴ [Ἀλλ' ἤδη], εἶπον, μὴ δυνατοὶ οἵτινες [δυνατοὶ τινες] δοῦναί {τε} καὶ ἀποδέξασθαι λόγον. [PLATO, R. 531.e.4 – 5]

¹² καὶ μοι διττῶ [διττὸν] καταφαίνεσθόν τινε: τὸν μὲν δημοσίᾳ τε καὶ μακροῖς λόγοις πρὸς πλήθη δυνατὸν εἰρωνεύεσθαι καθορῶ, τὸν δ' ἰδίᾳ τε καὶ βραχέσι λόγοις ἀναγκάζοντα τὸν προσδιαλεγόμενον ἐναντιολογεῖν αὐτὸν αὐτῷ. [PLATO, Sph. 268.b.1 – 5]

¹³ τὸ δ' ἐν ἰδίῳ αὐ καὶ κατακερματισμένον [κατακερματισμένον] ἐρωτήσεσι πρὸς ἀποκρίσεις μῶν εἰθίσμεθα καλεῖν ἄλλο πλὴν ἀντιλογικόν; [PLATO, Sph. 225.b.8 – 10]

^{iv} Corr. ex alius

Ona pak mjesta¹ po kojima se iz dvojbe izvodi istina i neistina, na temelju nabiranja tuđih mnijenja i njihova pobijanja uspostavljaju vlastiti stavovi, a na temelju rasprave protivnik ili biva pobijeđen ili <bar> on sam nije prisiljen na suprotan stav – Platon je poznavao, jer u 7. knjizi *Države* o ovoj posljednjoj upotrebi piše: »Ne čini li ti se da su u tim stvarima dijalektičari veoma uspješni?« I zatim: »Ali već sam rekao da neki nisu sposobni dati i prihvatiti obrazloženje.«, – misleći na onu treću upotrebu. No još jasnije u *Sofistu*: »Taj <govor> mi se pokazao dvostrukim, vidim da je jedan takav da javno i dugim govorima može podrugljivo govoriti mnoštvu, a drugi da privatno i kratkim govorima prisiljava svog sugovornika da sam sebi protuslovi.« A da to biva na temelju pitanja, malo poslije uči: »Ono u privatnim i sažetim govorima usmjerenima na odgovore, trebamo li zvati drukčije, nego protuslovećim?«

A one je dvije upotrebe naučavao samim djelom. Naime, u *Eutifronu*, *Eutidemu*, *Protagori*, *Gorgiji* i u 1. knjizi *Države* iznosi mnijenja drugih i pobija ih, a to dijelom čini i u *Fedonu* i *Teetetu* kad pobija neke Anaksagorine, Parmenidove i Melisove misli. I prvu upotrebu izvodi iz dvojbe, i to također u preostalom dijelu *Teeteta*, pa u *Lahetu*, *Harmidu*, *Menonu* i u više drugih spisa. Platon je, dakle, prije Aristotela ili Eudema vrlo dobro i poznavao tri dijalektičke upotrebe i provodio ih daleko uspješnije nego Aristotel cijelom svojom filozofijom.

¹ Pod mjestima – *loci*, τόποι, podrazumijeva Petrić pravila raspravljanja koja je Aristotel izložio u 8. knjizi *Topike*.

Praeter hosce usus videtur Plato quartum alium perspexisse ad philosophiam pertinentem, quatenus falsas confutando opiniones purgationem animorum, velut medicus corporum exercet. Sic enim in Menone:¹⁴ *Ac si Sophistarum quispiam fuerit et Eristicorum et Agonisticorum is, qui rogat, dixerimus forte illi, mihi quidem dictum est, quod si non recte dico, tuum munus est suscipere [316] sermonem et refellere. Hunc autem refellendi usum vocat in Sophista animae medicinam:*¹⁵ *Hoc idem de anima senserunt illi, non prius ipsam habituram allatarum disciplinarum iuvamen, quam redarguens quis eum, qui redarguitur in pudorem coniciat, eas, quae impedimento disciplinis sunt opiniones, eximens purgatum reddat, ita ut putet scire ea sola, quae scit et non plura. Itaque dicendum est elenchum esse maximam et perfectissimam purgationum.*

Hanc autem purgationem medici munus esse in corpore efficere, in anima vero philosophi celebre iam est ex Trismegisto mutuo sumptum. Purgationem falsae opinionis, διδασκαλικῆς partem, eodem Sophista facit fierique διερωτῶσιν ὧν ἄν interrogantibus de iis, id est per interrogationem; hoc autem munus dialectici esse clarum est. Dialecticum autem ad philosophum pertinere eodem ita statuit:¹⁶ *Sed enim dialecticum non alii dabis, ut ego puto, praeterquam ei, qui sincere et iuste philosophetur. Quod ipsum late postea 7. Reipublicae atque alibi adstruit.*

At contrario modo Topicorum author haec distinxit, ut philosophus et dialecticus longe alii essent, libro 8. ita scri-

¹⁴ καὶ εἰ μὲν γε τῶν σοφῶν τις εἶη καὶ ἐριστικῶν τε καὶ ἀγωνιστικῶν ὁ ἐρόμενος [ἐρώμενος], εἴποιμ' [εἴποιμεν] ἂν αὐτῷ ὅτι ἐμοὶ μὲν εἴρηται εἰ δὲ μὴ ὀρθῶς λέγω, σὸν ἔργον λαμβάνειν λόγον καὶ ἐλέγχειν. [PLATO, Men. 75.c.8 – d.2]

¹⁵ ταὐτὸν {καὶ} περὶ ψυχῆς διενόηθησαν ἐκεῖνοι, μὴ πρότερον αὐτὴν ἔξειν τῶν προσφερομένων μαθημάτων ὄνησιν, πρὶν ἂν ἐλέγχων τις τὸν ἐλεγχόμενον εἰς αἰσχύνην καταστήσας, τὰς τοῖς μαθήμασιν ἐμποδίους δόξας ἐξελῶν [ἐξελῶν], καθαρὸν ἀποφήνη καὶ ταῦτα ἡγούμενον ἅπερ οἶδεν εἰδέναι μόνον, πλείω δὲ μή. [...] καὶ τὸν ἔλεγχον λεκτέον ὡς ἄρα μεγίστη καὶ κυριωτάτη τῶν καθάρσεων ἐστὶ. [PLATO, Sph. 230.c.7 – d.8]

¹⁶ ἀλλὰ μὴν τό γε διαλεκτικὸν οὐκ ἄλλῳ δώσεις, ὡς ἐγῶμαι, πλήν τῷ καθαρῶς τε καὶ δικαίως φιλοσοφοῦντι. [PLATO, Sph. 253.e.4 – 6]

No, čini se da je Platon osim tih upotreba uočio i četvrtu koja pripada filozofiji utoliko što pobijajući lažna mnijenja čisti duše, kao liječnik tijela. Tako, naime, piše u *Menonu*: »Ako je onaj, koji pita, netko od sofista i svadljivaca i željnih bitke, odgovorili bismo mu: Ja sam rekao. Ako ne govorim pravo, tvoj je zadatak 5 primiti [316] moj govor te ga opovrgnuti.« Tu upotrebu opovrgavanja u *Sofistu* naziva lijekom duše. »To isto su oni smatrali o duši: da neće imati koristi od stečenih nauka prije nego što onaj tko opovrgava, ne postidi onoga koji biva opovrgnut, te ga, oduzimajući mu mnijenja koja su bila zapreka naucima, učini čistim, 10 tako da smatra da znade samo ono što znade, a ne više. I tako treba kazati da je opovrgavanje najveće i najsavršenije od očišćenjâ.«

A da je posao liječnika provesti čišćenje u tijelu, a u duši da je to zadatak filozofa, slavna je posudba od Trismegista. Čišćenje 15 neistinitog mnijenja u istom *Sofistu* čini dijelom διδασκαλικῆς² <poučavanja> i da se ono događa διερωτῶσιν ὧν ἄν³, onima koji o tome pitaju, tj. na temelju pitanja. Jasno je da je to zadaća dijalektičara. Na istom mjestu tako utvrđuje da dijalektičko umijeće pripada filozofu: »Ali dijalektičko umijeće nećeš drugome 20 pripisati, kako mislim, nego onome koji može iskreno i pravedno filozofirati.« Isto to kasnije naširoko dodaje u 7. knjizi *Države* i drugdje.

Na suprotan je način autor *Topike* te stvari razlikovao da su filozof i dijalektičar veoma različiti, pišući u 8. knjizi: »Dokazni 25

² PLATO, Sph. 229.b.1; PLATO, Sph. 229.c.11; PLATO, Sph. 229.e.1; PLATO, Sph. 231.b.5

³ PLATO, Sph. 230.b.4 – 5: Διερωτῶσιν ὧν ἄν οἴηται τίς τι πέρι λέγειν λέγων μηδέν·

bens:¹⁷ *Est autem philosophicus syllogismus demonstrativus; epichirema syllogismus dialecticus; sophisma syllogismus eristicus; aporema syllogismus dialecticus contradictionis.* Quartum hoc indicium facit hosce libros non esse Aristotelicos, quia nullo alio loco omnium
 5 suorum librorum huius aporematis ulla est mentio facta: tum et illud hanc fidem adauget, quod hic distinguit tres illos: philosophum, dialecticum et eristicum, quos libro De ente primo, capite 2. videtur in idem cum Platone referre:¹⁸ *Nam circa idem genus versatur sophisticè et dialecticè cum philosophia.* Hanc autem
 10 versari circa entis veram cognitionem paulo superius dixerat:¹⁹ *Ita et enti qua ens sunt quaedam propria et haec sunt, circa quae philosophi munus est contemplari verum. Signum autem dialectici namque et sophistae eandem subeunt figuram cum philosopho, sophistica enim solum apparens sapientia est, dialectici autem disserunt de omnibus.*
 15 *Commune autem omnibus est ipsum ens.* Itaque philosophum facit subiecto ab illis duobus differre nihil. Differt tamen a dialectico modo facultatis, quia is sit *πειραστής*, tentator, a Sophista autem vitae electione, quia hic apparentem veritatem sectatur, ille veram veritatem.
 20 Plato praeter haec philosopho seu dialectico interrogationem et responsionem tribuit, per quas non solum elenchum illum saluberrimum fieri docuit, sed etiam entium omnium, tum opinionem, tum scientiam ingenerari animis docuit, multis locis sparsim, quae nos in unum, ordine quo poterimus optimo, colligemus
 25 et quas methodos nos docuit ad veri cognitionem aperiemus. Ut ex eorum collatione, quid Aristoteles receperit, quid reiecerit,

¹⁷ ἔστι δὲ φιλοσόφημα μὲν συλλογισμὸς ἀποδεικτικὸς, ἐπιχείρημα δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικὸς, σόφισμα δὲ συλλογισμὸς ἐριστικὸς, ἀπόρημα δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικὸς ἀντιφάσεως. [ARIST. Top. 162a.15 – 18]

¹⁸ περὶ μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ γένος στρέφεται ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆ φιλοσοφίας. [ARIST. Metaph. 1004b.22 – 23]

¹⁹ οὕτω καὶ τῶ ὄντι ἢ ὄν ἔστι τινὰ ἴδια, καὶ ταῦτα ἐστὶ περὶ ὧν τοῦ φιλοσόφου ἐπισκέψασθαι τὸ ἀληθές. σημεῖον δέ. οἱ γὰρ διαλεκτικοὶ καὶ σοφισταὶ τὸ αὐτὸ μὲν ὑποδύονται σχῆμα τῶ φιλοσόφῳ. ἡ γὰρ σοφιστικὴ φαινομένη μόνον σοφία ἐστὶ, {καὶ} οἱ <δὲ> διαλεκτικοὶ διαλέγονται περὶ ἀπάντων, κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄν ἐστίν. [ARIST. Metaph. 1004b.15 – 20]

silogizam je filozofski, *epiherema* je dijalektički silogizam, *sofizam* je eristički silogizam, a *aporema* je dijalektički silogizam po kontradiktornoj opreci.« Ovaj četvrti navod pokazuje da te knjige nisu Aristotelove jer se ni na kojem drugom mjestu u svim njegovim knjigama ne spominje to: *aporema*. To uvjerenje osnažuje i to da ovdje razlikuje onu trojicu: filozofa, dijalektičara i erističara za koje se čini da ih u 1. knjizi *O biću*, u 2. poglavlju, kao i Platon, izjednačuje: jednako kao i Platon, donosi u prvoj knjizi *O biću*, u 2. poglavlju: »Sofističko i dijalektičko umijeće bavi se istim rodom <stvari> kao filozofija.« A da se ona bavi istinitom spoznajom bića, rekao je malo prije: »Isto je tako nešto svojstveno biću kao biću, i to je ono o čemu je filozofu dužnost istraživati istinu. Znak je pak toga što se dijalektičari i sofisti javljaju u istom liku kao filozof; sofistika je, naime, samo prividna mudrost, a dijalektičari raspravljaju o svemu. A biće je zajedničko svima.« I tako utvrđuje da se filozof s obzirom na predmet ništa ne razlikuje od te dvojice. Ipak se od dijalektičara razlikuje s obzirom na način svog zadatka, jer dijalektičar je *πειραστής*⁴, onaj koji kuša <moćnosti>, a od sofista izborom života, jer sofist slijedi prividnu, a filozof pravu istinu.

Platon je osim toga filozofu ili dijalektičaru pripisao pitanje i odgovaranje, pa je učio da po njima nastaje ne samo ono prespasonosno opovrgavanje, nego je također učio da po njima u duši nastaje kako mnijenje, tako i znanost o svim bićima – razasuto na mnogim mjestima, koja ćemo mi, u najboljem redu u kojem možemo, sabrati u jedno i otkrit ćemo o kojim nas je metodama za spoznaju istine poučio; da bi se iz tog sabiranja lakše vidjelo što

⁴ Usp. ARIST. *Metaph* 1004b.25 – 26 ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστικὴ, ἢ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη, οὐσα δ' οὐ. Usp. također AMMON. *GRAMAT.* Diff. 001 389.1 001 389.1

quid ipse adinvenerit, appareat facilius. Speluncam illam initio
7. Reipublicae postquam descripsit, animasque nostras huic cor-
pori inclusas illis speluncae habitatoribus assimilasset, qui non
in rerum ipsarum, sed in apparentium umbrarum contemplatio-
5 ne versentur, infert haec verba:²⁰ *Hoc sane, ut apparet, non Ostraci
fuerit revolutio, sed animae reductio ex nocturna quadam die in verum
entis incedentis reditum, quem philosophiam veram dicimus esse.*

Philosophia ergo ens contemplatur ex Platonis sententia,
quod loco superiore in Aristotele quoque notavimus. Sed entis
10 significatio Platoni longe alia est ab Aristotelica. Huic ens est
omne id ὃ ἐστὶ *quod est*: hoc idem etiam Platoni uno modo in
Phaedone:²¹ *Quibus adsigillamus hoc, quod est.* Alio significato
dixerat hoc idem ens περὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ^v *de ipso pulchro* et
de ipso bono et iusto et pio, quibus ideas intelligit. Ens ergo illi
15 idea est. Sic et 7. Reipublicae eo loco:²² *Quae nam fuerit, o Glauco,
disciplina animae tractiva a [317] genito ad ens.* Pythagorea atque
Parmenidia et entis et geniti distinctione: sic et sequentibus et
Timaeo et Parmenides et Timaeus distinxerunt, ut ens dicerent
id, quod semper esset, genitum corpora omnia.

20 At Aristoteles sub entis nomine primi libri De ente capite 2.
substantiam corpoream comprehendit et reliqua illi accidentia
novem categoriis comprehensa, atque ita Aristoteli ens est, quod
illis genitum, Aristoteli philosophia sua versatur circa hoc ens,
Sophia circa essentias separatas. Quae nequaquam ex eius sen-
25 tentia videntur categoriis comprehendi.

²⁰ τοῦτο δὴ [δ'], ὡς ἔοικεν, οὐκ ὀστράκου ἂν εἴη περιστροφή, ἀλλὰ
ψυχῆς περιαγωγή ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν, τοῦ ὄντος
οὔσαν [ιούσης] ἐπάνοδον, ἣν {δὴ} φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομεν εἶναι.
[PLATO, R. 521.c.5 – 8]

²¹ οἷς ἐπισφραγιζόμεθα τὸ αὐτὸ [τοῦτο] ὃ ἐστὶ. [PLATO, Phd.
75.d.2]

²² τί ἂν οὖν εἴη, ὦ Γλαῦκων, μάθημα ψυχῆς ὄλκον ἀπὸ τοῦ
γνομένου ἐπὶ τὸ ὄν; [PLATO, R. 521.d.3 – 4]

^v PLATO, Phd. 75.c.11.

je Aristotel preuzeo, što odbacio, što je sam pronašao. Pošto je na početku 7. knjige *Države* opisao onu špilju, a naše duše, koje su zatvorene u ovom tijelu, izjednačio s onim stanovnicima špilje, koji ne motre same stvari, nego sjene koje se pričinjaju, unosi ove riječi: »To dakle, kako se čini, ne bi bilo okretanje pločice⁵, nego je to odvođenje duše iz nekog noćnog dana; ona kreće na istinski povratak biću, za koji kažemo da je istinska filozofija.« 5

Filozofija, dakle, prema Platonovu mišljenju, motri biće, što smo na gornjem mjestu primijetili i u Aristotela. Ali je značenje bića Platonu sasvim drugo od onoga Aristotelova. Aristotelu je biće $\acute{\omicron} \acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\iota}$, sve ono što jest. To je isto na jedan način Platonu u *Fedonu*: »čime označujemo to što jest.« U drugom značenju govorio je o tom istom biću: $\pi\epsilon\rho\acute{\iota} \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon \tau\omicron\upsilon\tilde{\nu} \kappa\alpha\lambda\omicron\upsilon\tilde{\nu}$ ⁶, o samom lijepom, samom dobrom, pravednom i pobožnom, čime on podrazumijeva ideje; njemu je dakle biće ideja. Tako u 7. knj. *Države* na onom mjestu piše: »Koji bi, Glaukone, bio nauk koji vuče [317] dušu od nastalog k biću?« – na temelju pitagorovskog i parmenidovskog razlikovanja između bića i onog nastalog; isto tako i u onome što slijedi u *Timeju*: Parmenid i Timej su to razlikovali tako da su bićem zvali ono što je uvijek, a *nastalim* sva tijela. 10 15 20

Aristotel u 1. knjizi *O biću* pod imenom *biće* obuhvaća tjelesnu supstanciju i ostale njezine akcidente, obuhvaćene u devet kategorija. Tako je za Aristotela *biće* što je onima *ono nastalo*; Aristotelu se njegova *Filozofija* bavi tim *bićem*, a *Mudrost odvojenim bitima*. Čini se da se one po njegovu nauku nikako ne mogu obuhvatiti kategorijama. 25

⁵ *Ostraci fuerit revolutio* – περιστροφή ὀστράκου – okretanje pločice ili izgon? Držim da to nije aluzija samo na igru s pločicom na kojoj piše: dan i noć, nego prije svega na ostracizam, uredbu po kojoj se u Ateni mogla protjerati nepoćudna osoba. Naime, riječ je o izvođenju duše iz mraka, iz neznanja, mnijenja u spoznaju. To izvođenje je u prvi čas neugodno i može se protumačiti kao *izgon* iz onog poznatog i zaštićenog, ali je zapravo vođenje k svjetlu, povratak k biću.

⁶ Usp. PLATO, Phd. 75.c.11.

Plato nominibus non distinxit, re distinxit, nam Sophiae, scientiae, artis, prudentiae nomina saepe pro synonymis habuit. Philosophiam ac dialecticam circa veri entis cognitionem primaria intentione ac fine versari. Cum autem cognitio circa haec
 5 genita versatur, philodoxiam Reipublicae 5. appellat:²³ *Non ergo quicquam aberraverimus philodoxos vocantes eos magis quam philosophos.* Et post:²⁴ *Eos ergo, qui ipsum unum quodque ens amplexantur, philosophos sed non philodoxos vocandum.* Hanc autem distinctionem superius inchoaverat ex entis ac geniti differentia, ait
 10 enim:²⁵ *Id quod prorsus ens, prorsus cognoscibile, non ens vero ullo modo, prorsus incognoscibile.* Et mox:²⁶ *Si vero aliquid ita se habet, ut sit et non sit, nonne intermedium iaceat inter sincere ens et nullo modo ens? Intermedium. Nonne ergo de ente cognitio erat? Inscitia vero ex necessitate de non ente? In intermedio hoc intermedium quid quaerendum est inscitiae et scientiae, si quid tale existit: omnino, numquid
 15 ergo dicimus esse aliquid opinionem? Deinde concludens:²⁷ *Nunc vero apparuit intermedium horum, quod sane vocamus opinionem. Subiectum itidem eius cognoscibile subnectit:²⁸ *Invenimus ergo, ut apparet, quod multorum multa legitima de honesto et aliis, intermedio***

²³ μὴ οὖν τι πλημμελήσομεν φιλοδόξους καλοῦντες αὐτοὺς μᾶλλον ἢ φιλοσόφους; [PLATO, R. 480.a.6 – 7]

²⁴ τοὺς αὐτὸ ἄρα ἕκαστον τὸ δὴ ἀσπαζομένους φιλοσόφους ἀλλ' οὐ φιλοδόξους κλητέον; [PLATO, R. 480.a.11 – 12]

²⁵ τὸ μὲν παντελῶς δὴ παντελῶς γνωστόν, μὴ δὴ μὴ δαμῆ, πάντη ἄγνωστον; [PLATO, R. 477.a.3 – 4]

²⁶ εἰ δὲ δὴ τι οὕτως ἔχει ὡς εἶναι τε καὶ μὴ εἶναι, οὐ μεταξὺ ἂν κέοιτο τοῦ εἰλικρινῶς ὄντος καὶ τοῦ αὐτῆς μὴ δαμῆ ὄντος; μεταξὺ. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῷ ὄντι γνῶσις ἦν; ἀγνωσία δ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ <τῷ> μὴ ὄντι; ἐπὶ δὲ τῷ μεταξὺ <δὲ> τούτῳ μεταξὺ τι καὶ ζητητέον ἀγνοίας τε καὶ ἐπιστήμης, εἴ τι τυγχάνει δὴ τοιοῦτον; Πάνυ μὲν οὖν. Ἄρ' οὖν λέγομέν τι δόξαν εἶναι; [PLATO, R. 477.a.6 – b.3]

²⁷ νῦν δὲ γε πέφανται μεταξὺ τούτων, ὃ δὴ καλοῦμεν δόξαν. [PLATO, R. 478.d.11]

²⁸ ηὐρήκαμεν [εὐρήκαμεν] ἄρα, ὡς ἔοικεν, ὅτι τὰ τῶν πολλῶν πολλὰ νόμιμα, καλοῦ τε πέρι καὶ τῶν ἄλλων μεταξὺ που κυλινδεῖται τοῦ τε μὴ ὄντος καὶ τοῦ ὄντος εἰλικρινῶς [τοῦ τε ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος]. [PLATO, R. 479.d.3 – 5]

Platon imenima to nije razlikovao, ali je razlikovao u stvari, naime, često je sinonimno upotrebljavao imena: mudrosti, znanosti, vještine, razboritosti; smatrao je da je prvenstvena naka-
na i svrha filozofije i dijalektike baviti se spoznajom istinskog
bića; a kad se spoznaja bavi onim nastalim, u 5. poglavlju *Države*,
zove je filodoksijom, »Uopće ne ćemo onda pogriješiti nazivajući
takve ljude više filodoksima, nego filozofima.«⁷ I poslije: »One
dakle, koji prihvaćaju svako samo pojedino biće, treba zvati filo-
zofima a ne filodoksima.« Tu je razliku uveo već prije na temelju
razlike između bića i onog nastalog, kaže naime: »Što je potpuno
biće, potpuno je spoznatljivo, a ne-biće na svaki je način potpu-
no nespoznatljivo.« I odmah: »Ako je već nešto takvo da i jest i
nije, ne bi li to bilo u sredini između istinskog bića i onog što ni
na koji način nije biće? U sredini. Nije li, dakle, o biću postojala
spoznaja, a o ne-biću po nužnosti neznanje? Treba li za ono u
sredini tražiti nešto srednje između neznanja i znanja, ako što ta-
kvo postoji? Svakako. Ne kažemo li da je nešto mnijenje?« Zatim
zaključujući: »Sad se pojavilo ono srednje među njima, što nazi-
vamo mnijenjem.« Isto tako dodaje ono što je njegov spoznatljiv
predmet: »Našli smo, dakle, kako se čini, da se mnoga utemelje-

⁷ Kod Petrića ni u grčkom, ni u latinskom citatu rečenica nije upitna (kao u kritičkim grčkim izdanjima).

revolvitur entis et non entis. Et mox:²⁹ *Antea vero concordēs fuimus, si quid tale apparuerit, opinabile ipsum et non scibile oportere dici. Et mox rursus:*³⁰ *Cernentes ergo multa pulchra, ipsum vero pulchrum non cernentes neque potentes alterum ad id ducentem sequi, et multa*
 5 *iusta, ipsum autem iustum, nequaquam et omnia hoc modo opinari dicemus omnia, cognoscere vero ea quae opinantur, nullum.*

Et quoniam hic multorum mentio fit significatque haec singularia, generabilia, advertendum est opinionem circa ea versari ex Platonis sententia, ex his autem collectum universale omnes
 10 Peripatetici et sentiunt et docent scientiae subiectum esse putantque quidam recentiores, cum Aristoteles universalια scientiae subiciat, de ideis Socraticis intellexisse nullumque inter Socratem et Aristotelem hac in re discrimen esse scripserunt.

Scientiae subiectum quid [in margine]

15 Sed longissimo intervallo aberrant a Scopo, nam ex his locis, qualia sint Socratica entia contrapōsita, multis ex proxime allatis manifesto constat esse. Τὸ παντελῶς ὄν, τὸ εἰλικρινῶς ὄν, *prorsus ens et sincere ens*, et quod etiam appellat:³¹ *Quae semper secundum eadem eodem modo sunt entia*, qua forma locutionis Aristoteles
 20 quoque non raro usus est, cum de essentiis separatis loqueretur, sed universale Aristotelicum opere intellectus de singularibus collectum, docet ipse primo De anima: ἢ οὐδὴν ἢ ὕστερον^{vi}, *vel nihil vel posterius esse.*

²⁹ προωμολογήσαμεν δέ γε, εἴ τι τοιοῦτον φανείη, δοξαστὸν αὐτὸ, ἀλλ' οὐ γνωστὸν δεῖν λέγεσθαι. [PLATO, R. 479.d.7 – 8]

³⁰ τοὺς ἄρα πολλὰ καλὰ θεωμένους, αὐτὸ δὲ τὸ καλὸν μὴ ὀρῶντας μὴδ' ἄλλω [corr. ex ἄλλο] ἐπ' αὐτὸ [corr. ex αὐτῶ] ἄγοντι δυναμένους ἐπεσθαι, καὶ πολλὰ δίκαια, αὐτὸ δὲ τὸ δίκαιον μὴ, καὶ πάντα οὕτω, δοξάζειν φήσομεν ἅπαντα, γινώσκειν δὲ ὧν δοξάζουσιν οὐδέν. [PLATO, R. 479.e.1 – 5]

³¹ καὶ [τὰ] ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ὄντα; [PLATO, R. 479.e.7 – 8]

^{vi} Ὑsp. ἦτοι οὐθὲν ἐστὶν ἢ ὕστερον. [ARIST. de An. 402b.7 – 8]

na shvaćanja mnogih o časnom i drugome nalaze negdje između bića i ne-bića.« I nadalje: »Prije smo se složili da, ako se što takvo pokaže, treba reći da je to predmet mnijenja, a ne spoznaje.« I ponovno: »Za one koji gledaju mnoge lijepe stvari, a ne razabiru lijepo samo i ne mogu slijediti drugoga koji ih do toga vodi, i razabiru mnoga pravedna djela, a ono pravedno samo nipošto, i sve na taj način, reći ćemo da o svemu tome imaju mnijenje, a da ne spoznaju ništa od onog o čemu imaju mnijenje.« 5

Budući da se ovdje spominje *ono mnogo*, a to znači pojedinačne stvari podložne nastajanju, treba obratiti pažnju na to da se mnijenje po Platonovu nauku odnosi na njih iz kojih nastaje ono univerzalno sabrano, a svi peripatetičari i misle i naučavaju da je to predmet znanosti. Budući da je Aristotel ono općenito učinio predmetom znanosti, i neki mlađi drže, da je Aristotel time mislio na sokratovske ideje, te su napisali da se Sokrat i Aristotel u tome uopće ne razlikuju. 10 15

Što je predmet znanosti [na margini]

Ali oni vrlo daleko lutaju od cilja; naime, iz onih mnogih, malo prije navedenih mjesta, očito je kakva su to sokratovska <Aristotelovim> nasuprotna bića. Posve biće, τὸ μὲν παντελῶς ὄν, εἰλικρινῶς ὄν⁸, uistinu biće, ono što također naziva: »Što je uvijek na isti način, jednako je biće.« Tim se oblikom iskaza nerijetko služio i Aristotel kad je govorio o odvojenim bitima, ali za ono Aristotelovo *općenito* djelovanjem razuma sakupljeno iz pojedinačnog sam uči u 1. knjizi *O duši*: ἢ οὐδὲν ἢ ὕστερον, »Ili da je ništa ili nešto potonje.« 20 25

⁸ Usp. PLATO, R. 477.a.3 τὸ μὲν παντελῶς ὄν; PLATO, R. 478.d.6 – 7 τοῦ εἰλικρινῶς ὄντος.

Opinio Platonica – Aristotelis scientia [in margine]

Unde consequitur necessario Aristotelicas scientias vel nihil pro subiecto habere vel posterius quid: atque ita longe a Platonica scientia abesse, quam etiam intellectionem opinioni contrapositam agnoscit 7. Reipublicae Plato:³² *Et opinionem quidem circa generationem, intellectionem vero circa essentiam.* Unde sequitur Platonis opinionem esse Aristotelicam scientiam, quia haec versetur circa universale collectum ex singulis genitis.

Nec vero videtur scientia Aristotelica sibi constare, quia universale collectum, quod scientia dicitur, non recipit eam conditionem, quam scientiae [318] attribuit saepe:³³ *Quod scientia quidem universalis est et pernecessaria, necessarium vero non contingit aliter habere.* Singularia autem et universale ex eis collectum nullam habet necessitatem. Quae conditio essentiis abstractis Platonice magis competit: quia semper eodem se habent modo, quam vel generabilibus, quae universalis non sunt, vel universali collecto, quod necessarium non est et potest alias aliter se habere, quod manifeste indicat et diversitas sententiarum non solum differentiarum sectarum, sed eiusdem sectae philosophorum, qui aliter atque aliter universale hoc ex singularibus colligunt et idem saepe vel scientissimus alias aliter colligit, quod mutatio et varietas et sententiarum et scriptionum arguit. Quae sane conditio opinioni convenit:³⁴ *infirma est, ait: περὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν – Quod potest etiam aliter se habere versatur.*

25 Dialecticae Platonis et Aristotelis differentia [in margine]

De opinione ergo Plato et Aristoteles conveniunt, de scientia non conveniunt. Illi scientia est entium verorum, sincerorum,

³² καὶ δόξαν μὲν περὶ γένεσιν, νόησιν δὲ περὶ οὐσίαν. [PLATO, R. 534.a.2 – 3]

³³ ὅτι μὲν ἐπιστήμη καθόλου καὶ δι' ἀναγκαίων, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν. [ARIST. A Po. 88b.31 – 32]

³⁴ ἢ {τε} γὰρ δόξα ἀβέβαιον [ARIST. A Po. 89a.5 – 6]

Platonovo mnijenje – Aristotelova znanost [na margini]

Odatle nužno slijedi da Aristotelove znanosti za svoj predmet ili nemaju ništa ili imaju nešto potonje i toliko su daleko od platonovske znanosti. Platon u 7. knjizi *Države* priznaje da je umno razabiranje suprotstavljeno mnijenju: »I mnijenje se odnosi na stvari podložne nastajanju, dok se umna spoznaja odnosi na bit.« Otuda slijedi da je Platonovo mnijenje aristotelovska znanost, jer se ona bavi onim općim skupljenim iz pojedinačnog nastalog. 5

Ne čini se, međutim, da je aristotelovska znanost sama sebi dosljedna, jer ono sabrano općenito, što se naziva znanošću, ne udovoljava onom uvjetu koji je <Aristotel> pripisivao znanosti: [318] »da je znanost doista općenita i veoma nužna, a nužno ne može biti drukčije.« Ali pojedinačne stvari i ono opće što je iz njih sabrano ne sadrže nikakvu nužnost. Taj pak uvjet bolje odgovara Platonovim apstraktnim bitima, jer postoje uvijek na isti način, nego onom što nastaje i što nije opće, i bolje nego općem sabranom koje nije nužno i u drugo vrijeme može postojati na drugi način. Na to očito ukazuje i različitost mišljenja ne samo raznih sljedbi, nego i jedne te iste sljedbe filozofa koji to opće sabiru iz pojedinačnog jedanput ovako, drugi put onako, često i isti, pa i najučeniji, u drugo vrijeme, na drugi način; to dokazuje mijenjanje i raznolikost i mišljenja i pisanja. To ustrojstvo zaista odgovara mnijenju: »Mnijenje je nepostojano;« kaže i odnosi se: *περὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν* »na ono što može biti i drukčije.«⁹ 10 15 20 25

Razlika Platonove i Aristotelove dijalektike [na margini]

Platon se i Aristotel slažu, dakle, što se tiče mnijenja, ali se ne slažu s obzirom na znanost. Onome je znanost o pravim, istin- 30

⁹ Usp. ARIST. A Po. 89a.2 – 3 ὥστελείπεται δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθές μὲν ἢ ψεῦδος, ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν.

semper eodem modo se habentium, necessariorum, Aristoteli universalium ex singularibus fluxibilibus collectorum, non necessariorum, non semper eodem modo se habentium. Atque haec secunda et maxima est huius atque illius dialectices differentia.

5 Addamus et tertiam. Aristoteles scientiae instrumentum demonstrationem facit, Plato definitionem: uter melius, verum hinc colligatur. Qualem Aristoteles demonstrationem descripsit, nullo in genere rerum reperiemus. Non in primis illis entibus separatis, quae vel nullam habent causam, vel si habent ullam,
10 ea non est per se ita nota, ut demonstrationis principium esse possit. Non in naturalibus, quae non necessaria entia sunt, sed ut plurimum evenientia nec universalialia nec per se nota. Non in mathematicis, quae vel in anima vel extra etiam ponantur totis Euclideis, totis Pergaeis^{vii}, Archimedicis, Ptolemaicis, aliorum
15 mathematicorum libris, iis, quas ipse requirit, conditionibus nulla reperietur. Minus multo in rebus humanis, quae nullam secum habent necessitatem. Sequitur ex hisce necessario nullam posse construi demonstrationem: atque inde nullam scientiam, si modo sola demonstratio, uti Peripateticis fere omnibus placitum est, scientiam constituat. Atque hic erit fructus duorum
20 Analyticorum operosissimo labore nobis traditorum: ut post infinitos labores, post inextricabiles labyrinthos, nullam scientiam nobis comparemus.

Plato definitione cuiusque rei scientiam parari multis locis
25 asserit, ad eam inveniendam aptissimum instrumentum divisionem esse asseverat. Aristoteles hanc subsannat, multo opere labefactare nititur aperte, ultimo Analytico illam per insidias enervat. Apparet quidem ille non parvam de definitione existimationem facere, cum eam vel principium demonstrationis vel demonstra-
30 tionem situ differentem vel demonstrationis conclusionem facit. At cum tam magnifice de ea loquitur, nullam scientiam nobis ea parari dicit, quia nulla demonstratio reperiatur.

^{vii} Corr. ex Sergaeis

skim bićima koja uvijek postoje na isti način i koja su nužna; Aristotelu je pak znanost o općem, sabranom iz nepostojanog pojedinačnog koje nije nužno i ne postoji uvijek na isti način. To je druga i najveća razlika između dijalektike jednoga i drugoga.

Pribrojimo i treću. Aristotel kao oruđe znanosti uzima dokaz, a Platon definiciju. Koji od dvojice bolje, neka se istina izvede ovdje. Dokaz kakav je Aristotel opisao, ne ćemo naći ni u jednom rodu stvari: niti u onim prvim odvojenim bićima koja, ili nemaju nikakva uzroka ili, ako imaju neki, on nije sam po sebi tako poznat da bi mogao biti počelo dokaza: niti u prirodnim stvarima, koje nisu nužna bića nego ponajviše pojavna, a niti opća niti po sebi poznata; ne ćemo ga naći niti u matematičkom u kojemu, bilo da ga se stavlja u dušu, bilo također izvan nje, u svim euklidovskim, pergejevskim¹⁰, arhimedovskim, ptolemejskim i knjigama drugih matematičara nećemo naći nijedan <dokaz> po onim uvjetima. A mnogo manje u ljudskom životu, koji ne sadrži nikakvu nužnost. Iz toga po nužnosti slijedi da se ne može izvesti nikakav dokaz, a time i nikakva znanost, ako samo dokaz, kako hoće gotovo svi peripatetičari, uspostavlja znanost. To će biti plod dviju *Analitika* koje su nam bile predane uz najveći trud, tako da nakon beskrajnih napora, poslije nerazrješivih labirinata ne možemo doći do nikakve znanosti.

Platon na mnogo mjesta tvrdi da definicije svake pojedine stvari pribavljaju znanost, a tvrdio je da je divizija najpogodnije oruđe da bi se pronašla. Aristotel ovu <diviziju>¹¹ podcjenjuje te je otvoreno s mnogo truda nastoji uzdrmati u zadnjoj knjizi *Analitike*, onu <definiciju> iz zasjede oslabljuje. Jasno je, doduše, da on definiciju vrlo cijeni, jer je čini ili počelom dokaza ili dokazom, koji se razlikuje po položaju, ili konkluzijom dokaza. Ali premda o njoj govori tako uzvišeno, kaže da njome ne postizemo nikakvu znanost, jer se <u njoj> ne nalazi nikakav dokaz.

¹⁰ U tekstu stoji Sergaeis (...) libris, no to je očita tiskarska pogreška. U nizu u kojem se navodi zajedno s arhimedovskim i ptolemejevskim knjigama očito je da se radi o grčkom matematičaru Apoloniju iz Perge ili Pergeju.

¹¹ Usp. ARIST. A Po. 91b.12 – 13 Ἄλλὰ μὴν οὐδ' ἢ διὰ τῶν διαιρέσεων ὁδὸς συλλογίζεται.

Non ex verbis Aristotelis hoc sumimus, sed ex re ipsa, ipso Aristotele et Platone potiore. Fassus erat 1. Sapientiae capite ultimo:³⁵ *Quamquam omnis disciplina per praecognita vel omnia vel quaedam est atque vel per demonstrationem vel per definitiones.* Sed
 5 disciplinam μάθησιν non scientiam ἐπιστήμην dixit, sed per demonstrationem, quae in rerum natura non sit, nulla sit scientia seu disciplina. Relinquitur eas ex sua quoque sententia per definitionem fieri. Non potuit ille quidem tot locis Platoni verissimis laudibus rectam definitionem concutere, sed inventum
 10 suum, demonstrationem nomine multam ac celebrem, re nullam illi praetulit, ut sese praeceptor, quo semper studio latus est, hac quoque in re praeferret.

Sed largiamur Aristoteli et suam demonstrationem reperiri et maximum eius in scientiis usum esse: ultra tandem potior?

15 **Demonstratio quid** [in margine]

Demonstratio syllogismus est ἐπισημονικός, *scire faciens*. Scientiam facit, quando per causam inesse ostendit propriam passionem subiecto alicui. Definitio scientiam facit essentiae cuiusque rei. Utra dignitate praestantior, essentia ne an passio,
 20 cum illa per se, haec non nisi in illa existat? Utra natura prior?

Definitio omnibus entibus inservit: demonstratio nullis aliis quam passionibus neque his omnibus, sed propriis. Definitio paucis verbis unica affirmatione conficitur et perficitur. Demonstratio non nisi syllogismo, opera maiore scilicet et eo non quo-
 25 libet, sed qui difficillimis et inventu et cognitu propositionibus conficiatur. Si quis tam caecus fuerit, qui quatuor hisce definitio-

³⁵ καίτοι πᾶσα μάθησις διὰ προγινωσκομένων ἢ πάντων, ἢ τινῶν ἐστί, καὶ ἢ δι' ἀποδείξεως καὶ ἢ δι' ὀρισμῶν. [ARIST. *Metaph.* 992b.30 – 32]

Ne uzimamo to iz Aristotelovih riječi, nego iz same stvari koja je važnija i od samog Aristotela i od Platona. Aristotel je u 1. knjizi *Mudrosti*, u posljednjem poglavlju, priznao: »Svakako cjelokupno učenje biva posredstvom već prije poznatih stvari – ili svih ili nekih, te ili uz pomoć dokaza ili uz pomoć definicija.« Ali rekao je: *učenje*, μάθησις, a ne *znanost*, ἐπιστήμη; međutim, na temelju dokaza, koji u naravi ne postoji, ne nastaje nikakva znanost ili učenje; preostaje da oni, i po njegovom mišljenju, nastaju na temelju definicije. On doista nije mogao uzdrmati definiciju koja je uvedena na toliko Platonovih mjesta najistinitijim pohvalama, ali joj je ipak pretpostavio svoj pronalazak, dokaz, imenom značajno i slavno, a u stvari beznačajno, da bi sebe pretpostavio učitelju, oko čega se uvijek trudio.

No, dopustimo Aristotelu da je njegov dokaz otkriven i da je njegova primjena u znanostima vrlo velika. Međutim, što je od toga dvoga važnije?

Što je dokaz [na margini]

Dokaz je silogizam ἐπισημονικός¹², koji čini da se znade, koji tvori znanost, kad s pomoću uzroka pokazuje da nekom predmetu pripada njegova vlastita trpnja. Definicija tvori znanost o biti bilo koje stvari. Što je od tog dvoga po dostojanstvu odličnije, da li bit, ili trpnja, kad bit postoji po sebi, a trpnja samo po njoj? Koja je po naravi prije?

Definicija služi svim bićima, dok dokaz samo trpnjama, i to ne svima, nego vlastitim. Definicija se tvori i dovršava s malo riječi, jednom jedinom tvrdnjom. Dokaz se, naprotiv, može tvoriti samo silogizmom s mnogo više truda, i to ne bilo kakvim silogizmom, nego onim koji se tvori od premisa vrlo teških i s obzirom na pronalaženje i s obzirom na spoznavanje. Bi li itko bio tako

¹² Usp. ARIST. A Po. 71b.18.

nem Platoni celebratam demonstrationi Aristotelis invento [319] praeferendam esse non videat?

Sed loca Platonis de definitione huc afferamus. In Amatoribus ita habet:³⁶ *Quid ergo inquam ego, an videtur tibi posse scire rem quamvis, an pulchra an turpis sit, quam nesciat ab initio, quod sit?* Haec quaestio an sit, deinde quid sit mox:³⁷ *Nosti ergo, inquam ego, quod est quippiam philosophari? Et maxime, inquit. Quid ergo est?* In Lachete vero:³⁸ *Nisi enim hoc ipsum sciamus, quid nam sit visus vel quid auditus, frustra sane consultores pretii alicuius fiemus.* Et postea:³⁹ *Nonne ergo hoc esse oportet scire, quid nam est virtus.* Et:⁴⁰ *Nonne quod quidem scimus, dicemus etiam quid est?* Et Menonis initio:⁴¹ *Quod autem nescio quid est, quomodo quale nam sit cognoscam? An videtur tibi posse esse, qui Menonem non novit^{viii} prorsus, quis nam sit, hoc scire an pulcher sive dives seu generosus est?* Atque haec tertia illa quarti Analytici quaestio est. In Phaedro vero aperte docuit, antequam ad definitionem descendamus, nominis aequivocum discernendum esse neque id praecepto solum, sed opere ipso exequitur amoris atque furoris definitiones venaturus. Quae,

³⁶ τί οὖν, ἐγὼ ἔφην, ἢ [εἰ] δοκεῖ σοι οἷόν τ' εἶναι, εἰδέναι πράγμα ὁτιοῦν εἴτε καλόν, εἴτε αἰσχρόν ἐστιν, ὃ μὴ εἰδείη τις τὴν ἀρχὴν ὅτι ἔστιν; [Platon, Amat 133.b.7 – 9]

³⁷ οἴσθα ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι ἔστιν τὸ φιλοσοφεῖν; καὶ μάλα ἔφη. τί οὖν ἔστι; [PLATO, Amat. 133.c.1 – 3]

³⁸ εἰ γὰρ μὴ αὐτὸ τοῦτο εἰδείημεν, ὅτι ποτ' ἔστιν ὄψις ἢ ὅτι ἔστιν ἀκοή, σχολῆ γε ἂν σύμβουλοι ἄξιοι λόγου γενοίμεθα [corr. ex γενόμεθα]. [PLATO, La. 190.a.6 – 7]

³⁹ ἄρ' οὖν τοῦτό γε ὑπάρχειν δεῖ, τὸ εἰδέναι ὅτι ποτ' ἔστιν ἀρετή; [PLATO, La. 190.b.7 – 8]

⁴⁰ οὐκοῦν ὁ γε ἴσμεν, κὰν εἴπομεν [εἴπομεν] δήπου τί ἐστι. [PLATO, La. 190.c.6]

⁴¹ ὃ δὲ μὴ οἶδα τί ἐστιν, πῶς ἂν ὁποῖόν γέ [ὁποῖόν τέ] τι εἰδείη; ἢ [εἰ] δοκεῖ σοι οἷόν τε εἶναι, ὅστις Μένωνα μὴ γιγνώσκει τὸ παράπαν ὅστις ἐστίν, τοῦτον εἰδέναι εἴτε καλὸς εἴτε πλούσιος εἴτε καὶ γενναῖός ἐστιν. [PLATO, Men. 71.b.3 – 7]

^{viii} Corr. ex novi

slijep da ne bi vidio da zbog ove četiri stvari treba dati prednost definiciji, koju je Platon isticao, ispred dokaza, Aristotelova pronalaska? [319]

Iznesimo ovdje Platonova mjesta o definiciji. U *Ljubavnicima* ima ovo: »Što, dakle, rekoh, zar ti se čini da netko može znati 5 bilo koju stvar, da li je lijepa ili ružna, za koju od početka ne zna što je?« To je pitanje *da li je*, a onda dolazi odmah *što je*: »Znaš li, dakle, rekoh, što je to: filozofirati? Dakako, reče. Što je dakle?« U *Lahetu* piše: »Naime, ako ne bismo znali samo to, što je vid ili 10 što je sluh, jedva bismo bili savjetnici koji nešto vrijede.« Zatim poslije: »Dakle, zar to ne treba biti: znati što je vrlina?« I: »Kad nešto znamo, zar ne ćemo i reći što je?« I na početku *Menona*: »Za ono što ne znam što je, kako ću spoznati kakvo je? Čini li ti se mogućim da onaj koji uopće ne poznaje Menona, znade je li 15 lijep ili bogat ili plemenit?« To je ona treća kvestija četvrte knjige *Analitike*. U *Fedru* je pak jasno naučavao da prije nego pristupimo definiciji, moramo razlučiti homonimnost riječi. Nije to samo propisao, nego je i samim djelom učinio tražeći definicije ljubavi i ljubavnog zanosa. Kako ćemo je tražiti uči, ovako: »Gledajući

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

quomodo venemur, ita docet:⁴² *In unam vero ideam respicientem ducere ea, quae multis in locis sparsa sunt, ut singula definiens clarum faciat, de quo semper docere velit, sicuti nunc quidem de amore quid est, definiens. Quo autem modo definitionem assequi queamus, in*
 5 *Menone ostendit, dum admonet id, in quo multa conveniunt, seligere et ex multis unum colligere:*⁴³ *Id quod in omnibus hisce idem est. Atque ideo definitiones in Phaedro συναγωγάς appellavit, collectiones, sic etiam in Philebo docuit, quae in multis sparsa sunt, in unum colligere:*⁴⁴ *Oportere ergo nos his ita exornatis, semper*
 10 *unam ideam de omni re ubique ponentes quaerere, inveniemus enim, quia inest.*

Qua inventa divisionem adhibere docet:⁴⁵ *Quando ergo assecuti fuerimus, post unam duas, si forte sunt considerare, vel si non, tres vel quempiam alium numerum et illorum^{ix} unumquodque rursus*
 15 *eodem modo, quousque quod a principio {unum}^x, non quod unum et multa et infinita sunt, tantum sciat quis, sed et quot: hanc viam a diis nobis datam. Quod de philosophia alibi vidimus ab eo dictum, hic repetit:*⁴⁶ *Deorum quidem in homines dona, ut quidem videtur mihi unde a diis fluxerunt, aliquem Prometheum simul cum lucidissimo*

⁴² εἰς μίαν τε ιδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῆ διεσπαρμένα, ἵνα ἕκαστον ὀριζόμενος δῆλον ποιῆ περὶ οὗ ἂν αἰεὶ διδάσκειν ἔθελῃ, ὥσπερ τὰ νῦν δὴ περὶ Ἐρωτος ὃ ἔστιν ὀρισθέν. [PLATO, Phdr. 265.d.3 – 6]

⁴³ τὸ ἐπὶ πᾶσιν τούτοις ταυτόν; [PLATO, Men. 75.a.4 – 5]

⁴⁴ δεῖν [δεῖ] οὖν ἡμᾶς τούτων οὕτω διακεκομημένων αἰεὶ μίαν ιδέαν περὶ παντὸς ἑκάστοτε θεμένους ζητεῖν, εὐρήσειν γὰρ ἐνοῦσαν. [PLATO, Phlb. 16.c.10 – d.2]

⁴⁵ ἐὰν οὖν μεταλάβωμεν, μετὰ μίαν δύο, εἴ πως εἰσὶ, σκοπεῖν, εἰ δὲ μή, τρεῖς ἢ τινα ἄλλον ἀριθμόν, καὶ τῶν ἐν ἐκείνων ἕκαστον πάλιν ὡσαύτως, μέχρι περ ἂν τὸ κατ' ἀρχᾶς {ἐν} μὴ ὅτι ἐν καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρά ἐστι μόνον ἴδη τις, ἀλλὰ καὶ ὅποσα. [PLATO, Phlb. 16.d.3 – 7]

⁴⁶ θεῶν μὲν εἰς ἀνθρώπους δόσις [δόσεις], ὥς γε καταφαίνεται ἐμοί [μοι], ποθὲν ἐκ θεῶν ἐρρίφη [corr. ex ἐρρύθη] διὰ τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ {τινὶ} πυρί. [PLATO, Phlb. 16.c.5 – 7]

^{ix} Corr. ex illorum virorum

^x I u citatu i u prijevodu ispušteno je unum, odnosno ἐν, zato je i latinski prijevod drugačiji od standardnog.

na jednu ideju svoditi na nju ono što je na mnogim mjestima razasuto, da bi onaj koji definira pojedine stvari pojasnio o čemu uvijek hoće učiti, kao sada npr. definirajući što je ljubav.« Na koji pak način možemo postići definiciju, pokazuje u *Menonu* dok upozorava da se izdvoji ono u čemu se mnoge stvari slažu te da se od mnogih sastavi jedno: »Ono što je u svim ovim stvarima isto.« Zato je definicije u *Fedru* nazvao $\sigma\upsilon\nu\alpha\gamma\omega\gamma\alpha\iota$ ¹³, *sabiranja*; tako je i u *Filebu* učio da ono što je razasuto u mnogim stvarima, treba skupiti u jedno: »Treba, dakle, da mi, kad je već to tako uređeno, tražimo svugdje pretpostavljajući jednu ideju o svakoj stvari; naći ćemo je, naime, jer je u stvarima.«

Kada je nađena, naučava da treba primijeniti dijeljenje: »A kada je nađemo, poslije te jedne treba ispitivati dvije, ako ih ima <toliko>, ili ako nema, tri ili neki drugi broj, i opet na isti način svaku pojedinu od tih, sve do onog na početku, ne samo zato da netko spozna da postoji jedno i mnogo i beskonačno, nego i koliko ih je.« Taj nam je put darovan od bogova. Ovdje ponavlja ono što smo vidjeli da je i drugdje rekao o filozofiji: »To je dar bogova ljudima, koji je, kako se meni čini, odatle od bogova potekao preko nekog Prometeja, zajedno s najsjajnijom vatrom.« I zatim:

¹³ Usp. PLATO, Phdr. 266.b.4

igne. Atque per haec postea:⁴⁷ *Dii ergo, ut dixi, ita nobis tradiderunt considerare et discere et docere nos ad invicem. Sed in Politico clarius etiam enucleat hanc ipsam unius divisionem.*⁴⁸ *Oportet, quando quis ante multorum senserit communionem non desinere, antequam*
 5 *in ipsa differentias viderit omnes quotcumque in speciebus positae sunt. Rursus omnifarias dissimilitudines, quando in multitudinibus conspectae fuerint, non esse possibile, etiamsi vix perspiciat, desistere, antequam cuncta propria intra unam similitudinem coercens, generis alicuius essentia circumvoallet. Et in fine Phaedri.*⁴⁹ *Quomodo*^{xi} *antequam quis verum singulorum sciat, de quibus dicit vel scribit, per se quidem omne id definire potens fiat, definiens vero rursus per species usque ad indivisibile, dividere sciverit.*

Has autem actiones Dei opus esse in Timaeo asseruit:⁵⁰ [320] *Quod quidem Deus multa in unum contemperare et rursus ex uno in*
 15 *multa dissolvere sufficiens, uti sciens simul et potens. Hominum vero nullus neutrum horum sufficiens. Attamen in Sophista philosophi*

⁴⁷ οἱ μὲν οὖν θεοὶ, ὅπερ εἶπον, οὕτως ἡμῖν παρέδοσαν σκοπεῖν καὶ μανθάνειν καὶ διδάσκειν ἀλλήλους. [PLATO, Phlb. 16.e.3 – 4]

⁴⁸ δέον, ὅταν μὲν τὴν τῶν πολλῶν τις πρότερον αἰσθηταὶ κοινωνίαν, μὴ προαφίστασθαι πρὶν ἂν ἐν αὐτῇ τὰς διαφορὰς ἴδη πάσας, ὅποσαι περ [ἴσταιπερ] ἐν εἶδεσι κείνται, τὰς δὲ αὖ παντοδαπὰς ἀνομοιότητος, ὅταν ἐν πλήθεσιν ὀφθῶσιν, μὴ δυνατὸν εἶναι δυσωπούμενον παύεσθαι πρὶν ἂν σύμπαντα τὰ οἰκεία ἐντὸς μιᾶς ὁμοιότητος ἕρξας γένους τινὸς οὐσία περιβάληται. PLATO, Plt. 285.a.7 – b.6]

⁴⁹ <πῶς> πρὶν ἂν τις τὸ τε ἀληθὲς ἐκάστων εἶδη περὶ ὧν λέγει ἢ γράφει, κατ' αὐτὸ τε πᾶν ὀρίζεσθαι δυνατὸς γένηται, ὀριστάμενός τε πάλιν κατ' εἶδη μέχρι τοῦ ἀτμήτου τέμνειν ἐπιστηθῆ. [PLATO, Phdr. 277.b.5 – 8]

⁵⁰ ὅτι θεὸς μὲν τὰ πολλὰ εἰς ἓν συγκεραννύναι καὶ πάλιν ἐξ ἑνὸς εἰς πολλὰ διαλύειν ἰκανῶς [ικανὸς ὡς] ἐπιστάμενος ἅμα καὶ δυνατὸς, ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὐδέτερον τούτων ἰκανός. [PLATO, Ti. 68.d.4 – 7]

^{xi} {πῶς} zapravo pripada prethodnoj rečenici. Usp. PLATO, Phdr. 277. b.4 Ἐδοξέ γε δή· πάλιν δὲ ὑπόμνησόν με πῶς.

»Bogovi, dakle, kako reko, tako su nam predali da istražujemo i da učimo i da se međusobno podučavamo.« U *Državniku* pak jasnije objašnjava to dijeljenje jednoga: »Trebalo, kad netko unaprijed zamijeti srodnost mnogoga, da ne odustane prije, nego u njoj ne razabere sve razlike kojegod se u vrstama nalaze. Kad u mnoštvima budu zapažene raznovrsne različenosti, nije moguće prestat, makar to jedva vidi, prije nego što, vežući sve vlastito unutar jedne sličnosti, ne obuhvati to bitnim određenjem nekog roda.« A na kraju *Fedra* piše: »Kako bi netko prije nego što znade istinu o pojedinom o čemu govori ili piše bio sposoban da sve to doista po sebi definira; naprotiv, definirajući po vrstama sve do nedjeljivog znao bi <potom> dijeliti.«

U *Timeju* je tvrdio da su te djelatnosti Božje djelo: [320] »da je doista Bog sposoban da mnogo toga uredi u jedno i sposoban da opet iz jednoga razloži u mnogo toga, kao onaj koji znade i ujedno može, dok od ljudi nitko nije sposoban ni za jedno od toga.« Pa ipak u *Sofistu* ističe da je to zadaća filozofa i dijalektičara: »U

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

et dialectici id munus esse contendit:⁵¹ *Et periclitamur quaerentes
sophistam prius reperisse philosophum. Theae. Quomodo dicis? Hosp.
Per genera dividere neque eandem speciem aliam praestare neque aliam
existentem eandem, num dialecticae scientiae dicemus esse? Theae. Nae
5 dicemus. Hosp. Nonne ergo potens hoc facere unam ideam per multa
singulis positis seorsum undequaque extensam sufficienter persentire
et multas alias ad^{xii} invicem, ab una extrinsecus contentas et unam
rursus per tota multa in uno coniunctam et multas seorsum unde-
quaque determinatas: hoc vero est, quae communicare singula potest, et
10 quae non, discernere per genera scire. Theae. Omnino. Hosp. Sed enim
dialecticam non alii quidem tribues, ut ego puto, praeterquam sincere
et iuste philosophanti. Talem autem philosophum describit paulo
post:⁵² *Philosophus vero entis semper per ratiocinia incumbens ideae,
ob luciditatem regionis nullo modo facilis est conspectu, multorum
15 enim animae oculi sustinere ad divinum respicientes impotentes sunt.**

Talem quoque veram esse philosophiam, qualem hic phi-
losophum descripsit, ex Re publica ostendimus. Definitionem
itaque ac divisionem illam vel praecedentem vel subsequentem
vere scientiae instrumenta Plato celebravit.

⁵¹ καί κινδυνεύομεν ζητοῦντες τὸν σοφιστὴν πρότερον ἀνηυρηκέναι
[ἀνευρηκέναι] τὸν φιλόσοφον. Θεαι. πῶς λέγεις; Ξεν. τὸ κατὰ γένη
διαιεῖσθαι καὶ μήτε ταῦτὸν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι μήτε ἕτερον ὄν
ταῦτόν, μῶν οὐ [οὔν] τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι; Θεαι.
Ναί, φήσομεν. Ξεν. Οὐκοῦν ὁ γε τοῦτο δυνατὸς δοῦν μίαν ἰδέαν διὰ
πολλῶν, ἑνὸς ἐκάστου κεκίμενου χωρὶς, πάντη διατεταμένην ἰκανῶς
διαισθάνεται [διαισθάνεσθαι], καὶ πολλὰς ἑτέρας ἀλλήλων ὑπὸ μιᾶς
ἕξωθεν περιεχομένας, καὶ μίαν αὖ δι' ὅλων πολλῶν ἐν ἐνὶ ξυνημμένην,
καὶ πολλὰς χωρὶς πάντη διωρισμένας· τοῦτο δ' ἔστιν, ἢ [ἡ] τε κοινωνεῖν
ἕκαστα δύναται καὶ ὅπη μή, διακρίνειν κατὰ γένος ἐπίστασθαι. Θεαι.
Παντάπασι μὲν οὔν. Ξεν. Ἀλλὰ μὴν τό γε διαλεκτικὸν οὐκ ἄλλω δώσεις,
ὡς ἐγώ μιν, πλὴν τῷ καθαρῶς τε καὶ δικαίως φιλοσοφοῦντι. [PLATO,
Sph. 253.c.8 – e.6]

⁵² ὁ δέ γε [δὲ] φιλόσοφος, τῇ τοῦ ὄντος αἰεὶ διὰ λογισμῶν
προσκεείμενος ἰδέα, διὰ τὸ λαμπρὸν αὐτῆς χώρας οὐδαμῶς εὐπετῆς
ὀφθῆναι. τὰ γὰρ τῆς τῶν πολλῶν ψυχῆς ὁμματα καρτερεῖν πρὸς τὸ
θεῖον ἀφορῶντα ἀδύνατα. [PLATO, Sph. 254.a.8 – b.1]

^{xii} Corr. ex ab

opasnosti smo da smo tražeći sofista, prije našli filozofa. Teetet: Kako kažeš? Stranac: Dijeliti po rodovima, a istu vrstu ne pokazati kao drugu, niti onu koja postoji kao druga <pokazati> kao istu, ne ćemo li reći da je to zadatak dijalektičke znanosti? Teetet: Da, reći ćemo. Stranac: Ne će li, dakle, onaj tko to može činiti: primjereno raspoznati jednu ideju koja se proteže na mnoge stvari, dok su pojedine postavljene zasebno; i raspoznati mnoge međusobno različite stvari, ali izvana obuhvaćene jednom idejom; i opet jednu cjelokupnom mnoštvenošću povezanu u jednom; i mnoge posve zasebno određene, a to je ono znati razlikovati po rodovima, čime pojedino može ući u odnos, a čime ne. Teetet: Svakako. Gost: Ali to dijalektičko umijeće, kako ja mislim, nećeš dati drugome nego onomu koji iskreno i pravedno filozofira.« Takva filozofa opisuje malo kasnije: »Filozof uvijek posvećujući se logičkim zaključivanjem ideji bića, zbog sjaja tog područja, nipošto nije lako vidljiv; naime, oči duše većine ne mogu izdržati gledajući ono božansko.«

Pokazali smo iz *Države* da je prava filozofija takva, kakva je filozofa ovdje opisao. I zato je Platon primjenjivao kao oruđa istinske znanosti definiciju i dijeljenje, ono koje joj prethodi ili slijedi.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Aristoteles, ut suae illi imaginariae demonstrationi locum faceret, divisionem irrisit, primo Analytico capite 32:⁵³ *Quod vero divisio per genera parva quaedam particula est, dictae methodi facile est videre. Est enim divisio veluti debilis syllogismus, quod enim oportet ostendere, petit. Syllogizat vero semper aliquid superiorum, primum vero hoc ipsum latuit omnes ea utentes, et suadere conabantur, tamquam posset fieri de substantia demonstratio et ipsius quid est. Itaque neque quod potest syllogizare dividens, intellexerunt, neque quod hic posset. Quibus verbis tria reprehendit in re. Quod divisio exigua pars syllogisticae methodi sit, quod debilis syllogismus, quia principium petat et quod falso putarunt posse per divisionem essentiam demonstrari. Quam hoc sit a suo proprio sensu detortum, patebit cum Plato nec syllogismo eam nec demonstrationi aut comparaverit aut subdiderit. Quare reprehensiones hae futiles et male tortae cadunt. At Analytico 4. capite 5. eadem reprehensione usus est, quod divisio non syllogizet. Et praeterea quod neque ut inductio demonstret:⁵⁴ *Sed enim neque per divisiones via syllogizat.*⁵⁵ *Sed neque ut inducens demonstrat.**

Quid tum concedet omnia Plato, an forte ob hoc inutilis est divisio? Nequaquam ait Aristoteles:⁵⁶ *Sed si alio modo cognoscere facit. Quia:*⁵⁷ *Neque enim inducens forte demonstrat, sed nihilominus ostendit aliquid.* Neque hoc solum, sed eandem utilitatem cum

⁵³ ὅτι δ' ἡ διὰ τῶν γενῶν διαίρεσις μικρόν τι μόριόν ἐστι τῆς εἰρημένης μεθόδου, ῥάδιον ἰδεῖν· ἐστὶ γὰρ ἡ διαίρεσις οἷον ἀσθενῆς συλλογισμός. ὁ μὲν γὰρ δεῖ δεῖξαι αἰτεῖται. συλλογίζεται δ' αἰεὶ τὶ τῶν ἄνωθεν. πρῶτον δ' αὐτὸ τοῦτο ἐλελήθει τοὺς χρωμένους αὐτῇ πάντας, καὶ πείθειν ἐπεχείρουν ὡς ὄντος δυνατοῦ περὶ οὐσίας ἀποδείξιν γενέσθαι καὶ τοῦ τί ἐστίν. ὥστ' οὔτε ὅ τι ἐνδέχεται συλλογίσασθαι διαιρούμενοις [τὸν διαιρούμενον] συνίεσαν, οὔτε ὅτι οὕτως ἐνεδέχετο. [ARIST. A Pr. 46a.31 – 38]

⁵⁴ ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἡ διὰ τῶν διαιρέσεων ὁδὸς συλλογίζεται. [ARIST. A Po. 91b.12 – 13]

⁵⁵ ἀλλ' ὥσπερ οὐδ' ὁ ἐπάγων ἀποδείκνυσιν. [ARIST. A Po. 91b.15]

⁵⁶ ἀλλ' εἴπερ, ἄλλον τρόπον γνωρίζειν ποιεῖ. [ARIST. A Po. 91b.33 – 34]

⁵⁷ οὐδὲ [οὔτε] γὰρ ὁ ἐπάγων ἴσως ἀποδείκνυσιν, ἀλλ' ὁμως δηλοῖ τι. [ARIST. A Po. 91b.34 – 35]

A Aristotel je, da bi oslobodio mjesto onom svojem izmišljenom dokazu, ismijao dijeljenje u 1. knjizi *Analitke*, u 32. poglavlju: »Lako je uočiti da je dijeljenje na rodove samo mali dio rečene metode. Dijeljenje je poput slabog silogizma – traži ono, što treba pokazati. A silogizam zaključuje uvijek nešto od onoga što je općenitije. Najprije je to ostalo skriveno svima koji su se dijeljenjem služili, te su pokušali uvjeriti kao da je moguć dokaz o supstanciji i o onome što jest. I tako, nisu spoznali da onaj koji dijeli ne može tvoriti silogizam, niti što bi taj <silogizam> mogao.« Tim riječima tvrdi u stvari troje: da je dijeljenje mali dio silogističke metode, da je ono slabi silogizam, jer pretpostavlja ono što tek treba dokazati, i da su pogrešno mislili kako se dijeljenjem može dokazati bit. Koliko je to izokrenuto od svoga pravog smisla, bit će jasno po tome što Platon dijeljenje nije usporedio niti sa silogizmom, niti s dokazom, niti ga je pod njih podveo. Stoga ti prigovori padaju kao ništetni i iskrivljeni. Ali se u 4. knjizi *Analitike*, u 5. poglavlju poslužio istim prigovorom, tj. da dijeljenje ne tvori silogizam, a k tome niti ne dokazuje poput indukcije: »Ali ni put dijeljenjem ne tvori silogizam...«, »ali niti ne dokazuje kao onaj koji provodi indukciju.«

Zar će onda Platon od svega odustati, je li zbog toga dijeljenje beskorisno? Nikako, kaže Aristotel: »Ako čini da na drugi način spoznajemo.« Jer: »Ni onaj koji rabi indukciju, ne dokazuje, ali ipak nešto pokazuje.« I ne samo to, nego taj kuditelj priznaje

Platone ipsemet hic reprehensor ultimo hoc libro capite 14:⁵⁸
*Oportet autem quando quid totum tractat aliquis, dividere genus in
 indivisibilia specie prima, veluti numerum in ternarium et binarium
 atque ita illorum definitiones tentare sumere. Et mox:*⁵⁹ [321] *Post hoc*
 5 *vero sumentem quid genus, veluti aliquid, quantorum, vel qualium*
propriis passiones speculari per communia prima. Platonico prorsus
praecepto atque usu et id ipsum tentare sumere praecipit, quod
loco superiore carpserat, quia sumeret. Et initio capituli non ali-
*ter venari definitionem docet, quam ista λήψει, sumptione:*⁶⁰ *Talia*
 10 *sane sumenda usque quo tot assumpta sint primo.*

Et capite 16. iubet:⁶¹ *Ad habenda vero problemata seligere oportet
 sectiones et divisiones, ita autem seligere supponentem genus commu-*
ne omnium. Nec solum eadem praecepta dat, sed iisdem etiam
vocibus utitur: ληπτέον, ληφθέντων assumendum, assumptis, et
 15 *quod maius est, causae cognitionem haberi per divisionem ipse*
*mox subnectit:*⁶² *Clarum enim quod habebimus iam dicere, propter*
quid insunt sequentia iis, quae sub communi sunt.

Causam autem cum effectu nectere iam scientia est. Per di-
 visionem ergo Aristotelica sententia scientiam habemus, contra-
 20 ria priori sententiae, per quam divisionem uti asyillogisticam, uti
 quae peteret principium, quae assumeret, non probaret, improba-
 verat nunc autem: ὑπὸ αὐτῆς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πράγματος
 ἀγόμενος, *ab ipsa veritate et re ipsa coactus. Uti ipse de antiquis*
quibusdam dixit, fatetur divisionem non aliter ac Plato ad defini-

⁵⁸ χορῆ δ' ὅταν ὅλον τι πραγματεύηται τις, διελεῖν τὸ γένος εἰς τὰ
 ἄτομα τῶ εἶδει τὰ πρῶτα, οἷον ἀριθμὸν εἰς τριάδα καὶ δυάδα, εἰθ' οὕτως
 ἐκείνων ὀρισμοὺς πειραῖσθαι λαμβάνει. [ARIST. A Po. 96b.15 – 18]

⁵⁹ μετὰ δὲ τοῦτο λαβόντα [λαμβάνοντα] τί τὸ γένος, οἷον πότερον
 τῶν ποσῶν ἢ τῶν ποιῶν, τὰ ἴδια πάθη θεωρεῖν διὰ τῶν κοινῶν πρῶτων.
 [ARIST. A Po. 96b.19 – 21]

⁶⁰ τὰ δὴ τοιαῦτα ληπτέον μέχρι τούτου, ἕως τοσαῦτα ληφθῆ
 πρῶτον. [ARIST. A Po. 96a.32 – 33]

⁶¹ πρὸς δὲ {τὸ} ἔχειν τὰ προβλήματα ἐκλέγειν δεῖ τὰς τε ἀνατομὰς
 καὶ τὰς διαιρέσεις, οὕτω δ' ἐκλέγειν, ὑποθέμενον [ὑποτιθέμενον] τὸ
 γένος τὸ κοινὸν ἀπάντων. [ARIST. A Po.98a.1 – 3]

⁶² δηλὸν γὰρ ὅτι ἕξομεν ἤδη λέγειν τὸ διὰ τί ὑπάρχει τὰ ἐπόμενα
 τοῖς ὑπὸ τὸ κοινόν. [ARIST. A Po. 98a.7 – 8]

dijeljenju istu korisnost kao i Platon, u toj zadnjoj knjizi, u 14. poglavlju: »Ako netko raspravlja o nekoj cjelini, treba podijeliti rod na ono prvo nedjeljivo s obzirom na vrstu, kao npr. broj, na broj tri i na broj dva i tako pokušati dobiti njihove definicije.« I zatim: [321] »Nakon toga, onaj koji uzme neki rod, kao npr. nešto od kvantiteta ili kvaliteta – treba motriti vlastite trpnje na temelju zajedničkih prvih osobina.« Dakle, točno prema Platonovoj uputi i praksi, uči da on pokuša *uzeti*, a to je na gornjem mjestu prigovarao, jer tobože *uzima*. Na početku poglavlja poučava da ne treba tražiti definiciju drukčije nego onim uzimanjem, λήψει: »Takovo treba uzimati sve do trenutka dok sve nije uzeto.«

A u poglavlju 16. nalaže: »Da bismo pak riješili probleme, treba odabrati raščlambe i dijeljenja, a treba ih odabrati tako da se pretpostavi zajednički rod svih stvari.« Ne samo da izdaje iste naloge, nego se služi također istim riječima: ληπτέον, ληφθέντων, treba uzeti, kad je to uzeto; dapače, ubrzo sam dodaje da se dijeljenjem postiže spoznaja uzroka: »Jasno je da ćemo tada moći reći zbog čega ono što slijedi pripada onome što je pod zajedničkim <pojmom>.«

Međutim, uzrok povezati s učinkom – to je već znanost. Imamo, dakle, znanost, po Aristotelovom mišljenju, na temelju dijeljenja, a suprotno njegovom prijašnjem mišljenju kojim je dijeljenje odbacio kao nesilogističko, kao ono koje pretpostavlja ono što treba dokazati, koje *uzima*, a ne dokazuje. Sada pak, ὑπὸ αὐτῆς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πράγματος ἀγόμενος¹⁴ »prisiljen samom istinom i samom stvari«, kao što je on rekao o nekim starima, priznaje, ne drukčije nego Platon, da dijeljenje uspostavlja de-

¹⁴ To nije određeni Aristotelov tekst, nego parafraza više tekstova, usp. ARIST. MM 2.6.8.7

tionem facere problematibus omnibus utilem et causae cognitionem adducere eam ab ipso eius improbatore probatur.

Definitionem quoque veritate ductus eodem capite 14. fassus est principium omnis cognitionis esse:⁶³ *Componentibus namque ex singularibus accidentia ex definitionibus erunt manifesta, quia sit principium omnium definitio, et quod est simplex.* Sed haec videntur illi invito veritate cogente ab ore excidisse, quia alioquin sua dialectica nihil aliud quam demonstrationem agit, quia definitio illi est vel demonstratio vel principium vel finis demonstrationis: 10 divisio vero definitioni ancillatur.

De quarta methodo analytica, quamquam eius voce libros inscripserit, nullum verbum. Platonis autem dialectica hanc quoque habet et alia quaedam docet. Nam fine 6. Rei publicae duplicem videtur analysin constituere:⁶⁴ *Quod qui circa geometrias et computa atque talia versantur, supponentes par et impar et figuras et angulorum triplicem speciem et alia horum germana in singulis methodis, haec quidem tamquam^{xiii} scientes facientes hypotheses, nullam rationem iam neque sibi neque aliis volunt de iis reddere, uti cuique clarum, ab his autem incipientes reliqua pertractantes desinunt confesse* 15 *ad hoc, quando ad contemplationem accedunt.* Et antea dixerat in in- 20

⁶³ τοῖς γὰρ συντιθεμένοις ἐκ τῶν ἀτόμων τὰ συμβαίοντα ἐκ τῶν ὀρισμῶν ἔσται δήλα, διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι πάντων τὸν ὀρισμὸν καὶ τὸ ἀπλοῦν. [ARIST. A Po. 96b.21 – 23]

⁶⁴ ὅτι οἱ περὶ τὰς γεωμετρίας τε καὶ λογισμοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα πραγματευόμενοι, ὑποθέμενοι τό τε περιττὸν καὶ τὸ ἄρτιον καὶ τὰ σχήματα καὶ γωνιῶν τριττὰ εἶδη καὶ ἄλλα τούτων ἀδελφὰ καθ' ἐκάστην [καθεκάστην] μέθοδον, ταῦτα μὲν {ὥς} εἰδότες, ποιησάμενοι ὑποθέσεις αὐτά, οὐδένα λόγον, οὔτε αὐτοῖς, οὔτε ἄλλοις ἔτι ἀξιούσι περὶ αὐτῶν δίδοναι ὡς παντὶ φανερώων [φανερῶν], ἐκ τούτων δ' ἀρχόμενοι τὰ λοιπὰ ἤδη διεξιόντες τελευτῶσιν ὁμολογουμένως ἐπὶ τοῦτο οὐ ἂν [ἐὰν] ἐπί σκέψιν ὁρμήσωσι. [PLATO, R. 510.c.2 – d.3]

^{xiii} ὥς je ispušteno u grčkom citatu, ali je prevedeno – tamquam.

finiciju, da je korisno za rješenje svih problema, pa sam njegov pobijatelj dokazuje da ono dovodi do spoznaje uzroka.

A za definiciju je, vođen istinom, u istom 14. poglavlju rekao da je počelo svake spoznaje: »Ono što ide¹⁵ s onim što se sastavlja iz pojedinačnog, bit će jasno po definicijama, jer je definicija počelo svega koje je jednostavno.« Čini se ipak da mu je to protiv volje, pod prisilom istine, izletilo iz usta, jer se inače u svojoj dijalektici ne bavi drugim nego dokazom, jer mu je definicija ili dokaz ili počelo ili završetak dokaza, a dijeljenje služi definiciji.

O četvrtoj metodi, analitičkoj, nema ni riječi, premda je njezinim imenom naslovio knjige.¹⁶ A Platonova dijalektika ima i to i još nešto drugo uči. Čini se, naime, da na kraju 6. knjige *Države* uspostavlja dvostruku analizu: »da oni što se bave geometrijom i računom i takvim stvarima, pretpostavljajući parni i neparni broj, likove, tri vrste kutova i drugo tome srodno kod svake metode, čineći to, kao oni koji znaju, postavljajući hipoteze ne žele o tome položiti nikakav račun ni sebi, niti drugima, kao da je to svakom očito; započinjajući od tih hipoteza, raspravljajući o ostalom, završavaju očito kod onoga kad su pristupili razmatranju.« A prije je rekao o misaonom rezanju crte: »Duša služeći se

¹⁵ Termin *accidentia* obično nije prijevod za συμβαίνοντα, nego za συμβεβηκότα.

¹⁶ Tj. *Prva i Druga analitika*.

telligibili lineae sectione:⁶⁵ *Quatenus alia eius parte^{xiv} tunc sectionis tamquam imaginibus utens anima quaerere cogitur ex hypothesis, non ad principium procedens, sed ad finem. Alia autem, ea quae ad principium non suppositum, ex suppositione incedens et sine imaginibus circa illud ipsis formis, per ipsum methodum faciens.*

Deinde duplici huic analysi ab hypothesis ad principium, ab hypothesis ad finem subdit:⁶⁶ *Hypothesis vero coactam animam uti circa inquisitionem ipsius non ad principium incedens, tamquam quae non possit supra hypotheses evadere, imaginibus vero utentem ipsis, iis quae ab inferioribus assimilantur et illis ad illa ut evidentibus tam opinatis et ordinatis. Atque haec de mathematicis analysibus.*

Sed dialecticum docet hypothesis non uti principiis notis, sed ut vere hypothesis, quae sibi inserviant, veluti gradus ascensionis ad ipsum principium:⁶⁷ [322] *Alteram ergo addisce sectionem intelligibilis dicentem quidem hoc, cuius ipse sermo attin-*

⁶⁵ ἢ τὸ μὲν αὐτοῦ τοῖς τό τε μμηθεῖσιν [τμηθεῖσιν] ὡς εἰκόσιν χρωμένη ψυχῇ ζητεῖν ἀναγκάζεται ἐξ ὑποθέσεων, οὐκ ἐπ' ἀρχὴν πορευομένη [πορευόμενον], ἀλλὰ ἐπὶ τελευτήν, τὸ δ' αὖ ἕτερον τὸ ἐπ' ἀρχὴν ἀνυπόθετον ἐξ ὑποθέσεως ἰούσα καὶ ἄνευ τῶν περὶ ἐκεῖνο εἰκόνων, αὐτοῖς εἶδεσι δι' αὐτῶν [αὐτὸν] τὴν μέθοδον ποιουμένη. [PLATO, R. 510.b.4 – 9]

⁶⁶ ὑποθέσει δ' ἀναγκαζομένην ψυχὴν [ἀναγκαζομένη ψυχῇ] χρῆσθαι περὶ τὴν ζήτησιν αὐτοῦ, οὐκ ἐπ' ἀρχὴν ἰούσαν, ὡς οὐ δυναμένην τῶν ὑποθέσεων ἀνωτέρω ἐκβαίνειν, εἰκόσι δὲ χρωμένην αὐτοῖς τοῖς ὑπὸ τῶν κάτω ἀπεικασθεῖσιν, καὶ ἐκείνοις πρὸς ἐκεῖνα ὡς ἐναργέσι δεδοξασμένοις τε καὶ τετιμημένοις [τεταγμένοις]. [PLATO, R. 511.a.3 – 8]

⁶⁷ τὸ τοίνυν ἕτερον μάνθανε τμήμα τοῦ νοητοῦ λέγοντά με [μὲν] τοῦτο οὐδ' αὐτὸς ὁ λόγος ἄπτεται τῇ τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμει, τὰς ὑποθέσεις ποιούμενος, οὐκ ἀρχὰς ἀλλὰ τῷ ὄντι ὑποθέσεις, οἷον ἐπιβάσεις τε καὶ ὀρμάς, ἵνα μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου, ἐπὶ τὴν τοῦ παντός ἀρχὴν ἴω, ἀψάμενος αὐτῆς, πάλιν αὖ ἐχόμενος τῶν ἐκείνης [ἐκείνοις] ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευτήν καταβαίνει, αἰσθητῶ παντάπασιν οὐδενὶ προσχρώμενος, ἀλλ' εἶδεσιν αὐτοῖς δι' αὐτῶν εἰς αὐτά, καὶ τελευτᾶ εἰς εἶδη. [PLATO, R. 511.b.3 – c.2]

^{xiv} Corr. ex pars

tada jednim dijelom odsijecanja¹⁷ kao slikama, prisiljena je tražiti na osnovi hipoteza idući ne na početak, nego na kraj; a drugim opet dijelom idući od pretpostavke k bezuvjetnom početku i bez slika o njemu, pomoću samih formi primjenjujući metodu prema njemu.«

5

Nadalje dodaje toj dvojakoj analizi, tj. od pretpostavaka k početku i od pretpostavaka ka koncu: »da je duša prisiljena služiti se pretpostavkama u istraživanju nje same <crte> ne idući na početak, kao ona koja se ne bi mogla izdići nad hipoteze, služeći se pak samim slikama, onima kojima su niže stvari učinjene sličnima, a njih se prema njima <nižim stvarima> smatra i postavlja kao jasne.« I to o matematičkim analizama.

10

Ali uči da se dijalektičar ne služi hipotezama kao poznatim principima, nego doista kao hipotezama koje mu služe kao stepenice kojima se penje k samom početku: [322] »Nauči, dakle, drugi dio inteligibilne crte koji izriče ono čega se dotiče sam go-

15

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹⁷ Petrićev termin *τμηθεῖσιν* prisutan je u nekim manuskriptima, npr. u venecijanskom. Usp. Yvon Lafrance, *Pour interpréter Platon II*, Noêsis, Bellarmin 1994. str. 301. No u prijevodu Petrić ga prevodi u gen. sg.

git disserendi facultate hypotheses faciens, non principia, sed re vera hypotheses veluti gradus et impetus, ut usque ad insuppositum universi principium profectus attingat illud rursus inhaerens iis, quae ipsi inhaerent, ita ad finem descendat sensibili nullo prorsus coutens, sed formis ipsis, per ipsas, in ipsas et desinit in formas. Itaque dialectica duplicem habet analysin, ut ab hypothesibus ad primum omnium principium ascendat, deinde ab eo per antiquos ordines descendat. Quarum apud Platonicos saepe, sed apud Damascium praecipue illustrissima habemus exempla.

10 Nec vero putandum est has analyses duplicem illam Peripateticorum demonstrationem esse τοῦ ὅτι καὶ τοῦ διότι^{xv}, quas vocant *quia et propter quid*. Quibus asserunt duplicem progressum illis fieri ab effectibus ad causas, a causis ad effectus: hae enim simplices duo syllogismi sunt, non autem progressus per plures et causas et effectus, sibi ad invicem coordinatos ac subalternos. Quorum nullibi locorum Aristoteles ullam fecit mentionem. Averrois potius umbram nescio quam huiusce rei vidit viamque atque ordinem doctrinae videtur nuncupasse.

20 Sed Plato non tam ab effectibus priorem progressum fieri dicit, quam ab hypothesibus, nullo sensibili adhibito, sed ideis ac formis tantum. Quam rem totam 7. quoque libro latius explicans inter alia scribit:⁶⁸ *Ita quando quis ipsam dissertationem aggrediatur absque omnibus sensibus per sermonem, ad ipsum quid est, unumquodque appulerit, et non discedat antequam ipsum, quod est bonum, rursus* 25 *intellectione accipiat, tunc sane in ipso est intelligibilis fine*^{xvi}. Hunc autem progressum dialecticam vocat.⁶⁹ *Quid ergo, nonne dialecticam*

⁶⁸ οὕτω καὶ [δ'] ὅταν τις τῶ διαλέγεσθαι ἐπιχειρῇ ἄνευ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτὸ ὃ ἔστιν ἕκαστον ὄρμᾶν [ὄρμᾶ], καὶ μὴ ἀποστῆ πρὶν ἂν αὐτὸ ὃ ἔστιν ἀγαθὸν αὐτῇ νοήσει λάβῃ [λάβῃ], <τότε δὴ> ἐπ' αὐτῶ γίνεται τῶ τοῦ νοητοῦ τέλει [λέγειν]. [PLATO, R. 532.a.5 – b.2]

⁶⁹ τί οὖν; οὐ διαλεκτικὴν ταύτην τὴν πορείαν καλεῖς; [PLATO, R. 532.b.4]

^{xv} Usp. ARIST. A Po. 78b.14.

^{xvi} Čini se da je riječ λέγειν u grčkom citatu zabuna, jer je prevedeno kako stoji u kritičkom izdanju.

vor sposobnošću raspravljanja, ne tvoreći pretpostavke kao počela, nego kao istinske pretpostavke, kao stepenice i zaletе; da krenuvši prema nepretpostavljenom početlu sveukupnosti njega dotakne, potom boraveći kod onoga, što je u njemu, tako silazi k kraju, ne rabeći ništa osjetno, nego same forme po sebi i u njima, i završava kod formi.« Tako dijalektika sadrži dvostruku analizu, da se od hipoteza uzdigne k prvom početku svih stvari, a potom da po prijašnjim redovima od njega silazi. Najsjajnije primjere za to nalazimo često kod platoničara, a posebno kod Damascija.

Ne smije se misliti da je ta analiza onaj dvostruki dokaz peripatetičara: τοῦ ὅτι καὶ τοῦ διότι¹⁸ – koje zovu dokazom *da nešto jest i zbog čega jest*. Tvrde da time biva dvostruko napredovanje, naime: od učinaka k uzrocima i od uzroka k učincima. To su, međutim, dva jednostavna silogizma, a ne napredovanje na temelju mnogih i uzroka i učinaka koji su si izmjenično koordinirani i podređeni. Nigdje o tome Aristotel ništa nije spomenuo. Averroes je više vidio nešto poput sjene te stvari; čini se da je dao ime toj metodi i poretku nauka.

No Platon kaže da prvo napredovanje ne biva toliko od učinaka, koliko od hipoteza, bez sudjelovanja ičega osjetilnog, samo pomoću ideja i likova. Cijelu tu stvar šire objašnjavajući u 7. knjizi, između ostalog, piše: »Tako kad se netko prihvati samog raspravljanja, te bez pomoći svih osjetila govorom kreće prema onom samom što jest svako pojedino i ne odstupi prije nego samim mišljenjem dohvati ono što je dobro samo, taj je tada na granici onog inteligibilnog.« To napredovanje on naziva dijalektikom: »Što, dakle, ne zoveš li to napredovanje dijalektikom?« To

¹⁸ Usp. ARIST. A Po. 78b.14.

*ticam hunc progressum vocas? Qui progressus sit solutio a vinculis:*⁷⁰ *Haec, inquam ego, solutio et a vinculis et aversio ab umbris ad imagines et lucem et ex subterraneo in solem reditus. Et mox:*⁷¹ *Omnis haec tractatio artium, quas percurrimus, hanc habet facultatem et reductionem optimi in anima ad optimi in entibus contemplationem.*

Huiusce dialectices usus nullam videtur Aristoteles notitiam habuisse. Scripsit Plotinus insignem libellum in hanc sententiam titulo *Dialectices*, quae non est Aristotelis metaphysica via, ut quidam sunt interpretati, sed vias dialectices Plato paulo post describit:⁷² *Dic ergo quis modus disserendi facultatis et secundum quas formas distet et quae nam viae? Hae enim iam, ut apparet, fuerint ad illud ducentes, quo appulsae veluti viae requies fuerit, et finis itineris. Sed hoc tamen accidat ἐμπείρω ὄντι, iam assueto. Et hanc solam id efficere subdit:*⁷³

⁷⁰ ἡ δέ γε, ἦν δ' ἐγώ, λύσις τε ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστροφή ἀπὸ τῶν σκιῶν, ἐπὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὸ φῶς, καὶ ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸν ἥλιον ἐπάνοδος. [PLATO, R. 532.b.6 – 8]

⁷¹ πᾶσα αὕτη ἡ πραγματεία τῶν τεχνῶν ἄς διήλομεν ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν, καὶ ἐπαναγωγὴν τοῦ βελτίστου ἐν ψυχῇ πρὸς τὴν τοῦ ἀρίστου ἐν τοῖς οὐσι θέαν. [PLATO, R. 532.c.3 – 6]

⁷² Λέγε οὖν τίς ὁ τρόπος τῆς τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμεως, καὶ κατὰ ποῖα δὴ εἶδη διέστηκε καὶ τίνες αὖ ὁδοί, αὗται γὰρ {ἀν} ἤδη, ὡς ἔοικεν, αἰ πρὸς αὐτὸ ἄγουσαι εἶεν, οἳ ἀφικομένῳ ὥσπερ ὁδοῦ ἀνάπαυλα ἀν εἶη καὶ τέλος τῆς πορείας. [PLATO, R. 532.d.8 – e.3]

⁷³ τότε γοῦν, ἦν δ' ἐγώ, οὐδεὶς ἡμῖν ἀμφισβητήσει λέγουσιν, ὡς αὐτοῦ γε [τε] ἐκάστου περὶ ὃ ἔστιν ἕκαστον ἄλλη τις ἐπιχειρεῖ μέθοδος, ὁδῶ περὶ παντὸς λαμβάνειν. ἀλλ' αἰ μὲν ἄλλαι πᾶσαι τέχναι ἢ πρὸς δόξας ἀνθρώπων καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἢ πρὸς γενέσεις τε καὶ συνθέσεις, ἢ <καὶ> πρὸς θεραπείαν τῶν φυομένων τε καὶ συντιθεμένων ἅπασαι τετράφαται· αἰ δὲ λοιπαί, ἄς τοῦ ὄντος τι ἔφαμεν [φαμέν] ἐπιλαμβάνεσθαι, γεωμετρίας [γεωμετρίαν] τε καὶ τὰς ταύτη ἐπομένας, ὁρῶμεν ὡς ὄνειρώττουσιν μὲν περὶ τὸ ὄν, ὕπαρ [ὑπὲρ] δ' ἀδύνατον αὐταῖς ἰδεῖν [ιδεῖς], ἕως ἀν ὑποθέσει χρώμεναι ταύτας ἀκινήτους ἕωσι, μὴ δυνάμεναι λόγον δίδόναι αὐτῶν. ᾧ γὰρ ἀρχὴ μὲν ὃ μὴ οἶδε, τελευτὴ δὲ καὶ τὰ μεταξὺ ἐξ οὗ μὴ οἶδε συμπλέκεται [συμπλέκεται], τίς μηχανὴ τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν ποτὲ ἐπιστήμην γενέσθαι; οὐδεμία, ἢ δ' ὅς. οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος μόνη ταύτη πορεύεται, τὰς ὑποθέσεις ἀναιροῦσα, ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἵνα βεβαιώσῃται [corr. ex ἀναβεβαιώσῃται], καὶ τῶ ὄντι ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῶ τινι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορωρυγμένον [corr. ex κατερυγμένον] ἠρέμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, συνερίθους καὶ συμπεριαγωγούς [περιαγωγούς] χρωμένῃ αἰς διήλομεν τέχναις. [PLATO, R. 533.b.1 – d.4]

napredovanje je oslobađanje od okova: »To je, kažem ja, oslobađanje od okova i okretanje od sjena k slikama i svjetlu i povratak iz podzemlja k suncu.« I malo kasnije: »Sve to raspravljavanje o vještinama koje smo prošli, ima tu sposobnost i vodi najbolji dio duše motrenju onog najboljeg među bićima.«

5

Čini se da Aristotel nije ništa znao o primjeni te dijalektike. Plotin je napisao izuzetnu knjižicu u prilog tog mišljenja pod naslovom: *Dijalektika*¹⁹, koja nije metafizički put Aristotelov, kako su to neki tumačili. Platon je malo kasnije opisao putove dijalektike: »Reci, dakle, koje je svojstvo sposobnosti raspravljanja, na kakve se oblike dijeli i koji su joj putovi. To bi već, kako se čini, bili oni putovi koji vode do tamo, gdje bi bio odmor od putovanja i njegov kraj.« No to se ipak događa ἐμπερίῳ ὄντι²⁰, već izvježbanom, i dodaje da to postiže samo ona. »Svakako, kažem

10

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹⁹ Usp. PLOT. Ennead. I, 3.

²⁰ Usp. PLATO, R. 533.a.9.

Hoc quidem, inquam ego, nemo nobis dicentibus dubitet, quod circa unumquodque, quod est unumquodque, illa alia tentat methodus recta via de omni sumere. Sed omnes aliae artes vel ad opiniones hominum et appetitiones sunt vel ad generationes et compositiones vel et ad [323] 5 curationem nascentium et compositorum omnes versantur, reliquae vero, quas dicimus entis aliquid attingere, geometriam et eas, quas hanc sequi videmus, veluti somniant circa ens, supra autem impossibile est ipsis ut videant, quousque hypothesibus utentes, eas immobiles sinant non potentes rationem ipsarum reddere; cui enim principium est, quod 10 nescit, finis^{xvii} vero et intermedia ex eo, quod ignorat complicatur, qua nam machina talem confessionem umquam scientiam fieri? Nulla, inquit ille. Non ergo^{xviii}, inquam ego, dialectica methodus sola hac greditur, hypotheses tollens ad ipsum principium ascendit ferme et re vera in coeno quodam barbarico animae oculum sepultum sensim^{xix} trahit et 15 reducit sursum adiutricibus et ductricibus utens iis, quas percurrimus artibus.

Hanc dialecticam paulo post ait esse:⁷⁴ *Veluti culmen disciplinae dialectica supra nos iacet et non quod alia disciplina superius recte superponatur.*

20 Iam sublimem ergo Plato nobis dialecticam tradidit, quae nos via certa ad primum principium atque veram verorum entium cognitionem duceret. Hunc usum Aristoteles eiusque Peripatetici omnes ignorarunt, quorum dialectica utilis tantum est, ne quis nos in contradictionem adducat, inter disputandum ad quam 25 utilitatem solam versa omnis eius exercitatio est. Atque hinc est, quod quadringentis iam annis nedum dialectica, sed philosophia quoque ipsa nihil aliud fuerit sitque adhuc in scholis quam lis et verbosa contentio. Ex quibus an Aristotelica dialectica sit Platonicae conferenda, facile omnes mente sani perspicere valent.

⁷⁴ ὥσπερ θριγκὸς τοῖς μαθήμασιν ἡ διαλεκτικὴ ἡμῖν ἐπάνω κείσθαι, [κείται] καὶ οὐκέτ' [οὐκ ὅτι] ἄλλο τοῦτου μάθημα ἀνωτέρω ὀρθῶς ἀν ἐπιτίθεσθαι. [PLATO, R. 534.e.2 – 4]

^{xvii} Corr. ex finem

^{xviii} Corr. ex nego

^{xix} Corr. ex sensum

ja, nitko ne bi doveo u dvojbu kad bismo rekli, da ona druga metoda nastoji ispravnim putem o svemu uzeti, što je pojedino u vezi svakog pojedinog. Ali sve se ostale vještine bave ili mnijenjima ljudi i težnjama, ili nastajanjima i sastavljanjima, ili [323] zbrinjavanjem onoga što nastaje i što se sastavlja. A preostale vještine, za koje smo rekli da se bave nekim bićem, naime, geometrija i one za koje vidimo da proizlaze iz nje, kao da sanjaju o biću, ali iznad toga ne mogu vidjeti, sve dok ih služeći se hipotezama ostavljaju nepromijenjene, jer ne mogu položiti račun o njima: onome kome je početak ono što ne zna na temelju onoga što ne zna, nejasan mu je i kraj i ono između, kojim lukavstvom da to ispovijedanje ikada postane znanošću? Nikakvim, reče on. Ne ide li, dakle, kažem ja, jedino dijalektička metoda tim putem, dokidajući hipoteze, gotovo se uzdiže k samom početku, te oči duše, zaista zakopane u neki barbarski glib, postepeno vuče i vodi gore, služeći se kao pomoćnicima i vođama onim vještinama koje smo naveli.«

Za tu dijalektiku malo kasnije kaže: »Kao vrhunac nad naucima nad nama se smjestila dijalektika i neka se više s pravom nad nju ne postavlja neki drugi nauk.«

Platon nam je, dakle, predao uzvišenu dijalektiku da nas pozdanim putem vodi k prvom počelu i istinskoj spoznaji istinskih bića. Tu primjenu nisu poznavali ni Aristotel niti ijedan njegov peripatetičar čija je dijalektika korisna samo za to da nas netko, dok raspravljamo, ne prisili da sebi protuslovimo i jedino na tu korist usmjereno je cijelo vježbanje u njoj. Odatle proizlazi da već četiri stotine godina, ne samo dijalektika, nego ni sama filozofija, nije bila ništa drugo, a to je i dosad u školama, do svađa i nadmetanje riječima. Iz toga svi ljudi zdrave pameti lako mogu vidjeti treba li se Aristotelova dijalektika usporediti s Platonovom.

Scientia quid [in margine]

Quod autem negare videtur scientias reminiscentias animae esse, secundo Analytico capite 21. et Analytico 3. capite 1. id maximis ex dogmatibus eius eruemus. Nihil enim aliud est scientia, quam notitia et cognitio quaedam intellectus, eius partis animae, uti ipse nos 1. De anima capite 4. docet, qua cognoscit et sapit: ᾧ γινώσκει τε ψυχὴ καὶ φρονεῖ.

Hanc autem partem vocat νοῦν, mentem seu intellectum; paulo enim post habet:⁷⁵ Ergo vocatus animae intellectus (dico autem intellectum, quo intelligit et existimat anima) nihil est actu rerum antequam intelligat. At quomodo id fieri potest, ut aliquid prius agat, quam sit? Actio accidens est, accidens in substantia necessario est, substantia ergo praecedat actionem necesse est, quomodo ergo nihil est antequam intelligat? Deinde hic intellectus ὁ δὲ νοῦς χωριστός separatus est, at si separatus, quomodo nihil actu est antequam intelligat? Absurda sane contradictio et separatus est quidem, quia divinus uti 2. De generatione animalium capite 3:⁷⁶ Relinquitur vero intellectum solum deforis venire et divinum esse solum. Qui cum divinus sit, quomodo nihil est actu? Cum deforis veniat in semen, quomodo nihil est actu? Si:⁷⁷ Neque enim ipsius actioni communicat corporea actio. Si:⁷⁸ Generationis vero corpus, in quo simul abit semen animastici principii, hoc quidem separatum existens a corpore, quibuscumque continetur divinum, talis autem est is qui vocatur intellectus. Si inquam intellectus divinus est, si non communicat actionem suam cum corporis actione, si separatus

⁷⁵ ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται [διανοεῖ τε] καὶ ὑπολαμβάνει ἢ ψυχὴ) οὐδὲν ἐστὶν ἐνεργεῖα τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν. [ARIST. de An. 429a.22 – 24]

⁷⁶ λείπεται δὲ [δὲ] τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον. [ARIST. G A 736b.27 – 28]

⁷⁷ οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τῆ ἐνεργεῖα κοινωνεῖ ἢ σωματικῆ ἐνεργεῖα. [ARIST. G A 736b.28 – 29]

⁷⁸ τὸ δὲ τῆς γονῆς σῶμα ἐν ᾧ συναπέρχεται τὸ σπέρμα τὸ τῆς ψυχικῆς ἀρχῆς, τὸ μὲν χωριστὸν ὄν σώματος ὅσοις ἐμπεριλαμβάνεται τι [τὸ] θεῖον, τοιοῦτος δ' ἐστὶν ὁ καλούμενος νοῦς. [ARIST. G A 737a.7 – 10]

Što je znanost [na margini]

A to što se čini da očito niječe <Aristotel> da su znanosti sjećanja duše, u drugoj knjizi *Analitike*, u 21. poglavlju i u trećoj knjizi *Analitike*, u 1. poglavlju – to ćemo srušiti na temelju njegovih najvažnijih učenja.²¹ Naime, znanost nije drugo do znanje i neka spoznaja razuma, tj. onog dijela duše – kako on sam uči u 1. knjizi *O duši*, u 4. poglavlju – kojim duša spoznaje i misli, ὅ γινώσκει τε ἡ ψυχὴ καὶ φρονεῖ.²²

Taj dio duše naziva νοῦς, um ili razum. Naime, malo kasnije stoji: »Dakle, tako nazvan razum duše (a zovem razumom ono čime duša razumijeva i prosuđuje) nije ništa u zbiljnosti, prije nego razumijeva.« Ali kako to može biti da nešto prije djeluje, nego postoji? Djelovanje je akcident, a akcident je nužno u supstanciji, nužno je, dakle, da supstancija prethodi djelovanju, kako, dakle, nije ništa, prije nego razabire? Zatim, taj je um ὁ δὲ νοῦς χωριστός, odvojen,²³ a ako je odvojen, kako je ništa aktualno, prije nego razumijeva? Besmislenog li proturječja! I odvojen je zaista, jer je božanski, kako kaže u 2. knjizi *O rađanju životinja*, u 3. poglavlju. »Preostaje pak da samo razum dolazi izvana i da je jedino on božanski.« Budući da je on božanski, kako nije ništa aktualno: budući da izvana dolazi u sjeme, kako to da nije ništa aktualno; ako: »U njegovoj djelatnosti nema udjela tjelesna djelatnost«, ako: »Tijelo rađanja kojim se prenosi sjeme duševnog počela postoji odvojeno od tijela u svih onih bića u kojima je sadržano nešto božansko; takav je onaj koji se zove razum.«; ako je, kažem, um božanski, ako njegova djelatnost nema ništa

²¹ Usp. ARIST. A Pr. 67a. 21 – 27 i A Po. 71a. 29 – 30; Po današnjoj podjeli *Prva* i *Druge analitike* ima svaka za sebe dvije knjige, dakle treća knjiga *Analitike* ne postoji. Prvo poglavlje treće knjige *Analitike*, kako citira Petrić, u stvari je prvo poglavlje prve knjige *Druge analitike*.

²² Usp. ARIST. de An. 429a.10 – 11.

²³ Usp. ARIST. de An. 429b 5.

est a corpore, si deforis venit, si propterea dicitur 1. De anima capite 4. esse substantia et non corrumpi.⁷⁹ *Intellectus vero videtur ingenerari et substantia quaedam esse et non corrumpi.* Et rursus:⁸⁰ *Intellectus vero forsitan divinum quid et impassibile est.*

5 Neque obstat quod hic dubitanter id videtur^{xx} protulisse, omnia enim hoc libro dubitantur, nullo modo dici potuit eum essentia nihil esse priusquam in actionem veniret, quomodo enim in actionem veniat, quod nondum est? Divinum locis superioribus eum docuit esse, si divinus etiam impassibilis, si impassibilis etiam immortalis, si immortalis et ingenitus, prolixè enim
10 fine primi De coelo docuit, quod incorruptibile sit et ingenerabile esse. Si ergo immortalis est intellectus, est etiam incorruptibilis, si incorruptibilis etiam ingenerabilis: si ergo deforis venit et ingenitus est, praeexistit, modo quaeratur si aeterno tempore
15 praeexistit, antequam ad nos descendat, an ignorans est rerum? Si ignorans est, quomodo est intellectus? Intellectus enim est, quia intelligit, si ignorat non est intellectus, ut ergo intellectus sit, necesse est eum intelligere: si intelligit, aliquid [324] nimirum intelligit, entia nimirum aut non entia? Entia certe. Entia ergo
20 intelligens in nos descendit et si is ipse est, qui in nobis intelligit et scit, scientia nostra haec secunda prioris scientiae repetitio est ac reminiscentia.

Praeterea nos quae primo cognoscimus per sensus cognoscimus, ut multis locis praesertim Analyticis docet Aristoteles,
25 ex singularium autem cognitione universalem colligimus scientiam. Sed universale hoc sciebamus. Sic enim initio 3. Analytici:⁸¹ *Antequam vero inducatur aut accipiatur syllogismus, aliquo quidem modo fatendum est scire, alio vero modo non.* Quo autem modo

⁷⁹ ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγίνεσθαι οὐσία τις οὐσα, καὶ οὐ φθειρεσθαι. [ARIST. de An. 408b.18 – 19]

⁸⁰ ὁ δὲ νοῦς ἴσως θειότερόν τι καὶ ἀπαθές ἐστίν. [ARIST. de An. 408b.29]

⁸¹ πρὶν δ' ἐπαχθῆναι ἢ λαβεῖν συλλογισμὸν τρόπον μὲν τινα ἴσως φατέον ἐπίστασθαι, τρόπον δ' ἄλλον οὔ. [ARIST. A Po. 71a.24 – 26]

^{xx} Corr. ex videntur

zajedničkog s tjelesnom djelatnošću, ako je odvojen od tijela, ako dolazi izvana, ako se stoga u 1. knjizi *O duši*, u 4. poglavlju kaže da je on supstancija i da ne propada: »čini se da se um urađa, i da je neka supstancija i da ne propada«; i ponovno: »um je možda nešto božansko, on je netrpan;«.

5

Ništa ne smeta što se čini da je to ovdje dvojeći iznio – jer sve je u ovoj knjizi izloženo dvojbeno; nikako se nije moglo reći da on s obzirom na bit nije ništa prije nego počne djelovati: naime, kako će početi djelovati ono što još ne postoji? Na gornjim mjestima učio je da je on božanski; ako je božanski, onda je netrpan, ako je netrpan, onda je besmrtno, ako je besmrtno, onda je nenastao; opširno je, naime, na kraju prve knjige *O nebu* učio da ono što je nepropadljivo, također ne može nastati. Ako je, dakle, um besmrtno, on je također nepropadljiv, ako je nepropadljiv, on također ne može nastati. Ako, dakle, dolazi izvana i nije nastao, postoji prije, treba samo postaviti pitanje: ako postoji u vječnom vremenu prije nego siđe k nama, ima li spoznaju o stvarima? Ako nema spoznaju o stvarima, kako može biti razum? Razum je, naime, zato jer razumijeva, a ako nema spoznaju, nije razum. Dakle, da bi bio razum, nužno je da razumijeva, a ako razumijeva, nešto [324] svakako razumijeva, dakako bića ili ne-bića. Dakako, bića. Dakle, u nas dolazi razumijevajući bića. Ako je pak on sam onaj koji u nama razumijeva i znade, onda je ovo naše drugo znanje ponavljanje prethodnog znanja i sjećanje.

10

15

20

Osim toga, ono što najprije spoznajemo, spoznajemo preko osjetila, kako Aristotel uči na mnogo mjesta, osobito u *Analitici*; iz spoznaje pojedinačnih stvari sabiremo opću znanost. Ali to opće već smo znali. Tako, naime, kaže na početku 3. knjige *Analitike*: »Prije nego se uvede ili prihvati silogizam, treba priznati da se na izvjestan način već znade, a da se na drugi način ne zna.« Na koji

25

30

sciatur, mox subdit:⁸² *Sed clarum quod hoc modo quidem scit, quia universale scit, simpliciter autem nescit.* Antequam ergo simpliciter, id est particulariter sciamus, scimus universaliter, per quod universale etiam particulare scimus, ita enim 2. Analytico capite
5 21. docet:⁸³ *Universali ergo contemplamur ea qua in parte.* Si ergo universalis scientia in nobis est antequam inductio aut syllogismus fiat, atque si per universalem scientiam particularem acquirimus, cum nulla alia in nobis sit, universalem scientiam ab intellectu habemus, qui eam habens in nos descendit perque eam
10 cum particularium scientiam acquiramus, cui iam dubium eam scientiam reminiscendum esse? Non enim est aliud reminiscendum, quam cognitionis prioris resumptio, resumimus ergo quam prius habueramus particularium atque simpliciter scientiam, per universalem scientiam, quae in intellectu salva remanserat. Ita
15 dogma maxime ab Aristotele impugnatum per dogmata eius redit in lucem atque integrum manet.

⁸² ἀλλὰ δῆλον ὡς ὧδι μὲν ἐπίσταται, ὅτι καθόλου ἐπίσταται, ἀπλῶς δ' οὐκ ἐπίσταται. [ARIST. A Po. 71a.27 – 29]

⁸³ Τῇ μὲν οὖν καθόλου θεωροῦμεν τὰ ἐν μέρει. [ARST. A Pr. 67a.27]

se način znade, to odmah dodaje: »No, očito je da znade na ovaj način, jer znade ono općenito, ali ne zna jednostavno.« Prije nego znademo jednostavno, to jest partikularno, znademo općenito, a po tom općenitom znademo također partikularno. Tako, naime, poučava u 2. knjizi *Analitike*, u 21. poglavlju: »Na temelju općenitog, dakle, motrimo ono što se nalazi u dijelu.« Ako, dakle, u nama postoji znanje o općenitom prije nego nastane indukcija ili silogizam, i ako znanjem o univerzalnom stječemo znanje o partikularnom, kad nijedno drugo ne postoji u nama, znanje o općem imamo od razuma, koji ga ima i s njime silazi u nas, te po njemu stječemo znanje o pojedinačnom. Kome je još dvojbeno da je to znanje sjećanje? Sjećanje nije drugo nego ponovno uzimanje prijašnje spoznaje. Ponovno primamo, dakle, ono znanje koje smo prije imali, znanje o pojedinačnom i znanje jednostavno pomoću znanja o općenitom koje je ostalo sačuvano u razumu. Tako učenje što ga je Aristotel najviše pobijao dolazi na svjetlo upravo njegovim učenjima i tako ostaje neokrnjeno.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER V

**Excussio eorum, quae Aristoteles
contra ideas Platonis disputavit**

5

Ut nihil de entis aut divina philosophia ausus est Aristoteles oppugnare eorum, quae sapientissime ac divine a Platone scripta fuerant, ita contra ideas acerrime est invectus, neque est ulla alia vel saepius vel acrius exagitata quaestio universis fere Aristotelis libris, quam ideae perpetuo quodam veluti odio exagitatae sunt. Eaque exagitatio omnibus Peripateticis ita animos imbuit, ut infamis ac prorsus ridicula idearum doctrina et videatur et habeatur. Quod utrum iure an iniuria ipsi sibi persuadeant, non parvum operae fuerit precium hanc totam rem a suis iniciis explicare ac perpendere.

15 Itaque Aristoteles primo Sapientiae capite 5. narrat:¹ *Post dictas autem philosophias Platonis supervenit tractatio in plurimis*

¹ μετὰ δὲ τὰς εἰρημένους φιλοσοφίας, ἢ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία. τὰ μὲν πολλὰ <τοῖς Πυθαγορείοις> τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ {δὲ} καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος [συγγενόμενος] πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης. ταῦτα μὲν {καὶ} ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν. Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν, ἐν μέντοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρῶτου τὴν διάνοιαν, ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος διὰ τὸ <ζητῆσαι περὶ τοῦ καθόλου> τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἐτέρων τοῦτο γιγνόμενον [τοὺς ὁρισμοὺς τούτους γινομένους], καὶ οὐ <περὶ> τῶν αἰσθητῶν <τινός>. ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὄρον τῶν αἰσθητῶν τινός, ἀεὶ γε μεταβαλλόντων. οὗτος οὖν τὰ μὲν τοιαῦτα τῶν ὄντων ιδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ <περὶ τὰ> παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα. κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ <τῶν συνωνύμων> ὁμώνυμα τοῖς εἶδεσιν. τὴν δὲ μέθεξιν τοῦνομα μόνον μετέβαλε· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει [μίμησιν] τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει [μέθεξιν], τοῦνομα μεταβαλὼν, τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν, ἥτις [εἴ τις] ἂν εἴη τῶν εἰδῶν ἀφείσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν. [ARIST. Metaph. 987a.29 – 987b.]

[324]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III, KNJIGA 5.

**Odbacivanje onoga što je Aristotel
raspravljao protiv Platonovih ideja**

5

Kako se Aristotel nije usudio pobijati ništa od onoga što je premudro i božanski Platon pisao o filozofiji o biću i o božanskoj filozofiji, tako je najoštrije navalio protiv ideja; i nema nijednog drugog pitanja koje je ili češće ili žešće napadano u gotovo svim Aristotelovim knjigama od ideja napadanih nekom neprestanom mržnjom. To napadanje tako je zatrovalo duše svim peripatetičarima da se nauk o idejama smatra i drži na lošem glasu i smiješan. Da li su u to s pravom ili nepravedno uvjereni, ne će biti od malog značenja da se izloži i ocijeni cijela stvar od njenih početaka.

10
15

Aristotel, dakle, u 1. knjizi *Mudrosti*, u 5. poglavlju pripovijeda: »Poslije rečenih filozofija pojavilo se Platonovo istraživanje,

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Pythagorica haec sequens, alia quoque praeter Italicorum philosophiam propria habens a iuvene enim primo congressus Cratylo et Heracliticis opinionibus tamquam omnibus sensibilibus, semper fluentibus et scientia circa ea non existente haec quidem postea existimavit. Socrate
 5 vero circa [325] mores versante de universa autem natura nihil, quam in his universale quaerente et in definitionibus primo adhibente intellectu illum amplexus, quia quaereret de universalibus, talem putavit tamquam de aliis definitiones factas et non de sensibilibus aliquo. Impossibile enim esse communem definitionem sensibilibus alicuius semper mutatis. Iste quidem talia entium ideas nominavit sensibilia, circa
 10 ea quae praeter haec et secundum haec dici omnia, per participationem enim esse pleraque univocorum aequivoca speciebus: participationem vero nomen solum mutavit: Pythagorei enim imitationem dicunt esse entia numerorum. Plato vero participationem nomen mutans, participationem tamen vel imitationem, quae fuerit specierum, omiserunt in communi quaerere. Et non multo post:² Unum quidem et numeros praeter res facere et non sicut Pythagorei et specierum introductio propter considerationem, quae in sermonibus facta est, priores enim dialecticae non participabant.

20 Hoc ipsum etiam tradit libro 6. capite 4. et 9., quae quidem narratio, ut dicere solet Syrianus, dictorum omnium infelicissimum mihi videtur et praeterea falsissimum. Nam nec Socrates definibilia sola universalia esse putavit, nec Plato, ut nos asserimus, idearum excogitator fuit idque omnino falsum esse affirmamus.
 25 Fuit enim haec Pythagoreorum ante Platonem doctrina et ante Pythagoreos Orphei et ante Orpheum Aegyptiorum et ante Aegyptios Chaldaeorum. Quam rem multis eorum testimoniis ostendam.

² τὸ μὲν οὖν τὸ ἓν καὶ τοὺς ἀριθμοὺς παρὰ τὰ πράγματα ποιῆσαι καὶ μὴ ὡσπερ Πυθαγόρειοι, καὶ ἡ τῶν εἰδῶν εἰσαγωγή διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἐγένετο σκέψιν. οἱ γὰρ πρότεροι διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον. [ARIST. Metaph. 987b.29 – 33]

slijedeći u mnogočemu ono pitagorovsko, no sadržavajući osim filozofije italskih filozofa i nešto drugo vlastito; od mladosti, naime, susrevši se <Platon> prvo s Kratilom i heraklitovskim mišljenjima o svim osjetilnim stvarima koje su uvijek u protjecanju i, budući da o njima ne postoji znanost, tog je mišljenja uistinu bio i kasnije. Budući da se uistinu Sokrat bavio običajima, [325] a nimalo sveukupnom prirodom, nego je u njima tražio ono opće i prvotno je usmjerio razum na definicije, rado je to <Platon> prihvatio, jer je postavio pitanje o općenitom; držao je da je općenito takvo da definicije postoje o drugome, a ne o nečem od osjetilnih stvari; da je, naime, nemoguće da postoji općenita definicija nečega od osjetilnih stvari, jer se one stalno mijenjaju. Taj <Platon> je doista takva bića nazvao idejama, a sve osjetilne stvari imenovao je prema onome što je mimo njih; da se prema tome sve izriče po sudjelovanju, da je, naime, više toga homonimnog sinonimno po vrstama,¹ samo je uistinu promijenio ime: sudjelovanje; pitagorovci, naime, kažu da su bića oponašanja brojeva, a Platon, mijenjajući ime, da sudjeluju u njima; ali koje bi to bilo sudjelovanje ili oponašanje vrsta, propustili su općenito ispitati.« I ne mnogo poslije: »da je jedno i brojeve postavio mimo stvari, a ne kao pitagorovci, i uveo je vrste zbog razmatranja koja se vode u razgovorima; prijašnji, naime, nisu imali udjela u dijalektici.«

To isto također prenosi u 6. knjizi, u četvrtom i devetom poglavlju, a to izlaganje zaista, kako običava reći Sirijan, od sveg mi se rečenog čini najnesretnijim i osim toga posve neistinitim. Naime, niti je Sokrat mislio da se samo ono univerzalno može definirati, niti je, kako mi tvrdimo, Platon bio onaj koji je izmislio ideje, i potvrđujemo da je to potpuno neistinito. Bio je to nauk pitagorovaca prije Platona i prije pitagorovaca Orfeja i prije Orfeja Egipćana i prije Egipćana Kaldejaca. Tu ću stvar pokazati mnogim njihovim svjedočanstvima.

¹ Petrić je preuredio grčki tekst: ubacio je između πολλά i ὁμώνυμα riječ τῶν συνωνύμων.

Aristotelis mendacium de ideis [in margine]

Timaeus Locrus Pythagoreusⁱ libello De mundi anima ac natura statim ab initio:³ *Universa vero <tria>: ideam, materiam sensibileque velut proles ex his. Ideamque declarans:*⁴ *Et hoc quidem esse ingentium et immobile et manens et natura eiusdem intelligibileque et exemplum generatorum quaecumque in mutatione sunt. Tale quippiam ideam et dici et intelligi.* Et post materiae explicationem:⁵ *Duo ergo haec principia sunt, quarum forma rationem habet maris et patris. Et mox:*⁶ *Tria cum sint, tribus cognosci. Ideam quidem intellectu per scientiam.* Deinde:⁷ *Antequam fieret coelum verbo, erant idea et materia.* Clarissima hic ideae toties fit mentio.

Quibus duplicis mendacii Aristoteles convincitur in verbis superius allatis: alterius, quod dicat Pythagoreos ideas ignorasse; alterius, quod Plato primus eas excogitarit. Nemo enim est in
 15 Historia antiquorum sapientium ita parum versatus, qui ignoret Timaeum Pythagoreum fuisse et Platone antiquiorem, sed hoc idearum commune Pythagoreorum dogma fuit, attestante id Iamblichio in Pythagoreorum mathematicis exponendis; adducit
 20 ibi Brotiniⁱⁱ verba haec, unde Brotinus in libro *De mente et cogitatu* separans ipsa ad invicem: haec inquit, cogitativa mente minus

³ τὰ δὲ σύμπαντα {τρία}, ιδέαν, ὕλαν, αἰσθητὸν τὸ οἶον ἔργονον [ἔργονον] τουτέων. [TI. LOCR. Fragm. 205.9 – 10]

⁴ καὶ τὰν [τὸ] μὲν εἶμεν {ἀεί}, ἀγέννατον {τε} καὶ ἀκίνατον, ἀμέριστόν τε [καὶ μένοντε] καὶ τὰς ταυτῶ φύσιος, νοατάν [νοατόν] τε καὶ παράδειγμα τῶν γεννωμένων [γενομένων], ὀκόσα ἐν μεταβολῇ ἐντι τοιοῦτον γάρ τι τὰν ιδέαν λέγεσθαί τε καὶ νοῆσθαι [νοεῖσθαι]. [TI. LOCR. Fragm. 205.10 – 13]

⁵ δύο ὧν αἶδε ἀρχαί ἐντι, ἄν [ῶν] τὸ μὲν εἶδος λόγον ἔχει ἀρρένός τε καὶ πατρός. [TI. LOCR. Fragm. 206.5 – 6]

⁶ τρία δ' ὄντα τρισὶ γνωρίζεσθαι, τὰν μὲν ιδέαν νόω κατ' ἐπιστάμαν. [TI. LOCR. Fragm. 206.7 – 8]

⁷ πρὶν ὧν [ἄν] ὠρανὸν γενέσθαι λόγῳ ἦστην ιδέα τε καὶ ὕλα. [TI. LOCR. Fragm. 206.11]

ⁱ Corr. ex Pythagoreos

ⁱⁱ Uz oblik Brotinus koji rabi Petrić u literaturi se nalazi i oblik Βροντίνοσ.

Aristotelova laž o idejama [na margini]

Timej Lokranin pitagorovac u knjižici *O duši i naravi svijeta*² odmah na početku <ističe>: »uistinu sve <sadrži> ideju, materiju i ono osjetilno kao njihov porod.« Objašnjavajući ideju: »Da je to doista nerođeno i nepokretno i ono što traje i iste naravi, inteligibilno i predložak rođenih stvari koje god se mijenjaju, da se nešto takvo zove i razumijeva kao ideja.« I nakon tumačenja materije: »To su, dakle, dva počela od kojih forma ima značenje muškog i oca«. I malo poslije: »Budući da je troje, da se spoznaje trima <sposobnostima>, a ideju doista razumom pomoću znanosti.« Zatim: »Prije nego je nebo nastalo riječju, bili su ideja i materija.« Tu je tako često najjasnije spominjanje ideje. 5 10

U tim gore navedenim riječima Aristotelu se dokazuje dvostruka laž: jedna, jer kaže da pitagorovci nisu poznavali ideje, druga, da ih je Platon prvi izmislio; nitko, naime, nije u povijest starih mudraca tako malo upućen da ne bi znao da je Timej bio pitagorovac i da je bio stariji od Platona; no to o idejama bio je zajednički nauk pitagorovaca po svjedočanstvu Jambliha u izlaganju matematike pitagorovaca; navodi ondje ove riječi Brotina, gdje Brotin u knjizi *O umu i razabiranju*, razlikujući ih međusobno kaže ovo:³ moć razabiranja je nešto manje od uma; i ono što 15 20

² Usp. Timaeus Locrus, Περὶ φύσιος κόσμου καὶ ψυχᾶς

³ Petric nema grčki, usp. IAMB. Comm. Math. 8.63 – 67 διόπερ καὶ Βροτίνος ἐν τῷ Περὶ νοῦ καὶ διανοίας χωρίζων αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων τάδε λέγει: ἅ δὲ διάνοια τῷ νῷ μείζον ἐστι, καὶ τὸ διανοατὸν τῷ νοατῷ ὁ μὲν γὰρ νόος ἐστὶ τὸ τε ἀπλόον καὶ τὸ ἀσύνθετον καὶ τὸ πρᾶτον νοεόν καὶ τὸ νοεόμενον.

quippiam est et cogitabile intelligibili. Mens enim simplex et primum intelligens et intellectum huiusmodi autem est idea, quia impartibilis et simplex et primum est aliorum. Archytae quoque testimonium adducit ex libro De mente et sensu, in quo haec
 5 legebantur. *Sed hypotheses et principia et ascensum facit, donec ad principium in quacumque suppositione carens veniat, neque utitur ullo sensibili, sed ideis ipsis per se ipsas.*ⁱⁱⁱ etc.

Quae omnia videtur Plato transtulisse in 7. Rei publicae, uti praecedente discussione vidimus. Iamblichus vero ibidem subnectit. Alterum intelligibile vere ens est id, circa quod Pythagorei ver-
 10 sabantur et circulum intelligibilem et numerum idearum etc. Syrianus quoque Commentariis, quae sola eius tam magni monumenta habemus in libros 6. et 7. Sapientiae Aristotelis, haec ex Pythagoreorum sententia retulit libri 2. commentario 1: *Divinus Pytha-*
 15 *goras et omnes, qui legitime illius dogmata purissimis sinibus suarum mentium susceperant, multos dicebant esse substantiarum gradus: intelligibilem et intellectualium, cogitabilem et naturalium aut omnino vitalium et corporearum. Nam et rerum processus et connata processibus ipsis diminutio, quae ordine quodam divino perficitur, et vis diversitatis in generibus entis multitudinem continuam pariter et discretam constituunt, incorporalium et sensibilibus pereuntium substantiarum. Tres itaque in latitudine entium gradus esse dicebant: intelligibilem, cogitabilem, sensibilem. Singulis vero ideas esse omniquaque quidem, sed proprie ubique cum existentiae proprietate. Et intelligibiles quidem*

ⁱⁱⁱ Nije tiskano kurzivom i nema grčkog, ali je citat.

se može razabrati manje je od onog inteligibilnog. Um je, naime, jednostavan i ono prvo, koje poima, a takvo je i ono pojmljeno – ideja, jer je nedjeljiva i jednostavna i ono prvo od drugih. Navodi također svjedočanstvo Arhite iz knjige *O umu i osjetilu* u kojoj se ovo čita: »Pretpostavke čini i počela i uspon dok ne dođe do počela, koje je na svaki način bezpretpostavno, a ne rabi ništa osjetilno nego same ideje po sebi samima.«⁴ itd. 5

Čini se da je Platon sve to prenio u 7. knjigu *Države*, kako smo vidjeli u prethodnoj raspravi.⁵ Jamblih pak na istom mjestu dodaje: »Jedno inteligibilno uistinu je ono biće, kojim su se bavili pitagorovci: inteligibilni krug, ideja broja itd.«⁶ Također je Sirijan u onim *Komentarima 6. i 7. knjige Aristotelove Mudrosti*, koje kao jedine spomenike imamo od njega tako velikog, ovo izložio iz misli pitagorovaca u komentaru 2. knjige: »Božanski Pitagora i svi koji su na zakonit način prihvatili njegove nauke najčistijim zagrljajima svojih umova govorili su da postoje mnogi stupnjevi supstancija i inteligibilnih i intelektualnih, mišljivih i prirodnih ili naprosto živih i tjelesnih. Naime i napredovanje stvari i samim napredovanjima srodno smanjivanje, koje se izvršava po nekom božanskom redu i sila različitosti u rodovima bića, uspostavljaju jednako neprekinutu kao i isprekidanu mnoštvenost bestjelesnih supstancija i <onih> osjetilnih koje propadaju. Stoga su govorili da postoje tri stupnja u širini bića: inteligibilni, mišljivi, osjetilni. Pojedininim stupnjevima pripadaju ideje, uistinu svima, ali osobito tamo gdje su sa svojstvom postojanja; i da su inteligibilne <ideje>

 10
15
20
25

⁴ Petrić nema grčki, usp. PSEUDOARCHYT., *De mente et sensu* 39.18 – 22, αὐτὰ γὰρ τῶ ὄντι τὰς ὑποθέσις [ἄλλ'] ὑποθέσις, ἀλλ' ἀρχάς τε καὶ ἐπιβάσις ποιεῖται, ἵνα μέχρι τῶ ἀνυποθέτω ἐπὶ παντὸς ἀρχὰν ἔλθῃ, καὶ πάλιν ἐχομένα καταβᾶ ἐπὶ τὰν τελευτὰν οὐδενὶ προσχωμένα αισθατῶ, ἀλλ' εἰδέσιν αὐτοῖς δι' αὐτῶν. Usp. također: ARCHYT. *Fragmenta* 9.5 – 6 Περὶ νοῦ καὶ αισθάσιος, *Stob. Ecl.* I 48, 6.

⁵ Usp. Platon, *Država*, knj. VI i VII, u ovoj knjizi str. 159–161.

⁶ Nema grčkog citata Usp. IAMB. *Comm. Math.* 19.14 – 16: μετὰ δὴ τοῦτο περὶ τὸ νοερόν ὄντως ὄν ενεργεῖν ἐπιχειρεῖ τὰ μαθήματα παρ' αὐτοῖς, κύκλον τε νοερόν καὶ ἀριθμὸν εἰδητικόν, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

esse apud Deos et causas eorum, quae consequuntur, effectivas scilicet et exemplaes et finales.^{iv} [326] Et alia, quae in hanc sententiam sequuntur.

5 Quo gravissimo testimonio appareat forte etiam tertium Aristotelis mendacium, qui refert Pythagoreos entia esse imitationes numerorum dixisse. Nulla enim hic Pythagorae aut Pythagoreorum legitimorum scilicet aut imitatio aut numerus, et si in illorum libris legebantur, mystice ad hunc sensum erant vere ac philosophice non pueriliter non futiliter interpretanda.

10 Sed idearum dogma antiquius Pythagora quoque ipso fuit. Est enim apud Orpheum, qui Graecorum theologorum summus ac princeps fuit ideae clarissima memoria, eo loco:⁸

15 *Rhea sane intelligibilium beatorum fonsque fluxusque
Omnium enim prima potentia sinibus ineffabilibus
Susceptrix generationem in omne profundit, currentem.*

⁸ Ῥεΐη τοι νοερῶν μακάρων πηγὴ τε ῥοή τε// πάντων γὰρ πρώτη δυνάμει κόλποισιν ἀφράστοις// Δεξαμένη γενεῆν [γεννεῆν] ἐπὶ πᾶν προχέει τροχάουσαν. [ORAC. CHALD. Fragn. 56.1 – 3]

^{iv} Nema grčkog citata.

doista kod bogova i da su uzroci onoga što <iz njih> slijedi, da su svakako tvorne i egzemplarne i finalne«⁷ – [326] i ostalo što slijedi u vezi s tom mišlju.

Na temelju tog vrlo značajnog svjedočanstva pokazuje se možda i treća laž Aristotelova koji donosi da su pitagorovci rekli da su bića oponašanja brojeva.⁸ Ne postoji tu u Pitagore, niti u legitimnih pitagorovaca, niti oponašanje, niti broj, a ako su se u njihovim knjigama čitali, trebalo ih je tumačiti u tom mističkom smislu, istinito i filozofski, a ne djetinjasto i nepouzdanost. 5

No nauk o idejama stariji je i od samog Pitagore; postoji, name, kod Orfeja, koji je bio najveći i prvak grčkih teologa, najjasniji spomen o ideji na ovom mjestu: 10

»Reja je izvor i tijek blaženih razumskih stvari,
prva od svega po snazi u njedrima skrovitim svojim.
Primivši rađanje žurno na sve ga razlijeva ona.«⁹ 15

⁷ Nema grčkog citata – usp. SYRIAN. in Metaph.81.31 – 82.4: Πυθαγόρας ὁ θεῖος καὶ πάντες οἱ γνησίως τάκείνου δόγματα τοῖς καθαρωτάτοις κόλποις τῆς ἐαυτῶν διανοίας ὑποδεξάμενοι πολλὰς μὲν ἔλεγον εἶναι τάξεις οὐσιῶν καὶ νοητῶν καὶ νοερῶν καὶ διανοητικῶν καὶ φυσικῶν ἢ ὅλως ζωτικῶν καὶ ἔτι σωματοειδῶν· ἢ γὰρ τῶν πραγμάτων πρόοδος καὶ ἡ συμφυῆς ταῖς προόδοις ὑφεις κατά τινα τάξιν ἐπιτελούμενη θεῖαν καὶ τὸ τῆς ἐτερότητος ἐν τοῖς γένεσι τοῦ ὄντος κράτος τὸ πλῆθος τὸ τεταγμένον καὶ συνεχὲς ἅμα καὶ διωρισμένον ὑφίστησι τῶν τε ἀσωμάτων καὶ τῶν τὴν αἴσθησιν πληττουσῶν οὐσιῶν. τὰς δ' οὖν ὡς ἐν πλάτει τρεῖς ἔλεγον τάξεις τῶν ὄντων, νοητὴν διανοητὴν αἰσθητὴν, εἶναι δὲ καθ' ἐκάστην τὰ εἶδη πάντα μὲν, οἰκείως δὲ ἀπανταχοῦ τῇ τῆς ὑπάρξεως ιδιότητι. καὶ τὰ μὲν νοητὰ παρὰ θεοῖς εἶναι καὶ αἷτια τῶν ἐφεξῆς ποιητικά τε καὶ παρὰ δειγματικά καὶ τελικά·

⁸ Usp. ARIST. Metaph. 987b.11 – 12 οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν.

⁹ Petric se zabunio, to nisu Orphica, nego Oracula Chaldaica Fragmenta 56.1 – 3.

Nihil enim aliud hic sunt intelligibiles beati, quam ideae. Rhea autem nihil aliud quam materia, quam et primam vocat, et potentia suscipere generationem, sed apertius in his:⁹

5 *Tu eris pater et matris splendida forma,
Et filiorum tenellus flos, in formis forma existens
Et anima et spiritus et harmonia et numerus.*

10 Forma enim ideam hic significat, sicut et Plato et Aristoteles quoque infinites eam εἶδος, *formam* appellaverunt, ex quo Orphei loco et harmonia et numerus Pythagoreorum forte fluxerunt.

15 Sed ideas Orpheus ab Aegyptiis est mutuatus. Est enim in Mercurii Poemandro ita scriptum:¹⁰ *Vidisti in mente archetypam formam pro principem principii interminati.* Sed fuerat idem dogma Assyriorum seu Chaldaeorum. Sic enim Psellus in eorum brevi
15 *ecthesi:*¹¹ *Ideas quidem putant nunc quidem patris conceptiones, nunc vero universales rationes animasticas et naturales, quas quidem mens tribuit animae, anima vero naturae.*

20 Est etiam in λογίοις, proloquiis Chaldaeorum, quae Proclus Commentator in Parmenide affert:¹² *Post patris conceptiones animae ego habito.* Hae autem patris conceptiones eadem sunt cum iis, quas modo Psellus exposuerat. Sed nominatim in his:¹³ *Mens*

⁹ Τύνη δ' ἔσσι πατήρ, καὶ μητέρος ἀγλαὸν εἶδος// καὶ τεκέων τέρεν ἄνθος, ἐν εἶδεσιν εἶδος ὑπάρχων// καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα καὶ ἁρμονίη καὶ ἀριθμὸς. [PORPH. De philosoph. ex orac. 146.21 – 147.2]

¹⁰ εἶδες ἐν τῷ νῶ τὸ ἀρχέτυπον εἶδος, τὸ προάρχον [προάρχου] τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπεράντου. [CORP. HERM. Poemandr. I, 8.2 – 3]

¹¹ ιδέας δὲ νομίζουσι νῦν μὲν τὰς τοῦ πατρὸς ἐννοίας, νῦν δὲ τοὺς καθόλου λόγους, {νοητοὺς} <τοὺς> ψυχικοὺς καὶ φυσικοὺς [corr. ex φησικούς], οὓς δίδωσι μὲν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ, ἡ δὲ ψυχὴ τῇ φύσει. [PSELL. Opuscula psycholog. theolog. daemonolog. 152.16 – 18]

¹² μετὰ δὴ πατρικὰς διανοίας, Ψυχὴ ἐγὼ ναίω [νέω]. [PROCL. in Prm. 925.16 – 17]

¹³ Νοῦς πατρικὸς ἐρρόιζησε νοήσας ἀκμάδι βουλή παμμόρφους ιδέας· πηγῆς δὲ μιᾶς ἀποπτᾶσαι ἐξέθορον. [PROCL. in Prm. 800.20 – 22]

Ovdje, naime, blažene inteligibilne stvari nisu ništa drugo nego ideje; a Reja nije ništa drugo nego materija koju naziva i prvom i u mogućnosti da prihvaća rađanje; no jasnije <to kaže> u ovome:

»Ti si pak otac, a isto i sjajni oblik si majke, 5
djece nježne si cvijet, u oblicima gotov si oblik,
duša si k tome, i duh, i harmonija, na kraju broj si.«

Forma, naime, ovdje znači ideju kao što su je i Platon i Aristotel također bezbroj puta nazivali εἶδος, forma. Iz tog Orfejevog mjesta možda su potekli i harmonija i broj pitagorovaca. 10

No Orfej je ideje posudio od Egipćana, naime, u Merkurovom *Poimandru* tako je napisano: »Vidio si u umu da je arhetipska forma prapočelo neodređenog počela.« No isti je bio nauk Asiraca ili Kaldejaca. Tako kaže Pselo u kratkom izlaganju o njima: »Smatraju da su ideje jedanput doista pojmovi oca, drugi 15
put uistinu univerzalni razlozi, i duševni i prirodni, koje je doista um pridao duši, a duša prirodi.«

Stoji također u λογίσις¹⁰ – proročkim izrekama Kaldejaca koje navodi Proklo, komentator *Parmenida*: »Poslije pojmova oca stanujem kao duša«; a ti očevi pojmovi isti su s onima koje je 20
upravo izrijekom izložio Pselo ovim riječima: »Očinski je um raz-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹⁰ Usp. PROCL. in Prm. 800.19.

paterna intonuit intelligens summo consilio omniformes ideas, fonte vero uno evolantes proruperunt. Mox deinde:¹⁴

Mundo enim Rex multiformi

Praeposuit intellectualem Typum incorruptum, quo super mundum

5 Vestigium inducens, forma ornatus apparuit

Omnifariam ideis.

Et:

ἀκμὴ ἀρχηγόνου ιδέας

Summitas principigeniae ideae.

Zoroastres^v quoque:

νοούμεναι ἰυγγες πατρόθεν, νοέουσι καὶ αὐταὶ

10 βουλαῖς, ἀφθέγκτοις κινούμεναι ὥστε νοῆσαι.¹⁵

Intellectae Iynges a patre, intelligunt et ipsae

Consiliis ineffabilibus motae, ita ut intelligent.

Iynges autem Gemistus ideas interpretatur. Mendacii ergo Aristoteles manifesto vincitur, qui Platonem idearum exco-
15 gitatorem primum asserit fuisse. Nec vero satis mirari possum virum, qui principatum in philosophia tam anxie affectaverit, in tam manifestos incidisse errores neque id ignorantiae eius rei commisisse existimo: nam ut detur eum [327] Assyriorum Aegyptiorumque dogmata ignorasse, certe Orphica, quorum mentio est
20 ab eo libro De sapientia 7. habita, et Pythagoreorum libri eum non latuerunt nec ullo modo ab eo non lectos existimandum est.

Quarti quoque mendacii vincitur, quo ad ideae nomen, si illud <ιδέας> προσηγόρευσε ideas appellavit, pro nomine

¹⁴ κόσμῳ γὰρ ἄναξ πολυμόρφῳ // Προὔθηκεν νοερὸν τύπον ἄφθιτον, οὗ κατὰ κόσμον // Ἴχνος ἐπειγόμενος μορφῆς μετὰ κόσμος [κατάκοσμος] ἐφάνθη // Παντοίαις [Παντοίης] ιδέαις. [PROCL. in Prm. 800.24 – 27]

¹⁵ αἱ ἰυγγες νοούμεναι [Νοούμεναι ἰυγγες] πατρόθεν νοέουσι καὶ αὐταὶ [corr. ex αὐδαί], // βουλαῖς ἀφθέγκτοις [ἀφθέγκτοις] κινούμεναι ὥστε νοῆσαι. [Usp. PSELL. Opuscula psycholog. theolog. daemonolog. 145.24 – 26]

^v Corr. ex Zoroastes

glasio razumijevajući krajnjom mudročću mnogooblične ideje; navalile su van izlijećući iz jednog izvora.«¹¹ Uskoro zatim:

»... svijetu mnogoobličnom vladar
stavi na čelo pečat umni i nepropadljiv,
čije slijedeći stope svijet se pojavio s likom 5
raznim idejama obdaren ...«¹² I:
ἀκμὴ ἀρχεγόνου ιδέας,
»Vrhunac počelno rođene ideje.«¹³ Također i Zoroaster:
νοούμεναι ἰυγγες πατρόθεν, νοέουσι καὶ αὐταὶ
βουλαῖς, ἀφθέγκτοισι κινούμεναι ὥστε νοῆσαι. 10
»Ijinge spoznajе otac, al' spoznaju one i same,
jer ih savjeti nijemi na spoznaju potiču sada.«¹⁴

A ijinge Gemisto tumači kao ideje. Aristotelu je očito dokazana laž jer je tvrdio da je Platon onaj koji je prvi izmislio ideje. I ne mogu se dovoljno načuditi da je čovjek koji je tako tjeskobno htio dohvatiti prvenstvo u filozofiji, upao u tako jasne zablude; i ne držim da je to izveo iz nepoznavanja te stvari; naime, ako se dopusti da on nije poznaо nauke [327] Asiraca i Egipćana, sigurno mu nisu bili nepoznati orfički <nauci> koje spominje u 7. knjizi *Mudrosti* i knjige pitagorovaca, i ni na koji način se ne može 20 smatrati da ih nije pročitao.

Dokazana mu je i četvrta laž, što se tiče imena ideje, ako se ono <ιδέας> προσηγόρευσε¹⁵, nazvao je idejama, uzme također

¹¹ Usp. ORAC. CHALD. Fragm. 37.1 – 3 Νοῦς πατρικὸς ἐρρόιζησε νοήσας ἀκμάδι βουλή παμμόρφους ιδέας, πηγῆς δὲ μιᾶς ἅπο πᾶσαι ἐξέεθορον

¹² Usp. također: ORAC. CHALD. Fragm. 37.5 – 8: κόσμῳ γὰρ ἄναξ πολυμόρφῳ προὔθηκεν νοερὸν τύπον ἀφθιτον, οὗ κατ' ἄκοσμον ἶχνος ἐπειγόμενος μορφῆς μετὰ κόσμος ἐφάνθη παντοίαις ιδέαις {κεχαρισμένος}

¹³ Usp. ORAC. CHALD. Fragm. 37.14 – 15 ἀκμῆ. Ἀρχεγόνους ιδέας /da li je to pravi citat?/, usp. također PROCL. in Prm. 801.3 - 5 Ἀκοιμήτου χρόνου ἀκμῆ, Ἀρχεγόνους ιδέας πρώτη πατρός ἐβλυσε τάσδε Αὐτοτελῆς πηγῆ.

¹⁴ Νοούμεναι ἰυγγες πατρόθεν νοέουσι καὶ αὐταὶ, βουλαῖς ἀφθέγκτοισι κινούμεναι, ὥστε νοῆσαι. [Usp. PSELL. Opusc. psycholog. theolog. daemonolog. 145.24 – 26]

¹⁵ Usp. ARIST. Metaph. 987b.8.

- quoque reperto accipiatur. Nam et apud Hippocratem libro De hominis natura ideae nomen legitur:¹⁶ *Atque hoc unum existens, mutare ideam et potentiam.* Et mox:¹⁷ *Itaque multae ideae morborum.* Et Polybus^{vi}, cuius libros Aristoteles ipse citat libro De semine:¹⁸
- 5 *Sunt vero quatuor ideae humidi: sanguis, bilis, aqua et plegma: tot enim ideas habet connatas homo, quibus locis ideae nomen species fere significat, quo significato ipse quoque est usus primo De coelo capite 7:*¹⁹ *Necesse et ideas simplicium corporum esse terminatas, et alibi. Itaque nec nominis idearum nec rei Plato excogitator fuit.*
- 10 Nunc oppugnationes idearum singillatim percenseamus. Eiusdem primi Sapientiae libri capite 7. ita refert Aristoteles:²⁰ *In Phaedone quidem ita dicitur, tamquam et ipsius esse et fieri, causae, formae sint.* Haec sane Platonicae scientiae, quod postea videbimus recta est relatio: sed cum sexies in eo dialogo idearum
- 15 mentio sit facta, ultimo loco est, quod hic citat, sunt autem Platonis verba haec, veluti concludentis:²¹ *Postquam ipsi haec concessa fuere et confessum fuit esse aliquid singulas formarum et harum alia participare, harum ipsarum nomenclaturam obtinere.* Superius autem dixerat:²² *Videtur enim mihi, si quid aliud est pulchrum prae-*

¹⁶ καὶ τοῦτο ἐν ἔδον μεταλλάσσειν τὴν ἰδέην [ιδέαυ] καὶ τὴν δύναμιν. [HP. Nat. Hom. 5.3 – 4]

¹⁷ ὥστε πολλαὶ μὲν ἰδέαι τῶν νοσημάτων [νοσημάτων]. [HP. Nat. Hom. 5.13]

¹⁸ εἰσὶ δὲ τέσσαρες ἰδέαι τοῦ ὑγροῦ, αἷμα, χολή, ὕδωρ καὶ φλέγμα. Τοσαύτας γὰρ ἰδέας ἔχει συμφυέας ὁ ἄνθρωπος. [HP. De semine, de natura pueri, de morbis, 3.3 – 5]

¹⁹ ἀνάγκη καὶ τὰς ἰδέας τῶν ἀπλῶν σωμάτων εἶναι πεπερασμένας. [ARIST. Cael. 274b.1 – 2]

²⁰ ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι οὕτω λέγεται, ὡς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι αἴτια τὰ εἶδη ἐστὶ. [ARIST. Metaph. 991b.3 – 4]

²¹ ἐπεὶ αὐτῷ ταῦτα συνεχωρήθη καὶ ὠμολογεῖτο εἶναι τι ἕκαστον τῶν εἰδῶν, καὶ τούτων τᾶλλα [τ' ἄλλα] μεταλαμβάνοντα αὐτῶν τούτων τὴν ἐπωνυμίαν ἴσχειν [σχεῖν]. [PLATO, Phd. 102.a.10 – b.2]

²² φαίνεται γὰρ μοι, εἴ τί ἐστιν ἄλλο καλὸν πλὴν αὐτὸ τὸ καλόν, οὐδὲ δι' ἐν ἄλλο καλὸν εἶναι, ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ. [PLATO, Phd. 100.c.4 – 6]

^{vi} Corr. ex Polybius

i za otkriće imena. Naime, i kod Hipokrata u knjizi *O naravi čovjeka* čita se ime ideje: »I da to jedno postojeće mijenja oblik i moć«. I zatim: »Stoga postoje mnoge ideje bolesti.« I Polib¹⁶ čije knjige sam Aristotel navodi u knjizi *O sjemenu*: »Postoje pak četiri ideje vlažnoga: krv, žuč, voda i sluz; toliko, naime, prirođenih ideja ima čovjek.«; na tim mjestima ime ideje znači otprilike vrstu, koje je značenje i sam <Aristotel> rabio u 1. knjizi *O nebu*, u 7. poglavlju: »Nužno je da ideje jednostavnih tijela budu ograničene,« i drugdje. Dakle Platon nije bio onaj koji je izmislio niti ime ideja, niti stvar.

Sada ocijenimo pojedinačno pobijanja ideja. U 7. poglavlju iste prve knjige *Mudrosti* Aristotel ovako izlaže: »U *Fedonu* se doista tako kaže kao da su forme uzroci samog bitka i nastajanja«. To je uistinu, što ćemo kasnije vidjeti, ispravno izlaganje Platoneve misli, no budući da se šest puta u tom dijalogu spominju ideje, na posljednjem je mjestu ono što tu navodi, a to su riječi Platona koji kao da zaključuje: »Nakon što mu je to bilo dopušteno, složili su se da postoji nešto kao što su to forme i da u njima druge stvari imaju udjela i da od njih samih primaju nazivlje«; a gore je rekao: »Čini mi se, ako je nešto drugo lijepo, osim samog

¹⁶ Polib je bio Hipokratov zet i pripisuju mu se neki spisi iz *Corpus Hippocraticum*. Zato je korigirano iz Polibije u Polib.

ter ipsum pulchrum neque ob unum aliud pulchrum esse, quam quia participat illius pulchri.

Atque hoc quatenus ad esse, ad fieri vero haec alia:²³ quia pulchro pulchra fiunt pulchra. Sed oppugnatione Aristotelis statim subnectitur his verbis:²⁴ Attamen formis existentibus non fiunt participantia, nisi fuerit movens, et multa fiunt alia veluti domus, annulus, quorum non dicimus formas esse, itaque clarum, quod possunt etiam alia et esse et fieri, etiam ob tales causas ob quales etiam fiunt nunc dicta.

10 Eadem omnia duobus aut tribus tantum verbis additis scribit libro 6. capite 5. prima haec oppositio. Non gignuntur participantia ideas, nisi motor adsit. At adest motor, o Aristoteles, aiebant enim Assyrii: οὐς ὁ νοῦς δίδωσι τῇ ψυχῇ ἢ δὲ ψυχῇ τῇ φύσει^{vii} Quas rationes scilicet mens tradit animae, anima vero naturae. Natura nonne motrix causa est ex Aristotelis sententia, cum ait: Deus et natura nihil frustra facit. Dixerunt ergo Assyrii ideas habere motorem ad rerum generationem. Plato quoque motorem assignavit in Timaeo, Deum universi opificem, mixtorum autem nostratium minorum gentium quosdam Deos. Pythagorei, uti
15 ex Syriano attulimus, ideas ipsasmet et exemplares et formales atque etiam efficientes causas esse dixerunt, Timaeus ideam maris et patris vicibus fungi dixit. Adest ergo, τὸ κινῆσον. Nihil ergo obstat γίνεσθαι τὰ μετέχοντα^{viii} gigni participantia, nulla ergo obiectio.

25 Altera futilis prorsus est, domus enim et annuli forma accidentalis est nec ideo recte infertur, quia hae accidentales formae

²³ ὅτι τῷ καλῷ τὰ καλὰ γίνεται καλά. [PLATO, Phd. 100.e.2 – 3]

²⁴ καίτοι τῶν εἰδῶν ὄντων ὁμοῦς οὐ γίνεται τὰ μετέχοντα ἂν μὴ ἦ τὸ κινῆσον [κινῆσαν], καὶ πολλὰ γίνεται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὐ φαμεν εἶδη εἶναι. ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ τᾶλλα [τ' ἄλλα], καὶ εἶναι καὶ γίγνεσθαι <καὶ> διὰ τοιαύτας [τοιαύτης] αἰτίας οἷας καὶ τὰ ἄλλα νῦν. [ARIST. Metaph. 991b.4 – 9 i ARIST. Metaph. 1080a.3 – 8]

^{vii} Usp. PSELL. Opusc. psycholog. theolog. daemonolog. 152.17 – 18: οὐς δίδωσι μὲν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ, ἢ δὲ ψυχῇ τῇ φύσει.

^{viii} Usp. ARIST. Metaph. 991b.4 – 5.

lijepog, da nije ni po čemu drugom lijepo, nego zato jer sudjeluje u onom lijepom.«

A to je ukoliko se odnosi na bitak, a ovo drugo pak <ukoliko se odnosi> na nastajanje: »jer po lijepom lijepe stvari postaju lijepe«. No Aristotelovo pobijanje odmah se nadovezuje ovim riječima: »Ipak, ako i postoje forme ne nastaju stvari koje sudjeluju, ako ne postoji pokretač i nastaju mnoge druge stvari, kao kuća i prsten, za koje ne kažemo da postoje forme; stoga je jasno da i druge stvari mogu i biti i nastati, također zbog takvih uzroka zbog kojih također nastaju sada rečene stvari.«

To sve, s dodane samo dvije ili tri riječi, piše u 6. knjizi, 5. poglavlju. Prvo je ovo pobijanje: Ne nastaje ono što sudjeluje u idejama, ako nije prisutan pokretač. No, Aristotele, prisutan je pokretač; govorili su, naime, Asirci: οὐς ὁ νοῦς δίδωσι τῇ ψυχῇ ἢ δὲ ψυχῇ τῇ φύσει; »Te razloge naravno um predaje duši, duša pak prirodi.« Nije li priroda pokretački uzrok po Aristotelovu mišljenju, kad kaže: bog i priroda ne čini ništa uzalud. Rekli su, dakle, Asirci da ideje imaju pokretača za nastajanje stvari. Platon je također dodijelio pokretača u *Timeju* – boga tvorca sveukupnosti, a kao <tvorca> onog našeg pomiješanog, neke bogove manjih rodova. Pitagorovci su, kako smo naveli iz Sirijana, rekli da su same ideje i egzemplarni i formalni i tvorni uzroci. Timej je rekao da ideja vrijedi izmjenično za muško i za oca. Prisutan je, dakle, τὸ κινῆσον, ništa, dakle, ne priječi γίνεσθαι τὰ μετέχοντα, da nastaje ono što ima udjela; ne vrijedi, dakle, prigovor.

Drugi je prigovor sasvim beskoristan: naime, forma kuće i prstena je akcidentalna i stoga se ne navodi ispravno, jer te su

sine idea fiunt, substantiales quoque formas fieri sine idea posse, nullo enim recto syllogismo id concludetur.

Esto concludatur accidentalium formarum ideas esse negat Aristoteles. Plato eodem loco fatetur accidentium formas esse:
 5 nam et pulchrum, quod in conclusione attulimus accidens est et magnitudo et parvitas, quas ibi pro exemplis adducit et alibi aequale, simile, bonum, iustum et multa eiusdem generis, quae omnia accidentia sunt. Si dicat Aristoteles, haec naturalia ac mo-
 rum accidentia sunt, domus et annulus artificiales sunt atque sine
 10 ideis fiunt, assero haec quidem traditione sua, sine idea fiunt. Nam libro De ente 5. capite 7. triplices opifices constituit:²⁵ *Omnes vero factiones sunt vel ab arte vel a potentia vel a dianoea.* Declarat mox:²⁶ *Ab arte sunt, quorum forma est in anima.* Deinde conclu-
 dens:²⁷ [328] *Itaque accidit quodam modo sanitatem ex sanitate fieri et domum ex domo, ea quae sine materia, illa habens materiam. Medicina enim est et aedificatoria forma sanitatis et domus. Dico autem substan-*
 15 *tiam absque materia quod quid erat esse.*

Nonne haec sanitas, domus quae sine materia est, in anima scilicet artificis idea quaedam est per participationem aut imita-
 20 tionem aut similitudinem, cuius domus et sanitas materialis fit. Ac sicuti haec ab illa fit, ita naturae res ac formae in materia ingenerantur per gradus a natura, ab anima, a mente opifice non aliter per varia instrumenta descendens, quam ab artificis mente domus in lateres ac reliquam materiam mediis variis organis de-
 25 scendit.

Sed operae precium fuerit pauca de ideis exponere, quo nobis ad Aristotelicas oppugnationes inserviant. Fuit ergo ante Aristotelem Platonis, Pythagoreorum Pythagoreaeque, Orphei, Aegyptiorum ac Chaldaeorum commune dogma hoc: *Deum su-*

²⁵ πᾶσαι δ' εἰσὶν αἱ ποιήσεις, ἢ ἀπὸ τέχνης, ἢ ἀπὸ δυνάμεως, ἢ ἀπὸ διανοίας. [ARIST. Metaph. 1032a.27 – 28]

²⁶ ἀπὸ τέχνης δὲ γίνεται ὅσων [ᾧν] τὸ εἶδος ἐν τῇ ψυχῇ. [ARIST. Metaph. 1032a.32 – b.1]

²⁷ ὥστε συμβαίνει τρόπον τινὰ {τὴν} ὑγίειαν ἐξ ὑγείας γίνεσθαι καὶ τὴν οἰκίαν ἐξ οἰκίας, τῆς ἄνευ ὕλης, τὴν ἔχουσαν ὕλην, ἢ γὰρ ἰατρικὴ ἐστὶ καὶ ἡ οἰκοδομικὴ τὸ εἶδος τῆς ὑγείας καὶ τῆς οἰκίας. λέγω δ' οὐσίαν ἄνευ ὕλης τὸ τί ἦν εἶναι. [ARIST. Metaph. 1032b.11 – 14]

akcidentalne forme bez ideje; a da i supstancijalne forme također mogu nastati bez ideje, nijednim se ispravnim silogizmom to ne će zaključiti.

Neka bude, neka se zaključi: Aristotel niječe da postoje ideje akcidentalnih formi. Platon na istom mjestu priznaje da postoje forme akcidenata; naime i lijepo koje smo naveli u zaključku je akcident, i velikost, i malenost koje ondje navodi za primjere; a drugdje jednako, slično, dobro, pravedno i mnogo toga istog roda, – što su sve akcidenti. Ako Aristotel kaže: to su prirodne stvari i akcidenti ponašanja, a kuća i prsten su artefakti i nastaju bez ideja, tvrdim da i ono doista, po njegovoj predaji, nastaje bez ideja. Naime, u 5. knjizi *O biću*, 7. poglavlju utvrdio je trostruke tvorce: »Sva uistinu činjenja su ili od umijeća, ili od moći, ili od *dijanoje*.« Nadalje objašnjava: »Od umijeća su <one stvari> čija forma je u duši«; zatim zaključujući: [328] »stoga se događa da na neki način zdravlje nastaje od zdravlja i kuća od kuće, ona koja je bez materije, a ova koja ima materiju. Medicina i umijeće građena je forma zdravlja i kuće. Nazivam supstancijom bez materije *ono što bijaše biti*.«

Nije li to zdravlje, ta kuća koja je bez materije, neka ideja u duši umješnika, a po sudjelovanju u njoj ili oponašanju ili sličnosti nastaju materijalni kuća i zdravlje. A kao što ova biva od one, tako i prirodne stvari i forme nastaju u materiji, po stupnjevima: od naravi, od duše, od uma tvorca ne silazeći pomoću različitih oruđa drugačije, nego što kuća silazi od uma umješnika u zidove i ostalu materiju pomoću različitih alata.

No bilo bi vrijedno nešto izložiti o idejama da nam time koristi protiv Aristotelovih pobijanja. Prije Aristotela bio je zajednički nauk Platona, pitagorovaca, Pitagore, Orfeja, Egipćana i Kaldejaca ovo: da postoji jedan vrhovni bog. Njega su nazivali

5 *premium unum esse. Eum quinque nominibus appellarunt: τὸ ἕν, τὸ ἀγαθόν, ἀρχήν, θεόν, πατέρα Unum, Bonum, Principium, Deum, Patrem. Hunc supra omne ens, supra omnem essentiam collocant, ab eo genitum esse primum ens, primam vitam, pri-*
 10 *5 mam mentem, haec tria unita: λόγον, νοῦν, ἀρχετύπον, νοητὸν κόσμον Verbum, mentem, archetypum, intelligibilem mundum nuncupant, in hoc sitas essentialiter esse omnium entium formas quas ideas vocant: ab hoc pendere animam universi, ab hac rur-*
 15 *10 sus naturam universalem, ab hac universum mundum formari, in materia una subsistentem, cuius partes cum duae sint: coelestis atque elementaris, eam universae animae partem, qua coelum regitur animam vocant, qua elementa naturam.*

15 *Ideas, id est formas immateriales, in archetypo Assyrii asseruerunt, ab illa archetypa mente tradi animae, ab anima tradi*
 20 *15 naturae, a natura postremo tradi materiae, in qua formarum varietas appareat in mente illa, ἰνγες, ideae, formae intelligibiles appellantur patris ἔννοιαι conceptiones, in anima λόγοι rationes, in natura semina, in materia formae. Naturae instrumenta, quibus materia disponatur ad eas recipiendas, sunt calor, frigus, hu-*
 25 *20 miditas ac siccitas. Animae vero instrumenta ad naturae instrumenta commovenda atque excitanda sunt coeli motus, lumen, tepor, influxus, haec illorum dogmata. Eadem si quis recta agat, ex Aristotelis philosophia prope omnia eruet. Id nos, quia maxime ad rem nostram facere videntur, attentemus.*

25 **Natura quid dicitur [in margine]**

Homo generatur ex mulieris coitu cum viro, id est Aristoteles attestatus et eodem 7. capite et alibi multoties: ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ^{ix} *Homo enim hominem gignit, est enim verum, quod ibidem ait:*²⁸ *Quod enim generatur, habet naturam, veluti*

²⁸ τὸ γὰρ γινόμενον ἔχει φύσιν, οἷον φυτὸν ἢ ζῷον καὶ ὑφ' οὗ ἢ κατὰ τὸ εἶδος λεγομένη φύσις ἢ ὁμοειδής. [ARIST. Metaph.1032a.23 – 24]

^{ix} Usp. npr. ARIST. Metaph. 1070a.8.

s pet imena: τὸ ἓν, τὸ ἀγαθόν, ἀρχή, θεός, πατήρ, Jedno, Dobro, Počelo, Bog, Otac. Njega smještaju iznad svakog bića, iznad svake biti; od njega smatraju da je nastalo prvo biće, prvi život, prvi um, to troje ujedinjeno: λόγος, νοῦς, ἀρχέτυπον, νοητὸς κόσμος – riječ, um, arhetip, inteligibilni svijet; da su u to smještene na bitni način forme svih bića koje zovu idejama; da o tome ovisi duša sveukupnosti; a o njoj opet univerzalna narav, a od nje da se oblikuje sveukupni svijet koji postoji u jednoj materiji od koje postoje dva dijela: nebeski i elementarni; onaj dio sveukupne duše koji vlada nebom zovu dušom, a onaj koji <vlada> elementima, naravlju.

Asirci su tvrdili da u arhetipu postoje ideje, tj. nematerijalne forme, da je od arhetipskog uma izvedena duša, od duše da je izvedena narav, a da je konačno od naravi izvedena materija u kojoj se pojavljuje raznolikost formi. U onom umu ideje se zovu ijinge, inteligibilne se forme zovu ἔννοιαι, pojmovi oca, u duši <se zovu> λόγοι, razlozi, u prirodi sjemenje, u materiji forme. Oruđa prirode, kojima je materija uređena da ih primi, jesu: toplina, hladnoća, vlažnost i suhoća. Oruđa pak duše da bi pokrenula i potakla oruđa prirode jesu: kretanje neba, svjetlo, blaga toplina i ulijevanje. To su njihovi nauci. Isto bi netko, gotovo sve to, ako bi ispravno prosuđivao, iskopao iz Aristotelove filozofije. To ćemo mi pokušati, jer se čini da najviše pridonosi našoj stvari.

Što se zove naravlju [na margini]

Čovjek nastaje iz snošaja žene s muškarcem, to je posvjedočio Aristotel i u istom 7. poglavlju i često drugdje. ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπων γεννᾶ, »Čovjek, naime, rađa čovjeka«; istinito je, naime, ono što isto tamo kaže: »Što nastaje ima narav kao biljka

planta vel animal et a quo ea, quae secundum formam dicitur, natura eiusdem formae, scilicet in omni enim generatione oportet esse ὁμοειδῆ eiusdem formae genitum cum generante. Sic enim libro quoque primo capite 5. De generatione scripsit:²⁹ *Generatur ergo simpliciter aliud ex alio, sicuti etiam in aliis determinatum est et ab aliquo actu existente vel eiusdem speciei vel eiusdem generis.* Hoc autem ὁμοειδές eiusdem scilicet speciei et in alio quam in genito: αὕτη δ' ἐν ἄλλω^x *Ipsa vero in alio, inquit 7. capite.*

Coëat vir cum muliere, proiicitur semen in uterum, mulier concipit, in eo semine uteri calore foro inest virtus formativa foetus, ea virtus natura dicitur, haec habet in se rationem, qua formet cor, cerebrum et hepar principio omnium, ut experientia docuit nos Hippocrates libro De foetus natura. Haec formantur: primo augescunt, distinguuntur partibus ac locis, unumquodque^{xi} suis, sic reliquas procedente tempore format, auget ac distinguit partes idque non ita, ut aliud alio tempore formet, sed omnia eodem tempore.

Hanc rationem membra omnia formandi, quid prohibet, rationem seminariam vocare ac naturam? An haec causa ea omnia operatur aut potius, quod Aristoteles millies asserit, nihil frustra facit ac omnia ad certos ac terminatos fines dirigit? Si hoc in particulari hac seminis huius natura conspiciamus, nonne in omnibus quoque seminibus humanis ea inerit, ex quibus eadem ordine perpetuo evenire videmus, si in humanis, cur non in caeterorum animalium seminibus ac plantarum omnium ac omnium denique, quae semper eodem modo, vel ut plurimum et generantur et augentur et formantur? Propterea quod Philoponus ac Simplicius Aristotelis amici rationem hanc in natura universali agnoscunt, quam si Aristoteles nobis explicasset, [329] ut ne verbum quidem de ea fecit, multa sane eius interpretum ambages sustulisset.

²⁹ γίνεται μὲν οὖν ἀπλῶς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις διώρισται, καὶ ὑπό τινος δὲ ἐντελεχείᾳ ὄντος, ἢ ὁμοιοειδοῦς ἢ ὁμογενοῦς, οἷον πῦρ ὑπὸ πυρὸς ἢ ἄνθρωπος ὑπ' ἀνθρώπου. [ARIST. G C 320b.17 – 20]

^x Usp. ARIST. Metaph. 1032a.25.

^{xi} Corr. ex unumquoque

ili životinja i po čemu je iste forme ona narav koja se prema toj formi izriče; naime, u svakom nastajanju treba biti ono ὁμοειδῆ¹⁷, iste forme ono nastalo s onim koje rađa. Tako je, naime, pisao u 1. knjizi, u 5. poglavlju *O nastajanju*: »Nastaje, dakle, jednostavno, jedno od drugoga, kako je također određeno u drugim knjigama, od nečega što aktualno postoji, ili iste vrste ili istog roda.« 5
A to ὁμοειδῆς, tj. <narav> iste vrste je u drugome, kao i u onom nastalom: αὐτῆ δ' ἐν ἄλλῳ – »Sama uistinu u drugome« – kaže u 7. poglavlju.

Muškarac ima snošaj sa ženom, baca sjeme u maternicu, žena začne, u onom sjemenu grijanom toplinom maternice nalazi se formativna vrsnost zametka; ta se vrsnost zove narav; ona u sebi sadrži razlog da oblikuje srce, mozak i jetru u početku svega, kako nas je na temelju <svog> iskustva poučavao Hipokrat u knjizi *O naravi zametka*. Oni se oblikuju: prvo rastu, razlikuju se međusobno s obzirom na dijelove i na mjesta, svako pojedino svojim <dijelovima i mjestima>, tako, kad vrijeme napreduje, <ona narav> oblikuje, povećava i razlikuje ostale dijelove, i to ne tako da svako oblikuje u drugo vrijeme, nego sve u isto vrijeme. 10
15

Što prijeći da taj razlog oblikovanja svih organa zovemo sjemenim razlogom i naravlju? Čini li taj uzrok sve to, ili bolje, što Aristotel tisuću puta tvrdi, ne čini li on ništa uzalud i ne upravlja li svime prema sigurnim i određenim svrhama? Ako to vidimo u toj partikularnoj naravi tog sjemena, ne će li biti ona <narav> prisutna također u svim ljudskim sjemenima iz kojih vidimo da se to neprestano događa po istom redu; ako je prisutna u ljudskim, zašto ne i u sjemenima ostalih životinja i svih biljaka i konačno uopće svega što uvijek na isti način ili ponajčešće nastaje, povećava se i oblikuje? Zato što su Filopon i Simplicije, Aristotelovi prijatelji, taj sjemeni razlog priznavali u univerzalnoj naravi, da nam ga je Aristotel objasnio, [329] a nije ga ni riječju spomenuo, dokinuo bi mnoge stramputice svojih tumača. 20
25
30

¹⁷ Usp. ARIST. *Metaph.* 1032a.23 – 24

Sed et Averrois formatricem hanc vim ac rationem 12. Metaphysicae commentario 18. et agnoscit et fatetur. Sane vis haec in semine ab anima eius, qui id semen proiecit, pendet, docente hoc ipsum Aristotele libro De animalium generatione 2. capite 3:³⁰ *Omniium enim in semine inest id, quod facit foecunda semina, quod vocatur calidum.* Hoc autem non sine anima inesse docuerat libro de Respiratione capite 8:³¹ *Neque enim concoctio per quam nutritio fit in animalibus absque anima et absque caliditate, igne enim efficiuntur omnia.* Et quia caliditatem hanc hoc loco ignem videbatur vocasse, subnectit priori illo loco veluti corrigens:³² *Hoc vero non ignis neque talis potentia est (combustiva scilicet et destructiva qualis ignis est), sed qui comprehensus est in semine ac in spumoso spiritu.* Spiritus autem hic naturam quandam in se habet, analogam stellarum elemento, sic enim statim infert:³³ *Et ea, quae in semine*
 5
 10
 15 *natura analogo existens astrorum elemento, id est coelo.*

Qualis autem sit haec natura, mox declarat cum ait:³⁴ *Solis vero caliditas (quod prius elementum stellarum dixerat) et animalium, non solum per semen, sed etiam aliquod excrementum fuerit naturae aliud, attamen habet ut hoc vitale principium.* Quibus verbis
 20 *animalium calorem, qui idem sit cum caelesti, principium vitae esse, non solum in semine et quavis parte principali, sed etiam naturae excrementis, excrementa quoque dum in animali sunt vitam habent, quod molae et vermes indicant.*

³⁰ πάντων {μὲν} γὰρ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχει, ὅπερ ποιεῖ γόνιμα εἶναι τὰ σπέρματα, τὸ καλούμενον θερμόν. [ARIST. G A 736b.33 – 35]

³¹ οὐδὲ γὰρ ἡ πέψις, δι' ἧς ἡ τροφή γίνεται τοῖς ζώοις, οὔτε ἄνευ ψυχῆς οὔτε ἄνευ θερμότητός ἐστιν, πυρὶ γὰρ ἐργάζεται πάντα. [ARIST. Resp. 474a.26 – 28]

³² τοῦτο δ' οὐ πῦρ οὐδὲ τοιαύτη δύναμις ἐστὶν ἀλλὰ τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ ἀφρώδει πνεῦμα. [ARIST. GA 736b.35 – 37]

³³ καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι φύσις, ἀνάλογον [ἀνάλογος] οὔσα τῷ τῶν ἀστροῦν στοιχείῳ. [ARIST. GA 736b.37 – 737a.1]

³⁴ ἡ δὲ τοῦ ἡλίου θερμότης καὶ ἡ τῶν ζώων, οὐ μόνον {ἡ} διὰ τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ καὶ [καὶ] τι περίττωμα τύχη τῆς φύσεως ὃν ἕτερον, ὅμως ἔχει καὶ τοῦτο ζωτικὴν [corr. ex ζωτικὴν] ἀρχήν. [ARIST. GA 737a.3 – 5]

No i Averroes priznaje i potvrđuje tu oblikovnu silu i razlog u 18. *Komentaru* 12. knjige *Metafizike*.¹⁸ Uistinu se ta sila u sjemenu temelji u duši onoga koji je to sjeme izbacio, kako to uči Aristotel u 2. knjizi *O rađanju životinja*, u 3. poglavlju: »U sjemenu svih prisutno je ono što sjeme čini plodnim, a to se zove *toplo*«. 5
 A učio je da to nije prisutno bez duše u knjizi *O disanju*, u 8. poglavlju: »Naime ni probava po kojoj se živa bića hrane, nije bez duše i bez topline, sve se, naime, dovršava vatrom.« Jer se činilo da je na tom mjestu tu toplinu nazvao vatrom, dodaje na onom prethodnom mjestu kao da ispravlja: »To pak nije vatra, niti takva 10
 moć (tj. izgarajuća i uništavajuća kakva je vatra), nego ona koja je sadržana u sjemenu i u pjenušavom dahu.« A taj dah ima u sebi neku narav analognu elementu zvijezda, tako, naime odmah dodaje: »Ona narav koja je u sjemenu analogna je elementu 15
 zvijezda«, tj. nebu.

Kakva je ta narav, uskoro objašnjava kad kaže: »Toplina sunca (što je prije nazvao elementom zvijezda) i živih bića, ne samo s obzirom na sjeme, nego i s obzirom na neku izlučevinu, bila bi drugo po naravi, a ipak takva, kakva jest, ima životno počelo«. 20
 Tim riječima <objašnjava> da je toplina živih bića, koja je ista s nebeskom, počelo života, ne samo u sjemenu i u nekom glavnom dijelu, nego također u izlučevinama naravi; izlučevine također, dok su u živom biću, imaju život, na što upućuju pobačeni plodovi i crvi.

¹⁸ Usp. Aristotelis *Metaphysicorum libri XIV cum Averrois cordubensis (...) Commentariis (...)*, Venetiis apud Iunctas 1562. str. 305 v: Et ideo dicitur, quod omnes proportionales et formae sunt in potentia in prima materia et in actu in primo motore.

At calor ipse caelestis, quem teporem de Pythagorae sententia animae universalis instrumentum esse diximus, in haec interiora instrumenta agendi non sine anima in singulis animalibus agit. At anima non quacumque (non enim si plantae semen in
5 uterum canis inieceris, aut canis aut planta formabitur), sed sit anima congener, ὁμογενής quod superius dixerat. Sint animalia etiamsi speciei diversae, hinc muli, hinc infinita monstra ex variorum seminum calorum spirituum animarum commixtione generari conspiciuntur, et saepius si animae sint, ὁμοειδεῖς, quod
10 itidem dixerat eiusdem speciei.

Ea ergo ratio in anima est antequam in spiritu et in spiritu antequam in calore, in calore antequam in semine, in semine antequam in utero. At antequam in anima sit, ex antiquorum quidem sententia scimus in mente esse, at ex Aristotelico dogmate
15 ubi nam erit? In anima mundana, inquam, bone Deus, inquit nostrates Peripatetici, novum hoc est dogma, mundum animam habere: at boni Peripatetici 2. De coelo, nonne mundus animal est Aristotelis doctrina in his verbis, quae sunt capite 12:³⁵ *Sed nos veluti de^{xii} corporibus solum ipsis et unitatum ordinem quidem habentibus, inanimatis vero penitus cogitamus. Oportet autem tamquam de participantibus actione et vita existimare.* Actio autem et vita, quas non multo post etiam astris singulis tribuit, non sine anima est et maximus Peripateticorum Alexander prima suarum quaestionum probat mundum esse animal.
20

Neque enim vero consonum est, quod 8. capite eiusdem libri 2. De coelo Aristoteles scripsit:³⁶ *Nihil enim casu facit natura neque animalium curam habere, hac autem ita honorabilia negligere.* Cum

³⁵ ἀλλὰ ἡμεῖς ὡς {περὶ} σωμάτων μόνον αὐτῶν, καὶ μονάδων τάξιν μὲν ἐχόντων, ἀψύχων δὲ πάμπαν, διανοοῦμεθα. δεῖ δ' ὡς μετεχόντων ὑπολαμβάνειν πράξεως καὶ ζωῆς. [ARIST. Cael. 292a.18 – 21]

³⁶ οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχε ἢ φύσις ποιεῖ, οὐδὲ τῶν μὲν ζώων φροντίσαι, τῶν δ' οὕτω τιμίων ὑπεριδεῖν. [ARIST. Cael. 290a.31 – 32]

^{xii} riječ *περὶ* nedostaje u grčkom citatu, ali čini se da u prijevodu postoji – de.

A sama nebeska toplina, za koju smo blagu toplinu rekli da je po Pitagorinom mišljenju oruđe univerzalne duše za djelovanje na ova niža oruđa, ne djeluje bez duše u pojedinim živim bićima, Ali ne bez bilo koje duše (naime, ako uneseš sjeme biljke u maternicu kuje, ne će se oblikovati niti pas niti biljka), nego duša mora biti istorodna, ὁμογενής, što je prije rekao. A ako bi bile životinje različite vrste, zamjećuje se da iz miješanja različitih sjemena, toplina, dahova, duša nastaju tu mazge, tu beskonačne nakaze, a dosta često i onda, ako su duše ὁμοειδεῖς, što je isto tako rekao – iste vrste.

Taj, dakle, razlog u duši je prije nego u dahu, u dahu prije nego u toplini, u toplini prije nego u sjemenu, u sjemenu prije nego u maternici. A prije nego je u duši znamo, po mišljenju starih, da je doista u umu, a po Aristotelovu nauku, gdje će biti? U svjetskoj duši kažem; dobri Bože, reći će naši peripatetičari, to je novi nauk da svijet ima dušu; no dobri peripatetričari, nije li po Aristotelovu nauku u 2. knjizi *O nebu* svijet živo biće, u ovim riječima koje stoje u 12. poglavlju: »Ali mi mislimo o potpuno neživom samo kao o samim tijelima koja doista imaju neki red jedinstava; a treba smatrati ih onima koji imaju udjela u djelovanju i životu.« Djelovanje i život, koje je, ne mnogo kasnije, pripisao i pojedinim zvijezdama, nije bez duše, i najveći od peripatetičara Aleksandar u prvoj od svojih kvestija dokazuje da je svijet živo biće.

Nije pak sukladno onome što je Aristotel napisao u 8. poglavlju 2. knjige *O nebu*: »Narav ništa ne čini slučajno, i nije tako da se brine za životinje, a da zanemaruje ono tako dostojno časti.«

enim particulae nullius precii animatae sint, cur totum et maximum excellentissimam animam non habeat?

Quomodo autem animam nos ab universo habere possemus, nisi universum animatum esset? At habemus ab eo animam docente Aristotele primo De partibus capite 1:³⁷ *Videtur enim sicuti in artificialibus est ars; ita in ipsis rebus aliud quoddam principium et causa talis, quam habemus, sicuti calidum et frigidum ex universo quare magis consentaneum est coelum factum esse a tali causa si factum est, et esse propter talem causam magis quam animalia mortalia.*

Qualis autem haec causa sit libro De mundo [330] capite 4. declarat:³⁸ *Dicitur vero et aliter spiritus, ea quae in plantis ac animalibus, et per omnia penetrans animata et foecunda substantia, de qua dicere nunc non est necessarium. Et capite 5:³⁹ Terram omnem et mare aetheraque et solem et lunam et universum coelum exornavit una, quae per omnia penetrat, potentia. Et non multo post:⁴⁰ Ex hoc omnia respirant et animam obtinent animalia. Animae autem nostrae pars quaedam natura est dicente id ipsum Aristotele:⁴¹ *Neque enim omnis anima natura, sed quaedam particula ipsius una vel plures.**

Itaque rationes ὁμοειδεῖς, eiusdem speciei ut gradatim ascendamus, sunt in semine, sunt in calore seminis, sunt in spiritu, sunt in natura, sunt in anima omnia penetrante, a qua ψυχὴν

³⁷ Φαίνεται γὰρ, ὥσπερ ἐν τοῖς τεχναστοῖς ἐστὶν ἡ τέχνη, οὕτως ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν ἄλλη τις ἀρχὴ καὶ αἰτία τοιαύτη, ἣν ἔχομεν καθάπερ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐκ τοῦ παντός. διὸ μᾶλλον εἰκὸς τὸν οὐρανὸν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοιαύτης αἰτίας, εἰ γέγονε, καὶ εἶναι διὰ τοιαύτην αἰτίαν μᾶλλον, ἢ τὰ ζῶα τὰ θνητά. [ARIST. P A 641b.12 – 18]

³⁸ λέγεται δὲ καὶ ἑτέρως πνεῦμα, ἢ ἐν φυτοῖς τε καὶ ζῴοις καὶ διὰ πάντων διήκουσα ἔμψυχός τε καὶ γόνιμος οὐσία, περὶ ἧς λέγειν νῦν οὐκ ἀναγκαῖον. [ARIST. Mu. 394b.9 – 12]

³⁹ γῆν τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν, αἰθέρα τε καὶ ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν διεκόσμησε μία, ἢ διὰ πάντων διήκουσα δύναμις. [ARIST. Mu. 396b.27 – 29]

⁴⁰ ἐκ τούτου πάντα ἐμπνεῖ [ἐκπνεῖ] τε καὶ ψυχὴν ἴσχει τὰ ζῶα. [ARIST. Mu. 397a.18 – 19]

⁴¹ οὐδὲ γὰρ πᾶσα ψυχὴ φύσις, ἀλλὰ τι μῶριον αὐτῆς ἐν, ἢ καὶ πλείω. [ARIST. P A 641b.9 – 10]

Budući da su, naime, bezvrijedni dijelovi produševljeni, zašto ne bi cjelina i ono najveće imalo najizvrsniju dušu?

Kako bismo mi mogli imati dušu od sveukupnosti, ako sveukupnost ne bi bila produševljena? A imamo od nje dušu kako uči Aristotel u 1. knjizi *O dijelovima*, u 1. poglavlju: »Čini se, naime, kao što u artefaktima postoji umijeće, tako u samim stvarima postoji neko drugo počelo i takav uzrok, kakav imamo, kao što su toplo i hladno iz sveukupnosti; stoga je smislenije da je nebo nastalo od takvog uzroka, ako je nastalo, i da jest zbog takvog uzroka, prije nego smrtna živa bića.«

Kakav je taj uzrok, objašnjava u knjizi *O svijetu*, [330] u 4. poglavlju: »Zove se pak i na drugi način dahom ona produševljena i plodna supstancija koja je u biljkama i životinjama i koja kroz sve prodire, o kojoj govoriti sada nije nužno«. I u 5. poglavlju: »Zemlju cijelu, more i eter i sunce i mjesec i cjelokupno nebo ukrasila je jedna moć koja kroz sve prodire.« I ne mnogo kasnije: »Iz toga sve diše i živa bića primaju dušu.« A neki dio naše duše je narav, kako to govori sam Aristotel: »Nije, naime, cijela duša narav, nego neki njezin dio, jedan ili više njih.«

Oni, dakle, razlozi *ἰστούρσνι*, *istovrsni*, da se postepeno uspinjemo, jesu u sjemenu, jesu u toplini sjemena, jesu u dahu, jesu u prirodi, jesu u duši koja kroz sve prodire, po kojoj $\psi\upsilon\chi\eta\gamma\upsilon\ \iota\sigma\chi\epsilon\iota$

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

ἴσχει τὰ ζῶα^{xiii}, *animam habent animalia*, in anima ergo mundana sunt rationes hae, has rationes quid interest, aut formas aut species aut ideas vocare? Si hac anima mens superior est eaque a mente pendet, quid prohibet rationes has aut formas aut ideas esse in mente superiore affirmare?

Atque ita ex Aristotelicis dogmatibus necesse est ideas esse in mente divina, a quibus per animam universalem, per animas particulares, per naturas, per spiritus, per calores, per semina formae in materiam ingenerentur. Si sua (uti vidimus) tota haec est philosophia, cur tantopere misellas istas ideas tanto odio, tanta acerbitate toties vexat ac persequitur? Nomen non placet? At Graecum est, suae gentis est, nec ideo placet, vocentur ergo quovis alio, vocentur blitiri, modo res ipsa constet.

Sed hisce positis atque ex sua doctrina clarissime erutis opugnationes discutiamus singillatim. Igitur Sapientiae primo, capite ultimo, ad reprehensionem eorum quae ex Phaedone adduxerat, subnectit satis longam idearum insectationem, eo quod numeri esse dictae sint:⁴² *Praeterea, siquidem sunt numeri ideae, quomodo causae erunt?*

Non insistemus in ea discutienda, quia in Platonis libris ne verbum quidem habemus ideas esse numeros, si quis dicat haec a Platone docta viva voce fuisse, in colloquiis testimonia primo eius assertionis quaeremus, deinde mysticum illis sensum dabimus, quomodo alio etiam loco sequenti libro ex Heraclidis atque Estiaei testimoniis, qui Platonis discipuli fuerunt, apparebit, si testimonium non afferatur, divinare nec licet nec libet.

Exstant libri 14 Mysticae theologiae, sub Aristotelis nomine circumlati, sed quid de his sit sentiendum primo tomo discussum a nobis est, videntur illi quidem ex Platoniceis colloquiis ab audi-

⁴² ἔτι εἶπερ εἰσὶν ἀριθμοὶ τὰ εἶδη, πῶς αἴτιοι ἔσονται; [ARIST. *Metaph.* 991b.9 – 10]

^{xiii} Usp. ARIST. *Mu.* 397a.19.

τὰ ζῶα¹⁹, »živa bića imaju dušu«. Ti razlozi su, dakle, u svjetskoj duši, a kakva je razlika nazivaju li se ti razlozi formama, vrstama ili idejama? Ako je um viši od te duše i ako ona ovisi o umu, što nas priječi da tvrdimo da su ti razlozi ili forme ili ideje u višem umu?

Tako je po Aristotelovim naucima nužno da se ideje nalaze 5 u božjem umu; po tim učenjima, preko univerzalne duše, preko partikularnih duša, preko naravi, preko dahova, preko toplina, preko sjemena, forme se urađaju u materiju. Ako je to cijela njegova (kako smo vidjeli) filozofija, zašto tako jako, s toliko mržnje, s toliko gorčine, tako često muči one jadne ideje i progoni ih? Ne 10 sviđa mu se ime? No grčko je, pripada njegovom narodu, zato se ne sviđa. Neka se zovu, dakle, bilo kojim drugim imenom, neka se zovu *blitiri*²⁰, samo ako sama stvar stoji.

No, budući da je to utvrđeno i najjasnije izvedeno iz njegova nauka, raspravimo pobijanja pojedinačno. Dakle u 1. knjizi *Mudrosti*, u posljednjem poglavlju na pobijanje onoga što je naveo iz *Fedona* nadovezuje dosta dugi napadaj na ideje zbog toga što je rečeno da su brojevi: »Osim toga, ako su ideje brojevi, kako će biti uzroci?« 15

Nećemo ustrajati da to raspravimo, jer u Platonovim knjigama nema ni riječi o tome da su ideje brojevi; ako bi tko rekao da je to Platon usmeno poučavao, prvo ćemo u dijalozima tražiti dokaze za njegovu tvrdnju, zatim ćemo im dati mističko značenje kako će također biti jasno na drugom mjestu u sljedećoj knjizi iz svjedočanstava Heraklida i Hestijeja koji su bili Platonovi učenici; 20 ako se ne bi naveo dokaz, nije dopušteno i ne mili se proricati.

Postoji 14 knjiga *Mističke teologije*²¹ koje kolaju pod Aristotelovim imenom, no što o njima treba misliti raspravili smo u 1. svesku; čini se da je te knjige sakupio iz Platonovih razgovora

¹⁹ ARIST. Mu. 397a.19

²⁰ Usp. S. E. M. 8.133.2 – 4 εἰ ἐν φωνῇ ἔστιν, ἦτοι ἐν σημαίνουση ἢ ἐν μὴ σημαίνουση. ἀλλ' ἐν μὲν τῇ μὴ σημαίνουση τι, οἷον τῇ βλίτῳ καὶ τῇ σκινδαψός, οὐκ ἂν εἴη [τι].

²¹ *Theologia Aristotelis* o kojoj Petrić ovdje govori, tekst je koji se oslanja na Plotina; u 9. st. preveden je na arapski, potom na hebrejski iz kojeg je preveden na latinski i objavljen u Rimu 1519. Petrić ga je objavio u dodatku svoje *Nova de universis philosophia*.

tore eius aliquo collecti, quod clare libro 6. capite 1. scriptum est. In his multa et praeclara de ideis disputata sunt, de numeris in hanc rem nihil. Quare obiectio haec ruit, qua ratione ruent etiam omnia illa, quae duobus ultimis Sapientiae libris contra ideales
 5 numeros disputavit atque de idealibus vel magnitudinibus vel figuris, nusquam enim est in Platonis libris quicquam de talibus rebus scriptum. Sub eandem censuram venient illa quoque omnia, quae duobus hisce nominibus numerorum ac magnitudinum contra ideas, si quae loca in Aristotelicis libris reperientur.
 10 Iis ergo omissis reliqua prosequamur.

Subdit eodem loco:⁴³ *Quod vero illae^{xiv} horum substantiae sint, vane^{xv} dicimus: participare enim sicuti etiam superius dicebamus nihil est. Nec sane quod scientiis videmus causam, quare et omnis intellectus et omnis natura facit: neque huius causae, quam dicimus esse unum*
 15 *principiorum, quicquam attingunt ideae.* Mox deinde:⁴⁴ *De motu vero siquidem erunt haec motus clarumque movebuntur ideae, si vero non quod, unde venerunt?* A superioribus eius verbis haec pendent, cum scripsit:⁴⁵ *Qui vero ideas causas posuerunt, primo quidem quaerentes horum entium^{xvi} sumere causas alia hisce aequalia numero attulerunt.*

20 *Addit:*⁴⁶ *Ferre enim pares vel non pauciores ideae sunt his, de quibus quaerentes causas ex his ad illas processerunt. Ad haec respon-*

⁴³ ὅπως δ' ἐκεῖναι τούτων οὐσίαι, διὰ κενῆς λέγομεν. τὸ γὰρ μετέχειν, ὡς περ καὶ πρότερον εἶπομεν, οὐθέν ἐστιν. οὐδὲ δὴ ὅπερ ταῖς ἐπιστήμαις ὀρώμεν ὃν [ᾧν] αἰτίον. δι' ὃ [διὸ] καὶ πᾶς νοῦς καὶ πᾶσα φύσις ποιεῖ. οὐδὲ ταύτης τῆς αἰτίας, ἣν φαμεν εἶναι μίαν τῶν ἀρχῶν, οὐδὲν ἄπτεται τὰ εἶδη. [ARIST. Metaph. 992a.27 – 32]

⁴⁴ περὶ τε [περὶ δὲ] κινήσεως, εἰ μὲν ἔσται ταῦτα κίνησις, δῆλον ὅτι κινήσεται τὰ εἶδη, εἰ δὲ μή, πόθεν ἦλθεν; ARIST. Metaph. 992b.7 – 8]

⁴⁵ οἱ δὲ τὰς ιδέας αἰτίας τιθέμενοι, πρῶτον μὲν ζητοῦντες τῶν τῶν ὄντων λαβεῖν τὰς αἰτίας ἕτερα τούτοις ἴσα τὸν ἀριθμὸν ἐκόμισαν. [ARIST. Metaph. 990a.34 – b.2]

⁴⁶ σχεδὸν γὰρ ἴσα, ἢ οὐκ ἐλάττω, τὰ εἶδη ἐστὶ τούτοις [τούτων] περὶ ᾧν ζητοῦντες [ζητοῦντας] τὰς αἰτίας ἐκ τούτων ἐπ' ἐκεῖνα προῆλθον. [ARIST. Metaph. 990b.4 – 6]

^{xiv} Corr. ex ille

^{xv} Corr. ex varie

^{xvi} Corr. ex initium

neki njegov slušač što je jasno napisano u 6. knjizi, 1. poglavlju. U tim se knjigama mnogo i prekrasno raspravlja o idejama, a o brojevima u vezi s tom stvari, ništa. Taj se prigovor ruši iz onog razloga zbog kojeg će se srušiti sve ono što je u dvije posljednje knjige *Mudrosti* raspravljao protiv idealnih brojeva i o idealnim ili veličinama ili likovima; nigdje, naime, ništa o takvim stvarima nije napisano u Platonovim knjigama. Jednako će biti vrednovano sve ono što je protiv ideja pod ta dva imena: brojeva i veličina, ako se neka mjesta nađu u Aristotelovim knjigama. To, dakle, izostavivši, pođimo za ostalim.

Dodaje na istom mjestu: »Isprazno govorimo da su to njihove supstancije, ništa ne znači sudjelovati kao što smo gore govorili. Nisu one ono što vidimo da je uzrok znanostima, jer to čini i sav razum i sva narav. Ideje nemaju posla ni s onim uzrokom za koji kažemo da je jedno od počela.« Ubrzo zatim: »O kretanju pak, ako to <tj. veliko i malo²²> bude kretanje, jasno je, ideje će se kretati, ako to ne bude, odakle su došle?« To ovisi o prethodnim njegovim riječima, kad je napisao: »Oni koji su postavili ideje kao uzroke, prvo doista tražeći da utvrde uzroke tih bića, uveli su druga, brojem jednaka ovima.«

Dodaje: »Gotovo isto toliko ima, ili ne manje, ideja kao onih stvari, čije su uzroke tražili i od njih do ovih <ideja> došli.« Na to

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

²² Citirani tekst nastavlja se na ARIST. *Metaph.* 992b.1 – 4 ἔτι δὲ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν ὡς ὕλην μαθηματικωτέραν ἢ τις ὑπολάβοι, καὶ μᾶλλον κατηγορεῖσθαι καὶ διαφορὰν εἶναι τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὕλης ἢ ὕλην, οἷον τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν.

demus ex suis quoque dogmatibus supra expositis sequi pares numero esse ideas cum hisce nostratibus speciebus. Id enim [331] non solum impossibile non est, sed videtur apprime necessarium, ut enim Socrates et Plato ὁμοειδεῖς, *eiusdem speciei* sunt
 5 et inter se et cum eorum patribus Sophonisco et Aristone, ita semina horum in illis generandis ὁμοειδῆ, *eiusdem quoque speciei* fuerunt. Calores iis seminibus inclusi et spiritus in caloribus et natura in spiritibus et anima humana ab anima universali dependens et haec ab intellectu aut Deo, in quo sit iynx seu forma seu
 10 idea humanae speciei, qua singuli homines sunt comprehensi. Eadem est ratio de aliis omnibus speciebus, quae totidem sunt numero quot ideae illae. Nulla ergo est obiectio haec verumque est haec cum illis eandem habere denominationem, quia et essentiam ab illis participant: ut enim calor in igne essentialiter est,
 15 in re vero calefacta per participationem ab igne, ita homo in me est per participationem hominis primi, qui in illis est ac semper est itaque et esse haec nostratia et fieri ab illis uti a causa, recte etiam ex Aristotelicis positionibus superius deductis verum erit et Aristotelem cum haec oppugnat et verum et positiones suas
 20 oppugnare apparet.

Verum quoque est haec nostratia aequivoca esse illis ex sua positione, qua ipse docet libro ultimo De ente capite etiam ultimo corruptibilia ab incorruptibilibus genere distare, sed nostrates hae formae, corruptibiles cum sint, procul dubio ab aeternis
 25 illis genere distabunt atque ideo aequivoce dicentur hac ratione.

Neque obstat quod fine eiusdem infert.⁴⁷ *Clarum ergo, quod non possunt esse ideae tales, quales dicunt quidam: erit enim homo alius quidem corruptibilis, alius vero incorruptibilis, tametsi specie eadem dicuntur ideae hisce aliquibus, et non aequivoce, at genere altera plus*
 30 *distant quam specie^{xvii}: ideae enim cum hisce eiusdem sunt speciei,*

⁴⁷ φανερόν τοίνυν ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι εἶδη τοιαῦτα οἷα λέγουσιν τινες. ἔσται γὰρ καὶ ἄνθρωπος ὁ μὲν φθαρτός, ὁ δ' ἄφθαρτος. καίτοι τῶ εἶδει ταῦτά [ταῦτα] λέγεται εἶναι τὰ εἶδη τοῖς τισὶ καὶ οὐχ ὁμώνυμα· τὰ δὲ γένει [γένει] ἕτερα, πλεῖον διέστηκεν ἢ τὰ εἶδει [εἶδει]. [ARIST. Metaph. 1059a.10 – 14]

^{xvii} Corr. ex species

ćemo odgovoriti, da također po njegovim, gore izloženim, učenjima slijedi da su ideje brojem jednake s ovim našim vrstama. [331] To, naime, ne samo da nije nemoguće, nego se čini da je osobito nužno; kao što su, naime, Sokrat i Platon *ὁμοειδεῖς*, iste vrste i međusobno i sa svojim očevima Sofroniskom i Aristonom, tako su i njihova sjemena, da bi ih rodili, također bila *ὁμοειδή*, iste vrste. I <iste su vrste> topline uključene u onim sjemenima i dahovi u toplinama i narav u dahovima i ljudska duša koja ovisi o univerzalnoj duši, a ova opet o razumu ili Bogu u kojemu je ijinga, ili forma ili ideja ljudske vrste, kojom su obuhvaćeni pojedini ljudi. Isti razlog važi za sve ostale vrste kojih brojem ima toliko, koliko ima tih ideja. Nevaljan je, dakle, taj prigovor i istinito je da to s ovima <idejama> ima isto ime, jer po njima ima udjela u biti: kao što je toplina na bitan način u vatri, u stvari ugrijavanoj vatrom, po sudjelovanju, tako je i čovjek u meni, po sudjelovanju u prvom čovjeku; on jest u njima, <ljudima> i uvijek jest; stoga će s pravom biti istinito da naše stvari i jesu i nastaju od onih <ideja>, kao od uzroka, i po Aristotelovim prije izvedenim stajalištima; i kad to pobija, čini se da Aristotel pobija i ono istinito i svoja <vlastita> stajališta.

Istinito je također da je to naše homonimno s onima <idejama> po njegovom stajalištu po kojem on sam poučava u zadnjoj knjizi *O biću*, također u zadnjem poglavlju: da se propadljivo od nepropadljivog razlikuje s obzirom na rod; no ove naše forme, budući da su propadljive, bez sumnje će se rodom razlikovati od onih vječnih, te će se s tog razloga izricati homonimno.

Nije prepreka što na kraju istog poglavlja iznosi: »Jasno je da ideje ne mogu biti takve kakve neki kažu <da jesu> – bit će čovjek, jedan propadljiv, drugi pak nepropadljiv – premda se ideje izriču s obzirom na vrstu jednako ovom nekom, a ne homonimno; no jedno se od drugoga međusobno razlikuje više rodom, nego vrstom;« ideje su, naime, iste vrste s ovim <stvarima> s ob-

quatenus ad progressum, non aliter quam causa cum causato ac motus coeli aeternus cum hisce motibus nostratibus, qui etiam si et alterius sint speciei ab illo, ut rectus a circulari et generis etiam alterius, ut alteratio a circulari et hi corruptibiles sunt, circularis
 5 aeternus, attamen ab illo uti a causa pendent, quod et libro 3. De motu, et multis aliis locis disputavit. Quod si ex sua doctrina causata alteratio a circulari duplici genere distat et ratione praedamenti diversi et ratione corruptibilitatis, non tamen quicquam prohibet ab illa causa sibi aequivoca eam pendere.

10 Quid ergo prohibebit Socratem ab idea hominis pendere ratione causati a causa, etiamsi haec aeterna, ille corruptibilis sit in eadem tamen specie? Suntque haec singularia ab illis tamquam multa ab uno et ad unum. Quod fieri posse in longe diversis generibus probavit ipse primo De ente libro. Quatenus ergo ad progressionem causae in causata, haec nostratia ad ideas sunt, ut ab
 15 uno et ad unum: quatenus vero ad perfectionem aeternitatis et corruptionis aequivoca sunt.

Nam ipse alicubi ita docet:⁴⁸ *Singulare enim aequivocum est aliquid et praeter substantias et aliorum est in multis unum.* Sic ideae
 20 in aeternis una in multis individuis aequivocum quoddam est: nullae ergo sunt obiectiones illae.

Illud vero quod superioribus illis subdit:⁴⁹ *Praeterea vero per quos modos ostenditur, quod sunt ideae, secundum nullum eorum videtur.* Formas argumentorum videtur improbare, quibus ideae
 25 esse astruebantur. Sed videtur id non contra Platonem, sed contra Speusippum atque Xenocratem eius hostes directum, ex his quae sequuntur:⁵⁰ *Exactissime rationum aliae eorum, quae ad aliquid faciunt ideas, quorum non aiunt esse genus per se, aliae tertium hominem dicunt.* Quorum quia nihil in toto Platonico volumine reperi-

⁴⁸ καθ' ἕκαστον [καθέκαστον] γὰρ ὁμώνυμόν τι ἔστι καὶ παρὰ τὰς οὐσίας, τῶν τε ἄλλων ἔστιν ἐπὶ πολλῶν ἔν. [Aristotel, Metaph 990b.6 – 8]

⁴⁹ ἔτι <δὲ καὶ> καθ' οὓς τρόπους δείκνυται ὅτι ἔστι τὰ εἶδη, κατ' οὐδένα φαίνεται τούτων. [ARIST. Metaph. 1079a.4 – 5]

⁵⁰ ἔτι δ' οἱ ἀκριβέστατοι τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρὸς τι ποιοῦσιν ἰδέας, ὧν οὐ φασιν εἶναι γένος καθ' αὐτό, οἱ δὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν. [ARIST. Metaph. 1079a.11 – 13]

zirom na proizlaženje, ne drukčije, nego <što je iste vrste> uzrok, s uzrokovanim i vječno kretanje neba, s ovim našim kretanjima koja, ako i jesu druge vrste od njega <nebeskog kretanja>, kao što je <druge vrste> pravocrtno kretanje od kružnog, pa i drugog roda, kao što je <drugog roda> mijenjanje od kružnog kretanja, i naša su kretanja propadljiva, a kružno kretanje je vječno, ipak ona ovisе o njemu kao o uzroku, o čemu je raspravljao i u 3. knjizi *O kretanju*²³ i na mnogim drugim mjestima. Pa ako se po njegovu učenju uzrokovano mijenjanje dvostrukim rodом razlikuje od kružnog kretanja, i iz razloga različitog predikamenta, i iz razloga propadljivosti, ipak ništa ne priječi da ovisi o tom sebi homonimnom uzroku.

Što će, dakle, priječiti, da Sokrat ovisi o ideji čovjeka iz razloga <ovisnosti> uzrokovanoг o uzroku, premda je ona <ideja čovjeka> vječna, a on <Sokrat> propadljiv, a ipak u istoj vrsti? Te pojedine stvari su od onih <ideja>, kao mnogo od jednog i prema jednom. Da to može biti u vrlo različitim rodovima dokazao je sam u 1. knjizi *O biću*, dakle što se tiče napredovanja uzroka u ono uzrokovano, ove naše stvari <odnose se> prema idejama kao *od jednog i prema jednom*; što se pak tiče savršenstva vječnosti i propadanja, one su homonimne.

On sam, naime, negdje tako poučava: »Ono pojedinačno je nešto homonimno i mimo supstancija, a i od drugoga postoji jedno u mnogome.«²⁴ Tako su i ideje u vječnosti, jedna u mnogim pojedinačnostima – nešto homonimno; beznačajni su, dakle, oni prigovori.

Ono što pak dodaje onom gornjem: »na koje se načine pokazuje da postoje ideje, čini se <da ne postoje> ni po kojem od njih.« – čini se da nije odobravao oblike argumenata kojima su podupirali da postoje ideje; no čini se iz onoga što slijedi, da to nije usmjereno protiv Platona, nego protiv Speuzipa i Ksenokrata, njegovih <Aristotelovih> neprijatelja: »Najtočniji su od razloga: jedni oni koji ideje stavljaju u odnos <prema nečemu>, za što

²³ Pod 3. knjigom *O kretanju* podrazumijeva Petrić 8. knjigu *Fizke*, usp. *Discussiones Peripateticae*, reprint, Köln, Weimar, Wien, 1999. str. 113.

²⁴ Usp. i ARIST. *Metaph.* 1079a.2 – 4 καθ' ἑκαστόν τε γὰρ ὁμώνυμόν τι ἔστι καὶ παρὰ τὰς οὐσίας, τῶν τε ἄλλων ἐν ἔστιν ἐπὶ πολλῶν.

tur, si memoria non fallit, nihil ad ea respondebimus, praesertim cum non ideas tollant, sed rationes earum astructivas improbent. Manifeste autem non Platonem, sed alios quosdam hoc loco eum carpere, haec verba subnexa indicant:⁵¹ *Et omnia quaecumque quidam sequentes opiniones de ideis contrariati sunt principiis.* Nam si Platonem ipse agnoscit idearum excogitatorem, non etiam eundem sectatorem dicere potest. Quare non omnia, quae in Aristotelicis libris contra ideas leguntur, contra Platonem dicta arbitrari debemus, sed contra alios, qui eius principia secuti multa de illis disputarunt, [332] ea loca indicabimus. Quae autem vel nominatim vel ex coniectura adversus Platonem dicta videbuntur, tuebimur.

Itaque quod mox subiungit:⁵² *Praeterea vero secundum quidem existimationem, per quam esse ideas dicimus, non solum substantiarum erunt ideae, sed multorum etiam aliorum.* Esto, quid tamen? Sunt enim et magnitudinis et pulchritudinis et iustitiae et aliorum omnium quae οὐσίαν, *essentiam* Platonico, non tamen substantiam Aristotelico more habent idque non solum pro inconvenienti non habemus, sed aperte asserimus:⁵³ *Et alia decem millia accidunt talia.* Quae nam alia decem millia? Nos dicimus omnium essentialium seu illae substantiae sint seu accidentia, ideas esse, praeter quae, cum nulla alia entia sint, ubi nam 10 illa reperiuntur?

Sed aliud addit:⁵⁴ *Si sunt participabiles formae substantiarum, necesse est ideas esse solum.* Et quae ad declarationem infert:⁵⁵ *Itaque erunt substantia ideae, eadem vero hic substantiam significant, et ibi.* Id fatemur nos quoque substantiae illae, substantiae hae,

⁵¹ καὶ πάντα ὅσα τινὲς ἀκολουθήσαντες ταῖς περὶ τῶν ιδεῶν [ειδῶν] δόξαις ἠναντιώθησαν ταῖς ἀρχαῖς. [ARIST. Metaph. 990b.21 – 22 također: ARIST. Metaph. 1079a.18]

⁵² ἔτι <δὲ> κατὰ μὲν τὴν ὑπόληψιν καθ' ἣν εἶναι φαμεν τὰς ιδέας, οὐ μόνον τῶν οὐσιῶν ἔσται εἶδη, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων. [ARIST. Metaph. 990b.22 – 24]

⁵³ καὶ ἄλλα δὲ μυρία συμβαίνει τοιαῦτα. [ARIST. Metaph. 990b.27]

⁵⁴ εἰ ἔστι μεθεκτὰ {τὰ} εἶδη, τῶν οὐσιῶν ἀναγκαῖον ιδέας εἶναι μόνον. [ARIST. Metaph. 990b.28 – 29, također: ARIST. Metaph. 1079a.25]

⁵⁵ ὥστε ἔσται οὐσία τὰ εἶδη. ταῦτα δ' ἐνταῦθα οὐσίαν σημαίνει κακεῖ. [ARIST. Metaph. 990b.34 – a.1]

kažu da ne postoji rod po sebi, drugi pak izriču <argument> *trećeg čovjeka*«²⁵. Budući da se ništa od toga ne nalazi u cijelom Platonovu djelu, ako me sjećanje ne vara, ništa na to ne ćemo odgovoriti; osobito jer <ti prigovori> ne dokidaju ideje, nego ne odobravaju razloge koji ih podupiru. Ove dodane riječi jasno ukazuju na to da na tom mjestu ne čerupa Platona, nego neke druge: »I sve ono što su oni, koji slijede mišljenja o idejama, suprotstavili počelima.« Naime, ako sam priznaje da je Platon izmislio ideje, ne može također reći da je on sljedbenik <učenja o idejama>. Stoga trebamo smatrati da nije sve ono što se u Aristotelovim knjigama čita protiv ideja, rečeno protiv Platona, nego protiv drugih koji su slijedeći njegova načela mnogo o njima raspravljali. [332] Ta ćemo mjesta naznačiti. Razmotrit ćemo ono što se čini da je, bilo poimence, bilo po pretpostavci, rečeno protiv Platona.

Ubrzo, dakle, dodaje: »Uostalom doista prema shvaćanju po kojem kažemo da postoje ideje, postojat će ideje ne samo supstancijâ, nego također i mnogo drugog«. Neka bude, pa što onda? Postoje naime <ideje> i veličine i ljepote i pravednosti i sveg drugog što ima οὐσία, bit na Platonov način, ali ipak ne i supstanciju na Aristotelov način; to ne samo da ne držimo neumjesnim, nego to otvoreno tvrdimo. »I ima još deset tisuća takvih <bića>«. Kojih drugih deset tisuća? Mi kažemo da postoje ideje svih bića, bile one supstancije ili akcidencije; budući da ne postoje nikakva druga bića osim njih, gdje će se naći deset onih <tisuća>?

No dodaje drugo: »Ako se u formama može sudjelovati, nužno je da postoje samo ideje supstancija.« I to uvodi za objašnjenje: »Stoga će ideje biti supstancija; iste, naime, označavaju

²⁵ Argument *treći čovjek* nalazi se na neki način u *Parmenidu*. Usp. PLATO, Prm. 132.a.6 – b.2: Τί δ' αὐτὸ τὸ μέγα καὶ τᾶλλα τὰ μεγάλα, ἐὰν ὡσαύτως τῇ ψυχῇ ἐπὶ πάντα ἴδης, οὐχὶ ἓν τι αὖ μέγα φανεῖται, ᾧ ταῦτα πάντα μεγάλα φαίνεσθαι; Ἔοικεν. Ἄλλο ἄρα εἶδος μεγέθους ἀναφανήσεται, παρ' αὐτό τε τὸ μέγεθος γεγενῆος καὶ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις αὖ πᾶσιν ἕτερον, ᾧ ταῦτα πάντα μεγάλα ἔσται καὶ οὐκέτι δὴ ἓν ἕκαστόν σοι τῶν εἰδῶν ἔσται, ἀλλὰ ἄπειρα τὸ πλήθος.

illae immortales cum iis omnibus conditionibus, unde immortalitas consequitur: hae vero mortales cum omnibus aliis, unde mortalitas: sunt idem progressionem ut pater, filius, nepos, pronepos, σειοῦ, *cathena* non autem essentia, numero ac perfectione, et idem sunt hae cum illis in praedicatione, quod quid est, non autem in quale quid est.

Estque ταὐτὸ εἶδος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων^{xviii} *eadem species idearum et participantium*, analogae uti vocant, et ὁμοίον, quod Plato asserit. Non tamen eo modo:⁵⁶ *Si quos vocet hominem et Calliam et lignum, nullam communionem respiciens ipsorum*. Non enim apposite lignum cum Callia uti aequivoca confert, cum nulla sit inter ea communio propinqua aut similitudo.

Longe aptius initio Categoriarum hominem et pictum hominem. Neque verum est inter ideas et Calliam nullam esse communionem, est enim et speciei et progressionis communio.

Quod autem subnectit:⁵⁷ *Quid nam conferunt formae aeternis sensibilibus vel iis, quae generantur et corrumpuntur, neque enim motus neque mutationis ullius sunt causae ipsis*. Sensibilia aeterna, puto, vocat coelum et astra et elementa: si coelum factum est, ait 2. Physico capite 6:⁵⁸ *Itaque si maxime coeli causa, casus, necesse prius mentem causam et naturam esse et aliorum multorum et huiusce universi*. Et primo De partibus capite 1:⁵⁹ *Quare magis consentaneum est coelum factum esse a tali causa, si factum est, et esse ob talem causam potius quam animalia mortalia*. Itaque si coelum factum est,

⁵⁶ εἴ τις καλοῖ ἄνθρωπον τὸν τε Καλλίαν καὶ τὸ ξύλον, μηδεμίαν κοινωνίαν ἐπιβλέψας αὐτῶν. [ASCL. in Metaph. 83, 19,]

⁵⁷ τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἶδη τοῖς αἰδίοις τῶν αἰσθητῶν, ἢ τοῖς γινομένοις καὶ τοῖς φθειρομένοις. οὔτε γὰρ κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστὶν αἴτια αὐτοῖς. [ARIST. Metaph. 991a.9 – 11]

⁵⁸ ὥστ' εἰ ὅτι μάλιστα τοῦ οὐρανοῦ αἴτιον, τὸ αὐτόματον, ἀνάγκη πρότερον νοῦν αἴτιον καὶ φύσιν εἶναι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦδε τοῦ παντός. [ARIST. Ph. 198a.10 – 13]

⁵⁹ διὸ μᾶλλον εἰκὸς τὸν οὐρανὸν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοιαύτης αἰτίας, εἰ γέγονε, καὶ εἶναι διὰ τοιαύτην αἰτίαν μᾶλλον ἢ τὰ ζῶα τὰ θνητά. [ARIST. P A 641b.15 – 18]

^{xviii} ARIST. Metaph. 991a.2 – 3.

supstanciju ovdje i tamo.« To i mi kažemo: one su supstancije i ove su supstancije, one besmrtno sa svim onim uvjetima iz kojih slijedi besmrtnost; ove su smrtno sa svim drugim <uvjetima>, iz kojih <slijedi> smrtnost. Isto su s obzirom na napredovanje kao što su otac, sin, unuk, praunuk, s obzirom na $\sigma\epsilon\iota\omega\acute{\alpha}$ – lanac, a ne s obzirom na bit, broj i savršenstvo; isto su ove s onima s obzirom na iskaz »što nešto jest«, a ne <s obzirom na iskaz> »kakvo nešto jest«.

I jest: $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}$ εἶδος τῶν ιδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων²⁶, »Ista je vrsta ideja i onoga što sudjeluje u idejama«, analogna kako ju zovu i ὁμοιον, što Platon tvrdi. Ipak ne na onaj način. »Ako tko zove čovjekom i Kaliju i drvo, ne gledajući ni na kakvo njihovo zajedništvo.« Naime ne uspoređuje primjereno, kao homonimne, drvo s Kalijom, jer među njima ne postoji nikakvo blisko zajedništvo ili sličnost.

Mnogo prikladnije na početku *Kategorija* <uspoređuje> čovjeka i nacrtanog čovjeka.²⁷ I nije istinito da između ideja i Kalije nema nikakvog zajedništva; postoji, naime, zajedništvo vrste i proizlaženja.

Dodaje i ovo: »Što, naime, pridonose forme onom vječnom od osjetilnih stvari ili onome što nastaje i propada; nisu uzroci niti kretanja, niti ikakvog mijenjanja.« *Vječnim osjetilnim stvarima* mislim, naziva nebo i zvijezde i elemente; ako je nebo nastalo, kaže u 2. knjizi *Fizike* u 6. poglavlju: »Ako je ponajviše slučaj uzrok neba, nužno je da je prije um i narav uzrok i mnogog drugog i ove sveukupnosti;« i u 1. knjizi *O dijelovima*, u 1. poglavlju: »Stoga je dosljednije da je nebo nastalo od takvog uzroka, ako

²⁶ Usp. ARIST. *Metaph.* 991a.2 – 3.

²⁷ Usp. ARIST. *Cat.* 2a.15 – 17, Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, οἷον ζῶον ὃ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον.

inquam, tali causa, natura et mente scilicet universali factum est et servatur etiam a causa tali idque magis est vero simile, quam ut ab eo facta sint mortalia animalia. At enim haec ab ideis, quae in ea mente sunt, profecta sunt, cur non etiam coelum ab iisdem profectum est? Profecto est: quia libro De mundo aperte fatetur, quod hic dubie dixerat *si factum est*, ibi enim:⁶⁰ *Et universum coelum exornavit ea, quae per omnia penetrat potentia*. Ergo et esse et actionem, motum scilicet ab ipsis, et ab ipsius ideis coelum et mundus habent, nihili ergo ea obiectio est; subdit:⁶¹ *Sed enim neque ad scientiam quicquam prosunt aliorum neque enim substantia illa horum (in his enim inessent) neque ad esse, non inexistencia participatis*. Docuerat Plato in Phaedone omnem humanam scientiam reminiscentiam esse, quae nihil aliud esset, quam post oblivionem scientiae resumptio esseque verum id ita esse, quia in hac vita sciamus, quid aequale est: id enim evenire, quia ante hanc vitam idem sciebamus aequale, hoc autem idea ipsa erat, idea ergo obiectum nostrae tunc cognitionis erat et nostrae huiusce per reminiscentiam causa est.

Aristoteles id carpit hac ratione, quod illae ideae non essent horum substantiae, quasi scientia non per aliud habeatur, quam per substantiam: at contrarium toto 3. Analytico nos docuit, scientiam fieri per demonstrationem, haec autem scire nos facit non substantiam [333] aut essentiam, sed passionem propriam suo subiecto per causam inesse, passio haec accidens est, accidentis ergo, non substantiae Aristotelica doctrina est scientia, male ergo Plato carpitur.

Altera pars reprehensionis, quod ideae neque ad esse conferant, quia participantibus non insunt. Quasi sit necesse solem et patrem, qui Socrati dant, esse, Socrati inesse, puerilis sane obiectio. Ideae enim non formales causae sunt inferiorum, sed

⁶⁰ καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν διεκόσμησε, ἢ διὰ πάντων διήκουσα δύναμις. [ARIST. Mu. 396b.28 – 29]

⁶¹ ἀλλὰ μὴν οὔτε [οὔδὲ] πρὸς τὴν ἐπιστήμην οὐδὲν βοηθεῖ τὴν τῶν ἄλλων, οὔδὲ γὰρ οὐσία ἐκεῖνα τούτων (ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν), οὔτε [οὔδὲ] εἰς τὸ εἶναι, μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσιν. [ARIST. Metaph. 991a.12 – 14, također: ARIST. Metaph. 1079b.16]

je nastalo, i da jest zbog takvog uzroka, prije nego smrtna živa bića«; dakle, ako je nebo nastalo, kažem, nastalo je takvim uzrokom, tj. naravljju i univerzalnim umom, i biva očuvano takvim uzrokom i to je vjerojatnije, nego da su od njega nastala smrtna živa bića. No ona su proizašla od ideja koje su u tom umu, zašto nije također od tih istih proizašlo i nebo? Sigurno jest, jer u knjizi *O svijetu* jasno priznaje što je ovdje rekao dvojbena: *ako je nastalo; tamo, naime, <kaže>: »I cijelo nebo uresila je ona moć koja kroz sve prodire«*. Nebo i svijet imaju, dakle, bitak i djelovanje, tj. kretanje od njih i od njegovih ideja, beznačajan je, dakle, onaj prigovor. Dodaje: »No ništa ne koriste <ideje> ni za znanje o drugome, nisu supstancija toga (bile bi, naime, u tome), niti <koriste> za bitak, jer nisu u onome što u njima sudjeluje.«²⁸ Platon je u *Fedonu* poučavao da je svo ljudsko znanje sjećanje, a to ne bi bilo ništa drugo, nego poslije zaborava ponovno uspostavljanje znanja; i da je istinito da je to tako, jer u ovom životu znamo što je to jednako; to se, naime, događa zato, jer smo prije ovoga života poznavali to isto jednako, a to je bila sama ideja. Ideja je, dakle, bila predmet naše tadašnje spoznaje, a uzrok je naše sadašnje na temelju sjećanja.

Aristotel to čerupa zbog toga jer one ideje nisu supstancije toga, kao da se znanost ne postiže drugim do supstancijom. No suprotno nas je poučavao u cijeloj 3. knjizi *Analitike* – da znanost nastaje na temelju dokaza; a dokaz ne čini da znamo supstanciju [333] ili bit, nego da na temelju uzroka vlastita trpnja pripada svojem subjektu; po Aristotelovu nauku znanost je, dakle, o akcidentu, a ne o supstanciji, neopravdano se, dakle, čerupa Platon.

Drugi je dio pobijanja, da ideje ne pridonose bitku jer nisu u onome što u njima sudjeluje. Kao da je nužno da sunce i otac koji Sokratu daju bitak, budu u Sokratu, djetinjast je zaista taj prigovor. Ideje, naime, nisu – po uvjeravanju Platona i starih

²⁸ Usp. također: ARIST. *Metaph.* 1079b.16.

efficientes, exemplares ac finales ex Platonis atque priscorum asseveratione.

5 Annectit:⁶² *Ita enim forte causae videantur esse, ut album mixtum albo.* Hoc autem dixisse inquit Anaxagoram primo, Eudoxum deinde, quae cum nihil ad Platonem pertineant, non responde-

10 mus. Sed ait:⁶³ *Sed enim nec ex ideis sunt alia secundum ullum modum qui solent dici.* Locus implicitus est. Attamen Alexander Aegaeus exponit, modos inquit intelligit eos, qui dicuntur aliquid ex aliquo fieri, ut ex materia, ex forma, ex efficienti, ex partibus, ex imperfecto, ex contrariis vel secunda significatione modos, qui dicuntur ab idearum authoribus, scilicet ideas singulis hominibus inesse, rei partem ideae in unoquoque, vel ut exemplaria.

15 De illis prioribus dicimus nos inferiora ex ideis esse, ut ex efficientibus causis, si tamen talis loquendi modus sit in usu. Ut enim filius ex patre et sole et natura fit, ita etiam ex idea fit, quod quidem iam ostendimus.

De secundis, priores duo Platonis non sunt, nihil ergo ad nostram rem.

20 Tertius ideas esse horum exemplaria Platonis est, quem Aristoteles irridet:⁶⁴ *Dicere vero eas esse exemplaria et participare eas alia vaniloquentia est et metaphoras dicere poeticas, quod enim est operans ad ideas respiciens?* Opifex nempe rerum is est, qui in se ideas habens, in se respiciens, res producit non aliter quam suus
25 ille aedificator 5. De ente, formam domus, quam in mente habet, non oculis sed mente respiciens domum in materia producit. Cur ergo haec vaniloquentia non est aut poetica metaphora illa est?

⁶² οὕτω μὲν γὰρ <ἀν> ἴσως αἴτια δόξαιεν [δόξαιεν] {ἀν} εἶναι ὡς τὸ λευκὸν μεμιγμένον τῷ λευκῷ. [ARIST. Metaph. 1079b.18 – 19]

⁶³ ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκ τῶν εἰδῶν ἐστὶ τᾶλλα [τ' ἄλλα] καθ' οὐδένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. [ARIST. Metaph. 991a.19 – 20, također: ARIST. Metaph. 1079b.24]

⁶⁴ τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα [τ' ἄλλα] κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς. τί γὰρ ἐστὶ {τὸ} ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον; [ARIST. Metaph. 991a.20 – 23]

– formalni uzroci onog nižeg, nego tvorni i egzemplarni i finalni.

Dodaje: »Tako bi se možda činilo da su uzroci kao bijelo pomiješano s bijelim.« A kaže da je to prvo rekao Anaksagora, potom Eudoks. Budući da se to ništa ne tiče Platona, ne ćemo odgovoriti. 5

Ali kaže: »No iz ideja nije drugo ni na koji način na koji se to običava reći.«²⁹ Mjesto je zamršeno. Ipak ga Aleksandar iz Ege izlaže, kaže: podrazumijeva one načine za koje se kaže da nešto nastaje iz nečega, npr. kao iz materije, iz forme, od eficientnog uzroka, iz dijelova, iz nesavršenog, iz kontrarnog, ili u drugom značenju <podrazumijeva> načine na koje autori ideja kažu, tj. da su ideje u pojedinim ljudima ili dio ideje u svakom pojedinom <čovjeku>, ili da su kao egzemplarni uzroci.³⁰ 10

O onim prvim <načinima> mi kažemo da je ono niže iz ideja kao od eficientnih uzroka, ako se primjenjuje takav način govorenja. Kao što je sin od oca, sunca i naravi, tako je također od ideje, što smo već pokazali. 15

O drugim <načinima kažemo>: prva dva nisu Platonova, ne odnose se, dakle, na našu stvar. 20

Treći <način> da su ideje njihovi predlošci Platonov je, koji Aristotel ismijava: »Reći pak da su one predlošci i da drugo ima udjela u njima, isprazno je govorenje i izricanje pjesničkih metafora; što je, naime, ono što djeluje gledajući na ideje?« To je, naime, tvorac stvari koji imajući ideje u sebi, gledajući u sebe, proizvodi stvari, ne drugačije nego što onaj njegov graditelj u 5. knjizi *O biću* gradi kuću u materiji gledajući formu kuće koju ima u umu, ne očima, nego umom. Zašto to dakle nije isprazno govorenje ili zašto je ono pjesnička metafora? 25

²⁹ Također: *Metaph* 1079b.24.

³⁰ Nema grčkog teksta, a čini se da nije riječ o jednom citatu, nego o kompilaciji.

An domus producta particeps non est eius formae, quae in architecti mente est? Si verbum μετέχειν, *participare*, non placet Aristoteli, alio utatur quo velit, seu metaphora ea sit seu proprium, modo rem nobis exprimat.

5 Quod vero ait:⁶⁵ *Potest enim et esse et fieri simile quodlibet, etiamsi non formetur ad illud.* Ut filius patri verbi causa, id qui raro fit, casus potius dici solet, at domus semper similis domui in mente Architecti, ita homo semper similis rationi, formae ideae eiusdem speciei.

10 Neque verum est quod infert:⁶⁶ *Similiter vero clarum quod etiamsi esset Socrates aeternus, erunt et plura exemplaria eiusdem: itaque et ideae veluti homo animal, bipes, simul et ipse homo.* Non enim Socrates aeternus est neque forma eius in natura seminis paterni aeterna neque hoc Plato usquam dixit.

15 Quid tum postea? Etiam si sint plura eiusdem exemplaria specifica primo, deinde subalterna, postremo generalissima: neque ullum est inconueniens quod infert:⁶⁷ *Praeterea non solum sensibilia exemplaria sunt ideae, sed etiam ipsarum veluti genus idearum.*

20 Nec interest quicquam si:⁶⁸ *Idem erit exemplar et imago.* Ut subalterna et genus sunt et species ad superiora atque ad inferiora relata. Imago quidem generis, exemplar autem Socratis.

Quod adiicit:⁶⁹ *Praeterea videatur impossibile esse seorsum substantiam et id cuius est substantia.* Hoc quidem verum est, sed quae

⁶⁵ ἐνδέχεται τε [γὰρ] καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι ὁμοιον ὁτιοῦν καὶ μὴ εἰκαζόμενον πρὸς ἐκεῖνο. [ARIST. Metaph. 991a.23 – 25]

⁶⁶ ὁμοίως δὲ δηλον ὅτι κὰν εἴ ἦν ὁ Σωκράτης αἰδῖος. ἔσται τε πλείω παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ, ὥστε καὶ εἶδη, οἷον τοῦ ἀνθρώπου [τὸ ἄνθρωπος] τὸ ζῶον, τὸ δίπουν, ἅμα δὲ [τὲ] καὶ αὐτοάνθρωπος [ἄνθρωπος αὐτός]. [ARIST. Metaph. 1079b.30 – 33]

⁶⁷ ἔτι οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα τὰ εἶδη, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν, οἷον τὸ γένος, ὡς γένος εἰδῶν. [ARIST. Metaph. 991a.29 – 31]

⁶⁸ τὸ αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκῶν. [ARIST. Metaph. 991a.31 – b.1; takoder ARIST. Metaph. 1079b.35]

⁶⁹ ἔτι δόξειεν ἂν ἀδύνατον εἶναι χωρὶς τὴν οὐσίαν καὶ οὐ ἡ οὐσία. [ARIST. Metaph. 991b.1 – 2]

Ne sudjeluje li sagrađena kuća u onoj formi koja je u arhitektovu umu? Ako se riječ μετέχειν, sudjelovati, ne sviđa Aristotelu, neka se služi drugom riječju kojom želi, bila ona metafora ili svojstvena, samo neka nam izrazi stvar.

Ali kaže: »Može, naime, i biti i nastati nešto slično, premda se ne oblikuje prema tome.«, kao npr. sin ocu; budući da se to događa rijetko, može se radije zvati slučajem, no kuća je uvijek slična kući u arhitektovu umu, tako je i čovjek uvijek sličan ponašanju, formi, ideji iste vrste.

I nije istinito ono što dodaje: »Slično je pak jasno da, ako bi Sokrat i bio vječan, postojat će mnogi predlošci istoga, stoga i ideje, kao čovjek, živo biće, dvonožan, i ideja čovjeka.« Nije, međutim, Sokrat vječan, niti je njegova forma vječna u naravi oćinskog sjemena, niti je to ikada Platon rekao.

Što s onim poslije: Ako postoji i više predložaka istoga, prvo određenih, zatim subalternih, konaćno najopćenitijih; i nije neprihvatljivo što kaže: »Ideje nisu samo predlošci osjetilnih stvari, nego također i sebe samih, kao rod ideja.«

Nema nikakvog znaćenja ako »predložak i slika bude isto«³¹, kao što je subalterni rod i vrsta u odnosu i prema višem i prema nižem: slika roda predložak je Sokrata.

Dodaje ovo: »Uostalom ćini se da je nemoguće da bude odvojeno supstancija i ono ćija je supstancija.«³² To je zaista istinito,

³¹ Usp. također ARIST. Metaph. 1079b.35.

³² Usp. također ARIST. Metaph. 1079b.35.

sequitur assumptio falsa:⁷⁰ *Itaque quomodo, ideae substantiae rerum existentes seorsum fuerint. Sunt quidem ideae per se essentiae et verae essentiae, sed essentiae inferiorum non sunt, nisi pater et sol sint filii essentiae. Hisce annectit locum ex Phaedone repetitum, cui iam respondimus.*

5 Quare quod etiam post ait:⁷¹ *Quod illae^{xix} horum substantiae, vane dictum est, vane obiicitur: non enim id Plato vero sensu usquam dixit, sequentia, quia repetitio quaedam sunt dictorum, iisdem nostris facile solvuntur, nunc quae Sapientiae capite 2.*
 10 *affert:⁷² Nullo minus absurdum [334] dicere quaedam esse quasdam naturas^{xx} praeter eas, quae in coelo, has autem easdem dicere cum sensibilibus, praeter quam quod haec quidem aeternae, illae autem corruptibiles. Falso obiicitur easdem esse ideas cum sensibilibus, nusquam id Plato asseruit: nisi quatenus ὁμοειδεῖς, eiusdem speciei*
 15 *sunt.*

Solutio ergo clara est et horum et sequentium:⁷³ *Praeterea si quis praeter ideas et sensibilia intermedia ponat, multas dubitationes habebit. Quid sibi vult illud (ponat), an ita ut extent mathematica media? Tale nihil dixit Plato: nullas medias posuit essentias, et*
 20 *si maxime ponantur, astrologia μία τούτων, una horum non est, neque erit:⁷⁴ Quoddam coelum praeter sensibile coelum et Sol et Luna*

⁷⁰ ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι οὐσίαι τῶν πραγμάτων οὔσαι, χωρὶς εἶεν; ARIST. Metaph. 991b.2 – 3;

⁷¹ ὅπως δ' ἐκεῖναι τούτων οὐσίαι, διὰ κενῆς λέγομεν [λεγόμενον]. [ARIST. Metaph. 992a.27 – 28]

⁷² οὐδενὸς ἦττον [corr. ex ἦττονα] ἄτοπον τὸ φάναι μὲν εἶναι τινὰς {φύσεις} παρὰ τὰς ἐν τῷ οὐρανῷ. ταύτας δὲ τὰς αὐτὰς φάναι τοῖς αἰσθητοῖς πλὴν ὅτι τὰ μὲν αἰδία, τὰ δὲ φθαρτά. [ARIST. Metaph. 997b.5 – 8]

⁷³ ἔτι δὲ εἴ τις παρὰ τὰ εἶδη καὶ τὰ αἰσθητὰ τὰ μεταξὺ θήσεται, πολλὰς ἀπορίας ἔξει. [ARIST. Metaph. 997b.12 – 14]

⁷⁴ {ἔσται} τις οὐρανὸς παρὰ τὸν αἰσθητὸν οὐρανὸν καὶ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ τ' ἄλλα ὁμοίως τὰ κατὰ τὸν οὐρανόν. [ARIST. Metaph. 997b.16 – 18]

^{xix} Corr. ex ille.

^{xx} riječ φύσεις ispuštena je u citatu, ali je prevedena.

no pretpostavka koja slijedi neistinita je: »Stoga, kako će ideje koje su supstancije stvari, biti odvojene.«³³ Ideje su uistinu po sebi biti i istinite biti, ali nisu biti onog nižeg, osim ako otac i sunce nisu biti sina. Tome je dodao ponovljeno mjesto iz Fedona, na što smo već odgovorili.

Stoga poslije također kaže ovo: »neosnovano je rečeno da su one njihove supstancije« – neosnovani je prigovor; nije to, naime, Platon nikada rekao u pravom smislu; ono što slijedi, jer je neko ponavljanje rečenog, lako se razrješava istim našim <odgovorima>. Sad ono što navodi u knjizi *Mudrosti*, u 2. poglavlju: [334] »nada sve je besmisleno reći da postoje neke naravi osim onih koje su u nebu, a za te na nebu da se kaže da su iste s osjetilnima, osim što su one doista vječne, a ove propadljive.« Neistinito prigovara da su ideje iste s osjetilnim, nikada to Platon nije tvrdio, osim utoliko što su ὁμοειδεῖς, istovrsne.

Rješenje je, dakle, jasno i ovoga i onoga što slijedi: »Osim toga, ako tko mimo ideja i osjetilnog postavi nešto srednje, snaći će ga mnoge dvojbe«. Što mu znači ono *ako postavi*, da li to da postoji matematičko kao srednje? Ništa takvog nije rekao Platon; nije postavio nikakve srednje biti; pa upravo ako se i postave, astrologija nije μία τούτων, jedna od njih, niti će biti: »Neko nebo, mimo osjetilnog neba, i sunce i mjesec i ostalo što je na nebu.« Ni-

³³ Up. također ARIST. *Metaph.* 1080a.1.

et alia, quae in coelo. Nulla enim horum essentia media est sed hae omnes naturales res sunt, et astrologica cum naturalia tractet inter mathematicas non iure reponi praecedente tomo est discussum: sunt coelum et caelestia in ideis, est et in sensibilibus, nulli
 5 medii: quare neque ἀκίνητον, *immobile*, neque κινούμενον, *motum*, neque talis erit optice neque harmonice neque sensus neque animalia intermedia nec medicina nec sanabile nec geodaesia. Quare cum haec non sequantur ad idearum positionem, non est cur eas Aristoteles extimescat.

10 In iis absurdis, quae consequentur ad positionem mathematicum in sensibilibus quae exagitat, quia ad ideas non pertinent, non immorabor, transibo ad caput 6. libri 5. De ente, in quo ita est scriptum:⁷⁵ *Veluti si aliquae sunt substantiae, quorum aliae non sunt substantiae neque naturae aliae priores, quales dicunt ideas esse*
 15 *aliqui, si enim erit aliud ipsum bonum et bono esse et animal et animalii esse et enti et ens, erunt et aliae substantiae et ideae praeter dictas. Sunt quidem ideae vere substantiae atque ita substantiae, ut nullae sint aliae substantiae verae nec priores nec posteriores: hae enim naturales imagines illarum substantiarum sunt, illae vera entia,*
 20 *haec umbrae entium et re vera aliud est, αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ τὸ {ζῶων} ζῶον, αὐτὸ τὸ ὄν, ipsum bonum, ipsum animal, ipsum ens, αὐτῷ ἀγαθῷ εἶναι, τῷ ζῳῷ εἶναι, τῷ ὄντι εἶναι a bono esse, ab animali esse, ab ente esse. Si haec formula definitionem et essentiam horum significat, est enim consueta Aristoteli locutio,*
 25 *si ita capiatur aliud sunt, τὸ ἀγαθόν, bonum, ab ἀγαθῷ εἶναι, a bono esse. Illud idea est hoc naturalis essentia: non tamen sequitur alias ideas praeter illas esse, quae enim argumenti forma haec est, aliud est bonum, aliud bono esse a naturali forma? Ergo aliae ideae praeter illas ideas? Ergo priores substantiae illis? Nullam talem totis Analyticis nos argumentationem docuit. Si τὸ {τι} τί*
 30 *ἦν εἶναι, quod quid erat esse illuc admittatur, et bono esse, non aliud erit, quam bonum ipsum, neque erunt ἀπολελυμένα so-*

⁷⁵ οἷον εἴ τινες εἰσὶν οὐσίαι, ὧν ἕτεροι μὴ εἰσὶν οὐσίαι μηδὲ [μήτε] φύσεις ἕτεροι πρότεροι, οἷας φασὶ τὰς ιδέας εἶναι τινες; εἰ γὰρ ἔσται ἕτερον αὐτὸ τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ ἀγαθῷ εἶναι, καὶ ζῳῶν καὶ {τὸ} ζῳῷ <εἶναι>, καὶ τὸ [τῷ] ὄντι καὶ τὸ ὄν, ἔσονται ἄλλαι τε οὐσίαι [καὶ φύσεις] καὶ ιδέαι παρὰ τὰς λεγομένας. [Usp. Aristotel, Metaph 1031a.29 – b.2]

jedna, naime, bit ovih nije srednja, nego su sve te stvari prirodne i u prethodnom svesku je raspravljano da se astrologija, budući da raspravlja o prirodnim stvarima, neopravdano svrstava među matematičke znanosti. Nebo i nebeske stvari su u idejama, nebo pripada i osjetilnim stvarima, ne postoji ništa srednje; pa tako <nije srednje> ni ono ἀκίνητον, nepokretno, niti ono κινούμενον, pokrenuto; niti će takva biti optika, niti znanost o harmoniji, niti osjetilo, niti postoje srednja živa bića, niti medicina, niti ono što se može izliječiti, niti geodezija. Stoga, budući da to ne slijedi iz postavljanja ideja, nema razloga zašto bi se Aristotel toga bojao.

Ne ću se zadržati kod onih besmislica koje slijede iz položaja matematike koju osporava u osjetilnim stvarima, jer se ne tiču ideja; preći ću na 6. poglavlje 5. knjige, *O biću* u kojem je tako napisano: »Ako postoje neke supstancije u odnosu na koje ne postoje druge supstancije, niti druge naravi koje su prvotnije, kakve neki kažu da su ideje; ako bude, naime, drugo *samo dobro* i *biti dobar* i *živo biće* i *biti živo biće* i *biti biće* i *biće*, postojat će i druge supstancije i ideje mimo rečenih.«³⁴ Postoje doista ideje, uistinu supstancije, i one su na taj način supstancije da ne postoje druge istinite supstancije, niti prije njih, niti poslije njih; te su, naime, prirodne slike onih supstancija; one su istinska bića, ove sjene bića. I uistinu je različito: αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ τὸ ζῶον, αὐτὸ τὸ ὄν, *samo dobro*, *samo živo biće*, *samo biće* od αὐτῶ ἀγαθῶ εἶναι, τῶ ζῶῳ εἶναι, τῶ ὄντι εἶναι – *biti dobar*, *biti živo biće*, *biti biće*». Ako ta formula znači definiciju i njihovu bit, uobičajen je to, naime, Aristotelov način govora, ako se tako shvati, različito je τὸ ἀγαθόν, *ono dobro* od τῶ ἀγαθῶ εἶναι, *biti dobar*. Ono je ideja, ovo prirodna bit. Ali ipak iz toga ne slijedi da postoje druge ideje osim onih. Koja je to, naime, forma argumenta: drugo je *ono dobro*; a drugo *biti dobar* po prirodnoj formi, dakle, postoje druge ideje osim onih ideja, dakle, supstancije koje su prvotnije od onih? U cijeloj *Analitici* nije poučavao ni o kakvom takvom dokazu. Ako se pak pod onim τὸ τί ἦν εἶναι, *što bijaše biti*, dopusti i ono *biti dobar*, ne će se ono razlikovati od *samog dobrog*, niti će to biti ἀπολελυμένα, razdijeljeno; stoga one besmislenosti koje iz

³⁴ Usp. također ARIST. *Metaph.* 1031a.29 – b.2.

luta. Quare absurda, quae deducit, nullo modo sequentur. Sed haec forte contra alios quam contra Platonem dicta sunt, non enim Plato ullo in loco boni et bene esse mentionem ullam facit.

Capite 8. habet:⁷⁶ *Clarum itaque quod idearum causa (sicut solent quidam dicere ideae) si sunt aliqua praeter singularia et ad generationes et substantias nihil utilia, totum falsum est. Sunt enim necessariae ea progressionem, quam docuimus. Non enim gigneretur forma hominis in materia, nisi praeexisteret ea forma in semine, in calore, in spiritu, in natura, in anima, in anima universali, in mente opifrice. Falsum itaque est eas non esse utiles, cum sint necessariae, neque illud verum est, quod sequitur.*⁷⁷ *Clarum quod nihil opus est, ut exemplar, ideam constituere. Quia nisi hominis exemplar vel forma vel ratio in quibus diximus non praeexisteret, homo numquam fieret.*

Quod etiam capite 13. scribit:⁷⁸ *Omnino vero accidit, si est substantia homo et quaecumque ita dicuntur, nihil eorum, quae in ratione esse nullius substantiam, neque seorsum existere ipsorum neque in alio. Ait, ut ego quidem interpretari possum. Si ideae sunt nec genus nec differentia nec species, quae in definitione assumuntur, erunt substantiae. Cur id? Rationem nullam assignat nec assignare potest, quae enim est consequentia haec? Ideae sunt, ergo species substantia non est? Deinde verum est.*⁷⁹ *Quod nullum universaliter existentium substantia est, [335] si pro existentium, ὑπαρχόντων, σημαυνομένων vel λεγομένων, significatorum vel dictorum, intelligatur, ut sunt universalia haec nostratia collecta ex singularibus, quae aut nihil, aut posteriora sunt, quod si ὑπαρχόντων,*

⁷⁶ φανερόν ἄρα [ἄρ'] ὅτι ἡ τῶν εἰδῶν αἰτία, (ὡς εἰώθασί τινες λέγειν τὰ εἶδη) εἰ ἐστὶν ἅττα παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα [καθέκαστα], πρὸς τε τὰς γενέσεις καὶ οὐσίας οὐδὲν χρησίμη [χρήσιμα]. [ARIST. Metaph. 1033b.26 – 28]

⁷⁷ φανερόν ὅτι οὐδὲν δεῖ ὡς παράδειγμα εἶδος κατασκευάζειν. [ARIST. Metaph. 1034a.2 – 3]

⁷⁸ ὅλως δὲ συμβαίνει, εἰ ἐστὶν οὐσία ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅσα οὕτω λέγεται, μηδὲν τῶν ἐν τῷ λόγῳ εἶναι μηδενὸς οὐσίαν μηδὲ [μήτε] χωρὶς ὑπάρχειν αὐτῶν μηδ' [μήτε] ἐν ἄλλῳ. [ARIST. Metaph. 1038b.30 – 33]

⁷⁹ ὅτι οὐδὲν τῶν καθόλου ὑπαρχόντων οὐσία ἐστί. [ARIST. Metaph. 1038b.35 takoder: ARIST. Metaph. 1040b.26]

toga izvodi ni na koji način ne će slijediti. No to je možda rečeno protiv drugih, a ne protiv Platona; Platon, naime, ni na kojem mjestu ne spominje *dobro* i *biti dobar*.

U 8. poglavlju <Aristotel> ima: «Jasno je, dakle, da uzrok ideja (kako neki običavaju nazivati: ideje), ako postoji što takvo mimo pojedinačnog, ništa ne koristi za nastajanje i za supstancije»; – to je potpuno neistinito. Ideje jesu nužne u onom napredovanju o kojem smo poučili. Ne bi nastala forma čovjeka u materiji da ta forma ne postoji prije u sjemenu, u toplini, dahu, u naravi, u duši, u univerzalnoj duši, u umu tvorcu. Neistinito je, dakle, da one nisu korisne, jer su nužne; i nije istinito ono što slijedi: »jasno je da nema potrebe da se ideju postavi kao predložak.« Jer da nije prije postojao predložak ili forma ili razlog čovjeka u onome što smo rekli, čovjek nikada ne bi nastao.

A to također piše u 13. poglavlju: »Uopće se događa, ako je čovjek supstancija i sve ono što se tako zove, da ništa od onoga što je u pojmu ne će biti ničija supstancija, niti će išta od toga postojati odvojeno, niti u drugome.« Kaže <ovo>, kako ja uistinu mogu tumačiti: Ako postoje ideje, niti rod, niti razlika, niti vrsta, koji se uzimaju u definiciji, ne će biti supstancije. Zašto to? Ne navodi nikakav razlog, niti ga može navesti; koja je to, naime, konsekvencija: Postoje ideje, dakle vrsta nije supstancija? Zatim je istinito: »da ništa od onog što postoji univerzalno nije supstancija«³⁵ – [335] ako se pod onim što postoji, *ὑπαρχόντων*, podrazumijeva *σημαινομένων* ili *λεγομένων*, ono što znači ili se govori, kakvo je ovo naše univerzalno, sakupljeno iz pojedinačnog, koje ili nije ništa ili nešto potonje; a ako se *ὑπαρχόντων*, shvaća

³⁵ Usp. također: ARIST. *Metaph* 1040b.26.

solito significato pro existentibus intelligatur, falsum est axioma neque debet aut potest inferri:⁸⁰ *Quod nihil significat eorum, quae communiter praedicantur.*

5 Neque etiam verum est quod subdit:⁸¹ *Impossibile enim substantiam ex substantiis esse inexistentibus, ita ut actu.* Compositum enim omne actu substantia est, ex materia et forma actu substantiis constat. Neque ad rem facit, si intelligat actu ideam in materiam descendere, ut compositum constituat. Non enim descendit sed eo modo, quo docuimus per gradus progreditur.

10 Caput 14. totum est contra ideas, in fine ait, *ut quidam aiunt, quod potest non adversus Platonem esse dictum, inquit enim initio:*⁸² *Separata esse simul et simul speciem ex genere faciunt et differentiis, quod nullibi apud Platonem est. Quare nihil ad ea absurda, quae inde et hoc et capite 15. deducuntur laboro.*

15 Sed capite 16:⁸³ *Sed ideas dicentes, hac recte quidem dicunt separantes eas, siquidem substantiae sunt, hac vero non recte, quia unam de multis ideam dicunt. Rationem reddit:*⁸⁴ *Causae vero, quia non habent reddere quidam tales substantias incorruptibiles praeter singulares et sensibiles. Hoc autem falsissimum est, illas enim vere entia, haec non entia: illas vere substantias, haec umbras substantiarum: illas aeternas, simplices, has corruptibiles, compositas autumant. Quomodo ergo non habent alias ab his sensibilibus?*

20 Quod vero ait:⁸⁵ *Faciunt ergo easdem specie corruptibilibus: quod tam magnum absurdum propterea sequetur, si eas eiusdem spe-*

⁸⁰ ὅτι οὐδὲν σημαίνει τῶν κοινῇ κατηγορουμένων [κατηγορουμένον]. [ARIST. Metaph. 1039a.1]

⁸¹ ἀδύνατον γὰρ οὐσίαν ἐξ οὐσιῶν εἶναι ἐνυπαρχουσῶν <οὕτως> ὡς ἐντελεχεία. [ARIST. Metaph. 1039a.3 – 4]

⁸² χωριστὰς εἶναι <ἅμα> καὶ ἅμα τὸ εἶδος ἐκ τοῦ γένους ποιοῦσι καὶ τῶν διαφορῶν. [ARIST. Metaph. 1039a.25 – 26]

⁸³ ἀλλ' οἱ τὰ εἶδη λέγοντες τῇ μὲν ὀρθῶς λέγουσι χωρίζοντες αὐτά, εἶπερ οὐσίαι εἰσὶ, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς, ὅτι τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν εἶδος λέγουσιν. [ARIST. Metaph. 1040b.27 – 30]

⁸⁴ αἴτιον δ' ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀποδοῦναι τίνες [τινές] αἱ τοιαῦται οὐσίαι αἱ ἀφθαρτοί, παρὰ τὰς καθ' ἕκαστα [καθέκαστα] καὶ αἰσθητάς. [ARIST. Metaph. 1040b.30 – 32]

⁸⁵ ποιοῦσιν οὖν τὰς αὐτὰς τῷ εἶδει [εἶδη] τοῖς φθαρτοῖς. [ARIST. Metaph. 1040b.32]

u uobičajenom značenju kao *egzistirajuće*, neistinit je taj aksiom i ne treba se i ne može reći: »jer ne označava ništa od onoga što se općenito predicira.«

Također nije istinito ono što dodaje: »Nemoguće je, naime, da je supstancija iz supstancijâ koje u njoj aktualno postoje.« Sva-ko složeno je aktualno supstancija, a sastoji se iz materije i forme koji su aktualno supstancije. Ne tiče se stvari, ako se pod tim podrazumijeva da ideja aktualno silazi u materiju da uspostavi ono složeno. Ona, naime, ne silazi, nego napreduje po stupnjevima, na onaj način na koji smo naučavali. 5 10

Poglavlje 14. cijelo je <usmjereno> protiv ideja, a na kraju kaže: »kao što neki kažu«, što je moguće da nije rečeno protiv Platona. Kaže, naime, na početku: »kažu da su odvojene <ideje> i istovremeno uspostavljaju <njihovu> vrstu iz roda i razlika«; toga kod Platona nigdje nema. Stoga se ništa ne brinem za one besmislice koje su iz toga i tamo i u 15. poglavlju izvedene. 15

Ali u 16. poglavlju <kaže>: »No oni koji govore da postoje ideje, s jedne strane doista ispravno kažu odvajajući ih, budući da su uistinu supstancije, s druge strane uistinu ne <kažu> ispravno, jer kažu da je ideja jedna o mnogima.« Obrazlaže: »Uzrok je tome, jer ne mogu pokazati da postoje takve nepropadljive supstancije mimo pojedinačnih i osjetilnih.« To je potpuno neistinito; njih smatraju istinskim bićima, ove ne-bićima, one istinskim supstancijama, ove sjenama supstancija, one vječnima, jednostavnima, ove propadljivima, složenima. Kako, dakle, ne mogu pokazati druge mimo tih osjetilnih? 20 25

To što pak kaže: »Čine, dakle, da su vrstom iste s propadljivima.«; koja bi tako velika besmislica zato slijedila, ako se kaže da

ciei praedicatione, analogice vero ut multa ab uno dicantur? Id enim fatemur. Sed quod infert:⁸⁶ *Has enim scimus ipshominem et ipsequum addentes sensibilibus verbum (ipsum) non uti identitatem prorsus significarent, sed excellentiam illorum ab his, nec sensibilibus verbum ipsum additur, sed illis, ut significet simpliciter vere, per se, incommixte, essentialiter. Sophismata ergo haec sunt Aristotelis distorta ac perversa.*

Libro sequenti capite 3. quod tantopere tot prioribus locis negaverat ideas esse, in hoc dubitanter negat:⁸⁷ *forte vero neque substantia sunt, etc.* Et capite 6:⁸⁸ *Quid ergo est, quod facit unum hominem, et cur unum et non multa veluti animal et bipes, praesertim si est, sicuti dicunt quidam, ipsum quid animal et ipsum bipes.* Imo hic homo est multa materia, forma, totum, partes neque potest unum ne cogitari quidem nedum nominari aut definiri, et si unum est unione et vinculo sanguinum, nervorum, musculorum, spirituum, unum est illud vero ipsanimal, vere est unum multis constans partibus, sed unum simplici unitate.

Ad ea, quae fine libri 7. habet, iam respondimus. Quae vero 5. Sapientiae capite 4. recenset, eadem prorsus sunt cum his, quae capite ultimo primi narraverat, quae cum ibi versaremur, falsa esse ostendimus. Quae vero non eadem de ideis et numeris commiscet nihil adversus Platonem, qui in hanc rem ne verbum quidem scripsit, faciunt. Ideoque sunt nobis omittenda.

Restat modo, ut ad ea respondeamus, quae Ethicis Nicomachi libro 1. capite 6. disputatum vel a^{xxi} patre vel a filio est. Ait ergo:⁸⁹ *Qui attulerunt opinionem hanc, non fecerunt ideas, in iis prius*

⁸⁶ ταύτας γὰρ ἴσμεν, αὐτοάνθρωπον καὶ αὐτόϊππον, προστιθέντες τοῖς αἰσθητοῖς τὸ ῥῆμα, τὸ αὐτό. [ARIST. Metaph. 1040b.33 – 34]

⁸⁷ ἴσως μὲν οὖν οὐδ' οὐσίαι εἰσὶν [ARIST. Metaph. 1043b.21]

⁸⁸ τί οὖν ἐστὶν ὃ ποιεῖ ἐν τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τί ἐν ἄλλ' οὐ πολλά, οἷον τὸ τε ζῶον καὶ τὸ δίπουν, ἄλλως τε {δὴ} καὶ εἰ ἔστιν, ὥσπερ φασί τινες, αὐτό τι ζῶον καὶ αὐτὸ δίπουν; [ARIST. Metaph. 1045a.14 – 17]

⁸⁹ οἱ δὲ [δὲ] κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ιδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἔλεγον, διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ιδέαν κατεσκεύαζον. [ARIST. E N 1096a.17 – 19]

^{xxi} Corr. ex e

su iste vrste s obzirom na prediciranje, uistinu analogno, kao ono mnogo po jednom? To, naime, priznajemo. No, ono što dodaje: »njih, naime, znamo, a *sâmog čovjeka* i *sâmog konja* <znamo> dodajući riječ *sâm* osjetilnim stvarima.« – ne <dodaje se> tako kao da bi značili identitet naprosto, nego izvrsnost onih nad ovima; a riječ »*sâm*« ne dodaje se osjetilnim stvarima, nego onima, da bi značila jednostavno istinito, po sebi, nepomiješano, bitno. To su dakle Aristotelovi sofizmi, izokrenuti i besmisleni. 5

U sljedećoj knjizi, u 3. poglavlju ono što je s tolikim trudom na toliko prethodnih mjesta nijekao da postoje ideje, na tom mjestu dvojbeno niječe: »možda uistinu ne postoje ni supstancije itd.« I u 6. poglavlju: »Što je, dakle, to što čini jednog čovjeka i zašto je jedan, a ne mnogo, kao npr. živo biće i dvonožan, osobito ako postoji, kako neki kažu, ono *živo biće sâmo* i *sâmo dvonožno*.« No, ovaj čovjek je mnogo: materija, forma, cjelina, dijelovi i ne može se ni misliti, ni imenovati, niti definirati kao jedan; a ako je jedan, jedan je jedinjenjem i vezom krvi, živaca, mišića, dahova. Ono *živo biće sâmo* uistinu je jedno, sastoji se iz mnogih dijelova, ali je jedno jednostavnom jednošću. 10 15

Na ono što ima na kraju 7. knjige već smo odgovorili. Ono što pak promišlja u 5. knjizi *Mudrosti*, u 4. poglavlju sasvim je isto s onime što je izlagao u posljednjem poglavlju 1. knjige; to smo pokazali da nije istinito kad smo se tamo zadržavali. Ono što je ubacio o idejama i brojevima, da to nije isto, ništa ne škodi Platonu koji o toj stvari nije napisao ni riječ. Zato to moramo is- 20 25

Preostaje samo da odgovorimo na ono što je u *Nikomahovoj etici*, u 1. knjizi, u 6. poglavlju raspravljao ili otac ili sin. Kaže, dakle: »Oni koji su donijeli to mišljenje, nisu postavljali ideje u ono-

et posterius dicebant, quare neque numerorum ideam astruxerunt. Id nusquam est apud Platonem, neque etiam apud eum est quod τὸ ἀγαθόν, *bonum sit* in singulis praedicamentum. In quibus etiam si sit bonum, quid est, quod infert non esse in his communem aliquam ideam? Quasi idem sit idea et bonum. Haec vero longissime inter se distant. Bonum enim ipse Deus est. Ideae sunt prima entia, et si alio significato bonum per omnia dicatur praedicamenta, nihil habet rei cum idea.

Neque sequitur, etiamsi eorum, quae sub una idea sunt, unam esse scientiam, ut eorum, quae sub bono sunt, scientias esse diversas. Quod vero dubitare ait, quid sibi velint:⁹⁰ *Ipsium singulum siquidem in ipshomine et homine una et eadem ratio est hominis.* [336] Dubitatio futilis, nam si nostratem hominem definias, aies esse animal rationale risibile, mortale, quorum nullum ipshomini convenit: falsum ergo eandem esse rationem.

Neque verum est:⁹¹ *Quatenus enim homo, nihil different.* Cum nulla essentialia eorum eadem sint, illa incorporea, haec corporea: illa vere substantia, haec umbra.

Neque itidem verum est:⁹² *Neque quia aeternum est, magis bonum erit.* Docuit enim De ente capite ultimo aliud esse genere incorruptibile a corruptibili. Talia autem quo ad perfectionem magis et minus clare suscipiunt. Nam si ratio Aristotelis vera esset, verum quoque esset coelum non esse hisce nostratibus perfectius.

Neque exemplum quadrat:⁹³ *Neque albius, durabilius diali:* namque nullam habet durablem rationem aut proportionem ad aeternum, et durable et diali eiusdem generis sunt.

⁹⁰ ἀυτοέκαστον [τὸ αὐτὸ ἕκαστον], εἶπερ ἔν τε αὐτοανθρώπῳ [τῷ αὐτῷ ἀνθρώπῳ] καὶ {ἐν} ἀνθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. [ARIST. E N 1096a.35 – b.2]

⁹¹ ἢ γὰρ ἄνθρωπος, οὐδὲν διοίσουσιν. [ARIST. E N 1096b.2]

⁹² οὐδὲ τῷ αἰδίον εἶναι μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται. [ARIST. E N 1096b.3 – 4]

⁹³ μήτε λευκότερον τὸ πολυχρόνιον [πολυχρονιώτερον] τοῦ ἐφημέρου. [ARIST. E N 1096b.4 – 5]

^{xxii} Corr. ex est magis

me u čemu su rekli da postoji *prije* i *poslije*; zato nisu podupirali ideju brojeva.« Toga nema nigdje kod Platona; također kod njega stoji da je τὸ ἀγαθόν, *ono dobro* u pojedinim od predikamenata. Premda u njima jest *ono dobro*, zašto dodaje da u njima ne postoji neka zajednička ideja, kao da bi bilo isto ideja i *ono dobro*. To se nadaleko međusobno razlikuje. Ono dobro je sâm Bog; ideje su prva bića i, ako se u drugom značenju *dobro* izriče kroz sve predikamente, to nema nikakve veze s idejom. 5

I ne slijedi, premda postoji jedna znanost o onome što potpada pod jednu ideju, da su različite znanosti o onome što potpada pod dobro. Ono što kaže da dvoji što znači: »*pojedinačno sâmom*, ako je u *čovjeku sâmom* i u *čovjeku* jedan te isti pojam čovjeka« – [336] dvojba je isprazno blebetanje; ako, naime, definiraš našeg čovjeka, reći ćeš da je razumno živo biće, da ima sposobnost smijeha, da je smrtnan – od toga ništa ne odgovara čovjeku sâmom. Neistinito je, dakle, da je isti pojam. 10 15

Također nije istinito: »Ukoliko je čovjek, ništa se ne će razlikovati.« Jer nijedna njihova bitna određenja nisu ista, ona su bestjelesna, ova tjelesna; ona su *uistinu supstancija*, a ova *sjena*.

Nije također istinito: »Niti zato jer je vječno, ne će biti bolje.« Poučavao je, naime, u knjizi *O biću*, u posljednjem poglavlju da je nepropadljivo rodnom različito od propadljivog. Takovo, što se tiče savršenstva, očito prima više i manje. Naime, da je Aristotelov razlog istinit, bilo bi također istinito da nebo nije savršenije od ovih naših stvari. 20 25

Ne odgovara ni <Aristotelov> primjer: »Niti je bjelije ono trajnije od onoga što traje samo jedan dan«; naime ono trajno nema nikakav odnos ili proporciju prema vječnom, i ono trajno i ono što traje jedan dan istog su roda.

Quod vero addit:⁹⁴ *Sapere et cernere et voluptates quaedam et honores bonorum, quae per se sunt, posuerit aliquis. Ponat et vere ponat. At quomodo sequetur, sapere est per se bonum, ergo⁹⁵ frustra erit idea, quae est haec argumenti forma? Aut quae rationis vis?*

Deinde quod ait:⁹⁶ *Si vero et haec sunt eorum, quae per se boni, rationem in omnibus ipsis eandem apparere oportebit. Cur vero id? Quando secundum essentias differentes idearum, et horum diversae etiam sint definitiones necesse est. Neque exemplum quadrat:⁹⁷ Sicuti in nive et cerussa rationem albedinis, haec enim ambo materialia sunt, idea immaterialis, nostra bona materialia. At si id verum est nivis et cerussae^{xxiii} albedinis eandem esse definitionem, cur contrariam dicit?⁹⁸ *Honoris et prudentiae et voluptatis aliae et differentes sunt rationes ea qua bonae. Sunt enim quatenus bona eadem definitione comprehensa, ab omnibus enim expetuntur.**

Nec recte infertur:⁹⁹ *Non est ergo bonum commune, quid secundum unam ideam. Non enim inde sequitur. Praeterea falsum quoque est omnia enim bona sive aequivoca sive univoca sive ab uno et ad unum sive per analogiam, ut ipse enumerat, bona sunt: quia boni illius unius principia sunt atque quod ait, si tale bonum sit non esse πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπων,^{xxiv} agibile*

⁹⁴ τὸ φρονεῖν καὶ ὄρᾱν, καὶ ἡδοναὶ τινες καὶ τιμαί [...] τῶν καθ' αὐτὰ ἀγαθῶν θείη τις ἄν [ἄν τις]. [ARIST. E N 1096b.17 – 19]

⁹⁵ μάταιον [corr. ex μήτανον] ἔσται τὸ εἶδος. [ARIST. E N 1096b.20]

⁹⁶ εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐστὶ τῶν καθ' αὐτὰ, τὸν τ' ἀγαθοῦ λόγον, ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμφαίνεσθαι δεήσει. [ARIST. E N 1096b.21 – 22]

⁹⁷ καθάπερ ἐν χιόνι καὶ ψιμυθίῳ [corr. ex ψυμμυθίῳ] τὸν τῆς λευκότητος. [ARIST. E N 1096b.22 – 23]

⁹⁸ τιμῆς {δὲ} καὶ φρονήσεως καὶ ἡδονῆς, ἕτεροι, καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι, ταῦτη ἢ ἀγαθὰ. [ARIST. E N 1096b.23 – 25]

⁹⁹ οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινὸν τι κατὰ μίαν ιδέαν. [ARIST. E N 1096b.25 – 26]

^{xxiii} Corr. ex cerusae

^{xxiv} Usp. ARIST. E N 1096b.34.

Ono što dodaje: »znati i razabirati i neke naslade i časti netko bi postavio među dobra koja su to po sebi.«³⁶ Neka postavi i neka istinito postavi, a kako će iz toga slijediti: znati je po sebi dobro, dakle, »uzaludna će biti ideja«; koja je to forma argumenta ili koja snaga razloga? 5

Zatim kaže: »Ako je pak i to od onoga što je po sebi dobro, trebat će se pokazati da je isti pojam dobrog u svima njima,« - zašto pak to? Kad pripadaju idejama prema različitim bitima - nužno je da i njihove definicije budu također različite. I ne odgovara primjer: »kao što je u snijegu i u bjelilu <isti> razlog bjeline«; 10 to oboje je, naime, materijalno, ideja je nematerijalna, a naša su dobra materijalna. A ako je istinito da je ista definicija bjeline snijega i bjelila, zašto kaže suprotno? »Pojmovi časti i razboritosti i požude drugi su i različiti prema onome po čemu je to dobro.« Kao dobro je, naime, obuhvaćeno istom definicijom; svi, naime, 15 za njima teže.

Ne dodaje ispravno: »Nije, dakle, dobro nešto zajedničko prema jednoj ideji.« Ne slijedi to odatle. Osim toga također je i neistinito. Sva su dobra, bilo homonimna, bilo sinonimna, ili od jednog ili prema jednom, bilo po analogiji, kako sam na- 20 braja, dobra, jer postoje počela onog jednog dobra. A ono što kaže: ako bi i postojalo takvo dobro, ono ne bi bilo *πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπων*, »dostupno djelovanju i takvo da ga čo-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

³⁶ Usp. ARIST. E N 1096b.17 – 19; Petrić je skratio citat i malo ga promijenio: τὸ φρονεῖν καὶ ὁρᾶν καὶ ἡδοναί τινες καὶ τιμαί; ταῦτα γὰρ εἰ καὶ δι' ἄλλο τι διώκομεν, ὁμῶς τῶν καθ' αὐτὰ ἀγαθῶν θεῖη τις ἄν.

et acquisibile homini, si id verum est, cur ergo extra rem in eam discussionem descendit?

Postremus videtur locus contra ideas 3. Analytico capite 18:¹⁰⁰ *Ideae namque valeant, terriculamenta enim sunt, et si sunt, nihil ad sermonem sunt.* Nihil sane ad illum sermonem faciunt, quo assererebat, quaecumque substantiam non significant, oportere de aliquo subiecto praedicari et non esse aliquod album, quod nihil aliud existens album est, nullum enim accidens per se est. Ideae vero accidentia nec sunt, nec esse Plato dixit, sed maxime substantias. Cur ergo cum de accidentibus loqueretur, non separatis a subiecto ideas induxit, cum ad rem nihil facerent? Causa in promptu est, nimium scilicet contradicendi omnibus quidem, sed praecipue Platoni, studium. Cur autem terriculamenta, cum maxime et vere entia ex suis quoque dogmatibus ostensum sit esse, 15 appellarit, eadem est causa et ardens in praeceptorem odium.

FINIS.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹⁰⁰ τὰ γὰρ εἶδη χαιρέτω. τερετίσματα τε [γὰρ] ἐστί, καὶ εἰ ἔστιν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον ἐστίν. [ARIST. A Po.83a.32 – 35]

vjek može steći«; ako je to istinito, zašto se mimo teme upušta u onu raspravu?

Na kraju neka se razmotri mjesto <usmjereno> protiv ideja u 3. knjizi *Analitike*, u 18. poglavlju³⁷. »Idejama treba reći zbogom, naime strašila su, ako i postoje, ništa ne pridonose obrazlaganju.« Uistinu ništa ne pridonose onom obrazlaganju kojim je tvrdio da sve ono što ne označava supstanciju treba predicirati o nekom subjektu; i da ne postoji nešto bijelo što nije ništa drugo nego postojeće bijelo, nijedan, naime akcident nije po sebi. Ideje pak niti su akcidencije, niti je Platon rekao da to jesu, nego da su *nada sve supstancije*. Zašto je, dakle, kad je govorio o akcidentima, neodvojenima od subjekta, uveo ideje premda se ništa ne tiču stvari. Uzrok je jasan – tj. pretjerana želja za proturječenjem uistinu svima, ali osobito Platonu. A zašto ih je pak nazvao strašilima, premda je pokazano da su i po njegovim naucima ponajviše i istinski bića: uzrok je isti i goruća mržnja prema učitelju.

KRAJ

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

³⁷ Po današnjoj podjeli to je 22. poglavlje prve knjige *Druge analitike*.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER VI

Aristotelica contra Platonem obiecta in physiologia
eorumque dilutiones

5

Plures in naturae philosophia quam in divina Aristoteles
contra praeceptorem cavillos effinxit, eos omnes praesenti libro
discutiendos nobis assumpsimus, itaque primo Physico, capite
4. Platonem obiurgat, quod principia naturae rerum, magnum ac
10 parvum uti materiam, unum vero uti formam statuerit. Magnum
autem et parvum duo esse infinita, infinitum essentiam per se
et principium tertio Physico capite 4. asserit Platonem posuisse.
Duo etiam illa infinita capite 6. confirmat, carpit id ipsum 4. Phy-
sico capite 2. libro autem 2. De generatione, capite 3. innuit Plato-
15 nem id quoque in Divisionibus sensisse. Idem clare repetit primo
Sapientiae capite 6:¹ *Ut quidem materiam, magnum et parvum esse
principia, ut autem substantiam, unum.*

Ad hanc primam omnium obiectionem negamus penitus,
principia haec in Platonis libris reperiri usquam, omnes enim
20 eius libros habemus praeter Divisiones quasdam, quarum Ari-
stoteles uti modo diximus 2. De generatione capite 3. et forte pri-
mo De partibus capite 2. meminit. At hae forte sunt divisiones ab
eo in Sophista ac Politico factae, in quibus nihil tale de parvo aut
magno reperitur.

¹ ὡς μὲν οὖν ἕλην τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν εἶναι ἀρχάς, ὡς δ' οὐσίαν
τὸ ἓν. [ARIST. Metaph. 987b.20 – 21]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III, KNJIGA 6.

Aristotelova suprotstavljanja Platonu
u fiziologiji i njihova rješenja

5

Aristotel je više poruga protiv učitelja izložio u prirodnoj filozofiji, nego u božanskoj, te smo si preduzeli da ih sve raspravimo u ovoj knjizi. U 1. knjizi *Fizike*, u 4. poglavlju, kori Platona jer je postavio kao počela prirode *veliko* i *malo*, kao materiju, a *jedno* kao formu. U 3. knjizi *Fizike*, u 4. poglavlju tvrdi da su *veliko* i *malo* dva beskonačna i da je Platon postavio beskonačno kao bit po sebi i počelo. U 6. poglavlju potvrđuje također da je ono dvoje beskonačno, čerupa to u 4. knjizi *Fizike*, u 2. poglavlju¹, a u 2. knjizi *O nastajanju*, u 3. poglavlju² potvrđuje da je to Platon držao i u *Podjelama*. Isto jasno ponavlja u 1. knjizi *Mudrosti* u 6. poglavlju: »Da su, dakle, počela kao materija: *veliko* i *malo*, a kao supstancija: *jedno*.«

10

15

Što se tiče tog prvog od svih prigovora, u potpunosti niječemo da se ta počela nalaze igdje u Platonovim knjigama; naime, imamo sve njegove knjige, osim nekih *Podjela* koje Aristotel, kako smo upravo rekli, spominje u 2. knjizi *O nastajanju*, u 3. poglavlju i možda u 1. knjizi *O dijelovima*, u 2. poglavlju; no možda su to podjele koje je on izveo u *Sofistu* i u *Državniku* u kojima se ne nalazi ništa takvog o *malom* ili *velikom*.

20

¹ Usp. ARIST. Ph. 209b.33 – 210a.2 Πλάτωνι μέντοι λεκτέον, εἰ δεῖ παρεκβάντας εἰπεῖν, διὰ τί οὐκ ἐν τόπῳ τὰ εἶδη καὶ οἱ ἀριθμοί, εἴπερ τὸ μεθεκτικὸν ὁ τόπος, εἴτε τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ ὄντος τοῦ μεθεκτικοῦ εἴτε τῆς ὕλης, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραφεν.

² Usp. ARIST. GC 330b.15 – 17 Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τρία λέγοντες, καθάπερ Πλάτων ἐν ταῖς διαίρεσεσιν· τὸ γὰρ μέσον μίγμα ποιεῖ.

Meminit idem Aristoteles 4. Physico capite 2. ἀγράφων, non scriptorum quorundam dogmatum. Haec vero talia fuisse putandum est, quales fuerunt Pythagoreorum sermones, quos mathematica vocabant iique secreto discipulis quibusdam selectis communicabantur et quales Plato in Theaeteto Protagoram in secreto, ἀπορρήτῳ meminit solitum esse tradere et 3. Rhetorico Aristoteles ipse Trasymachum factitasse scribit. Atque hoc alia res erat a libris illis, quos scriptos quidem discipulis praelegebant, non tamen publicarant, vocabantque acroamaticos, acusmaticos, esotericos, sicuti primi tomi libro 6. abunde ostendimus.

Non scripta ergo quaedam Plato dogmata in colloquiis secretioribusⁱ discipulis quibusdam tradebat. Id aperte scribit Simplicius ad hunc locum, cuius haec sunt verba. Sed addit in sermonibus de bono, quibus Aristoteles, Heraclides, Estiaeus et alii socii Platonis, interfuerunt, ac veluti aenigmatice dicta descripserant, ea autem Plato nonⁱⁱ scripsit, sed hi eius discipuli et Philoponus τὰς ἀγράφους τοῦ Πλάτωνος συνουσίαςⁱⁱⁱ non scriptas Platonis collocationes affirmat.

Quod Aristotelem fecisse in libris De bono idem Simplicius libro De anima primo testatur his verbis:² *De philosophia nunc vo-*

² περὶ φιλοσοφίας νῦν λέγει τὰ Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ αὐτῷ ἐκ τῆς Πλάτωνος ἀναγεγραμμένα συνουσίας, ἐν οἷς ἱστορεῖ τὰς τε Πυθαγορείους καὶ Πλατωνικὰς περὶ τῶν ὄντων δόξας. [SIMP. in An. 11.28.7–9]

ⁱ Auct. corr. ex secretionibus

ⁱⁱ Auct. corr. ex num

ⁱⁱⁱ Usp. PHLP. in de An. 15.75.34–35.

Spominje isti Aristotel u 4. knjizi *Fizike*, u 2. poglavlju neka ἄγραφα³, nepisane nauke. Treba smatrati da su bile takve kakvi su bili govori pitagorovaca, koje su nazivali matematikom; njih su potajno priopćavali nekim izabranim učenicima. Takve Platon u *Teetetu* spominje da je Protagora običavao ἐν ἀπορρήτῳ⁴ u tajnosti poučavati, a sam Aristotel u 3. knjizi *Retorike* piše da ih je Trazimah običavao držati. A to je bila druga stvar od onih knjiga koje su napisali i čitali učenicima; njih ipak nisu objavljivali; zvali su ih akroamatičkima, akuzmatičkim, ezoteričkim⁵, kako smo opširno pokazali u 6. knjizi 1. sveska.

Platon je, dakle, predavao nekim učenicima neke nepisane nauke u tajnijim razgovorima. To otvoreno piše Simplicije na tom mjestu i to su njegove riječi. No dodaje: »U govorima o dobru u kojima su bili prisutni Aristotel, Heraklid, Hestijej i drugi Platonovi drugovi i opisali ih kao zagonetno rečeno.«⁶ To Platon nikada nije napisao, nego ti njegovi učenici; Filopon to potvrđuje: τὰς ἀγράφους συνουσίας τοῦ Πλάτωνος⁷ – nenapisane Platonove razgovore.

Da je to učinio i Aristotel u knjigama *O dobru* isti Simplicije svjedoči u 1. knjizi *O duši* ovim riječima: »*O filozofiji* zove sada

³ Usp. ARIST. Ph. 209b.13 – 15 ἄλλον δὲ τρόπον ἐκεῖ τε λέγων τὸ μεταληπτικὸν καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγράφοις δόγμασιν.

⁴ Usp. PLATO, Tht. 152.c.8 – 10 . Ἄρ' οὖν πρὸς Χαρίτων πάσσοφός τις ἦν ὁ Πρωταγόρας, καὶ τοῦτο ἡμῖν μὲν ἠνίξατο τῷ πολλῷ συρφετῷ, τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐν ἀπορρήτῳ τὴν ἀλήθειαν ἔλεγεν;

⁵ To su termini kojima se označavaju učenja koja nisu bila objavljena, nego su bila izlagana u zatvorenom krugu učenika: ἀκροαματικός – koji se tiče usmene nastave, od ἀκροάομαι, ἀκουσματικός – navikao da sluša, od ἀκούω, ἐσωτερικός – unutrašnji, interni.

⁶ ἔλεγεν ἐν τοῖς Περὶ τὰγαθοῦ λόγοις, οἷς Ἀριστοτέλης καὶ Ἡρακλείδης καὶ Ἐστιαῖος καὶ ἄλλοι τοῦ Πλάτωνος ἐταῖροι παραγενόμενοι ἀνεγράψαντο τὰ ῥηθέντα αἰνιγματωδῶς, Nema grčkog teksta, usp. SIMP. in Ph. 9.453.28 – 30; Usp. Također PLATO, Tht. 152.c.8 – 10: Ἄρ' οὖν πρὸς Χαρίτων πάσσοφός τις ἦν ὁ Πρωταγόρας, καὶ τοῦτο ἡμῖν μὲν ἠνίξατο τῷ πολλῷ συρφετῷ, τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐν ἀπορρήτῳ τὴν ἀλήθειαν ἔλεγεν;

⁷ Usp. PHLIP. in de An. 15.75.34 – 35 Τὰ Περὶ τὰγαθοῦ ἐπιγραφόμενα Περὶ φιλοσοφίας λέγει ἐν ἐκείνοις δὲ τὰς ἀγράφους συνουσίας τοῦ Πλάτωνος ἰστορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης· Usp. također PHLIP. in Ph. 17.521.14.

cat ea quae sibi de bono scripta sunt ex Platonis colloquiis, in quibus narrat Pythagoreas et Platonicas de entibus opiniones. Idem Philoponus confirmat ad hunc ipsum locum:³ Quae de bono inscripta sunt, de philosophia dicit, in illis vero non scriptas collocutiones Platonis recenset Aristoteles.^{iv}

Sed hoc loco uterque interpres labitur intelligens haec, quae de philosophia dicuntur, de Aristotelicis dici, cum de Platonice intelligenda sint, quod ex continuatione Aristotelicorum verborum apparet, quae sunt:⁴ Eodem modo in Timaeo Plato animam ex elementis facit, cognosci enim simili simile, res vero ex principiis esse, similiter vero et in iis, quae de philosophia determinata sunt, ipsum quidem animal ex unius idea et prima longitudine et latitudine et profunditate, alia vero similiter. Tota enim haec cum sequentibus [338] aliquot sententiae Platonicae relatio est.

At non solum interpretes hi hoc loco lapsi sunt, sed etiam superiore nihil firmi afferunt, cum aiunt in non scriptis Platonis dogmatibus dogma fuisse hoc de magno et parvo? Nam etiam si Heraclides atque Estiaeus id in literas retulerunt, aenigmaticae dicta fuisse sunt attestati. At si aenigma fuit, fuerat prius Aristoteli aenigmatis sententia aperienda, dein, si cum veritate non staret, reprehendenda. Sed suum morem secutus nihil aliud pensi habens, quam ut in alios inveheretur, quoquo modo tantum invectus est.

Fuit ergo aenigmaticum hoc Platonis de magno ac parvo dogma ab Aristotele aperiendum, quod si Plato ipse aperuisset, alia longe sententia latens appareret, quam si iudicasset ipse li-

³ τὰ Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιγραφόμενα Περὶ φιλοσοφίας λέγει, ἐν ἐκείνοις δὲ τὰς ἀγράφους συνουσίας τοῦ Πλάτωνος ἰστορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης: [PHLP. in de An. 15.75.34 – 35]

⁴ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐν τῷ Τιμαίῳ Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ, γινώσκεισθαι γὰρ [τῷ] ὁμοίῳ ὁμοιον, τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀρχῶν εἶναι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας [φιλοσοφίαν] διωρίσθη, αὐτὸ μὲν τὸ ζῶον ἐκ [αὐτῆς τῆς] τοῦ ἐνὸς ιδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως. [Usp.ARIST. de An. 404b.16 – 21]

^{iv} Corr. ex Aristoteles?

ono što je pisao o dobru po Platonovim razgovorima u kojima izlaže pitagorovska i platonička mišljenja o bićima.« Isto Filopon potvrđuje uz to isto mjesto: »Aristotel pak prikazuje nenapisane Platonove razgovore u onome što je napisano o dobrome a tvrdi da je *O filozofiji*.«

5

No na tom mjestu vara se i jedan i drugi tumač, smatrajući za ono što se naziva *O filozofiji* da je riječ o Aristotelovim <spisima>, jer ih treba shvatiti kao Platonove, što je jasno iz nastavka Aristotelovih riječi koje su: »Na isti način Platon u *Timeju* sastavlja dušu iz elemenata, da se, naime, slično sličnim spoznaje a da stvar proizlazi iz počelâ; slično uistinu i u onim spisima koji su određeni *O filozofiji*; sama doista životinja proizlazi iz ideje jednoga i iz prve duljine i širine i dubine, a drugo pak na sličan način.« Sve to, naime, s onim što slijedi [338] neko je izlaganje Platonove misli.⁸

10

15

No nisu li se ti tumači prevarili samo na tom mjestu, nego također i na gornjem nisu ništa čvrstog utvrdili, jer kažu da se ono učenje o velikom i malom nalazilo u nenapisanim Platonovim učenjima? Naime, premda su Heraklid i Hestijej to objavili, posvjedočili su da je to bilo rečeno u vidu zagonetke; a ako je to bila zagonetka, Aristotel je prije trebao otkriti smisao zagonetke, zatim, ako ne bi odolila istini, trebao ju je pobijati. No slijedeći svoj način, ne imajući na umu ništa drugo, do druge napadati, samo je svakojako navalio.

20

Aristotel je, dakle, trebao otkriti to zagonetno Platonovo učenje o *velikom* i *malom*. Da ga je sam Platon otkrio, pokazala bi se potpuno drugačija skrivena misao. Da je sam <Platon> sudio

25

⁸ Nije sporno da je spis *O filozofiji* pod utjecajem Platona i u Platonovoj maniri, ali smatra se da ga je napisao Aristotel. Ostali su samo fragmenti i svjedočanstva, a čini se da i Petrić nije imao više materijala.

bris suis inserendam, non ignorasset, puto, eam describere, at nusquam ea hisce, qui extant, libris reperitur, qui omnes integri sunt, praeter Philebum, Minoa et Critiam, quibus ea parte, qua trunci sunt, non potuisse hanc sententiam contineri satis ex consequentia
 5 a praecedentibus desumpta apparere potest, et sicubi ea tractanda fuisset, in Philebo locus illi aptissimus videtur tribuendus fuisse, ubi multa de fine et infinito, magis et minus, plus et minus, maius et minus tractantur, nullum tamen de magno et parvo verbum legitur. Hac ergo ratione nulla videtur Aristotelis reprehensio.

10 Sed in ea quoque ita nulla, ut est, non videtur ipse sibi constare. Nam 3. Physico capite 4. ita scribit:⁵ *Plato vero duo infinita magnum et parvum*. Primo autem Sapientiae capite 6. scribit praeter ea, quae cum Pythagoreis communia habuit Plato, eius proprium dogma:⁶ *Infinitem et magno et parvo, hoc proprium*.

15 Longe autem diversa et fere contraria sententia est magnum et parvum esse duo infinita: ab hac ex magno et parvo infinitum esse, veluti compositum. Sed cum aenigmatice haec sint a Platone non scripta, sed dicta, uti Heraclides et Estiaeus, non minus quam Aristoteles Platonis auditores testati sint, quid opus fuit tot
 20 locis ea replicare ac veluti apertum dogma insectari, cum praesertim ea, quae Plato de naturae principiis scripsit, aperte scripsit in Timaeo, in quo nulla de magno ac parvo isto, sed multa de materia docuit, de qua et ipse Aristoteles pleraque usurpavit, uti tomo antecedente palam est factum.

25 Secunda calumnia est primo libro De elementis capite 2:⁷ *Hoc idem accidere necesse est, etiam si, ut in Timaeo scriptum est, antequam mundus fieret, movebantur elementa inordinate: necesse enim*

⁵ Πλάτων δὲ δύο τὰ ἄπειρα, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. [ARIST. Ph. 203a.15 – 16]

⁶ τὸ δ' ἄπειρον ἐκ μεγάλου καὶ μικροῦ, τοῦτο ἴδιον. [ARIST. Metaph. 987b.26 – 27]

⁷ Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον καὶ εἰ καθάπερ [καὶ ἢ ὥσπερ] ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, πρὶν γενέσθαι τὸν κόσμον ἐκινεῖτο τὰ στοιχεῖα ἀτάκτως. ἀνάγκη γὰρ ἢ βίαιον εἶναι τὴν κίνησιν, ἢ κατὰ φύσιν. εἰ δὲ κατὰ φύσιν ἐκινεῖτο, ἀνάγκη κόσμον εἶναι. [ARIST. Cael. 300b.16 – 20]

da je treba unijeti u svoje knjige, mislim da bi dobro znao da je opiše; a ta se <misao> nigdje ne nalazi u knjigama koje su do nas došle, a koje su sve potpune, osim *Fileba*, *Minosa* i *Kritije*; a da oni tu misao u onom dijelu u kojem su krnji, nisu mogli sadržavati, dovoljno može biti jasno iz slijeda o kojem se sudi iz prethodnog; 5
ako je igdje trebala biti raspravljana, čini se da joj je u *Filebu* trebalo biti dodijeljeno ono najpogodnije mjesto gdje se čita mnogo o *granici* i *beskonačnom*, o onom *više* i *manje*, o onom *dodanom* i *oduzetom*, o onom *većem* i *manjem*, a ipak se ne čita ni riječ o *velikom* i *malom*. S tog razloga čini se da je bezvrijedno Aristotelovo 10
pobijanje.

No, i u tome tako bezvrijednom, kakvo jest, čini se da sam sebi nije dosljedan. Naime u 3. knjizi *Fizike*, u 4. poglavlju piše ovako: »Platon pak uvodi dvoje koje je beskonačno: *veliko* i *malo*.« 15
U 1. knjizi *Mudrosti*, u 6. poglavlju piše da je, osim onoga što je Platon imao zajedničkog s pitagorovcima, njegovo vlastito učenje: »beskonačno i u *velikom* i *malom*, ono vlastito.«

A potpuno je različita i gotovo suprotna misao da je *veliko* i *malo* dvoje beskonačno, od one da je beskonačno kao složeno iz *velikog* i *malog*. No, budući da je to Platon u *zagonetci*, ne pisao, 20
nego govorio, kako svjedoče Heraklid i Hestijej, koji su, kao i Aristotel, bili Platonovi slušači, što je to trebalo na toliko mjesta ponavljati i napadati kao otvoreno učenje, kad je Platon osobito ono, što je pisao o počelima prirode, otvoreno pisao u *Timeju* u kojem nije učio ništa o tom *velikom* i *malom*, ali mnogo o materiji; 25
o njoj je i sam Aristotel mnogo od njega preuzeo, kako je objašnjeno u prethodnom svesku.

Druga je objeda u 1. knjizi *O elementima*, u drugom poglavlju: »Nužno je da to isto bude, premda, kako je u *Timeju* pisano, prije nego je nastao svijet, elementi su se kretali neuređeno; nai- 30

vel violentum fuisse motum vel secundum naturam. Si vero secundum naturam movebantur, necesse mundum fuisse.

In Timaeo autem a Platone haec scripta sunt verba:⁸ *Volens enim Deus bona quidem omnia, malum autem nullum esse, quatenus*
 5 *posset ita sane omne, quantum erat visibile, assumens non quietum, sed motum negligenter ac inordinate in ordinem id duxit ex inordinatione: putans illud hoc esse omnino melius.* In quibus quidem verbis nulla est elementorum mentio, falsa ergo reprehensio, cum in id intendatur, quod a Platone non est dictum, longe enim aliud est,
 10 totum, quod visibile erat ab elementis, poterat esse chaos illud confusum, poterat ignis, aqua, terra, confusa indistincta omnia, hoc primum falsum, secundum^v deinde, motum visibilis huius non est necesse fuisse vel violentum vel naturale. Nam non constituto adhuc mundo nulla erat natura, ideoque nihil secundum
 15 naturam fiebat, quare nec oppositum illi violentum.

Ruunt ergo et haec et quae ex hac divisione sequuntur, tamen illud quoque:⁹ *Adhuc vero interrogaret aliquis.* Utrum possibile vel impossibile esset, cum inordinate moverentur, misceri ad invicem, ita ut inde enascerentur: qualia secundum naturam
 20 enata videmus, vana enim est et interrogatio et cavillatio haec, nihil enim tale Plato constituit ex eo motu aut post eum motum, sed omnia ab opifice essent genita et distincta.

Neque locum habet, quod subnectit, inordinatum illud nihil aliud esse, quam praeter naturam. Nulla namque, ut diximus,
 25 adhuc natura erat, ideo praeter naturam nihil fiebat: contraria enim simul sunt uno existente et alterum existit, altero non exi-

⁸ βουλευθεῖς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὄρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον. [PLATO, Ti. 30.a.2 – 6]

⁹ ἔτι δὲ τοσοῦτον ἐπανέροιτ' ἂν τις. [ARIST. Cael. 300b.25 – 26]

^v Corr. ex secundam

me nužno je da je kretanje bilo ili nasilno ili u skladu s naravlju. Ako su se kretali <elementi> u skladu s naravlju, nužno je da je postojao svijet.«

U *Timeju* je Platon napisao ove riječi: »Bog, naime, htijući da budu uistinu sva dobra, a nijedno zlo, koliko je mogao, tako uistinu uzimajući koliko bijaše vidljivo, ne ono što miruje, nego što je nemarno i bez reda pokrenuto, doveo je iz nereda u red – misleći da je to od onog na svaki način bolje.« Doista u tim riječima nema spomena elemenata; netočno je dakle pobijanje jer je usmjereno na ono što Platon nije rekao; naime, veoma se razlikuje ono cijelo, koje je vidljivo, od elemenata; ono zbrkano mogao je biti kaos, mogla je biti vatra, voda, zemlja, sve nerazlučeno zbrkano; to je prvo netočno, drugo zatim, nije nužno da je kretanje toga vidljivog bilo ili nasilno ili naravno. Naime, budući da dotada nije bio uspostavljen svijet, nije bilo nikakve naravi i stoga ništa nije bivalo u skladu s naravlju, pa stoga niti njoj suprotno, nasilno.

Ruši se, dakle, i to i ono što iz te podjele slijedi, pa također i ono: »Na to bi uistinu netko mogao pitati«: da li bi bilo moguće ili nemoguće, budući da se kreće neuređeno, da se međusobno miješa tako da bi odatle <nešto> nastalo, kakvo vidimo da nastaje u skladu s naravlju;⁹ uzaludno je, naime, i to pitanje i to zafrkavanje. Ništa takvog Platon nije uspostavio iz tog kretanja ili poslije tog kretanja, nego je sve bilo rođeno od stvoritelja i razlučeno.

Neumjesno je i ono što dodaje, da ono neuređeno nije ništa drugo do mimo naravi. Nikakva doista do tada, kako smo rekli, narav nije postojala i stoga ništa nije bivalo mimo naravi. Ono kontrarno postoji, naime, zajedno, kad jedno postoji, postoji i

⁹ Od: *Da li bi ... do ... u skladu s naravlju* – također je približni citat. Usp. ARIST. Cael. 300b.26 – 28 πότερον οὐχ οἷόν τ' ἦν κινούμενα ἀτάκτως καὶ μίγνυσθαι τοιαύτας μίξεις ἔνια, ἐξ ὧν συνίσταται τὰ κατὰ φύσιν συνιστάμενα σώματα,

stente neque alterum existit, nulla ergo obiectio vanusque Aristotelis in ea prosequenda [339] labor fuit.

Ridiculum vero est id, in quo 1. Physici capite 9. eum increpat: τὴν γὰρ ἐτέραν παρῆιδεν – τὴν στέρησιν, *Alterum enim praeteriit scilicet privationem.* Quo namque modo entium principium sit id, quod ex sui sententia eodem loco sit, non ens per se? Non ens autem per se, quid aliud homini mente compoti, sonat quam quod (nihil) dicimus, ex nihilo autem aliquid fieri et rerum naturae et priscis philosophis omnibus et suo ipsius dogmati repugnat.

Sed ne hoc quidem tam praeclarum inventum Aristotelis est: sed Hippocratis, ex cuius libro De arte ipse transcripsit, uti antecedenti tomo ostendimus.

Non minus detorta est illa etiam Platonis reprehensio, quae est libro 2. De generatione capite primo:¹⁰ *Sicuti vero in Timaeo scriptum est, nullam habet determinationem: non enim dixit clare πανδεχες (omnia susceptivum) an separatur ab elementis neque utitur ullo, cum dixisset esse subiectum vocatis elementis antea veluti aurum operibus aureis, cum tamen hoc non recte dicitur, hoc modo dictum sed quorum est alteratio ita est, quorum vero generatio et corruptio impossibile illa appellare, ex quibus genita sunt, cum tamen dicat, longe verissimum esse dicere aurum unumquodque esse, sed elementa cum sint solida, usque ad superficies facit resolutionem, impossibile autem^{vi} materiam primam superficies esse.*

¹⁰ ὡς δ' ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, οὐδένα ἔχει διορισμόν. οὐ γὰρ εἶρηκε σαφῶς τὸ πανδεχές, εἰ χωρίζεται τῶν στοιχείων. οὐδὲ χρήται οὐδέν [οὐδενί], φήσας εἶναι ὑποκείμενον {τι} τοῖς καλουμένοις στοιχείοις πρότερον, οἷον χρυσὸν τοῖς ἔργοις τοῖς χρυσοῖς. καίτοι {καί} τοῦτο οὐ καλῶς λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον λεγόμενον, ἀλλ' ὧν μὲν ἀλλοίωσις, οὕτως ἐστίν, ὧν δὲ γένεσις καὶ φθορά, ἀδύνατον ἐκεῖνο προσαγορεύεσθαι ἐξ οὗ [ῶν] γέγονεν. Καίτοι γέ φησι μακρῶ ἀληθέστατον εἶναι χρυσὸν λέγειν ἕκαστον εἶναι. Ἀλλὰ τῶν στοιχείων ὄντων στερεῶν, μέχρι ἐπιπέδων ποιεῖται τὴν ἀνάλυσιν. ἀδύνατον δὲ {τὴν τιθήνην καὶ} τὴν ὕλην τὴν πρώτην τὰ ἐπίπεδα εἶναι. [ARIST. G C 329a.13 – 24]

^{vi} U grčkom citatu nedostaje: τὴν τιθήνην καὶ i nije prevedeno.

drugo; kad drugo ne postoji, ne postoji ni prvo; beznačajna je, dakle, primjedba i uzaludan je bio Aristotelov trud [339] da je izloži.

Smiješno je pak ono za što ga u 1. knjizi *Fizike*, u 9. poglavlju kudi: τὴν γὰρ ἐτέραν παρεῖδεν – τὴν στέρησιν¹⁰, »drugo je, naime, mimoišao, tj. lišenost.« Na koji je način počelo bića ono što je, po njegovom shvaćanju na istom mjestu, po sebi ne-biće. Što drugo znači čovjeku zdrave pameti ne-biće po sebi do ono što nazivamo *ništa*. A da nešto nastane iz ničega protuslovi i prirodi stvari i svim starim filozofima i njegovom vlastitom učenju. 5 10

No doista ni to tako sjajno otkriće nije Aristotelovo nego Hipokratovo, iz čije je knjige *O umijeću* on sam prepisao, kako smo pokazali u prethodnom svesku.

Nije manje uvrnuto ni ono pobijanje Platona koje se nalazi u 2. knjizi *O nastajanju*, u 1. poglavlju: »Kao što je pisano u *Timeju*, nije ništa određeno: nije, naime, jasno rekao odvajati li se *pandeches*, ono koje sve prima, od elemenata; ne služi se nijednim, premda je prije rekao da je subjekt tako zvanim elementima, kao što je zlato zlatnim proizvodima; jer to ipak nije ispravno rečeno kad je na taj način rečeno, nego to vrijedi u stvarima, kojima pripada mijenjanje, a u stvarima, kojima pripada nastajanje i propadanje, nemoguće je imenovati ono iz čega su nastale; pa ipak kaže da je sasvim istinito reći da je svako pojedino zlato, ali elemente, budući da su tijela, razlaže sve do površinā, a nemoguće je da prva materija bude površina.« 15 20 25

¹⁰ To nije jedinstveni citat, nego citat i tumačenje. Usp. Usp. ARIST. Ph. 192a.12

Haec autem cum iis, quae Plato scripsit initio tractationis de materia, conferamus:¹¹ *Nunc autem oratio videtur cogere arduam et obscuram speciem, tentare sermonibus manifestare. Quam ergo potentiam et naturam ipsum putandum? Talem maxime omnis esse generationis susceptaculum veluti nutricem, cur haec nullam habent determinationem? Aut haec alia sequentia?*¹² *Et sane ut ignis, id quod semper tale et omne quaecumque habent generationem: in quo vero ingenerantur singula ipsorum elucent et rursus inde deperduntur, solum illud appellare. Huic vero et hoc utentes nomine.*

10 Sunt quidem haec, ut Aristoteli concedatur, non satis clare dicta. At quae de auri exemplo multo aliis verbis quam Aristotelis refert, clariora. Sed ipse non multo clarius declaravit illud:¹³ *Ex qua fiunt vocata elementa.* Nam illud (ex qua) si materia intelligatur, non usquequaque verum fuerit elementa ex materia generari, opus enim est, ut elementa fiant ex materia et contrarietate. 15 Si vero ex contrarietate intelligatur, neque illud verum fuerit, cum opus sit etiam materia.

Neque etiam Aristoteles clare dixit (sed semper cum contrarietate) nullam enim habere videtur materia in se contrarietatem, 20 ex qua elementa fiant. Sed forte clarius Plato:¹⁴ *Quodvis contrariorum et omnia quaecumque ex his.*

Sed cum Plato dicat:¹⁵ *Suscipit semper omnia.* Et:¹⁶ *Et veluti tabella natura cuique iacet mota et transfigurata ab ingredientibus appa-*

¹¹ νῦν δ' ὁ λόγος ἔοικεν εἰσαναγκάζειν χαλεπὸν καὶ ἀμυδρὸν εἶδος ἐπιχειρεῖν λόγοις ἐμφανίσαι [ἐμφανῆσαι]. τίνα οὖν {ἔχον} δύναμιν καὶ φύσιν αὐτὸ ὑποληπτέον; τοιάνδε μάλιστα· πάσης εἶναι γενέσεως ὑποδοχὴν αὐτὴν [αὐτὸ] οἷον τιθήνην. [PLATO, Ti. 49.a.3 – 6]

¹² καὶ δὴ καὶ πῦρ τὸ διὰ παντὸς τοιοῦτον, καὶ ἅπαν ὅσον περ [ὅσα περ] ἂν ἔχη γενέσειν. ἐν ᾧ δ' ἐγγιγνόμενα {ἀεὶ} ἕκαστα αὐτῶν φαντάζεται καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπόλλυται, μόνον ἐκεῖνο αὐ [ἂν] προσαγορευεῖται τῷ τε τούτῳ [τὸ δὲ τούτῳ] καὶ τότε προσχωμένους ὀνόματι. [PLATO, Ti. 49.e.6 – 50.a.2]

¹³ ἐξ ἧς γίνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα. [ARIST. G C 329a.26 – 27]

¹⁴ ὁτιοῦν τῶν ἐναντίων, καὶ πάντα ὅσα ἐκ τούτων. [PLATO, Ti. 50.a.3 – 4]

¹⁵ δέχεται τε γὰρ [δέχεται δ'] ἀεὶ τὰ πάντα. [PLATO, Ti. 50.b.8]

¹⁶ ἐκμαγεῖον {γὰρ} φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενόν τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, φαίνεται δὲ δι' [δ'] ἐκεῖνα ἄλλοτε ἄλλοιον. [PLATO, Ti. 50.c.2 – 4]

To, međutim, usporedimo s onim što je Platon napisao na početku rasprave o materiji: »Sad se čini da nas govor prisiljava da pokušamo u iskazima objasniti tešku i tamnu vrstu. Za koju dakle moć i narav to samo treba smatrati? Za takvu ponajviše da je prihvatilište svakog nastajanja kao dojlja.«; a zašto ona nema 5
nikakva određenja? Ili ovo drugo što slijedi: »I uistinu kao vatra i ono što je takvo kroz sve i svako ono što podliježe nastanku; ono u čemu nastaje i pokazuje se pojedino od njih i ponovo odatle propada, samo to <treba> nazivati služeći se imenom: *ovomu* i *ovo*.« 10

To je doista, da se prizna Aristotelu, nedovoljno jasno rečeno. Ali mnogo jasnije je ono što izlaže o primjeru zlata sasvim drugačijim riječima, nego Aristotel. No i on sam nije mnogo jasnije izjavio ono: »iz koje nastaje ono što je nazvano elementi.« Naime ono: *iz koje*, ako se shvati kao materija, ne će biti posvuda istinito 15
da elementi nastaju iz materije; potrebno je, naime, da elementi nastaju iz materije i suprotnosti. A ako se shvati <ono *iz koje*> kao *iz suprotnosti*, ni to ne će biti istinito, jer je potrebna i materija.

Niti Aristotel nije jasno rekao ono: nego *uvijek sa suprotnošću*; naime, ne čini se da materija u sebi sadrži ikakvu suprotnost iz 20
koje bi nastali elementi; no Platon je možda jasnije <rekao>: »bilo koja od suprotnosti, i sve što jest, iz njih je.«

Platon ipak kaže: »Prihvaća uvijek sve« i »kao utisna ploča za svaku stvar po svojoj naravi biva pokrenuta i oblikovana od

ret vero propter illa, alias aliud, atque illud:¹⁷ ingredientia et exeuntia semper. Nonne haec et determinate et etiam clare scripsit?

Et quod etiam (ab elementis sit separata) quando (ingredientia et exeuntia) nominat, quando (alias aliam videri) scribit?

5 Quando in quo ingenerata singula ipsorum apparet? Et rursus (inde pereunt) et haec contraria esse quoque docet:¹⁸ Quaecumque aliquod calidum aut album aut etiam quodcumque contrariorum. Nonne eam non solum ab elementis separatam clare dicit? Sed ab omnibus etiam rerum formis, quando omnes et ineuntes et
10 exeuntes recipit et amittit?

Sed et hoc et clare et determinate:¹⁹ Ignem quidem ubique eius ignita pars videtur, humefacta vero aqua: terram vero et aerem, in quantum imagines horum receperit.

15 Neque vera est illa obiectio: Οὐδὲ χρῆται οὐδενί neque utitur ullo. Utitur enim omnibus et elementis, [340] ut modo visum est, et compositis etiam, ut toto Timaei progressu patet. Utitur etiam alterius in alterum transitu:²⁰ Circulum in hunc modum tradentia in se invicem, ut videtur, generationem.

20 Neque etiam illud verum est, quod ait:²¹ Dicens esse subiectum vocatis elementis prius, veluti aurum operibus aureis. Non enim auri exemplum adduxit Plato, ut ostenderet materiam, ita subici elementis, uti aurum aureis operibus, sed ut ostenderet materiam, etiamsi diversis subiiciatur formis, eandem esse materiam, sicuti aurum semper aurum est, etiamsi figuras in diversas transfigu-

¹⁷ τὰ δ' εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα {τῶν ὄντων} ἀεὶ {μιμήματα}. [PLATO, Ti. 50.c.4 – 5]

¹⁸ τὸ δ' ὁποιοῦν τι, θερμὸν ἢ λευκὸν ἢ καὶ ὀτιοῦν τῶν ἐναντίων. [PLATO, Ti. 50.a.2 – 3]

¹⁹ πῦρ μὲν ἐκάστοτε αὐτοῦ τὸ πεπυρωμένον μέρος φαίνεσθαι. τὸ δὲ ὑγρανθὲν [corr. ex ὑγραντέν] ὕδωρ, γῆν δὲ καὶ ἀέρα καθ' ὅσον [καθόσον] ἂν μιμήματα τούτων δέχηται. [PLATO, Ti. 51.b.4 – 6]

²⁰ κύκλον τε [δ'] οὕτω διαδιδόντα εἰς ἄλληλα, ὡς φαίνεται, τὴν γένεσιν. [PLATO, Ti. 49.c.6 – 7]

²¹ φήσας εἶναι ὑποκείμενον {τι} τοῖς καλουμένοις στοιχείοις πρότερον, οἷον χρυσὸν τοῖς ἔργοις τοῖς χρυσοῖς. [ARIST. GC 329a.15 – 17]

onoga što na nju dolazi, pojavljuje se zbog toga sad ovakva, sad onakva.«; i to: »ono što uvijek dolazi i odlazi«, nije li to napisao i određeno i također jasno?

Pa i ono što također piše – *odvojena je od elemenata* – kad imenuje *ono što dolazi i što odlazi*, kad piše: *da se čini da je sad ovakva, sad onakva*; kad se pokazuje kao ono na čemu nastaje pojedina od njih. I opet: *kamo propadaju* – i također poučava da je to ono kontrarno; »kakvo je nešto toplo ili bijelo ili također nešto od kontrarnoga«? Ne kaže li za nju jasno da je odvojena ne samo od elemenata, nego također i od svih formi stvari, kad sve i dolazeće i odlazeće prihvaća i otpušta? 5 10

No i to je jasno i određeno: »Čini se doista da je vatra njezin vatreni dio, a voda uistinu vlažan <dio>. Primila je zemlju i zrak utoliko što su njihove slike.«

Nije istinita ona primjedba: Οὐδὲ χρῆται οὐδενί, »ne koristi se nijednim«¹¹. Koristi se, naime, svima: [340] elementima, kako se upravo vidjelo, i složevinama također, kako je očito u cijeloj radnji *Timeja*. Koristi se i prelaskom jednog u drugo: »Na taj način međusobno nastavljaajući krug, kako se čini, nastajanja.« 15 20

Nije također istinito ni ono što kaže: »govoreći da je ona prije subjekt nazvanim elementima, kao što je zlato <subjekt> zlatnim uratcima« Platon, naime, nije naveo primjer zlata, da bi pokazao da je materija subjekt elementima tako, kao što je zlato <subjekt> zlatnim uratcima, nego zato da bi pokazao da je materija, iako je subjekt različitim formama, ona ista materija, kao što je zlato uvi- 25

¹¹ Doslovnog citata nema, usp. ARIST. GC 329a.15 – 17, Οὐδὲ χρῆται οὐδέν, φήσας εἶναι ὑποκείμενόν τι τοῖς καλουμένοις στοιχείοις πρότερον, οἷον χρυσὸν τοῖς ἔργοις τοῖς χρυσοῖς.

retur, nam haec sunt eodem loco eius verba:²² *Si enim omnes aliquis figuras effingens ex auro, nihil transfigurans cesset, singula in omnes, ostendente sane aliquo ipsorum unum et interrogante quid nam est, longe ad veritatem? Secure dixerit, quod aurum: et paulo post*
 5 *hoc exemplum applicat:*²³ *Eadem sane ratio etiam de suscipiente omnia corpora natura idem eam semper appellandum, ex sua enim propria omnino non exit natura. Quid clarius?*

Cavillose ergo Aristoteles est interpretatus hoc auri exemplum. Quare et sequentia illa verba vana sunt. *Cum tamen hoc*
 10 *non recte dicitur, hoc modo dictum. Sed quorum quidem alteratio est.*^{vii} Ita et quae sequuntur omnia numquam enim Plato alterationem ἀλλοίωσιν eo loco nominat, sed generationem ubique.

Attamen cum tot verbis prave in contrarium sensum detortis Platonem hoc loco arguat: ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀγόμενος,
 15 *ipsa veritate ductus, primo De elementis capite ultimo haec eadem Platonis dicta sibi ipsi contradicens laudat ita scribens:*²⁴ *Sicuti enim etiam in aliis informe et infiguratum oportet subiectum esse (maxime enim ita possit transfigurari, sicuti in Timaeo scriptum est ipsum pandeches), ita et elementa oportet existimare tamquam materiam*
 20 *esse compositis. Quod si auri exemplum in materiae declaratione a Platone allatum, reprehensione Aristotelica dignum indigne fuit, quia figuras formas scilicet non essentielles, sed accidentales exprimunt, cur non reprehendantur Aristotelica exempla quo-*

²² εἰ γὰρ πάντα τις σχήματα πλάσας ἐκ χρυσοῦ μηδὲν μεταπλάττων παύοιτο ἕκαστα εἰς ἅπαντα, δευκνύντος δὴ τινὸς αὐτῶν ἐν, καὶ ἐρομένου [προσερομένου] τί ποτ' ἐστὶ, μακρῶ πρὸς ἀλήθειαν, ἀσφαλέστατον εἰπεῖν, ὅτι χρυσός. [PLATO, Ti. 50.a.5 – b.2]

²³ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ περὶ τῆς τὰ πάντα δεχομένης σώματα φύσεως ταυτὸν [ταυτὸν] αὐτὴν ἀεὶ προσρητέον. ἐκ γὰρ τῆς ἑαυτῆς τὸ παράπαν οὐκ ἐξίσταται δυνάμεως [φύσεως]. [PLATO, Ti. 50.b.5 – 8]

²⁴ ὥσπερ γὰρ <καὶ> ἐν τοῖς ἄλλοις ἀειδὲς καὶ ἄμορφον δεῖ τὸ ὑποκείμενον εἶναι (μάλιστα γὰρ ἂν οὕτω δύναιτο ῥυθμίζεσθαι [μεταρῥιθμίζεσθαι], καθάπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, τὸ πανδεχές), οὕτω καὶ τὰ στοιχεῖα δεῖ νομίζειν ὥσπερ ὕλην εἶναι τοῖς συνθέτοις [ARIST. Cael. 306b.16 – 20]

^{vii} Nema grčkog teksta.

jek zlato, premda biva preoblikovano u razne oblike; naime to su na istom mjestu njegove riječi: »Ako netko tvoreći sve likove iz zlata, ne bi nikako prestajao preoblikovati pojedine u sve, ako bi zaista netko pokazao jedan od njih i ako bi pitao: što je to – najbliže istini? Sigurno bi rekao da je zlato.« I malo kasnije dodaje ovaj primjer: »Isti razlog važi i za narav koja prima sva tijela. Treba je zvati uvijek istom, ne izlazi, naime, iz svoje vlastite naravi.« Što je jasnije? 5

Sofistički je, dakle, Aristotel tumačio taj primjer zlata, zato su i sljedeće one riječi uzaludne: »Jer se ipak to na taj način rečeno ne govori ispravno; nego o onome doista koje se mijenja.«¹² Tako i sve ono što slijedi; sigurno, naime, Platon na onom mjestu ne imenuje mijenjanje, ἀλλοίωσιν, nego posvuda nastajanje. 10

Ipak, premda na tom mjestu optužuje Platona tolikim riječima neopravdano iskrivljenim u suprotni smisao, ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀγόμενος¹³, vođen samom istinom u 1. knjizi *O elementima*, u posljednjem poglavlju te iste Platonove riječi, sam sebi protusloveći, slavi, pišući ovako: »Kao što također u drugome subjekt treba biti bezobličan i neoblikovan (ponajviše, naime, tako bi se mogao preoblikovati, kako je u *Timeju* opisano ono samo *pandeches*), tako treba držati da su i elementi kao materija za složenine.« Jer, ako je primjer zlata koji je Platon naveo u objašnjavanju materije, <bio> dostojan Aristotelovog pobijanja, za zgražanje je bilo, zašto se ne pobijaju i Aristotelovi primjeri u 1. knjizi 20

¹² Nema grčkog citata, usp. ARIST. GC 329a.17 – 19, Καίτοι καὶ τοῦτο οὐ καλῶς λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον λεγόμενον, ἀλλ' ὦν μὲν ἀλλοίωσις.

¹³ Usp. ARIST. PA 642a.18 – 19, ἀγόμενος ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας.

que primo Physico capite 7. ad idem hoc propositum adducta: ἀμούσου, μετασχηματίσεως^{viii}, προσθέσεως, ἀφαιρέσεως, συνθέσεως, ἀλλοιώσεως, ἀταξίας, ἀμορφίας, ἀσχημοσύνης, inepti^{ix}, transfigurationis, additionis, ablationis, compositionis, alterationis, inordinationis, informitatis, infigurationis? Quae itidem non tantum essentielles formae non sunt, sed ne accidentales quidem, cum omnes sint privationes.

Cur itidem subiectum ac materiam harum aes et lapidem et ipsummet aurum in Platone reprehensum pro materiae declaratione affertur? Sed verba illa ultima:²⁵ *Sed elementis existentibus solidis usque ad superficies facit resolutionem: impossibile vero materiam primam superficies esse, non minus sunt detorta quam reliqua omnia.*

Neque enim id vult Plato, ut superficies sint prima materia, eam enim descripserat:²⁶ *Invisibilem quandam speciem et informem, omnium susceptivam.* Quae passiones nec pyramidi nec trigonis nec superficiebus aliis convenire possunt superficiesque has non materiae tribuit Plato, sed elementis, non quatenus ipsis materia subiiciatur parsque illius ignita ignis sit et humida sit aqua, sed quatenus corpora sunt, sic enim post absolutam materiae tractionem scribit de elementis:²⁷ *Primum quidem sane ignis et terra et aqua et aer, quod corpora sunt, manifestum cuique corporis autem forma omnis etiam profundum habet, profundum rursus omnino necessarium est superficiale comprehendisse naturam, recta autem su-*

²⁵ ἀλλὰ τῶν στοιχείων ὄντων στερεῶν μέχρι ἐπιπέδων ποιεῖται τὴν ἀνάλυσιν. ἀδύνατον δὲ {τὴν τιθήνην καὶ} τὴν ὕλην τὴν πρώτην τὰ ἐπίπεδα εἶναι. [ARIST. GC 329a.21 – 24]

²⁶ ἀόρατον εἶδος τί καὶ ἀμορφον, πανδεχές [PLATO, Ti. 51.a.7]

²⁷ πρῶτον μὲν δὴ πῦρ καὶ γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ ὅτι σώματά ἐστι, δῆλόν που καὶ παντί. τὸ δὲ τοῦ σώματος εἶδος πᾶν καὶ βάθος ἔχει. τὸ δὲ βάθος αὐτῶν πᾶσα ἀνάγκη τὴν ἐπίπεδον περιελιφέναι φύσιν· ἡ δὲ ὀρθὴ τῆς ἐπιπέδου βάσεως ἐκ τριγώνων συνέστηκε. τὰ δὲ τρίγωνα πάντα [ἅπαντα] ἐκ δυοῖν ἄρχεται [ἄρχονται] {τριγώνοις}, μίαν μὲν ὀρθὴν ἔχοντος [ἔχοντα], τὰς δὲ δύο ὀξείας· [PLATO, Ti. 53.c.4 – d.2]

^{viii} Corr. ex μετασχηματίσεως

^{ix} Corr. ex ineptae

Fizike, u 7. poglavlju, jer prikazuju likove, tj. forme – ne one bitne, nego akcidentalne – navedene u vezi s istom temom, <primjeri> ἀμούσου, μετασχηματίσεως, προσθέσεως, ἀφαιρέσεως, συνθέσεως, ἀλλοιώσεως, ἀταξίας, ἀμορφίας, ἀσχημοσύνης – nevještog, preobražaja, dodavanja, oduzimanja, sastavljanja, mijenjanja, neuređenosti, bezobličnosti, neoblikovanosti. To ne samo da nisu bitne forme, nego nisu doista ni akcidentalne, jer su sve lišenosti. 5

Zašto se isto tako za objašnjenje materije navodi subjekt i materija tih <elemenata>: mjed i kamen i samo zlato koje je u Platona pobijano? No one zadnje riječi: »No, budući da su elementi tijela, razlaže ih sve do površinâ: a nemoguće je da prva materija bude površina.«, nisu manje iskrivljene nego sve drugo. 10

Ne želi Platon to da su površine prva materija, nju je, naime, opisivao: »nevidljiva neka vrsta i bez oblika, koja sve prihvaća«. Ta svojstva ne mogu odgovarati niti piramidi, niti trokutima, niti drugim površinama i te površine nije Platon pridao materiji, nego elementima; ne utoliko, ukoliko im je samima materija subjekt i njezin je vatreni dio – vatra i vlažni dio – voda, nego utoliko što su tijela; tako, naime, nakon završene rasprave o materiji piše o elementima: »Da su, prvo zaista vatra i zemlja i voda i zrak tijela – svakome je jasno. I svaka forma tijela ima i dubinu. A nužno je opet na svaki način da dubina ima oko sebe površinsku narav. I ravna površinska osnovica sastoji se od trokutâ. Svi pak 15 20

*perfacialis basis ex trigonis confecta est. Trigona vero omnia e duobus initia habent, unum quidem rectum habentes et duos acutos etc. Et post pauca:*²⁸ [341] *Hoc vero ignis principium et aliorum corporum supponimus secundum consentaneam cum necessitate rationem procedentes.* 5 *Nulla hic elementorum in materiam resolutio, nulla superficies cum materia identitas, sed neque coniunctio. Vana ergo malignaue simul Aristotelica obtrectatio.*

*Sed cum Plato mox subdat:*²⁹ *Horum vero principia desuper Deus novit et hominum is, qui illi amicus fuerit. Illa quoque vanissima reddit, quae primo De elementis capite primo contra has superficies Aristoteles obiecerat.*³⁰ *Deinde nimirum eiusdem rationis est solida quidem ex superficiebus composita esse: superficies autem ex lineis, has vero ex punctis.* Id namque in mathematicis forte verum fuerit, sed in naturae rebus Plato, et a quo ipse sumpsit Timaeus, 15 *non hoc autumant, sed superficies ex trigonis, non ex lineis faciunt: trigonorum autem principia Deo noscenda relinquunt, neque ulla est linearum aut punctorum tota ea satis longa tractatione mentio et inutilis, ergo et vana Aristotelis obiectio, cum hac alia simul eodem capite:*³¹ *Sed eo quod terra gravis sit et ignis levis, erit etiam superficies alia quidem gravis, alia levis, et linearum sane et punctorum similiter.* 20

Nulla enim ibi mentio linearum, ex quibus superficies componantur; nulla punctorum, ex quibus lineae. At si maxime etiam ita ille assereret de punctis ac lineis, non tamen necessario haec 25 *aut gravia aut levia essent, principia tantum gravium et levium essent, quae nullo modo easdem cum iis, quae ex his conficiun-*

²⁸ ταύτην δὴ [δὲ] πυρὸς ἀρχὴν καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ὑποτιθέμεθα κατὰ τὸν μετ' ἀνάγκης εἰκότα λόγον πορευόμενοι. [PLATO, Ti. 53.d.4 – 6]

²⁹ τὰς δὲ {ἔτι} τούτων ἀρχὰς ἄνωθεν θεὸς οἶδεν καὶ ἀνδρῶν ὃς ἂν ἐκεῖνῳ φίλος ἦ. [PLATO, Ti. 53.d.6 – 7]

³⁰ ἔπειτα δῆλον ὅτι [δηλονότι] τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐστὶ στερεὰ μὲν ἐξ ἐπιπέδων συγκεῖσθαι, ἐπίπεδα δ' ἐκ γραμμῶν, ταύτας δ' ἐκ στιγμῶν. [ARIST. Cael. 299a.6 – 8]

³¹ ἀλλὰ τῶ τὴν μὲν γῆν εἶναι βαρὺ [βαρεῖαν] τὸ δὲ πῦρ κοῦφον, ἔσται καὶ τῶν ἐπιπέδων τὸ μὲν κοῦφον [βαρὺ] τὸ δὲ βαρὺ [κοῦφον]. καὶ τῶν γραμμῶν δὴ καὶ τῶν στιγμῶν ὡσαύτως. [ARIST. Cael. 300a.4 – 6]

trokuti potječu od dva <trokuta> koji imaju jedan pravi <kut> i dva oštra itd.«¹⁴ I malo poslije: [341] »To pak počelo vatre i drugih tijela pretpostavljamo napredujući u skladu s vjerojatnim razlogom s nužnošću.« Nema ovdje razlaganja elemenata u materiju, nema identiteta površina s materijom, nema čak ni povezivanja. 5 Uzaludna je i istodobno zlonamjerna Aristotelova zavist.

Ali ono što Platon uskoro dodaje: »Njihova pak počela povrhnje toga znao je bog i od ljudi onaj koji mu je bio prijatelj«, čini krajnje uzaludnim ono što je u 1. knjizi *O elementima*, u prvom poglavlju Aristotel primijetio protiv tih površina: »Potom doista 10 iz istog razloga proizlazi, da su čvrsta tijela sastavljena iz površina, površine iz crta, a ove pak iz točaka.« To bi možda moglo biti istinito u matematici, ali u prirodi Platon i Timej, od kojeg je on to uzeo ne misle tako, nego izvode površine iz trokuta, a ne iz crta; a počela trokuta ostavili su bogu na znanje; i nema nikakva 15 spominjanja u toj dosta dugoj raspravi o crtama i točkama: beskorisna je, dakle, i uzaludna Aristotelova primjedba, istodobno s ovom drugom u istom poglavlju: »Ali zbog toga što je zemlja teška i vatra lagana, bit će i od površina jedna uistinu teška, druga lagana i doista od crta i točaka na sličan način.« 20

Ondje, naime, nema spominjanja crta iz kojih bi se sastavljale površine, ni točaka iz kojih bi se sastavljale crte. Pa da je on i upravo tako i tvrdio o točkama i crtama, ne bi one ipak nužno bile ili teške ili lake, bile bi samo počela teškoga i lakoga koja ni na koji način nemaju iste trpnje i svojstva s onime što iz njih biva 25

¹⁴ Usp. Ivica Martinović, *Problem neprekinutosti i beskonačnosti kod Ruderera Boškovića*, (magistarski rad) Dubrovnik 1984, str. 12: To su dva osnovna pravokutna trokuta, jednakokračni pravokutni trokut i polovica jednakostraničnog trokuta.

tur passiones et proprietates habent et falsa illa sunt:³² *Si sane impossibile est, utraque parte nullam habente gravitatem ambo habere gravitatem.* Falsum inquam hoc est et suae philosophiae maxime contrarium. In qua elementa ipsa gravitatem et levitatem habent
 5 et corpora sunt: et composita ex materia et forma, at materia, at forma partes utraeque componentes, quam nam gravitatem aut levitatem habent? Ubi nos hanc rem docuit?

Elementa corpora sunt ex materia et forma constantia ac ubi nos docuit materiam esse corpus? Formam esse corpus? Si haec
 10 corpora non sunt, sed incorporeae utraeque et elementa ex eis conficiuntur, corpora sunt, ex incorporeis ergo corpora efficiuntur? Ex non gravibus, ex non levibus, gravia et levia?

Falsum ergo est, hoc esse impossibile eadem esset ratio, si puncta Plato et lineas superficierum principia faceret, (quod nos
 15 negamus prorsus eum facere), gravia et levia fieri Aristotelica doctrina et exemplo fierent nulla impossibilitate.

Sed et illud non multo acutiore ingenio autem acuto iudicio obiectum est:³³ *Praeterea si multitudine graviora corpora superficierum, sicut in Timaeo determinatum est.* Namque primo quidem
 20 haec οὐ σαφῶς εἶρηκεν, duplicem enim ac ambiguum habent sensum, possunt enim commode accipi, ut significant multitudine superficierum graviora corpora esse, atque etiam multitudine corpora esse graviora quam superficies, itaque in idem vitium cadit manifeste, quod in Platone accusaverat, secundo falsa quoque sunt.
 25

Neutrum enim horum determinavit in Timaeo Plato. Habet ille quidem haec verba de igne agens:³⁴ *Praeterea levissimum ex paucissimis constitutus iisdem partibus.* Partes autem has non quasvis superficies intelligit, sed bases tantum. Sic enim paulo ante

³² εἰ δὴ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ ἐκατέρου μέρους μηδὲν ἔχοντος βάρους, τὰ ἄμφω ἔχειν βάρους. [ARIST. Cael. 299a.25 – 26]

³³ ἔτι εἰ μὲν πλήθει βαρύτερα τὰ σώματα τῶν ἐπιπέδων, ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ διώρισται. [ARIST. Cael. 299b.31 – 300a.1]

³⁴ ἔτι τε [δ'] ἐλαφρότατον, ἐξ ὀλιγίστων συνεστὸς τῶν αὐτῶν μερῶν. [PLATO, Ti. 56.b.1 – 2]

učinjeno; neistinito je ono: »Ako pripada nemogućem, kad niti jedan od dvaju dijelova nema težine, da oba zajedno imaju težinu,« kažem – to je krivo i ponajviše suprotno njegovoj filozofiji u kojoj sami elementi imaju težinu i lakoću i tijela su i sastavljeni iz materije i forme; a materija, a forma, i jedna i druga kao sastavni dijelovi koju imaju težinu ili lakoću? Gdje nas je o toj stvari poučio? 5

Elementi su tijela koja se sastoje iz materije i forme, a gdje nas je poučavao da je materija tijelo, da je forma tijelo? Ako one nisu tijela, nego obje netjelesne i iz njih su učinjeni elementi, a oni su tijela, zar su iz netjelesnog, dakle, učinjena tijela; iz onoga što nije teško i iz onoga što nije lagano, ono teško i ono lagano? 10

Netočno je, dakle, da je to nemoguće. Isti bi bio način, da je Platon učinio točke i crte počelima ploha (što mi u potpunosti niječemo da je učinio), da nastaje ono teško i lako; sasvim je <to> moguće na temelju Aristotelova učenja i primjera. 15

No ni ovome nije prigovoreno mnogo oštrijim umom ili oštrom prosudbom: »Osim toga, ako su mnoštvenošću teža tijela površina, kako je određeno u *Timeju*.« Prvo doista: οὐ σαφῶς εἶρηκεν¹⁵, ima, naime, dvostruko i dvosmisleno značenje. Može se lako uzeti kao da znači: da su mnoštvenošću površina tijela teža i također: da su mnoštvenošću teža tijela nego površine; stoga očito upada u istu pogrešku koju je napao kod Platona; a drugo – to je i netočno. 20

Nijedno od toga Platon nije odredio u *Timeju*. Njegove su ove riječi kad raspravlja o vatri: »Osim toga, sasvim je lagana, učinjena iz vrlo malo istih dijelova.« Pod tim dijelovima ne misli na bilo koje površine nego samo osnovice. Tako je, naime, malo 25

¹⁵ Usp. ARIST. GC 329a.14, οὐ γὰρ εἶρηκε σαφῶς.

dixerat:³⁵ *Haec ergo omnia aliud habens paucissimas bases: mobilissimum necesse est natum esse atque secantissimum, acutissimum existens prorsus omnium et praeterea levissimum. Neque ullum de gravitate aut superficiebus habet verbum nec aliud quicquam, quo*
 5 *aut multitudine superficiebus corpora graviora fieri aut corpora superficiebus graviora esse, possit quis vere asserere a Platone fuisse dictum.*

Multo autem minus illud Plato aut in Timaeo aut alibi dixit, quod 2. De elementis capite 2. illi obiecit discipulus:³⁶ *Dicunt enim*
 10 *levius et gravius alii quidem, ut in Timaeo reperitur scriptum: gravius quidem id, quod ex pluribus iisdem [342] constitutum, levius vero id, quod ex paucioribus, sicuti plumbum plumbo, id quod plus, gravius, et aes aere. Neque enim haec exempla neque illa verba aut sententia sunt in Timaeo scripta, neque eo loco est ullum de gravitate ver-*
 15 *bum, nec de levitate plura quam ea, quae adduximus.*

Neque vero scio an maiore audacia Aristoteles haec scripserit, quam patientia Platonis sectatores falsa haec tot ac tanta tule-
 rint. Nam de sectatoribus Aristotelis nihil mirum est, eos promptissimos fuisse ad haec omnia credenda, quia maior auctoritati
 20 apud plerosque homines, quam veritati locus est.

Huic cognata obiectio illa est, quam habet 3. Physico capite 5:³⁷ *Loci vero species, differentia, sursum et deorsum, et ante et retro, et dextrum et sinistrum, et haec non solum ad nos, et positione, sed in ipso toto determinata sunt. Contra Platonem etiamsi suppresso*

³⁵ ταῦτα οὖν δὴ [δὲ] πάντα, τὸ μὲν ἔχον ὀλιγίστας βάσεις εὐκίνητότατον ἀνάγκη πεφυκέναι, τμητικώτατόν τε {καὶ} ὀξύτατον ὄν πάντη πάντων. ἔτι τε [δ'] ἐλαφρότατον. [PLATO, Ti. 56.a.6 – b.1]

³⁶ λέγουσι γὰρ τὸ κουφότερον καὶ βαρύτερον οἱ μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ τυγχάνει γεγραμμένον, βαρύτερον μὲν τὸ ἐκ πλείονων τῶν αὐτῶν συνεστός [corr. ex συνεστῶσι], κουφότερον δὲ τὸ ἐξ ἐλαττόνων, ὥσπερ μολίβδου μόλιβδος ὁ πλείων βαρύτερος καὶ χαλκοῦ χαλκός. [ARIST. Cael. 308b.3 – 8]

³⁷ τόπου δὲ εἶδη καὶ διαφοραὶ τᾶν [τὸ ἄνω] καὶ κάτω, καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν καὶ δεξιὸν καὶ ἀριστερόν. καὶ ταῦτα οὐ μόνον πρὸς ἡμᾶς καὶ θέσει, ἀλλὰ {καὶ} ἐν αὐτῷ τῷ ὅλῳ διώρισται. [ARIST. Ph. 205b.31 – 34]

prije rekao: »Jedno koje sve to ima, vrlo malo osnovica, nužno je nastalo da bude najpokretljivije i najdjeljivije, jer postoji kao najoštrije od svega uopće i osim toga najlaganije.« Nema ni jedne riječi o težini, niti o površinama, niti o nečem drugom po čemu bi netko mogao istinito tvrditi da je Platon rekao ili da tijela množ- 5
tvenošću površina postaju teža, ili da su tijela teža od površina.

Još je mnogo manje rekao Platon ili u *Timeju* ili negdje drug-
dje ono, što mu učenik predbacuje u 2. knjizi *O elementima*, u 2.
poglavlju: »Govore, naime, o onom laganijem i onom težem. Jed-
ni, kako se otkriva pisano u *Timeju*: teže je doista ono što je [342] 10
učinjeno iz više istoga, a laganije uistinu ono što je iz manje <isto-
ga>, kao što je olovo prema olovu, ono čega je više, teže, i mjed
prema mjedi.« Niti su ti primjeri, niti te riječi ili misao u *Timeju*
napisani, niti na tom mjestu ima ikoja riječ o teškosti niti o lagan-
nosti više od onih koje smo naveli. 15

Niti uistinu znadem da li je veća drskost kojom je to Aristotel napisao, od strpljivosti kojom su Platonovi pristaše te tolike i takve neistinitosti podnijeli. Naime, ne čudim se Aristotelovim pristašama da su oni bili sasvim spremni da sve to vjeruju, jer kod većine ljudi na višoj je cijeni autoritet nego istina. 20

Ovoj je primjedbi srodna ona koju ima u 3. knjizi *Fizike* u 5. poglavlju: »Vrste mjesta su: razlike gore i dolje, naprijed i natrag, desno i lijevo i to ne samo u odnosu na nas i dogovorno, nego je to određeno u samoj cjelini«, a pisano je to protiv Platona, prem-

nomine scriptum est. Nam Plato ita de hac re scripsit:³⁸ *Grave vero et leve cum deorsum natura et sursum dicta discussum forte declarabitur clarissime. Natura enim quosdam locos duos esse separantes in duo universum contrarios, alium deorsum, ad quem feruntur omnia*
 5 *quaecumque aliquam corporis molem habent, alium sursum, ad quem*
violenter proficiscitur omne, non est rectum existimare.

Quibus in verbis duo sunt Aristotelicae relationi contraria: alterum duo haec loca natura non esse contraria: alterum sursum omnia invita ferri.

10 Sed non est hic locus litem hanc satis arduam pro veritate discernendi, satis nunc sit indicasse Aristotelis obiectionem. Sed utra verior sententia sit, propria discussione est a nobis discussum.

Duobus locis sine ulla obrectatione refert Platonis sententias 2. De coelo capite 13. et 2. De generatione capite 5. Sed libro
 15 1. capite 2. obrectatio est plena mendaciorum:³⁹ *Plato quidem de generatione consideravit et corruptione, ut inest rebus, et de generatione non omni, sed elementorum, quomodo autem carnes et ossa vel*
aliud quid talium nihil. Adhuc neque de alteratione, neque de augmento^x, quomodo insunt rebus, omnino vero praeter superficialia de nullo,
 20 *nemo scripsit praeter Democritum.*

Haec tot ac tam aperta mendacia nemo melius quam ipsa Platonis verba huc adscripta redarguent. Non enim de generatione

³⁸ βαρὺ δὲ καὶ κοῦφον μετὰ τῆς {τοῦ} κάτω φύσεως ἄνω τε λεγομένης ἐξεταζόμενον ἂν δηλωθεῖ σαφέστατα. φύσει γὰρ δὴ τινὰς τόπους δύο εἶναι διειληφότας διχῆ τὸ πᾶν ἐναντίους, τὸν μὲν κάτω, πρὸς ὃν φέρεται πάντα ὅσα τινὰ σώματος ὄγκον ἔχει. τὸν δ' ἄνω, {πρὸς} ὃν ἀκουσίως ἔρχεται πᾶν, οὐκ ὀρθὸν οὐδαμῆ νομίζειν. [PLATO, Ti. 62.c.3 – 8]

³⁹ Πλάτων μὲν οὖν {μόνον} περὶ γενέσεως ἐσκέψατο καὶ φθορᾶς, ὅπως ὑπάρχει τοῖς πράγμασι, καὶ περὶ γενέσεως οὐ πάσης, ἀλλὰ τῆς τῶν στοιχείων. πῶς δὲ σάρκες ἢ ὀστά, ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων, οὐδέν. ἔτι οὔτε περὶ ἀλλοιώσεως οὔτε περὶ αὐξήσεως, τίνα τρόπον ὑπάρχουσι τοῖς πράγμασιν. ὅλως δὲ παρὰ τὰ ἐπιπολῆς [corr. ex ἐπίπολῆς] περὶ οὐδενὸς οὐδεὶς ἐπέστησεν, ἔξω Δημοκρίτου. [ARIST. GC 315a.29 – 35]

^x Corr. ex argumento

da s prešućenim imenom. Platon je, naime, tako pisao o toj stvari: »Teško i lagano možda će se najjasnije razjasniti zajedno s naravi koja se naziva: dolje i gore. Nije ispravno držati da po naravi postoje neka dva mjesta koja dijele sveukupnost u dvoje suprotno: jedno dolje prema kojem putuje sve što ima neku tjelesnu masu; drugo gore, ka kojemu ide sve na silu.« 5

U tim riječima dvoje je suprotno Aristotelovu izlaganju; jedno – da ova dva mjesta nisu po naravi kontrarna; drugo – da se prema gore sve kreće protiv volje.

No nije ovdje mjesto da se prema istini presudi o ovoj dosta teškoj prepirci, dovoljno je da se sada najavi Aristotelova primjedba. No, koja je misao istinitija, raspravili smo u vlastitom razmatranju. 10

Na dva mjesta bez ikakva neprijateljstva izlaže Platonove misli, u 2. knjizi *O nebu*, u 13. poglavlju i u 1. knjizi *O nastajanju* u 5. poglavlju. Ali u 1. knjizi, u 2. poglavlju neprijateljstvo je puno laži: »Platon je zaista razmatrao o nastajanju i propadanju, kako su u stvarima; i o nastajanju, ne svakom, nego elemenata, a na koji način <nastaju> meso i kosti ili što drugo od takvog – ništa. Do sada nitko, osim Demokrita, nije pisao o mijenjanju niti o povećavanju kako su u stvarima, osim o onome što je na površini.«¹⁶ 15 20

Te tolike i tako jasne laži nitko ne će pobiti bolje, nego same Platonove riječi tome pripisane. Nije, naime, raspravljao samo o

¹⁶ Dio citata ponovljen je, ali malo drugačije preveden na str. 272. bilj. 52.

elementorum solum ut illi hic tribuit, sed de mixtione omnis generis tractavit ac primo lapidum, quod ipse non fecit:⁴⁰ *Primum quidem, quod nunc aquam nominavimus, concretum, ut videmur, lapides et terram gigni videmus. Ventorum deinde:*⁴¹ *Solutum rursus et discretum hoc ipsum, ventum et aerem. Nubium:*⁴² *Et rursus aerem coeuntem et densatum, nubem et caliginem. Grandinis postea et glaciei:*⁴³ *Concretum vero ita id, quod super terram maxime passum, haec grandio, in terra vero crystallum. Quod vero minus ac semiconcretum existens adhuc, id, quod super terram rursus, nix, in terra vero concretum, ex rore genitum, pruina dicitur.*

Sed non omnia recenseam, quae in Timaeo sequuntur de succorum speciebus. Vino, oleo, pice, gummi, melle, opo^{xi}, liquore, saxo, petra, nitro, sale nitro, auro, adamante, aere, saporibus, odoribus, coloribus, vocibus est Plato philosophatus, sed quia nominatim Aristoteles exprimit illum de ossibus ac carne non tractasse, ut longe manifestius mendacium appareat, huc afferre libet haec de osse:⁴⁴ *Os vero constat hoc modo terram contere-*^{xii}

⁴⁰ πρῶτον μὲν, ὁ δὲ νῦν ὕδωρ ὠνομάκαμεν, πηγνύμενον ὡς δοκοῦμεν λίθους καὶ γῆν γιγνόμενον [corr. ex γιγνομένων] ὀρώμεν. [PLATO, Ti. 49.b.7 – c.1]

⁴¹ τηρόμενον δ' αὖ καὶ διακρινόμενον ταῦτόν τοῦτο πνεῦμα καὶ ἀέρα. [PLATO, Ti. 49.c.1 – 2]

⁴² καὶ πάλιν ἀέρα ξυνιόντα καὶ πυκνούμενον νέφος καὶ ὀμίχλην. [PLATO, Ti. 49.c.4 – 5]

⁴³ παγέν τε οὕτως [δ' οὕτω] τὸ μὲν ὑπὲρ γῆς [γῆν] μάλιστα παθὼν [corr. ex παθῶν] ταῦτα χάλαζα, τὸ δ' ἐπὶ γῆς κρύσταλλος, τὸ δὲ ἤττον, ἡμιπαγές [corr. ex ἡμυπαγές] τε ὃν ἔτι, τὸ μὲν ὑπὲρ γῆς [γῆν] αὖ χιών, τὸ δ' ἐπὶ γῆς [ex γῆν] ξυμπαγέν [corr. ex ξυπαγέν] ἐκ δρόσου γενόμενον πάχνη λέγεται. [PLATO, Ti. 59.e.2 – 5]

⁴⁴ τὸ δ' ὅστοῦν συνίστησιν ὧδε. γῆν διαττήσας [διατρήσας] καθαρὰν καὶ λείαν ἐφύρασε [ἀνεφύρασε] καὶ ἔδευσεν μυελῶ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐς πῦρ αὐτὸ ἐντίθησιν, μετ' ἐκεῖνο δὲ εἰς ὕδωρ βάπτει, πάλιν δ' ἐς πῦρ, αὐθὶς τε ἐς ὕδωρ μεταφέρων δ' οὕτω [οὕτως] πολλάκις εἰς ἐκάτερον ὑπ' ἀμφοῖν {ἄτηκτον} ἀπηργάσατο [ἀπειργάσατο]. [PLATO, Ti. 73.e.1 – 5]

^{xi} To je vjerojatno grčka transliteracija.

^{xii} Kritičko izdanje ima oblik διαττήσας (od διαττάω = prosijati), a Petrić donosi oblik διατρήσας (od διατρέω = razmrviti) i prevodi s *contere-*
rens.

nastajanju elemenata, kako mu je ovaj pripisao, nego o svakoja-
kom miješanju, ponajprije kamenja, što on sam <Aristotel> nije
učinio: »Ono prvo što smo netom nazvali vodom, ako je skrut-
nuto, kako nam se čini, vidimo da postaje kamenje i zemlja.«;
potom <o miješanju> vjetrova: »opet razriješeno i razrijeđeno, to 5
isto <postaje> vjetar i zrak,«; <o miješanju> oblaka: »I opet zrak
koji se skupi i zgusne postaje oblaci i magla«; poslije <o miješa-
nju> tuče i leda: »Uistinu tako skrutnuto ono, čemu se to događa
ponajviše iznad zemlje, tuča je, a na zemlji je pak led. Što je pak
manje i što je poluskrutnuto, ono što je nad zemljom je opet sni- 10
jeg, a na zemlji skrutnuto, nastalo iz rose, naziva se mraz.«

Ali da ne prikazem sve što u *Timeju* slijedi o vrstama soko-
va; Platon je filozofirao o vinu, ulju, smoli, gumi, medu, soku¹⁷,
tekućini, stijeni, kamenu, sodi, potaši, zlatu, čeliku, zraku, oku- 15
sima, mirisima, bojama, zvukovima; no, jer je Aristotel izriječom
rekao da on o kostima i mesu nije raspravljao, da bi se što jasnije
pokazala laž, hoću ovdje navesti ovo o kosti: »kost je sastavio na

¹⁷ To je grčki: ὀπός, οὐ ὄ – sok koji prirodno curi, ili kad se zareže
– smola.

puram et levem commiscuit et humefecit medulla et post hoc in ignem ipsum imponit, post id in aquam tingit, rursus in ignem, rursus in aquam, transferens vero ita multoties in utrumque [343] ab utrisque effecit. Haec ossis ab opifice Deo, tamquam ab artifice ferrario
 5 fabrefactio carnis vero haec alia:⁴⁵ *Haec meditatus noster effector^{xiii},
aqua quidem ac igne et terra commiscens et cooptans ex acido et sal-
so, componens fermentationem et submiscens illis carnem humidam et
mollem confecit. Quod vero Aristoteles addit (vel aliorum aliquid
talium), non aliud opinor intelligit quam generationem partium
 10 *similarium Platonem non attigisse.**

At post carnem nervi quoque formationem descripsit:⁴⁶ *Ner-*
vorum vero naturam ex osse et carne azima temperatura unam^{xiv} *ex*
ambobus mediam potentia contemperavit flavum colorem adhibens.
Unde intentionem et tenaciorem carnibus, molliorem vero ossibus et
 15 *humidiorem fabrefecit potentiam nervos.*

Similia de venis, medullis aliisque similaribus partibus pertractavit, non minus etiam de dissimilaribus, capite, cerebro, ore, naso, pectore, corde, pulmone, hepate, liene, alvo, ventre, digitis, unguibus, capillis est prosecutus. Neque solum de partibus, sed
 20 de humoribus quoque, unde similes primo generantur sanguine, bile, phlegmate, melancholia, ichore disseruit.

Cum autem id sit verissimum, quae fuit Aristotelis audacia affirmare Platonem, quo modo carnes vel ossa vel aliorum quid talium nihil?

⁴⁵ ταῦτα ἡμῶν διανοηθεῖς ὁ κηροπλάστης, ὕδατι μὲν καὶ πυρὶ καὶ γῆ συμμείξας καὶ συναρμόσας, ἐξ ὀξέος [ὀξέως] καὶ ἀλμυροῦ ξυνθεῖς ζύμωμα [corr. ex ζήμωμα] ὑπομίξας αὐτοῖς, σάρκα ἔγχυμον καὶ μαλακὴν συνέστησε. [PLATO, Ti. 74.c.5 – d.2]

⁴⁶ τὴν δὲ τῶν νεύρων [corr. ex νευρῶν] φύσιν ἐξ ὀστοῦ καὶ σαρκὸς ἀζύμου κράσεως μίαν ἐξ ἀμφοῖν μέσῃν δυνάμει συνεκεράσατο, ξανθῶ χρώματι προσχρώμενος. ὅθεν συντονωτέραν μὲν καὶ γλισχροτέραν σαρκῶν, μαλακωτέραν δ' ὀστῶν ὑγροτέραν τε ἐκτήσατο δύναμιν νεῦρα. [PLATO, Ti. 74.d.2 – 6]

^{xiii} Corr. ex effictor

^{xiv} Corr. ex unum

taj način: usitnjujući zemlju čistu i laganu pomiješao ju je i navlažio s <koštanom> srži i poslije toga ju je stavio u vatru, zatim ju je umočio u vodu, opet u vatru, opet u vodu, prenoseći uistinu tako mnogo puta u [343] jedno i drugo i tako je od obojega učinio.«
To je stvaranje kosti od tvorca boga kao od umješnika kovača, stvaranje mesa je uistinu ovo drugo: »O tome razmišljajući naš tvorac miješajući s vodom uistinu i vatrom i zemljom i dodajući iz kiselog i slanog, tvoreći vrenje i pridodajući ga njima učinio je vlažno i mekano meso.« Ono što Aristotel dodaje: »ili što drugo takvo«¹⁸ držim da ne misli na nešto drugo, nego na to da se Platon nije dotakao nastajanja similarnih dijelova¹⁹.

A poslije mesa opisao je također oblikovanje žile: »Narav žila, čija su svojstva u sredini između jednog i drugog, smiješio je iz kosti i mesa u neukvasanoj mješavini i pridodao žutu boju. Odatle je učinio <da> žile <imaju> napetiju i čvršću moć od mesa, a uistinu mekaniju i vlažniju od kostiju.«

Slično je istražio o venama, moždini i ostalim similarnim dijelovima, ništa manje o nesimilarnim²⁰: glavi, mozgu, ustima, nosu, prsima, srcu, plućima, jetri, slezeni, želucu, trbuhu, prstima, noktima, dlakama. I nije samo raspravljao o dijelovima, nego također o sokovima od kojih ponajprije nastaju similarni dijelovi: o krvi, žuči, sluzi, o crnoj žući, o sukrvici.

Budući da je to sasvim istinito, koja je to bila Aristotelova drskost tvrditi da Platon nije ništa istražio na koji način <nastaju> meso ili kosti ili nešto drugo od takvog.

¹⁸ Usp. ARIST. GC 315a 32, ἢ τῶν ἄλλων τὶ τῶν τοιούτων.

¹⁹ Postoji više podjela similarnih dijelova, npr. Aviceninina podjela: kosti, hrskavica, živci, tetive, ligamenti, arterije, vene, koža, meso.

²⁰ Nesimilarni dijelovi su oni koji se dijele u međusobno neslične dijelove.

- Sed illa, quae subiunxit, haud veriora sunt. *Praeterea neque de alteratione neque de augmento, quo modo rebus insunt.*^{xv} Nam de incremento atque eius contrario in eodem Timaeo ac etiam de nutritione continuato sermone ad hunc modum scripsit:⁴⁷ *Quem*
 5 *vocamus sanguinem, pabulum carniū et universi corporis. Unde irrigata singula adimplet evacuati sedem. Modus autem impletionis abitionisque sit sicuti in universo, cuiusque latio fit, per quam cognatum omne fertur ad se ipsum, circumstantia sane extrinsecus nobis liquefacit semper et distribuit ad unamquamque speciem cognatum remittens.*
 10 *Exanguia rursus concisa intra nos et comprehensa veluti a coelo constituto uno quoque animali, universi cogitur imitari lationem. Ad cognatum ergo cum feratur unumquodque eorum, qua intus dividuntur, evacuatum tunc rursus replevit. Quando ergo plus abit quam influat, tabescit omne: quando vero minus, augetur.*
 15 *In Phaedone quoque eadem de re:*⁴⁸ *Et quam ob rem homo augetur, hoc enim putabam ante hac cuique clarum esse, quod propter edere et bibere, postquam enim ex cibis, carnibus quidem carnes adge-*

⁴⁷ ὁ καλοῦμεν αἷμα, νομῆν σαρκῶν καὶ ξύμπαντος τοῦ σώματος, ὅθεν ὑδρευόμενα ἕκαστα πληροῖ [πληρῆ] τὴν τοῦ κενουμένου βάσιν. ὁ δὲ τρόπος τῆς πληρώσεως ἀποχωρήσεως τε γίγνεται καθάπερ ἐν τῷ παντὶ παντός ἢ φορὰ γέγονεν, ἦν τὸ συγγενὲς πᾶν φέρεται πρὸς πρὸς ἑαυτό. τὰ μὲν γὰρ δὴ περιεστῶτα ἐκτὸς ἡμᾶς τήκει τε ἀεὶ, καὶ διανέμει πρὸς ἕκαστον εἶδος τὸ ὁμόφυλον ἀποπέμποντα [corr. ex ἀποπέμπον], τὰ δ' ἔναιμα [ἄναιμα] αὖ, κερματισθέντα ἐντὸς παρ' ἡμῶν καὶ περιειλημμένα ὥσπερ ὑπ' οὐρανοῦ ξυνεστῶτος ἕκαστου τοῦ ζώου, τὴν τοῦ παντός ἀναγκάζεται μιμῆσθαι φορὰν. πρὸς τὸ συγγενὲς οὖν φερόμενον ἕκαστον τῶν ἐντὸς μερισθέντων τὸ κενωθὲν τότε πάλιν ἀνεπλήρωσεν. ὅταν μὲν δὴ πλεον τοῦ ἐπιρρέοντος ἀπίη, φθίνει πᾶν, ὅταν δὲ ἔλαττον, αὐξάνεται. [PLATO, Ti. 80.e.6 – 81.b.5]

⁴⁸ καὶ διὰ τί ἄνθρωπος αὐξάνεται. τοῦτο γὰρ ᾧμην πρὸ τοῦ παντὶ δῆλον εἶναι, ὅτι διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν. ἐπειδὴν γὰρ ἐκ τῶν σιτίων ταῖς μὲν σαρκὶ σάρκες προσγένωνται, τοῖς δὲ ὀστέοις ὀστᾶ, καὶ οὕτω [τοῦτο] κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ αὐτῶν οἰκεία ἕκαστοις προσγένηται. τότε δὲ τὸν ὀλίγον ὄγκον ὄντα ὑστερον πολὺν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτω γίνεσθαι τὸν μικρὸν ἄνθρωπον μέγαν. [PLATO, Phd.96.c.7 – d.5]

^{xv} Nema grčkog teksta, usp. ARIST. GC 315a.32 – 33.

No ono što je dodao nije istinitije: »Niti o mijenjanju, niti o povećavanju, na koji su način u stvarima.«²¹ Naime na ovaj je način u neprekinutom govoru pisao u *Timeju* o rastu i njegovoj suprotnosti i također o hranjenju: »Ono što nazivamo krvlju hrana je mesa i cijelog tijela. Odatle ispunjavaju pojedini oplahnuti <dijelovi> sjedište ispražnjenoga. Način punjenja i pražnjenja je poput sveukupnosti kojoj pripada pomicanje kojim se svako srodno kreće prema sebi; okolina uistinu izvana nas uvijek rastače i raspodjeljuje šaljući srodno prema svakoj srodnoj vrsti. Mali dijelovi krvi²² opet, raspršeni u nama i kao obuhvaćeni od neba, koje je stvoreno poput živoga bića, prisiljeni su oponašati pokretanje sveukupnosti. Kada, dakle, k srodnom biva nošeno svako pojedino od onoga što je unutra podijeljeno, ostaje prazno, a zatim ga odmah <krv> ispunjava. Kad više otječe nego utječe, sve se topi, a kada manje <otječe>, povećava se.«

U *Fedonu* također <piše> o toj stvari: » Mislio sam prije toga da je svakome jasno zbog čega čovjek raste: da <raste> zbog toga što jede i pije, jer iz hrane od mesa doista nastaje meso, od kostiju

²¹ Nema grčkog, usp. ARIST. GC 315a.32 – 33, ἔτι οὐτε περὶ ἀλλοιώσεως οὔτε περὶ αὐξήσεως, τίνα τρόπον ὑπάρχουσι τοῖς πράγμασιν.

²² Petrić ima ἄναιμα i tako prevodi: *exanguia*, kritičko izdanje donosi: ἔναιμα – s krvi.

nerentur, ossibus vero ossa et hoc secundum eandem rationem, etiam aliis, ea, qua ipsis propria sunt, singulis accedant, tunc quidem molem, qua pauca est postea multam fieri, atque ita fieri parvum hominem magnum. Haec quidem ex Phaedone allata sunt ad refellendum

5 Aristotelis mendacium, quo asserebat Platonem de incremento nihil tractasse.

Nec minus mendacii convincitur, cum ait illum de alteratione non scripsisse, namque in Theaeteto haec scripta sunt:⁴⁹ *Quando fuerit quidem in eodem, senescit autem, vel nigrum ex albo, vel durum*
10 *ex molli fiat, vel aliam alterationem alteretur, num quid non dignum est aliam speciem dicere motionis?*

Neque vero quicquam sublimius hoc Aristoteles de alteratione docuit capite 4. primo De generatione:⁵⁰ *Alteratio quidem est quando manente subiecto sensibili mutatur in ipsius passionibus vel*
15 *contrariis [344] vel intermediis. Nam quod hic (manente subiecto) dixit, Plato illis (in eodem) expressit, Aristoteles (sensibili) nulla necessitate adiunxit, nullum enim subiectum est, quod sensibile non sit. Passiones vero contrarias, quas hic ait Plato exemplis nigri et albi, duri et mollis, et alia illa alteratione explicuit et Legum*
20 *10. eadem de re:*⁵¹ *Secundos opifices rursus assumentes motus corporum ducunt omnia in incrementum et decrementum et secretionem et concretionem et his consequentes caliditates et reliquos.*

Apertissima ergo sunt haec Aristotelis mendacia nec ea potest quisquam excusare, etiam si dicat Aristotelem illud in Platone reprehendisse, quod non vere de osse et carnibus tractasset, tum de incremento atque alteratione, haec enim cautela Aristotelicis verbis non quadrat, in quibus omnino absolute negat de his a Platone traditum quicquam fuisse.

⁴⁹ ὅταν δ' ἡ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ, γηράσκη δέ, ἡ μέλαν ἐκ λευκοῦ, ἡ σκληρὸν ἐκ μαλακοῦ γίγνηται, ἢ τινα ἄλλην ἀλλοίωσιν ἀλλοιώται, ἀρ' οὐκ ἄξιον ἕτερον εἶδος φάναι κινήσεως; [PLATO, Tht. 181.c.9 – d.3]

⁵⁰ ἀλλοίωσις μὲν ἐστίν, ὅταν ὑπομένοντος τοῦ ὑποκειμένου, αἰσθητοῦ ὄντος, μεταβάλλῃ ἐν τοῖς αὐτοῦ [αὐτοῦ] πάθεσιν, ἢ ἐναντίοις οὖσιν, ἢ μεταξύ. [ARIST. GC 319b.10 – 12]

⁵¹ τὰς δευτεροῦργους αὐτῶν παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων ἄγουσι πάντα εἰς αὐξήσιν καὶ φθίσιν καὶ διάκρισιν καὶ σύγκρισιν καὶ τούτοις ἐπομένως θερμοτήτας. [PLATO, Lg. 897.a.4 – 7]

kosti i tako na isti način pristupa također od drugoga ono što je vlastito pojedinima, a tada doista i masa, koja je mala, kasnije postaje velika i tako se događa da mali čovjek postaje velik.« To je doista navedeno iz *Fedona* da bi se pobila Aristotelova laž kojom je tvrdio da Platon ništa nije raspravljao o rastu.

5

Ne manje ga se hvata u laži kad kaže da on nije pisao o mijenjanju, naime u *Teetetu* je pisano ovo: »Kada ostaje u istoj vrsti, a stari ili postaje iz bijelog crn, ili tvrd iz mekanog, ili se mijenja nekom drugom promjenom, nije li to prikladno nazvati drugom vrstom kretanja?«

10

Aristotel nije ništa uzvišenije poučavao o mijenjanju u 4. poglavlju 1. knjige *O nastajanju*: »Mijenjanje je, kad osjetilni subjekt ostaje, promjena biva u njegovim trpnjama, ili kontrarnim [344] ili srednjim.« Naime što je ondje rekao: *kad ostaje subjekt*, Platon je izrazio: *u istoj vrsti*; Aristotel je dodao: *osjetilni*, bez ikakve potrebe; ne postoji naime, nijedan subjekt koji ne bi bio osjetilan; a kontrarne trpnje koje ondje Platon navodi na primjerima crnog i bijelog, tvrdog i mekanog objasnio je i onim drugim mijenjanjem, te u 10. knjizi *Zakona* <piše> o istoj stvari: »Uzimajući si <ta kretanja duše> opet sekundarne tvorce kretanja tijela, vode sve u rast i smanjivanje, u odvajanje i srastanje i one topline koje za time slijede...« i ostalo.

15

20

Sasvim su, dakle, očevidne te Aristotelove laži, niti ih itko može opravdati, pa i kad bi rekao da je Aristotel to kod Platona pobijao, jer nije istinito raspravljao kako o kostima i mesu, tako i o rastu i mjenjanju; ta obrana, naime, ne pogađa Aristotelove riječi u kojima bezuvjetno niječe da je Platon išta o tome prenio.

25

ZA FILOZOFIJU

Sed non praeterierim, quod Peripatetici omnes mirentur Aristotelem nullo usquam 32, qui de animalibus hodie extant librorum suorum, quamquam infinities de carne deque ossibus mentio illi habita sit, docuisse, quomodo caro aut os generentur, 5 atque ideo constare propterea multo plura Platonem 38 de ossis generatione verbis ac aliis 23 de carnis confectione docuisse, quam Aristotelem 32 longissimis libris.

Neque vero veriora sunt illa.⁵² *Omnino vero praeter superficialia de nullo ullus institit praeter Democritum.* Hippocrates namque 10 Cous, qui contemporaneus Democrito fuit, uti ex epistolis eorum patet, libellis suis De ossibus, De carnibus ac primo De diaeta, non solum de carne et ossibus, sed de omnium tum similarium, tum organicarum partium generatione non superficietenus, sed ex causis ipsis materiali, formali, efficiente, finali, propriisque 15 cuiusque actionibus affectibusque breviter quidem, sed ἀκριβέστατα, *exactissime* est locutus. De incremento quoque et decremento eodem De diaeta primo omnia explicavit.

Neque est dicendum (quod forte Peripatetici nostrates promptissime facerent, quibus mos est non, ut ille contra praeceptorem pro veritate, ut ipse falso gloriatur, sed contra veritatem pro praeceptore libentissime depugnare) Hippocratem Aristoteli ignotum fuisse, Galenus si quidem os illis percelleret, qui asserat Aristotelem omnem suam naturalem philosophiam ab hoc Hippocrate mutuatum fuisse, neque etiam vero simile eum 25 tam celebrem medicum ignorasse, qui et Syeneseos Cyprii medici, et Polybi, qui Hippocratis auditor fuerat, mentionem fecerit. Sed eodem nimirum consilio Aristoteles Hippocratem silentio praeteriit, quo Ocellum Lucanum, a quibus duobus omnem eius physiologiam hauserat, ut tota ea pro suo invento scilicet habe- 30 retur.

⁵² ὅλως δὲ παρὰ τὰ ἐπιπολιῆς περὶ οὐδενὸς οὐδεὶς ἐπέστησεν ἔξω Δημοκρίτου. [ARIST. GC 315a.34 – 35]

No ne mogu mimoići da bi se svi peripatetičari trebali čuditi da Aristotel nikad ni u jednoj od svoje 32 knjige o životinjama koje su ostale do danas, premda je bezbroj puta spominjao o mesu i o kostima, nije učio kako nastaje meso i kost i da je stoga činjenica da je Platon s 38 riječi o nastanku kosti i s drugih 23 <riječi> o stvaranju mesa, o tome učio mnogo više nego Aristotel u 32 vrlo duge knjige. 5

I nije istinitije ono: »Do sada se nitko osim Demokrita nije uopće bavio time osim o onom na površini.«²³ Naime Hipokrat s Kosa koji je bio Demokritov suvremenik, kako se vidi iz njihovih pisama, u svojim je knjigama *O kostima*, *O mesu* i prije svega *O dijeti* govorio ne samo o mesu i kostima, nego i o nastanku svih, kako similarnih, tako i organskih dijelova, ne površno nego iz samih uzroka: materijalnog, formalnog, eficientnog, finalnog i iz vlastitih djelatnosti i stanja svakog pojedinog, doduše ukratko, ali veoma točno. O povećavanju i smanjivanju sve je također objasnio u istoj prvoj knjizi *O dijeti*. 10 15

Ne smije se reći (što bi možda naši peripatetičari sasvim spremno učinili, čiji je običaj, ne da se, kao onaj, sasvim spremno protiv učitelja bore za istinu, kako sam sebe neistinito hvali, nego <da se bore> protiv istine, za učitelja), da je Hipokrat bio Aristotelu nepoznat; jer bi ih doista po ustima lupio Galen koji tvrdi da je Aristotel cijelu svoju prirodnu filozofiju posudio od Hipokrata; i nije također vjerojatno da ne bi znao za tako slavnog liječnika onaj koji je spomenuo liječnika Sijenesija sa Cipra²⁴ i Poliba koji je bio Hipokratov slušač. No bez sumnje je Aristotel s istom namjerom šutke mimoišao Hipokrata s kojom je i Okela Lukana. Od obojice je uzeo cijelu svoju fiziologiju, tako da bi se naravno cijela držala njegovim otkrićem. 20 25

²³ ARIST. GC 315a.34 – 35; Citat je u skraćenom obliku ponovljen, ali malo drugačije preveden na latinski. Ispalo je *de alteratione*, *de augmento*, *scripsit* je postalo *institit*, ali grčki je citat isti. Usp. ovdje bilj. 39. str. 262

²⁴ Usp. ARIST. HA 511b.23 – 24, Συέννεσις μὲν ὁ Κύπριος ἰατρός τόνδε τὸν τρόπον λέγει.

Sed ad alia non minora mendacia transeamus. Habet 4. Physico capite 2:⁵³ *Ideo etiam Plato materiam et regionem idem ait esse in Timaeo. Susceptivum namque et regionem unum et idem, alio modo ibi dicens susceptivum, et in iis, quae dicuntur non scripta dogmata,*
 5 *attamen locum et regionem idem pronunciavit. Falsa sunt haec omnia. Nam cum Plato in Timaeo de idea locutus esset et forma ab ea participata: ostendere est aggressus in quo forma haec consisteret, idque materiam statuit his verbis:*⁵⁴ *Tunc enim duas species distinximus, nunc vero tertium aliud genus nobis declarandum. Duo*
 10 *enim sufficientia erant ad ea, quae prius dicta fuerant. Unum quidem ut exempli species suppositum intelligibile et semper secundum idem existens: imitationem vero exempli secundum generationem habens et visibile. Tertium autem tunc non distinximus. Putantes duo habere sufficienter: nunc vero ratio videtur cogere arduam et obscuram spe-*
 15 *ciem, conari sermonibus manifestare, quam ergo habens potentiam et naturam ipsum putandum? Talem maxime omnis esse generationis susceptaculum veluti nutricem.*

Materia ergo [345] tertia haec species est, de qua postquam multa verbis multis disseruisset, addit:⁵⁵ *Omnia vero suscipientis*
 20 *corpora naturae et*⁵⁶ *suscipit enim semper omnia. Et cum dixisset:*⁵⁷

⁵³ διὸ καὶ Πλάτων τὴν ὕλην καὶ τὴν χώραν τὸ αὐτὸ φησὶν εἶναι ἐν τῷ Τιμαίῳ. τὸ γὰρ μεταληπτικὸν καὶ τὴν χώραν ἐν καὶ ταυτὸν [ταυτόν]. ἄλλον τε τρόπον ἐκεῖ λέγων τὸ μεταληπτικὸν καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγράφοις δόγμασιν, ὅμως τὸν τόπον καὶ τὴν χώραν τὸ αὐτὸ ἀπεφίηνατο. [ARIST. Ph. 209b.11 – 16]

⁵⁴ τότε μὲν γὰρ δύο εἶδη διειλόμεθα, νῦν δὲ τρίτον ἄλλο γένος ἡμῖν δηλωτέον. τὰ μὲν γὰρ δύο ἰκανὰ ἦν ἐπὶ τοῖς ἐμπροσθεν λεχθεῖσιν, ἐν μὲν ὡς παραδείγματος εἶδος ὑποτεθέν, νοητὸν [ὑποτεθέν νοητόν] καὶ αἰεὶ κατὰ ταῦτά [ταυτὰ] ὄν, μίμημα δὲ παραδείγματος δεύτερον, γένεσιν ἔχον καὶ ὄρατόν, τρίτον δὲ τότε {μὲν} οὐ διειλόμεθα, νομίσαντες τὰ δύο ἕξειν ἰκανῶς. νῦν δὲ ὁ λόγος ἔοικεν εἰσαναγκάζειν χαλεπὸν καὶ ἀμυδρὸν εἶδος ἐπιχειρεῖν λόγοις ἐμφανίσαι [ἐμφανῆσαι]. τίνα οὖν ἔχον δύναμιν καὶ φύσιν αὐτὸ ὑποληπτέον; τοιάνδε μάλιστα πάσης εἶναι γενέσεως ὑποδοχὴν αὐτὴν [αὐτόν] οἶον τιθήνην. [PLATO, Ti. 48.e.3 – 49.a.6]

⁵⁵ τῆς δὲ πάντα δεχομένης σώματα φύσεως. [PLATO, Ti. 50.b.6]

⁵⁶ δέχεται {τε} γὰρ αἰεὶ τὰ πάντα. [PLATO, Ti. 50.b.8]

⁵⁷ τὰ δ' εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα. [PLATO, Ti. 50.c.4 – 5]

No predimo na druge, ne manje, laži. Ima u 4. knjizi *Fizike*, u 2. poglavlju: »Zato također Platon u *Timeju* kaže da su materija i umještanje isto. Ono što, naime, prima i umještanje jedno su isto, na drugi način određujući *ono što prima* ondje i u onim učenjima koja se zovu *nepisana*; ali ipak je rekao da su mjesto i umještanje 5 isto.« Sve je to pogrešno. Naime, kad je Platon u *Timeju* govorio o ideji i o formi koja u njoj ima udjela, pokušao je pokazati u čemu bi se sastojala ta forma i ovim riječima je utvrdio da je to materija: »Tada smo, naime, razlikovali dvije vrste, sada pak moramo objasniti neki treći rod. Dva su, naime, bila dovoljna za ono što je 10 prije bilo rečeno. Jedno kao vrsta predloška, pretpostavljeno inteligibilno i koje je uvijek isto; druga je <vrsta> otisak predloška koja ima nastajanje i vidljiva je. Treće tada nismo razlikovali, misleći da je dovoljno imati dvije vrste. Sada se pak čini da nas razlog prisiljava da pokušamo u govorima objasniti tešku i tamnu 15 vrstu; koju, dakle, moć i narav treba smatrati da ima? Ponajviše takvu da je prihvatilište svakog rađanja kao dojlja.«

Materija je, dakle, [345] ta treća vrsta o kojoj, pošto je mnogo raspravljao s mnogo riječi, dodaje: »<takve> naravi koja prihvaća sva tijela« i »uvijek sve prima« I kad bi rekao »ono što ulazi i 20

ingredientia et exeuntia, repetit tria illa genera:⁵⁸ In praesentia vero oportet genera intelligere triplicia, aliud quod generatur, aliud in quo generatur, aliud unde assimilatum nascitur quod sit. Hic materiam indicavit illis (in quo generatur) qua proprietate mox matri quoque eam assimilavit:⁵⁹ susceptum quidem matri et⁶⁰ et matrem susceptaculum.

Postea concludens:⁶¹ Tertium rursus genus existens regionis semper corruptionem non suscipiens, sedem vero praebens quaecumque generationem habent omnibus ipsumque cum insensibilitate tactile ratiocinio quodam notho vix credibile. Clare hic explicat, quid nomine χώρας, regionis voluerit, cum dicat: sedem praebens, quaecumque generationem habent omnibus. Quae autem sunt, quae generationem habent? Formae nimirum, quas: μίμημα παραδείγματος^{xvi}, ἀφομοιούμενον, ἔκγονον, ἐκτύπωμα, ὁμώνυμον, ὁμοίοντε

10
15
20

ἐκείνω, δεύτερον, αἰσθητόν, γεννητόν, πεφορημένον αἰεί, γιγνόμενον ἔν τινι τόπω καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπολλύμενον^{xvii}, imitamen exempli, assimilatum, prognatum, expressum, aequivocum, simileque illi, secundum, sensibile, generabile, dilapsus semper, generatum in quodam loco et rursus inde deperditum.

Materiam ergo χώραν, regionem appellavit ea significatione, quam expressit per susceptaculum, matrem, sedem non corporum, sed formarum generabilium, non aliter sane, quam postea Aristoteles. Sed longe aliud dicere est locum formarum et locum corporum.

⁵⁸ ἐν δὲ {οὖν} τῷ παρόντι χρῆ γένη διανοηθῆναι τριττά, τὸ μὲν γιγνόμενον, τὸ δ' ἐν ᾧ γίγνεται, τὸ δ' ὅθεν ἀφομοιούμενον φύεται τὸ γιγνόμενον. [PLATO, Ti. 50.c.7 – d.2]

⁵⁹ τὸ μὲν δεχόμενον μητρὶ. [PLATO, Ti. 50.d.3]

⁶⁰ <καί> μητέρα καὶ [τὲ] ὑποδοχὴν. [PLATO, Ti. 51.a.4 – 5]

⁶¹ τρίτον δ' αὐτὸ γένος ὄν τὸ τῆς χώρας αἰεί, φθορὰν οὐ προσδεχόμενον, ἔδραν δὲ [τε] παρέχον, ὅσα γένεσιν ἔχει πᾶσιν, αὐτὸ δὲ [τε] μετ' ἀναισθησίας ἀπτόν λογισμῶ τινὶ νόθῳ, μόγις πιστόν. [PLATO, Ti. 52.a.8 – b.2]

^{xvi} Usp. PLATO, Ti. 48.e.6 - 49.a.1: μίμημα δὲ παραδείγματος.

^{xvii} Od riječi: ὁμώνυμον do riječi ἀπολλύμενον, cjeloviti je citat, PLATO, Ti. 52.a.5-7. To su sve termini iz *Timeja*, osim riječi ἔκγονον.

ono što izlazi«, ponavlja ona tri roda: »Sada pak treba razabrati trostruke rodove; jedan *što* nastaje, drugi *u čemu* nastaje, treći *čemu sličnim učinjeno* nastaje ono što nastaje;«; time je naznačio materiju onim: *u kojem nastaje*; tim svojstvom ju je uskoro također proglasio sličnom majci: »prihvaćeno od majke« i »majku prihvatilište«. 5

Kasnije zaključujući: »Treći opet rod koji postoji uvijek – onaj umještanja, nikada ne prihvaća propadanje, pruža sjedište svemu što god nastaje, neosjetilno dohvatljiv nekim jedva vjerojatnim, nelegitimnim mišljenjem.« Jasno ovdje tumači što je htio s tim imenom *χώρα*, *umještanja*, kad kaže: *pružajući sjedište svemu što nastaje*. A što je to što nastaje? Forme bez sumnje koje <naziva>: *μίμημα παραδείγματος, ἀφομοιούμενον, ἔκγονον, ἐκτύπωμα, ὁμώνυμον*²⁵, *ὁμοιόντε ἐκείνω, δεύτερον, αἰσθητὸν γεννητὸν, πεφορημένον, ἀεὶ γιγνόμενον ἐν τινὶ τόπῳ καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπολλύμενον, otisak predloška, slično, porod, umjetno oblikovano, homonimno, slično njemu, ono drugo, osjetilno nastalo, ono otpalo što uvijek nastaje na nekom mjestu i opet od tamo propada.* 10 15

Materiju je, dakle, nazvao *χώρα*, *umještanjem*, u onom značenju koje je izrazio <riječju> *prihvatilište, majka, sjedište* – ne tijela, nego formi koje nastaju, uistinu ne drugačije, nego kasnije Aristotel. No potpuno je drugo reći: *mjesto formi i mjesto tijela.* 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

²⁵ Usp. PLATO, Ti. 52.a.5 – 7.

Neque cavilietur hic quispiam compositum generari et corrumpi, non autem formam. Esto enim hoc Aristotelicum dogma, illud Platonicum est. Utrum autem verius alibi discutietur.

Intellexisse autem Platonem aliud esse materiam, aliud corporum locum verba statim sequentia indicant:⁶² *Ad quod et somniamus et dicimus necesse esse alicubi*, si ergo materia est ποῦ, alicubi, non sane ipsa locus fuerit, deinde:⁶³ *Universum ergo in aliquo loco et occupans regionem aliquam*, universum intelligens ipsum sane compositum ex materia et forma, quod sit in aliquo loco, non ergo materia locus est. At eadem metaphora dicta est hic materia a Platone, regio et locus formarum generabilium, qua ab Aristotele et aliis 3. De anima capite 4:⁶⁴ *animam esse locum formarum*. Maligne ergo et longe a Platonis mente detorta haec ab Aristotele fuerunt et falso relata.

Falsa quoque illa sunt primo De anima capite 2. relata:⁶⁵ *Eodem modo in Timaeo Plato animam ex elementis facit*. Non enim eodem modo, quo Empedocles, de quo proxime loquebatur, Plato animam ex aqua, aere, terra, igne facit, nihil enim tale in Timaeo scriptum est. Neque animam aut hisce aut aliis ullis elementis conflatur neque enim ex essentia, eodem, altero, motu, statu, quae in Sophista entium principia atque elementa esse exposuerat, animam effingit in Timaeo. Sed ex *impartibili*, ἀμεροῦς, et *partibili*, μεριστοῦ, ex eodem et altero, ταυτοῦ, θατέρου, universi animam constituit atque ex eorundem reliquiis, eodem in cratere humanas format, haec autem *essentias*, οὐσίαις, non autem elementa aut principia appellat, neque Simplicius ad eum Aristotelis locum neque Philoponus Timaei sententiam recte aut assequuntur aut interpretantur.

⁶² πρὸς ὃ δὴ [δὲ] καὶ ὄνειροπολοῦμεν βλέποντες, καὶ φαμεν, ἀναγκαῖον εἶναι που. [PLATO, Ti. 52.b.3 – 4]

⁶³ τὸ ὄν [οὖν] ἅπαν ἔν τινι τόπῳ καὶ κατέχον χώραν τινά. [PLATO, Ti. 52.b.4 – 5]

⁶⁴ τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν. [ARIST. de An. 429a.27 – 28]

⁶⁵ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐν τῷ Τιμαίῳ Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ. [ARIST. de An. 404b.16 – 17]

I neka se nitko tu ne izgovara da ono složeno nastaje i propada, a ne forma. Neka to bude Aristotelovo učenje, no ono je Platonovo; a koje je od njih istinitije, na drugom će se mjestu raspraviti.

Riječi, koje odmah slijede, pokazuju da je Platon razumio 5
da je jedno materija, a drugo mjesto tijela: »Na to gledajući sa-
njamo i kažemo, da je nužno da <sve biće> negdje bude;« ako
je, dakle, materija *ποῦ*, *negdje*, ne će zaista ona sama biti mjesto;
potom: »Sveukupnost je, dakle, u nekom mjestu i zauzima neko
umještanje«, pod sveukupnošću razumijevajući samo složeno iz 10
materije i forme koje se nalazi na nekom mjestu; nije, dakle, ma-
terija mjesto. Platon je ovdje materiju izrekao istom metaforom
– umještanje i mjesto formi koje nastaju – kao Aristotel i drugi u
3. knjizi *O duši*, u 4. poglavlju: τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν, *da*
je duša mjesto formi.²⁶ Zlonamjerno je, dakle, i daleko od Platonova 15
smisla Aristotel to izvrnuo i neistinito izložio.

Neistinito je također prikazano ono u 1. knjizi *O duši*, u 2. po-
glavlju: »Na isti način Platon u *Timeju* tvori dušu iz elemenata.«
Ne proizvodi, naime, Platon dušu na isti način na koji i Empedo-
klo, o kojem je govorio neposredno prije, iz vode, zraka, zemlje, 20
vatre; ništa takvog ne stoji napisano u *Timeju*, niti dušu sastavlja
ili iz tih ili ikojih drugih elemenata; u *Timeju* ne čini dušu ni iz
tih biti: iz istog, drugog, kretanja, mirovanja za koje je u *Sofistu*
izložio da su počela i elementi bića, nego iz *nedjeljivog*, ἀμεροῦς
i *djeljivog*, μεριστοῦ, iz *istog* i *drugog*, ταῦτοῦ καὶ θατέρου uspo- 25
stavio je dušu sveukupnosti, a iz njihovih ostataka u istom vrču
oblikuje ljudske duše. Njih pak naziva *bitima* οὐσίαι, a ne ele-
mentima ili počelima. Niti Simplicije povodom tog Aristotelova
mjesto niti Filopon ne istražuju i ne tumače ispravno misao *Ti-*
meja. 30

²⁶ Usp. Themistius, In Aristotelis libros de anima paraphrasis, 5,3.95.6
τὴν ψυχὴν τόπον εἶναι εἰδῶν.

Non enim Plato animam ex illis tamquam elementis, essentia, eodem, altero constituit. Sed ex impartibili uti dixi et *partibilibi*^{xviii}, eodem et altero, essentia illis admixta, quae neque principia nec elementa nuncupat. Nec locum habent ullum verba illa:⁶⁶ *Res*
 5 *vero ex principiis esse, cum ibi Plato nihil de principiis.*

Neque omni cognitioni tribuit:⁶⁷ *cognosci enim simili simile, sed quiddam tale de visu tantum, cum ait:*⁶⁸ *Incidens simile ad simile, concretum factum, unum corpus appropriatum constituitur secundum oculorum rectitudinem, quocumque resistat incidens intrinsecus, ad quod extrinsecum incidit, similipassum [346] autem per similitudinem omne factum, cuiuscumque ipsum attingat, et quod aliud illius, huic*^{xix} *motus tradens in omne corpus usque ad animam, sensum praebuit hunc, quo sane videre dicimus. Quibus quidem verbis non id dicitur simile simili cognosci, sed ignem, ex quo oculum factum ait, fluere ab oculo occurrensque exteriori obiecto, colori nimirum*⁶⁹ *simile ad simile concretum fieri. Sed non ideo simile simili cognoscitur: non enim ignis, qui similis ob lucem, luci vel colori dicitur, cognoscit, sed τὰς κινήσεις διαδιδόν μέχρι τῆς ψυχῆς*^{xx} *motus tradens usque ad animam praebet eum sensum, quo videre dicimus. Perverse igitur atque inverse est huic loco ab Aristotele obiectum.*

⁶⁶ τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀρχῶν εἶναι. [ARIST. de An. 404b.18]

⁶⁷ γινώσκεισθαι γὰρ {τῷ} ὁμοίῳ ὁμοιον. [ARIST. de An. 404b.17 – 18]

⁶⁸ τὸ δ' ἐκπίπτον [ἐκπίπτον] ὁμοιον πρὸς ὁμοιον, συμπαγὲς γενόμενον, ἐν σώμα οἰκείῳθὲν ξυνέστη κατὰ τὴν τῶν ὀμμάτων εὐθυωρίαν [corr. ex εὐθυορίαν], ὅπηπερ ἂν ἀντερείδη τὸ προσπίπτον [προσπίπτον] ἔνδοθεν πρὸς ὁ τῶν [τὸ] ἔξω συνέπεσεν. ὁμοιοπαθεὶς δὴ δι' ὁμοιότητα πᾶν γενόμενον, ὅτου τε [δ'] ἂν αὐτό ποτε ἐφάπτηται καὶ ὁ {ἂν} ἄλλο ἐκείνου, τούτων [τούτῳ] τὰς κινήσεις διαδιδόν εἰς ἅπαν τὸ σῶμα μέχρι τῆς ψυχῆς αἰσθησιν παρέσχετο ταύτην, ἣ δὴ ὀρᾶν φαμέν; [PLATO, Ti. 45.c.3 – d.3]

⁶⁹ ὁμοιον πρὸς ὁμοιον, συμπαγὲς. [PLATO, Ti.45.c.4]

^{xviii} Auct. corr. ex *partibi*

^{xix} Prevedena je riječ: τούτῳ, a ne: τούτων, kako stoji u kritičkom izdanju.

^{xx} Usp. PLATO, Ti. 45.d.1 – 2, κινήσεις διαδιδόν εἰς ἅπαν τὸ σῶμα μέχρι τῆς ψυχῆς.

Nije, naime, Platon uspostavio dušu iz njih kao iz elemenata – pomoću biti, istog, drugog – nego, kako sam rekao, iz nedjeljivog i djeljivog, iz istog i drugog, jer im je dodana bit koja ne imenuje niti počela niti elemente. I neumjesne su one riječi: »da stvar uistinu jest iz počela«, jer tamo Platon ništa <ne govori> o počelima. 5

Također nije svakoj spoznaji pridao: »da se spoznaje slično sličnim«, nego samo nešto takvo o vidu, kad kaže: » Slično padajući na slično, kad je sraslo, uspostavlja se jedno srodno tijelo ravno prema očima, padajući na nešto što mu iznutra pruža otpor 10 a na što ono izvana upada; [346] postavši sličnotrpan sličnošću, čega se dotakne i što njega dotakne, tome predajući kretanje u cijelo tijelo sve do duše, dalo je onaj osjet kojim kažemo da vidimo.« Tim se riječima doista ne kaže da se slično sličnim spoznaje, nego da vatra, iz koje kaže da je učinjeno oko, teče od oka i nailazeći na vanjski predmet, to jest na boju, postaje: »slično sraslo 15 sa sličnim«. No zato se ne spoznaje slično sličnim; ne spoznaje, naime, vatra, za koju se kaže da je zbog svjetla slična vatri ili boji, nego τὰς κινήσεις διαδιδόν μέχρι τῆς ψυχῆς, »predajući kretanje sve do duše daje onaj osjet kojim kažemo da vidimo.« Izokrenuto je, 20 dakle, i izvrnuto ono što je Aristotel suprotstavio tom mjestu.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Ex studio consimili fuerit etiam illud, quod ait *proxime in iis, quae de philosophia dicuntur, ex unius idea et prima longitudine, latitudine ac profunditate animal conflasse: atque alia simili modo.*^{xxi} Nam cum hi libri non extent et in his, qui exstant, nihil tale a Platone
 5 scriptum reperiatur, cum iam discussis locis conferendo recta ratione credi potest ac debet distortum perversumque ab Aristotele fuisse hunc quoque Platonis sensum.

Illud vero clare constat ex his, qui exstant, libris falsum esse quod subdit:⁷⁰ *Numeri namque ipsae formae et principia entium dicebantur.* Omnium enim entium principia scimus Platonem non
 10 numeros, sed *essentiam*, οὐσίαν idem, alterum, statum ac motum statuisset atque ideas et corporum elementalium triangulos, rectangulum et isoscelem numeros pro principiis eum posuisse, nullibi reperitur. Quamobrem totus hic locus prave fuit detortus.
 15

Libro De sensu capite 2. locum hunc eundem carpit:⁷¹ *Quandoquidem si ignis esset, sicuti Empedocles inquit: et in Timaeo scriptum est, et accideret visio exeunte, sicuti ex laterna lumine, cur non etiam in tenebris cerneret visio? Exstingui autem dicere in tenebris exeuntem,*
 20 *sicuti Timaeus dicit, vanum est prorsus. Quae enim exstinctio luminis*

⁷⁰ οἱ μὲν γὰρ ἀριθμοὶ τὰ εἶδη αὐτὰ καὶ {αἱ} ἀρχαὶ <τῶν ὄντων> ἐλέγοντο. [ARIST. de An. 404b.24 – 25, usp. takoder ARIST. Metaph. 1076a.30 – 31]

⁷¹ ἐπεὶ εἴ γε πῦρ ἦν, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησὶ καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραπται, καὶ συνέβαινε τὸ ὄραν ἐξιόντος ὥσπερ ἐκ λαμπτήρος τοῦ φωτός, διὰ τί οὐ καὶ ἐν τῷ σκότει ἐώρα ἂν ἡ ὄψις, τὸ δ' ἀποσβέννυσθαι φάναι ἐν τῷ σκότει ἐξιοῦσαν [ἐξιοῦσιν], ὥσπερ ὁ Τίμαιος λέγει, κενόν ἐστὶ παντελῶς. τίς γὰρ ἀπόσβεσις φωτός ἐστι; σβέννυται γὰρ ἢ ὑγρῷ, ἢ ψυχρῷ τὸ θερμὸν καὶ ξηρὸν [corr. ex ψυχρὸν], οἷον δοκεῖ τό τ' [τότε] ἐν τοῖς ἀνθρακώδεσιν [corr. ex ἀνθρακίωδεσιν] εἶναι πῦρ καὶ ἡ φλόξ, ὧν [corr. ex ἐν] τῷ φωτὶ οὐδέτερον φαίνεται ὑπάρχον. εἰ δ' ἄρα ὑπάρχει μὲν ἀλλὰ διὰ τὸ ἡρέμα λανθάνει ἡμᾶς, ἔδει μεθ' ἡμέραν γε [τε] καὶ {ἐν} τῷ ὕδατι ἀποσβέννυσθαι τὸ φῶς καὶ ἐν τοῖς πάγοις μᾶλλον [μάλιστα] γίνεσθαι σκότον, ἢ γοῦν φλόξ καὶ τὰ πεπυρωμένα [corr. ex πεπυρωμένα] σώματα πάσχει τοῦτο. νῦν δὲ οὐδὲν συμβαίνει τοιοῦτον. [ARIST. Sens.437b.11 – 23.]

^{xxi} To je citat, dodan kurziv.

Iz sličnog nastojanja bilo je i ono, što kaže: »sasvim srodno u onim knjigama koje se zovu *O filozofiji*, da je živo biće učinio iz ideje Jednoga i iz prve dužine, širine i dubine i drugo na sličan način.«²⁷ Budući da te knjige nisu sačuvane, a u onima koje su sačuvane ne otkriva se da je Platon nešto takvo napisao, uspoređujući s već raspravljenim mjestima, s dobrim se razlogom može i treba vjerovati da je i taj Platonov smisao bio od Aristotela iskrivljen i izokrenut. 5

Jasno je iz sačuvanih knjiga da je netočno ono što dodaje: »Za brojeve su govorili da su same forme i počela stvari.« Znamo, naime, da je Platon utvrdio da počela svih bića nisu brojevi, nego bit, οὐσία – isto, drugo, mirovanje i kretanje – i ideje, a <počela> elementarnih tijela: trokuti, pravokutni i istokračni; nigdje se ne otkriva da je on brojeve postavio kao počela. Stoga je cijelo to mjesto bilo neistinito iskrivljeno. 10 15

U knjizi *O osjetilu*, u 2. poglavlju isto to mjesto čerupa: »Jer doista ako bi <vid> bila vatra, kako kaže Empedoklo i kako je pisano u *Timeju* a gledanje bi se događalo kao kad svjetlost izlazi iz svjetiljke, zašto gledanje ne bi zamjećivalo i u tami? Sasvim je uzaludno reći da se svjetlost koja izlazi gasi u mraku, kako kaže 20

²⁷ To je citat – nema grčkog, dodan kurziv, usp. ARIST. de An. 404b.18 – 21 ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας λεγομένοις διωρίσθη, αὐτὸ μὲν τὸ ζῶον ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ἑνὸς ιδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάρους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως·

est? Exstinguitur enim vel in humido vel frigido calidum et siccum, qualis videtur in anthracibus ignis et flamma, quorum neutrum lumini videtur inesse. Si ergo inest quidem, sed quia quiete latet nos, oportebat interdum et aqua extinguere lumen et in frigoribus magnis maxime fieri tenebras, flamma ergo et ignita corpora patiuntur hoc, nunc autem nihil accidit tale.

Obiectio communis est contra Empedoclem et Platonem. Uterque dixerat visionem fieri igne, id est lumine ex oculis exeunte: lumine, cum aere tamquam *cognato*, συγγενεῖ commixto^{xxii}, visionem fieri. Empedocles uti ex carminibus mox ibi ab eo allatis laternae exemplum adduxerat uterque asseverat in tenebris oculos non cernere, causam attulerat Plato his verbis:⁷² *Abeunte vero in noctem cognato igne desecatur: ad dissimile enim exiens et alteratur ipsum et extinguitur, connatum non est vicino aeri factum, utpote ignem non habenti.*

An visio per radiorum emissionem ex oculis aut per specierum intromissionem in oculos fiat, magna quaestio est magnis multisque ingeniorum viribus utrimque a Peripateticis Platonicisque hisque faventibus medicis atque perspectivis diu agitata. Quam etiamsi ex hoc loco nata sit, non est tamen in praesentia animus discutere, quia nihil ad rem propositam pertineat.

Sed obiectionem ab Aristotele factam discutiamus. Negat ignem istum visivum, id est lumen tenebris extinguere, ignem enim, qui calidus et siccus sit, non nisi contrariis humido ac frigido extinguere. Contra metaphoram pugnare Aristoteles videtur: quando lumen ignis talis non sit, qualis is, qui calidus et siccus est.

Sane Timaeus Locrus libello De mundi anima tres ignis species facit: anthraca, flamma, lumen, eas Theophrastus quoque libro De igne amplectitur. Hippocrates libro primo De diaeta ca-

⁷² ἀπελθόντος δ' εἰς νύκτα τοῦ συγγενεῶς πυρὸς ἀποτέμνεται. πρὸς γὰρ ἀνόμοιον [corr. ex ὁμοιον] ἐξίον ἀλλοιοῦται τε αὐτὸ καὶ κατασβέννυται, συμφυὲς οὐκ ἔστι [οὐκ ἔστι] τῷ πλησίον ἀέρι γιγνόμενον, ἅτε πῦρ οὐκ ἔχοντι. [PLATO, Ti.45.d.3 – 6]

^{xxii} Corr. ex commixto

Timej. Koje je to gašenje svjetla? Gasi se naime ili u vlažnom ili u hladnom ono toplo i suho, kakva se čini da je u ugljenima vatra i plamen, a čini se da nijedno od toga ne pripada svjetlu. Pa ako to i pripada <svjetlu> ali, jer nam je nepoznato zbog mirovanja, trebalo je da se po danu svjetlo gasi u vodi i da u velikim hladno- 5
ćama ponajviše nastane mrak. Plamen, dakle, i vatrena tijela to trpe, a sada <sa svjetlom> ne događa se ništa takvog.«

To je zajednička primjedba protiv Empedokla i Platona. Jedan i drugi je rekao da gledanje nastaje zbog vatre, tj. zbog svjetla koje izlazi iz očiju; da zbog svjetla pomiješanog sa zrakom, koji 10
mu je συγγενής, *srodan* nastaje gledanje. Empedoklo je, kako <se vidi> iz pjesama koje je on <Aristotel> malo prije tamo naveo, dao primjer svjetiljke, a jedan i drugi tvrdi da oči ne zamjećuju u tami. Uzrok je naveo Platon ovim riječima: »Kad odlazi u noć, biva odsječeno od srodne vatre; izlazeći, naime, k nesličnom i 15
samo se mijenja i gasi, ne postaje srodno susjednom zraku, jer <on> nema vatre.«

Veliko je pitanje, o kojem su dugo raspravljale velike i mnoge sile umova, jedni i drugi, peripatetičari i platoničari i liječnici koji uz njih pristaju i oni koji se bave perspektivom, da li vid nastaje 20
izlaženjem zrâkâ iz očiju ili zbog ulaska vrsta u oči. Tu kvestiju, premda je nastala na temelju tog mjesta, ipak nemam volje sada raspraviti, jer se ništa ne odnosi na predloženu temu.

No raspravimo primjedbu koju je dao Aristotel. Niječe da se ona vatra kojom se vidi, to jest svjetlo, gasi u tami; da se vatra, 25
naime, koja je vruća i suha, gasi samo onim kontrarnim i vlažnim i hladnim. Čini se da se Aristotel bori protiv metafore, kad svjetlo vatre nije takvo, kakva je ona <vatra> koja je topla i suha.

Timej Lokranin u knjižici *O duši svijeta* razlikuje tri vrste vatre: ugljen, plamen, svjetlo. Njih također i Teofrast prihvaća u 30
knjizi *O vatri*. Hipokrat u 1. knjizi *O dijeti* sve toplo naziva va-

lidum omne ignem appellat, non aliter ipsemet Aristoteles libro De respiratione capite 8. calorem naturalem πῦρ, *ignem* vocat de nutritione loquens:⁷³ *igne conficiuntur omnia et*⁷⁴ *hanc autem sine naturali igne*. Plato [347] Timaeum in Timaeo secutus, quid mirum si lumen ignem appellaverit? At extinctio a frigido et humido facta, huic tertio igni non competit, etiam si lumen calidum sit natura.

Quid ergo hic tam operosa obiurgatio operatur? Plato verbo ἀποτέμνεται, *abscinditur, praeciditur*, usus est metaphora nimirum, quia proprium non est positum, metaphora etiam secunda κατασβέννυται, *extinguitur*, analogia, qua lumen ignem vocaverat. Extinguitur autem hic etiam ignis suo contrario, contrarium eius sunt tenebrae a quibus praeciditur, non exit: quia non est συμφυὲς τῷ πλησίον ἀέρι *connatum vicino aeri, ἅτε πῦρ οὐκ ἔχοντι*^{xxiii} *ut pote ignem non habenti ignem*, id est lumen. Simile enim exit ad simile. Hoc ex principiis ductum est, quando oculos igne constare docuerat:⁷⁵ *est vero secundum illius principia rationale ita*, uti 6. Sapientiae ipse de quibusdam dixit. Ridicula ergo est Aristotelis obiectio haec, tum quo ad metaphoram, tum quo ad rem quoque ipsam.

Libro de respiratione capite 5. alia est reprehensio:⁷⁶ *Ea vero, quae in Timaeo scripta est obtrusio, de aliis animalibus nihil determinavit, quem ad modum ipsis calidi fiat conservatio. Utrum eadem vel aliam aliquam ob causam.*

⁷³ πῦρ γὰρ ἐργάζεται πάντα. [ARIST. Resp. 474a.28]

⁷⁴ ταύτην δ' ἄνευ τοῦ φυσικοῦ πῦρός. [ARIST. Resp. 474b.12]

⁷⁵ ἔστι δὲ κατὰ μὲν τὰς ἐκείνων ἀρχὰς εὐλογον καὶ οὕτως. [ARIST. Metaph.1081a.37]

⁷⁶ ἢ δὲ ἐν τῷ Τιμαίῳ γεγραμμένη περίωσις περὶ τε τῶν ἄλλων ζώων οὐδὲν διώρικε τίνα {cor ex τινὰ} τρόπον αὐτοῖς ἢ τοῦ θερμοῦ γίνεται σωτηρία, πότερον τὸν αὐτὸν, ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν. [ARIST. Resp. 472b.6 – 8]

^{xxiii} Usp. PLATO, Ti. 45.d.6.

trom, ne drugačije, nego što i sam Aristotel u knjizi *O disanju*, u 8. poglavlju prirodnu toplinu zove πῦρ, *vatrom*; govoreći o hranjenju: »vatrom se sve dovršava«; a »<nemoguće je da> ona <bude> bez tjelesne vatre«. Zar je čudno da je Platon, [347] slijedeći Timeja u *Timeju*, svjetlo nazvao vatrom? A gašenje, koje nastaje od hladnog i vlažnog, toj trećoj vatri ne pripada, premda je svjetlo po naravi toplo. 5

Što, dakle, čini ta tako mukotrpan pokuda? Platon se riječju ἀποτέμνεται, *odvaja se, odsijeca se*, poslužio bez sumnje kao metaforom, jer nije stvorena prava riječ; metafora je i sljedeća analogija: κατασβέννυται, *gasi se*, kojom je svjetlo nazvao vatrom. Gasi se također i ta vatra sa svojim kontrarnim, a njoj kontrarno je mrak od kojeg biva prigušena, ali ne odlazi; jer nije συμφύεσ πλησίον ἀέρι²⁸, *srodna susjednom zraku, kao onome koji nema vatre, ἅτε πῦρ οὐκ ἔχοντι* – vatre, tj. svjetla. Slično, naime, izlazi k sličnom. To je izvedeno iz počela kad je poučavao da se oči sastoje iz vatre. »Tako je pak prema njegovim počelima u skladu s razumom«, kako je sam u 6. knjizi *Mudrosti*²⁹ o nekim <stvarima> rekao. Smiješna je, dakle, ta Aristotelova primjedba, kako s obzirom na metaforu, tako i s obzirom na samu stvar. 10 15 20

U knjizi *O disanju*, u 5. poglavlju stoji drugo pobijanje: »Ono pak istiskivanje koje je opisano u *Timeju*, o ostalim životinjama nije ništa odredilo: na koji način one čuvaju toplinu, da li iz istog ili nekog drugog razloga.«

²⁸ Usp. PLATO, Ti. 45.d.5 – 6: συμφύεσ οὐκέτι τῷ πλησίον ἀέρι γιγνώμενον.

²⁹ Usp. ARIST. Metaph. 1881a37.

Multis sane verbis est haec a Platone explicata de respiratio-
 ne sententia:⁷⁷ *Omne animal ipsius prorsus circa sanguinem et venas*
*caliditatem habet, veluti in ipso fontem quendam inexistentem ignis.*⁷⁸
Duo autem cum sint exitus, altero per corpus extra, altero per os et
 5 *nares. Paulo vero antea dixerat:*⁷⁹ *Et omne hoc, aliud quidem in con-*
vexa confluere molliter utpote aerem existentem fecit, alias quidem re-
fluere per convexa, <rete>^{xxiv} utpote corpore existente raro, inde intra
per ipsum et rursus extra, radios vero intra ignem succedentes sequi
 10 *ad utramque parte gradiente aere. Dein:*⁸⁰ *Quoniam vacuum nihil est,*
in quod latorum possit ingredi quid, et spiritus feratur a nobis extra,
id quod post hoc cuique clarum, quod non in vacuum sed vicinum ex
*sede pellit.*⁸¹ *Impulsum vero expellit vicinum semper et propter hanc*
necessitatem omne expulsum in sedem, unde exit, spiritus intrans illuc
 15 *et replens ipsam consequitur spiritum, et hoc simul omne veluti*
rota^{xxv} circumacta fit, quoniam vacuum nihil sit. Tandem concludens

⁷⁷ πᾶν ζῶον αὐτοῦ τάντος [πάντως] περι τὸ αἷμα καὶ τὰς φλέβας θερμοτάτα [θερμότητα] ἔχει, οἷον ἐν αὐτῷ πηγὴν τινὰ ἐνοῦσαν πυρός. [PLATO, Ti. 79.d.1 – 2]

⁷⁸ δυοῖν δὲ τοῖν διεξόδοιν οὔσαιν [corr. ex οὔσαιν], τῆς μὲν κατὰ τὸ σῶμα ἔξω, τῆς δ' αὖ κατὰ τὸ στόμα καὶ τὰς ῥίνας [ρίνας]. [PLATO, Ti. 79.d.6 – e.1]

⁷⁹ καὶ πᾶν δὴ τοῦτο τοτὲ [τότε] μὲν εἰς τὰ ἐγκύρτια συρῶρεῖν μαλακῶς, ἄτε ἀέρα ὄντα, ἐποίησεν, τοτὲ [τότε] δ' ἀναρῶρεῖν μὲν τὰ ἐγκύρτια, τὸ [τότε] δὲ πλέγμα, ὡς ὄντος τοῦ σώματος μανοῦ, δύεσθαι εἴσω δι' αὐτοῦ καὶ πάλιν ἔξω. τὰς δ' ἐντὸς τοῦ πυρός ἀκτίνας διαδεδεμένας ἀκολουθεῖν ἐφ' ἑκάτερα ἰόντος τοῦ ἀέρος. [PLATO, Ti. 78.d.2 – 7]

⁸⁰ ἐπειδὴ κενὸν οὐδὲν ἐστὶν εἰς ὃ τῶν φερομένων δύναται ἂν εἰσελθεῖν τι, τὸ δὲ [τε] πνεῦμα φέρεται παρ' ἡμῶν [corr. ex ὑμῶν] ἔξω, τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη παντὶ δῆλον ὡς οὐκ εἰς κενόν, ἀλλὰ τὸ πλησίον ἐκ τῆς ἔδρας ὠθεῖ. [PLATO, Ti. 79.b.1 – 4]

⁸¹ τὸ δ' ὠθούμενον ἐξελαύνει τὸ πλησίον αἰεὶ καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἀνάγκην πᾶν περιελαυνόμενον εἰς τὴν ἔδραν ὅθεν ἐξῆλθεν τὸ πνεῦμα, εἰσιὼν ἐκεῖσε καὶ ἀναπληροῦν αὐτὴν ξυνέπεται τῷ πνεύματι, καὶ τοῦτο ἅμα πᾶν οἷον τροχοῦ περιελαυνόμενου γίνεται διὰ τὸ κενὸν μηδὲν εἶναι. [PLATO, Ti. 79.b.4 – c.1]

^{xxiv} Petrić nije preveo riječ πλέγμα

^{xxv} Corr. ex tota

Platon je uistinu mnogim riječima objasnio ovu misao o disanju: »Svaka životinja oko svoje krvi i vena posjeduje toplinu, kao da u sebi ima neki unutarnji izvor vatre«; »Budući da postoje dva izlaza, jedan kroz tijelo prema van, a drugi kroz usta i nosnice.«; malo prije je rekao: »i sve to drugo doista je učinio da sad nježno utječe u lijevak, naime, kao zrak, a sad da istječe iz lijevka, kao da je <mreža>³⁰ tijelo rijetko, unutra kroz njega i opet van; a da pripadajuće zrake u vatri slijede, dok zrak struji na obje strane.« Zatim: »Jer ništa nije prazno u što bi moglo ući nešto od onoga što je nošeno, a dah biva nošen iz nas van; ono što poslije slijedi svakome je jasno, da ne ide u prazno, nego da gura iz sjedišta ono susjedno.« »Gurnuto pak tjera uvijek ono susjedno i zbog te nužnosti sve izgurano ulazi na sjedište onamo, odakle je dah izašao, i ispunjava ga te slijedi za dahom; i to biva sve istovremeno kao što se okreće kotač, jer ne postoji ništa prazno.« Napokon za-

³⁰ Petrić nije preveo riječ *πλέγμα*. Usp. Ficinov prijevod tog mjesta: »Idque omne alias in convexa incurvaque confluere molliter quasi aer illic sit effecit, alias autem convexa incurvaque ipsa refluere. Rete vero quoniam rarum sit corpus penetrare per ipsum rursusque emergere. Radios autem ignis interiores successione continua subsequi in utramque partem aere transeunte. Prevedeno prema Ficinovoju sugestiji – rete.« Usp. Plato, *Translatatus et commentatus per Marsilem Ficinum*, Venezia 1491. str. 260v. – 261r.

infert:⁸² *Eadem vero patiens et eadem retribuens semper circulo, ita concussum, hinc et hinc effectum ab utrisque respirationem et expirationem fieri praebet.*

Nonne modum respirationis in his docuit Plato clare et aperte, etiamsi metaphoris aliquot sit usus? Et modum, quo serventur animalium calor et non pedestrium solum, sed omnium animalium, id enim significat cum dicit: τὸ θνητὸν ζῶον, πᾶσι τοῖς ζώοις, πᾶν ζῶον, *mortale animal, omne animal, omnibus animalibus.* Quare ridiculum est cum Aristoteles subiicit:⁸³ *Si enim solis respiratio inest pedestribus, dicenda causa est cur solis? Si vero etiam aliis, modus autem alius, de hoc quoque determinandum, quomodo possint respirare omnia.* Non enim de solis pedestribus Plato locutus est, sed de animalibus omnibus.

Quod autem subdit πλασματώδης ὁ τρόπος τῆς αἰτίας^{xxvi}, *fictivus modus causae, quia scilicet:*⁸⁴ *Accidit ita putantibus prius inspirationem fieri quam expirationem.* Id autem absurdum esse, quia τελευτῶντες δὲ ἐκπνέουσιν^{xxvii} *morientes expirant, ὡστ' ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐκπνοῆς*^{xxviii} *Itaque necesse est esse a principio expirationem.* Nulla autem necessitas cogit facta respiratione iuxta Platonis modum inspirationem priorem fieri expiratione. Imo potius contrarium [348] necesse est evenire. Nam cum ignis sedes plena sit, nullam rem admittit: at loco per expirationem facto alius ingreditur aer eumque replet, quod et ipse

⁸² τὸ δὲ τὰ αὐτὰ πάσχον καὶ τὰ αὐτὰ ἀνταποδιδὸν αἰεὶ, κύκλον οὕτω σαλευόμενον, ἔνθα καὶ ἔνθα ἀπειργασμένον ὑπ' ἀμφοτέρων τὴν ἀναπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν γίνεσθαι παρέχεται. [PLATO, Ti. 79.e.7 – 9]

⁸³ εἰ μὲν μόνοις [μόνον] τὸ τῆς ἀναπνοῆς ὑπάρχει τοῖς πεζοῖς, λεκτέον τὴν αἰτίαν τοῦ μόνοις. εἰ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὁ δὲ τρόπος ἄλλος, καὶ περὶ τούτου διοριστέον [corr. ex διοριστέον], εἴπερ δυνατὸν ἀναπνεῖν πᾶσιν. [ARIST. Resp. 472b.9 – 12]

⁸⁴ συμβαίνει {δὲ} τοῖς οὕτως οἰομένοις πρότερον τὴν ἐκπνοὴν [εἰσπνοὴν] γίνεσθαι τῆς εἰσπνοῆς [ἐκπνοῆς]. ARIST. Resp. 472b.20 – 21

^{xxvi} ARIST. Resp.472b.12.

^{xxvii} ARIST. Resp. 472b.23.

^{xxviii} ὡστε ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀρχὴν /Petrić - ἐκπνοὴν - iskrivljuje citat/ εἰσπνοὴν. [ARIST. Resp. 472b.23 – 24]

ključujući dodaje: »A isto trpeći i isto uzvraćajući uvijek u krugu, tako snažno pomicano ovamo i onamo, učinjeno i po jednom i drugom, omogućuje da nastane udisanje i izdisanje.«

Nije li Platon time jasno i otvoreno učio o načinu disanja, iako se poslužio nekim metaforama, kao i o načinu na koji bi se sačuvala toplina životinja i to ne samo onih koje imaju noge, nego svih životinja. To, naime, naznačuje kad kaže: τὸ θνητὸν ζῶον, πᾶσι τοῖς ζῴοις, πᾶν ζῶον, *smrtna životinja, svim životinjama, svaka životinja*. Stoga je smiješno kad Aristotel podmeće: »Ako disanje pripada samo onima s nogama, treba reći razlog, zašto samo njima? Ako <pripada> također i drugima treba odrediti drugi način također o tome, na koji način mogu disati sve životinje.« Nije Platon govorio samo o životinjama s nogama, nego o svima.

A ono što dodaje: πλασματώδης ὁ τρόπος τῆς αἰτίας, »prividan način uzroka«, jer: »događa se, naime, tako onima koji misle da je prije udisaj, nego izdisaj.« A to da je besmisleno, jer τελευτῶντες δὲ ἐκπνεύουσιν³¹, »oni koji umiru izdišu«; ὥστ' ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀρχὴν εἰσπνοίην³² »stoga da je nužno da početak bude udisaj³³«. No nijedna nužnost ne sili, ako je disanje pretpostavljeno na Platonov način, da je udisanje prije od izdisanja. Čak je prije [348] nužno, da se događa suprotno. Naime kad je sjedište puno vatre, ne pripušta nikakvu stvar, a kad se izdisanjem oslobodi mjesto, ulazi drugi zrak i ispunjava ga što i

³¹ Usp. ARIST. Resp. 472b.23.

³² Corr. ex ἐκπνοίην

³³ Corr. ex izdisaj

ait: καὶ ἀναπληροῦν αὐτήν⁸⁵, *et replens ipsam*. Et incipit sane ab expiratione:⁸⁶ *Rursus respirationis inspiciamus passionem, quibus utens causis talis facta est, qualis nunc est. In hunc modum ergo. Quoniam vacuum nullum est, in quod latorum possit ingredi quippiam, spiritus fertur a nobis extra*. Nam et haec et quae sequuntur clare indicant necesse esse prius expirationem, postea inspirationem fieri, nam etiam rursus:⁸⁷ *Quare ex pectore et pulmone extra exiens spiritus, rursus ab aere, qui circa corpus est, intra per raras carnes intrante et compulso fit plenum*. Et iterum:⁸⁸ *Rursus expulsus aer et per os extra exiens, intra respirationem compellit*. Prior ergo ex Platonis sententia exspiratio inspiratione. Falsa ergo et ridicula Aristotelis obiectio fuit.

Illud autem quod addit:⁸⁹ *Praeterea cuius gratia haec insunt animalibus (dico autem inspirare et respirare) nihil dixerunt, qui hoc modo dicunt*. Falsum ut superiora omnia est. Haec enim Platonis verba sunt:⁹⁰ *Omne autem hoc opus et passio haec nostro corpori facta est, humectato et refrigerato, ut nutriatur et vivat*. Quae sane verba causam dicunt inspirationis atque expirationis clare.

Quod vero Aristoteles amplius obiicit:⁹¹ *Praeterea absurdum caloris exitum per os et rursus ingressum non latere nos*. Ridiculum

⁸⁵ καὶ ἀναπληροῦν αὐτήν, [PLATO, Ti.79.b.6 – 7]

⁸⁶ πάλιν [δὲ] τὸ τῆς ἀναπνοῆς ἴδωμεν πάθος, αἷς χρώμενον αἰτίας τοιοῦτον γέγονεν οἷόνπερ τὰ νῦν ἐστίν. ὧδ' οὖν ἐπειδὴ κενὸν οὐδὲν ἐστίν εἰς ὃ τῶν φερομένων δύναται ἂν εἰσελθεῖν τι, τὸ δὲ [τότε] πνεῦμα φέρεται παρ' ἡμῶν ἔξω. [PLATO, Ti. 79.a.5 – b.2]

⁸⁷ διὸ δὴ {τὸ} τῶν στηθῶν καὶ τὸ τοῦ πνεύμονος ἔξω μεθὲν τὸ πνεῦμα πάλιν ὑπὸ τοῦ περὶ τὸ σῶμα ἀέρος, εἰσω διὰ μανῶν τῶν σαρκῶν δυομένου καὶ περιελαυνομένου, γίνεται πλήρες. [PLATO, Ti. 79.c.2 – 4]

⁸⁸ αὐθις δὲ ἀποτρεπόμενος ὁ ἀήρ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἔξω ἰών [corr. ex ἰόν] εἰσω τὴν ἀναπνοὴν περιωθεῖ. [PLATO, Ti. 79.c.5 – 6]

⁸⁹ ἔτι δὲ {τὸ} τίνας [τινός] ἔνεκα ταῦτα ὑπάρχει τοῖς ζώοις (λέγω δὲ τὸ <τε> ἀναπνεῖν καὶ τὸ ἐκπνεῖν) οὐδὲν εἰρήκασιν, οἱ τοῦτον τὸν τρόπον λέγοντες. [ARIST. Resp. 472b.24 – 26]

⁹⁰ πᾶν δὲ δὴ τὸ τ' ἔργον καὶ τὸ πάθος τοῦτο ἡμῶν τῷ σώματι γέγονεν ἀρδομένῳ καὶ ἀναψυχομένῳ τρέφεσθαι καὶ ζῆν. [PLATO, Ti. 78.e.3 – 5]

⁹¹ ἔτι δ' ἄτοπον τὸ τὴν μὲν τοῦ θερμοῦ διὰ τοῦ στόματος ἔξοδον καὶ πάλιν εἰσοδον μὴ λαθάνειν ἡμᾶς. [ARIST. Resp. 472b.29 – 31]

sam kaže: καὶ ἀναπληροῦν αὐτήν, »i ispunjavajući ga«. I počine uistinu od izdisanja. »Opet razmotrimo trpnju disanja, koje je uzroke rabeći postala takva, kakva je sada. Na taj način: budući da ne postoji ništa prazno u što bi moglo ući nešto od onoga što biva nošeno, dah ide iz nas prema van.« Naime i to i ono što slijedi jasno pokazuje da je nužno da prvo nastane izdisanje, a poslije udisanje. Ponovo <kaže>: »Zbog toga što zrak koji izlazi iz prsiju i pluća i koji opet ulazi, zbog zraka koji je oko tijela, kroz rijetko meso i koji je stiješnjen, biva punina«. I drugi put: »Opet istisnut zrak kroz usta izlazi van i prema unutra tjera disanje.« Prethodi, dakle, po Platonovoj misli, izdisanje udisanju. Kriva je bila, dakle, i smiješna Aristotelova primjedba.

A ono što dodaje: »Osim toga zbog čega to pripada životinjama (kažem udisanje i disanje) o tome ništa nisu rekli oni koji su na taj način govorili.« Netočno je to kao i sve prije rečeno. To su, naime, Platonove riječi: »Sve to djelovanje i ta trpnja učinjena je našem tijelu, ovlaženom i ohlađenom, da bi se hranilo i da živi.« Te riječi jasno izriču uzrok udisanja i izdisanja.

Aristotel uistinu dalje prigovara: »Osim toga besmisleno je da nam nije skriven izlazak topline kroz usta i ponovni ulazak«,

autem est, quia Plato nihil prorsus tota ea tractatione de hac latentia aut dixit aut etiam innuit.

Subdit Aristoteles:⁹² *Absurdum vero etiam calidi respirationem ingressum esse, apparet enim contrarium. At Plato contrarium dixerat.*⁹³ *Impulsum vero in ignem incidens, calescit, exiens vero refrigescit.* Nam quod ingreditur, cum in caloris sedem incidat, incalescit nimirum, et quod exit, cum ab aere frigidior excipiatur, refrigeratur, cui dubium? Idem sentit Aristoteles. Sed cum eadem sit Platonis sententia, cur carpitur?

10 Capite 6. subnectit in haec verba:⁹⁴ *Sed enim neque nutritionis causa putandum fieri^{xxix}, tamquam nutriatur spiritu interni ignis.* Videtur ex continuatione illa contra Platonem directus sermo. Sed nihil tale scripsit. Plato dixit sane in eam sententiam, quam
8. capite proximo Aristoteles explicat, at horum nihil. Quare si
15 adversus Platonem vibratus est hic sermo, falso id factum est, si non contra ipsum, nihil eorum est necesse nos huc afferre.

Atque hactenus omnia, quaecumque nominatim ex Timaeo loca sunt ab Aristotele reprehensa, falso ac maligne et contra apertam Platonis sententiam fuisse reprehensa ostendimus.

20 Locum alterum in Phaedone, 2. Meteoro capite 2. carpit:⁹⁵ *Quod vero in Phaedone est scriptum de fluminibus et mari, impossibile est.* Sed haec cavillatio futilis ac puerilis est. Fabula enim ea est non solum de mari fluminibusque in Tartaro, sed etiam de terra, de inferno poenisque inferorum, ipseque met Plato fabulam eam

⁹² ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τοῦ θερμοῦ τὴν ἀναπνοὴν εἰσοδὸν εἶναι φαίνεται γὰρ τούναντίον. [ARIST. Resp. 472b.33 – 34]

⁹³ τὸ δὲ περιοσθὲν εἰς τὸ πῦρ ἐμπίπτων [ἐμπίπτων] θερμαίνεται, τὸ δ' ἐξιοὺν ψύχεται. [PLATO, Ti. 79.e.2 -3]

⁹⁴ ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τροφῆς γε χάριν ὑποληπτέον γίνεσθαι {τὴν ἀναπνοήν}, ὡς τρεφομένου τῷ πνεύματι τοῦ ἐντὸς πυρός. [ARIST. Resp. 473a.3 – 4]

⁹⁵ τὸ δ' ἐν τῷ Φαίδωνι γεγραμμένον περὶ τε τῶν ποταμῶν καὶ τῆς θαλάττης ἀδύνατόν ἐστιν. [ARIST. Mete. 355b.32 – 34]

^{xxix} U grčkom citatu nedostaje riječ τὴν ἀναπνοήν, a nije ni prevedena.

isto je tako smiješno, jer Platon u cijeloj toj raspravi uopće ništa nije niti rekao niti nagovijestio o toj skrivenosti.

Aristotel dodaje: »Besmisleno je također da je disanje ulazak topline, pokazuje se, naime, suprotno.« No Platon je i rekao suprotno: »Gurnut uistinu u vatru grije se, a hladi se izlazeći.« Naime, ono što ulazi, budući da pada na sjedište vatre, bez sumnje se grije, a ono što izlazi, budući da ga hladniji zrak izvlači, hladi se – kome je to dvojbena? Isto misli Aristotel; no, premda je istog mišljenja kao i Platon, zašto ga čerupa? 5

U 6. poglavlju dodaje ovim riječima: »No ne treba držati da to nastaje zbog hranjenja, kao da se hrani dahom unutrašnje vatre.« Iz onog nastavka čini se da je govor usmjeren protiv Platona. Ali ništa takvog nije napisao. Platon je doista rekao o toj misli, koju Aristotel tumači u najbližem 8. poglavlju, ali o ovome ništa. Stoga, ako je protiv Platona zavitan taj govor, to je učinjeno pogrešno, a ako nije protiv njega, ništa od toga nije nužno da mi ovdje iznesemo. 10 15

Za sva mjesta koja je Aristotel do sada poimence pobijao iz *Timeja* – pokazali smo da su bila pobijana krivo i zlonamjerno i protiv jasne Platonove misli. 20

Drugo mjesto iz *Fedona* čerupa u 2. knjizi *Meteorologije*, u 2. poglavlju: »Što je uistinu u *Fedonu* napisano o rijekama i moru, nemoguće je.« No taj sofizam je bezvrijedan i djetinjast. Ono je, naime, mit, ne samo o moru i rijekama u Tartaru, nego također o zemlji, o podzemlju, o kaznama umrlih i sam ga je Platon ime- 25

nominat initio fere eius:⁹⁶ *Si enim oportet etiam fabulam narrare pulchram et dignam auditu.* In fine quoque:⁹⁷ *Ideo sane ego quoque iam dudum extendo fabulam.*

Nec vero huius fabulae initio aut fine adiecit, quod in Gorgia addidit λόγον, *sermonem*, ut indicaret non solum fabulam esse, sed etiam pro sermone vero habendam. Sic enim scripsit:⁹⁸ *Audi sane, aiunt, valde pulchrum sermonem, quem tu quidem putabis fabulam, ut ego existimo, ego autem sermonem. Ut verum enim tibi dicam, quae dicturus sum.* Ita in Protagora quoque:⁹⁹ *Hac de [349] re, o Socrates, non iam fabulam tibi dicam, sed sermonem.*

Platonis docendi mos [in margine]

Qua sermonis adiectione has a simplici fabula distinxit, qualem eam Olympiodorus in eius loci expositione agnoscit. Aitque Platonem, quando mentem legentium movere vellet aut rationem, rationibus validis usum esse, quando autem δόξαν, *opinionem*, exemplis veris, quando phantasiam fabulis, tum hoc Phaedone, tum in Symposio et Protagora et Gorgia. Cum ergo haec in Phaedone^{xxx} de mari fluviisque Platonis aperta ac duplicata confessione fabula sit, puerilis ac prorsus Aristotele tam gravi philosopho indigna reprehensio est. Atque hi sunt omnes in naturali philosophia Aristotelis in Platonem et mendaces et falsi et fuitiles cavilli.

FINIS.

⁹⁶ εἰ γὰρ δὴ [δεῖ] καὶ μῦθον λέγειν καλόν, ἄξιον ἀκοῦσαι. [Usp. PLATO, Phd. 110.b.1]

⁹⁷ διὸ δὴ ἔγωγε καὶ πάλαι μηκύνω τὸν μῦθον. [PLATO, Phd. 114.d.7]

⁹⁸ ἄκουε δὴ, φασί, μάλα καλοῦ λόγου, ὃν σὺ μὲν ἠγήρησθαι μῦθον, ὡς ἐγὼ οἶμαι, ἐγὼ δὲ λόγον. ὡς ἀληθῆ γὰρ ὄντα σοὶ λέξω ἃ μέλλω λέγειν. [PLATO, Grg. 523.a.1 – 3]

⁹⁹ τούτου δὴ πέρι, ὦ Σώκρατες, οὐκέτι μῦθον σοὶ ἐρῶ, ἀλλὰ λόγον. [PLATO, Prt. 324.d.6 – 7]

^{xxx} Corr. ex Phaedone

novao mitom gotovo na njegovu početku: »Ako, naime, treba pripovijedati mit, lijep i dostojan da ga se čuje.« A također i na kraju: »Stoga ja uistinu već dugo razvijam mit.«

Niti na početku tog mita niti na kraju, nije stavio ono što je u *Gorgiji* dodao: λόγος, logično obrazloženje, da bi naznačio ne samo da je to mit, nego također da ga treba držati obrazloženjem. Tako je, naime, napisao: »Čuj, kažu, vrlo lijep govor za koji ćeš ti misliti da je mit, kako mislim, a ja ga držim obrazloženjem. Naime da ti kažem istinito što sam kanio reći.« Tako i u *Protagori*: »O toj stvari, [349] Sokrate, ne ću ti više pričati mit nego obrazloženje.«

Platonov način poučavanja [in margine]

Tim dodatkom: *obrazloženje* razlikovao ih je od jednostavnog mita. Tako ga je shvatio Olimpiodor u tumačenju njegova <Platonova> mjesta. Kaže da se Platon, kad hoće uzbuditi um ili razum onih koji čitaju, poslužio čvrstim razlozima, kad pak <hoće uzbuditi> δόξαν, mnijenje – istinitim primjerima; kada maštu – mitovima³⁴ – jedanput u *Fedonu*, drugi put u *Simpoziju* i *Protagori* i *Gorgiji*. Budući da je to, dakle, u *Fedonu* o moru i rijekama, po Platonovu otvorenom i ponovljenom priznanju, mit, djetinjasto je pobijanje i sasvim nedostojno Aristotela, tako ozbiljnog filozofa. A to su svi u Aristotelovoj prirodnoj filozofiji i lažljivi i netočni i nepouzđani sofizmi protiv Platona.

KRAJ

³⁴ Usp. OLYMP. in Grg. 46.6.23 – 28 καί φησιν ὁ Πλάτων ὅτι εἰ βούλει κατὰ νοῦν ἐνεργῆσαι, ἔχεις ἀποδείξεις ἀδαμαντίνους δεσμοῖς θηραθείσας, εἰ δὲ κατὰ δόξαν, ἔχεις ἐνδόξων προσώπων μαρτυρίας, εἰ δὲ κατὰ φαντασίαν, ἔχεις μύθους ἐγείροντας ταύτην, ὥστε ἐκ πάντων ἔχεις τὸ συμφέρον.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI III LIBER VII

Solutio eorum, quae Aristoteles
in activa philosophia Platoni obiecit

5

Hactenus non sine magno labore ac pene nausea prosecuti sumus ea, quae Aristoteles tum in divinis, tum in naturae rebus Platoni obiecit perperam. Modo est propositum persequi ea, quae in politica philosophia a praeceptore tradita discipulus reprehendit, perpendereque quanta vi rationeque in ea sit invectus.

10

Itaque 1. Politicoⁱ, capite ultimo scripsit in hunc modum:¹ *neque eadem temperantia mulieris et viri nec fortitudo nec iustitia, sicuti putavit Socrates. Sed haec principalis fortitudo, illa ministra. Similiter habet etiam de aliis.* Id autem visum est Socrati 5. Rei publicae hac scilicet ratione:² *Fatemini oportere unumquemque natura, unum quid suum agere.* Et:³ *aliam naturam, aliud oportere curare.* Ex his intulit virum et mulierem eiusdem, non alterius esse naturae nullaque alia in re inter se differre, quam quod vir premat, femina pariat. Ergo eadem natura cum sint, eadem doceri debent. Neque vero non vera est minor propositio, cum sexu tantum mas et foemina differant, non specie, non corporis forma, non anima, non ani-

20

¹ καὶ οὐχ ἡ αὐτὴ σωφροσύνη γυναικὸς καὶ ἀνδρός, οὐδ' ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνη, καθάπερ ᾤετο Σωκράτης, ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχικὴ ἀνδρεία, ἡ δ' ὑπηρετικὴ [corr. ex ὑπερατικῆ], ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἄλλας. [ARIST. Pol. 1260a.21 – 24]

² ὡμολογεῖτε δεῖν κατὰ φύσιν ἕκαστον ἓνα ἐν τῷ αὐτοῦ [ᾧ αὐτοῦ] πράττειν. [PLATO, R. 453.b.4 – 5]

³ ἄλλην φύσιν ἄλλο δεῖν ἐπιτηδεύειν. [corr. ex ἐπιτηδεύειν] [PLATO, R. 453.e.3]

ⁱ Nije riječ o Platonovu *Državniku*, nego o Aristotelovoj knjizi *Politica*, a Petrić je obično citira kao *Politicorum <libri>*.

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK III, KNJIGA 7.

Rješenje onoga što je Aristotel
prigovorio Platonu u praktičkoj filozofiji

5

Dosada smo s velikim trudom i gotovo s mučninom slijedili što je Aristotel netočno prigovarao Platonu kako u božanskim, tako i u prirodnim stvarima. Sada nam je namjera baviti se onim što je učenik pobijao u političkoj filozofiji koju je učitelj prenio, i odvagnuti kolikom je to snagom i s kolikim razlogom napao.

10

U posljednjoj glavi prve knjige *Politike* napisao je, dakle, na ovaj način: »Niti je ista suzdržljivost muškarca i žene, niti hrabrost, niti pravednost, kako je mislio Sokrat, nego je ona hrabrost vladalačka, a ova je pomoćnička. A slično drži i o ostalima.« To se pak Sokratu u petoj knjizi *Države* činilo na ovaj način: »Pri-
znajete li da po naravi svatko treba raditi ono što je njegovo.« I:
»Druga se priroda treba brinuti za drugo.« Iz toga izvodi da su muškarac i žena iste, a ne druge naravi i da se ni u čemu drugom međusobno ne razlikuju, osim u tome što muškarac oplođuje, a žena rađa. Dakle, budući da su iste naravi, istom trebaju biti po-
učavani. Svakako je istinita manja premisa, budući da se muška-
rac i žena razlikuju samo spolom, a ne vrstom, tjelesnim oblikom, ne dušom, razumom duše, prosudbom, pamćenjem, srditošću,

15

20

mae ratione, iudicio, memoria, non irascentia, θυμῶ, *non concupiscibili vi, ἐπιθυμία*. Eadem haec omnia in utroque sunt et si forte maiore aut minore virtute differunt, non tamen ob id variant speciem idque non natura, sed more atque habitu ex communi
5 hominum mala educatione contracto.

Nam quid est virtus ex Aristotele? Mediocritas θυμοῦ, ἐπιθυμίας, τῶν λοιπῶν πάθων, *irascentiae, concupiscentiae, reliquorum affectuum animi* a recta ratione per actiones inducta. Id ne in viris, an etiam in foeminis? Aristoteles non negat in muliere
10 non posse esse, σωφροσύνην, ἀνδρείααν, *temperantiam, fortitudinem*, sed ait *non est eadem, οὐχ ἡ αὐτή*. Quomodo non eadem? Topicis traditur triplex idem: genere, specie, numero virtutes easdem genere non potest negari, sunt enim animalis virtutes; easdem etiam specie esse negari non potest. Sunt enim hominis
15 virtutes; easdem numero esse negari potest. At hoc modo Socratis atque Aristotelis virtutes, fortitudo ac temperantia non sunt eaedem. Ita nulla prorsus virtus eadem cum altera.

Nobis sufficit easdem specie esse virtutes mulieris ac viri. Sunt enim eiusdem specie rationis rectae, ὀρθοῦ λόγου, eiusdem
20 specie θυμοῦ, *irascentiae* eiusdem [350] specie ἐπιθυμίας, *concupiscentiae* eorundem specie παθῶν, affectuum animae per easdem specie actiones ad eandem specie mediocritatem conductaeⁱⁱ. Neque verum est in Re publica Platonis ἀρχικὴν ἀνδρείααν, *principalem fortitudinem* viri, ministram vere ὑπηρετικὴν mulieris,
25 in ea enim Re publica mulieres non ministrant, ut Athenis aut Chalcide, sed ἄρχουσι, πολεμοῦσι, φυλάττουσι, *regunt, militant, custodiunt* simul cum viris, non minus quam viri. Quare ex hoc instituto, ex eadem educatione recte deduxit Plato κατὰ τὰς ἐκείνου ἀρχάς, *secundum eius principia*, quia eiusdem naturae sint mulieres cum viris, eadem educatione educuntur, eadem cum viris munera obeant, iisdem virtutibus praeditas etiam esse. Non est ergo ibi mulieris ministra fortitudo. Falsoque id Platoni a discipulo tribuitur.

An vero in natura id est? Rationibus, ex definitione, efficiente, materia, forma, fine virtutum non apparuit. Fortitudo viri
35

ⁱⁱ Corr. ex conducta

θυμῶ, žudnjom, ἐπιθυμία. Sve je to isto u jednom i u drugom, a ako se možda i razlikuju većom ili manjom vrlinom, ipak zbog toga nisu druge vrste; i to nije po naravi, nego na temelju običaja i ponašanja nastalog općim lošim odgojem ljudi.

Što je, naime, po Aristotelu vrlina? Srednjost: θυμοῦ, ἐπιθυμίας, τῶν λοιπῶν πάθων, »srditosti, požude, ostalih čuvstava duha«, koju kroz postupke vodi ispravno promišljanje. Je li to samo u muškarcima ili i u ženama? Aristotel ne poriče da i u ženi može biti suzdržljivost, hrabrost, σωφροσύνη, ἀνδρεία, ali kaže da nije ista, οὐχ ἡ αὐτή. Kako nije ista? U *Topici* se navodi trovrsno *isto* – po rodu, vrsti i broju. Da su vrline iste po rodu, ne može se poreći, jer su to vrline živoga bića. Da su i po vrsti iste, ne može se poreći, jer su vrline ljudske. Da su iste po broju, može se poreći. Na taj način Sokratove i Aristotelove vrline, hrabrost i suzdržljivost nisu iste. Tako, nijedna vrlina nije ista kao druga.

Nama je dovoljno to da su vrline žene i muškarca iste po vrsti. <Iste> su, naime, s obzirom na vrstu istog ispravnog promišljanja, ὁρθοῦ λόγου, [350] s obzirom na vrstu iste θυμοῦ, srditosti, s obzirom na vrstu iste ἐπιθυμίας, žudnje, s obzirom na vrstu istih παθῶν, čuvstava duše, dovedene djelovanjima, istima po vrsti, do iste po vrsti srednjosti. I nije istinito da je u Platonovoj *Državi* hrabrost muškarca vladalačka, ἀρχικὴ ἀνδρεία, a žene pomoćnička, ὑπηρετικὴ, jer u toj državi žene ne pomažu, kao u Ateni ili Halkidi, nego ἄρχουσι, πολεμοῦσι, φυλάττουσι, vladaju, ratuju, stražare zajedno s muškarcima i ne manje od muškaraca. Zato je po toj uredbi, na temelju istog odgoja Platon pravilno zaključio, κατὰ τὰς ἐκείνου ἀρχάς, prema svojim načelima, budući da su žene iste naravi kao muškarci i odgajaju se istim odgojem i obavljaju iste službe kao muškarci, da su obdarene i istim vrlinama. Nije tamo, dakle, hrabrost žene pomoćnička, te je to učenik Platonu pogrešno pripisao.

Je li to tako u naravi? Ne čini se tako niti po razlozima, niti po definiciji, ni po tvornom uzroku, materiji, formi, ni svrsi vr-

mediocritas est circa terribilia. Fortitudo mulieris si non est fortitudo, nihil ad rem. Si fortitudo est, mediocritas circa terribilia sit necesse est. Quomodo haec fortitudo ministrat illi fortitudini?

Ministrat sane mulier nostris moribus, institutis, civitatibus,
 5 domibus, viro aliquibus in rebus servat, cibos praeparat, telas facit, suit talia alia: at, si pugnandum sit, occurrant ambo, intrepidi pugnent, quomodo mulieris fortitudo ministrat viri fortitudini? Non est igitur natura ac per se fortitudo mulieris ὑπερηγουμένη, ministra viri fortitudini, quia accidat mulierem esse aliis in rebus
 10 ministram. Eadem dico de temperantia ac reliquis a quoque patris ac filii, domini ac servi, quatenus homines sunt, easdem specie esse virtutes animi, ab eadem enim ratione in iisdem passionibus, per easdem actiones ingenerantur. Habere tamen quasdam proprias quemque ipsorum, quatenus alter dominus, alter servus;
 15 hic ut recte obediat, ille ut recte imperet. Vir ut curet rus, negotia, rem paret domui, mulier ut domum curet, conservet res illatas, virum colat, pudicitiam servet, haec autem non eadem est virtus cum temperantia? Et γυναικὶ κόσμον σιγῇ φέρειⁱⁱⁱ mulieri ornatum silentium fert, verum est, quatenus uxor est et quatenus
 20 ministra.

Neque nunc disputo an sit necesse servum vel artificem habere aliam virtutem quam eam, qua sit πρὸς τ' ἀναγκαῖα χρήσιμος^{iv} ad necessaria utilis, ut ipse ait. Sed si quatenus homo virtutem habeat eandem specie cum virtute hominis esse. Nec
 25 ad Platonem haec disputatio pertinet, qui servorum nullam in Re publica instituit educationem, artificum vero aliorumque, quos necessarios appellat non autem cives, non admodum multam, ut hic Aristoteles longiuscule digreditur. Et si vera sint haec verba:⁴ necesse est ad rem publicam respicientes instituere et pueros et mulieres. Cur Platonem carpit, qui mulieres in sua Re publica ad finem
 30 ac formam illius rei publicae format?

⁴ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας. [ARIST. Pol. 1260b.15 – 16]

ⁱⁱⁱ γυναικὶ κόσμον ἢ σιγῇ φέρει. ARIST. Pol. 1260a.30.

^{iv} πρὸς τὰναγκαῖα χρήσιμον; ARIST. Pol.1260a.34.

lina. Hrabrost muškarca srednjost je u odnosu na ono strašno. Hrabrost žene, ako nije hrabrost, ne odnosi se na stvar; ako jest hrabrost, onda mora biti srednjost u odnosu na strašno. Kako ova hrabrost pomaže onoj hrabrosti?

Po našim običajima i uredbama pomaže žena mužu u državi 5
i u kući; u nekim stvarima služi: priprema hranu, tka, šiva i dru-
go takvo. A ako bi se trebalo boriti, ako oba krenu i neustrašivo
se bore, kako je hrabrost žene pomoćna hrabrosti muškarca? Nije
dakle hrabrost žene po naravi i po sebi ὑπηρετική, pomoćnička
hrabrosti muškarca zato jer se događa da je žena pomoćna u dru- 10
gim stvarima. Isto to kažem i o suzdržljivosti i ostalom i govorim
da su vrline duše oca i sina, gospodara i roba, utoliko što su ljudi,
iste po vrsti; nastaju, iz istog razloga, u istim trpnjama, kroz ista
djelovanja; ipak da svatko od njih ima neke svoje vlastite, uko-
liko je jedan gospodar, a drugi rob; ovaj da se ispravno pokora- 15
va, onaj da ispravno zapovijeda; muškarac da se bavi zemljom,
poslovima, obogaćuje kuću a žena da se brine za kuću, da čuva
unesene stvari, da poštuje muža, čuva čednost; nije li to ista vrli-
na kao i suzdržljivost? Nadalje, γυναῖκι κόσμον σιγῇ φέρει, ženi
je ukras šutnja – istinito je, utoliko što je supruga i pomoćnica. 20

Sada ne raspravljam o tome je li nužno da sluga ili umješnik
imaju neku drugu vrlinu osim one po kojoj je πρὸς τ' ἀναγκαῖα
χρήσιμος koristan za ono što je potrebno, kako sam kaže, ali ako
čovjek ima vrlinu, ona je po vrsti jednaka s vrlinom čovjeka. Ta
se rasprava ne odnosi na Platona, koji u *Državi* nije uveo nikakav 25
odgoj robova, a <odgoj> umješnika i drugih, koje naziva nužni-
ma a ne građanima, ne <uvodi> baš opsežan, kao što ovdje Ari-
stotel izlaže u dosta dugačkoj digresiji. Ako su točne ove riječi:
»Oni koji se brinu za državu moraju odgajati i dječake i žene«,
zašto napada Platona, koji u svojoj *Državi* stvara žene prema cilju 30
i obliku te države?

Finis autem eius Rei publicae erat Platoni, ut quam maxime una esset civitas, quod reprehendit Aristoteles:⁵ *Dico vero unam esse civitatem, totam, ut optimum quam maxime, accipit enim hanc hypothesin Socrates.* Non probat Aristoteles rationem hanc. Quoniam ait ipse, quod optimum est, servat civitatem. At unam fieri civitatem, nedum eam servat, ut etiam corrumpat:⁶ *Quamvis manifestum est quod procedens et facta magis una, nec civitas est.* Probat id:⁷ *Multitudo enim quaedam est secundum naturam civitas, sed facta magis una domus erit ex civitate et homo ex domo.* Arguta sane reprehensio, quasi Socrates non velit civitatem esse quandam hominum multitudinem, muneribus distinctam, non unam corpore, sed mente ac concordia, ὁμονοία, *animo uno.*

Quod si nolit Aristoteles suam rem publicam, sibi habeat. Putavit autem Socrates animo uno unam debere esse suam civitatem, si meum et tuum ex ea tollerentur, cum nullas alias ob causas in civitatibus dissensiones, lites, seditiones, homicidia, bella civilia oriantur, docente id ipsum ipso Aristotele libro 4. multis verbis quam ob opes, honores, uxores, filios, meos ac tuos, sublati autem his duobus nominibus, tolli etiam illa omnia mala.

Concordiam Aristoteles etiam desiderat in felici civitate, eam autem parari existimat, si virtutem civium animis ingeneret. Nec est tamen contentus ea sola, sed comessationes etiam publicas militum ac magistratuum ordinat et qui in hosce gradus sunt procedente [351] aetate assumendi, puerorum commessationes, ludos gymnasticos, literarios, musicos pictoriosque publicos vult esse, ut magis inter sese noscantur amicitiamque ex ea notione contrahant, ex qua concordia unioque civitatum consequatur. Hanc eandem unionem Plato in sua Re publica cupiens maiorem stabilioremque putat futurum, si tuum et meum tollantur ex

⁵ λέγω δὲ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν ὡς ἄριστον ὃν ὅτι μάλιστα πᾶσαν [τὴν πόλιν πᾶσαν ὡς ἄριστον ὅτι μάλιστα]· λαμβάνει γὰρ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ὁ Σωκράτης. [ARIST. Pol. 1261a.15 – 16]

⁶ καίτοι φανερόν ἐστιν ὡς προιοῦσα καὶ γινομένη μία μᾶλλον οὐδὲ πόλις ἔσται. [ARIST. Pol. 1261a.16 – 18]

⁷ πλῆθος γὰρ τι τὴν φύσιν ἐστὶν ἢ πόλις, Aristotel, γινομένη τε [δὲ] μία μᾶλλον οἰκία μὲν ἐκ πόλεως ἀνθρώπος δ' ἐξ οἰκίας ἔσται. [ARIST. Pol. 1261a.18 – 20]

Cilj je te države po Platonu da država bude što jedinstvenija, što mu Aristotel zamjera: »Govorim pak da je ponajbolje da čitava država bude jedna, jer tu hipotezu prihvaća Sokrat.« Aristotel ne odobrava taj razlog, jer on sam kaže: Što je najbolje, to štiti državu. A to da je država jedinstvena ne samo da je ne štiti, 5 jer je i upropaštava: »Ipak, jasno je da, kad država postane i sve više postaje jedna, nije više država«. To dokazuje: »Država je, naime, po naravi neko mnoštvo, a postajući sve jedinstvenijom nastat će od države kuća, a od kuće čovjek.« Primjedba je doista oštroumna, kao da Sokrat nije htio da je država neko mnoštvo 10 ljudi, koje se razlikuje s obzirom na zadatke, koje nije jedinstveno tijelom, nego načinom mišljenja i slogom, *ὁμονοία* i jednim duhom.

Ako Aristotel to ne želi, neka mu bude njegova država. A Sokrat je mislio da njegova država mora biti jedinstvena jednim 15 duhom, ako se iz nje ukloni ono *moje* i ono *tvoje*; jer ni iz kojih drugih razloga ne nastaju u državama sukobi, parnice, nemiri, ubojstva, građanski ratovi, kako to s mnogo riječi poučava i sam Aristotel u četvrtoj knjizi, nego zbog imetka, časti, žena, sinova 20 mojih i tvojih; pa ako se uklone ta dva pojma, uklanjaju se i sva ona zla.

Aristotel želi i slogu u sretnoj državi, a smatra da se ona postiže ako bi usadio vrline u duše građana. Ipak nije zadovoljan samo s njom, nego propisuje i javne zajedničke gozbe službenika i vojnika; također hoće, da oni, koji kad odrastu [351] trebaju 25 biti primljeni u te stupnjeve, imaju dječачke gozbe, gimnastičke, književne, muzičke i likovne javne igre¹, da se bolje upoznaju i iz tog poznanstva izvuku prijateljstvo – iz takvog će prijateljstva uslijediti sloga i jedinstvo građana. Platon želeći u svojoj državi to isto jedinstvo smatra da će biti veće i čvršće, ako bi se iz svih 30

¹ Usp. Arist. Pol 1337b.23 – 28 ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικὴν, τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὐσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ γυμναστικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρείαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἂν τις.

omnibus rebus, ea sunt opes, honores, uxores, liberi. Talis unio non perdit civitatem, sed conservat. Et distorta apparet Aristotelis obiectio, qui in id solum tota reprehensione intentus est, ut ad numerum hominum respiceret.

5 Nam et ultima ratio in id spectat:⁸ *Est autem etiam alio modo manifestum, quod quaerere nimium unire civitatem non est melius, domus enim sufficientior est uno, civitas vero domo.* Quae res non habet rectum Platonis sensum. Quod vero ait:⁹ *non enim sit civitas ex*
 10 *similibus.* Plato quoque id novit, qui triplex hominum genus constituere ait civitatem: τὸ θητικόν, *ministrans* sub quo agricolas, artifices, baiulos, caupones^v, mercatores reponit ἐπικουρικόν, *iutans*, sub quo pugnatōres, φυλακτικόν *custodiens*, sub quo custodes legum, magistratus, iudices ac sacerdotes. Hos vero duos ordines civis nomine dignatur non aliter quam Aristoteles ab eo
 15 desumens libro 7. capite 9:¹⁰ *Agricolae vero et artifices et omne ministratorium necesse est esse civitatibus, partes autem civitatis bellicum et consultativum.* Valde ergo detorta est Aristotelis cavillatio.

Sed aliam 2. capite longissimam instituit quae est a nobis singilatim per capita discutienda. Est igitur prima in nomine πάντες
 20 *omnes* quando ait:¹¹ *Si omnes simul dixerint meum et non meum.* In quo ait esse aequivocum et duplicem esse eius significationem, omnes enim vel singuli singilatim cives, ὡς ἕκαστος vel omnes simul, esseque forte facilius, quod una sit civitas, quando πάντες

⁸ ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον φανερόν ὅτι τὸ λῖαν ἐνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἔστιν ἄμεινον. οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἐνός, πόλις δ' οἰκίας; [ARIST. Pol. 1261b.10 – 12]

⁹ οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων. [ARIST. Pol. 1261a.24]

¹⁰ (γεωργοὺς [γεωργοὶ] μὲν γὰρ καὶ τεχνίτας [τεχνῖται] πᾶν τὸ θητικόν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν, μέρη δὲ τῆς πόλεως τὸ τε ὀπλιτικόν καὶ βουλευτικόν). [ARIST. Pol. 1329a.35 – 38]

¹¹ ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμόν καὶ τὸ μὴ ἐμόν. [ARIST. Pol. 1261b.18 – 19]

^v Corr. ex cauponas

stvari dokinulo ono *moje* i *tvoje*, a to su: imetak, časti, žene, djeca. Takvo jedinstvo ne uništava državu, nego je čuva. I Aristotelova se zamjerka čini iskrivljenom, jer se on u cijelom pobijanju usmjerio na to da uzme u obzir broj ljudi.

Naime, i posljednji se razlog odnosi na to: »Jasno je i na drugi način da nije bolje tražiti preveliko jedinstvo države, jer kuća je više samodostatna nego jedan sam, a grad više nego kuća.« Ali to nije pravi Platonov smisao. A to što kaže: »Grad se ne sastoji od sličnih«, Platon je također znao, jer kaže da državu tvore tri staleža ljudi: τὸ θητικόν: onaj koji radi, u koji ubraja seljake, umješnike, nosače, gostioničare, trgovce; ἐπικουρικόν: onaj koji pomaže, kojem pripadaju borci i φυλακτικόν: onaj koji čuva, u kojem su čuvari zakona, službenici, suci i svećenici. Ta dva staleža drži dostojnima naziva građana, jednako kao Aristotel, koji je od njega to uzeo u sedmoj knjizi, devetom poglavlju: »Seljaci, naime, i umješnici i svi pomoćnici moraju biti u državama, a dijelovi države su ratnički i savjetodavni.« Dakle, Aristotelovo je zabadanje potpuno iskrivljeno.

U drugom poglavlju uvodi drugo, vrlo dugačko zabadanje koje ćemo jedno po jedno raspraviti po poglavljima. Prvo je što se tiče riječi πάντες, svi – kad kaže: »Kad bi svi zajedno govorili *moje* i *ne moje*«. Tu kaže da je značenje te riječi homonimno i dvoznačno, jer svi su, ili pojedini građani svaki za sebe ὡς ἕκαστος, ili svi istodobno, i da bi možda bilo lakše da država bude jedna, kad bi πάντες ὡς ἕκαστος, svi pojedini govorili *moje* i *ne moje*.

ὡς ἕκαστος *omnes singuli dixerint 'meum et non meum'*:¹² *Unusquisque enim filium suum dicit eundem et uxorem sane eandem et de substantia et de quolibet accidentium similiter. Locus est apud Platonem Rei publicae libro 5. in haec verba:*¹³ *Habemusne maius malum in civitate quam illud, quod eam distrahit et facit multas pro una? Vel maius bonum eo, quod eam vincit et facit unam? Et paulo post:*¹⁴ *Nonne ex hoc tale quid evenit, quando non simul pronunciant in civitate talia verba: meum et non meum. Et de alieno secundum haec eadem hoc dicant meum et non meum, haec optime regitur? In quibus sane non est illud πάντες omnes, quod Aristoteles ait tantam afferre ambiguitatem, neque postea ullo alio in loco, neque scio, qua philosophica ingenuitate Platoni id obiiciat, quod ille nusquam dixerit. Quare locum non habet, quod ait:*¹⁵ *quod quidem parallogismus quidam est dicere omnes clarum. Neque Plato:*¹⁶ *in sermonibus eristicos facit syllogismos.*

Et falsa sunt quae sequuntur in hanc sententiam. Sed quod addit:¹⁷ *Ad haec aliud habet nocumentum id, quod dicitur, minima enim cura geritur id, quod quam plurimis est commune: propriorum enim curam maxime gerunt, communium vero minus, nisi quantum*

¹² (ἕκαστος γὰρ υἷὸν ἑαυτοῦ φήσει [φησὶ] τὸν αὐτὸν καὶ γυναῖκα δὴ τὴν αὐτήν, καὶ περὶ τῆς οὐσίας καὶ περὶ ἑκάστου δὴ τῶν συμβαινόντων ὡσαύτως) [ARIST. Pol. 1261b.22 – 24]

¹³ Ἐχομεν οὖν τι μείζον κακὸν πόλει ἢ ἐκεῖνο ὃ ἂν αὐτὴν διασπᾶ καὶ ποιῆ πολλὰς ἀντιμίας; ἢ μείζον ἀγαθὸν τοῦ ὃ ἂν ξυνδῆ τε καὶ ποιῆ μίαν; [PLATO, R. 462.a.9 – b.2]

¹⁴ Ἄρ' οὖν ἐκ τοῦδε τὸ τοιόνδε γίγνεται, ὅταν μὴ ἅμα φθέγγωνται ἐν τῇ πόλει τὰ τοιάδε ῥήματα, τό τε ἐμόν καὶ (τὸ) οὐκ ἐμόν; καὶ περὶ τοῦ ἀλλοτρίου {κατὰ ταῦτά; Κομιδῆ μὲν οὖν. Ἐν ἧτινι δὴ πόλει πλείστοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ} κατὰ ταῦτά τοῦτο λέγουσι [λέγωσι] τὸ ἐμόν καὶ τὸ οὐκ ἐμόν, αὕτη ἄριστα διοικεῖται; [PLATO, R. 462.c.3 – 8]

¹⁵ ὅτι μὲν τοίνυν παραλογισμὸς τίς ἐστι τὸ λέγειν πάντας, φανερόν. [ARIST. Pol. 1261b.27 – 28]

¹⁶ ἐν τοῖς λόγοις ἐριστικούς ποιεῖ συλλογισμούς; [ARIST. Pol. 1261b.30]

¹⁷ πρὸς δὲ τούτοις ἑτέραν ἔχει βλάβην τὸ λεγόμενον. ἥκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστων κοινόν· τῶν γὰρ ἰδίων μάλιστα φροντίζουσιν, τῶν δὲ κοινῶν ἥττον, ἢ ὅσον ἑκάστῳ ἐπιβάλλει; [ARIST. Pol. 1261b.32 – 35]

»Svaki pojedini, naime, istog sina zove svojim i istu ženu, a slično i o imovini i svemu što mu pripada.« Mjesto je to u Platonovoj petoj knjizi *Države* ovim riječima: »Imamo li u državi veće zlo od onog koje ju razvlači i umjesto jedne čini više njih, ili veće dobro od onog koje ju povezuje i čini jednom?« I malo poslije: 5
 »Ne proizlazi li iz toga nešto takvo kad u državi ne govore zajedno takve riječi *moje* i *ne moje* a i za tuđe isto tako kažu *moje* i *ne moje*? Takvom se državom najbolje upravlja.«² Tamo nigdje nema onoga πάντες – svi, za što Aristotel kaže da donosi takvu dvoznačnost, a ni na kojem drugom mjestu poslije; ne znam na 10
 osnovi kakve filozofske domišljatosti bi Platonu predbacio ono što on nigdje nije rekao. Stoga je neumjesno ono što kaže: »Očito je da je neki paralogizam govoriti *svi*.« Niti Platon »u dijalozima tvori erističke silogizme.«

I neistinito je ono što slijedi o toj misli. Ali dodaje: »K tomu 15
 ono što se govori sadrži drugu pogrešku; o onome, naime, što je zajedničko mnogima vodi se najmanja briga, najviše se brinu o onom vlastitom, a o zajedničkom manje, osim koliko se to koga

² Ἄρ' οὖν ἐκ τοῦδε τὸ τοιόνδε γίγνεται, ὅταν μὴ ἅμα φθέγγωνται ἐν τῇ πόλει τὰ τοιάδε ῥήματα, τὸ τε ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν; καὶ περὶ τοῦ ἀλλοτρίου κατὰ ταυτά; Κομιδῆ μὲν οὖν. Ἐν ἧτινι δὴ πόλει πλεῖστοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ ταυτὰ τοῦτο λέγουσι τὸ ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν, αὕτη ἄριστα διοικεῖται; PLATO, R. 462.c.3 – 8.

*cuique attinet. Verum quidem est in hominibus nostris moribus atque institutis educatis et exemplum optime quadrat:*¹⁸ *Sicuti in ministeriis multi ministri aliquando peius serviunt, quam pauci, gignuntur autem cuique civium mille filii. Et hi, non uti cuiusque singuli*
 5 *sed fortuito hic illius filius similiter est. Verum non est in Platonis Republica: ὥστε πάντες ὀλιγωροῦσιν*^{vi}, *itaque omnes similiter negligunt. In qua non solum nomina, sed opera etiam patres patrum praestabunt, filii filiorum, fratres fratrum, ait namque Plato:*¹⁹ [352] *Numquid ipsis nomina solum propria lege statuis, vel etiam*
 10 *actiones omnes secundum nomina agere. Circa patres vero, quaecunque lex de patribus, de verecundia ac diligenti cura statuit et quod obediens sit genitoribus. In qua ita instituta civitate multorum ministrorum exemplum locum <non>*^{vii} *habet. Sed hoc aliud:*²⁰ *Veluti quando cui nostrum digitus sit percussus, omnis communitio corporis ad animam directa in unum ordinem eius partis, quae in eo est princeps, sensit et tota simul condoluit parte tantum laborante.*

Neque in eo quod subdit:²¹ *Praeterea ita quisque civium dicit, meus est, eum qui bene agit potius quam eum qui male, meus quam illius cuiusdam, loco non habet illud ἢ τοῦ δεινός vel illius cuiusdam*
 20 *nemo enim dicet τοῦ δεινός, illius. Sed omnes meus. Neque est in*

¹⁸ ὥσπερ ἐν ταῖς {οἰκετικαῖς} διακονίαις οἱ πολλοὶ θεράποντες ἐνίοτε χεῖρον ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων. γίνονται δ' ἐκάστῳ χίλιοι τῶν πολιτῶν υἱοί, καὶ οὗτοι οὐχ ὡς ἐκάστου, ἀλλὰ τοῦ τυχόντος ὁ τυχῶν ὁμοίως ἐστὶν υἱός. [ARIST. Pol. 1261b.36 – 40]

¹⁹ πότερον αὐτοῖς τὰ ὀνόματα μόνον οἰκεῖα νομοθετήσεις, ἢ καὶ τὰς πράξεις πάσας κατὰ τὰ ὀνόματα πράττειν, περὶ τε [δὲ] τοὺς πατέρας, ὅσα νόμος περὶ πατέρας αἰδοῦς τε πέρι καὶ κηδεμονίας καὶ τοῦ ὑπήκοον δεῖν εἶναι τῶν γονέων. [PLATO, R. 463.c.9 – d.3]

²⁰ οἷον ὅταν πού ἡμῶν δάκτυλός του πληγῇ, πᾶσα ἡ κοινωνία ἢ κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν τεταμένη εἰς μίαν σύνταξιν τὴν τοῦ ἄρχοντος ἐν αὐτῇ ἤσθητό τε καὶ πᾶσα ἅμα ξυνήληθησε μέρους πονήσαντος ὅλη. [PLATO, R. 462.c.10 – d.2]

²¹ ἔτι οὕτως ἕκαστος ἐμὸς λέγει τὸν εὖ πράττοντα τῶν πολιτῶν ἢ κακῶς, {ὅπόστος τυγχάνει τὸν ἀριθμὸν ὧν}, οἷον ἐμὸς ἢ τοῦ δεινός. [ARIST. Pol. 1262a.1 – 3]

^{vi} ARIST. Pol. 1261b.40

^{vii} Iz konteksta se vidi da rečenica mora biti niječna.

tiče.« To je istinito za ljude odgojene po našim običajima i uredbama, i primjer izvrsno odgovara: »Kao što u službama ponekad lošije služe mnogi pomoćnici, nego malo njih; a rađa se tisuću sinova svakom od građana, ali ne kao svakom pojedinom, nego je slučajnom jednako slučajni sin.« Ali za Platonovu državu ne vrijedi: ὥστε πάντες ὀλιγωροῦσιν, »tako da će svi jednako zapostavljati«. U njoj će se očevi isticati ne samo imenom otaca, nego i djelima, a sinovi <djelima> sinova, braća bratskim. Platon, naime kaže: [352] »Određuješ li im zakonom samo vlastita imena, ili <određuješ> da izvršavaju sva djela u skladu s tim imenima: prema očevima onako kako to nalaže zakon o poštivanju očeva i marljivoj brizi, i da je poslušan roditeljima?« U toj tako ustrojenoj državi primjer mnogih pomoćnika nije na mjestu. No ovo drugo: »Kao kad je nekom od nas povrijeđen prst, to osjeća cijelo jedinstvo tijela koje je upravljeno prema duši u onaj jedan red njezinog dijela koji je prvi i cijelo je istovremeno osjetilo bol, iako je trpio samo jedan njegov dio.«

Niti na onom mjestu to što dodaje: »Osim toga, tako svaki od građana kaže *moj je* za onoga komu je dobro, prije nego za onoga kome je loše, npr. *moj* prije nego od *onog drugog*.« ne postoji: ἢ τοῦ δεινός, *ili od onog drugog*, naime nitko ne će reći: τοῦ δεινός, *od onog drugog*, nego svi *moj*. I nigdje u Platonovim riječima nema

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

verbis totius Platonis hoc: τοῦ δεινός, quod illi discipulus affingit, ut locum habeat eius cavillus: sed sunt inter Platonis verba haec:²² *Omniū ergo civitatum maxime in ipsa concordabunt, uno aliquo vel bene vel male agente, quod modo dicebamus verbum pronuntiantes, quod meus bene agit vel quod meus male.*

Neque est, uti dixi, apud Platonem τοῦ δεινός, *illius*, cuius insertione Aristoteles huic loco fucum fecit. Sed cum omnes cives dicant, meus filius bene agit, omnes laetantur; rursus cum omnes dicant, meus filius male agit, dolent omnes atque ita fit:²³
 10 *In hoc autem comunicantes doloris sane ac voluptatis maxime communionem habebunt.* Atque ita non omnes ὀλιγορήσουσι, *negligent*, sed omnes φροντίσουσι, *curam gerent*, non coacte, sed libenter, cum ita a tenellis fuerint educati a progymnastis, praesidibus, legibus, magistratibus etiam, si opus fuerit, coacti, nec refert.²⁴
 15 *Obscurum enim cui contigit nasci filium vel salvum esse postquam sit genitus.* Neque enim id refert et unus prae omnibus vehementer vel doleat vel laetetur, ubi omnes aequaliter tanquam veri patres et laetentur et doleant et curam gerant.

Quare nullum habet locum dubitatio, quae sequitur:²⁵ *Et utrum ita melius est dicere meum unumquemque, vel potius ut nunc in civitatibus dicunt.* Quis enim dubitat praestantius atque optabilius esse plures habere, qui paternam curam de se gerant, quam unum? Neque est:²⁶ *Praestantius est proprium nepotem esse, quam hoc modo filium.* Nam in quo ista praestantia sit non indicat.

25 Quod autem annectit non posse esse, ut per similitudines, quas filii cum parentibus habent, ut aliqui filios proprios non

²² Πασῶν ἄρα πόλεων μάλιστα ἐν αὐτῇ ξυμφωνήσουσιν ἐνός τινος ἢ εὖ ἢ κακῶς πράττοντος ὃ νυνδὴ ἐλέγομεν τὸ ῥῆμα, τὸ ὅτι τὸ ἐμὸν εὖ πράττει ἢ ὅτι τὸ ἐμὸν κακῶς. [PLATO, R. 463.e.3 – 5]

²³ τούτου δὲ κοινωνοῦντες οὕτω δὴ λύπης τε καὶ ἡδονῆς μάλιστα κοινωνίαν ἔξουσιν; [PLATO, R. 464.a.5 – 6]

²⁴ ἄδηλον γὰρ ᾧ συνέβη γενέσθαι τέκνον καὶ σωθῆναι γενόμενον. [ARIST. Pol. 1262a.5 – 6]

²⁵ καίτοι πότερον οὕτω κρεῖττον τὸ ἐμὸν λέγειν ἕκαστον, {τὸ αὐτὸ μὲν προσαγορεύοντας δισχιλίω καὶ μυρίω}, ἢ μᾶλλον ὡς νῦν ἐν ταῖς πόλεσι {τὸ ἐμὸν} λέγουσιν; [ARIST. Pol. 1262a.6 – 9]

²⁶ κρεῖττον {γὰρ} ἴδιον ἀνεψιὸν εἶναι ἢ τὸν τρόπον τοῦτον υἱόν. [ARIST. Pol. 1262a.13 – 14]

τοῦ δεινός, kako mu pripisuje učenik da bi bilo umjesno njegovo zabadanje, nego među Platonovim riječima stoji ovo: »Od svih, dakle, država najviše će se u onoj slagati, kad nekom bude dobro ili loše, izgovarajući riječ koju smo upravo rekli, *da je mojem dobro ili da je mojem loše.*«

5

Ne stoji, kako sam rekao, kod Platona: τοῦ δεινός, od onog drugog, kojim je ubacivanjem Aristotel na tom mjestu zavarao, nego <Platon kaže> da, kada svi građani govore: *mojem sinu je dobro*, svi se vesele, kada pak svi govore: *mojem sinu je loše*, svi se žaloste; i tako biva: »Ako u tome budu imali zajedničkog udjela, imat će tako i zajedničkog udjela u boli i radosti.« Tako neće svi ὀλιγορήσουσι, zanemarivati, nego φροντίσουσι, brinuti se, ne pod prisilom, nego dobrovoljno, jer će ih od nježne dobi učitelji gimnastike, čuvari, zakoni, službenici tako odgajati, a ako bude potrebno, i prisiljavati. Nije važno: »Nejasno je, naime, kome se rodio sin i je li zdrav, pošto je rođen.« Također nije bitno, da li se netko žalosti ili raduje više od ostalih, ovdje se svi jednako, kao pravi očevi, moraju žalostiti i radovati i brinuti.

10

15

Stoga nema mjesta dvojbi koja slijedi: »Je li bolje da svatko govori *moje* ili radije tako kako sada govore u državama?« Tko, naime, dvoji da je bolje i poželjnije da postoji više njih koji o njemu vode očinsku brigu, nego samo jedan? I nije tako: »da je bolje biti vlastiti nećak, nego sin na takav način.« Ne kaže, naime, u čemu je ta prednost.

20

A ono što dodaje da zbog sličnosti koju djeca imaju s roditeljima nije moguće da neki ne prepoznaju svoju djecu, kao što na

25

ZA FILOZOFIJU

agnoscant, veluti in Lybiae aliquibus locis, ubi mulieres sunt communes, ex similitudine eos agnoscunt. Sit ita, agnoscant. Quid tum? An ideo sibi eos filios vindicabunt proprios, hoc modo educabunt? Aliique cives nullam eorum curam gerent nequaquam,
5 sed omnes aequae ac si suus esse proprius cuiusque.

Et quod ait non facile esse vitare iniurias, homicidia, pugnas, iurgia eaque omnia impium esse in patres perpetrare, quod eveniet, nisi filii eos agnoscant, vanum est. Nullae enim rixae, nulla iurgia, nulla homicidia poterunt evenire, ubi omnes cives, sese
10 uti patres, matres, fratres, filios mutuo amore prosequantur, quod si quid forte tale accidat, ἀκουσίως, *non voluntarie*, id quidem iam impium dici non potest, cum nulla προαιρέσει, *electione* factum sit.

Quod autem subdit:²⁷ *Coire tantum ab amantibus auferre amorem autem non prohibere*. Varie itidem reprehendit. Nullus enim legislator potest animi affectus prohibere nec efficere, quin sese homines ament, cum id natura cogat, ideo τὸ ἐρᾶν μὴ ἐκώλυσε
15 *amorem non prohibuit* sed id vetuit, quod potuit:²⁸ *Inordinate quidem misceri invicem vel quid vis aliud facere neque pium est in felici civitate neque sinent principes*. Sed nuptias sacras facit:²⁹ *Nuptias post haec faciemus sacras, quantum poterimus maxime, nec non:*³⁰ *Festi quidam dies lege sancienti^{viii} erunt, in quibus congregemus sponsas ac sponso et sacrificia et hymni faciendi – et quae sequuntur.*

²⁷ τὸ συνεῖναι μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δ' ἐρᾶν μὴ κωλύσαι. [ARIST. Pol. 1262a.33 – 34]

²⁸ ἀτάκτως μὲν μείγνυσθαι ἀλλήλοις ἢ ἄλλο ὅτιοῦν ποιεῖν οὔτε ὄσιον ἐν εὐδαιμόνων [εὐδαιμόνι] πόλει οὔτ' ἐάσουσιν οἱ ἄρχοντες. [PLATO, R. 458.d.9 – e.1]

²⁹ ὅτι γάμους τὸ μετὰ τοῦτο ποιήσομεν ἱεροὺς εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα. [PLATO, R. 458.e.3 – 4]

³⁰ ἐορταί τινες νομοθετηταί [ἔσσονται] ἐν αἷς συνάξομεν τάς τε νύμφας καὶ τοὺς νυμφίους καὶ θυσίαι, καὶ ὕμνοι ποιητέοι. [PLATO, R. 459.e.5 – 460.a.1]

^{viii} Corr. ex *sancientdae*

nekim mjestima u Libiji, gdje su zajedničke žene, prepoznaju djecu po sličnosti; ako je tako, neka ih prepoznaju. Što tada? Hoće li zbog toga te sinove držati svojim, odgajati ih na taj način? Drugi građani ne bi nikako vodili nikakvu brigu o njima, a <ovdje> svi jednako, kao da je svaki njihov vlastiti. 5

A to što kaže da nije lako izbjeći nepravde, ubojstva, borbe, svađe, a da je sve to bezbožno činiti očevima, a što će se dogoditi ako ih djeca ne bi poznavala – to je izlišno; nikakvi sukobi, nikakve svađe, nikakva ubojstva neće se moći događati tamo gdje se svi građani međusobno vole kao očevi, majke, braća, sinovi, a ako bi se i dogodilo nešto takvo ἀκουσίως, ne svojom voljom, to se više ne bi moglo nazvati bezbožnim, jer bi bilo počinjeno bez προαιρέσεως, bez ikakva izbora. 10

To što dodaje: »Spriječiti snošaj ljubavnicima, ali ne zabraniti ljubav«³ – dvosmisleno također pobija. Nijedan naime zakonodavac ne može zabraniti duševne osjećaje niti postići to da se ljudi ne vole, kad na to tjera narav. Zato τὸ ἐρᾶν μὴ ἐκώλυσε, nije spriječio ljubav, nego je zabranio ono što je mogao – »Da se bez reda međusobno opći ili radi bilo što drugo, niti je sveto u sretnoj državi, niti će to vladari dopustiti.« Svadbu čini posvećenom: »Svadbu ćemo zatim učiniti posvećenom koliko god budemo mogli.«, dapače: »Zakonom će biti određeni neki svečani dani na koje ćemo skupiti nevjeste i mladoženje i prinositi žrtve i pjevati himne.« – i što slijedi. 15 20

³ ἄτοπον δὲ καὶ τὸ κοινὸς ποιήσαντα τοὺς υἱοὺς, τὸ συνεῖναι μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώτων, τὸ δ' ἐρᾶν μὴ κωλύσαι. ARIST. Pol. 1262a.33 – 34

Quod si accidat:³¹ [353] *Nothum ac spurium et non sacrum ponemus eum puerum civitati. Quibus sane legibus prohibet ea omnia, quae Aristoteles ait:*³² *Patri erga filium omnium esse indecentissimum et fratri erga fratrem.*

5 Neque verum est, quod addit:³³ *Coitionem abstulisse ob aliam causam nullam, nisi quia vehemens nimium esset voluptas.* Nam ob indecentiam id vetuit, uti modo vidimus. Neque etiam verum est:³⁴ *Quod sit pater quidem vel filius vel fratres ad invicem, nihil putasse interesse.* Imo maximi putavit interesse, quando prohibens
10 ait Plato:³⁵ *Praeter quam filiae et matri et filiarum filiabus et quae superiores matri sunt et mulieres rursus; praeter quam filio et patri et iis qui his sunt et supra et infra.* Qui autem hi sint et quomodo dignoscantur, statim declarat. Falso erga ei Aristoteles attribuit Platonem id nihil interesse putasse.

15 Quod autem ait, magis utile esse agricolis uxores et filios facere communes quam pugnatoribus^{ix}, quia minus sese amabunt, quod habere oporteat subiectos ad obedientiam et non novis rebus studere falsum est praesuppositum, quod minor sit amor inter communes istos, quem amorem putat ipse quoque maximum
20 bonum esse civitatibus:³⁶ *Amicitiam namque putamus maximum bonorum esse civitatibus; ita enim minime seditiones agitabimus.*

³¹ νόθον {γὰρ} καὶ ἀνέγγυρον καὶ ἀνιέρρον φήσομεν [θήσομεν] αὐτὸν παῖδα τῇ πόλει καθιστάναι. [PLATO, R. 461.b.6 – 7]

³² πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι πάντων {ἔστιν} ἀπρεπέστατον καὶ ἀδελφῶ πρὸς ἀδελφόν. [ARIST. Pol. 1262a.35 – 36]

³³ τὴν συνουσίαν ἀφελεῖν δι' ἄλλην μὲν αἰτίαν μηδεμίαν, ὡς λῖαν δὲ ἰσχυρᾶς τῆς ἡδονῆς γινομένης. [ARIST. Pol. 1262a.37 – 39]

³⁴ ὅτι {δ'} ὁ μὲν πατήρ ἢ υἱός, οἱ δ' ἀδελφοὶ ἀλλήλων, μηδὲν οἶεσθαι διαφέρειν. [ARIST. Pol. 1262a.39 – 40]

³⁵ πλὴν θυγατρὶ καὶ μητρὶ καὶ ταῖς τῶν θυγατέρων παισὶ καὶ ταῖς ἄνω μητρὸς, καὶ γυναῖκας αὖ πλὴν υἱεὶ καὶ πατρὶ καὶ τοῖς τούτων εἰς τὸ κάτω καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω. [PLATO, R. 461.c.1 – 4]

³⁶ φιλίαν τε γὰρ οἴομεθα μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν (οὕτως γὰρ ἂν ἤκιστα στασιάζοιεν [στασιάζοιμεν]). [ARIST. Pol. 1262b.7 – 9]

^{ix} Usp. ARIST. Pol. 1262a.40 – b.4.

A ako se to ipak dogodi, [353] »Dat ćemo državi to dijete kao kopile, nezakonito i neposvećeno.« Tim zakonima zabranjuje sve ono što kaže Aristotel: Od svega najnedoličnije ocu sa sinom i bratu s bratom.

Nije istina ni to što dodaje: »da zabranjuje snošaj ni iz kojega drugog razloga nego zbog toga što bi naslada bila suviše snažna.« To je Platon, naime, zabranio zbog nedoličnosti, kako smo upravo vidjeli. Nije istina ni to »da je mislio da ni po čemu nije važno je li to otac ili sin ili braća međusobno.« Dapače, Platon je smatrao da je to vrlo važno kad zabranjujući kaže: »osim s kćerkom, majkom, kćerinim kćerima i starijom majčinom rodbinom, žene pak <mogu> sa svima, osim sa sinom, ocem i njegovim starijim i mlađim rođacima.« I odmah kaže koji su to i kako se poznaju. Netočno je, dakle, Aristotel to njemu pripisao: da je Platon smatrao da to uopće nije važno.

Nadalje, to što kaže da je ratarima korisnije učiniti zajedničkim žene i djecu⁴, nego borcima, jer će se manje voljeti, a takvi bi trebali biti podanici za poslušnost koji ne teže za prevratom, netočna je pretpostavka da je među ljudima, kojima je to zajedničko, manja ljubav. Za tu ljubav i sam kaže da je najveće dobro za države: »Smatramo da je državama prijateljstvo najveće od dobara, jer ćemo tada najmanje podizati bune.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁴ Usp. ARIST. Pol. 1262a.40 – b.4

Sed putat communionem eam non modo non facere amicitiam, sed contrarium quoque efficere et rationem subdit, quia scilicet aquosa quaedam ὕδατος amicitia gignatur:³⁷ *Ut paucum dulce in multam aquam commixtum insensibilem facit temperaturam.*

5 Pulcherrimum sane exemplum, sed ad rem nihil faciens neque enim in solis est nominibus οἰκειότης, *affinitas*, sed in rebus ipsis dixit enim Plato:³⁸ *Et actiones omnes secundum nomina agere*, per educationem, per instituta, per praesides, per leges. Ita assuefactis civibus alioquin virtutes, quas Aristoteles per frequentes
10 actiones parari docet, numquam acquirerentur, nisi educatio ac frequentes actiones etiam ad amicitiam illam conferrent.

Quod autem ait:³⁹ *Duo enim sunt, quae maxime curam ingerunt hominibus et amorem proprium et amabile.* Verissimum sane est, sed quod additur est falsum:⁴⁰ *Quorum neutrum possibile est inesse iis,*
15 *qui ita habent civitatem institutam.* Sed utrumque habebunt, omnes enim filios uti proprios amplectuntur, qui si recte instituantur, quomodo etiam non erunt ἀγαπητοί, *amabiles*? Neque enim multitudo filiorum facit, quin minus sint proprii et minus amentur.

Quod vero subdit de translatione filiorum agricolarum et artificum in custodes; et ex his in illos, nusquam est prius illud a Platone dictum, ut illorum filii in custodes surrogentur, hoc vero secundum non nisi ratione poenae, si quando scilicet in acie ordinem quis deserat vel arma abiciat vel quid tale aliud faciat, in opificum ac agricultorum ordinem detrudendum iubet. Quare non
20 sequetur quod inter hos translatos, uti ipse interpretatur:⁴¹ *Iam olim dicta, iniurias, amores, homicidia* oriantur. Itaque tota haec Aristotelis cavillatio perversa fuit et prave sensus Platonici detorti.

³⁷ ὥσπερ [ὡς] {γὰρ} μικρὸν γλυκὸν εἰς πολὺ ὕδωρ μιχθὲν ἀναίσθητον ποιεῖ τὴν κράσιν. [ARIST. Pol. 1262b.17 – 18]

³⁸ καὶ τὰς πράξεις πάσας κατὰ τὰ ὀνόματα πράττειν. [PLATO, R. 463.d.1]

³⁹ δύο γὰρ ἐστὶν ἃ μάλιστα ποιεῖ κήδεσθαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ φιλεῖν, τὸ τε ἴδιον καὶ τὸ ἀγαπητόν. [ARIST. Pol. 1262b.22 – 23]

⁴⁰ οὐδέτερον οἷόν τε ὑπάρχειν τοῖς οὕτω πολιτευομένοις. [ARIST. Pol. 1262b.24]

⁴¹ τὰ πάλαι λεχθέντα {μᾶλλον ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον συμβαίνειν, οἷον} αἰκίας ἔρωτας φόνους. [ARIST. Pol. 1262b.29 – 30]

Ali on smatra da to zajedništvo ne samo da ne stvara prijateljstvo, nego da čini suprotno i dodaje razlog: tada prijateljstvo postaje nekako ύδαρης, vodenasto – »Kao što malo slatkoće umiješano u mnogo vode čini mješavinu bez okusa.« Primjer je svakako vrlo lijep, ali se ne odnosi na predmet. Povezanost, naime, 5
οικειότης, nije u samim riječima, nego u samim stvarima. Platon je, naime, rekao: »Sve poslove obavljati u skladu s imenima« jer su građani pripremljeni tako odgojem, uredbama, vladarima, zakonima. Inače se nikad ne bi stekle vrline, za koje Aristotel kaže da se stječu čestim djelovanjima, kad ne bi odgoj i česta djelovanja pridonosili onom prijateljstvu. 10

A ono što kaže: »Dvoje naime najviše navodi ljude na brigu i ljubav: ono vlastito i ono voljeno.«; to je sasvim istinito, ali ono što se dodaje je krivo: »Od toga nijedno ne mogu imati oni kojima je država tako uređena.« No imat će jedno i drugo, jer 15
svi grle djecu kao svoju vlastitu, a ako budu ispravno odgajana, kako neće biti αγαπητοί, voljena? Velika brojnost djece ne čini da budu manje vlastita i manje voljena.

Zatim, što dodaje o prevođenju djece ratara i umješnika u čuvare i od ovih u one, nikad Platon nije prije rekao da se djeca 20
onih uzdižu među čuvare, a ono drugo samo za kaznu, ako tko npr. u borbi napusti bojni red ili odbaci oružje ili učini nešto drugo takvo, nalaže da ga se treba spustiti u red umješnika i ratara. Iz toga ne će slijediti da među tim prevedenima budu, kako to sam tumači, »već spomenute stvari: nepravde, ljubavni odnosi, 25
ubojstva.«⁵ Čitavo je ovo Aristotelovo zabadanje izopačeno, a Platonov smisao ružno izobličeno.

⁵ ἔτι δὲ καὶ τὰ πάλαι λεχθέντα μᾶλλον ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον συμβαίνειν, οἷον αἰκίας ἔρωτας φόνους· ARIST. Pol. 1262b.29 – 30

Huic non absimilis est ea alia quam 4. capite textit. Cum dicit Platonem in Re publica pauca determinasse; nihil tamen carpit praeter quam quod praetermiserit meminisse, an agricolae et artifices alicuius sint participes magistratus, armorum, belli. Falsa est imputatio non fuisse id a Platone determinatum. Nam si in civitatis partem non sunt vocati, quid oportuit dubitare an participes sint magistratus? Atque hactenus de iis quae in Re publica Platonis Aristoteles prave ac falso reprehendit.

Ad libros De legibus transfert sermonem, quorum τὸ μὲν πλεῖστον μέρος ⁴², *maximam partem* leges tantum esse dicit. Quid tum? Nonne hoc consone ad inscriptionem? Aliam tradit in his παιδείαν, *educationem*. Sane, quia civitatem hanc minus perfectam ac magis ad hominum communem usum accommodatam, an ideo est reprehensione dignus?

Quid autem intelligat in his verbis:⁴³ *Et vivere abstinentes ab operibus necessariis*, ariolo est opus.

Collaudat deinde Socratis sermones, quod excellentiam habuerint, quod cultum, quod novitatem, quod indagationem, sed:⁴⁴ *Sed bene omnia forte difficile*. Quid tum? Id omnibus humanis rebus accidit: id ipsi Aristoteli in antiquorum reprehensionibus, in aliis multis evenit. [354]

Neque bene carpit. Quinque mille pugnatores cum uxoribus et servis ociosos alere opus esse regione Babylonica. Nam ipsemet postea libro 7. capite 4. numerum civium determinans ait:⁴⁵ *Clarum itaque quod hic est civitatis terminus optimus, maximus multitudinis excessus ad sufficientiam vitae conspicuus*. In qua maxima multitudine ac superabundantia videntur plures quam quinque mille pugnatores, cum cives solos intelligat, pugnatores scilicet

⁴² [ARIST. Pol. 1265a.1]

⁴³ καὶ τὸ τῶν ἔργων τῶν ἀναγκαίων ἀπεχομένους ζῆν. [ARIST. Pol. 1265a.7 – 8]

⁴⁴ καλῶς {δὲ} πάντα ἴσως χαλεπόν. [ARIST. Pol. 1265a.12 – 13]

⁴⁵ δῆλον τοίνυν ὡς οὗτός ἐστι πόλεως ὄρος ἄριστος, ἢ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολή πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσύνοπτος. [ARIST. Pol. 1326b.22 – 24]

Od njega se ne razlikuje ni ono drugo koje je naveo u četvrtom poglavlju, kad kaže da je Platon u *Državi* malo toga odredio: ipak, ništa ne napada, osim što je propustio spomenuti, sudjeluju li ratari i umješnici u nekoj javnoj službi, u oružju, u ratu. Netočno je podmetanje da to Platon nije odredio. Ako, naime, nisu 5
 pozvani da budu dio države, zašto je trebalo dvojiti o njihovu sudjelovanju u javnim službama? Toliko o onom što Aristotel neopravdano i neistinito predbacuje Platonovoj *Državi*.

Aristotel nadalje govori o Platonovim knjigama o *Zakonima*, čiji su, kaže, τὸ μὲν πλεῖστον μέρος najveći dio samo zakoni. 10
 Što onda? Zar to ne odgovara naslovu? U njima naučava drugi παιδείαν, odgoj. Dakako, jer je ta država manje savršena i više prilagođena za zajedničku upotrebu ljudi. Je li zato dostojan prijekora?

A što podrazumijeva ovim riječima: »i živjeti susprežući se 15
 od nužnih poslova«, posao je za nekog vrača.

Zatim hvali Sokratove razgovore, jer su puni izvrsnosti, uglađenosti, novosti, istraživanja, ali: »Možda je teško da sve u njima bude točno«. Pa što? To se događa u svim ljudskim stvarima: to se dogodilo samom Aristotelu u pobijanjima starih i u mnogočemu drugom. [354] 20

I ne čerupa dobro: da bi se prehranilo pet tisuća besposlenih boraca s njihovim ženama i robovima, trebalo bi babilonsko područje. Naime, sam poslije u četvrtom poglavlju sedme knjige, određujući broj građana, kaže: »Jasno je da je najbolja granica 25
 broja građana ona koja je brojnošću najveća i ujedno prikladna za dostatnost života.« Čini se da u toj najvećoj brojnosti i preobilju ima više od pet tisuća boraca, jer pod samim građanima

et magistratus. Sic enim fine 9. capitis exprimit:⁴⁶ *Partes vero civitatis pugnantium et consultantium*. Si itaque hae duae partes sint illa maxima civium superabundantia, an plus quam quinque millia sunt? Si sunt vel tot, eadem cadit obiectio ac forte maior
 5 longe in Aristotelem. Sed si haec maxima superabundantia minor numerus est quam quinque mille, cur id non determinavit is philosophus, qui Platonem audet incusare, quod pauca determinaverit? Cur item regionis magnitudinem non terminavit, quae
 10 posset ociosos itidem suos alere? Sed satis habuit dicere:⁴⁷ *Ut possint habitatores vivere ociosi^x, liberaliter simul et temperanter*.

Sed quod ait:⁴⁸ *Bene habet addere etiam ad vicinantes locos; non potuit recte in Platone reprehendi, id enim fecit libro 5:*⁴⁹ *Moles multitudine sane sufficiens non aliter recte fiat dictione, quam respectu ad regionem et vicinorum regioni civitates*.

15 Sed quod carpit eum in opum divisione omisisse⁵⁰ *ita ut vivant temperanter*, etiamsi non est expressum, intelligi tamen facile potest a non cavilloso philosopho. Cum enim Plato cives liberos esse velit, intelligi datur eos non debere a necessitate ad agricolandum cogi aut quippiam homine libero indignum exercendum.
 20 dum.

Carpit deinde, quod aequalitatem opum fecerit, liberorum procreationem aequalem omiserit, cum ad hanc opibus maiorem sequatur etiam opum inaequalitas. Id quidem verum est, quando eam portionem, quae uni sibi tributa est, in multos filios dividat.

⁴⁶ μέρη δὲ τῆς πόλεως τό τε ὀπλιτικὸν καὶ βουλευτικόν. [ARIST. Pol. 1329a.37 – 38]

⁴⁷ ὥστε δύνασθαι τοὺς οἰκοῦντας ζῆν σχολάζοντας ἐλευθερίως ἄμα καὶ σωφρόνως. [ARIST. Pol. 1326b.30 – 32]

⁴⁸ καλῶς ἔχει προσθεῖναι [corr. ex προσεθῆναι] καὶ πρὸς τοὺς γειτνιώντας [corr. ex γειτνειόντας] τόπους. [ARIST. Pol. 1265a.20 – 21]

⁴⁹ ὄγκος δὴ πλήθους ἰκανὸς οὐκ ἄλλως ὀρθῶς γίγνεται ἂν λεχθεὶς ἢ πρὸς τὴν γῆν καὶ πρὸς τὰς τῶν πλησιοχώρων πόλεις. [PLATO, Lg. 737.c.6 – d.1]

⁵⁰ ὥστε ζῆν σωφρόνως. [ARIST. Pol. 1265a.30]

^x Corr. ex ociosos

podrazumijeva borce i službenike. Ovako je to, naime, izrazio na kraju devetog poglavlja: »Dijelovi države su borilački i savjetnički dio.« Ako su, dakle, ta dva dijela najveće obilje građana, da li ih je više od pet tisuća? Ako jest više, ili upravo toliko, taj isti prigovor otpada i možda se daleko više odnosi na Aristotela. Ali, ako je to najveće preobilje manji broj od pet tisuća, zašto to nije odredio filozof koji se usuđuje napasti Platona zbog toga što je malo toga odredio? Zašto isto tako nije odredio veličinu područja koja može prehraniti isto toliko svojih besposlenih ljudi? Bilo mu je dovoljno reći: »Da besposleni stanovnici mogu živjeti slobodno i istovremeno umjereno.«

Ali kada kaže: »Dobro je uzeti u obzir i susjedna mjesta«, Platonu nije mogao ništa s pravom zamjeriti. To je on, naime, rekao u petoj knjizi: »Dostatna veličina mnoštva uistinu se ne može drukčije odrediti nego ovisno o području i susjednim državama.«

No čerupa ga da je pri raspodjeli dobara propustio: »tako da žive suzdržljivo« – iako to nije izrijeком rečeno, ipak to filozof koji nije zabadalo, može lako razabrati. Kada je, naime, Platonova želja da građani budu slobodni, daje se na znanje da ih ne treba od nužde siliti na ratarstvo ili na nešto nedostojno slobodna čovjeka.

Čerupa ga zatim što je odredio jednakost dobara, ali je propustio jednakost u rađanju djece, jer za njom bogatijom dobrima slijedi nejednakost u imovini. To je, doista, istina, kad se onaj dio koji je dodijeljen jednom samom, podijeli na mnoge sinove,

Sed quando filiorum uni relinquat, semper eadem manet, qualia sunt nostris temporibus primigenitorum feuda. Hoc autem Platonem voluisse clare eius verba testantur:⁵¹ *Quot sunt nunc nobis foci distributi numero, hosce oportere semper tot esse neque quicquam*
 5 *plures fieri neque pauciores.* Deinde subnectit:⁵² *Qui sortitus est portionem, relinquito semper huiusce domus unum solum heredem^{xi} suorum filiorum, quem maxime ipse voluerit.* Idem de agris etiam praecipit, reliquis vero liberis ita consulat, ut ibi Plato prolixius praecipit. Non ergo recta est Aristotelis reprehensio.

10 Quod deinde accusat omissum esse, quantam debeant magistratus habere substantiam, quid tum? Quantam alii cives. Neque verum est, quod ait Aristoteles:⁵³ *Cum etiam omnem substantiam sinit fieri maiorem, usque ad quincuplicem.* Nam haec sunt Platonis verba:⁵⁴ *Duplum sinit acquirere et triplum usque ad qua-*
 15 *druplum, plus vero si quis acquisiverit, iubet illi a civitate eam auferri diisque attribui.* Nec recte iterum obiicit Aristoteles:⁵⁵ *Cur id non fuerit in iugeribus quadamtenus?* Quia scilicet vult eam divisionem priorem firmam semper manere ob causas ab eo allatas, contra quas nihil audet obtrectare. Sed quod reprehendit duas domos
 20 *datas,*⁵⁶ *difficile est duas habitare domos, id vero ridiculum est.* Cum etiam commodissimum sit duas et habere et alternis temporibus habitare.

⁵¹ ὅσαι εἰσὶ τὰ νῦν ἡμῖν ἐστίαί διανεμηθεῖσαι τὸν ἀριθμὸν, ταύτας δεῖν αἰεὶ τοσαύτας εἶναι καὶ μήτε τι πλείους γίνεσθαι μήτε τί ποτε ἐλάττους. [PLATO, Lg. 740.b.3 – 5]

⁵² ὁ λαχὼν τὸν κληρὸν καταλείπτω αἰεὶ ταύτης τῆς οἰκίσεως ἓνα μόνον κληρονόμον τῶν ἑαυτοῦ παίδων, ὃν ἂν αὐτῷ μάλιστα ἦ [εἶη] φίλον. [PLATO, Lg. 740.b.6 – 8]

⁵³ ἐπεὶ {δὲ} <καὶ> τὴν πᾶσαν οὐσίαν ἐφίησι γίνεσθαι μείζονα μέχρι πενταπλασίας. [ARIST. Pol. 1265b.21 – 23]

⁵⁴ διπλάσιον ἐάσει [ἐᾶσι] τούτου κτᾶσθαι καὶ τριπλάσιον καὶ μέχρι τετραπλασίον· πλείονα δ' ἂν τις κτᾶται. [PLATO, Lg. 744.e.4 – 5]

⁵⁵ διὰ τί τοῦτ' οὐκ ἂν εἶη ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τινός; [ARIST. Pol. 1265b.23]

⁵⁶ χαλεπὸν δὲ οἰκίας [οἰκειάς] δύο οἰκεῖν; [ARIST. Pol. 1265b.26]

^{xi} Corr. ex haeredem

ali kad ostavi jednom od sinova, uvijek ostaje isti, kakvi su u današnje vrijeme feudi prvorođenih. Da je Platon to htio, jasno svjedoče njegove riječi: »Koliki nam je broj sada raspodijeljenih ognjišta, toliko ih treba uvijek biti: da ih uopće ne nastaje manje i više.« Nadalje dodaje: »Tko ždrijebom dobije dio, neka ostavi samo jednog nasljednika kuće, među svojim sinovima onoga kojega će sam najradije htjeti.« To isto Aristotel nalaže o poljima, a za ostale sinove savjetuje tako, kako je Platon tamo darežljivije propisao. Taj Aristotelov prigovor nije opravdan.

Zatim ga optužuje da je propušteno reći koliku imovinu trebaju imati državni službenici – što onda? Koliku i ostali građani. Niti je istina kad Aristotel kaže: »jer dopušta da sva imovina bude veća, sve do peterostruke.« Naime, Platonove riječi glase: »Dopustit će steći dvostruko i trostruko, sve do četverostrukog,⁶ a ako tko stekne više, zapovijeda da <imovina> bude iznesena iz države i predana bogovima.« Opet, dakle, Aristotel pogrešno prigovara: »Zašto to donekle nije tako kod zemlje?« Zato jer želi da ona prva podjela uvijek ostane čvrsta, zbog razloga koje je naveo i kojima se u ničemu nije usudio suprotstaviti. A to što kori da su dozvoljene dvije kuće: »Teško je obitavati u dva doma.« – to je pak smiješno, jer vrlo je ugodno dva doma i imati i stanovati u njima naizmjenice.

⁶ Grčki citat je skraćen, a latinski prijevod citata je u nastavku promijenjen u odnosu na kritičko izdanje. Usp. nastavak citata: PLATO, Lg. 744.e.5 – 745.a.3 πλείονα δ' ἂν τις κτᾶται τούτων, εὐρῶν ἢ δοθέντων ποθὲν ἢ χρηματισάμενος, ἢ τινι τύχῃ τοιαύτη κτησάμενος ἄλλη τὰ περιγινόμενα τοῦ μέτρου, τῇ πόλει ἂν αὐτὰ καὶ τοῖς τὴν πόλιν ἔχουσιν θεοῖς ἀπονέμων εὐδόκιμος τε καὶ ἀζήμιος ἂν εἴη.

Quod autem accusato:⁵⁷ *Si ut optimam post primam rem publicam, non bene.* Simile est prioribus omnibus, non enim Plato rem publicam quam libris De legibus instituit optimam post primam vult esse, sed eam tertiam facit. Tres enim statuit, foelicissimam
 5 in qua⁵⁸ *revera sunt communia omnia amicorum, quam libris illis 10.* formavit. Secundam vero:⁵⁹ [355] *Sed haerentes huic, quam maxime talem quaerere quantum possumus, ea vero quam nunc aggressi sumus, fuerit immortalitati vicinissima et quidem secunda^{xii}, tertiam vero, si Deus voluerit, perficiamus.* Quare non est haec optima post primam,
 10 sed tertia. Quod vero ait:⁶⁰ *In Legibus vero dictum est, quod oporteat componere optimam rem publicam ex democratia et tyrannide.* Dicimus nusquam horum librorum id dictum esse, neque ex his mixtam hanc esse rem publicam, sed mediam, non optimam rem publicam.

15 Sed βουλευτῶν αἴρεσιν, *consiliariorum electionem.* Est enim hic locus libro 6. in haec verba:⁶¹ *Centum et octoginta eligentes ex singulo censu, dimidios horum sorte electos probare hosque esse anno consiliarios; electio ita facta medium habet monarchicae et democraticae rei publicae, cum semper oporteat mediare rem publicam.*

⁵⁷ εἰ δ' ὡς ἀρίστην μετὰ τὴν πρώτην πολιτείαν, οὐ καλῶς. ARIST. Pol. 1265b.31

⁵⁸ ὡς ὄντως ἐστὶ κοινὰ τὰ <τῶν> φίλων. [PLATO, Lg. 739.c.2 – 3]

⁵⁹ ἀλλ' ἐχομένους ταύτης τὴν ὅτι μάλιστα τοιαύτην ζητεῖν κατὰ δύναμιν. ἦν δὲ νῦν ἡμεῖς ἐπικεχειρήκαμεν, εἴη τε ἂν γενομένη {πως} ἀθανασίας ἐγγύτατα καὶ ἡ μία [μὲν] δευτέρως· τρίτην δὲ μετὰ ταῦτα, ἐὰν θεὸς ἐθέλη, διαπερανούμεθα. [PLATO, Lg. 739.e.2 – 5]

⁶⁰ ἐν δὲ τοῖς νόμοις εἴρηται τούτοις ὡς δεόν συγκείσθαι τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐκ δημοκρατίας καὶ τυραννίδος. [ARIST. Pol. 1266a.1 – 3]

⁶¹ ὀγδοήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἐκλέξαντας ἀφ' ἐκάστων [ἐκάστου] τῶν τιμημάτων, τοὺς ἡμίσεις τούτων ἀποκληρώσαντας δοκιμάσαι τούτους δ' εἶναι τὸν ἐνιαυτὸν βουλευτάς. Ἡ μὲν αἴρεσις οὕτω γιγνομένη μέσον ἂν ἔχοι μοναρχικῆς καὶ δημοκρατικῆς πολιτείας, ἥς [ὡς] ἀεὶ δεῖ μεσεύειν τὴν πολιτείαν. [PLATO, Lg. 756.e.5 – 10]

^{xii} Corr. ex secundo

Kada je optužen za to: »Ako je smatra najboljom poslije prve države, nema pravo.« – to je slično svemu prethodnom. Platon, naime, ne smatra da je država koju je zasnovao u knjigama o *Zakonima* najbolja poslije prve, nego je drži trećom. Ustanovio je tri, najsretniju u kojoj je »prijateljima doista sve zajedničko«. 5 Nju je oblikovao u onih deset knjiga. Drugu pak, [355] »Držeći se ove tražiti takvu koja je po mogućnosti što sličnija onoj; ona kojoj smo sada pristupili bila je vrlo bliska besmrtnosti i druga, a i treću ćemo, ako bog bude htio, dovršiti.« Stoga nije ta najbolja 10 poslije prve, nego treća. Doista kaže: »U *Zakonima* je rečeno da najbolju državu treba sastaviti od demokracije i tiranije.« – tvrdimo da to u tim knjigama nigdje nije rečeno, niti da je od toga sastavljena ta država, već srednja, ne najbolja država.

No, βουλευτῶν αἵρεσις, biranje vijećnika. U šestoj se, naime, knjizi nalazi ovo mjesto i ove riječi: »Nakon što izaberu iz pojedinog imovinskog razreda njih sto osamdeset, polovinu izabranu ždrijebom odobre da oni budu vijećnici jednu godinu. Tako 15 proveden izbor u sredini je između monarhijske i demokratske države, jer država treba uvijek biti u sredini.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Quod vero Aristoteles subdit:⁶² *Deinde neque videtur habere monarchicum quicquam.* Verum est quatenus unus nullum magistratum exercet, praeter eum, qui puerorum praeest institutioni, sed mentem Platonis sequentia haec declarant:⁶³ *Servi namque et domini nunquam fient amici.* Atque ideo nullum dominum haec res publica debet habere, ut in monarchia neque etiam ut in democratia,⁶⁴ *in paribus honoribus declarati pravi ac boni.* Ita ergo nec monarchicum quid habens nec democraticum media est haec consiliariorum electio; media, inquam, per negationem, non autem per copulationem extremarum. Neque etiam illud recte obiicitur:⁶⁵ *Sed oligarchica et democratica magis vero inclinare vult ad oligarchiam, clarum vero est ex principum constitutione, nam ex electis sortitur eos.* Quod non est verum, sed quod fine capitis ipsemet ait:⁶⁶ *ἐξ αἰρετῶν αἰρετούς ex electis electos.* Neque enim Plato sortem admittit in supremorum magistratuum constitutione, qui sunt apud eum νομοφύλακες, στρατηγοί, φύλαρχοί, ταξίαρχοι *legum custodes, belli duces, tribuum principes, ordinum principes.* In consiliariis autem admittit.

Nec quicquam ad rem facit, quod ait Aristoteles eam ad oligarchiam pendere; nec etiam verum est, non enim ad divitias solas spectans eos elegit ex maioribus censibus. Sed etiam ad virtutem, ut his verbis:⁶⁷ *maxime senes et quam potest fieri optimos.* Nec hi ad proprium commodum administrant, sed ad commune totius civitatis, quod aristocratiae, non autem oligarchiae est munus.

⁶² ἔπειτα οὐδ' ἔχουσα φαίνεται μοναρχικὸν οὐδέν. [ARIST. Pol. 1266a.5 – 6]

⁶³ δοῦλοι γὰρ ἂν καὶ δεσπότηαι οὐκ ἂν ποτε γένοιτο φίλοι. [PLATO, Lg. 757.a.1]

⁶⁴ οὐδὲ ἐν ἴσαις τιμαῖς διαγορευόμενοι φαῦλοι καὶ σπουδαῖοι. [PLATO, Lg. 757.a.1 – 2]

⁶⁵ ἀλλ' ὀλιγαρχικὰ καὶ δημοκρατικὰ μᾶλλον δ' ἐγκλίνειν βούλεται πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. δῆλον δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἰρετῶν κληρωτοῦς. [ARIST. Pol. 1266a.6 – 9]

⁶⁶ ἐξ αἰρετῶν αἰρετούς; [ARIST. Pol. 1266a.26 – 27]

⁶⁷ τοὺς πρεσβυτάτους τε καὶ ἀρίστους εἰς δύναμιν. [PLATO, Lg. 754.c.5 – 6]

Aristotel pak tome dodaje: »Nadalje, čini se da ona nema ništa monarhijsko.« To je istina utoliko što nikakvu službu ne obavlja jedan, osim onoga koji vodi odgoj dječaka. Platonov stav objašnjava ono što slijedi: »Robovi, naime, i gospodari nikada ne će biti prijatelji.« I zato ta država ne smije imati nikakva gospodara, kao u monarhiji; niti kao u demokraciji: »Da loši i dobri budu izabrani na istu čast.« Tako je to biranje vijećnika u sredini, nemajući ništa ni demokratskog ni monarhijskog: u *sredini* kažem po negaciji, a ne po spajanju krajnosti. I predbacuje se neopravdano: »Ali je oligarhijska i demokratska i više naginje oligarhiji, jasno je pak prema postavljanju vladara: od izabranih ih se bira ždrijebom.« To nije istina, nego, kako sam kaže na kraju poglavlja, ἐξ αἰρετῶν αἰρετούς, izabrane od izabranih. I Platon ne dopušta ždrijebanje u postavljanju najviših službenika, koji su kod njega: νομοφύλακες, στρατηγοί, φύλαρχοί, ταξίαρχοι, čuvari zakona, vojskovođe, prvaci plemena, prvaci staleža; no, kod savjetnika ipak dopušta.

I ne tiče se stvari to što Aristotel kaže da ta država naginje oligarhiji. To nije istina, ne bira ih iz viših staleža gledajući samo na bogatstvo, nego i na vrlinu, kao što kaže ovim riječima: »Najstarije i što je moguće bolje.« I oni ne upravljaju na vlastitu korist, nego na opću <korist> cijele države, što je zadatak aristokracije, a ne oligarhije. A kad kaže na kraju poglavlja: »Da je opasno po-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Quod fine capitis ait esse⁶⁸ *periculosum esse ex electis electos facere magistratus*, possibile quidem est, sed si bene educati et boni viri fuerint, cives nec malos eligent nec bonis sese opponent. Et si id tamen fecerint, non tantum damni affert, quantum sortiri magistratus, cum sors possit etiam omnes malos constituere. Tota ergo illius capitis accusatio et falsa et inutilis est.

Quod vero sequenti capite de quintupla bonorum possessione affirmat:⁶⁹ *Plus quam quintuplam esse minimae, cuique licere acquirere*, falsum est, quadruplum enim eum voluisse iam ostendimus.

Quod etiam capite ultimo ait:⁷⁰ *Mulierum ac filiorum et substantiae communio et commessationes mulierum*, Platonis fuisse inventum, totum falsum est. Nam commessabantur in Sparta ex Lycurgi legibus mulieres et communes erant quandamtenus, quod ex Plutarchi Lycurgo patet, ad cuius Lycurgi instituta videtur Plato totam suam rem publicam efformasse vel saltem ex Protagorae libris, quod Aristoxenus olim tradidit, ut autor est Laertius. Non ergo Plato illius communionis excogitator fuit. Haec ex libro 3. Politicorum.

Libro vero 4. capite 4. Aristoteles accusat Socratem⁷¹ *concinne, sed non sufficienter*, quod dicat:⁷² *Tanquam necessariorum gratia omnem civitatem constitutam, sed non magis boni*. Et aliud etiam:⁷³ *Sed pugnatricem partem non prius tribuit, quam regio sit aucta, et vicinis bellum attingentibus [356] in bellum procedat*. Procedit sane Plato eo ordine 2. Rei publicae, sed cur magis κομψῶς, *concinne* quam ἱκανῶς, sit dictum, non videtur ad se respexisse, qui quod

⁶⁸ τὸ ἐξ αἰρετῶν αἰρετοὺς ἐπικίνδυνον [ἐπικίνδυνον ἐξ αἰρετῶν αἰρετοῦς]. [ARIST. Pol. 1266a.26 – 27]

⁶⁹ πλεῖον δὲ τοῦ πενταπλασίαν εἶναι τῆς ἐλαχίστης {μηδενὶ τῶν πολιτῶν ἐξουσίαν εἶναι κτήσασθαι}. [ARIST. Pol. 1266b.6 – 7]

⁷⁰ ἢ τε τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ τῆς οὐσίας κοινότης καὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν. [ARIST. Pol. 1274b.9 – 11]

⁷¹ κομψῶς {τοῦτο}, οὐχ [οὔτ'] ἱκανῶς [ARIST. Pol. 1291a.11]

⁷² ὡς τῶν ἀναγκαίων τε [γὰρ] χάριν πᾶσαν πόλιν συνεστηκυῖαν, ἀλλ' οὐ τοῦ καλοῦ μᾶλλον. [ARIST. Pol. 1291a.17 – 18]

⁷³ τὸ δὲ προπολεμοῦν οὐ πρότερον ἀποδίδωσι μέρος πρὶν ἢ τῆς χώρας ἀξιομένης καὶ τῆς τῶν πλησίον ἀπτομένης [ἀπτομένων] εἰς πόλεμον καταστῶσιν [καθιστῶσιν]. [ARIST. Pol. 1291a.19 – 22]

stavljati između izabranih izabrane službenike«, to je, doduše, moguće, ali ako to budu dobro odgojeni i dobri muževi, građani neće izabrati loše, niti će se suprotstavljati dobrima. A ako to ipak učine, to neće nanijeti toliku štetu koliko biranje službenika ždrijebom, jer ždrijeb može postaviti i sve loše. Cjelokupna je optužba u tom poglavlju lažna i neosnovana. 5

To što tvrdi u sljedećem poglavlju o peterostrukom posjedovanju dobara: »Da je pet puta veću od najmanje svakom dopušteno steći.«⁷ – nije istina. Već smo pokazali da je Platon htio da bude četiri puta veća. 10

U posljednjem poglavlju također kaže da je Platon izmislio »zajedništvo žena, djece i imovine i zajedničke gozbe žena.« – to je potpuno lažno, jer su u Sparti po Likurgovim zakonima žene imale zajedničke gozbe i bile su u određenoj mjeri zajedničke, što je vidljivo iz Plutarhova Likurga. Čini se da je Platon oblikovao čitavu svoju državu po uredbama tog Likurga, ili barem po Protagorinim knjigama, što je nekada prenosio Aristoksen, kako piše Diogen Laertije.⁸ Nije dakle Platon izmislio to zajedništvo. Toliko o trećoj knjizi *Politike*. 15

U četvrtom poglavlju četvrte knjige Aristotel optužuje Sokrata da je govorio »vješto, ali nedostatno«, kako kaže, jer »Kao da je svaka država nastala zbog nužnoga a ne zbog dobra.« I drugo: »Borilački dio ne pridodaje prije nego što se područje ne poveća i on, kad zarate susjedi, [356] ne krene u rat.« Platon zaista tim redom nastupa u drugoj knjizi *Države*. Ali zašto bi to bilo rečeno više κομψῶς, vješto nego ἰκανῶς, dostatno, čini se da se 20 25

⁷ Citat je Petrić preuredio. Aristotel zapravo kaže: πλεῖον δὲ τοῦ πενταπλασίαν εἶναι τῆς ἐλαχίστης μηδενὶ τῶν πολιτῶν ἐξουσίαν εἶναι κτήσασθαι. ARIST. Pol. 1266b.6 – 7

⁸ Usp. DIOGENES LAERTIUS, Vit. 3.37.10 – 38.1 ἢν Πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι Ἀντιλογικοῖς.

in alio reprehendit, ipse committit, eadem genera civium constituens, nec plura ipse aut potuerit aut sciverit adinvenire. Illud quoque, *sed non potius boni gratia*, cur reprehendat reprehensor, hic idem committens? Primam civitatem ipse quoque necessarium gratia fabrefaciens, honesti autem non prius fecerit mentionem quam faelicitatis. Tertio cur reprehendit si sanae illi et verae ὑγιῆ καὶ ἀληθινῆ civitati necessaria vix habenti, nihil aliud cupienti, nihil fuerit opus bellatoribus? Quid enim vicini ab ea rapient, paupertatem?

10 Quod vero capite 7. cum enumerasset quinque rei publicae species, sextam ipse πολιτείαν, *politiam* vocans addit:⁷⁴ *Eo quod non multoties sit, latet eos, qui tentant numerare rerum publicarum species et utuntur quatuor tantum, ut Plato in Rebus publicis.* Falsissimum est id de Platone. Nam libro 8. Rei publicae quatuor sane, 15 sed vitiosas enumerat. Sed novit etiam ἐκείναις ἀνομοίους, *illis dissimiles*. Sunt autem peccantes quatuor, forma Creticae et Laconicae, oligarchia, democratia et tyrannis. Duas deinde nominat, timocratiam et aristocratiam, postea libro 9. regnum praeter omnes laudat atque ἀρίστην, *optimam* vocat. Septem ergo Plato, 20 non quatuor rei publicae formas constituit easque novit optime numerare etiam in Politico; ostenditque copiose priore loco, quo modo alia in aliam transeat.

Quod tamen Aristoteles 5. libri ultimo capite carpit multis verbis, quae omnia discutere non erit parvum operae premium, ait ergo:⁷⁵ *In Platonis Re publica dicitur quidem de transmutationibus a Socrate, non tamen dicitur bene.* Errata addit:⁷⁶ *Optimae namque et primae rei publicae non dicit mutationem proprie.* Deinde subnectit, quae ibi Plato de numeris sub Musarum prosopopoeia aenigma-

⁷⁴ διὰ τὸ μὴ πολλάκις γίνεσθαι λανθάνει τοὺς πειρωμένους ἀριθμεῖν τὰ τῶν πολιτειῶν εἶδη, καὶ χρῶνται ταῖς τέτταρσι μόνον (ὡσπερ Πλάτων) ἐν ταῖς πολιτείαις. [ARIST. Pol. 1293a.40 – b.1]

⁷⁵ ἐν δὲ τῇ <τοῦ Πλάτωνος> Πολιτεία λέγεται μὲν περὶ τῶν μεταβολῶν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, οὐ μέντοι λέγεται καλῶς. [ARIST. Pol. 1316a.1 – 3]

⁷⁶ τῆς τε [δὲ] γὰρ ἀρίστης πολιτείας καὶ πρώτης οὐσης οὐ λέγει τὴν μεταβολὴν ἰδίως. [ARIST. Pol. 1316a.3 – 4]

nije na sebe osvrnuo kada sam čini ono što kod drugog pobija, a uspostavljaajući iste rodove građana ili nije mogao ili znao pronaći više. I ono: *a ne više radi dobra* – zašto pobijatelj pobija iako čini isto? Kad on tvori prvu državu radi onog nužnog, ne spominje ono časno prije nego sreću. Treće, zašto pobija, ako onoj zdravoj i istinskoj, ὑγιῆ καὶ ἀληθινῆ državi, koja jedva ima ono nužno i ništa drugo ne želi, ne budu potrebni ratnici? Što će joj naime susjedi oteti – siromaštvo? 5

Ono pak, kad je <Platon> u sedmoj glavi nabrojio pet vrsta države, a sam dodao šestu zovući je πολιτεία, politijom, dodaje: »Budući da nije česta, ona se skriva onima koji pokušavaju nabrojiti vrste država i koriste ih samo četiri, kao Platon u Državi;« – to je o Platonu potpuno neistinito. U osmoj knjizi *Države* on, doduše, nabraja četiri, ali loše. No, poznao je i ἐκείναις ἀνομοίους, različite od njih. Četiri su poročne, po obliku kretska i lakonska, oligarhija, demokracija i tiranija. Zatim imenuje dvije, timokraciju i aristokraciju, poslije, u devetoj knjizi, hvali prije svih kraljevinu, i zove je ἀρίστη, najboljom. Platon je, dakle, ustanovio sedam, a ne četiri oblika države; znao ih je dobro nabrojiti i u *Državniku*, a na prijašnjem je mjestu opširno pokazao kako jedna prelazi u drugu. 10 15 20

Ipak, ono što Aristotel u posljednjem poglavlju pete knjige čerupa mnogim riječima, to će sve biti od ne male važnosti da se raspravi. Kaže dakle: »U Platonovoj *Državi* Sokrat mnogo toga govori o preobrazbama, ali ipak ne govori dobro.« Dodaje pogreške: »Ne govori da je najboljoj i prvoj državi svojstveno da se mijenja.« Zatim dodaje što je tamo Platon kroz personifikaciju 25

ZA FILOZOFIJU

te tali profert, ut adhuc a nemine sit plene intellectum abieritque ea obscuritas in proverbium, obscurior Platonico numero.

Id aenigma, si ut verba sonant, non fuerit propria eius rei publicae mutatio. Sed si quis aenigma aperiat, fuerit propria. Sed et propriam affert, nec verum est, τὴν ἰδίως οὐ λέγει, *propriam non dicit*. Sic enim libro 8. non longe ab initio habet:⁷⁷ *Difficile quidem est, ut moveatur civitas ita constituta, sed quoniam omnigenito corruptio sequitur, nec talis constitutio per omne tempus mansura est, sed dissolvetur*. Subdit postea numerum illum, post quem propriam eius mutationem clarissime exponit, cuius initium mutationis ait esse:⁷⁸ *Quando nostri custodes cohabitare faciant sponsas cum sponsis extra tempus, nec ingeniosi nec fortunati filii erunt, quorum sane optimos priores illi constituent custodes. Sed cum indigni sint veniantque in patrum principatus, primo curare nos negligenter incipient, putantes minus quam deceat musicam, deinde gymnasticam, unde rudiores nobis fient iuvenes*. Hoc sane initium est mutationis optimae rei publicae.

Cuius mutationis fine ait Aristoteles Platonem dicere eam in Laonicam transire:⁷⁹ *Ad haec, quam ob causam ex hac in Laonicam mutatur?* Hoc autem Plato nusquam dixit, sed eam mediam inter aristocratiam et oligarchiam constituit clarissime:⁸⁰ *nonne, inquam ego, in medio fuerit aristocratiae et oligarchiae haec res publica?* Neque ulla est toto eo libro mentio Laonicae, praeter quam initio in numeratione peccantium rerum publicarum. Ubi tamen

⁷⁷ χαλεπὸν μὲν κινηθῆναι πόλιν οὕτω ξυστᾶσαν· ἀλλ' ἐπεὶ γενομένῳ παντὶ φθορά ἐστίν, οὐδ' ἡ τοιαύτη ξύστασις τὸν ἅπαντα μενεῖ χρόνον, ἀλλὰ λυθήσεται. [PLATO, R. 546.a.1 – 3]

⁷⁸ ὅταν {ἀγνοήσαντες} ὑμῖν οἱ φύλακες συνοικίζωσιν νύμφας νυμφίοις παρὰ καιρὸν, οὐκ εὐφυεῖς οὐδ' εὐτυχεῖς παῖδες ἔσονται ὧν καταστήσουσι [καταστήσονται] μὲν τοὺς ἀρίστους οἱ πρότεροι, ὅμως δὲ ὄντες ἀνάξιοι, εἰς τὰς τῶν πατέρων αὐτῶν δυνάμεις ἐλθόντες, ἡμῶν πρῶτον ἄρξονται ἀμελεῖν φύλακες ὄντες, παρ' ἔλαττον τοῦ δέοντος ἡγησάμενοι τὰ μουσικῆς, δεύτερον δὲ τὰ γυμναστικῆς, ὅθεν ἀμωσσότεροι γενήσονται ὑμῖν οἱ νέοι. [PLATO, R. 546.d.1 – 8]

⁷⁹ πρὸς δὲ τούτοις διὰ τίν' αἰτίαν ἐκ ταύτης εἰς τὴν Λακωνικὴν μεταβάλλει; [ARIST. Pol. 1316a.17 – 18]

⁸⁰ Οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, ἐν μέσῳ τις ἂν εἴη ἀριστοκρατίας τε καὶ ὀλιγαρχίας αὐτῆ ἢ πολιτείας; [PLATO, R. 547.c.6 – 7]

muza govorio o brojevima u takvoj zagonetki, da to još ni danas nitko nije potpuno shvatio; proširila se ta nejasnost u izreku *mračniji od Platonovog broja*.

Ako se ta zagonetka uzme kako riječi zvuče, promjena ne će biti svojstvena toj državi. Ali, ako netko odgonetne zagonetku, bit će svojstvena. Navodi i svojstvenu promjenu, stoga nije istina ono: τὴν ἰδίως οὐ λέγει, ne govori o svojstvenoj. Ovako stoji odmah nakon početka osme knjige: »Teško se može promijeniti tako uspostavljena država, ali budući da za svim nastalim slijedi propadanje, ni to ustrojstvo ne će ostati za sva vremena, nego će se raspasti.« Dodaje kasnije onaj broj i poslije toga vrlo jasno izlaže svojstvenu joj promjenu. Početak njezine promjene, kaže, bit će ovakav: »Kad naši čuvari budu vjenčali nevjeste i mladoženje mimo pravog vremena, djeca ne će biti ni nadarena ni sretna; od njih najboljih oni prvi <čuvari> postaviti će čuvare. No, budući da su nedostojni, i dolaze na vlast očeva, prvo će nas početi zanemarivati, cijeneći glazbu manje nego što bi trebalo, a zatim i gimnastiku; zbog toga će nam mladići postati grublji.« To je svakako početak promjene najbolje države.

Na kraju te promjene kaže Aristotel da je Platon rekao da ona prelazi u lakonsku: »K tome, zašto se ona mijenja u lakonsku?« No, Platon to nije nigdje rekao, nego ju je veoma jasno uspostavio u sredini između aristokracije i oligarhije: »Zar dakle, kažem ja, ta država neće biti u sredini između aristokratske i oligarhijske?« Lakonska se država u cijeloj toj knjizi ne spominje, osim na početku pri nabrojanju loših državnih uređenja. Tamo se ipak

ZA FILOZOFIJU

non dicitur, qualis ea fuerit aut ex quibus constituta, nisi quod⁸¹ dicit: *Eum qui contentiosus et ambitiosus est secundum Laconicam constitui*. Itaque nullo modo hinc exponi potest optimam illam in hanc transire Laconicam; neque, etiamsi exponere quis conaretur, recte ex Aristotele posset, qui Laconicam constituisse affirmat
 5 ex aristocratia, oligarchia, democratia ac regno. Nullum autem vestigium vel regni vel democratiae in optima illa mutata [357] apparet ex Platone.

Sed quod postea Aristoteles alia accusatione accusat praeceptorem:⁸² *Adhuc tyrannidis non dicit neque an futura sit mutatio, neque an non sit futura*. Quid tum postea? Non fuerat propositum Platoni omnes rerum publicarum ibi mutationes persequi. Sat habuit optimae quam formandam susceperat, etiam mutationem exponere. Si tyrannidis aut aliarum non exposuit, quid tum? Neque ulla est causa, cur dicat Aristoteles:⁸³ *Quando secundum illum oportet in primam ac optimam, quomodo id secundum illum dici potest, cum ille ne innuit quidem quicquam tale*. Nec scio an vere dici ab Aristotele possit tyrannidem in tyrannidem mutari, sicuti Sicyonia ex Myronis tyrannide in tyrannidem Clisthenis. Sic
 15 enim persona, non forma regiminis mutatur.

Quod vero postea ait, quomodo carpit:⁸⁴ *Absurdum quoque est putare in oligarchiam ob hoc mutari, quod cupidi divitiarum sint principes, quando etiam ipse reprehensor ὄρον ὀλιγαρχίας terminum oligarchiae divitias faciat, sed non quia:⁸⁵ *Multi abundantes divitiis non putant iustum esse eos, qui nihil possideant, aequae participes esse*
 25*

⁸¹ τὸν φιλότικόν τε καὶ φιλότιμον, κατὰ τὴν Λακωνικὴν ἐσπῶτα πολιτείαν. [PLATO, R. 545.a.2 – 3]

⁸² ἔτι δὲ τυραννίδος οὐ λέγει οὔτε εἰ ἔσται μεταβολὴ οὔτ', εἰ μὴ ἔσται. [ARIST. Pol. 1316a.25 – 26]

⁸³ ἐπεὶ κατ' ἐκεῖνον δεῖ εἰς τὴν πρώτην καὶ {τὴν} ἀρίστην. [ARIST. Pol. 1316a.28]

⁸⁴ ἄτοπον δὲ καὶ τὸ οἶσθαι εἰς ὀλιγαρχίαν διὰ τοῦτο μεταβάλλειν ὅτι φιλοχρήματοι καὶ χρηματισταὶ οἱ ἐν ταῖς ἀρχαῖς. [ARIST. Pol. 1316a.39 – b.1]

⁸⁵ οἱ πολὺ ὑπερέχοντες ταῖς οὐσίαις οὐ δίκαιον οἶονται εἶναι ἴσον μετέχειν τῆς πόλεως τοὺς κεκτημένους μηδὲν τοῖς κεκτημένοις. [ARIST. Pol. 1316b.1 – 3]

ne govori kakva će biti, niti od čega će biti sastavljena, jedino što kaže: »da je postavljen prema lakonskom uređenju onaj koji je svadljiv i častoljubiv«. Stoga se ovdje nikako ne može isticati da ona najbolja prelazi u ovu lakonsku, niti bi to itko, kad bi i pokušao, mogao opravdano izložiti prema Aristotelu, koji tvrdi da je lakonsko uređenje sastavljeno od aristokracije, oligarhije, demokracije i kraljevine. Kod Platona, nijedan se trag kraljevine ili demokracije [357] ne nazire u onoj najboljoj promijenjenoj državi. 5

Kasnije Aristotel drugom optužbom optužuje učitelja: »K tome ne kaže za tiraniju hoće li se mijenjati ili ne će.« Pa što onda? Platonu nije bila namjera razmotriti sve promjene državnih uređenja. Dovoljno mu je bilo da izloži promjenu one najbolje koju je poduzeo oblikovati. Ako nije izložio promjenu tiranije ili nekog drugog uređenja, pa što onda? Nema razloga zbog kojeg bi Aristotel rekao: »jer po njemu<tj. Platonu> treba <doći> u prvo i najbolje.« Kako se može reći da je to po njemu, kad on nije ni nagovijestio nešto takvo? Ne znam je li Aristotel mogao reći da se tiranija mijenja u tiraniju, kao što se u Sikionu Mironova tiranija promijenila u Klitenovu tiraniju. Tako se, naime, mijenja osoba, a ne oblik vlasti. 10 15 20

Što pak poslije kaže, također čerupa: »Besmisleno je i misliti da se mijenja u oligarhiju zato što su vladari željni bogatstva.« – jer i sam koritelj bogatstvo drži određenjem oligarhije, ὄρος ὀλιγαρχίας, ali ne zato što: »Mnogi koji obiluju bogatstvom ne smatraju da je pravedno da oni koji ne posjeduju ništa jednako sudjeluju u upravljanju državom zajedno s onima koji posjedu- 25

ZA FILOZOFIJU

civitatis cum iis qui possident. Sed absurdior sane longe haec est et contra sui ipsius fundamenta. Ipse enim nos docuit libro 3. capite 5. εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλίγοι⁸⁶, *divites sunt pauci*, vulgus vero, quos ubique πολλούς, *multos* vocat, *pauperes* sunt. Non est ergo
 5 possibile, ut πολλοὶ εὐποροῦντες, *multi divites sint* sed οἱ ὀλίγοι, *pauci*, a quibus etiam nomen oligarchiae deductum ait:⁸⁷ *Absurdum quoque est dicere duas esse civitates, eam quae est oligarchia, divitum et pauperum.* Nullam tamen huius absurdi adducit causam, nam quod subiungit:⁸⁸ *Quid enim ipsa magis Laconica passa est vel*
 10 *quavis alia?* Non facit minus verum Platonis dictum. Non enim hanc magis id habere dicit quam alias, sed tantum id oligarchiam habere asserit. Quod etiam Aristoteles ipse confirmavit alibi.

Addit:⁸⁹ *Cum multae sint causae, ob quas fiant mutationes, non dicit nisi unam.* Dicimus nos non fuisse Platoni propositum aut
 15 omnes mutationes aut omnes mutationum causas persequi et eam, quam dicit unam, ad suum facere propositum, quod fuerat ostendere peccata, quibus eae res publicae ab optima declinarent. Adiungit:⁹⁰ *Quoniam helluones foenoribus consumpti fiunt pauperes, quasi a principio divites essent omnes.* Id certe Plato non
 20 supponit omnes a principio fuisse divites, sed primum malum ait esse⁹¹ *licere omnia sua vendere et alii acquirere huius bona.* Quae scilicet habet seu multa seu pauca et quando tales plerique cives evaserint, mutatur regimen et fit democratia, quam etiam Aristoteles ait ex pauperibus constare docetque ex oligarchia democra-
 25 tiam aliquando fieri. Nec negat Plato:⁹² *Quando principum aliqui*

⁸⁶ εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλίγοι. [ARIST. Pol. 1280a.4 – 5]

⁸⁷ ἄτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι δύο πόλεις εἶναι τὴν ὀλιγαρχικὴν, πλουσίων καὶ πενήτων. [ARIST. Pol. 1316b.6 – 7]

⁸⁸ τί γὰρ αὐτὴ μᾶλλον τῆς Λακωνικῆς πέπονθεν ἢ ὅποιασούν ἄλλης. [ARIST. Pol. 1316b.8 – 9]

⁸⁹ πολλῶν τε οὐσῶν αἰτιῶν δι' ὧν γίνονται αἱ μεταβολαί, οὐ λέγει ἄλλ' ἢ μίαν. [ARIST. Pol. 1316b.14 – 15]

⁹⁰ ὅτι ἀσωτευόμενοι καὶ κατατοκιζόμενοι γίνονται πένητες, ὡς ἐξ ἀρχῆς πλουσίων ὄντων πάντων. [ARIST. Pol. 1316b.15 – 17]

⁹¹ Τὸ ἐξεῖναι πάντα τὰ αὐτοῦ ἀποδόσθαι, καὶ ἄλλῳ κτήσασθαι τὰ τούτου. [PLATO, R. 552.a.7 – 8]

⁹² ὅταν μὲν τῶν ἡγεμόνων τινὲς ἀπολέσωσι τὰς οὐσίας, καινοτομοῦσιν. [ARIST. Pol. 1316b.18 – 19]

ju«. Ali to je još besmislenije i protiv njegovih vlastitih osnova. U petom poglavlju treće knjige sam nas je učio: εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλίγοι, bogatih je malo. Puk pak, koji posvuda zove πολλοί, mnogima, siromašan je. Prema tome, nije moguće da πολλοὶ εὐποροῦντες, mnogi budu bogati, nego οἱ ὀλίγοι, malobrojni, 5 po kojima kaže da je i izveden naziv *oligarhija*: »Besmisleno je i reći da postoje dvije države, ona oligarhijska bogatih i <ona> siromašnih.« Ne navodi, ipak, nijedan uzrok te besmislice, jer kada povezuje: »Jer što bi ona bila više <takva> od lakonske ili bilo koje druge?«, time ne čini Platonovu izreku manje istinitom; 10 ne kaže, naime da je ona to više, nego druge, nego samo navodi da je takva oligarhija. To je na drugom mjestu potvrdio i sam Aristotel.

Dodaje: »Iako je mnogo uzroka zbog kojih nastaju promjene, navodi samo jedan.« Mi kažemo da Platonu nije bila namjera da istraži sve promjene ili sve uzroke promjena, a onaj jedan uzrok koji navodi pridonosi njegovoj namjeri; a ta je bila da pokaže pogreške kojima ona državna uređenja odstupaju od najboljega. Nastavlja: »Jer rastrošni i iscrpljeni lihvom postaju siromašni, kao da su svi u početku bili bogati.« Platon sigurno ne pretpostavlja 20 da su svi u početku bili bogati, nego kaže da je prvo zlo »Dopustiti prodati sve svoje i <dopustiti> drugome da stekne njegova dobra.« – a ima ih <dobara>, naravno, ili mnogo ili malo. I kad većina građana postane takva, mijenja se vlast i nastaje demokracija, za koju i Aristotel kaže da se sastoji od siromašnih, i po- 25 učava da od oligarhije jednom nastaje demokracija. Platon to ne poriče: »Kad neki od vođa izgube imovinu, teže za prevratom.«

perdiderint substantias, novitatibus student, nec alia, quae deinceps narrat, quia non omnes mutationum causas propositum habuit recensere.

Nec habet locum, quod ultimo loco accusat:⁹³ *Cumque plures sint oligarchiae et democratiae, tamquam una sit utrasque dicit mutationes.* Eius scilicet quae divitias oligarchia et quae libertatem democratia ὄρον, *terminum* habent, loquutus est Plato. Quod si Aristoteles alias oligarchiae species novit, in quibus divites non praesint, dicat nobis, cur libro 3. capite 5. oligarchiam ita determinat:⁹⁴ *oligarchia vero ad divitum, scilicet commodum respicit.* Et rursus:⁹⁵ *Et necesse est quidem ubi magistratum gerunt ob divitias sive pauciores sive plures, hanc esse oligarchiam.*⁹⁶ *Democratia vero ad utile pauperum.* Et iterum:⁹⁷ *Ubi pauperes, democratiam.* Quae si vera sunt, cur Plato carpitur de vero? Quod unam posuerit utramque sub hoc scilicet ὄρον, *termino* divitiarum ac paupertatis? Quod si Aristoteles libro 4. capite 5. democratiae capite 5. oligarchiae species recensens, sub iisdem terminis divitiarum ac paupertatis reponit, cur perperam fecit Plato [358] eas sub iisdem terminis reponens? Quod si sub aliis ὄροις, *terminis* aliquas Aristoteles ibi reponit, viderit ipse an recte ab eo collocentur? Cum eodem genere non contineantur.

Haec sane sunt omnia politicorum librorum loca, in quibus Aristoteles maximis profecto conatibus sese Platoni opposuit, sed uti visum est, frivolis vanisque.

25 Modo ea persequamur, quae in Ethicis attigit et primo in Parvis, falso Magnis appellatis. 1. ergo capite de Platone ita scribit:⁹⁸ *Post haec Plato divisit animam in id, quod rationem habet, et in irratio-*

⁹³ πλειόνων δ' οὐσῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ δημοκρατιῶν, ὡς μιᾶς οὐσης ἐκατέρως λέγει τὰς μεταβολὰς. [ARIST. Pol. 1316b.25 – 26]

⁹⁴ ἢ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων. [ARIST. Pol. 1279b.7 – 8]

⁹⁵ ἀναγκαῖον μὲν, ὅπου ἂν ἄρχωσι διὰ πλοῦτον, ἂν τ' ἐλάττους ἂν τε πλείους, εἶναι ταύτην ὀλιγαρχίαν. [ARIST. Pol. 1280a.1 – 2]

⁹⁶ ἢ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων. [ARIST. Pol. 1279b.8 – 9]

⁹⁷ ὅπου δ' οἱ ἄποροι, δημοκρατίαν. [ARIST. Pol. 1280a.2 – 3]

⁹⁸ Μετὰ ταῦτα δὲ Πλάτων διείλετο τὴν ψυχὴν εἰς τε τὸ λόγον ἔχον καὶ εἰς τὸ ἄλογον ὀρθῶς. [ARIST. M M 1.1.8.1 – 2]

- a ne poriče ni drugo što Aristotel dalje kaže, jer nije namjeravao razmotriti sve uzroke promjena.

Neumjesno je i ono za što na kraju optužuje: »Iako postoji više oligarhija i demokracija, o obim promjenama govori kao da je jedna.« Platon je govorio da je oligarhija ona koja je određena pojmom ὄρος, bogatstva, a demokracija <pojmom> slobode. Ako je pak Aristotel znao neke druge vrste oligarhije, u kojima ne vladaju bogati, neka nam kaže, zašto u petom poglavlju treće knjige određuje oligarhiju ovako: »Oligarhija se odnosi na korist bogatih.« I ponovo: »I nužno je da je oligarhija tamo gdje drže vlast zbog bogatstva, bilo da ih je malo ili više;« »A demokracija je na korist siromašnih.« I opet: »Tamo gdje <vladaju> siromašni, to je demokracija.« Ako je to istinito, zašto se Platona čerupa zbog istine? Zato što je jednu i obje podveo pod pojam, ὄρος, bogatstva i siromaštva? Ako je Aristotel, razmatrajući vrste demokracije u petom poglavlju četvrte knjige i vrste oligarhije također u petom poglavlju, podveo njih pod iste pojmove bogatstva i siromaštva, zašto je onda Platon krivo postupio [358] podvevši ih pod iste pojmove? Ako je Aristotel tamo pod drugim ὄροι, pojmovima naveo neke, je li sam pazio da ih pravilno smjesti, budući da nisu sadržani u istom rodu?

To su doista sva mjesta iz knjiga *Politike*, na kojima se Aristotel krajnjim pokušajima suprotstavio Platonu, ali, kako se činilo, uzaludnima i nepotrebnima.

Sada ćemo pretresti ono čega se dotaknuo u etici, i to najprije u *Maloj etici*, koju neopravdano zovu *Velikom*. U prvom poglavlju, dakle, ovako piše o Platonu: »Nakon toga je Platon podijelio

nale. Quod si excipiatur Platonem primum id fecisse, falsum est. Docuimus namque tomo praecedente id Pythagoreos ante eum fecisse. Si vero Plato dicatur id cum illis fecisse, recte dicitur:⁹⁹ *Et attribuit cuique virtutes congruas, atque hucusque recte. At si*
 5 *hoc recte a Platone factum et a Pythagoreis id natura animae partiebatur. Cur ergo virtutes suas Aristoteles non secundum animae potentias ordinavit? Cur cuique proprias non attribuit?*¹⁰⁰ *Sed post hoc non recte. Virtutem namque immiscuit negotio, quod est de bono. Id iam falsum est: nullibi enim id Plato commiscuit neque reperitur in eius libris hoc, quod addit:*¹⁰¹ *De entibus enim et veritate loquentem non oportuit de virtute disserere, nihil enim huic et illi commune est. Nullus enim est in totis Platonis libris ubi de ente disputans sermonem de virtute commiscuerit. Est quidem*
 10 *5. Rei publicae ubi de praesidibus civitatis disputans optimis, vult eos philosophos esse, qui vero sint philosophi, declarans ad cognitionem idearum, entis, ad veritatem, ad scientiam, ad opinionem, ad experientiam, ad philosophiam, ad philodoxiam, ad philosophum fit transitus, a quo ad bonum, ad ideam eius, ad eius filium, ad intelligibilia, ad philosophiae partes, ad dialecticam, ad ingenia philosophica et ad gubernatores civitatum, enumerationem rerum publicarum et mutationes iam dictas progreditur. Neque tamen toto hoc tribus fere libris contento opere ullo in loco virtus cum bono commiscetur. Falsa ergo est eius obtrectatio.*
 15 *Quod vero in Socrate postmodum reprehendit:*¹⁰² *Neque hic recte virtutes enim scientias faciebat. At ultimo capite aliter eadem hac de re docet:*¹⁰³ *Quare non recte Socrates dicebat asserens virtutem*

⁹⁹ καὶ ἀπέδωκεν ἐκάστῳ ἀρετὰς {τὰς} προσηκούσας. [ARIST. M M 1.1.8.2 – 3]

¹⁰⁰ μετὰ μέντοι τοῦτο οὐκέτι [οὐκ] ὀρθῶς. τὴν γὰρ ἀρετὴν κατέμιξεν εἰς τὴν πραγματείαν τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ. [ARIST. M M 1.1.8.4 – 6]

¹⁰¹ ὑπὲρ γὰρ τῶν ὄντων καὶ ἀληθείας λέγοντα οὐκ ἔδει ὑπὲρ ἀρετῆς φράζειν· οὐδὲν γὰρ τούτῳ κάκεινῳ κοινόν. [ARIST. M M 1.1.8.7 – 9]

¹⁰² οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδ' οὗτος. τὰς γὰρ ἀρετὰς ἐπιστήμας ἐποίησεν [ARIST. M M 1.1.7.2 – 3]

¹⁰³ διὸ οὐκ ὀρθῶς Σωκράτης ἔλεγεν, φάσκων εἶναι τὴν ἀρετὴν λόγον [λόγους]. [ARIST. M M 1.34.25.3 – 5]

dušu na ono što ima razum i na ono nerazumno.« Izdvoji li se tvrdnja da je to Platon učinio prvi, to je lažno. Učili smo, naime, u prethodnom svesku da su to prije njega učinili pitagorovci. Ako se kaže da je to Platon učinio zajedno s njima, s pravom se kaže. »I svakome je dodijelio sukladne vrline.« I dotle je točno. Ako su pak to Platon i pitagorovci dobro učinili, to je dopuštala priroda duše. Zašto onda Aristotel svoje vrline nije odredio po moćima duše? Zašto nije svakom <dijelu duše> pripisao vlastite? »Nakon toga je netočno, jer je vrlinu uveo u raspravu o dobrom.« To je već neistinito; Platon nigdje to nije pomiješao, niti se u njegovim knjigama igdje može naći ono što Aristotel dodaje: »Stoga ne treba da onaj, koji govori o bićima i istini, raspravlja o vrlini, ništa, naime, nije zajedničko jednom i drugom.« Nema toga mjesta ni u jednoj Platonovoj knjizi, gdje bi raspravljajući o biću umiješao govor o vrlini. Postoji, doduše, mjesto u petoj knjizi *Države*, gdje raspravljajući o najboljim vladarima države, želi da oni budu filozofi; kad objašnjava koji su pak filozofi, dolazi do prelaza na spoznaju ideja, bića, na istinu, na znanost, na mnijenje, na iskustvo, na filozofiju, na filodoksiju, na filozofa; od toga ide dalje k Dobru, ideji Dobra, k sinu Dobra, spoznatljivom, dijelovima filozofije, dijalektici, filozofskim značajima i kormilarima države, te nastavlja s već spomenutim nabranjem državnih uređenja i njihovim već rečenim promjenama. U cijelom tom istraživanju, koje je sadržano gotovo u tri knjige, ni na jednom se mjestu vrlina ne miješa s dobrim. Dakle, njegova je zamjerka neistinita.

Potom kod Sokrata pobija: »Ni on nije bio u pravu; vrline je prikazao kao znanja«; ali u posljednjem poglavlju o toj istoj stvari poučava drugačije: »Stoga Sokrat nije govorio ispravno tvrdeći

esse rationes. Sed Nicomachio 6. capite 13. aliter etiam:¹⁰⁴ *Et Socrates quadamtenus recte quaerebat, quadam vero tenus errabat. Quod quidem putavit prudentias esse omnes virtutes, peccabat, quod autem non sine prudentia, recte dicebat.* Qua varia ac inconstanti relatione
 5 quid solidi ac constantis nobis polliceri possumus? Neque vero quicquam horum in Platonicis dialogis reperitur. Nec est verisimile Socratem tam inconstanter de virtute disseruisse. Longe enim differentes hae res inter se sunt, cum λόγος, *ratio* animae
 10 διάνοιαν et δόξαν, *dianoeam* et *opinionem* dicat, scientia autem est dianoeae habitus, prudentia autem sit habitus opinionis, non cuiuscumque, sed rectae. Quod tum Menone, tum 6. Rei publicae clare traditur.

Ac tantum abest Socratem virtutes esse scientias existimasse, ut tres eius discipuli, Plato in Menone ac Protagora, Xenophon
 15 in Apomnemoneumatis et Simon sive Aeschines^{xiii} in Dialogo de virtute ad hanc rem dicato, induxerit eum disputantem virtutem non esse scientiam, quia non sit διδακτός, *docibilis*. Sic enim in Menone:¹⁰⁵ *Quod si est scientia quaedam virtus, clarum est eam esse docibilem.* Et mox:¹⁰⁶ *Quod si talis sit, docibilis est, non talis vero nequaquam.* Et post longam probationem concludit:¹⁰⁷ *Virtus ergo non fuerit docibilis.* Et in Protagora idem agit contra illius professionem, qui se venditabat veluti virtutis magister. Falso ergo illi
 20 opponit Aristoteles eum virtutes esse scientias affirmasse. Falso etiam quod λόγους, *rationes* eas existimarit, nihil enim tale legitur apud ullum trium eius discipulorum. Falsum quoque quod
 25

¹⁰⁴ καὶ Σωκράτης τῇ μὲν ὀρθῶς ἐζήτει τῇ δ' ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς, ἡμάρτανεν, ὅτι δ' οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγεν. [ARIST. E N 1144b.18 – 21]

¹⁰⁵ Εἰ δέ γ' ἐστὶν ἐπιστήμη τις ἡ ἀρετὴ, δῆλον ὅτι διδακτὸν ἂν εἴη. [PLATO, Men. 87.c.5 – 6]

¹⁰⁶ ὅτι τοιοῦδε μὲν ὄντος διδακτὸν, <μῆ> τοιοῦδε δ' οὐ. [PLATO, Men. 87.c.8 – 9]

¹⁰⁷ Ἀρετὴ ἄρα οὐκ ἂν εἴη διδακτὸν. [PLATO, Men. 96.c.10]

^{xiii} Corr. ex Aeschynes

za vrlinu da su razlozi.«, a u šestoj knjizi *Nikomahove etike* u 13. poglavlju također <uči> drugačije: »I Sokrat je donekle istraživao pravilno, a donekle je griješio. Budući da je smatrao da su sve vrline razboritosti, griješio je, a da nisu bez razboritosti, to je dobro govorio.« S obzirom na to različito i nedosljedno izlaganje, što možemo očekivati čvrstog i postojanog? Niti se što takvo nalazi u Platonovim dijalozima, niti je vjerojatno da je Sokrat tako nedosljedno raspravljao o vrlini. Te se stvari znatno međusobno razlikuju: λόγος, razlog duše izriče διάνοιαν i δόξαν, dijanoju i mnijenje – a znanje je svojstvo dijanoje, dok je razboritost svojstvo mnijenja, ne bilo kojeg, nego istinitog. To se izlaže kako u *Menonu*, tako i u šestoj knjizi *Države*. 5

A toliko je daleko od toga da je Sokrat vrline smatrao znanjima, da su ga njegova tri učenika: Platon u *Menonu* i *Protagori*, Ksenofont u *Uspomenama* i Simon ili Eshin u dijalogu *O vrlini*, posvećenom toj stvari, uveli kako raspravlja da vrlina nije znanje jer nije διδακτός, poučljiva. Ovako, naime, u *Menonu*: »Ako je neko znanje vrlina, jasno je da je ona poučljiva.« I zatim: »Ako je takva, poučljiva je, a ako nije, nikako.« I nakon dugotrajnog potvrđivanja zaključuje: »Vrlina, dakle, ne bi bila poučljiva.« I u *Protagori* o istom raspravlja protiv zanimanja onoga koji se prodavao kao učitelj vrline. Netočno mu se, dakle, suprotstavlja Aristotel da je tvrdio da su vrline znanja. Netočno je i to da ih je smatrao λόγοι, razlozima, jer se ništa takvog ne čita ni kod kojeg od njegova tri učenika. Netočno je i to 15 20

eas existimarit prudentias. Nihil enim tale usquam apud hosce eosdem legitur.

Recte illud putavit eas non sine prudentia esse, quod in Menone concludit:¹⁰⁸ *Nonne ut [359] comprehensim dicamus omnes animae conatus ac omnes tolerantiae, si prudentia dux sit, in felicitatem desinunt? Si vero imprudentia, in contrarium?* Et Legum libro 3:¹⁰⁹ *Maxime vero ad primam universae virtutis ducem prudentia vero hoc est.* Et saepe alibi idem docet.

Praeter haec libro 2. capite 6. Parvorum moralium sic de Socrate Aristoteles scripsit:¹¹⁰ *Socrates senex destruebat omnino et dicebat non esse incontinentiam, dicens, quod nemo sciens mala, quod mala sint, ea eligeret.* Quod et Nicomachio 7. capite 2. refert:¹¹¹ *Socrates enim omnino pugnat adversus sermonem, tamquam non esset incontinentia, neminem enim scientem agere praeter optimum, nisi per ignorantiam.* Vere id Socrati tribuitur. Est enim in Protagora longa ac subtilissima disputatio hac de re, quae mihi facilius persuadeat, quam Aristotelica assertio. Est quoque 9. Legum et in Timaeo eadem sententia. Sed advertendum eum nullibi horum locorum ἀκρασίας nomine uti, atque verum non est Aristotelis dictum:¹¹² *et non dixit incontinentiam esse, non enim id negat Socrates, sed¹¹³ a voluptatibus vinci,* ridet eos, qui id credunt posseque ad mala perpetranda quemquam a voluptate vinci atque impelli cognito, quod mala sint.

Itaque duo maxime miror, alterum est Aristotelem tam gravem philosophum, qui veritatem potiore amicis, potiore sui

¹⁰⁸ Οὐκοῦν συλλήβδην πάντα τὰ τῆς ψυχῆς ἐπιχειρήματα καὶ καρτερήματα ἡγουμένης μὲν φρονήσεως εἰς εὐδαιμονίαν τελευτᾶ, ἀφροσύνης δ' εἰς τὸναντίον; [PLATO, Men. 88.c.1 – 3]

¹⁰⁹ μάλιστα δὲ καὶ πρὸς πρώτην τὴν τῆς συμπάσης ἡγεμόνα ἀρετῆς, φρόνησις δ' εἶη τοῦτο. [PLATO, Lg. 688.b.1 – 3]

¹¹⁰ Σωκράτης μὲν οὖν ὁ πρεσβύτερος ἀνήρει ὅλως καὶ οὐκ ἔφη ἀκρασίαν εἶναι, λέγων ὅτι οὐδεὶς {εἰδῶς} τὰ κακὰ ὅτι κακὰ εἰσιν ἔλοιτ' ἄν. [ARIST. M M 2.6.2.1 – 3]

¹¹¹ Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας· οὐδένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. [ARIST. E N 1145b.25 – 27]

¹¹² καὶ οὐκ ἔφη ἀκρασίαν εἶναι. [ARIST. M M 2.6.2.1 – 2]

¹¹³ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἠττᾶσθαι. [PLATO, Prt 352.e.6 – 353.a.1]

da bi ih smatrao razboritostima. Ništa takvog nigdje se ne čita kod tih istih <učenika>.

Ispravno je: smatrao je da one nisu bez razboritosti. To zaključuje u *Menonu*: »Ne završavaju [359] li sva nastojanja duše i napori, da kratko kažemo, u sreći, ako je razboritost vođa, a ako je nerazboritost, u suprotnom?« I u trećoj knjizi *Zakona*: »Najviše pak <treba gledati> na prvu <vrlinu>, vođu cjelokupne vrline, a to je razboritost.« Često i drugdje isto naučava. 5

Osim toga u šestom poglavlju druge knjige *Male etike* Aristotel ovako piše o Sokratu: »Starac Sokrat ju je potpuno dokinuo i rekao da ne postoji nesuzdržljivost, govorio je da nitko ne bi odabrao zlo znajući da je zlo.« Iznosi to i u drugom poglavlju sedme knjige *Nikomahove etike*: »Sokrat se na svaki način borio protiv tog mišljenja kao da nema nesuzdržljivosti; naime <smatrao je> da nitko znajući ne radi mimo najboljeg, osim zbog neznanja.« To je Sokratu pripisano ispravno. Postoji, naime, u *Protagori* duga i istančana rasprava o toj stvari koja mi je uvjerljivija od Aristotelove tvrdnje. Isto mišljenje postoji u devetoj knjizi *Zakona* i u *Timeju*. Ali treba obratiti pažnju da on ni na jednom od tih mjesta ne rabi riječ ἀκρασία <nesuzdržljivosti>; i nije istinita Aristotelova tvrdnja: »I nije rekao da ne postoji nesuzdržljivost.« To, naime, Sokrat ne poriče, nego se smije onima koji vjeruju »Da netko može požudom biti svladan« i natjeran da radi zlo, iako <mu> je poznato da je to zlo. 10 15 20

I zato se najviše čudim dvojem: jedno je da je Aristotel, tako značajan filozof, koji je priznao da istinu drži važnijom od prija- 25

ZA FILOZOFIJU

ipsius scriptis habere profiteatur, falsas manifesto ac futes reprehensiones ubique in Platonem invexisse, cuius si interissent libri, uti caeterorum veterum quos carpit, Aristotelis indubia veritas haberetur; alterum, quod inter tot millia philosophorum
5 Aristotelicorum Platoniorumque nemo sit inventus, qui harum obiectionum veritatem de Aristotele exquireret, nobisque post mille ac octingentos annos, uti primi in hac arena essemus, locum reliquerunt.

FINIS TOMI TERTII.

Latinski tekst transkribirao:
TOMISLAV ČEPULIĆ

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

telja, važnijom od svojih spisa, posvuda napadao Platona očito neistinitim i nepouzdanim optužbama; da su propale njegove <Platonove> knjige, kao one ostalih starih pisaca koje Aristotel čerupa, Aristotelova bi se istina držala nedvojbenom; drugo, da se među toliko tisuća filozofa, aristotelovaca i platoničara nije našao nitko tko bi, s obzirom na Aristotela, istražio istinitost tih primjedbi. Nama su poslije tisuću i osamsto godina prepustili mjesto da budemo prvi na tom bojištu. 5

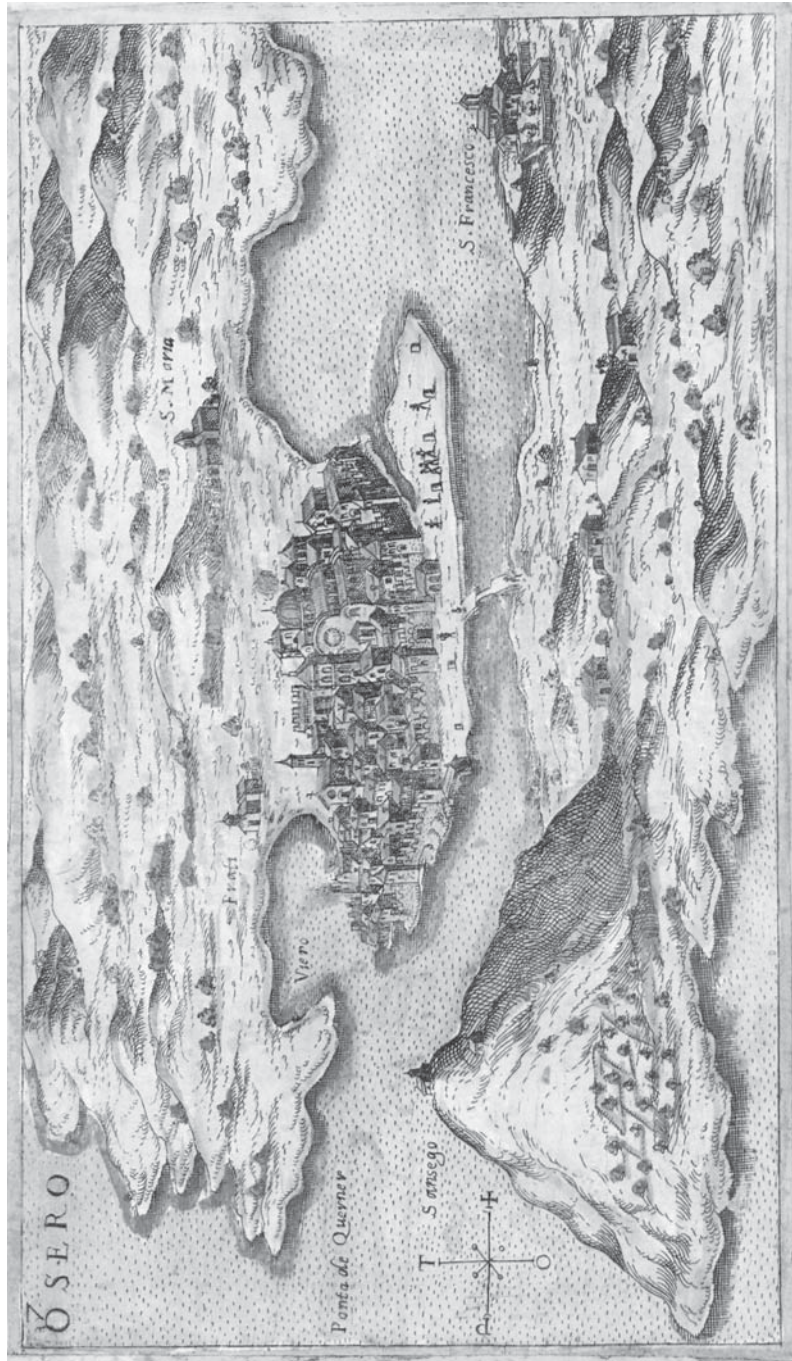
KRAJ TREĆEG SVESKA

Preveli:

TOMISLAV ČEPULIĆ

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Osor na Cresu, 16. st. iz knjige: Giacomo Franco, Carte geografiche, Venezia 1597. NSK Zagreb

KAZALO POJMOVA

- ablatio 254.4
abscedens 102.3
absurdum 72.3, 78.10, 110.4, 220.10, 222.10, 224.1, 226.13, 226.24, 290.16, 292.19, 294.3, 336.21, 338.6
accidens 104.9, 132.21, 156.5, 157, b. 16, 166.12, 190.4, 190.5, 190.8, 190.9, 210.21, 214.24, 214.25, 234.8, 234.9, 234.10, 308.3
actio 66.3, 100.16, 122.1, 148.13, 166.12, 166.13, 166.21, 166.25, 168.7, 168.8, 198.21, 214.8, 272.15, 300.8, 300.22, 302.13, 310.10, 318.7, 318.10, 318.11
actus 70.21, 76.23, 120.2, 166.10, 166.15, 166.19, 166.20, 194.6, 226.5, 226.6, 226.7
additio 254.4
aenigma 20.29, 22.8, 22.9, 24.13, 28.2, 28.11, 28.20, 240.19, 240.20, 332.28, 334.3, 334.4
aer 26.10, 34.2, 48.7, 58.9, 58.13, 76.20, 78.1, 78.23, 80.1, 80.2, 80.3, 80.5, 104.2, 110.25, 112.3, 112.5, 112.13, 112.18, 112.23, 112.24, 112.25, 112.26, 112.27, 112.28, 250.12, 254.22, 264.5, 264.13, 278.18, 284.9, 284.14, 286.14, 288.6, 288.9, 290.23, 292.8, 292.9, 294.7
 roridus 112.19
aes 70.7, 254.8, 260.13
aether 56.4, 56.24, 58.12, 68.2, 68.3, 68.6, 68.8, 68.9, 68.11, 68.13, 200.14
affectus 272.15, 300.8, 300.21, 314.16
affinitas 318.6
affirmatio 102.11, 122.8, 142.23
agonisticus 128.5
alchimista 28.9
aliud ex alio 70.20, 74.13, 194.5
allegoria 24.2, 24.3, 24.16
alteratio 36.4, 60.10, 60.14, 208.4, 208.7, 246.20, 252.10, 252.11, 254.4, 262.18, 268.2, 270.7, 270.10, 270.12, 270.13, 270.19, 270.26
alterum ex altero 54.18, 56.2
amicitia 26.12, 58.10, 304.26, 316.20, 318.1, 318.3, 318.11
 aquosa 318.3
amor 16.3, 56.25, 116.7, 144.18, 146.3, 314.10, 314.14, 314.18, 316.18, 316.19, 318.13, 318.26
 veritatis 16.3, 116.7
analogia 232.19, 286.11
analysis 156.14, 158.6, 158.12, 160.6, 160.10
angulus 156.16
anima 20.30, 26.19, 58.1, 58.11, 58.14, 88.23, 92.12, 94.15, 96.14, 96.17, 98.22, 102.4, 102.7, 104.2, 108.21, 108.22, 118.6, 118.13, 118.26, 118.28, 120.16, 120.22, 120.24, 122.4, 122.7, 128.8, 128.15, 130.23, 132.2, 132.6, 132.16, 140.13, 150.15, 158.2, 158.8, 162.5, 164.14, 166.2, 166.5, 166.9, 166.10, 182.6, 182.17, 182.19, 188.14, 190.13, 190.18, 190.22, 192.8, 192.11, 192.12, 192.14, 192.17, 192.20, 196.3, 196.6, 196.8, 198.2, 198.3, 198.4, 198.6, 198.8, 198.9, 198.11, 198.13, 198.15, 198.16, 198.22, 200.2, 200.3, 200.4, 200.16, 200.18, 200.21, 202.1, 202.3, 202.7, 206.8, 224.9, 240.9, 278.12, 278.16, 278.18, 278.19, 278.21, 278.23, 280.1, 280.12, 280.19, 298.21, 300.21, 304.21, 310.14, 340.27, 342.5, 342.6, 344.8, 346.4
 brutorum 118.28
 humana 118.13, 118.26, 206.8, 278.24

Kazalo pojmov

- mundana 198.15, 202.1
universalis 198.2, 202.7, 206.8, 224.9
universi 192.8, 278.23
animal 24.9, 48.9, 70.9, 98.1, 100.28,
102.1, 106.24, 110.21, 112.4, 112.9,
194.1, 194.24, 196.8, 196.17, 196.20,
196.22, 198.3, 198.6, 198.17, 198.24,
198.27, 200.9, 200.11, 200.16, 202.1,
212.24, 214.3, 218.12, 222.7, 222.15,
222.21, 222.23, 228.11, 228.12, 228.16,
230.14, 240.12, 268.11, 272.2, 282.3,
286.22, 288.2, 290.6, 290.8, 290.13,
292.14, 300.13
aquatile 48.9
ipsanimal 228.16
ipsum animal 222.21
animus 8.14, 8.27, 10.9, 16.3, 56.8, 72.13,
82.8, 116.6, 128.3, 172.11, 284.21,
300.8, 302.12, 304.12, 304.14, 314.16
anthrax (ἄνθραξ) 284.2, 284.29
antichthon 84.20, 94.10, 96.20
aporema 130.2, 130.5
aqua 26.10, 34.2, 36.1, 48.7, 52.16, 56.23,
58.9, 58.12, 58.13, 60.18, 62.6, 70.11,
76.14, 92.11, 110.23, 110.26, 110.27,
112.1, 112.5, 112.8, 112.12, 186.5,
244.11, 250.12, 254.19, 254.22, 264.3,
266.2, 266.3, 266.6, 278.18, 284.4,
318.4
pluvia 110.27, 112.1
potabilis 112.1
arcanum 20.28, 22.13, 26.20, 26.25, 28.1,
28.24
archetypum 192.6, 192.13
argumentatio 28.14, 52.7, 222.30
argumentum XLIV, 10.26, 208.24,
222.27, 232.4
ariolus (hariolus) 320.16
aristocrazia 328.24, 332.18, 334.21,
334.22, 336.6
ars 98.9, 118.4, 134.2, 162.4, 164.3,
164.16, 190.12, 190.13, 200.6
artifex 190.19, 190.23, 266.4, 302.21,
302.26, 306.11, 306.15, 318.19, 320.3
assertio 202.23, 346.17
asseveratio 216.1
assumptio 220.1
astrologia 220.20
astrum 34.1, 86.5, 196.15, 198.22, 212.19
asyllogisticus 154.20
atomus 14.18, 26.13, 74.19
attributum 44.16
auditus 144.9, 296.2
aurum 70.7, 246.18, 246.22, 248.11, 250.20,
250.22, 250.24, 252.2, 252.4, 252.8,
252.20, 254.9, 264.13
basis 256.1, 258.29, 260.1
bilis 186.5, 266.21
bipes 218.12, 228.11, 228.12
blitiri (βλίτιρι) 202.13
cabala 22.6
caliditas 64.3, 64.5, 64.12, 196.8, 196.9,
196.17, 270.22, 288.3
caligo 264.6
calor 50.13, 62.7, 64.15, 192.19, 194.10,
196.20, 198.1, 198.8, 198.12, 200.20,
202.8, 206.7, 206.14, 224.8, 286.2,
290.6, 292.20, 294.6
caelestis 198.1
calumnia 48.18, 72.13, 108.2, 110.1,
110.8, 114.31, 116.3, 116.15, 242.25
capillus 266.19
caro 68.16, 70.9, 70.11, 112.6, 112.7,
112.14, 112.15, 112.22, 262.17, 264.15,
266.5, 266.7, 266.11, 266.12, 266.14,
266.23, 268.5, 268.17, 270.25, 272.3,
272.4, 272.6, 272.12, 292.8
casus 54.15, 54.16, 198.26, 212.20, 218.7
categoria 132.22, 132.25
causa 14.5, 28.28, 44.5, 44.23, 58.9, 60.19,
62.14, 62.15, 62.16, 64.6, 64.10, 96.5,
102.25, 106.22, 116.7, 120.13, 120.17,
140.9, 142.17, 154.15, 154.18, 156.1,
160.13, 160.15, 180.1, 186.12, 188.8,
188.15, 188.21, 194.18, 200.7, 200.8,
200.9, 200.10, 202.19, 204.13, 204.14,
204.18, 204.19, 204.21, 206.17, 208.1,
208.5, 208.9, 208.11, 208.15, 212.18,
212.20, 212.21, 212.23, 212.24, 214.1,
214.2, 214.18, 214.24, 214.30, 216.3,
216.15, 218.6, 224.4, 226.17, 234.11,
234.15, 272.14, 284.12, 286.24, 290.10,
290.15, 292.3, 292.18, 294.11, 304.15,
316.6, 324.18, 334.19, 336.15, 338.8,
338.13, 338.15, 340.2

Kazalo pojmov

- agens 60.19
effectiva 180.1
effectrix 58.9
efficiens 188.21, 216.15, 272.14
exemplaris 180.2
finalis 180.2, 272.14
formalis 214.30, 272.14
materialis 272.14
motrix 188.15
motus 212.18
mutationis 212.18
cavillatio 32.18, 60.15, 104.23, 244.20,
294.22, 306.17, 318.27
censura 204.7
census 326.17, 328.21
cerebrum 8.17, 194.11, 266.17
chamaeleon 112.15, 112.25
chymicus 28.10
chymista 28.8
circulus 24.14, 42.9, 178.11, 250.17, 290.1
intelligibilis 178.11
civis 8.9, 8.15, 302.27, 304.21, 306.14,
306.22, 310.4, 310.17, 312.7, 314.4,
314.9, 318.9, 320.24, 320.28, 322.3,
322.17, 324.11, 330.3, 332.1, 338.22
civitas 24.2, 302.4, 304.2, 304.3, 304.5,
304.6, 304.7, 304.8, 304.9, 304.10,
304.14, 304.16, 304.20, 304.27, 306.2,
306.6, 306.7, 306.8, 306.10, 306.16,
306.23, 308.5, 308.7, 310.12, 312.3,
312.21, 314.20, 316.2, 316.20, 316.21,
318.15, 320.6, 320.12, 320.25, 322.1,
322.14, 324.15, 328.24, 330.21, 332.4,
332.7, 334.7, 338.1, 338.7, 342.14,
342.20
clausula 28.14
cogitatio 88.25
cognitio 40.14, 46.23, 102.12, 104.6,
118.19, 118.22, 130.10, 130.25, 134.3,
134.4, 134.13, 154.15, 156.1, 156.4,
164.22, 166.5, 168.25, 170.12, 214.17,
280.6, 342.16
collatio 4, 10.26, 62.5, 104.6, 114.5, 116.16,
130.26
collocutio 238.17, 240.4
colloquium 124.1, 124.3, 202.22, 202.29,
238.11, 240.1
color 66.8, 66.11, 90.10, 264.14, 266.13,
280.15, 280.17
commentarium 14.6, 30.11, 84.1, 84.15,
84.22, 90.15, 96.2, 96.7, 98.25, 98.26,
102.20, 106.5, 178.14, 196.2
communio 148.4, 212.10, 212.12, 212.14,
212.15, 310.14, 312.10, 318.1, 330.11,
330.17
compositio 26.20, 164.4, 254.4
conceptio 182.15, 182.19, 182.20, 192.17
conclusio 102.9, 140.30, 190.5
demonstrationis 140.30
concoctio 66.2, 66.3, 66.5, 66.11, 196.7
concordia 10.5, 10.23, 304.12, 304.20,
304.27
concupiscentia 300.7, 300.20
conditio 138.10, 138.14, 138.22, 140.15,
212.1
conformatio 94.5
conformitas 120.12
coniunctio 256.6
connexio 120.13
consideratio 174.18
consiliarius 326.19, 328.9, 328.18
consilium 58.21, 58.22, 60.1, 184.1,
184.12, 272.27
constitutio 328.12, 328.15, 334.8
contactus 80.4, 80.6
contemplatio 44.5, 44.10, 132.4, 156.20,
162.5
contradictio 48.18, 122.17, 130.3, 164.24,
166.16
contradictorium 126.14
contrarietas 100.19, 248.15, 248.17, 248.18,
248.19
cor 194.11, 266.18
corporescentia 112.5
corpus 34.14, 34.16, 34.21, 34.25, 34.26,
36.3, 40.7, 40.9, 40.26, 44.18, 46.24,
48.3, 68.22, 74.10, 74.13, 74.17, 74.23,
84.13, 96.16, 96.17, 96.19, 100.23,
102.12, 108.17, 110.6, 118.17, 128.3,
128.14, 132.2, 132.19, 166.21, 166.23,
166.25, 168.1, 186.8, 198.19, 252.6,
254.20, 254.22, 256.3, 258.5, 258.8,
258.9, 258.10, 258.11, 258.18, 258.22,
258.23, 260.5, 262.5, 268.5, 270.20,
274.20, 276.21, 276.24, 278.4, 280.8,
280.12, 282.12, 284.5, 288.4, 288.7,
292.8, 292.16, 298.21, 304.11, 310.14

- animatum 96.17
 caeleste 34.16, 84.13
 commune 74.13, 74.23
 elementale 34.17, 282.12
 inqualificatum 74.17
 physicum 96.16
 simplex 186.8
 simpliciter 96.16
 corruptio 60.11, 208.17, 246.21, 262.16, 276.8, 334.7
 crimen 38.4, 60.8, 62.13, 62.20, 66.18, 80.10
 criminatio 36.12, 36.28, 52.12, 54.12, 66.12
 cruditas 66.4, 66.6
 cura 116.8, 198.27, 308.18, 308.19, 310.11, 312.12, 312.18, 312.22, 314.4, 318.12
 custos 306.12, 318.20, 318.21, 328.17, 334.11, 334.13
 legum 306.13, 328.17
 definitio 34.28, 116.28, 118.9, 122.16, 140.6, 140.24, 140.28, 142.4, 142.8, 142.9, 142.18, 142.21, 142.22, 142.26, 144.3, 144.16, 144.17, 146.4, 146.7, 150.17, 154.4, 154.9, 154.24, 156.3, 156.5, 156.6, 156.8, 156.10, 174.6, 174.8, 174.9, 222.23, 224.19, 232.9, 232.12, 232.15, 300.34
 democratia 326.11, 328.6, 332.17, 336.6, 336.7, 338.23, 338.24, 340.5, 340.7, 340.12, 340.13, 340.16
 demonstratio 18.9, 140.6, 140.7, 140.10, 140.18, 140.19, 140.29, 140.30, 140.32, 142.4, 142.6, 142.10, 142.13, 142.15, 142.16, 142.21, 142.23, 144.1, 152.1, 152.7, 152.13, 156.8, 156.9, 160.11, 214.22
 de substantia 152.7
 duplex 160.10
 ipsius quid est 152.7
 quia et propter quid 160.12
 situ differens 140.30
 determinatio 246.16, 248.6
 deus 8.7, 20.7, 20.10, 24.1, 24.7, 24.11, 26.1, 30.7, 30.17, 30.20, 32.11, 32.23, 34.4, 34.8, 34.12, 34.27, 36.5, 36.27, 38.8, 38.9, 38.10, 38.13, 38.15, 38.22, 38.25, 40.6, 40.9, 40.13, 40.19, 40.21, 40.25, 40.31, 40.32, 42.10, 42.15, 42.16, 44.2, 44.18, 64.17, 146.16, 146.18, 146.19, 148.1, 148.13, 148.14, 180.1, 188.16, 188.18, 188.19, 190.29, 192.3, 198.15, 206.9, 230.6, 244.4, 256.9, 256.16, 266.4, 326.9
 dialectica 52.4, 116.20, 116.26, 116.28, 116.29, 118.1, 118.5, 120.9, 120.11, 122.8, 122.11, 122.14, 122.17, 126.22, 134.3, 138.25, 150.11, 156.8, 156.12, 160.5, 160.26, 164.17, 164.18, 164.20, 164.23, 164.26, 164.28, 174.18, 342.19
 dialecticus 122.11, 122.20, 126.6, 128.19, 128.20, 128.24, 130.7, 130.12, 130.14, 130.20, 150.1, 158.13
 dialogus 118.6, 120.22, 120.24, 122.1, 122.6, 186.14, 344.6
 animae apud se 118.6
 sine voce 120.23
 diametrum 24.17
 dianoea 102.7, 120.15, 120.19, 120.21, 120.23, 120.24, 122.8, 190.12, 344.9, 344.10
 differentia 62.1, 62.3, 134.9, 138.25, 140.4, 148.5, 224.19, 226.12, 260.22
 dilutio 4, 236.5
 disciplina 122.12, 128.9, 128.11, 132.16, 142.3, 142.5, 142.7, 164.17, 164.18
 discordia 2.4, 10.4, 10.8, 10.10, 10.23, 114.5
 discrimen 120.9, 120.12, 122.20, 136.14
 discussio 8.28, 10.2, 30.2, 54.2, 66.17, 80.13, 82.2, 108.5, 114.2, 116.18, 172.2, 178.9, 234.2, 236.2, 262.12, 298.2
 disputatio 32.15, 38.24, 62.22, 64.5, 126.3, 302.25, 346.16
 dissertio 122.9, 160.22
 distinctio 132.17, 134.8
 diversitas 76.23, 138.18, 178.19
 divisio 140.25, 146.12, 148.3, 150.18, 152.2, 152.3, 152.4, 152.9, 152.11, 152.16, 152.17, 152.20, 154.12, 154.15, 154.18, 154.20, 154.24, 156.10, 236.22, 244.16, 322.15, 324.17
 doctor 18.17, 18.19, 114.18
 doctrina 10.20, 12.16, 14.6, 18.15, 20.1, 20.27, 28.4, 70.23, 88.13, 106.25, 116.24, 160.18, 172.12, 174.25, 198.18, 202.14, 208.6, 214.25, 258.16
 dualitas 96.14, 100.9, 100.16, 100.23, 100.27, 102.7

Kazalo pojmov

- dubitatio 44.14, 44.17, 44.21, 106.25, 108.2, 126.1, 126.19, 220.17, 230.13, 312.19
- dubium 18.25, 76.12, 104.14, 170.10, 206.24, 294.8
- educatio 300.5, 300.28, 300.30, 302.26, 318.8, 318.10, 320.12
- effectus 10.9, 120.13, 120.18, 154.18, 160.13, 160.15, 160.19, 290.2
- electio 130.18, 314.12, 326.15, 326.18, 328.9
- elementum 26.19, 42.22, 50.9, 54.19, 56.2, 56.12, 56.15, 58.1, 58.3, 58.4, 58.9, 58.11, 70.13, 94.2, 98.16, 98.17, 192.12, 196.14, 196.15, 196.17, 212.19, 240.10, 242.27, 244.8, 244.10, 246.17, 246.18, 246.22, 248.13, 248.14, 248.15, 248.19, 250.3, 250.8, 250.15, 250.20, 250.21, 252.19, 254.10, 254.18, 254.21, 256.5, 258.4, 258.8, 258.10, 262.17, 264.1, 278.16, 278.19, 278.21, 278.25, 280.1, 280.4
- emphasis 76.15, 76.19, 76.20, 76.21, 76.22, 76.23
- enarratio 30.15, 90.1
continuata 88.29
intercisa 88.29
- ens 30.12, 32.4, 34.13, 36.2, 38.21, 38.23, 40.30, 42.24, 44.1, 44.9, 44.10, 44.15, 44.19, 44.25, 44.26, 44.28, 44.29, 48.4, 52.1, 52.13, 52.15, 52.19, 74.27, 100.25, 106.17, 106.19, 130.10, 130.11, 130.15, 132.7, 132.8, 132.9, 132.10, 132.13, 132.14, 132.16, 132.17, 132.18, 132.20, 132.22, 132.23, 134.3, 134.7, 134.9, 134.10, 134.12, 134.13, 134.14, 136.1, 136.18, 150.13, 164.6, 164.7, 172.6, 178.10, 178.20, 192.3, 192.4, 222.16, 222.22, 222.23, 246.6, 246.7, 342.13, 342.16
nullo modo 134.12
prorsus 134.10
sincere 134.12
- entia 36.19, 46.8, 46.11, 46.12, 46.15, 48.4, 52.13, 52.16, 52.19, 72.6, 76.10, 92.8, 92.10, 94.2, 98.15, 98.17, 98.18, 100.11, 100.24, 100.26, 102.15, 106.4, 110.15, 130.22, 136.16, 136.19, 138.27, 140.8, 140.11, 142.21, 162.5, 164.21, 168.19, 174.10, 174.13, 178.22, 180.5, 192.7, 210.22, 222.19, 222.20, 226.19, 226.20, 230.7, 234.14, 240.2, 246.5, 278.21, 282.9, 282.10, 342.10
evenientia 140.12
necessaria 140.11
separata 140.9
- epichirema 130.1
- eristicus 128.5, 130.2, 130.7, 308.15
- essentia 24.11, 42.1, 68.13, 96.5, 100.16, 118.27, 132.24, 136.20, 138.6, 138.14, 142.18, 142.19, 148.9, 152.11, 168.6, 192.3, 206.13, 210.17, 210.20, 212.4, 214.23, 220.2, 220.3, 220.4, 220.19, 222.1, 222.23, 222.26, 232.8, 236.11, 278.20, 278.25, 280.1, 280.3, 282.11
abstracta 138.14
media 220.19, 222.1
naturalis 222.26
separata 132.24, 136.20
- esotericus (ἑσωτερικός) 238.9
- ethica 18.2
- excogitator 174.24, 184.14, 186.9, 210.6, 330.17
- exemplar 58.8, 58.16, 216.13, 216.21, 218.11, 218.15, 218.18, 218.20, 218.22, 224.12, 224.13
generalissima 218.16
specifica 218.16
subalterna 218.16
- exemplum 160.9, 176.6, 190.6, 230.25, 232.9, 248.11, 250.21, 252.5, 252.8, 252.20, 252.23, 258.16, 260.13, 270.18, 274.11, 274.12, 276.17, 284.11, 296.16, 310.2, 310.13, 318.5
- existentia 178.24
- ex nihilo 32.21, 246.8
- expiratio 290.2, 290.16, 290.19, 290.20, 290.22, 292.2, 292.6, 292.11, 292.18
- fabula 20.6, 20.11, 22.8, 22.15, 22.23, 24.6, 24.17, 26.2, 28.19, 88.21, 294.22, 294.24, 296.1, 296.3, 296.4, 296.5, 296.7, 296.10, 296.12, 296.16, 296.19
- factio 190.12
- facultas 118.4, 130.17, 160.1, 162.4, 162.10
- falsitas 60.21, 106.19, 114.19, 116.14

- fatum 56.6
 fermentatio 266.7
 ferrum 70.7
 feudum 324.2
 figura 22.5, 22.8, 22.9, 24.6, 24.9, 26.18,
 74.14, 74.18, 88.19, 88.25, 98.7, 108.7,
 108.10, 130.13, 156.15, 204.6, 250.24,
 252.2, 252.23
 figuratio 78.1, 96.13
 flamma 50.1, 50.3, 284.2, 284.5, 284.29
 aetheria 50.3
 forma 32.2, 42.12, 52.7, 64.12, 68.18,
 68.20, 68.23, 70.18, 74.20, 96.10, 100.1,
 100.3, 100.7, 100.8, 100.19, 102.19,
 104.26, 106.2, 106.9, 118.16, 118.17,
 118.19, 118.20, 120.2, 120.4, 136.19,
 158.5, 160.5, 160.21, 162.10, 176.8, 182.4,
 182.5, 182.7, 182.8, 182.13, 184.5,
 186.13, 186.17, 188.5, 188.7, 188.25,
 188.26, 190.1, 190.3, 190.4, 190.13,
 190.16, 190.21, 192.7, 192.13, 192.15,
 192.16, 192.18, 194.1, 194.2, 194.3,
 202.2, 202.4, 202.9, 206.9, 206.24,
 208.24, 210.23, 212.16, 216.10, 216.25,
 218.1, 218.8, 218.13, 222.27, 222.28,
 224.7, 224.8, 224.13, 226.6, 228.13,
 232.4, 236.10, 250.9, 250.23, 252.22,
 254.6, 254.23, 258.25, 258.6, 258.8,
 258.9, 274.6, 274.7, 276.13, 276.22,
 276.23, 278.2, 278.9, 278.11, 278.12,
 282.9, 298.21, 300.35, 302.31, 332.16,
 332.20, 336.20
 fortitudo 8.26, 298.12, 298.13, 300.10,
 300.16, 300.24, 300.32, 300.35, 302.1,
 302.2, 302.3, 302.7, 302.8, 302.9
 ministra 298.13
 principalis 298.13
 fortuna 10.15, 16.18
 frigiditas 64.3, 64.5, 64.16
 generatio 34.2, 34.19, 40.29, 50.15, 50.17,
 50.18, 50.19, 56.12, 66.19, 70.18, 76.9,
 76.10, 76.11, 138.6, 164.4, 166.21, 180.15,
 182.3, 188.17, 194.2, 224.5, 246.20,
 248.4, 248.7, 250.18, 252.12, 262.16,
 262.22, 266.9, 272.6, 272.13, 274.12,
 274.16, 276.9, 276.11, 276.12
 apparens 56.13, 76.10
 genitura 20.32, 62.16
 genus 6.18, 6.23, 8.13, 44.27, 44.28, 60.18,
 70.21, 88.16, 90.4, 100.25, 100.26,
 102.15, 102.16, 106.19, 108.23, 108.24,
 110.15, 130.9, 140.8, 148.8, 150.3,
 150.10, 152.3, 154.2, 154.5, 154.12,
 178.20, 190.7, 194.6, 206.23, 206.25,
 206.29, 208.3, 208.7, 208.13, 208.28,
 218.18, 218.21, 218.22, 224.18, 226.12,
 230.20, 230.27, 264.1, 274.9, 276.1,
 276.2, 276.7, 300.12, 300.13, 306.9, 332.1,
 340.21
 commune omnium 154.12
 geodaesia 222.7
 geometria 156.14, 164.6
 gravitas 258.2, 258.3, 258.4, 258.6, 260.3,
 260.14
 gummi (cummi) 264.12
 gymnastica 334.15
 habitus 58.27, 300.4, 344.10
 dianoeae 344.10
 opinionis rectae 344.11
 harmonia 26.20, 84.12, 84.13, 88.20,
 88.25, 94.4, 94.5, 182.6, 182.9
 hepar (ἥπαρ) 194.12, 266.18
 historia 30.15, 60.22, 102.26, 108.16, 176.15
 homo 6.8, 6.16, 12.14, 22.13, 22.20,
 22.23, 24.9, 56.8, 58.21, 60.1, 60.5,
 70.22, 88.15, 108.28, 110.9, 146.18,
 148.15, 164.3, 186.6, 192.26, 192.28,
 206.10, 206.15, 206.16, 206.27, 208.10,
 208.28, 212.9, 212.13, 216.12, 218.8,
 218.12, 224.8, 224.12, 224.14, 224.16,
 228.2, 228.11, 228.13, 230.12, 230.13,
 230.15, 230.16, 234.1, 246.7, 256.9,
 260.20, 268.15, 270.3, 300.5, 300.14,
 302.11, 302.23, 302.24, 304.9, 304.10,
 306.4, 306.9, 310.1, 314.17, 318.13,
 320.13, 322.19
 ipshomo 228.2, 230.12, 230.15
 pictus 212.13
 homoeomeria 14.18, 70.3, 70.4
 humiditas 192.19
 hymnus (ῥυμος) 314.23
 hypothesis 156.17, 158.2, 158.6, 158.7,
 158.9, 158.13, 158.14, 160.1, 160.2,
 160.6, 160.20, 164.8, 164.13, 178.5,
 304.4

Kazalo pojmov

- ichor (ἰχώρ) 266.21
 idea 4, 100.27, 100.28, 106.25, 110.16,
 132.14, 132.15, 136.12, 146.1, 146.10,
 150.5, 150.13, 160.20, 172.5, 172.8,
 172.10, 172.12, 174.10, 174.24, 176.1,
 176.3, 176.4, 176.7, 176.9, 176.10,
 176.11, 176.13, 176.17, 178.2, 178.7,
 178.11, 178.23, 180.10, 180.12, 182.1,
 182.7, 182.11, 182.15, 184.1, 184.6,
 184.8, 184.13, 184.14, 184.22, 184.23,
 186.2, 186.3, 186.5, 186.6, 186.8, 186.9,
 186.10, 186.14, 188.12, 188.16, 188.20,
 188.21, 190.1, 190.3, 190.10, 190.19,
 190.26, 192.8, 192.13, 192.16, 202.3,
 202.4, 202.6, 202.10, 202.17, 202.18,
 202.21, 204.2, 204.9, 204.15, 204.16,
 204.18, 204.20, 206.2, 206.10, 206.12,
 206.27, 206.29, 206.30, 208.10, 208.15,
 208.19, 208.23, 208.24, 208.28, 210.2,
 210.5, 210.6, 210.8, 210.14, 210.15,
 210.21, 210.24, 210.25, 212.8, 212.14,
 214.3, 214.8, 214.16, 214.19, 214.27,
 214.30, 216.7, 216.12, 216.13, 216.14,
 216.16, 216.20, 216.23, 216.24, 218.8,
 218.12, 218.18, 220.1, 220.2, 220.13,
 220.17, 222.4, 222.8, 222.11, 222.14,
 222.16, 222.17, 222.26, 222.27, 222.29,
 224.4, 224.5, 224.12, 224.18, 224.21,
 226.7, 226.10, 226.15, 226.17, 228.9,
 228.21, 228.26, 230.1, 230.5, 230.6,
 230.8, 230.9, 232.4, 232.8, 232.11,
 232.17, 234.3, 234.4, 234.8, 234.11,
 240.12, 274.6, 282.2, 282.12, 342.16,
 342.18
 iustitiae 210.16
 pulchritudinis 210.16
 identitas 76.22, 228.3, 256.6
 idolum 78.6, 78.7, 78.11
 ignis 26.13, 36.1, 46.5, 46.9, 48.6, 48.21,
 50.3, 50.10, 50.11, 50.12, 50.14, 52.16,
 56.24, 58.9, 58.13, 68.2, 68.4, 68.5,
 68.8, 68.9, 68.11, 68.22, 70.21, 86.2,
 88.18, 92.11, 148.1, 196.8, 196.9, 196.11,
 196.12, 206.14, 206.15, 244.11, 248.6,
 250.11, 254.19, 254.21, 256.3, 256.19,
 258.27, 266.1, 266.2, 266.6, 278.18,
 280.14, 280.17, 282.17, 284.2, 284.8,
 284.13, 284.15, 284.23, 284.26, 284.28,
 286.1, 286.2, 286.3, 286.4, 286.5, 286.6,
 286.11, 286.12, 286.15, 286.17, 288.3,
 288.8, 290.22, 294.5, 294.11
 aetherius 50.12
 imago 158.2, 158.4, 158.9, 162.3, 218.20,
 218.22, 222.19, 250.13
 imitatio 174.13, 174.15, 180.5, 180.7,
 190.19, 274.12
 inductio 152.17, 170.6
 inexistencia 214.11
 infiguratio 254.5
 infinitas 36.6, 40.28, 76.6
 informitas 254.5
 ingenium 8.12, 10.20, 10.21, 16.11, 32.16,
 36.21, 48.14, 82.13, 258.17, 284.18,
 342.20
 ingenuitas 14.20, 36.10, 308.12
 initium 22.9, 26.7, 30.2, 66.18, 116.27,
 122.15, 124.13, 132.1, 144.5, 144.11,
 154.8, 168.26, 176.3, 212.13, 226.11,
 248.1, 256.2, 296.1, 296.4, 334.6, 334.10,
 334.16, 334.24
 iniuria 72.18, 104.7, 172.13, 314.6, 318.26
 iniustitia 94.20, 94.22
 inordinatio 244.6, 254.5
 inscitia 134.13, 134.15
 inspiratio 290.16, 290.20, 292.6, 292.11,
 292.18
 intellectio 40.21, 42.2, 42.8, 138.4, 138.6,
 160.25
 intellectus 40.14, 40.15, 42.2, 118.15,
 118.27, 118.29, 118.30, 136.21, 166.5,
 166.8, 166.9, 166.10, 166.14, 166.18,
 166.24, 168.2, 168.4, 168.12, 168.16,
 168.17, 170.9, 170.14, 174.6, 176.9,
 178.2, 204.13, 206.9, 334.1
 actu 120.2, 166.10, 166.15, 166.19,
 166.20
 divinus 118.31, 166.17, 166.18, 166.19,
 166.24, 168.4, 168.8, 168.9
 humanus 118.31
 immortalis 168.10, 168.12
 incorruptibilis 168.12, 168.13
 ingenerabilis 168.13
 ingenitus 168.10, 168.14
 materialis 120.1
 multiplicatus 120.1
 nudus omnium formarum 120.2
 potentia 120.2

Kazalo pojmov

- separatus 166.15, 166.16, 166.22, 166.25
 unicus 118.31
 intelligentia 22.10, 40.32
 interpretatio 58.25, 60.3, 62.11
 interrogatio 122.7, 122.15, 122.17, 126.12,
 126.13, 128.18, 130.20, 244.20
 intuitus 102.6
 inventio 118.1
 ipsanimal 228.16
 ipsequeus 228.3
 ipshomo 228.2, 230.12, 230.15
 irascentia 300.1, 300.7, 300.20
 iudicium 16.11, 258.17, 300.1
 ius 8.32, 28.28, 36.27, 44.13, 70.15, 74.3,
 104.7, 112.28, 172.13, 222.3,
 iustitia 92.12, 94.15, 94.20, 94.22, 96.2,
 96.11, 210.16, 298.22
 iynx 184.11, 184.13, 192.16, 206.9

 levitas 258.4, 258.7, 260.15
 lex 22.4, 24.8, 122.12, 306.13, 310.9,
 310.11, 312.14, 314.22, 316.2, 318.8,
 320.10, 328.17, 330.13
 linea 100.23, 108.17, 110.6, 110.16,
 158.1, 256.13, 256.15, 256.17, 256.20,
 256.22, 256.23, 256.24, 258.14,
 intelligibilis 156.20, 160.25
 locus 8.26, 10.31, 12.13, 14.21, 26.26,
 28.13, 28.21, 34.11, 34.12, 40.1, 40.2,
 54.6, 62.4, 62.5, 66.20, 70.17, 72.1,
 74.3, 74.9, 82.6, 84.2, 84.18, 88.22,
 90.2, 92.5, 94.12, 96.1, 96.9, 98.15,
 100.5, 102.15, 124.6, 106.5, 106.7,
 106.10, 108.21, 108.26, 116.20, 116.22,
 124.25, 126.1, 130.4, 130.23, 132.9,
 132.15, 136.15, 140.24, 142.8, 144.3,
 146.2, 152.1, 154.8, 160.16, 168.8,
 168.24, 180.12, 182.9, 186.6, 186.15,
 190.4, 194.14, 196.9, 196.10, 202.24,
 204.9, 204.11, 208.6, 210.3, 210.10,
 216.8, 220.4, 224.3, 228.8, 234.7,
 238.13, 240.3, 240.6, 240.15, 242.6,
 242.20, 244.23, 246.6, 252.1, 252.12,
 252.14, 260.14, 260.20, 260.22, 262.3,
 262.8, 262.10, 262.13, 274.5, 276.19,
 276.23, 278.5, 278.7, 278.9, 278.10,
 278.11, 278.12, 278.26, 280.4, 280.20,
 282.5, 282.14, 282.16, 284.20, 290.22,
 294.18, 294.20, 296.13, 308.3, 308.11,
 308.13, 310.13, 310.19, 312.2, 312.7,
 312.19, 314.1, 322.11, 326.16, 332.21,
 340.4, 340.22, 342.23, 346.18, 348.7
 corporum 276.24, 278.4
 formarum 276.23
 formarum generabilium 276.22,
 278.11
 locutio 26.21, 42.12, 136.19, 222.24
 logica 116.30, 118.5
 lumen 192.21, 282.18, 282.20, 284.2,
 284.4, 284.8, 284.9, 284.23, 284.26,
 284.29, 286.5, 286.6, 286.11, 286.15
 luna 96.13, 200.14, 220.21
 lux 50.1, 50.7, 50.8, 50.9, 50.13, 92.2,
 114.26, 162.3, 170.16, 280.17

 machina 34.9, 72.2, 164.11,
 magistratus 304.23, 306.13, 312.14, 320.4,
 320.7, 322.1, 324.10, 328.2, 328.15,
 330.2, 330.4, 340.11
 magnitudo 74.14, 74.18, 76.5, 76.6, 108.7,
 108.10, 190.6, 204.5, 204.8, 210.16,
 322.8
 magnum (zajedno s parvum) 236.39,
 236.10, 236.16, 240.17, 240.24, 242.8,
 242.12, 242.14, 242.15, 242.16, 242.22
 mamicodiata 112.20, 112.25
 mas 48.10, 64.6, 64.14, 64.15, 92.2, 176.8,
 188.21, 298.20
 masculum 64.1, 64.11
 mater 182.4, 276.4, 276.5, 276.21, 314.10,
 316.10, 316.11
 materia 68.17, 68.19, 68.20, 68.21, 68.22,
 70.14, 74.16, 74.20, 74.21, 100.1, 106.4,
 118.28, 120.3, 176.3, 176.7, 176.10,
 182.2, 190.15, 190.17, 190.18, 190.21,
 190.24, 192.10, 192.15, 192.18, 192.19,
 202.9, 216.10, 216.26, 224.8, 226.6,
 226.7, 228.13, 236.10, 236.16, 242.23,
 246.24, 248.2, 248.13, 248.14, 248.15,
 248.17, 248.19, 250.21, 250.22, 250.23,
 252.19, 252.20, 254.8, 254.9, 254.11,
 254.14, 254.18, 254.20, 256.5, 256.6,
 258.5, 258.8, 258.9, 274.2, 274.8, 274.18,
 276.3, 276.20, 278.4, 278.6, 278.9,
 278.10, 300.35
 coelestis 192.10
 elementaris 192.11
 prima 68.17, 182.2, 246.24, 254.12,
 254.14

Kazalo pojmov

- mathemata 88.19, 92.7, 96.22, 98.3, 98.5, 108.5, 108.23, 176.18, 222.10, 238.3
mathematicus 18.1, 26.18, 90.3, 102.24, 108.7, 108.12, 110.3, 140.13, 140.15, 158.11, 220.18, 222.3, 256.13
maturatio 66.5
medicina 128.8, 190.15, 222.7
 animae 128.8
mediocritas 300.6, 300.22, 302.1, 302.2
medulla 266.1, 266.16
melancholia (μελαγχολία) 266.21
mendacium 104.4, 176.1, 176.12, 180.5, 184.13, 184.22, 262.15, 262.21, 264.16, 270.5, 270.7, 270.23, 274.1
mens 10.13, 26.11, 32.15, 46.25, 48.12, 60.6, 72.1, 72.3, 72.5, 72.9, 72.11, 72.12, 72.19, 72.20, 72.21, 74.2, 78.10, 92.12, 94.15, 96.4, 96.13, 102.6, 164.29, 166.8, 176.20, 178.1, 178.16, 182.12, 182.16, 182.21, 188.14, 190.22, 190.23, 192.5, 192.6, 192.14, 192.16, 198.14, 202.3, 202.4, 202.5, 202.7, 212.21, 214.1, 214.4, 216.25, 216.26, 218.2, 218.8, 224.9, 246.7, 278.13, 296.14, 304.12, 328.4
 cogitativa 176.20
metallum 70.7
metaphora 26.21, 42.4, 64.17, 66.7, 66.10, 216.22, 216.27, 218.3, 278.10, 284.25, 286.9, 286.10, 286.19, 290.5
 poetica 216.22, 216.27
methodus 28.15, 124.2, 124.13, 124.15, 130.25, 152.3, 152.10, 156.11, 156.16, 158.5, 164.2, 164.12
 analytica 156.11
monarchia 328.6
mos 8.14, 20.11, 20.15, 20.17, 20.23, 22.3, 22.7, 22.12, 22.22, 26.7, 28.3, 28.5, 28.22, 86.1, 106.20, 124.23, 124.24, 174.5, 190.8, 210.18, 240.21, 272.19, 296.11, 300.4, 302.4, 310.1
motus 40.22, 40.28, 56.14, 84.20, 92.4, 96.5, 192.21, 204.15, 204.16, 208.2, 212.18, 214.8, 244.1, 244.12, 244.21, 270.20, 278.20, 280.12, 280.19, 282.11
 circularis 208.3, 208.4, 208.7
 naturalis 56.15, 244.13
 rectus 208.3
 secundum naturam 244.1
 violentus 244.1, 244.13, 244.15
mulier 6.3, 8.19, 48.10, 192.26, 194.9, 298.12, 298.17, 300.9, 300.18, 300.24, 300.25, 300.30, 300.32, 302.1, 302.4, 302.7, 302.8, 302.9, 302.16, 302.18, 302.29, 302.30, 314.1, 316.11, 330.10, 330.11, 330.13
mundus 18.12, 18.23, 20.32, 22.2, 34.3, 40.17, 58.7, 58.16, 90.4, 94.18, 96.18, 106.22, 106.23, 184.3, 184.4, 192.6, 192.9, 198.16, 198.17, 198.24, 214.9, 242.27, 244.2, 244.14
 animal 198.17, 198.24
 intelligibilis 192.6, 198.17
munus 18.21, 116.6, 128.6, 128.14, 128.18, 130.12, 150.1, 300.31, 304.11, 328.24
musica 8.1, 334.15
musice 6.18
mutatio 138.21, 176.6, 212.18, 332.27, 334.4, 334.10, 334.16, 334.18, 336.10, 336.12, 336.13, 338.13, 338.15, 340.2, 340.5, 342.21
narratio 106.3, 174.21
natura 18.23, 22.19, 24.7, 26.28, 44.9, 44.13, 54.15, 54.20, 70.14, 74.8, 74.20, 80.8, 86.11, 88.1, 92.9, 94.1, 94.2, 94.8, 98.3, 98.21, 98.22, 98.23, 100.4, 104.25, 104.26, 108.15, 108.22, 108.24, 110.3, 142.6, 142.20, 174.5, 176.5, 182.17, 188.14, 188.15, 188.16, 190.21, 190.22, 192.9, 192.12, 192.15, 192.18, 192.20, 192.25, 192.29, 194.1, 194.11, 194.18, 194.21, 194.27, 196.13, 196.15, 196.16, 196.19, 196.22, 198.26, 200.17, 200.18, 200.21, 202.8, 204.14, 206.8, 212.21, 214.1, 216.16, 218.13, 220.11, 222.14, 224.9, 236.6, 236.9, 242.21, 244.1, 244.2, 244.14, 244.15, 244.19, 244.24, 244.25, 246.9, 248.4, 248.22, 252.6, 252.7, 254.24, 256.14, 262.2, 262.3, 262.8, 266.12, 274.16, 274.20, 276.7, 298.7, 298.15, 298.16, 298.17, 298.18, 300.4, 300.29, 300.34, 302.8, 304.8, 314.17, 342.5
 animae 108.22, 342.5
 dianoetica 110.2
 intellectualis 110.3
 rerum 18.23, 26.28, 54.15, 74.8, 88.1, 142.6, 298.2

Kazalo pojmov

- negatio 102.11, 122.8, 328.9
nervus 112.22, 228.15, 266.11, 266.15
non ens 38.23, 40.30, 74.27, 134.10,
134.14, 136.1, 168.19, 226.20, 246.6,
246.7
nothus 276.10, 316.1
nox 20.8, 50.1, 50.6, 50.7, 50.8, 284.13
numerus 14.10, 20.13, 26.18, 26.19, 86.11,
86.13, 86.14, 86.15, 86.17, 88.1, 88.19,
88.25, 88.28, 92.9, 92.10, 92.11, 92.14,
94.1, 94.2, 94.4, 94.8, 94.13, 94.17,
94.21, 94.24, 96.3, 96.9, 96.11, 96.18,
98.10, 98.15, 98.16, 98.18, 98.20, 98.24,
98.26, 100.1, 100.2, 100.3, 100.4, 100.5,
102.22, 104.11, 104.13, 104.14, 104.17,
104.18, 104.19, 104.20, 104.25, 106.1,
106.2, 106.4, 106.9, 106.11, 106.13,
106.21, 106.22, 106.24, 108.17, 110.16,
146.14, 154.3, 174.13, 174.16, 178.11,
180.6, 180.7, 182.6, 182.9, 202.18,
202.21, 204.2, 204.5, 204.8, 204.19,
206.2, 206.12, 212.4, 228.21, 230.1,
282.9, 282.11, 282.13, 300.12, 300.15,
306.4, 320.24, 322.6, 324.4, 332.28,
334.2, 334.9
nutritio 196.7, 268.4, 286.3, 294.10
obiectio 4, 30.4, 34.12, 50.23, 56.1, 58.17,
82.4, 86.15, 88.3, 110.18, 188.24, 204.3,
206.12, 208.21, 214.9, 214.30, 236.18,
246.1, 250.14, 256.18, 260.21, 262.11,
284.7, 284.22, 286.19, 292.12, 306.3,
322.4, 348.6
obscuritas 28.13, 28.17, 28.21, 334.2
obtrectatio 256.7, 262.13, 262.15, 342.24
occasio 28.15, 92.12, 94.16, 94.19, 94.22,
94.24, 96.3, 96.12
oculus 46.24, 78.8, 78.11, 80.2, 150.15,
164.14, 216.26, 280.9, 280.14, 280.15,
284.8, 284.12, 284.16, 284.17, 286.16
odium 10.30, 14.4, 16.9, 36.24, 56.25,
58.9, 172.10, 202.10, 234.15
odor 78.23, 110.21, 112.4, 112.26, 264.14
oleum 264.12
oligarchia 328.12, 328.19, 328.24, 332.17,
334.21, 334.22, 336.6, 336.22, 336.24,
338.6, 338.7, 338.11, 338.24, 340.5,
340.6, 340.8, 340.9, 340.10, 340.12,
340.16
operatio 122.8
opifex 72.1, 72.19, 86.2, 188.18, 190.11,
190.22, 216.23, 224.10, 244.22, 266.4,
270.20, 318.23
opinio 12.19, 12.28, 16.6, 30.14, 36.21,
52.15, 60.23, 76.18, 78.19, 94.19, 94.22,
96.5, 96.14, 100.19, 100.20, 102.9,
124.4, 124.10, 124.14, 124.16, 126.2,
126.17, 128.3, 128.11, 128.16, 130.22,
134.16, 134.17, 136.8, 138.1, 138.4,
138.5, 138.7, 138.22, 138.26, 164.3,
174.3, 210.5, 228.26, 240.2, 296.15,
342.17, 344.9, 344.10
oppositio 188.11
oppugnatio 186.10, 188.4, 190.27,
202.14
ops 36.22, 304.18, 306.1, 322.15, 322.21,
322.22, 322.23
opus 16.8, 32.12, 36.12, 70.14, 94.7,
114.12, 120.8, 126.15, 136.21, 140.26,
142.24, 144.17, 148.13, 224.12, 242.19,
246.19, 248.14, 248.16, 250.20, 250.22,
292.16, 310.7, 312.14, 320.16, 320.23,
332.8, 342.22
oratio 26.22, 28.24, 110.5, 248.2
orbis 8.21, 50.10
os, ossis 70.9, 112.22, 262.17, 264.18, 264.15,
264.17, 266.4, 266.12, 266.14, 266.23,
270.1, 270.25, 272.3, 272.4, 272.12
ostracum 132.5
ovum 20.9, 40.12
paralogismus 308.13
participatio 174.11, 174.12, 174.14, 190.19,
206.15, 206.16
particula animata 200.1
parvitas 62.17, 66.21, 69.1, 190.6
passio 88.23, 92.12, 92.14, 94.5, 142.18,
142.19, 142.22, 154.6, 214.23, 214.24,
254.16, 258.1, 270.14, 270.18, 292.2,
292.16, 302.12
pater 8.10, 118.14, 176.8, 182.4, 182.15,
182.19, 182.20, 184.11, 188.22, 192.3,
192.17, 206.5, 212.3, 214.29, 216.16,
218.6, 220.3, 228.25, 302.10, 310.7,
310.10, 310.11, 312.17, 314.7, 314.10,
316.3, 316.8, 316.11, 334.14
paucitas 66.21, 69.1
periodus 26.22

- phantasia 102.12, 296.16
 philodoxia 134.5, 342.17
 philodoxus 134.6, 134.8
 philosophia 4, 6.20, 10.6, 12.25, 14.18,
 14.25, 18.9, 18.15, 28.22, 70.1, 70.2,
 102.24, 114.6, 116.3, 124.6, 124.9, 126.23,
 128.2, 130.9, 132.7, 132.8, 132.23,
 134.3, 146.17, 150.16, 164.26, 172.6,
 172.16, 174.1, 184.16, 192.23, 202.10,
 236.6, 238.20, 240.4, 240.7, 240.11,
 258.3, 272.23, 282.2, 296.20, 298.5,
 298.9, 342.17, 342.19
 activa 4, 298.5
 divina 172.6, 236.6
 naturae 236.6
 naturalis 296.20
 politica 298.9
 physica 18.2, 124.9
 obiectio 110.18,
 principia 44.6, 44.10
 quaestio 44.24
 speculatio 46.16
 physiologia 4, 6.21, 236.4, 272.29
 physiologus 4, 52.23, 54.4, 78.13, 80.9,
 106.17
 plebs 20.27, 88.15, 98.12
 plumbum 260.12
 poema 6.18, 22.9
 poeta 6.14, 22.17, 22.23, 26.4
 politia (πολιτεία) 332.11
 potentia 68.6, 68.18, 68.19, 68.20, 68.21,
 86.2, 120.2, 120.16, 180.14, 182.3,
 186.3, 190.12, 196.11, 200.15, 214.7,
 248.3, 266.13, 266.15, 274.15, 342.7
 animae 120.16
 materiae 68.21
 praeceptum 20.17, 22.2, 144.17, 154.7,
 154.13
 praedicamentum 208.7, 230.3, 230.7
 praedicatio 212.5, 228.1
 principium 30.11, 34.15, 34.18, 34.27,
 38.19, 40.23, 44.1, 44.7, 44.11, 44.15,
 44.25, 44.26, 44.28, 44.29, 46.1, 46.2,
 46.4, 46.22, 48.13, 48.20, 52.2, 52.15,
 54.13, 54.14, 58.2, 58.8, 58.14, 58.15,
 64.11, 72.5, 74.8, 74.10, 74.12, 74.14,
 74.17, 74.22, 74.23, 74.25, 76.1, 76.3,
 82.17, 82.18, 92.8, 96.10, 98.15, 98.18,
 98.19, 100.7, 100.8, 100.10, 100.13,
 100.25, 100.28, 102.3, 102.5, 102.19,
 106.4, 106.6, 106.10, 140.10, 140.29,
 146.15, 152.10, 154.21, 156.4, 156.6,
 156.9, 158.3, 158.4, 158.6, 158.8,
 158.13, 158.15, 160.1, 160.3, 160.7,
 164.9, 164.13, 164.21, 166.22, 176.8,
 178.5, 178.6, 182.13, 192.2, 194.12,
 196.19, 196.20, 200.6, 204.15, 210.5,
 210.9, 232.20, 236.9, 236.12, 236.17,
 236.19, 240.10, 242.21, 246.5, 256.3,
 256.8, 256.16, 256.25, 258.14, 278.21,
 278.26, 280.3, 280.5, 282.9, 282.10,
 282.13, 286.16, 286.17, 290.19, 300.29,
 338.19, 338.20
 demonstrationis 140.10
 insuppositum 160.2
 non suppositum 158.4
 notum 158.13
 rerum naturalium 74.8, 236.9
 privatio 246.5, 254.7
 probatio 344.20
 problema 124.14, 154.11, 156.1
 progressus 160.12, 160.14, 160.19, 160.26,
 162.1, 208.1, 250.16
 a causis ad effectus 160.13
 ab effectibus ad causas 160.13
 duplex 160.12
 per plures et causas et effectus 160.14
 progymnastes (προγυμναστής) 312.13
 propheta 22.7
 propositio 98.7, 102.8, 122.16, 142.25,
 298.20
 proprietas 38.12, 98.2, 178.24, 258.1, 276.4
 prosopopoeia (προσωποποιία) 332.28
 prudentia 8.26, 58.24, 58.28, 134.2, 232.13,
 344.3, 344.4, 344.10, 346.1, 346.3,
 346.5, 346.7
 puer 302.29, 304.24, 316.2, 328.3
 pulmo 266.18, 292.7
 punctum 100.23, 108.17, 110.6, 110.16,
 256.13, 256.17, 256.21, 256.23, 256.24,
 258.14
 pupilla 76.20, 80.3, 80.4
 purgatio 128.3, 128.13, 128.14, 128.16
 pus 66.1, 66.2, 66.8, 66.9
 putredo 66.1, 66.2, 66.4, 66.9
 pyramis 254.16
 quadrangulum 92.4

Kazalo pojmov

- quadratum 92.2
quaestio 44.7, 44.19, 44.24, 82.11, 82.15,
104.8, 144.6, 144.15, 172.9, 198.23,
284.17
quaternitas 100.9, 100.22, 100.24, 100.27,
102.11, 102.13
quod quid erat esse 190.17, 222.31
- radius 284.16, 288.8,
ramentum 104.2
ratio 26.18, 28.23, 28.28, 30.18, 32.3, 32.4,
32.19, 32.20, 34.6, 36.15, 38.19, 44.17,
44.18, 46.4, 50.18, 50.20, 60.12, 62.8,
64.7, 64.16, 80.17, 88.5, 88.23, 90.8,
92.14, 94.21, 94.24, 108.20, 110.22,
110.25, 116.24, 118.5, 156.17, 164.9,
176.8, 182.16, 188.14, 192.17, 194.11,
194.17, 194.27, 196.1, 198.11, 200.19,
202.2, 202.4, 204.3, 206.11, 206.25,
208.7, 208.8, 208.10, 208.27, 210.2,
214.19, 218.8, 224.13, 224.16, 224.20,
226.17, 230.12, 230.15, 230.22, 230.26,
232.4, 232.7, 232.10, 232.14, 242.9,
252.5, 256.4, 256.11, 258.13, 270.1,
274.14, 282.5, 296.14, 296.15, 298.10,
298.15, 300.1, 300.8, 300.19, 300.34,
302.12, 304.4, 306.5, 318.2, 318.22,
340.27, 344.1, 344.8, 344.24
astructiva 210.2
recta 44.17, 282.5, 300.8, 300.19
seminaria 194.18
ratiocinium 150.13276.9
recognitio 118.20,
rectitudo 280.9
redargutio 16.10, 40.8, 40.27, 84.19
reditus 132.7, 162.3
reductio 132.6, 162.4
regeneratio 22.3
regimen 336.20, 338.23
regio 18.20, 28.6, 150.14, 274.2, 274.3,
274.5, 276.7, 276.11, 276.20, 278.8,
278.11, 320.23, 322.8, 322.14, 330.22
regnum 332.18, 336.6, 336.7
relatio 28.32, 32.9, 186.14, 240.14, 262.7,
344.4
reminiscentia 118.21, 118.22, 120.5,
166.2, 168.22, 170.11, 214.13, 214.18
repetitio 168.21, 220.8
- reprehensio 14.26, 16.12, 34.11, 64.18,
152.14, 152.15, 202.16, 214.27, 242.9,
244.8, 246.14, 252.21, 286.21, 296.20,
304.9, 306.3, 320.14, 320.20, 324.9,
348.1
res
logica 116.26
medica 28.10
naturae 26.28, 54.15, 74.9, 190.21,
236.9, 246.9, 256.14, 298.2
res publica 302.29, 302.31, 304.13, 326.1,
326.2, 326.11, 326.13, 326.20, 328.6,
330.15, 332.10, 332.12, 332.20, 332.27,
334.3, 334.16, 334.22, 334.24, 336.12,
338.17, 342.21
aristocratia 328.24, 332.18, 334.21,
334.22, 336.6
cretica et laconica 332.16
democratia 326.11, 328.6, 332.17,
336.6, 336.7, 338.23, 338.24, 340.5,
340.7, 340.12, 340.13, 340.16
oligarchia 328.12, 328.19, 328.24, 332.17,
334.21, 334.22, 336.6, 336.22, 336.24,
338.6, 338.7, 338.11, 338.24, 340.5,
340.6, 340.8, 340.9, 340.10, 340.12,
340.16
optima 326.1, 326.3, 326.9, 326.11,
326.13, 332.19, 332.26, 334.16, 336.3,
336.7, 336.13, 336.16, 338.17
timocratia 332.18
tyrannis 326.11, 332.17, 336.10, 336.14,
336.18, 336.19
resolutio 60.11, 246.23, 254.11, 256.5
respiratio 288.1, 290.2, 290.4, 290.9,
290.19, 292.2, 292.10, 294.3
resumptio 118.23, 170.12, 214.14
revelatio 118.18
revolutio 118.20, 132.6
- sacerdos 20.19, 20.26, 22.4, 22.13
sacrificium 314.23
sal nitrum 264.13
sanguis 48.10, 186.5, 228.15, 266.20,
268.5, 288.2
sanitas 190.14, 190.16, 190.18, 190.20
sapiens 26.7, 40.16, 118.10, 176.15
sapientia 16.29, 18.7, 28.8, 28.23, 130.14
apparens 130.14

Kazalo pojmov

- schola 12.16, 14.9, 26.26, 28.4, 82.11, 86.2, 88.10, 114.17, 118.13, 124.21, 164.27
- scientia 16.26, 20.4, 20.18, 20.24, 28.6, 88.14, 98.10, 100.17, 116.20, 118.9, 118.21, 118.24, 120.5, 120.6, 120.13, 124.1, 124.6, 124.21, 130.23, 134.2, 134.15, 136.10, 136.11, 136.14, 138.1, 138.2, 138.4, 138.7, 138.9, 138.10, 138.11, 138.26, 138.27, 140.5, 140.18, 140.20, 140.22, 140.24, 140.31, 142.5, 142.6, 142.14, 142.17, 142.18, 150.4, 150.19, 154.18, 154.19, 164.11, 166.1, 166.2, 166.4, 168.21, 168.25, 170.6, 170.7, 170.8, 170.10, 170.11, 170.13, 170.14, 174.4, 176.10, 186.13, 204.13, 214.10, 214.12, 214.13, 214.20, 214.22, 214.25, 230.10, 342.16, 342.26, 344.9, 344.13, 344.17, 344.18, 344.23
- scopus 32.15, 136.15
- secta 12.11, 88.9, 138.19
- sectio 154.12, 158.1, 158.16
- sedes 112.26, 268.6, 276.8, 276.11, 276.21, 288.12, 288.13, 290.22, 294.6
- semen 62.15, 62.18, 112.17, 166.20, 166.22, 192.18, 194.9, 194.10, 194.21, 194.22, 194.24, 196.3, 196.5, 196.12, 196.14, 196.18, 196.21, 198.4, 198.8, 198.12, 200.20, 202.8, 206.5, 206.7, 218.13, 224.8
- sensatio 78.24
- sensibilia
aeterna 212.18
intermedia 220.17
tactilia 78.14
- sensus 32.3, 34.6, 34.9, 38.16, 40.31, 42.4, 42.14, 46.4, 46.23, 48.12, 58.22, 60.6, 78.13, 78.19, 80.6, 102.12, 118.18, 120.7, 120.13, 120.16, 152.12, 160.23, 168.23, 180.8, 202.23, 220.7, 222.6, 252.13, 258.21, 280.12, 280.19, 282.7, 306.8, 318.27
- sententia 10.17, 18.3, 28.14, 30.15, 32.6, 36.13, 40.4, 64.9, 68.17, 78.21, 108.29, 116.15, 116.16, 126.3, 126.19, 132.8, 132.24, 136.9, 138.18, 138.22, 142.7, 154.19, 154.20, 162.7, 178.14, 180.2, 188.15, 198.1, 198.14, 240.14, 240.20, 240.26, 242.4, 242.15, 246.6, 260.13, 262.12, 262.13, 278.27, 288.2, 292.11, 294.9, 294.13, 294.19, 308.16, 346.17
- sermo 18.8, 18.10, 22.13, 36.5, 44.2, 44.6, 46.18, 88.22, 90.4, 120.22, 122.3, 124.14, 126.7, 126.9, 126.11, 128.7, 158.16, 160.23, 174.18, 234.5, 238.3, 238.13, 248.3, 268.4, 274.15, 294.12, 294.15, 296.5, 296.6, 296.7, 296.8, 296.10, 296.12, 308.14, 320.9, 320.17, 342.13, 346.13
- significatus 132.12, 186.7, 226.1, 230.8
- significatio 132.10, 216.11, 276.20, 306.21
- similipassum (ὁμοιοπαθής) 280.10
- similitudo 40.20, 42.5, 92.10, 94.13, 94.15, 94.21, 148.8, 190.20, 212.12, 280.10, 312.25, 314.2
- simplicitas 36.25
- sinus 118.28, 178.15, 180.14
materiae 118.28
- sol 60.20, 62.6, 96.3, 162.3, 196.16, 200.14, 214.28, 216.16, 220.4, 220.21
- sophisma 130.2, 228.6
- sophista 12.19, 12.22, 128.4, 130.13, 130.17, 150.2
- sors 326.17, 328.15, 330.5
- species 20.29, 70.21, 78.3, 78.8, 80.1, 80.3, 80.5, 108.21, 108.22, 148.5, 148.11, 150.3, 154.3, 156.16, 174.12, 174.15, 174.17, 186.6, 194.6, 194.7, 198.7, 198.10, 200.19, 202.3, 206.2, 206.4, 206.6, 206.10, 206.11, 206.28, 206.30, 208.3, 208.12, 212.8, 212.15, 218.9, 218.21, 220.14, 224.19, 224.21, 226.12, 226.23, 226.24, 248.3, 254.15, 260.22, 264.12, 268.9, 270.11, 274.8, 274.11, 274.14, 274.18, 284.16, 284.28, 298.21, 300.4, 300.12, 300.14, 300.18, 300.19, 300.20, 300.21, 300.22, 302.11, 302.24, 332.11, 332.13, 340.8, 340.17
- speculatio 46.16
- sphaera 26.12, 38.17, 40.16, 40.19, 40.22, 42.11, 96.19
- sphaericitas 40.29
- spurius 316.1
- stella 50.13, 196.14, 196.17
- sterilitas 62.14
- stoliditas 14.29, 36.25
- studium 36.27, 36.28, 98.11, 116.7, 116.11, 142.11, 234.13, 282.1

Kazalo pojmov

- veritatis 116.7
subiectum scientiae 136.10, 136.14
substantia 104.10, 104.20, 106.11, 132.21, 152.7, 166.12, 166.13, 168.2, 168.3, 178.16, 178.21, 190.16, 200.12, 204.11, 208.19, 210.14, 210.17, 210.21, 210.23, 210.25, 210.26, 214.10, 214.20, 214.21, 214.23, 214.25, 218.23, 218.24, 220.1, 220.6, 222.13, 222.14, 222.16, 222.17, 222.18, 222.19, 222.29, 224.6, 224.15, 224.17, 224.20, 224.22, 224.23, 226.4, 226.5, 226.6, 226.16, 226.18, 226.20, 228.10, 230.18, 234.6, 234.9, 236.17, 308.3, 324.11, 324.12, 330.10
animata 200.12
corporea 132.21
sumptio 154.9
superficies 80.2, 80.4, 90.11, 100.23, 108.17, 110.6, 110.16, 246.23, 246.24, 254.11, 254.12, 254.14, 254.17, 256.5, 256.10, 256.12, 256.15, 256.20, 256.22, 258.14, 258.18, 258.22, 258.23, 258.29, 260.4, 260.5, 260.6, 272.13
suppositio 64.8, 108.14, 108.27, 158.4, 178.6
sycophantia 114.22
syllogismus 52.2, 52.6, 52.7, 52.10, 98.7, 130.1, 130.2, 130.3, 142.16, 142.24, 152.4, 152.10, 152.13, 160.14, 168.27, 170.6, 190.2, 308.15
debilis 152.4, 152.10
demonstrativus 130.1
dialecticus 130.2
dialecticus contradictionis 130.3
eristicus 130.2
symbolum 26.18, 86.1, 88.17, 88.24, 88.25, 98.7, 98.8, 98.10
syzygia 90.14

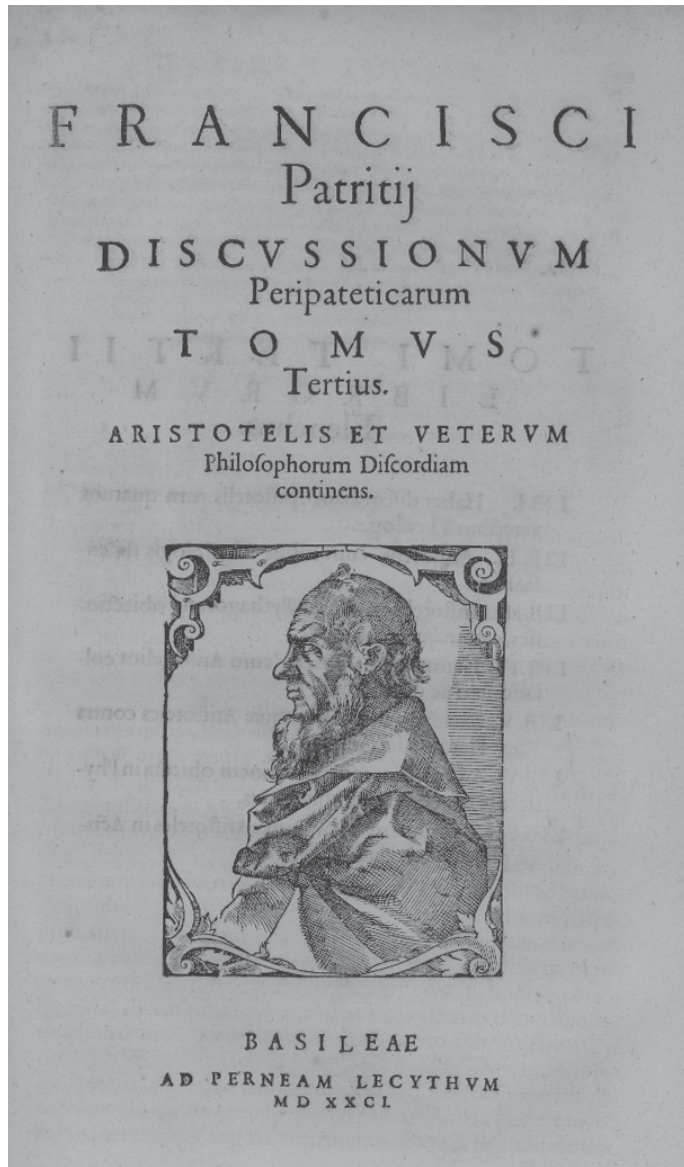
tactus 78.22, 78.23
temperantia 298.12, 300.10, 300.16, 302.10, 302.18
tenebrae 8.24, 50.1, 50.10, 92.3, 282.19, 284.5, 284.11, 284.23, 286.13
terminus 34.15, 98.6, 98.8, 320.25, 336.23, 340.7, 340.15, 340.17, 340.18, 340.19
terra 24.14, 24.16, 34.2, 46.5, 46.8, 48.7, 48.21, 50.10, 50.14, 56.3, 56.23, 58.9, 58.12, 58.13, 84.20, 86.3, 86.6, 92.11, 96.20, 112.20, 200.13, 244.11, 250.12, 254.21, 256.19, 264.4, 264.7, 264.8, 264.9, 264.17, 266.6, 278.18, 294.23
levis 266.1
pura 266.1
tertius homo 208.28
testimonium 16.20, 18.4, 18.16, 22.18, 28.30, 42.20, 66.14, 80.12, 80.14, 174.27, 178.4, 180.4, 202.22, 202.25, 202.26
testis 46.1, 54.11, 78.5, 84.1, 86.7
tetractys 98.21, 98.23
theologia 6.22, 18.1, 20.3, 20.5, 20.11, 26.29, 30.6, 38.8, 202.27
theologicus 44.6, 44.27, 80.10
thesis 32.20
tolerantia 346.5
tractatio 162.4, 172.16, 248.1, 254.20, 256.17, 294.1
traditio 18.4, 22.3, 112.28, 122.22, 190.10
traditus 24.5, 108.16, 140.21, 270.28, 298.9
transfiguratio 254.4
transformatio 36.3
transitus 100.17, 250.17, 342.18
transmutatio 332.25
trigon 254.16, 256.1, 256.15, 256.16
trinitas 100.9, 100.18, 100.23, 100.27, 102.9
typosis 78.1, 79.2
tyrannis 326.11, 332.17, 336.10, 336.14, 336.18, 336.19

umbra 132.4, 160.17, 162.2, 222.20, 226.20, 230.18
unitas 36.5, 96.13, 100.4, 100.8, 100.15, 100.23, 100.27, 102.6, 110.16, 198.19, 228.17
universale collectum 136.9, 136.21, 138.8, 138.9, 138.13, 138.16, 140.2, 224.25
universum 30.7, 30.12, 30.16, 30.19, 32.12, 32.24, 40.9, 50.8, 50.9, 50.17, 70.4, 70.12, 74.18, 90.10, 94.2, 94.5, 100.4, 160.2, 174.5, 176.3, 192.8, 200.3, 200.7, 200.14, 212.22, 262.4, 268.5, 268.7, 268.11, 278.7, 278.8, 278.23
animatum 200.4
uterus 62.18, 194.9, 194.10, 198.5, 198.13
utilitas 24.9, 124.22, 152.22, 164.25

Kazalo pojmov

- uxor 8.25, 302.19, 304.18, 306.1, 308.2, 316.15, 320.22
- vaniloquentia 216.22, 216.27
- vapor 112.26
- varietas 138.21, 192.15
- verbum 14.15, 14.21, 28.14, 36.11, 36.14, 70.13, 76.24, 82.16, 82.20, 84.2, 84.10, 92.13, 94.17, 106.8, 108.8, 112.9, 116.15, 116.16, 132.5, 142.1, 142.23, 152.9, 156.12, 164.28, 176.10, 176.12, 176.19, 186.16, 188.5, 188.10, 192.6, 194.29, 196.19, 198.18, 202.21, 204.17, 210.4, 218.2, 218.6, 228.3, 228.5, 228.22, 238.13, 238.20, 240.8, 242.8, 244.3, 244.7, 248.11, 252.1, 252.9, 252.13, 254.10, 258.27, 260.4, 260.13, 260.14, 262.7, 262.22, 270.27, 272.6, 274.8, 274.19, 278.5, 280.4, 280.13, 284.12, 286.8, 288.1, 292.16, 292.17, 294.10, 302.28, 304.18, 308.4, 308.8, 312.1, 312.2, 312.4, 320.15, 324.3, 324.14, 326.16, 328.22, 332.24, 334.3
- veritas 16.3, 32.17, 32.18, 36.9, 36.11, 36.12, 36.24, 36.26, 44.23, 50.14, 52.14, 52.18, 82.23, 84.8, 86.8, 116.7, 130.18, 130.19, 154.23, 156.3, 156.7, 240.20, 252.4, 252.15, 260.20, 262.10, 272.20, 342.11, 342.16, 346.24, 348.4, 348.6
- apparens 130.18
- indubia 348.3
- vera 130.19
- vir 8.1, 8.10, 8.11, 8.15, 8.23, 8.30, 10.10, 10.12, 10.17, 14.4, 14.11, 16.11, 16.24, 16.33, 28.16, 28.22, 30.2, 32.15, 32.17, 36.23, 44.24, 48.10, 52.20, 70.17, 82.8, 86.19, 88.6, 102.23, 106.15, 108.4, 112.22, 114.14, 116.5, 184.16, 192.26, 194.9, 298.12, 298.17, 298.18, 300.9, 300.18, 300.24, 300.27, 300.30, 300.31, 300.35, 302.5, 302.7, 302.9, 302.15, 302.17, 330.2
- virtus 144.10, 194.10, 194.11, 300.3, 300.6, 300.12, 300.13, 300.15, 300.16, 300.17, 300.18, 300.31, 300.35, 302.12, 302.18, 302.22, 302.24, 304.21, 318.9, 328.21, 342.4, 342.6, 342.8, 342.11, 342.13, 342.23, 342.26, 342.27, 344.3, 344.7, 344.13, 344.16, 344.18, 344.20, 344.22, 344.23, 346.7
- formativa 194.10
- vis 10.20, 32.16, 88.23, 178.19, 196.1, 196.2, 232.5, 284.18, 298.10, 300.2
- visio 76.15, 76.22, 80.3, 282.18, 282.19, 284.8, 284.10, 284.16
- vita 130.18, 192.4, 196.20, 196.23, 198.21, 214.15, 214.16, 320.26
- vox 40.1, 50.12, 66.19, 70.5, 88.23, 88.24, 120.18, 120.23, 154.14, 156.11, 202.22, 264.14

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Naslovna strana trećeg sveska *Discussionum peripateticarum* tomi IV

KAZALO IMENA

ABRAHAM, praotac izraelskog naroda. Rodio je Izaka kojeg je bio spreman žrtvovati Bogu. Unuk mu je Jakov od koga potječe dvanaest plemena izraelskog naroda. 17.29

AETIJE iz Antiohije (Ἀέτιος), 1. st. pr.Kr. / 1. st. Grčki filozof, pisac doksografskog djela: *O filozofskim mišljenjima*. 61.25, 63.7, 79.5

ALEKSANDAR (Ἀλέξανδρος) iz Afrodizijade, 2/3 st. Grčki filozof peripatetičar, jedan od najznačajnijih komentatora Aristotela. 79.4, 79.8, 199.23

ALEKSANDAR (Ἀλέξανδρος) iz Ege, Petrić ga navodi kao predstavnika četvrte generacije Aristotelovih komentatora, navodni je učitelj Nerona, učenik jednog od Sosigena. 93.1, 97.1, 217.8, 97.22

ALFONS II., Alfonso II d'Este (1533 – 1597), od 1559. knez Ferrare, Modene i Reggia. Njegovim sestrama Lukreciji i Leonori Tasso je spjevao pjesmu *O figlie di Renata*. 9.17

ALKMEON (Ἀλκμαίων), 6/5 st. pr.Kr. Grčki liječnik i filozof iz Krotona, pitagorovac. Smatrao je da je mozak središte razuma i osjeta. 13.5, 79.18

ANAKSAGORA (Ἀναξαγόρας) iz Klazomene, 5. st. Dulje vremena živio je u Ateni, bio je Periklov prijatelj. Optužen za bezbožnost. Pobjegao je iz Atene. Smatrao je da su bitak homeomerije (pratvar iz koje miješanjem i razdvajanjem nastaju stvari u svijetu) i um. 13.2, 13.18, 13.25, 15.20, 27.11, 55.9, 67.17, 67.18, 69.3, 69.6, 71.2, 71.3, 71.5, 71.9, 71.15, 71.23, 71.24, 73.1, 73.3, 73.10, 73.11, 73.15, 73.22, 73.25, 79.18, 127.19, 217.4

ANAKSIMANDAR (Ἀναξίμανδρος), 6. st. pr.Kr. Učenik i nasljednik Talesov. Napisao je spis *O prirodi*. Držao je da je bitak apeiron – ono što je s obzirom na masu i kvalitetu neodređeno i u sebi sadrži sve mogućnosti. 13.2, 27.10

ANAKSIMEN (Ἀναξίμενης), vjerojatno učenik Anaksimandrov. Držao je da je bitak zrak. Sve stvari nastaju iz zraka zgušnjavanjem i razređivanjem. 13.2, 27.10

ANATOLIJE (Ἀνατόλιος), 3. st. Grčki matematičar i filozof, voditelj peripatetičke škole u Aleksandriji. Nakon prijelaza na kršćanstvo postao je biskup Laodiceje. Sastavio je uvod u matematiku. 89.27

ANDRONIK (Ἀνδρόνικος) s Rodosa, 1. st. pr.Kr. , bio je nakon Aristotela jedanaesti upravitelj peripatetičke škole u Ateni, skupljao je, komentirao i izdavao Aristotelova djela i priredio prvo kritičko izdanje. 115.26

ANTIFONT (Ἀντιφῶν), 5. st. pr.Kr. Grčki filozof, sofist. Smatrao je da su svi ljudi po prirodnom zakonu jednaki. 13.5

ANTISTEN (Ἀντισθένης), oko 455–360. g. pr.Kr., sin atičkog građanina i tračke robinje. Prvo ga je poučavao Gorgija, potom je postao oduševljeni učenik Sokratov. Bio je prisutan kad je Sokrat ispio otrov. Otvorio je vlastitu školu koja je preteča kiničke škole. ANTISTENOVCI su bili pristaše Antistenova učenja. 13.9

APOLONIJE iz Perge (Pergejski, Pergaeus) (Ἀπολλώνιος), 3. st. pr.Kr. Grčki matematičar, djelovao je u Aleksandriji i Pergamu. Glavno mu je djelo *Conica*, o čunjosječnicama. 141.14, 141b.10

ARHELAIJ (Ἀρχέλαος) iz Atene, 5. st. pr.Kr. Grčki filozof, učenik Anaksagorin, vjerojatno učitelj Sokratov. 15.5

ARHIMED (Ἀρχιμήδης), 287 – 212 . pr.Kr. Grčki matematičar iz Sirakuze. Osim teorijom matematike bavio se i mehanikom i gradio strojeve (planetarij, ratne sprave i dr.). U Sirakuzi ga je za opsade ubio rimski vojnik. 141.14, 141.b.10

ARHITA (Ἀρχύτας), 4. st. pr.Kr. Grčki filozof, matematičar, inženjer i državnik iz Tarenta, pitagorovac. Tekstovi na koje se poziva Petrić su Pseudo-Arhita i treba ih datirati nakon Aristotela. 17.2, 179.4

ARISTIP (Ἀρίστιππος) iz Kirene, Stariji, 4/3. st. pr.Kr. Grčki filozof, učenik Sokrata, osnivač kirenske hedonističke škole. 13.7 ?

ARISTIP (Ἀρίστιππος) iz Kirene, Mlađi, 3. st. pr.Kr. Grčki filozof, unuk Aristipa Starijeg, pripadnik hedonističke škole. 13.7 ?

ARISTOKSEN (Ἀριστόξενοσ) 4. st. pr.Kr. grčki filozof i muzikolog iz Tarenta. Bio je Aristotelov učenik. Smatra se tvorcem biografije kao književne vrste. 331.17

ARISTON (Ἀρίστων) – otac Platonov. 207.5

ARMENCI – narod koji već preko 2700 godina obitava na prostoru između istočne Anatolije i južnog Kavkaza. 21.17

ASKLEPIJE (Ἀσκληπιός), slušač Hermesa Trismegista. 19.5

ASKLEPIJE (Ἀσκληπιός), sin Apolonov, grčki bog lječništva.

ASKLEPIJE (Ἀσκληπιός), 6. st. Grčki filozof iz Trala, novoplatoničar. 33.b.27

MINERVA, grčki: ATENA (Ἀθηνᾶ), božica mudrosti, zaštitnica grada Atene, rodila se iz Zeusove glave. 9.16, 97.3

ATLANT (Ἀτλας), sin titana Japeta, brata Prometejevog i Okeanide Klime-
ne. Ima zadatak da podupire nebo. U antici važio je kao personifikacija osi
svijeta, kralj Atlantide, astronom, matematičar, filozof. 19.22, 19.25, 25.16

AVERROES (Ibn Ruschd), 1126–1198, španjolsko-arapski filozof, liječnik
i mističar. Smatrao je da je logika (Aristotelova) najvažnija za postizanje
sreće. Izuzetno se divio Aristotelu čija je djela komentirao u više oblika.
Veliki Averroesovi komentari svojim su oblikom (Averroes prvo navodi
Aristotelov tekst i potom ga komentira) imali znatan utjecaj na Zapadu.
161.16, 197.1, 197.b.18

BEROS, (Βήροσος) 4/3. st. pr.Kr. Mardukov svećenik iz Babilona, osnivač
astrološke škole na Kosu. 21.15

BOETIJE (Boethius), 480–524. Rimski filozof novoplatoničar, optužen za
zavjeru protiv kralja, pogubljen. U zatvoru je napisao knjigu *Utjeha filozofije*. 11.12

BRO[N]TIN/ (Βρο[v]τίνος), nepoznato vrijeme života, grčki filozof iz Me-
taponta. Navodno pitagorovac, pripisuju mu se neke orfičke pjesme. *Lek-
sikon antičkih autora* (uredio Dubravko Škiljan), Zagreb 1996. donosi ga u
obliku: Brontin, Petrić ga citira kao Brotin a tako donose i Petrićevi citati. U
tekstovima mogu se naći oba oblika. 177.19, 177.20, 176.b.ii

DAMASCIJE (Δαμάσκιος), 5/6 st. Grčki filozof novoplatoničar, posljednji
predstojnik atenske Akademije prije zatvaranja filozofskih škola (529. go-
dine). 161.9

DEMOKRIT (Δημόκριτος) 460–370. pr.Kr. Grčki filozof, Leukipov učenik.
Putovao je u Perziju, Babilon i Egipat, živio je dugo vremena u Ateni. Glav-
ni predstavnik grčkog materijalizma. 13.4, 15.22, 17.33, 19.2, 27.13, 27.23,
55.9, 75.4, 75.5, 75.8, 75.10, 75.12, 75.18, 75.21, 75.24, 75.25, 77.1, 77.2, 77.5,
77.10, 77.16, 77.20, 79.2, 79.5, 79.6, 79.13, 79.18, 79.20, 81.7, 117.30, 263.20,
273.8, 273.10

DIOGEN (Διογένης) iz Sinope. Učio je da je sreća imati što manje potreba, nadimak mu je bio *pas* (κύων). Sljedbenici mu se zovu kinici.

DIOGEN LAERTIJE (Διογένης Λαερτιός), 3. st. Grčki pisac, doksograf. Glavno su mu djelo *Vitae philosophorum*, znanstvene biografije znamenitih filozofa.

DIOGEN (Διογένης) iz Apolonije, 5/4 st. pr.Kr. grčki filozof i liječnik iz Apolonije na Kreti. Povezivao je Anaksimenovu i Anaksimandrovo učenje, tvrdio je da je zrak prapočelo stvari.

DIONIZIJE II (Διονύσιος), sin DIONIZIJA I, na preporuku DIONA pozvao je Platona u Sirakuzu. Kod DIONIZIJA II boravi Platon u dva navrata (366. i 361.). Petrić aludira na Platonovo *Drugo pismo* Dioniziju II (312d. 7) 19.1

EAGAR (Οἶαγρος), trački kralj. S muzom Kaliopom rodio je pjesnike Orfeja i Lina. 19.25

ELIJAN, Klaudije (Claudius Aelianus), 2/3. st. Rimski sofist, historičar i prirodoznanstvenik rođen u Prenesti. Učenik sofista Pauzanije. Njegova filozofska djela nisu sačuvana. 13.12

EMPEDOKLO (Εμπεδοκλής), 483–423. pr.Kr. Grčki filozof iz Akraganta (Agrigenta). Izložio je (u stihovima) učenje o 4 elementa (vatra, voda, zrak i zemlja) iz kojih sve nastaje spajanjem i razdvajanjem a pod utjecajem ljubavi i mržnje. 13.4, 13.21, 15.21, 27.12, 55.9, 55.10, 55.18, 57.1, 57.10, 57.12, 59.7, 59.11, 59.14, 59.15, 59.18, 59.22, 59.25, 59.29, 61.6, 66.11, 61.14, 61.16, 61.22, 61.24, 61.25, 61.26, 63.15, 63.18, 65.1, 65.3, 65.9, 65.19, 67.11, 67.13, 67.15, 67.19, 77.10, 79.17, 279.19, 283.17, 285.8, 285.11

EPIHARMO (Επίχαρμος), 6/5. str. pr.Kr. Grčki komediograf, glavni predstavnik sicilske komedije. 13.7

EPIKUR (Επίκουρος), 341–270. pr.Kr. Grčki filozof sa Sama.

EPIKUREJCI su bili pristaše Epikurove filozofije. Do 2. st.Kr. bili su utjecajna filozofska škola. Kod kršćanskih protivnika važe kao ekstremni hedonisti. 15.27, 29.3, 79.6

ESHIN iz Sfeta (Αισχίνης), 4. st. pr.Kr., grčki filozof, učenik Sokratov 345.15

ETRUŠČANI, po Herodotu su se Etruščani zbog gladi pod vođom Tirenom iz Lidije preselili u područje Umbrije. 21.19

EUDEM s Rodosa (Εὐδημος) 4. st. pr.Kr. Grčki filozof, Aristotelov učenik. Radio je s Teofrastom na komentiranju Aristotelovih djela. 122.22, 124.24, 127.22

EUĐOKS (Εὐδοξος) iz Knida, 4. st. pr.Kr. Grčki matematičar, astronom, geograf i filozof.

EUKLID iz Aleksandrije (Εὐκλείδης), 4/3 st. pr.Kr. Grčki matematičar, suvremenik Ptolemeja. Djelom *Elementi* postavio je temelje matematici kao znanosti.

EUKLID iz Megare (Εὐκλείδης), 5/4 st. pr.Kr. Grčki filozof, učenik Sokratov, osnivač megarske škole.

EURIFAM ili EURIFEM (Εὐρύφραμος, Εὐρύφρημος), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Metaponta, novopitagorovac. 217.5, 13.6

EURIPID (Εὐριπίδης) 485/4–407/6. st. pr. Kr. Uz Eshila i Sofokla najpoznatiji grčki pisac tragedija. 13.8

EURIT (Εὐριτος), 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac, bavio se problemom brojeva. 13.7

EUZEBIJE iz Cezareje (Ευσέβιος), 3 /4 st. Grčki crkveni povjesničar, biskup, autor više teoloških i historiografskih djela, otac crkvene povijesti. 19.11

FANES (Φάνης) – demijurg u orfičkoj tradiciji, bog stvoritelj svijeta. 21.7

FILON (Φίλων) iz Aleksandrije, 1. st.pr. Kr. Grčko-židovski filozof, pokušao je povezati grčku i židovsku tradiciju. 17.26, 19.16

FILOPON, IVAN (Ιωάννης Φιλόπυρος), 5. st., kasnoantički kršćanski filozof. Učio je filozofiju kod novoplatoničara Amonija Hermejevog u Aleksandriji. Komentar *Metafizike* koji je Petrić preveo je Pseudo-Filopon, neautentično djelo. 37.15, 43.21, 43.26, 45.2, 51.25, 53.15, 91.18, 97.7, 99.5, 99.25, 101.8, 105.22, 107.5, 107.7, 195.29, 239.16, 241.2, 179.29

GALEN (Γαληνός), 129–199. g. Grčki liječnik, rodom iz Pergama. 15.7, 27.5, 273.22

GEORGIJE GEMISTO PLETHON (Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων), oko 1355 – 1450, obnovitelj studija platonizma i novoplatonizma u Italiji. 185.13

GORGIJA (Γοργίας) iz Leontina, 485–380. pr. Kr. Grčki filozof, retor, sofist. Pripisuje mu se teza: Slabiji razlog činiti jačim. 13.4, 13.20, 41.3, 126.16

HAM (Chamus) najmlađi je od Noinih sinova (Sem, Ham i Jafet). Petrić drži da je ili on sam ili njegov sin Kuš (Chusus) prozvan Zoroastrom. 17.28, 21.20, 21.22

HERAKLID iz Ponta (Ἡρακλείδης), sin Eutifrona iz Herakleje na Pontu, bio je učenik Platonov nakon njegova drugog puta u Siciliju. Nakon Platonove smrti u Herakleji je osnovao vlastitu školu. 203.25, 239.14, 241.19, 243.21

HERAKLIT iz Efeza (Ἡράκλειτος) oko 550 do oko 480. pr. Kr. Grčki filozof, prvi u tradiciji filozofa prirode mislio je o svijetu kao jedinstvu suprotnosti. U grčku je filozofiju uveo pojam dijalektike. 13.4, 13.18, 27.13, 27.22, 79.18, 175.3

HERMES TRISMEGIST (Ἑρμῆς Τρισμέγιστος), dovodi se u vezu s egiptaskim bogom Totom, bogom pisma, znanosti i magije. U kasnoj antici važio je kao pisac mnogih filozofskih, astroloških, magičkih i alkemijskih spisa koji su smatrani vrlo starima. Radi se, međutim, o helenističkim tekstovima koji nisu napisani prije 2. st.Kr. *Corpus Hermeticum* otkriven je ponovo i postao je vrlo popularan u renesansi. 19.5, 21.1

HERMOTIM, HERMOTIMUS (Ἑρμότιμος), 4. st. pr. Kr. Grčki matematičar iz Kolofona, nastavljajući Eudoksovih i Teetetovih radova. 13.3

HERODOR (Ἡρόδωρος) iz Herakleje, 5/4. st. pr. Kr. Grčki mitograf. 13.8

HERODOT (Ἡρόδοτος) iz Halikarnasa, 5. st. pr. Kr. Grčki povjesničar. 13.8

HESIOD (Ἡσίοδος), 8/7 st.pr. Kr. Grčki pjesnik iz Ashre u Beotiji, napisao je prvu grčku teogoniju. Glavno mu je djelo *Poslovi i dani*. 13.7, 21.12, 23.17, 23.24

HESTIJEJ (Ἑστιαῖος), učenik Platonov, nastojao je nastaviti učenje o idealnim brojevima. 203.25, 239.14, 241.29, 243.21

HIPARH (Ἱππαρχος) pitagorovac, Poznat je samo iz njemu upućenog Lizijina pisma. To je pseudepigraf, lažno atribuirano pitagorovsko pismo. Taj pseudepigraf bio je raširen u renesansi, spominje ga i Kopernik. Petrić navodi Klementa iz Aleksandrije, *Stromata* 5.9.57.3.1 – 4

HIPAS (Ἱππασος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof i matematičar. O njemu je malo poznato. 13.5

HIPODAM (Ἱππόδαμος), 5. st. pr. Kr. Grčki arhitekt i urbanist, rodnom iz Mileta. 15.4

Kazalo imena

HIPOKRAT (Ἱπποκράτης) s Kosa, oko 460-oko 370. pr. Kr. Grčki liječnik, najpoznatiji liječnik antike. 15.6, 17.2, 27.6, 27.24 (?), 187.1, 195.14, 247.11, 273.9, 273.21, 273.24, 273.26, 273.27, 285.31

HIPOKRAT (Ἱπποκράτης) s Hija, 5. st. pr. Kr. Grčki matematičar i astronom, pitagorovac. 13.6, 27.24 (?)

HIPON (Ἱππων), Grčki filozof, spominje ga Aristotel u *De anima*, npr. 405b 2. 13.6

HOMER (Ὅμηρος), 9. st. pr. Kr. Najstariji grčki pjesnik, legendarni tvorac Ilijade i Odiseje. 13.7, 21.13, 23.17, 23.24, 25.1

HRIZIP (Χρύσιππος), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof porijeklom iz Sola u Kilikiji. 27.3

ISOKRAT (Ἰσοκράτης), 436–338. pr. Kr. Atenjanin, najutjecajniji grčki govornik i učitelj govorničtva. 13.8, 15.13, 21.8, 41.13

JAJE (ᾠον ili ᾠιον), orfičko jaje iz kojega je sve nastalo. 21.6

JAMBLIH (Ἰάμβλιχος) iz Halkide, 3/4 st. grčki filozof, pristaje uz Plotina, novoplatoničar, rodom iz Halkide. Učenik Anatolija i Porfirija u Rimu. Bio je protivnik kršćanstva. 89.17, 89.29, 117.1

JOSIP FLAVIJE (Ἰώσηπος Φλάβιος), 1. st. Židovski povjesničar iz Jeruzalema. 17.26

JUPITER (Iuppiter) – glavni bog Rimljana, odgovara grčkom bogu Zeusu (Ζεύς). 7.13, 7.17, 9.16, 87.5, 87.6, 87.7, 91.7, 91.10

KALDEJCI su pleme semitskih Aramejaca. Pod Kaldejcima se prvo podrazumijevalo Babilonce uopće, a potom babilonsko svećenstvo koje se bavilo magijom, proricanjem i astronomijom – astrologijom. 17.27, 21.17, 89.12

KALIKRATIDA (Καλλικρατίδα), novopitagorovac (vjerojatno 2. st.), poznat samo po spisu : *O kućnoj sreći*. Navodna datacija je 6. st.pr. Kr. 15.15

KEFISODOR (Κηφισόδωρος), 4. st. pr. Kr. Grčki pisac, učenik Isokratov, napisao spis u obranu Isokrata a protiv Aristotela. 15.13

KLEMENT ALEKSANDRIJSKI, TIT FLAVIJE (Κλήμης Ἀλεξανδρεύς) 2/3. st. Grčki filozof i teolog, vjerojatno iz Atene. Pokušao je uskladiti kršćanska učenja i grčku filozofiju. 27.27

KLIDEM iz Atene (Κλείδημος) 5 ili 4. st. pr. Kr. Grčki filozof prirode, spominju ga Aristotel (Petrić drži da ga Aristotel ne spominje) i Teofrast.

Bavio se meteorologijom i botanikom. Možda je identičan s istoimenim piscem najstarije povijesti Atike. 79.18

KLISTEN (Kleisthenes – Clisthenes – Κλεισθένης), oko 600. – oko 570. pr. Kr. sikionski tiranin. 337.20

KRATIL (Κράτυλος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, rodom iz Atene, učenik Heraklitov i učitelj Platonov. 13.7, 175.3

KRITIJA (Κριτίας), 5. st. pr. Kr. Grčki političar i pjesnik, rođak Platonov. 13.6

KSENOFAN (Ξενοφάνης), 6/5. st. pr. Kr. Grčki pjesnik i filozof, iz Kolofofa. Suprotstavio se religioznom antropomorfizmu. Bio je blizak Parmenidu. 13.3, 13.6, 13.22, 27.23, 31.1, 31.3, 31.7, 31.12, 31.16, 31.17, 33.7, 33.10, 33.11, 33.17, 33.21, 33.26, 35.6, 35.8, 35.11, 35.13, 35.24, 37.4, 37.12, 37.13, 37.29, 39.1, 39.3, 41.4, 43.16, 43.26, 53.24, 73.20

KSENOKRAT (Ξενοκράτης) iz Halkedona, 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik Platonov. Poslije Speuzipove smrti preuzeo je vodstvo u Akademiji. 15.17, 115.17, 209.31

KSUT (Ξουθος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Krotone, pitagorovac. Spominje ga Aristotel i Simplicije. 13.5

KTESIJA (Κτησίας), 5/4. st. pr. Kr. Grčki pisac, osobni liječnik Artakserksa. 13.18

LEOFAN (Λεωφάνης), spominje ga Aristotel u *De generatione animalium* 765a 25 u vezi s rađanjem muške ili ženske mladunčadi. 13.5

LEUKIP (Λεύκιππος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof vjerojatno porijeklom iz Mileta, utemeljitelj atomizma. U Abderi je osnovao svoju školu. 13.4, 27.12, 77.5

LIKOFRON (Λυκόφρων) iz Halkide, 3. st. pr. Kr. Grčki pjesnik i filolog. 13.5

LIKURG (Λικούργος) 4. st. pr. Kr. Atenski političar i govornik, Platonov i Isokratov učenik 331.13, 331.15, 331.16

LINO (Λίνος), sin Hermesa i muze Uranije. Pripisuje mu se kozmogonija u kojoj je opisao put Sunca i Mjeseca i stvaranje živih bića. 19.26

LLULL, RAMON (Raymundus Lullius), katalanski pjesnik, filozof i teolog (oko 1235 – 1315), franjevac, misionar poznat po vještini pojmovne kom-

binatorike, *veliko umijeće*, kojom se na formalni način izvode pojmovi iz pojmova. Brani kršćanstvo protiv arapskog utjecaja. 29.9

MANZOLI, BENEDETTO (Benedictus Manzolius), biskup pokrajine Reggion Emilia od 1578 do 1585. 9.8

MEGARANI, Megarska škola, osnovao ju je oko 380pr. Kr. Euklid iz Megare koji je bio Sokratov učenik, ali pod utjecajem Parmenida. 13.9

MELIS (Μέλισσος) sa Sama, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, posljednji predstavnik elejske škole, učenik Parmenidov. 13.3, 13.22, 31.2, 31.25, 37.31, 39.2, 39.3, 43.19, 43.20, 44.23, 47.13, 47.20, 51.16, 51.21, 53.1, 53.4, 53.14, 53.15, 53.25, 73.21, 127.19

METOP (Μέτωπος), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof, rodom iz Metaponta. 15.4, 17.2, 27.28

MODENA, grad u Italiji i pokrajini Reggio Emilia, latinski je naziv MUTINA. 9.15

MOJSIJE, centralna osoba Petoknjžja. Po biblijskoj Predaji kao Božji poslanik izveo je izraelski narod iz Egipta u Kanaan. 19.7, 19.11, 19.12, 19.14, 19.16, 19.19, 19.21, 21.2, 23.4

MOLZA, FRANCESCO MARIA (Franciscus Marius Molza/Molsa), 1489 – 1544, talijanski humanist i pjesnik, plemić iz Modene, djed Tarkvinije Molze. 9.10

MOLZA, TARKVINIJA (Tarquinia Molza/Molsa), 1542 – 1617, talijanska muzičarka i pjesnikinja, kćerka Camilla Molze i Isabelle Colomba, djed joj je bio pisac Francesco Maria Molza. Zajedno s braćom imala je kućnog učitelja, istakla se kao pjesnikinja. Dobila je pohvale od Guarinija i Tassa. Godine 1560. udala se za Paola Porrina, brak je ostao bez djece. Bila je dvorska dama kneginje Margherite Gonzaga d'Este. Prevela je Platonov dijalog *Kriton* i *Karnead*. Petrićeva *L'amorosa filosofia* iz 1577. najvažniji je izvor za njezinu biografiju 7.2, 7.5

MYRON (Μύρων), djed sikionskog tiranina Klistena. 337.19

NIKOLA DAMAŠČANIN, (Νικόλαος) rođen 1. st. pr. Kr. Grčki poligraf, historičar i filozof peripatetičar, bio je prijatelj kralja Heroda. 33.11

NIKOMAH (Νικόμαχος) iz Gerase, 2. st. Grčki matematičar i filozof, novoplatoničar. Napisao je udžbenik aritmetike i spis o mistici brojeva. 89.22

NIMFA HIPSIPILA (νύμφη Ὑψιπύλη), spominje je Proklo u *Komentaru Platonova Parmenida*. Čini se da to nije Hipsipila kćerka Toasa kralja Lemnosa. Etimološko značenje imena: nimfa visokih vrata. 27.15

NOA, prema knjizi Postanka sin Lamekov, otac Sema, Hama i Jafeta. Prvi je obrađivao zemlju i uzgajao lozu. Kad je Bog odlučio poslati potop na svijet naložio je Noi da izgradi Arku i spasi od potopa svoju obitelj i par životinja od svake vrste. 21.14, 29.6

NOĆ (Νύξ), personificirana noć koja inicijalno izlazi iz Kaosa. 21.7

OKEL (Ὀκελος ili Ὀγκελος), grčki filozof iz Lukanije, pogrešno smatran za Pitagorina učenika. Djelo mu pokazuje Aristotelov utjecaj. 15.13, 17.2, 27.23, 27.28, 273.28

OLIMPIODOR (Ὀλυμπιόδωρος) iz Aleksandrije, 6. st. Grčki filozof, novoplatoničar, učenik Amonija. 21.5, 297.13

ORFEJ (Ὀρφεύς Λειβήθριος), iz Leibetre, najpoznatiji mitološki muzičar. Otac mu je bio Eagar, majka muza Kaliopa. Domovina mu je Trakija. Njegova muzika imala je moć da pokrene sve živo i neživo. Sišao je u Had za umrlom ženom Euridikom, dobio je dozvolu da je povede sa sobom, ali ju je izgubio, jer se nije pridržavao uvjeta da se ne okrene prije nego izade iz Hada. Ubile su ga tračke žene ili menade. Leibetra je antički grad u brdovitom kraju uz Olimp u kojem se Orfej ili rodio, ili umro, ili je tu neko vrijeme živio. 17.32, 19.1, 19.24, 19.26, 21.1, 21.2, 21.11, 23.9, 27.3, 89.21, 175.29, 181.11, 183.9, 183.11, 191.29

OSKI, indoeuropsko pleme, koje je bilo nastanjeno u Kampaniji. 21.19

PARACELsus, THEOPHRASTUS, njemački liječnik, alkemičar, filozof (1493 - 1541). 29.10

PARKE - one koje rađaju (Μοῖραι - one koje dodjeljuju) - tri su božice sudbine u rimskoj mitologiji; jedna prede, druga raspreda, treća prekida nit sudbine. 27.3

PARMENID (Παρμενίδης), 6/5 st. pr. Kr. Grčki filozof iz Eleje. Poznati filozofski stav koji mu se pripisuje: Bitak jest a ne-bitak nije. Napisao je filozofski ep *O prirodi*. 13.3, 13.16, 13.23, 15.21, 27.14, 31.2, 31.13, 37.31, 39.1, 39.3, 41.18, 43.18, 43.20, 43.24, 45.29, 47.2, 47.6, 47.13, 47.20, 47.27, 49.7, 49.20, 51.15, 51.18, 51.21, 53.4, 53.13, 53.24, 73.21, 79.17, 127.19, 133.17, 133.19

PARON (Πάρων), pitagorovac. Aristotel u *Fizici* 222b18 spominje da je za vrijeme rekao da je najgluplje jer se u vremenu zaboravlja. 13.5

- PORRINO, PAULO (Paulus Porrinus) – muž Tarkvinije Molze. 9.20
- PERGEJ – usp. APOLONIJE iz Perge 141.14
- PERIKTIONA (Περικτιόνη), 3. st. pr. Kr. Grčka filozofkinja pitagorovske orijentacije. 15.15
- PERNA, PIETRO (Petrus Perna), prije 1522 – 1582, tiska knjige od 1558 – 1582, rođen u Italiji u gradu Lucca. Odlazi iz Italije zbog simpatije prema protestantima. Preuzima tiskaru Thomasa Plattera. Građanin Basela od 1557. g. Njegove knjige u posljednjim godinama nose oznaku: *apud Perneam Lencythum*.
- PICO DELLA MIRANDOLA, GIOVANNI (Ioannes Picus Mirandula) 1463 – 1494, renesansni filozof, pripadao je krugu nove Platonove Akademije u Firenci. Želio je uskladiti filozofiju Platona i Aristotela i zato je prozvan *princeps concordiae*. 11.12
- PINDAR (Πίνδαρος / 522. ili 518 – nakon 466. pr. Kr.), grčki lirski pjesnik iz Kinoskefale kraj Tebe, najznačajniji predstavnik grčke korske lirike. 7.14
- PITAGORA (Πυθαγόρας), 6/5. st.pr. Kr. Grčki filozof s otoka Sama. U južnoj Italiji osnovao je religijsko-filozofsku zajednicu. Imao je velik utjecaj na kasnija filozofska i matematička istraživanja. 13.8, 15.22, 17.33, 19.2, 27.25, 27.28, 87.5, 89.12, 89.20, 89.22, 89.26, 179.14, 181.6, 181.10, 191.29, 199.2, 241.2, 243.16
- PITAGOROVCI – filozofi koji pristaju uz Pitagorino učenje. 13.9, 15.22, 21.4, 83.6, 83.16, 83.20, 83.23, 85.5, 85.17, 87.10, 87.20, 87.23, 89.7, 91.5, 91.14, 91.15, 91.17, 93.8, 93.14, 95.24, 97.2, 97.9, 99.10, 99.12, 103.15, 103.22, 105.7, 105.9, 105.11, 105.28, 109.22, 111.21, 113.4, 175.17, 175.21, 177.14, 179.11, 181.5, 189.21, 243.16, 343.3, 343.6
- PLOTIN (Πλωτίνος), 205–270. g. Grčki filozof, porijeklom vjerojatno iz Likopola u Egiptu, učenik Amonija Sakasa, učitelj Porfirijev, osnivač i najznačajniji predstavnik novoplatonizma. Spise mu je u nizovima izdao učenik Porfirije, poznate pod naslovom *Eneade*. 117.1, 163.7
- PLUTARH (Πλούταρχος), 1/2 st. Grčki filozof i biograf rodom iz Heroneje. 7.18, 21.9, 61.24, 63.5, 63.13, 69.14, 79.5, 89.17, 89.29, 331.15
- POLIB (Πόλυβος), 5/4. st.pr. Kr. Grčki liječnik, zet Hipokratov. Smatra se autorom nekih djela uključenih u *Corpus Hippocraticum*. 13.6, 187.3, 273.26

POLIBIJE, 2. st. pr. Kr. Grčki povjesničar iz Megalopola u Arkadiji. Glavno mu je djelo *Opća povijest* u 40 knjiga.

PORFIRIJE (Πορφύριος), 234 – 304. g. Grčki filozof iz Tira, novoplatoničar, učenik Plotinov, napisao je brojne komentare uz Platonove i Aristotelove spise, životopis Pitagorin. 11.11, 117.1

PROKLO (Πρόκλος), oko 412/485 g. Grčki filozof, učenik Sirijana i Plutarha, poslije Sirijana na čelu Akademije. Novoplatoničku misao nastojao je izraziti u obliku čvrstog sistema. 89.29, 117.1, 183.19

PROMETEJ (Προμηθεύς), titan, sin Japeta i Limene, brat Atlanta, Menetija i Epimeteja. Ukrao je vatru bogovima i dao je ljudima. Ta vatra se tumači alegorijski kao filozofija, pismo, lječništvo, umijeće građenja. Za kaznu biva prikovan za stijenu a orao mu svakodnevno kljuje jetru. Postoje različite verzije priče o Prometeju. 19.22, 147.20

PROTAGORA (Πρωταγόρας), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Abdere, sofist. Poznata je njegova izreka: Čovjek je mjera svih stvari, postojećih da jesu, nepostojećih da nisu. 13.4, 13.20, 126.16, 127.17, 239.5, 297.9, 297.18, 331.17, 345.14, 345.20, 347.16

PTOLEMEJ, Klaudije (Πτολεμαῖος) oko 100 – oko 170. g. Grčki matematičar, astronom, geograf, rodom iz Egipta. Glavno djelo *Veliki matematički sustav* (arapski *Almagest*) sadržava prikaz cjelokupne astronomske znanosti tog vremena. Pod utjecajem je Aristotelove slike svijeta. 141.14

SEKST EMPIRIK (Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός), 2. st. Kr. Grčki filozof, pripadnik drugog skepticizma, liječnik i pripadnik empirijske škole. 61.6

SIJENESIJE (Συέννεσις), ciparski liječnik, spominje ga Aristotel u *Historia animalium* 511b 23 i 512b 12. 13.6, 273.25

SIMONID iz Magnesije (Σιμωνίδης), 3. st. pr. Kr., grčki pjesnik u službi Antioha i Sotera. 23.22

SIMPLICIJE (Σιμπλικίος), 6. st. Grčki filozof novoplatoničar, učenik Amonija, napisao je komentar Aristotelovih spisa: *Fizika*, *Kategorije*, *O duši*, *O nebu*, sklon konkordizmu Aristotela i Platona. 11.12, 29.17, 31.10, 31.15, 37.15, 43.21, 45.2, 59.5, 59.14, 73.23, 85.2, 85.9, 85.15, 85.21, 91.7, 99.25, 103.14, 107.8, 195.29, 239.12, 239.19, 279.28

SIRIJAN (Συριανός), 5. st. Grčki filozof, novoplatoničar, naslijedio Plutarha na čelu Akademije, učitelj Proklov. 89.29, 107.29, 109.11, 109.27, 111.7, 117.1, 175.24, 179.11, 189.21

- SOFOKLO (Σοφοκλής), 497–406/5. pr. Kr., grčki tragički pjesnik. 13.8
- SOFRONISKO (Σωφρονίσκος), otac Sokratov. 207.5
- SOKRAT (Σωκράτης), oko 470–399. pr. Kr. Grčki filozof iz Atene, nije pisao, bio je učitelj Platonov. 13.9, 119.2, 137.15, 175.6, 175.26, 207.4, 345.13,
- SPEUZIP (Σπεύσιππος), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, poslije Platonove smrti došao je na čelo Akademije. 13.7, 209.31
- STOICI, jedna od najutjecajnijih filozofskih škola. Oznaka škole je shvaćanje da sve prožima božanski princip; u tom poretku treba naći svoje mjesto, samosavladvanjem i prihvaćanjem sudbine steći duševni mir i mudrost. 27.4, 29.3, 117.31
- TALES (Θάλης) iz Mileta, 6. st. pr. Kr. Prognozirao pomrčinu Sunca 28. svibnja 585. Držao je da je bitak voda. 13.2, 17.33, 19.1, 27.9, 55.7
- TAT – sin Hermesa Trismegista. 19.13
- TEAG (Θεάγης), 3. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac. 27.29
- TELEF (Τήλεφος), sin Herakla i Atenine svećenice Alee. Prije početka trojanskog rata pobijedio je Ahejce i ubio Tersandra, ali je od Ahileja dobio neizlječivu ranu koja se mogla izliječiti jedino hrđom s Ahilejeva koplja. 89.8
- TEMISTIJE (Θεμιστιος), 4. st. grčki filozof i retor iz Paflagonije. Imao je utjecajnu školu u Konstantinopolu. Pisao je parafraze Aristotelovih djela i komentare Platonovih djela. Komentari Platona su izgubljeni.
- TEOFRAST (Θεόφραστος), oko 370 – oko 288. pr. Kr. Grčki filozof iz Eresa na Lezbu, učenik Aristotelov. 29.10, 31.9, 31.12, 33.8, 41.4, 45.2, 77.17, 79.15, 285.30
- TIMEJ (Τίμαιος) iz Lokra, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac. 133.19, 177.2, 177.16, 189.22, 257.13, 285.29
- TIRANION GRAMATIČAR (Τυραννίων), Stariji, imenom Teofrast, 1. st. pr. Kr., grčki gramatičar. Potaknuo je prepisivanje rukopisa koji su u Rim došli kao plijen Sule i Lukula. 115.26
- TRAZIMAH (Θρασύμαχος), 5. st. pr. Kr. Grčki sofist i retor, rodom iz Halhedona na Bosporu. Pisao je svoje govore i jako utjecao na formiranje grčke antičke proze. 239.7

Kazalo imena

VIMERCATO, FRANCESCO (Franciscus Vimercatus), 1512 – 1571, aristotelovac, profesor u Parizu. Pisao je komentare Aristotelovih etičkih spisa i spisa o životinjama. 11.12

ZENON (Ζήνων) iz Eleje, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik Parmenidov. Poznati su njegovi dokazi da nema gibanja. 13.3, 31.2, 37.31, 39.2, 39.4, 39.5, 39.6, 39.8, 39.9, 41.5, 41.8, 41.9, 41.26, 43.4, 43.12, 43.16, 43.26, 45.18, 53.4, 53.24, 73.21, 117.31

ZOROASTER (Ζωροάστρης), rodio se 630. pr. Kr. u Baktriji, s 30 godina doživio je viziju i postao fanatički protivnik Mitrinih svećenika. Zoroaster bježi i nalazi novu domovinu kod Vištaspe (Hystaspes) kojega preobrati zajedno s cijelim dvorom. Umire u 77. godini pri provali Turanaca. Novoplatonička tradicija, pa tako i Petrić, smatra Zoroastra 6000 godina starijim od Platona. 17.27, 17.30, 21.8, 21.10, 21.13, 21.22, 21.27, 27.17, 119.10, 185.8

Indeksirana su imena koja Petrić navodi u trećem svesku *Peripatetičkih rasprava*, osim imena Platona i Aristotela koja se nalaze na gotovo svakoj stranici.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

POPIS IZVORA GRČKIH CITATA

Aristotel [ARIST.]

Aristoteles, *Opera omnia* (graece et latine) I-V, Hildesheim, New York 1973 (reprint ed. A. F. Didot, Parisiis 1848. – 1874.).

Aristotelis Categoriae et liber de interpretatione, ed. Minio-Paluello, L. Oxford, Clarendon Press, 1966.

Aristotelis Analytica priora et posteriora, ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press 1968

Aristotelis topica et sophistici elenchi, ed. W.D. Ross, Oxford, Clarendon Press, repr. 1970.

Aristotle. De anima, ed Ross, W. D. Oxford, Clarendon Press, 1967.

Aristotelis ethica Nicomachea, ed. Bywater, I., Oxford, Clarendon Press, 1962.

Magna moralia, ed. F. Susemihl, Aristotle, vol. 18 (ed. G.C. Armstrong). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1935 (repr. 1969.).

Aristotelis Politica, ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1964.

Aristotelis de arte poetica liber, ed. Kassel, R., Oxford, Clarendon Press, 1968.

Aristotle's Metaphysics, 2 vol., ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1970.

Aristote. Du ciel, ed. Moraux, P., Paris, Les Belles Lettres, 1965.

Aristotelis meteorologicorum libri quattuor, ed. Fobes, F. H. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1967.

Aristotelis de generatione animalium, ed. H.J. Drossaart Lulofs, Oxford: Clarendon Press, 1965.

Aristote. De la génération et de la corruption, ed. Mugler, C., Paris, Les Belles Lettres 1966.

Aristote. *Histoire des animaux*, vol. 1-3. ed. Louis, P., Paris, Les Belles Lettres, 1:1964; 2:1968; 3:1969.

De partibus animalium, ed. P. Louis, Aristote. Les parties des animaux. Paris, Les Belles Lettres, 1956.

Aristotelis Physica, ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1966.

Aristotelis qui fertur liber de mundo, ed. Lorimer, W. L., Paris, Les Belles Lettres, 1933.

[*De respiratione*] Aristotle, *Parva naturalia*, ed. Ross, W. D., Oxford Clarendon Press, 1970.

Aristotelis de animalium motione et de animalium incessu. Ps.-Aristotelis de spiritu libellus. ed. Jaeger, W., Leipzig: Teubner, 1913.

[*De sensu et sensibilibus*] Aristotle. *Parva naturalia*, ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1970.

[*De Xenophane, de Zenone, de Gorgia*] *Aristotelis Opera*, vol. 2., ed. Bekker, I., Berlin, Reimer 1960.

Platon [PLATO]

Platonis Opera, vol. 1-5, ed Burnet, J., Oxford, Clarendon Press, 1967.

Ostali autori:

AETIUS [AËT. DOXOGR.]

Aetius Doxographus, *De placitis reliquiae (Stobaei excerpta)*, ed. Diels, H., Berlin, Reimer, 1879. [De placit. reliqu.]

ALEXANDER APHRODISIENSIS [Alex. Aphr.]

In Aristotelis Metaphysica commentaria, ed. M. Hayduck (Commentaria in Aristotelem Graeca I, Berlin 1891. [in Metaph.]

AMMONIUS GRAMATICUS

[AMMON. GRAMAT.]

De adfinium vocabulorum differentia [Diff.]

ASCLEPIUS [ASCL.]

Asclepii in Aristotelis metaphysicorum libros A-Z commentaria, ed. Hayduck, M., Berlin, Reimer, 1888. [in Metaph.]

CLEMENS ALEXANDRINUS [CLEM. AL.]

Protrepticus, ed. C. Mondésert, Clément d'Alexandrie. Le protreptique, nd edn. Sources chrétiennes 2. Paris, Cerf, 1949. [Protr.]

CORPUS HERMETICUM [CORP. HERM.]

Corpus Hermeticum, ed. A.D. Nock and A.-J. Festugière, vol. 1-4, Paris: Les Belles Lettres, 1946 (repr. 1972)

LAERTIUS Biogr. [D.L.]

Diogenis Laertii vitae philosophorum, ed. H. S. Long, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1964. (repr. 1966.) [Vit.]

EMPEDOCLES [EMP.]

Die Fragmente der Vorsokratiker, ed. H. Diels and W. Kranz, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951 (repr. Dublin/Zurich: 1966) [Fragm.]

HIPPOCRATES [HP.]

De natura hominis, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 6. Paris: Baillièrre, 1849 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962): 32-68. *De natura hominis* [Nat. Hom.]

De semine, de natura pueri, de morbis iv, ed. É. Littré, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, vol. 7. Paris: Baillièrre, 1851 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1962)

IOANNES PHILOPONUS [PHLP.]

In Aristotelis libros de anima commentaria, ed. M. Hayduck, *Commentaria in Aristotelem Graeca* 15. sp. Berlin, Reimer, 1897.

In Aristotelis de Anima libros commentaria [in de An.]

In Aristotelis physicorum libros commentaria, ed. H. Vitelli, *Ioannis Philoponi in Aristotelis physicorum libros octo commentaria*, 2 vol., *Commentaria in Aristotelem Graeca*, Berlin, Reimer, 16:1887; 17:1888 *In Aristotelis Physica commentaria* [in Ph.]

ORACULA CHALDAICA [ORAC. CHALD.]

Oracula (fragmenta) (olim sub auctore Juliano Theurgo), *Oracles chaldaïques*, ed. É. des Places, Paris, Les Belles Lettres, 1971: 66-121. [Fragm.]

PARMENIDES [PARM.]

Fragmenta, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. H. Diels and W. Kranz, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951 (repr. Dublin/Zurich: 1966): 227-246. [Fragm.]

PHILO JUDAEUS [PH.]

De vita Mosis (lib. i-ii), ed. L. Cohn, *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*, vol. 4. Berlin: Reimer, 1902 (repr. De Gruyter, 1962): 119-268.

PORPHYRIUS [Porph.]

Porphyrii de philosophia ex oraculis haurienda, ed. G. Wolff, Berlin: Springer, 1856 (repr. Hildesheim: Olms, 1962) *De philosophia ex oraculis*.

PROCLUS [PROCL.]

Procli philosophi Platonici opera inedita, pt. 3., [In Platonis Parmenidem], ed. V. Cousin Paris, Durand, 1864 (repr. Hildesheim, Olms, 1961) [in Prm.]

PYTHAGORAS [PYTHAG.]

Carmen aureum, Theognis, Pseudo-Pythagoras, Pseudo-Phocylides, Chares, Anonymi Aulodia, Fragmentum Teleiambicum, ed. D. Young, Leipzig 1961. [Carm. aur.]

MICHAEL PSELLUS [PSELL.]

Michaelis Pselli philosophica minora, vol. 2, Leipzig, Teubner, 1989. [Opuscula psycholog. theolog. daemonolog.]

PSEUDOPLUTARCHUS [PS. PLU.]

Placita philosophorum (874d-911c), ed. J. Mau, Plutarchi moralia, vol. 5.2.1. Leipzig: Teubner, 1971: 50–153. [Placit.]

SEXTUS EMPIRICUS [S.E.]

Adversus mathematicos, I-IV ed. H. Mutschmann and J. Mau, Sexti Empirici opera, vols. Leipzig, Teubner, 1961. *Adversus Mathematicos* [M.]

SIMPLICIUS [SIMP.]

Simplicii in Aristotelis Categorias commentarium, ed. Kalbfleisch, K., Berlin, Reimer, 1907. *Commentaria in Aristotelem Graeca* 8.

In Aristotelis Categorias commentarium [in Cat.]

Simplicii in Aristotelis physicorum libros octo commentaria, 2 vol, ed. Diels, H., Berlin, Reimer 1882, 1885, *Commentaria in Aristotelem Graeca* 9 i 10. In *Aristotelis Physica commentaria* [in Ph.]

Simplicii in libros Aristotelis de anima commentaria, ed. Hayduck, M., Berlin, Reimer, 1882. *Commentaria in Aristotelem Graeca* 11. In *libros Aristotelis de Anima commentaria* [in de An.]

THEOPHRASTUS Philosophus [THPHR.]

De sensu et sensibilibus, *Doxographi Graeci*, ed. H. Diels, Berlin, Reimer, 1879 (repr. De Gruyter, 1965 *De sensu et sensibilibus* [Sens.]

TIMAEUS LOCROS [TI. LOCR.]

The Pythagorean texts of the Hellenistic period, ed. H. Thesleff, Acta Academiae Aboensis, Åbo, 1965 [Fragm.]

AD TARQUINIAM
MOLZIAM, DIAM
Mulierem.

*Cui dono sapidum, nouum libellum,
Docto Cratorum pumice expolitum?
Tarquinia tibi. Namque tu solebas
Sophorum nimium amare chartas.*

VI enim omnium hominum laudabilis lubricationes meas donarem, quàm tibi, viraginum omnium, quot sunt, quot fuerunt, quotque alios erunt in annos, doctissimæ? Non tu uti alia solent, fummis labris libros attigisti. Tu non modo Hetruscam politissimam linguam sed Latinam, sed Græcam, optimè calles. Tu in hac non modo historicos atque oratores, sed & philosophos, sed & Platonem ipsum, Iouis eloquium æmulantem, Sed & poetas quoslibet, sed & Pindarum, sine hæfatione vlla, & legis & intelligis. Hanc tu, quod omnium hominum admirationem vincat, in Platone, tribus mensibus me prælegente edidicisti. Tu in Latina omnium generum carmina pangis, in Hetrusca poemata condis, quàm salita, Iupiter, atque arguta? Tu logicas omnes spinas demetisti. Tu moralem philosophiam, Plutarchicam, Aristotelicam, Platoniamq; ebibisti. Tu magnos profectus in Physiologia fecisti. Tu Theologiam catholicam, toto pectore hauifisti. Quid Musicen omnis generis referam? In qua te omnis, non modo Musicorum, sed & Musarum chorus & admiratur, & stupet. Te ne virorum quidem vllus in musica præstantissimorum, non modo non superat, sed nec adæquat. Cum ad hendecachordum canis, cum acutam grauenique eodem vtramq; tempore, alteram ad lyram pulfas, alteram cantas, Gratia te omnes ornant, circumstant, stupefcuntque. Quas vtinam possem ita exprimere, vt qui hæc legeret, te audire putaret. Sed Dii boni, quæ eloquentia? quæ argutia? qui sales? quæ iucunditas in conuersando? quæ humanitas? quæ vrbalitas? Longè merito iudiciosissimus Benedictus Manzolius cuius tuus, & Episcopus Regiensis te, non solum patri tuo Camillo viro eloquentissimo, sed etiam auo tuo, viro vsquequaque magno Francisco Mario Molziæ audet præferre. His tottantisque ingenij ornamentis comites sese addiderunt,

B 2

Posveta Tarkviniji Molzi na početku trećeg sveska
Discussionum peripateticarum tomi IV

363
 A D B E N E D I C T V M
 M A N Z O L I V M
 E P I S C O P V M R E C I E N S E M .

OSCE X. discussionum mearum Peripateticarum libros Præful optime atq; eruditissime tibi do ac dico, amico vero ac veteri. Memoria tenes, idque sæpe refers, dum Patavij philosophiæ gratia uterque essemus annis ab hinc vigintiocto, occulto quodam gemorumque & trahente & impellente in amicitiam nos convenisse. Quam & ego semper ex animo colui, & idem te fecisse video. Neque enim locorum distantia, qua tu quidem per Italiam perque Galliam. Ego verò per Dalmatiam, per Græciam, per Asiam, ac demum per Hispaniam atq; Galliam disjuncti postea semper fuimus, potuit eam obliuioni tradere, neque ex animis nostris eradere fortuna dispar, quæ te in arduis semper negotijs ac magnis, magnorum principum habuit donec ad eam dignitatem, qua nunc fruens, longè merito es euectus. Ego verò pauperie pressus, dum aliena commoda curo, mea non curo, continuis itineribus terraque marique exercitus, Cypriæ clade oppressus, atque ingratisimorum pessimorumque hominum fraudibus insidijsque circumventus, Mutinæ in patria tua te absente, apud veteres amicos, apudque Alexandrū Baranzonū equitem, ac Tarquiniam Molziam singularem totius sæculi feminam, primum resedi, postea è marinis, fortunæque fluctibus in hunc portum sum deuectus, ubi te sæpius reuiso fruorque. Huc postquam veni & studijs meis me reddidi, & scripta à me olim quædam in manus resumpsi, quantum potui polui. Ea quoniam Philosophiæ studiosis profutura speravi, in publicum exire volui. Ea sunt post primum Venetijs editum tres alij discussionum Peripateticarum Tomi. Quartum hunc ex ordine tuo nomine insignitum volo In eo quæstiones aliquot Aristotelicæ agitantur. Si quid in ijs ex veritate dictum pro tua doctrina singulari iudicaueris: non frustraneam operam me nauasse credam. Sin quid acutius non introspexi, scito animum non defuisse neque deesse veritatis in philosophia indagandæ. Quaecunque id sit, tu animo amico ea suscipe, ac Patricium tuum memoria serua.

H 2

Posveta u četvrtom svesku *Discussionum peripateticarum tomi IV*
 Benedettu Manzoliju kojeg Petrić spominje i u posveti
 Tarkviniji Molzi u trećem svesku

CITIRANA MJESTA S KRATICAMA AUTORA I NASLOVA DJELA

ARISTOTEL [ARIST.]		188a.20 – 21	46
Analytica priora [APr.]		188a.22 – 23	74
24b.10 – 11	122	198a.10 – 13	212
46a.31 – 38	152	203a.4 – 7	104
67a.27	170	203a.15 – 16	242
		203a.33 – b.2	74
Analytica posteriora [APo.]		205b.1 – 5	72
88b.31 – 32	138	205b.31 – 34	260
89a.5 – 6	138	209b.11 – 16	274
91b.12 – 13	152	293b.2 – 3	90
91b.15	152		
91b.33 – 34	152	De caelo [Cael.]	
91b.34 – 35	152	270b.24 – 25	68
96b.15 – 18	154	274b.1 – 2	186
96b.19 – 21	154	285a.10 – 13	82
96a.32 – 33	154	285b.25 – 27	82
98a.1 – 3	154	290a.31 – 32	198
98a.7 – 8	154	292a.18 – 21	198
96b.21 – 23	156	298b. 15 – 16	46
71a.24 – 26	168	298b. 17 – 20	46
71a.27 – 29	170	299a.6 – 8	256
83a.32 – 35	234	299a.25 – 26	258
		299b.31 – 300.a.1	258
Topica [Top.]		300a.4 – 6	256
100a.18 – 21	124	300a.16 – 17	86 i 104
101a.27 – 28	124	300b.16 – 20	242
101a.29 – 36	124	300b.25 – 26	244
162a.15 – 18	130	302b.4 – 5	68
		303a.5 – 8	76
Physica [Ph.]		305b.1 – 4	76
185a.1	44	306b.16 – 20	252
185b.15	44	308b.3 – 8	260
185b.16	44		
187b.24 – 25	70	De generatione et corruptione [GC]	
188a.9	72	314a.13	66
188a.13 – 14	70	315a. 3 – 8	54
		315a.29 – 35	262

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

315a.34 – 35	272	438a.5 – 7	76
319b.10 – 12	270	438a.10 – 12	78
320b.17 – 20	70 i 194	441a.4 – 6	60
325a.22 – 23	14	441a.9 – 11	60
325b.1 – 4	60	442a.29 – b.1	78
329a.15 – 17	250	445a.16 – 19	110
329a.13 – 24	246	445a.20 – 23	110
329a.26 – 27	248		
329a.21 – 24	254	De respiratione [Resp.]	
330b.13 – 15	48	472b.6 – 8	286
		472b.9 – 12	290
Meteorologica [Mete.]		472b.20 – 21	290
339b.21 – 25	68	472b.23	290
347a.6 – 8	24	472b.23 – 24	290
355b.32 – 34	294	472b.24 – 26	292
380a.11	66	472b.29 – 31	292
380a.27	66	472b.33 – 34	294
388a.13 – 17	70	473a.3 – 4	294
389b.26 – 28	70	474a.28	286
		474a.26 – 28	196
De mundo [Mu.]		474b.12	286
394b.9 – 12	200		
396b.27 – 29	200	Historia animalium	
396b.28 – 29	214	[HA]	
397a.18 – 19	200	570a.11 – 12	110
397a.19	202	590a.18 – 20	112
		590a.20 – 21	112
De anima [de An.]		592a.1 – 2	112
402b.7 – 8	136		
404b.13 – 15	56	De partibus animalium	
404b.16 – 21	240	[PA]	
404b.16 – 17	278	641b.12 – 18	200
404b.18	280	641b.9 – 10	200
404b.17 – 18	280	641b.15 – 18	212
404b.24 – 25	282		
404b.27	106	Aristotelis de animalium motione	
405a.15 – 17	72	et de animalium incessu. [MA]	
408b.18 – 19	168	699b.27 – 30	24
408b.29	168		
427a.21 – 25	58	De generatione animalium [GA]	
429a.18 – 19	72	736b.27 – 28	166
429b.3 – 4	48	736b.28 – 29	166
429b.23 – 24	72	736b.33 – 35	196
429a.22 – 24	166	736b.35 – 37	196
429a.27 – 28	278	736b.37 – 737a.1	196
430b.10	42	737a.3 – 5	196
De sensu [Sens.]			
437b.11 – 23	282		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

737a.7 – 10	166	990b.34 – a.1	210
747a. 34 – b.1	62	991a.2 – 3	212
764a. 2 – 4	64	991a.9 – 11	212
764a.12 – 13	64	991a.12 – 14	214
765a.35 – b.1	64	991a.19 – 20	216
766a.16 – 21	64	991a.20 – 23	216
777a.8 – 12	64	991a.23 – 25	218
		991a.29 – 31	218
De Xenophane [Xen.]		991a.31 – b.1	218
974a.2 – 3	32	991b.1 – 2	218
974b.5 – 7	34	991b.2 – 3	220
975a.22 – 24	32	991b.3 – 4	186
976a.3	34	991b.4 – 5	188
976a.11 – 12	34	991b.4 – 9	188
976b.26	60	991b.9 – 10	202
977a.15	38	992a.27 – 28	220
977b. 8 – 10	38	992a.27 – 32	204
977b.18 – 20	38	992b.7 – 8	204
978a.12 – 14	42	992b.30 – 32	142
978a.15	42	997b.5 – 8	220
979a.5 – 6	40	997b.12 – 14	220
979a.7	40	997b.16 – 18	220
		1004b.15 – 20	130
Metaphysica [Metaph.]		1004b.22 – 23	130
984b.25 – 26	50	1009b.17 – 21	58
985b.23 – 986a.13	92	1031a.29 – b.2	222
985b.25 – 26	98	1032a.27 – 28	190
985b.33 – 986a.1	98	1032a.25	194
986a.1 – 2	98	1032a.32 – b.1	190
986a.15 – 17	106	1032b.11 – 14	190
986b.12 – 14	44	1033b.26 – 28	224
986b.24 – 25	30	1034a.2 – 3	224
986b.26	44	1038b.30 – 33	224
986b.31 – 34	46	1038b.35	224
987a.29 – 987b.	172	1039a.1	226
987b.27 – 28	106	1039a.3 – 4	226
987b.29 – 33	174	1039a.25 – 26	226
987b.20 – 21	236	1040b.26	224
987b.26 – 27	242	1040b.27 – 30	226
990a.3 – 5	106	1040b.30 – 32	226
990a.21 – 24	94	1040b.32	226
990a.34 – b.2	204	1040b.33 – 34	228
990b.4 – 6	204	1043b.21	228
990b.6 – 8	208	1045a.14 – 17	228
990b.27	210	1059a.10 – 14	206
990b.21 – 22	210	1072b.21	42
990b.22 – 24	210	1074a.38 – b.10	24
990b.28 – 29	210		

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

1076a.32 – 34	108	1261a.24	306
1078b.21 – 23	94	1261b.10 – 12	306
1079a.4 – 5	208	1261b.18 – 19	306
1079a.11 – 13	208	1261b.22 – 24	308
1079a.18	210	1261b.27 – 28	308
1079a.25	210	1261b.30	308
1079b.16	214	1261b.32 – 35	308
1079b.18 – 19	216	1261b.36 – 40	310
1079b.24	216	1261b.40	310
1079b.30 – 33	218	1262a.1 – 3	310
1079b.35	218	1262a.5 – 6	312
1080a.3 – 8	188	1262a.6 – 9	312
1081a.37	286	1262a.13 – 14	312
		1262a.33 – 34	314
Ethica Nicomachea [EN]		1262a.35 – 36	316
1096a.17 – 19	228	1262a.37 – 39	316
1096a.35 – b.2	230	1262a.39 – 40	316
1096b.2	230	1262b.7 – 9	316
1096b.3 – 4	230	1262b.17 – 18	318
1096b.4 – 5	230	1262b.22 – 23	318
1096b.17 – 19	232	1262b.24	318
1096b.20	232	1262b.29 – 30	318
1096b.21 – 22	232	1265a.1	320
1096b.22 – 23	232	1265a.7 – 8	320
1096b.23 – 25	232	1265a.12 – 13	320
1096b.25 – 26	232	1265a.20 – 21	322
1096b.34	232	1265a.30	322
1144b.18 – 21	344	1265b.21 – 23	324
1106b.29 – 30	90	1265b.23	324
1145b.25 – 27	346	1265b.26	324
		1265b.31	326
Magna moralia [MM]		1266a.1 – 3	326
1.1.7.2 – 3	342	1266a.5 – 6	328
1.1.8.1 – 2	340	1266a.6 – 9	328
1.1.8.2 – 3	342	1266a.26 – 27	328 i 330
1.1.8.4 – 6	342	1266b.6 – 7	330
1.1.8.7 – 9	342	1274b.9 – 11	330
1.34.25.3 – 5	342	1279b.7 – 8	340
2.6.2.1 – 3	346	1279b.8 – 9	340
2.6.2.1 – 2	346	1280a.1 – 2	340
		1280a.2 – 3	340
Politica [Pol.]		1280a.4 – 5	338
1260a.21 – 24	298	1291a.11	330
1260a.30	302	1291a.17 – 18	330
1260a.34	302	1291a.19 – 22	330
1261a.15 – 16	302 i 304	1293a.40 – b.1	332
1261a.16 – 18	304	1316a.1 – 3	332
1261a.18 – 20	304	1316a.3 – 4	332

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

1316a.17 – 18	334	756.e.5 – 10	326
1316a.25 – 26	336	757.a.1	328
1316a.28	336	757.a.1 – 2	328
1316a.39 – b.1	336	754.c.5 – 6	328
1316b.1 – 3	336	897.a.4 – 7	270
1316b.6 – 7	338		
1316b.8 – 9	338	Meno [Men.]	
1316b.14 – 15	338	71.b.3 – 7	144
1316b.15 – 17	338	75.a.4 – 5	146
1316b.18 – 19	338	75.c.8 – d.2	128
1316b.25 – 26	340	87.c.5 – 6	344
1326b.22 – 24	320	87.c.8 – 9	344
1326b.30 – 32	322	88.c.1 – 3	346
1329a.37 – 38	322	96.c.10	344
1329a.35 – 38	306		
		Phaedo [Phd.]	
Poetica [Po.]		62.b.2 – 6	22
1459a.7 – 8	66	75.d.2	132
		75.c.11	132
		96.c.7 – d.5	268
PLATON		102.a.10 – b.2	186
Alcibiades 2 [Alc. 2]		100.c.4 – 6	186
147b.9 – c.1	22	100.e.2 – 3	188
		110.b.1	296
Amatores [Amat.]		114.d.7	296
133.b.7 – 9	144	Phaedrus [Phdr.]	
133.c.1 – 3	144	265.d.3 – 6	146
		277.b.5 – 8	148
Cratylus [Cra.]			
390.c.10 – 11	122	Philebus [Phlb.]	
		16.c.5 – 7	146
Gorgias [Grg.]		16.c.10 – d.2	146
523.a.1 – 3	296	16.d.3 – 7	146
		16.e.3 – 4	148
Laches [La.]			
190.a.6 – 7	144	Politicus [Plt.]	
190.b.7 – 8	144	285.a.7 – b.6	148
190.c.6	144		
		Protagoras [Prt.]	
Leges [Lg.]		324.d.6 – 7	296
688.b.1 – 3	346	352.e.6 – 353.a.1	346
737.c.6 – d.1	322		
739.c.2 – 3	326	Respublica [R.]	
739.e.2 – 5	326	332.b.9 – c.1	22
740.b.3 – 5	324	377.d.4 – 6	22
740.b.6 – 8	324	378.d.5 – 8	24
744.e.4 – 5	324	453.b.4 – 5	298

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

453.e.3	298	254.a.8 – b.1	150
458.d.9 – e.1	314	263.e.3 – 5	120
458.e.3 – 4	314	264.a.9	120
459.e.5 – 460.a.1	314	268.b.1 – 5	126
461.b.6 – 7	316		
461.c.1 – 4	316	Thaetetus [Tht.]	
462.a.9 – b.2	308	181.c.9 – d.3	270
462.c.3 – 8	308	189.e.2 – 190.a.2	122
462.c.10 – d.2	310		
463.c.9 – d.3	310		
463.d.1	318	Timaeus [Ti.]	
463.e.3 – 5	312	30.a.2 – 6	244
464.a.5 – 6	312	45.c.3 – d.3	280
477.a.3 – 4	134	45.c.4	280
477.a.6 – b.3	134	45.d.3 – 6	284
478.d.11	134	45.d.6	286
479.d.3 – 5	134	48.e.3 – 49.a.6	274
479.d.7 – 8	136	49.b.7 – c.1	264
479.e.1 – 5	136	49.c.1 – 2	264
479.e.7 – 8	136	49.a.3 – 6	248
480.a.6 – 7	134	49.c.4 – 5	264
480.a.11 – 12	134	49.c.6 – 7	250
510.b.4 – 9	158	49.e.6 – 50.a.2	248
510.c.2 – d.3	156	50.a.2 – 3	250
511.a.3 – 8	158	50.a.3 – 4	248
511.b.3 – c.2	158	50.a.5 – b.2	252
521.c.5 – 8	132	50.b.6	274
521.d.3 – 4	132	50.b.8	248 i 274
531.d.9 – e.1	126	50.b.5 – 8	252
531.e.4 – 5	126	50.c.2 – 4	248
532.a.5 – b.2	160	50.c.4 – 5	250 i 274
532.b.4	160	50.c.7 – d.2	276
532.b.6 – 8	162	50.d.3	276
532.c.3 – 6	162	51.a.4 – 5	276
532.d.8 – e.3	162	51.a.7	254
533.b.1 – d.4	162	51.b.4 – 6	250
534.d.8 – 10	122	52.a.8 – b.2	276
534.a.2 – 3	138	52.b.3 – 4	278
534.e.2 – 4	164	52.b.4 – 5	278
545.a.2 – 3	336	53.c.4 – d.2	254
546.a.1 – 3	334	53.d.4 – 6	256
546.d.1 – 8	334	53.d.6 – 7	256
547.c.6 – 7	334	56.a.6 – b.1	260
552.a.7 – 8	338	56.b.1 – 2	258
Sophista [Sph.]		59.e.2 – 5	264
225.b.8 – 10	126	62.c.3 – 8	262
230.c.7 – d.8	128	68.d.4 – 7	148
253.c.8 – e.6	150	73.e.1 – 5	264
253.e.4 – 6	128	74.c.5 – d.2	266

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

74.d.2 – 6	266	EMPEDOCLES	
78.d.2 – 7	288	[EMP.]	
78.e.3 – 5	292	[Fragm.]	
79.a.5 – b.2	292	98.7 – 9	56
79.b.1 – 4	288	26.4 – 6	56
79.b.4 – c.1	288	13.3	60
79.b.6 – 7	292	HIPPOCRATES [HP.]	
79.c.2 – 4	292	De natura hominis	
79.c.5 – 6	292	[Nat. Hom.]	
79.d.1 – 2	288	5.3 – 4	186
79.d.6 – e.1	288	5.13	186
79.e.2 – 3	294		
79.e.7 – 9	290	De semine, de natura pueri, de morbis	
80.e.6 – 81.b.5	268	3.3 – 5	186
		IOANNES PHILOPONUS	
OSTALI AUTORI		[PHLP.]	
ASCLEPIUS [ASCL.]		In Aristotelis libros de anima	
[in Metaph.]		commentaria	
83, 19	212	[in de An.]	
		15.75.34 – 35	238 i 240
		15.76.14 – 16	100
		15.76.12 – 13	100
CLEMENS ALEXANDRINUS			
[CLEM. AL.]		In Aristotelis Physica commentaria	
Protrepticus		[in Ph.]	
[Protr.]		16.55.33	52
7.74.4.1 – 2	22	16.51.2	42
CORPUS HERMETICUM		ORACULA CHALDAICA	
[CORP. HERM.]		[ORAC. CHALD.]	
ΟΡΟΙ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΠΡΟΣ		Oracula (fragmenta)	
ΑΜΜΩΝΑ ΒΑΣΙΛΕΑ		56.1 – 3	180
[Ad Ammon. reg.]		PARMENIDES	
2.10 – 12	18	[PARM.]	
ΕΡΜΟΥ ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΥ ΠΡΟΣ		Fragmenta	
ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΑΤ ΕΝ ΟΡΕΙ ΛΟΓΟΣ		[Fragm.]	
ΑΠΟΚΡΥΦΟΣ, ΠΕΡΙ		8.43	40
ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΓΗΣ		8.56 – 59	50
ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ1		9.4	50
[De regenerat.]		9.6	50
XIII, 22.5	22		
POIMANDRES		PHILO JUDAEUS	
[Poemandr. I]		[PH.]	
8.2 – 3	182	De vita Mosis	
		Mos 1.21.1 – 3	18

Citirana mjesta s kraticama autora i naslova djela

PORPHYRIUS [Porph.] De philosophia ex oraculis 146.21 - 147.2	182	SIMPLICIUS [SIMP.] In Aristotelis Categorias commentarium [in Cat.] 8.6.32	28
PROCLUS [PROCL.] In Platonis Parmenidem commentarii [in Prm.] 800.20 - 22 800.24 - 27 925.16 - 17	182 184 182	In Aristotelis Physica commentaria [in Ph.] 9.156.13 - 15 7.386.20 - 23 7.470.15 - 16 7.512.9 - 10 7.512.10 - 15	72 84 84 84 86
MICHAEL PSELLUS [PSELL.] Opuscula psychologica, theologica, daemonologica 145.24 - 26 152.16 - 18 152.17 - 18	184 182 188	In libros Aristotelis de Anima commentaria [in de An.] 11.26.13 - 15 11.28.17 - 19 11.29.13 - 14 11.28.7 - 9	102 102 102 238
PSEUDOPLUTARCHUS [PS. PLU.] Placita philosophorum [Placit.] 910.C. 13 - D. 4 907.B. 5 - 8 888.D.8 - 9 901.A.8 - B.1	62 62 68 78	THEOPHRASTUS Phil. [THPHR.] De sensu et sensibilibus [Sens.] 50.1 - 3	76
PYTHAGORAS [PYTHAG.] Carmen aureum [Carm. aur.] 47 - 48	98	TIMAEUS LOCUS [TI. LOCR.] Fragmenta [Fragm.] 205.9 - 10 205.10 - 13 206.5 - 6 206.7 - 8 206.11	176 176 176 176 176
SEXTUS EMPIRICUS [S.E.] Adversus mathematicos [M.] 7.123.9 - 124.1	60		

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja *Peripatetičkih rasprava* Frane Petrića

Discussionum Peripateticarum tomi primi libri XIII, Venetiis, apud Dominicum de Franciscis, 1571.

Discussionum Peripateticarum tomi IV, Basileae, ad Perneam Lecythum, 1581.

Discussiones Peripateticae, herausgegeben von Zvonko Pandžić, pretisak baselskog izdanja iz 1581, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1999.

Sekundarna literatura o *Peripatetičkim raspravama* Frane Petrića*

(Izbor)

Antonaci, Antonio, *Ricerche sul neoplatonismo del Rinascimento: Francesco Patrizi da Cherso*, Volume I: La redazione delle opere filosofiche-Analisi del primo tomo delle *Discussiones*, Pubblicazioni dell'Istituto di Filosofia e Storia della filosofia 2, editrice Salentina, Galatina, 1984, 409 pp.

Banić-Pajnić, Erna, »Ishodište Petrićeva promišljanja Jednog«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 23–24 (1986), pp. 99–126.

Banić-Pajnić, Erna, »Osnovne značajke aristotelizma u djelima hrvatskih renesansnih filozofa«, *Godišnjak za povijest filozofije*, 5 (1987), pp. 64–94.

Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Globus, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za povijest filozofije, Zagreb, 1989, pp. 115–144.

* Izbor sekundarne literature o *Peripatetičkim raspravama* Frane Petrića poredan je alfabetski.

Bibliografija

Banić-Pajnić, Erna, *Duhovno-povijesna raskršća*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991, pp. 35–62 i 189–216.

Banić-Pajnić, Erna, »Die Voraussetzungen des Denkens des Einen bei Frane Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 2 (1993), pp. 57–89.

Banić-Pajnić, Erna, »Peripatetičke rasprave (Frane Petrić, 'Discussionum peripateticarum libri IV' – Juraj Dubrovčanin, 'Peripateticae disputationes')«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 43–44 (1996), pp. 167–193.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrićeve 'Peripatetičke rasprave' kao pokušaj rješavanja hermeneutičkog problema«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 49–50 (1999), pp. 99–124.

Banić-Pajnić, Erna, *Petrićev put: od kritike Aristotela do pobožne filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2001, pp. 15–91 i 187–224.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrićevo viđenje Platona i Aristotela prema dodatku 'Nove sveopće filozofije'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 53–54 (2001), pp. 53–75.

Banić-Pajnić, Erna, »Petrić's View of Plato and Aristotele According to the Appendix of *Nova de universis philosophia*«, u: *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 9–34.

Boršić, Luka, »Ta endoksa – Probabilia oder *opinionones receptae*: Aristoteles – Cicero – Petrić«, u: *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 65–89.

Bošnjak, Branko, *Povijest filozofije*, knjiga druga, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993, p. 77.

Bottin, Francesco, »Francesco Patrizi e l'aristotelismo padovano«, u: *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«*, Cres 13.–17. srpnja 1997, Schiffler, Ljerka (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, pp. 56–68.

Bottin, Francesco, »Frane Petrić i šest Aristotelovih pogrešaka u definiciji vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51–52 (2000), pp. 77–86.

Bibliografija

- Copenhaver, Brian P., Schmitt, Charles B., *Renaissance Philosophy, A History of Western Philosophy* 3, Oxford University Press, Oxford–New York, 1992, pp. 188–191.
- Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (I dio)«, *Arti musices*, 39/1 (2008), pp. 101–134.
- Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrić) (II dio)«, *Arti musices*, 39/2 (2008), pp. 179–218.
- Dadić, Žarko, *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*, Naprijed, Zagreb, 1994, pp. 113–116.
- Dadić, Žarko, *Franjo Petriš (Franciscus Patricius)*, Školska knjiga, Zagreb, 2000, pp. 36–41.
- Deitz, Luc, »'Falsissima est ergo haec de triplici substantia Aristotelis doctrina.' A sixteenth-century critic of Aristotle-Francesco Patrizi da Cherso on privation, form, and matter«, *Early Science and Medicine*, 2 (1997), pp. 227–250.
- Deitz, Luc, »Francesco Patrizi da Cherso's Criticism of Aristotle's Logic«, *Vivarium*, 45 (1/2007), pp. 113–124.
- Erdmann-Pandžić, von, Elisabeth, »Einleitung«, u: Petrić, Frane, *Discussiones Peripateticae*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1999, pp. V–XXXVI.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1979), pp. 237–255.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje Aristotelova određenja predmeta teorijske znanosti (matematika, Metafizika)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 25–26 (1987), pp. 31–69.
- Girardi Karšulin, Mihaela, *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1988, pp. 57–241 i 259–269.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 29–30 (1989), pp. 99–126.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Cassirerova interpretacija renesansne astrologije, F. Grisogono i F. Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 31–32 (1990), pp. 147–166.

Bibliografija

- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Cassirers Interpretation der Renaissance-astrologie, F. Grisogono und F. Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 1 (1990), pp. 59–81.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Begriff der Zeit in Petrićs 'neuer Philosophie'«, *Syntesis philosophica*, 9 (1/1990), pp. 245–267.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić od 'antropološkog' problema do novoplatonističkog sustava«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 33–34 (1991), pp. 139–157.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, *Hrvatski renesansni aristotelizam*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993, pp. 10, 13, 51–76, 101–147 i 225–254.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić's Interpretation of Aristotele's Metaphysics«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 2 (1993), pp. 119–136.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić. Od 'antropološkog' problema do novoplatoničkog sustava«, u: *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Marko, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, pp. 143–164.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »*Discussiones peripateticae* između doksografije i povijesti filozofije kao filozofske discipline«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), pp. 149–156.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Die *Discussiones peripateticae* zwischen Doxographie und Philosophiegeschichte als philosophischer Disziplin«, *Syntesis philosophica*, 22 (2/1996), pp. 371–379.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Vrančićeva i Petrićeva kritika *Metafizike*«, *Filozofska istraživanja*, 60 (1/1996), pp. 41–49.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić«, u: *Starija hrvatska filozofija*, Zenko, Franjo (ur.), Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp. 214–217.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićeva analiza principa prirodnih stvari«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 45–46 (1997), pp. 55–79.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićeva usporedba Platonove i Aristotelove dijalektike«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 385–610, na pp. 469–471.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel – Petrić«, *Filozofska istraživanja*, 68 (1/1998), pp. 75–83.

Bibliografija

- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić's Analysis of the Principles of Natural Things«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 4 (1999), pp. 49–75.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Aristotel i Petrić o pojmu kaosa i slučaja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 49–50 (1999), pp. 75–97.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić o sličnim principima prirodnih stvari«, *Filozofska istraživanja*, 72–73, (1–2/1999), pp. 37–41.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel – Petrić«, u: *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«*, Cres 13.–17. srpnja 1997, Schiffler, Ljerka (ur.), Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, pp. 173–179.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51–52 (2000), pp. 95–118.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićevo razumijevanje Platonove dijalektike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 53–54 (2001), pp. 35–52.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Der Begriff der Zeit bei Petrić«, *Syntesis philosophica*, 32 (2/2001), pp. 267–290.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Polemika između Frane Petrića i Teodora Angeluccija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 59–60 (2004), pp. 103–117.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Aristoteles und Petrić über die Begriffe des Chaos und des Zufalls«, u: *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 35–64.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam filodoksije«, u: *Filozofija i filodoksija; Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, 19.–20. prosinca 2002*, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kutleša, Stipe (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 117–123.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić u sedamnaestom stoljeću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 67–68 (2008), pp. 43–53.
- Gretić, Goran, *Duša i um. Mišljenje F. Petrića u opreci platonizma i aristotelizma*, Globus, Zagreb, 1989, pp. 141, 145, 154, 163–182 i 251.
- Jovanović, Neven, »Pretiskane peripetije peripatetika«, *Zarez*, 26. listopada 2000, godište II, br. 41, p. 42.

Bibliografija

Kristeller, Paul Oskar, *Eight Philosophers of the Italian Renaissance*, Stanford University Press, Stanford, 1964, pp. 110–126.

Leijenhorst, Cees, »Francesco Patrizi's Hermetic Philosophy«, u: *Gnosis and hermeticism from Antiquity to Modern Times*, van den Broek, Roelof, Haneegraaff, Wouter J. (ur.), Suny Press, New York, 1997, pp. 125–146.

Leinkauf, Thomas, »Neoplatonizam Frane Petrića kao pretpostavka njegove kritike Aristotela«, *Godišnjak za povijest filozofije*, 5 (1987), pp. 119–168.

Martinović, Ivica, »Frane Petrić i svijet fizike (2)«, *Svijet fizike* 4/7 (1996/1997), pp. 4–12.

Martinović, Ivica, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«, *Obnovljeni život*, 1 (1997), pp. 3–20, s iscrpnom bibliografijom.

Martinović, Ivica, »The Evaluation of Aristotele's Natural Philosophy in Petrić's *Discussiones peripateticae*«, *Studia historiae philosophiae Croatiae*, 4 (1999), pp. 77–95.

Martinović, Ivica, »Uz Petrićev *Index Pancosmiae*«, *Filozofska istraživanja*, 72–73 (1–2/1999), pp. 139–191.

Martinović, Ivica, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Barišić, Pavo (gl. ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, pp. 69–151.

Mišić, Anto, *Metafisica della luce in »Nova de universis philosophia« di Franciscus Patricius*, izvaci iz doktorske disertacije, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma, 1995, pp. 7 i 32–28.

Muccillo, Maria, »La storia della filosofia presocratica nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura*, 13 (1–2/1975), pp. 48–105.

Muccillo, Maria, »La vita e le opere di Aristotele nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *Rinascimento*, 21 (1981), pp. 53–119.

Muccillo, Maria, »Il problema del metodo e la concezione della matematica in Francesco Patrizi«, u: *Verum et Factum. Beiträge zur Geistesgeschichte und Philosophie der Renaissance zum 60. Geburtstag von Stephan Otto*, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien, 1993, pp. 463–476.

Muccillo, Maria, *Platonismo, ermetismo e »prisca theologia«*. *Ricerche di storiografia filosofica rinascimentale*, Istituto Nazionale di Studi del Rinascimento, Olschki, Leo S. (ur.), Firenze, 1996, pp. 73–193.

Bibliografija

- Muccillo, Maria, »Aristotelov život i djela prema *Discussiones peripateticae* od Frane Petrića iz Cresa«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1997), pp. 193–23.
- Muccillo, Maria, »La dissoluzione del paradigma aristotelico«, u: Vasoli, Cesare, *Il Rinascimento e le sue filosofie*, Pissavino, Paolo, Mondadori-Paravia, Bruno (ur.), Milano, 2002, pp. 506–533.
- Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi i Iacopo Zabarella o 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), pp. 139–148.
- Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi et Iacopo Zabarella sur 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Syntesis philosophica*, 22 (2/1996), pp. 356–369.
- Premec, Vladimir, »Istina u Patricija«, u: *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik iz 1968. godine*, Posavac, Zlatko (priredio), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992, pp. 203–207.
- Premec, Vladimir, *Petrićeva kritika Aristotelesu*, U. G. Hijatus, Zenica, 1996, pp. 15–60, 74 i 77–92.
- Premec, Vladimir, »Petrić o Aristotelovoj koncepciji materije i forme. Iz perspektive djela *Discussiones peripateticae*«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest znanstvenih istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik*, 8/1–3 (1997), pp. 385–610, na 427–429.
- Ryan, Eugene E., »Finalnost, red i ljepota kod Aristotela i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića«, *Filozofska istraživanja*, 64 (1/1997), pp. 173–180.
- Ryan, Eugene E., »Reflections on *Light and Time* in the Philosophy of Franciscus Patricius and in the 1905 Paper of Albert Einstein 'The Electrodynamics of Moving Bodies'«, *Syntesis philosophica*, 42 (2/2006), pp. 195–208.
- Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić*, na engleski preveo Srećko Premec, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996, pp. 16–19.
- Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić/Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Institut za filozofiju, Zagreb, 1997, pp. 79–90.
- Schiffler, Ljerka, »Frane Petrić«, u: *Hrvatska filozofija I. Studije i odabrani tekstovi*, Šišak, Marinko (priredio), »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 133–135.
- Stausberg, Michael, *Faszination Zarathushtra. Zoroaster und die Europäische Religionsgeschichte der Frühen Neuzeit*, knjiga prva, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1998, pp. 311–320.

Bibliografija

- Vasoli, Cesare, *Francesco Patrizi da Cherso*, Bulzoni, Roma, pp. 149–179.
- Vasoli, Cesare, »Gli ultimi due Libri delle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi: la generazione e la corruzione e le sei dimensioni del cielo«, *Rivista di storia della filosofia*, 61 (2/2006), pp. 263–298.
- Volpi, Franco, »Exercitationes paradoxicae adversus Aristoteles, Pierre Gassendi«, u: *Lexikon der philosophischen Werke*, Volpi, Franco, Nida-Rümelin, Julian (izd.), Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1988, p. 270.
- Vratović, Vladimir, »Dragocjeni pretisak djela Frane Petrića«, *Vjesnik*, 10. kolovoza 2000, p. 15.
- Wilmott, M. J., *Francesco Patrizi da Cherso's Humanist Critique of Aristotle*, Ph. D., University of London, The Warburg Institute, 1984, neobjavljena doktorska disertacija.
- Wöhler, Hans-Ulrich, *Dialektik in der mittelalterlichen Philosophie*, Akademie Verlag, Deutsche Zeitschrift für Philosophie (Sonderband 13), Berlin, 2006, pp. 212–216.

Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića**

- Petrić, Frane, *Trimeron. Odgovor gospodinu Torquatu Tassu*, s talijanskog prevela Ljerka Šifler-Premec, *Forum*, 12 (1973), pp. 1005–1026.
- Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Nova opća filozofija/Nova de universis philosophia*, s latinskog preveo Veljko Gortan, (u ovom izdanju je preveden sljedeći dio: *Presvetom našem gospodinu papi Grguru XIV. i svim budućim papama/Sanctissimo domino nostro Gregorio XIII pontifici maximo futurisque romanis pontificibus maximis*), u: *Hrvatski latinisti I – Croatici auctores qui latine scripserunt I*, Bogišić, Rafo (ur.), Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1969, pp. 714–725.
- Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Ljerka Schiffler, *Forum*, 12 (1973), pp. 13–34.
- Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.
- Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Nova sveopća filozofija/Nova de universis philosophia*, s latinskog preveli Tomislav Ladan i Serafin Hrkać, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

** Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića poredani su kronološki.

Bibliografija

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Deset dijaloga o povijesti/Della historia di-
ece dialoghi*, s talijanskog preveo Krešimir Čvrljak, »Istra kroz stoljeća«, II.
kolo, knjiga 7, Pula, Rijeka, 1980.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Deset dijaloga o retorici/Della retorica dieci
dialoghi*, s talijanskog preveo Mate Maras, »Istra kroz stoljeća«, IV. kolo,
knjiga 20, Pula, Rijeka, 1983.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Mirjana Vujanović, *Dometi*, 1
(1986), pp. 13–42.

Petrić, Frane, *Vrlo uzvišenom i velikodušnom gospodinu Giacomu Regazzoniju
/Al molto magnifico et magniamo M. Giacomo Regazzoni*, (predgovor uredni-
ka i izdavača), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u: Cotrugli Rauego,
Benedetto/Kotruljević Dubrovčanin, Beno, *Della mercatura et del mercante
perfetto/O trgovini i o savršenom trgovcu*, Dubrovnik, DTS, 1989, pp. 10–29.

Petrić, Frane/Patrizi, Francesco, *Sretan grad/La città felice*, s talijanskog
preveo Vladimir Premec, u: Mutnjaković, Andrija, *Sretan grad/The Happy
Town*, Architectonica Croatica, knjiga 4, Zagreb, 1993.

Petrić, Frane, *Razrješenje onoga što je Aristotel u aktivnoj filozofiji prigovorio
Platonu/Solutio eorum quae Aristoteles in activa philosophia Platoni obiecit*, s
latinskog preveo Daniel Nečas Hraste, u: *Magnum miraculum – homo/Veliko
čudo – čovjek*, Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Mar-
ko (ur.), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, pp. 444–483.

Petrić, Frane, *Peripatetičke rasprave*, s latinskog preveo Augustin Pavlović,
(u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: Svezak I, *knjiga III* (izva-
dak). Svezak I, *knjiga V* (izvadak). Svezak II, *knjiga II*, Sadrži slaganje u
onom što se odnosi na znanost o biću (skraćeno). Svezak III, *knjiga IV*, Us-
poređivanje i neslaganje platonske dijalektike s aristotelskom.), u: *Stari-
ja hrvatska filozofija*, Zenko, Franjo (ur.), Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp.
227–264.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija*, s latinskog preveo Tomislav Ladan,
(u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: *Panaugia*, deseta knjiga,
»O izvoru i ocu svjetlosti«. *Panarchia*, četvrta knjiga, »Što je počelo?«. Peta
knjiga »O jednome«. *Pancosmia*, knjiga prva, »Fizički prostor«.), u: *Stari-
ja hrvatska filozofija*, Zenko, Franjo (ur.), Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp.
265–292.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Amora vidjeh gdje na bijelosnježne/Vidi
Amor che bel candido seno*, prepjevao s talijanskog Tonko Maroević, u: Mar-

Bibliografija

tinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 15-183, na 34-35.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Ad Tarquiniam Molziam, diam mulierem/Tarquiniji Molza, božanstvenoj ženi*, prepjevao s latinskog Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 15-183, na 36-37.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Index Pancosmiae/Kazalo Pankozmije*, s latinskog preveo Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 15-183, na 152-169.

Petrić, Frane, *Mletački mir i dubrovački danak – ljubavni uzlovi za Turke. Sugovornici: Lionardo Donati, Giovanni Donati i Frane Petrić*, (deveti dijalog u: Patritio, Francesco, *Della historia diece dialoghi*), s talijanskog preveo i popratio bilješkama Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na 187-188.

Petrić, Frane, *Dubrovnik – republika pisanog prava. Sugovornici: Florio Maresio i Frane Petrić*, (sedmi dijalog u: Patritio, Francesco, *Della retorica dieci dialoghi*), s talijanskog preveo Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na 189-190.

Petrić, Frane, *Slava dubrovačke domovine*, (Patritio, Francesco, *Al molto magnifico et magnanimo M. Giacomo Ragazzoni/Vrlo uzvišenom i velikodušnom gosparu Giacomu Ragazzoniju*, predgovor urednika i izdavača s nadnevkom »Di Casa alli XV. di Novembre. M D L XXIII.«, ff. 4r-8v, na ff. 5r-5v, u: Cotrugli Raugéo, Benedetto, *Della mercatura et del mercante perfetto*, in Vinegia: All'Elefanta, 1573), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na 191-192.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Solar, Milivoj (ur.), Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, u: *Izabrani politički spisi*, Schiffler, Ljerka (ur.), Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 45-58.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti*, preveo s talijanskog Krešimir Čvrlić, u: *Izabrani politički spisi*, Schiffler, Ljerka (ur.), Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 61-172.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, s talijanskog prevela Irena Ćosić, s latinskog prevela Tamara Tvrtković, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći tekstovi:

Paralleli militari, parte I, Proemio, p. 1–2. *Paralleli militari*, parte I, Libro II: Della guerra, cap. I, p. 27–29; Per quante cagioni si guerreggi, capo II, p. 29–31; Delle cagioni giuste et ingiuste della guerra, cap. III, p. 31–35. *Paralleli militari*, parte I, Libro VI: capo I, p. 107–108; Prima parte di porsi in istato, cap. II, p. 109–110; Confermazione che i sudditi si debbano agguerrire, cap. III, p. 110–112; Quanta parte del nostro popolo si dee agguerrire, cap. IV, p. 112–115; Per quante vie s'acquisti l'amore de sudditi, cap. V, p. 115–117; Del timore d'un prencipato a nemici, cap. VI, p. 118–119. *Paralleli militari*, parte II, Libro I: Della maniera che pochi possano sempre vincere molti, p. 16–17. *Paralleli militari*, parte II, Libro XVIII: Regole generali, p. 307–317), u: *Izabrani politički spisi*, Schiffler, Ljerka (ur.), Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 181–210.

Petris, Franjo/Patritio, Francesco, *Sretan grad/La citta felice*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Architectonica Croatica, knjiga 9, Zagreb, 1999.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *In morte di Irene di Spilimbergo/Dva soneta za Irene di Spilimbergo*, s talijanskog preveo Tonko Maroević, *Dubrovnik*, 1–2 (1999), pp. 289–292.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarčina soneta* Ždrijelo i san, u: *Hrvatska filozofija I*, Šišak, Marinko (ur.), »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 140–143.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija* (u ovom izdanju se nalaze sljedeći dijelovi: *Najsvetijem gospodinu našem papi Grguru XIV i ostalim budućim papama. Panaugia, prva knjiga o svjetlu*), u: *Hrvatska filozofija I*, Šišak, Marinko (ur.), »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 144–149.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, (u ovom izdanju nalaze se sljedeći dijelovi: *Predgovor. Knjiga II, O ratu. Knjiga VI, glava I.*), u: *Hrvatska filozofija I*, Šišak, Marinko (ur.), »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 150–155.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti*, (u ovom izdanju nalaze se sljedeći dijelovi: *Zeno ili općoj povijesti, šesti dijalog.*), u: *Hrvatska filozofija I*, Šišak, Marinko (ur.), »Biblioteka Scopus«, Zagreb 2001, pp. 155–159.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarkina soneta* Ždrijelo i san, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 5–30.

Petrić, Frane, *Razgovor o različitosti pjesničkih bjesova*, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, 2007, pp. 61–78.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevele Karmen Milačić i Sanja Roić, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: *Della Poetica di Francesco*

Bibliografija

Patrici, *La Deca Disputata*, lib. II, *Se la poesia nacque per le ragioni da Aristotile assegnate. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. III, *Se la poesia sia imitazione. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. IV, *Se il poeta sia imitatore. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata*, lib. VIII, *Se d'istoria formar si possa poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. I, *Delle poetiche proprietadi. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. IV, *Come il poeta è facitore del mirabile. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. VI, *Il mirabile ciò che sia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile*, lib. IX, *Come e perchèla maraviglia divenne fine proprio della poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Dogmatica Universale*, lib. VI, *De' veri trovati del poeta. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, Trimerone. Risposta al Signor Torquato Tasso.*, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, 2007, pp. 33–58, 81–212 i 245–284.

Petrić, Frane, *Potpore novom herojskom stihu*, u: Carducci, G., *La poesia barbara nei secoli XV e XVI*, Bologna, Zanichelli, 1881, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, 2007, pp. 215–220.

Petrić, Frane, *Mišljenje Frane Petrića gosparu Giovanniju Bardiju od Vernija*, u: *Opere di Torquato Tasso, colle controverse sulla Gerusalemme*, vol. X, Pisa, ed. N. Cappuro, 1824, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, 2007, pp. 215–242.

Petrić, Frane, *Pismo Bacciu Valoriju u Firencu*, u: Patrizi da Cherso, F., *Lettere ed opuscoli inediti*, (ed. crit. D. Aguzzi Barbagli), Firenze, Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, 1975, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Schiffler, Ljerka (ur.), Institut za filozofiju, 2007, pp. 287–294.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Aristotel, O čujninama/Aristoteles, De audibilibus (Interprete [ex Graeco]Francisco Patricio)*, u: Patritius, Franciscus, *Discussionum peripateticarum Tomi primi, libri XIII...*, Venetiis, M. D. LXXI, s latinskog preveo Krešimir Čvrljak, u: Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (II. Dio)«, *Arti musices*, 39/2 (2008), pp. 196–201.

Bibliografiju sastavila:

IVANA SKUHALA KARASMAN

IZDAVAČ:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Ivica Martinović

PRIJELOM:
Stjepan Ocvirk

TISAK:
GRAFOMARK

Zagreb, rujan 2009.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 716160.

ISBN 978-953-7137-11-3 (cjelina)

ISBN 978-953-7137-12-0

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU